

**Somerset
Moem**

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI



Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin
**“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin
əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi
haqqında”** 2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

“Şərq-Qərb”
Bakı – 2010

William Somerset Maugham



Somerset Moem

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ



MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI

“Şərq-Qərb”

Bakı – 2010

ISBN 978-9952-448-72-6

Tərcümə edəni və ön sözün müəllifi:	Yaşar
Redaktorlar:	Aqşin Dadaşov Şölə Zeynalova
Korrektorlar:	Aqşin Məsimov İbrahim Hübətov
Bədii tərtibat və dizaynın müəllifi:	Tərhan Qorçu
Kompüter düzümü:	Hikmət Aydınov Rizvan Ələsgər

Somerset Moem. Seçilmiş əsərləri.

Bakı: "Şərq-Qərb", 2010, 480 səh.

Mətn: Bakı Slavyan Universiteti, "Kitab aləmi" NPM, 2010
Bədii tərtibat, səhifələnmə: "Tutu" nəşriyyatı, 2010
© "Şərq-Qərb" ASC, 2010

AYDINLIĞA CAN ATAN YAZIÇI

Uilyam Somersset Moemin (1874-1965) “Lambetli Liza” adlı romanının dərc olunduğu ilk kitabı 1897-ci ilə, sağlığında işıq üzü görən “Keçmişə nəzər” adlı avtobioqrafik qeydlərdən ibarət son kitabı isə 1962-ci ilə təsadüf edir. Böyük ingilis nasiri, dramaturqu, esseisti, ədəbi tənqidçisi Somersset Moemin bu altmış beş illik yaradıcı ömrü saysız-hesabsız romanlar, novellalar, pyeslər, esselər, məqalələr və s. ilə zəngin olub.

Moem birnəfəsə, yüngül oxunur. Amma bu yüngüllüyün arxasında üslub üzərində ağır və cilalı iş, yüksək peşəkarlıq, söz və düşüncə mədəniyyəti dayanır.

XX əsr ingilis ədəbiyyatı klassikləri ilə bir cərgədə yer alan Moem 1874-cü ildə Parisdə Britaniya səfirliyi işçisinin ailəsində dünyaya göz açıb. Valideynlərini erkən itirən yazıçı İngiltərənin cənub-qərbindəki Uitstebi şəhərində yaşayan əmisinin himayəsi altında böyüyüb. Öz şəxsi taleyi yazıçının yaradıcılığına əsaslı təsir göstərmiş. Belə ki, Moem oxuduqlarından çox eşitdiklərinə, gördüklərinə, duyduqlarına, daha doğrusu, kitabdan çox həyata inanıb.

Somersset Moemin ədəbi taleyi yazıçının özünün də etiraf etdiyi kimi, uğurlu alınmış. Artıq ilk qələm təcürübəsi yaradıcı mühitdə əks-səda doğurduğundan gələcək yazıçı tibbi təhsil almasına baxmayaraq, ömrünü ədəbiyyata həsr etmək qərarına gəlir. O, pyeslərinin səhnəyə yol açması üçün çox çətinliklərdən keçməli olur və onlar ilk təqdimatdaca özlərinə sabit mövqə, sadıq tamaşaçı qazanır. Doğrudur, bu gün həmin səhnə əsərləri yazıçının roman və hekayələri ilə müqayisədə bir qədər unudulsa da, Somersset Moem bir vaxtlar məhz həmin səhnə əsərlərinin hesabına özünü maddi cəhətdən təmin edərək, bu nəsr əsərlərini yarada bilmişdir.

Yeri gəlmişkən, Moemin əsərlərində puldan tez-tez söhbət düşür, bəzən isə pul həтта bütün süjeti əhatə edir. Moem deyirdi ki, pul üçün deyil, onu rahat edən mövzuların, həyatda rastlaşdığı xarakterlərin, tiplərin, öz düşüncəsinin əsirliyindən xilas olmaq üçün yazır, amma əgər bu yaradıcı əməyi həm də ona pul gətirirsə, ürəyi istəyəni yazmaq üçün maddi təminatdan imtina etməzdi.

6 Bax elə bu səbəbdən də Moem digər sənətlər kimi yazıçılığa da gəlirli iş kimi baxmaqda qəbahətli bir şey görmür, əksinə, bundan şərəf duyurdu. Bununla yanaşı, yazıçılığı heç də əlahiddə bir sənət, yazıçını əlahiddə sənət sahibi hesab etmirdi: “Sənətkar heç bir əsasla digər insanlara yuxarıdan aşağı baxa bilməz. Əgər o, özünü daha vacib şəxs sayırsa, özünü başqalarından fərqləndirirsə, onda onun adamlıqda yeri yoxdur”.

Amma şəxsi mövqeyindən fərqli olaraq, Moemin əksər əsərlərində bütün mənalarda adi insanla müqayisədə sənətkar daha üstün tutulur – “Teatr” romanının baş qəhrəmanı aktrisa Culiya Lembertin nümunəsində olduğu kimi. Çünki yazıçının qənaətinə, sənətkarın ömrünün mənası insan talelərinə işıq tutmaqdan ibarət olmalıdır. Çünki sənətkarın, bəlkə, özü də bilmədən istedadından bütün insanlar havası kimi bəhrələnirlər.

Moem yaradıcılığının debütü Böyük Britaniya imperiyasının qüdrətli dövrünə təsadüf edir. Yazıçı dünyasını dəyişəndə isə imperiya, faktiki olaraq, mövcudluğunu itirmişdi.

Moem təbiətən sırf sülh adamı olsa da, hərbi işləri ondan da yan keçməyib. Burada söhbət döyüş əməliyyatlarından deyil, məxfi tapşırıqlardan gedir. İlk dəfə bu səpkili tapşırığı o, 1910-cu ildə alır. O vaxt Moem Britaniya kəşfiyyatından aldığı tapşırığı yerinə yetirməyə razılıq verir. Sonralar bu barədə yazıçı “Eşəndən, yaxud Britaniya casusu” adlı toplusunda, o cümlədən, bu kitaba daxil etdiyimiz “Tüksüz Meksikalı” novellasında bəhs edirdi. Moem müttəfiq dövlətlərlə məxfi danışıqlar aparmaq üçün bir sıra Avropa ölkəsinə də səfər etmişdi. Amma Moem hansı işi görsə də, hansı tapşırığı yerinə yetirsə də, ilk növ-

bədə, yazıçı olaraq qalırdı. Yəqin, bu səbəbdəndir ki, onun yaradıcılığı ən müxtəlif mövzular, ən müxtəlif insan xarakterləriylə əhatə olunub.

Bəzi ədəbi tənqidçilər Moemin populyarlığının səbəbini dilinin aydın olmasında və maraqlı süjet seçimində axtarır. Amma cəsarətlə demək olar ki, səbəb heç də yalnız bu deyil. Somerset Moemin, demək olar ki, bütün əsərlərində oxucu peşəkarlığın gücünü hər kəlmədə, hər cümlədə hiss edir. Moem mövzunu özü üçün tam həll etmədən işə başlamır. Odur ki onun qələmə aldığı hadisələr, yaratdığı obrazlar bu qədər inandırıcı, bu qədər realdır. Bəli, əgər Moem ədəbiyyata gətirdiyi həyata belə ciddi yanaşmasaydı, oxucudan qarşılıqlı “əziyyət” tələb etməsəydi, bu populyarlıq tamam başqa səpkidə olardı. Əsas məsələ budur. Və əlbəttə ki, Moemi Moem edən, ən müxtəlif səviyyəli oxuculara sevdirən həmin o əvəzolunmaz “Moem üslubu”dur.

7

Nəsrinin məzmununa olan münasibəti kimi üslub və forma məsələlərinə də yazıçı çox həssas yanaşır. O, sözün yaxşı mənasında, qrafoman idi, hər gün saatlarla yazı masasının arxasından qalxmırdı. İllərin tələbata çevirdiyi bu vərdişə yalnız yazıçını əldən-ayaqdan salan qocalıq son qoydu. O heç vaxt hətta ustad kimi təsdiqlənəndən sonra da “çiy”, yaxud hansısa nöqtəyi-nəzərdən onu təmin etməyən yazını üzə çıxarmağı özünə rəva görməzdi. O, öz yazı prinsiplərinə inadkarcasına riayət edirdi: “Müəllifin nəql etdiyi süjet aydın və inandırıcı olmalıdır. Əvvəli, ortası, sonu öz axarıyla getməlidir. Və yeri gəlmişkən, son təbii şəkildə əvvəllə birləşməlidir... Beləcə, personajın hərəkəti və danışığı da onun xarakterindən süzülüb gəlməlidir”.

“Uzun düşüncələrdən sonra qərara aldım ki, yaradıcı insan əsərlərində yalnız aydınlığa, sadəliyə və xoş məramla can atmalıdır”. Son əsərlərindən olan, müəyyən mənada, avtobiografik “Həyatımın yekununda” romanında Moem gəldiyi qənaəti oxucusuyla bölüşür. Yəqin, elə bu uzun düşüncələrin bəhrəsidir ki, Moem nəsrini bütün təbiiliyi, sadəliyi, üslub bərbəzəklərindən xaliliyi ilə emosional həddə təsirli və həyatın özü qədər həyatidir.

Moemin kitabları və şəxsiyyəti birmənalı qəbul edilməyib və dünən də, bu gün də mübahisələr doğurur. Somerset Moemə bu mürəkkəb münasibət, çox güman ki, sabah da davam edəcək. Amma bir şey şəksizdir ki, oxucunun yazıçıya inamı heç vaxt itməyəcək, çünki Moem də öz obrazlarına inanır. Onu nədə də olsa yaratdıqlarına laqeydlikdə günahlandırmaq mümkün deyil. Moem ən xırda obrazlardan tutmuş, baş qəhrəmanlarınacan hamısıyla birgə yaşayır, danışır, yeriyr, nəfəs alır. Yəqin, Moemin əsərlərinin nəsillərdən-nəsillərə ötürülməsinin sirri də elə bundadır.

Yaşar



MÜƏSİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI SOMERSET MOEM



Teatr

(roman)

TEATR

(roman)

BİRİNCİ HISSƏ

Qapı açılarda Maykl Qosselin başını qaldırdı. Gələn Culiya idi.

– Sənsən? Səni çox saxlamayacağam. Cəmi birçə dəqiqə. Qoy bu məktublara baxım, sonra.

– Mən tələsmirəm. Eləcə gəldim görəəm, Dennonantlara hansı biletləri yollayırsınız. O cavan oğlan burada neyləyir?

Və təcrübəli aktrisa kimi sözünün jestlə davamını gətirib cazibədar simasıyla indicə içindən keçdiyi otağı göstərdi.

– Mühasibdir. Lorenslə Xemfrinin idarəsindən gəlib. Üç gündür buradadır.

– Çox gənc görünür.

– Onlarda müqaviləylə təcrübə keçir. Görünür, işini bilən adamdır. Bizdə mühasibatlıq işinin necə aparılmasından çox təəccüblənib. Ağına da gəlməzmiş ki, teatrda iş, ticarət qurmaq olar. Deyir, bəzi şirkətlərdə hesab kitabçaları elə gündədir ki, adam az qalır havalana.

Culiya ərinin özündənrazi gözəl üzünə baxıb gülümsədi:

– Ədəbli gəncə oxşayır.

– Bu gün işini yekunlaşdırır. Onu özümüzlə yeməyə aparsaq, necə olar? Hə, çox tərbiyəli gənkdir.

– Səncə, onu lança dəvət etmək üçün bu, kifayətdir?

Maykl onun səsindeki yüngül kinayəni sezmədi.

– Əgər razı deyilsənsə, qoy qalsın. Mən, sadəcə, düşündüm ki, bu, ona böyük məmnunluq gətirir. O, sənə yaman heyrandır. Sonuncu pyesə üç dəfə baxıb. Səninlə tanış olmaqdan ötrü əldən gedir.

Maykl düyməni basdı və dərhal katibəsi astanada peyda oldu.

– Marcori, məktublar hazırdır. Bu günə mənim hansı görüşlərim var?

Marcorinin oxuduğu siyahını Culiya da qulağının bir qırağıyla eşidirdi və bıkarçılıqdan hər xırdalığına qədər əzbər bildiyi otağa göz gəzdirdirdi. Yüksəksəviyyəli teatrlarda antreprenyorların¹ kabineti məhz belə olmalıdır. Yaxşı dekorçunun üzərində işlədiyi divarlardan Zoffani və de Çayldın teatr süjetləri üzərində hazırlanan qravüralar asılıb. Kreslo geniş və rahatdır. Maykl həmin o çippendeldə² oturub. Əsli olmasa da, nüfuzlu mebel firmalarının birindən alınıb. Onun ağır, şişman ayaqlı stolu da çippendel idi və kifayət qədər gözəgəlimliydi. Stolda ağır gümüşü çərçivədə Culiyanın özünün, simmetriya təşkil etməsi üçün isə oğlanları Rocerin şəkli qoyulub. Onların arasında nə vaxtsa ad günündə Maykla hədiyyə etdiyi qiyamət bir gümüş mürəkkəbqabı var. Qarşıda – qızılı naxışlarla bəzədilmiş qırmızı tumaqlı qovluqda isə Maykl, əgər lazım gələrsə, məxsusi məktub yazmaq üçün kağızlar saxlayırdı. Kağızın üstünə belə bir ünvan yazılmışdı: «Siddons teatr», zərlərin üstünə isə Mayklın emblemi vurulmuşdu: qaban başı və onun altında da deviz: «*Nemo me impune lacessit*»³. Mayklın aktyorlar arasında keçirilən qolf yarışında udduğu gümüş vazadakı sarı zanbaqlar Marcorinin ona diqqətindən xəbər verirdi. Culiya dərin nəzərlərlə ona baxdı. Saçlarının qısa kəsilib peroksidlə rənginin soldurulmasına və dodağının ifrat boyadılmasına baxmayaraq, o, ideal katibələrə xas görünüşə malik idi. O, Maykla beş il idi bir yerdəydi və bu müddət ərzində onun hər cikinə-bikinə bələd ola bilmişdi. Maraqlıdır, görəni, ona vurulmaq necə, ağılına gəlmişdimi?

Maykl kreslodan qalxdı.

– Hə, əzizim, mən hazırım.

Marcori qara, enli şlyapanı ona verib qapını açdı. Dəhlizlə addımlayanda, Culiyanın bayaq nəzər yetirdiyi gənc onları görüb dayandı.

Maykl:

– İcəzə verin, sizi missis Lembertlə tanış edim, – deyib, sonra onu, sanki, akkreditə olunduğu sarayın səfiri qismində attaşə kimi çar həzrətlərinə təqdim etdi.

– Bu, bizim mühasibatlıq kitablarımızı sahmana salmağa məmnuniyyətlə razılıq verən həmin centlmendir.

¹ Antreprenyor – teatr, sirk və s. saxlayan şəxs

² Çippendel – XVIII əsr ingilis üslubunda mebel

³ Mənə toxunan cəzalandırılacaq (lat.)

Gəncin yanağı allandı. Culiyanın həmişə ehtiyatda saxladığı isti təbəssümünü o, donuq, saxta təbəssümlə cavablandırdı. Həmin gəncin əlini ürəkdən sıxanda onun əlinin tərdən nəmləndiyini hiss elədi. Gəncin bu utancaqlığı çox təsirliydi. Yəqin, Sara Siddonsa¹ təqdim olunanlar da özlərini belə hiss edirmişlər. Culiya düşündü ki, o, Mayklın bu gənci lança dəvət etmək təklifinə elə də ürəkdən razılaşmadı. Odur ki iri, işıqlı, tünd-qəhvəyi gözləriylə o gəncin düz gözlərinin içinə baxdı. Qəti əziyyət çəkmədən, eynən insanın onu bezdirən milçəyi əli ilə qovmaq instinktiylə səsinə şirinlik və sevinc qatıb soruşdu:

– Bəlkə, bizimlə birlikdə yeməkdən imtina etməyəsəniz?

Lançdan sonra Maykl özü sizi bura gətirər.

Gənc yenidən qızardı. Onun zərif boğazının hülqumu tərpəndi:

– Siz mənə qarşı çox diqqətlisiniz.

O, həyəcanlı tərzdə əynindəki kostyuma işarəylə əlavə etdi:

– Amma mən çox çirkliyəm.

– Bizim evdə yuyunub özünüzü sahmana sala bilərsiniz.

Maşın xidməti çıxışda onları gözləyirdi. Xrom detallarla zəngin uzun, qara avtomobilin oturmaqları gümüşü dəriylə örtülmüşdü. Mayklın emblemi qapıya ciddi görkəm verirdi. Culiya arxada oturdu.

– Mənim yanımda əyləşin, maşını Maykl sürəcək.

Onlar Stenhoup-pleysdə yaşayırdılar. Gəlib evə çatanda Culiya eşikağasına tapşırırdı ki, gəncə əlini yumalı olduğu yeri göstərsin. Özü isə qonaq otağına qalxdı. Culiya dodaqlarını boyayanda Maykl da yanına gəldi.

– O gəncə dedim ki, hər şey hazır olandan sonra gəlsin.

– Yeri gəlmişkən, onun adı nədir?

– Doğrusu, bilmirəm.

– Əzizim, bilməliyik axı. Ondan xahiş edəcəyəm ki, qonaqlar kitabına ürək sözlərini yazsın.

– Gəl əndazəni aşmayaq. – Maykl bu kitaba ən hörmətli qonaqların adlarının düşməsinə istəyirdi. – Biz onu bu evdə ilk və son dəfə görürük.

Bu zaman o cavan oğlan qapıda göründü. Maşında Culiya onu sakitləşdirmək üçün çox çalışsa da, hiss olunurdu ki, hələ də utanır.

¹ Sara Siddons – məşhur ingilis aktrisası (1755-1831)

Artıq kokteyl hazır idi. Maykl içkini badələrə süzdü. Culiya siqaret çıxaranda kibriti o gənc yandırmaq istədi. Amma əlləri elə əsirdi ki, Culiya ha eləsə də, siqaretini alışıdır bil-mirdi. Odur ki onun əllərini öz əlləri ilə tutub sakitləşdirdi.

«Zavallı quzu, – Culiya düşündü, – yaqin, bu gün onun həyatında ən əlamətdar gündür. Gördüklərini danışanda xoşbəxtlikdən özünü göyün yeddinci qatında hiss edəcək. O, işlədiyi idarədə qəhrəmana çevriləcək və hamı ona paxıllıq edəcək».

Culiya öz-özüylə danışanda bir cür, başqalarıyla danışanda başqa cür olurdu. Özüylə danışanda söyüşdən də çəkin-mirdi. Culiya ləzzətlə birinci qullabı aldı. Doğrudan da, bir tərəf-dən baxanda, onunla bir süfrə arxasında əyləşib yarımcə saat söhbətləşməyin hansısa bir insanı öz miskin dairəsində nəhəng personaya çevirməsi məgər təəccüblü deyilmi?

Gəncin içindən nida qopdu:

– Necə də qiyamət otaqdır!

Culiya, yaqin ki, gəncin dəfələri səhnədə gördüyü bir tərdə – öz gözəl kirpiklərini ehmalca qaldırmaqla onu füsunkar təbəssümünə qonaq etdi.

– Bu otağı bəyənməyiniz mənə çox xoş oldu, – onun səsi sakit və xırlılı idi. Səsindən hiss olunurdu ki, bu sözü deməklə böyük bir ağırlıqdan xilas oldu. – Bizim ailə hesab edir ki, Mayklın çox gözəl zövqü var.

Maykl özündənrazı halda otağa göz gəzdirdi.

– Mənim bu işlərdə böyük təcrübəm var. Bizim pyeslərə interyerləri həmişə özüm qururam. Əlbəttə, qara işlər üçün adamımız var, amma ideyalar özümündür.

Onlar bu evə iki il olardı köçmüşdülər. Əyalətlərə turneyə çıxanda bu evi hər ikisinin təcrübəsinə şübhə etmədiyi dekoratora təhvil verdilər. O da onların qayıdışına qədər evi tam hazır vəziyyətə gətirdi. Özü də bu məsələdə pul söhbəti olmadı. Çünki dekoratora demişdilər ki, qayıdandan sonra onu teatrda işlə təmin edəcəklər. Amma bu cansız xırdalıqları hətta adını belə bilmədikləri bir insana danışmaq nəyə lazımdır? Ev çox gözəl idi, burada qədimliklə müasirlik əsl vəhdət yaratmışdı və Maykl tam hüquqla deyə bilərdi ki, bura, qəti şübhəsiz, əsl centlmen evidir. Amma Culiya inad edirdi ki, yataq otağı o istəyən kimi olmalıdır. Odur ki Ricens-parkdakı köhnə evlərində olan yataq otağı onu tam

qane etdiyindən olduğu kimi bura köçürdülər. Çarpayı və stolun üzərinə çəhrayı, taxt və kreslonun üzərinə Natyenin¹ çox sevdiyi açıq-mavi ipək çəkilməmişdi: çarpayının üstündə şişman qızılı mələikələr görünürdü, çəhrayı lampa qalpağının altında isə eynən belə şişman mələikələr bədənnüma aynanı əhatə eləmişdilər. Atlas taxta stoldakı bahalı çərçivələrdə aktyorların, aktrisalarnın, kral sülaləsi üzvlərinin üstünə avtoqraflarını qoyduqları fotoları var idi. Bura Culiyanın əsl rahatlıq tapdığı yeganə otaq idi. O, qızılı rəngli stulunda əyləşib atlas stolun üzərində məktublar yazırdı.

Eşikağası lançın stola verildiyini bəyan edəndə aşağı düşdülər.

Culiya:

– Ümid edirəm ki, siz ac qalmayacaqsınız, – dedi, – məsələ burasındadır ki, Maykl ilə mənim iştaham çox pisdir.

14

Süfrədə onları qızardılmış qalxanbalığı, ispanaq kotle və kompot gözləyirdi. Doğrudan da, bu yeməklərlə aclığın ancaq başını qatmaq olardı, amma əvəzində, kökəlməyin qarşısı alınırdı.

Aşpaz qadın Marcorinin lança daha bir nəfərin gələcəyi barədə xəbərdarlığından sonra tələsik kartof qızartması da hazırlamışdı. İndi ona baxanda adamın ağzı sulanırdı. Amma kartofu yalnız qonaq yeyirdi. Maykl həmin yeməyə elə baxırdı ki, sanki, orada nə olduğunu qəti anlamırdı. Sonra astaca diksinən kimi olub, qəmli düşüncələrdən ayrıldı və tərəddüdlərinə son verib həmin yeməkdən biryolluq imtina etdi. Onlar uzun, ensiz nahar stolunun arxasında əyləşmişdilər. Culiya və Maykl stolun obaş-bubaşında dəbdəbəli İtaliya kreslolarında qabaq-qənşər əyləşmişdi, onların gənc qonağı isə ortada, o qədər də rahat olmayan, amma otaqdakı digər mebellərlə harmoniya təşkil edən stulda oturmuşdu. Culiya gəncin bufetə baxdığını sezib füsunkar təbəssümüylə ona sarı əyildi.

– Sizə nəyə lazımdır?

Gənc qızardı:

– Bir tikə çörək olarmı?

– Əlbəttə.

Culiya mənalı-mənalı eşikağasına baxdı. O, həmin vaxt Mayklın bədəsinə ağ çaxır süzürdü. Eşikağası dərhal otaqdan çıxdı.

¹ Jan Mark Natye – fransız rəssamı (1685-1766)

– Biz Maykla çörək yemirik. Səfeh Cevonsun da ağılına gəlməyib ki, siz çörək istəyə bilərsiniz.

Maykl:

– Məncə, çörək yeməyin özü də bir vərdəşdir, – dedi, – əgər qəti qərar qəbul etdinsə, bu vərdəşdən xilas olmaq heyrətamiz dərəcədə asandır.

– Zavallı quşcuğuzum Maykl, lap çubuq kimidir.

– Mən kökəlməkdən qorxduğuma görə çörəkdən imtina eləməmişəm. Sadəcə, onda bir məna görmədiyimdən yemirəm. İndiki halımda mən ürəyim istəyən hər şeyi həzmirabedən keçirə bilərəm.

Əlli iki yaşına rəğmə, Maykl çox yaxşı qalmışdı. Cavanlığında qalın şabalıdı saçları, gözəl dərisi, iri, mavi gözləri, sivri burnu və balaca qulaqları ona ingilis səhnəsinin ən gözəli adını qazandırmışdı. Hündür, altıfutluq boyu ilə bərabər, o həm də biçimli qədd-qamətiylə seçilirdi. Elə məhz bu heyrətamiz zahirinə görə də Maykl atasının yolu ilə getmədi, orduya deyil, səhnəyə üz tutdu. İndi o şabalıdı saçlar tamam ağarmışdı, özü də əvvəlki kimi uzun deyildi, qısa vurulmuşdu, qırıqlar əmələ gələn çöhrəsi enlənmişdi, dərisi daha şaftalıya bənzərliyini itirmişdi, yanaqlarında piy əmələ gəlmişdi. Amma gözəl gözlərinin və qədd-qamətinin sayəsində o hələ də kifayət qədər gözəgəlimli idi. Həyatının beş ilini müharibədə keçirən Maykl hər bələminin isti-soyuğunu əməllicə mənimsəmişdi. Əgər kimliyini bilməsəydin (əslində, bu, mümkün olan iş deyildi, belə ki, onun fotoları bu və digər səbəblərdən illüstrasiyalı qəzetlərə əbədi həkk olunmuşdu), onun yüksək rütbəli zabit olduğunu zənn edərdin. Çəkisinin iyirmi yaşında olduğu kimi qalmasıyla öyünürdü və artıq uzun illər idi ki, istənilən havada səhər saat səkkizdə yerindən qalxıb sort və sviterini əyninə keçirər, Ricens-park boyu qaçardı.

Gənc dilləndi:

– Miss Ləmbert, katibə mənə dedi ki, siz bu səhər repetisiyada olmusunuz. Yeni tamaşa hazırlayırsınız?

Cavab Maykldan gəldi:

– Elə deyil, sadəcə, bir yerə toplaşmışdıq.

– Maykl bizim bir az sərbəstləşdiyimizi zənn etdiyindən repetisiya təyin elədi.

– Yaxşı da elədim. Gördüm, quruluş verilən zaman nəzərdə tutulmayan tryuklar əlavə olunub, aktyorlar mətni

istədikləri kimi dəyişirlər. Mən belə məsələlərdə çox ciddi-yəm, hesab edirəm ki, müəllifin sözlərinin vergülünə də toxunulmamalıdır. Amma bir tərəfdən, Tanrı da şahiddir ki, indiki müəlliflərin yazdıqlarının bir elə dəyəri yoxdur.

Culiyə ürək açıqlığıyla:

– Əgər bu pyesə baxmaq istəsəniz, əminəm ki, Maykl sizi biletsiz qoymaz, – dedi.

Gənc çılğınlaqla:

– Çox istərdim bir də baxım, – dedi. – Mən o tamaşanı artıq üç dəfə görmüşəm.

– Doğrudan?

Mayklın bu haqda ona dediyini gözəl xatırlasa da, Culiyə heyrlətlə sual etdi və ardınca sözünü tamamladı:

– Əlbəttə, elə də pis pyes deyil, qarşıya qoyduğu məqsədə də kifayət qədər çata bilib, amma bununla belə, mən kiminsə bu tamaşaya üç dəfə baxmaq həvəsində olmasını heç cür təsəvvürümə gətirə bilmirəm.

– Məni ora çəkən pyesdən çox, sizin ifanızdır.

Culiyə ürəyində: «Hər halda, bu sözləri ondan qopara bildim», – deyib, səsiylə əlavə elədi:

– Biz pyesi oxuyanda Maykl tərəddüd içində idi. Mənim rolumu o qədər də bəyənməmişdi. Bilirsiniz, əslində, bu rol aparıcı aktrisa üçün deyil. Amma mən fikirləşdim ki, ondan nəsə əmələ gətirə bilərəm. Ona görə də repetisiya zamanı ikinci qadın rolunu xeyli ixtisar etmək lazım gəldi.

Maykl əlavə etdi:

– Demək istəməzdim ki, biz pyesi təzədən yazmalı olduq, amma inanın, indi səhnədə gördüyünüz, müəllifin bizə təqdim etdiyindən kəskin fərqlənir.

Gənc:

– Siz çox gözəl oynayırsınız, – dedi.

(«Onun özünəməxsus cazibəsi var».)

Culiyə cavab verdi:

– Şadam ki, sizin xoşunuza gəlmişəm.

– Əgər Culiyəyə qarşı çox nəzakətli olsanız, sağollaşanda sizə öz fotosunu hədiyyə edə bilər.

– Doğrudan? Fotonuzu hədiyyə edərsinizmi?

O, yenidən allandı, mavi gözləri par-par yandı. («O, doğrudan da, çox, lap çox ürəyəyatımlıdır».) Bu gənci gözəl saymaq o qədər də doğru olmazdı, amma əvəzində açıq,

səmimi çöhrəsi var idi, utancaqlığı isə onu daha da cazibədar edirdi. Dalğavanı açıq-şabalıdı saçları çox səliqə ilə darandırdı. Culiya fikirləşdi ki, brilliantindən¹ istifadə etməmək ona necə də yaraşardı. Çöhrəsinin təravətli dərisini və açıq rəngini xırda, gözəl dişləri tamamlayırdı. Culiya məmnunluq hissiylə sezdi ki, kostyum gəncin əynində çox yaxşı oturub və o, geyinməyi bacarır. Bu gənc səliqəli və ürəyəyatımlı idi.

Culiya soruşdu:

– Belə görürəm ki, yəqin, bu vaxtadan pərdə arxasında olmamısınız?

– Heç vaxt. Ona görə də bu iş mənə həyatımdan da qiymətlidir. Bu işin məndən ötrü nə olduğunu siz təsəvvür belə eləyə bilməzsiniz!

Maykl və Culiya xeyirxahlıqla onun üzünə gülümsədi. Onun bu pərəstiş dolu baxışları onların özlərini də öz gözlərində böyütmüşdü.

Maykl:

– Mən heç vaxt özgələrin repetisiyada iştirakına icazə vermərəm, – dedi, – amma, bir halda ki, siz artıq bizim mühasibimizsiniz, deməli, müəyyən mənada, truppamızın da üzvüsünüz və əgər gəlmək istəsəniz, sizi istisna hal kimi qəbul edirik.

– Bu, siz tərəfdən mənə çox böyük mərhəmətdir. Mən hələ həyatımda bir dəfə də repetisiyada olmamışam. Bəs siz necə, mister Qosselin yeni pyesində oynayacaqsınızmi?

– Yox, fikrimcə, yox. İndi oynamağa elə də can atmıram. Mənim ampuama uyğun rol tapmaq, demək olar ki, qeyri-mümkündür. Bilirsiniz, mənim yaşım məşuq obrazı daha yaramaz, müəlliflər də mənim gəncliyimdə hər pyesdə olan rollardan, elə bil, imtina ediblər. Fransızların «Rezo-ner» adlandırdıqlarını nəzərdə tuturam. Mənim nəyə işarə etdiyim, yəqin, sizə də çatdı. Söhbət hazır cavab, hamını barmağına dolayan hersoqdan, nazirdən, yaxud kral sarayının tanınmış vəkildən gedir. Başa düşürəm, bu müəlliflərə nə olub? Görünür, onlar, ümumiyyətlə, necə yazmağı unudublar. Bizdən binanı tikməyi gözləyirlər, amma bəs kərpic hanı? Siz düşünürsünüz ki, onlar bizə minnətdardırlar? Müəllifləri deyirəm. Onların həyasızcasına qarşımızda hansı şərtlər qoyduğunu eşitsəydiniz, dəhşətə gələrdiniz!

¹ Brilliantin – saçə sürülən ətirli pomada

Culiya gülümsünüb:

– Fakt isə faktlığında qalır, – dedi, – biz onlarsız keçinə bilmərik. Amma doğrudur, pyes pisdirsə, onu heç bir ifa xilas edə bilməz.

– Məsələnin kökü burasındadır ki, adamlar daha teatrla əvvəlki kimi maraqlanmırlar. İngilis səhnəsinin o möhtəşəm çiçəklənmə dövründə insanlar pyesə yox, aktyorlara tamaşa eləməyə gəlirdilər. Səhnədə kimin olması önəmli deyildi: Kemb¹, yaxud missis Siddons, fərq etməzdi, insanlar üçün əsas onların ifasıydı. Amma yenə də inkar eləmirəm, əgər pyes pisdirsə, işlər fənədir. Bununla yanaşı, lap yaxşı olsa belə, indinin özündə də tamaşaçılar pyesə yox, aktyorlara baxmağa gəlirlər.

Culiya:

– Fikrimcə, bu, mübahisəyə ehtiyacı olmayan bir həqiqətdir, – dedi.

– Culiya kimi aktrisanın özünü göstərməsi üçün, sadəcə, əsər lazımdır. Bunu ona versək, kifayətdir, qalanını özü edəcək.

Culiya cazibədar, həm də azca xəcalət duyulan təbəssümlə gəncə baxdı:

– Ərimin dediklərini elə də ciddi qəbul eləmək lazım deyil. Mənim haqqımda danışanda o, bəzən əndazəni aşır.

– Əgər bu cavan oğlanın bu sahədən müəyyən məlumatı varsa, bilməlidir ki, aktyorluq sənətində sənin bacarmadığın nəşə yoxdur.

– Mən, sadəcə, bacarmadığımı eləməkdən çəkinirəm. Mənə nüfuz gətirən də budur.

Elə bu vaxt Maykl saatına baxdı.

– Hə, cavan oğlan, biz getməliyik.

O gənc fincanında qalanı birnəfəsə başına çəkdi.

Culiya stolun arxasından qalxdı.

– Mənə fotonuzu hədiyyə edəcəyinizi unutmamısınız ki?

– Elə bilirəm, Mayklın kabinetində sizin üçün bir şey tapılar. Gedək, bir yerdə seçək.

Culiya onu yeməxananın arxasındakı iri otağa gətirdi. Bu otaq Mayklın kabinetini hesab olunsa da – «məgər insana hər səsdən-küydən uzaqlaşmaq, təklənib qəlyan çəkmək lazım deyilmi» – evə qonaq gələndə buradan, əsasən, qar-

¹ Kemb¹ – ingilis aktyoru Con Kemb (1757-1823)

derob kimi istifadə olunurdu. O biri tərəfdə qırmızı ağacdan düzəldilmiş çox gözəl yazı stolunun üstündə V Georqun və kraliça Marianın şəxsi imzalarıyla fotoları vardı. Sobanın üstündə Lorensin¹ firçasından çıxan şəkil, Kemblyn Hamletin qiyafəsindəki portretinin köhnə surəti asılmışdı. Stolun üstündə makinada çap olunan bir qalaq pyes var idi. Divarboyu aşağı tərəfindən qapıları bağlı kitab rəfləri düzülmüşdü. Culiya qapını açıb oradan çəkirdiyi son fotolarını çıxardı. Onlardan birini gəncə uzatdı.

– Deyəsən, bu elə də oxşamır.

– Çox gözəldir.

– Deməli, zənn etdiyim kimi, bu şəkil özümə çox da oxşamır.

– Çox oxşayır. Eynilə həyatda olduğu kimi.

Bu dəfə Culiyanın təbəssümü fərqli idi, azca naz-qəmzəliydi. Culiya kirpiklərini bir anlıq aşağı elədi, sonra qaldırıb gözlərindəki pərəstişkarlarının məxməri adlandırdıqları həmin o yumşaq ifadəylə gəncə baxdı. O heç bir gizli məqsəd güdmürdü; bu, öz-özünə, sadəcə, gəncə xoş gəlmək instinktiylə alındı. O oğlan elə gənc, elə utancaqdır ki... Xasiyyətçə də, görünür, çox istiqanlıdır. Culiya onu bir də heç vaxt görməyəcəkdi. Ona görə də istəyirdi ki, necə deyərler, borclu qalmasın, o gənc bu görüşü həyatının ən möhtəşəm anları kimi xatırlasın.

Culiya təzədən fotoya baxdı. Həyatda da belə görünseydi, pis olmazdı. Fotoqraf onu birlikdə seçdikləri yerdə əyləşdirmişdi. Burnu azca böyükdür, amma işıq onu sezilməz edir; heç bir qırıq onun hamar dərisini korlaya bilməyib, gözəl gözlərindən axan baxışları adamın ürəyini köksündən çıxarır.

– Yaxşı, elə bunu alın. Özünüz də görürsünüz ki, gözəl deyiləm, hətta yaraşığım da yoxdur. Koklen² həmişə deyərdi ki, onun çöhrəsində *beaute du diable*³ var. Siz fransızca anlayırsınız, eləmi?

– Lazım olan qədər.

– Verin, o fotonu sizin üçün imzalayım.

Culiya yazı stolunun arxasına keçib özünün səliqəli, yaygın xətti ilə yazdı: «Səmimi-qəlbədən: sizin Culiya Lembert».

¹ Lorens – ingilis rəssamı Tomas Lorens (1769-1830)

² Koklen – fransız aktyoru Benso Konstan (1841-1909)

³ Hədsiz gözəllik (fr.)

İKİNCİ HİSSƏ

Kişilər gedəndən sonra Culiya qaytarıb yerinə qoymazdan əvvəl fotolara bir də baxdı.

«Qırx altı yaş üçün heç də pis deyil. – Culiya gülümsədi. – Şəkk-şübhə ola bilməz, bu şəkildə özümə oxşayıram». Güzgü axtara-axtara ətrafa boylansa da, gözünə dəymədi. «Lənətə gəlmiş dekoratorlar. Zavallı Maykl. Onun burada nadir hallarda oturmasına təəccüblənmək lazım deyil. Amma əlbəttə, mən heç vaxt fotogenikliyimlə xüsusi seçilməmişəm».

Culiyada qəflətən köhnə şəkillərə baxmaq həvəsi oyandı. Maykl işini bilən və səliqəli adam idi. Culiyanın bütün fotoları xronoloji ardıcılıqla iri karton qutularda saxlanılırdı. Mayklın özünün şəkilləri, həmçinin digər lazımlı fotolar həmin şkafda özgə qutularda idi. Maykl deyirdi ki, bizim karyeramızın tarixçəsini yazmaq istəyən üçün hər şey əlinin altında hazırdır. Elə bu məqsədlə də o, hələ səhnəyə çıxdığı ilk gündən özü ilə bağlı bütün qəzet məlumatlarını kəşib dəftərxana kitablarına yapışdırırdı. İndi bütöv bir rəf həmin kitablarla dolu idi. Culiyanın uşaqlıq və yeniyetməlik şəkilləri də orada idi: Culiya ilk rolları zamanı, Culiya – Maykl ilə, sonra hələ körpə Rocerlə yanaşı gənc ərlə qadın. Həmin fotolardan biri – kamillik və gözəllik mücəssəməsi Maykl, zəriflik rəmzi olan özü və Rocer – balaca, qıvrımsaçlı oğlan – böyük uğur gətirdi. Bütün illüstrasiyalı qəzetlər o fotoya bütöv bir səhifə ayırırdılar. O foto açıqca kimi uzun illər boyu əyalətdə satıldı. Amma təəssüf ki, İtona¹ daxil olandan sonra Rocer anasıyla birlikdə şəkil çəkdirməkdən qəti imtina etdi. Qəribə işdir, kim qəzetdən qaçar?!

Culiya:

– Camaat elə fikirləşər ki, sən ya bədheybət sən, ya da kim bilir, nə sən, – deyirdi. – Burada pis bir şey yoxdur axı. Premyerlərə gəlib baxsan, görərsən ki, xanımlı, cənablı bütün kübar insanlar, nazirlər, hakimlər, nə bilim, kimlər fotoqrafların ətrafında necə var-gəl edirlər. Düzdür, özlərini elə aparırlar ki, guya, heç nəyə məhəl qoymurlar, amma hiss edəndə ki, fotoqraf obyektivi ona tuşlayıb, bir görsən, nə poza alırlar.

Amma Rocer dediyindən dönmədi.

¹ İton – XV əsrdə İngiltərədə yaradılmış kollec

Beatrice rolundakı şəkli gözüne sataşdı: Şekspirdən həyatında yeganə rol. Culiya bilirdi ki, o dövrün libaslarında pis görünür, amma səbəb ondan ötrü əbədi bir müəmmaydı. Əvəzində, müasir geyimlər, elə bil, onun boyuna biçilmişdi. O, səhnədən tutmuş, gündəlik geyimlərinə qədər hər libasını Parisdə hazırlatdırırdı. Dərzilər deyirdilər ki, heç kimdən bu qədər sifariş almırlar. Hamı etiraf edir ki, onun çox gözəl bədən quruluşu var: uzun ayaqlar, qadın üçün kifayət qədər hündür boy. Heyif ki, Rozalindanı oynamaq imkanı yaranmayıb: kişi kostyumu ona çox yaraşardı. Əlbəttə, indi artıq gecdir, amma kim bilir, bəlkə də, bu riskə getməməyi xeyrinə olub. Bu da həqiqətdir ki, o, nurlu çöhrəsi, həm də şirin nəz-qəməzə və yumor hissi ilə bu rolda ideal görünərdi. Onun Beatricesini tənqidçilər o qədər də bəyənmədilər. Məsələ o zəhrimara qalmış ağı şeirdə idi. O səs – onun asta, dərin, xırıltılı sinə səsi hissiyyat havalı səhnələrdə ürəkləri dayandırsa da, gülməli sözləri daha gülməli etsə də, ağı şeir üçün qəti yaramırdı, həm də onun artikulyasiyası elə aydın idi ki, Culiyaya güc vermək lazım deyildi: onun hər sözü qalyorkanın ən son sırasında da eşidilirdi. Elə buna görə də deyirdilər ki, onun nəzmi nəsr kimi səslənir. Culiya düşündü ki, bütün məsələ onun həddən ziyadə müasir olmağındadır.

Maykl isə Şekspirdən başlamışdı. Onda hələ tanış deyildilər. O, Kembridcə Romeonu oynamışdı. Universiteti bitirəndən sonra bir ilini dram məktəbində keçirdi. Benson¹ da onu elə orada görüb truppasına dəvət elədi. Maykl əyalət-boyu çıxdıqları qastrollar zamanı müxtəlif rollar oynayırdı. Amma tezliklə başa düşdü ki, Şekspirə çox uzağa gedə bilməyəcək, əgər aparıcı aktyor olmaq istəyirsə, müasir pyeslərdə oynamağı da öyrənməlidir. Middlpulda özünə böyük diqqət cəlb edən daimi truppalı və daimi repertuarlı bir teatr var idi. Bu teatra Ceyms Lenqton adlı birisi rəhbərlik edirdi. Bensonun truppasında üç il çalışdıqdan sonra onların Middlpula növbəti səfəri öncəsi Maykl Lenqtona onunla görüşmək istədiyini yazdı.

Rubensin harın şəhərlilərinə oxşayan qırx beş yaşlı bu kök, keçəl, alyanaq kişi teatr vurğunu idi. O, eksentrik,

¹ Frank Robert Benson – bütün həyatını Şekspirin pyeslərinə quruluş verməyə həsr edən, Şekspirin doğulduğu Strartford-on-Eyvanda hər il keçirilən festivalın təşkilatçısı olan ingilis aktyoru və rejissoru (1858-1939)

təkəbbürlü, aşıb-daşan enerjiyə malik, şöhrətpərəst və əvəzolunmaz bir məxluq idi. O oynamağı da sevirdi, amma zahiri görünüşü çox az rola uyğun gəlirdi. Bir tərəfdən belə olmağı yaxşıydı, çünki aktyor kimi onun qara qəpiklik qiyməti yox idi. O, bu işdə özünəxas ürəyiaçıqlığının həddini bilmirdi və rollarını nə qədər ölçüb-biçsə də, onların üzərində nə qədər çalışsa da, sonda hamısı qroteskə çevrilirdi. Hər hərəkəti, hər sözü həddən ziyadə qabardır, truppayla məşq eləyəndə isə tamam başqa cür olurdu, təbiiliyi qəti yaxın buraxmırdı. Bir sözü belə lazımı ahəngdə deyə bilməyən Cimminin ağzından fərqli olaraq, ideal qulağı var idi. Kiminsə səsi yerində olmayanda dərhal sezirdi. Aktyorlara deyirdi ki, təbii olmayın, səhnə təbiiliyi sevmir, burada hər şey quramadır, amma, əlbəttə, gərək özünü təbii göstərəsən. Cimmi aktyorların canından bütün şirələrini çəkib çıxarırdı. Səhər ondan ikiyə qədər repetisiya idi, sonra axşam tamaşası öncəsi rollarını bir də öyrənilib dincəlmək üçün onları evlərinə buraxırdı. O, aktyorları danlayır, üstlərinə qışqırır, təxək yerinə qoyurdu. Yaxşı pul da vermirdi. Bununla yanaşı, aktyor təsirli səhnəni yaxşı oynayanda uşaq kimi ağlayırdı, hansısa gülməli sözü o istəyən təkizhar eləyəndə uğunub özündən gedirdi. Razi qalanda səhnədə tək ayaqla atılıb-düşürdü, əsəbiləşəndə pyesi döşəməyə tullayıb tapdalayırdı və bu zaman gözləri hiddətdən yaşarırdı. Truppa ona gülürdü, onu söyürdü, amma əlindən gələni edirdi ki, Cimmi razı qalsın. O, onlarda özünə qarşı bir rəhbər instinkti oyatmışdı və hamı bir nəfər kimi hesab edirdi ki, Cimminin etimadını doğrultmalıdır. Deyirdilər ki, o, onların dərisini boğazından çıxarır, nəfəs dərməyə belə imkan vermir, belə həyata heyvan da tab gətirməz. Amma həm də bütün bunlarla bərabər, aktyorlar onun ölçüilməz tələblərini yerinə yetirməkdən nəsə izah olunmaz həzz alırdılar. O, həftəyə yeddi funt alan hansısa qoca bir aktyorun ürəkdən əlini sıxıb, «Əzizim, Tanrıya and olsun ki, sən çox möhtəşəm idin» – deyəndə, həmin aktyor özünü Çarlz Kinin¹ yerində hiss edirdi.

İş elə gətirdi ki, Maykl məktubda xahiş elədiyi görüş üçün Middlpula gələndə, bəxtindən Cimmi Lenqtona məşuq ampluası üçün aktyor lazım idi. Mayklın onu nə səbəbə görmək istədiyini təxmini bildiyindən Cimmi görüş ərəfəsin-

¹ Çarlz Kin – ingilis aktyoru Çarlz Cefri Kin (1811-1868)

də teatra, onun oyununa baxmağa getdi. Həmin gün Merkuçionu oynayan Mayklın ifası onu o qədər də qane etmədi. Amma kabinetinə daxil olanda Mayklın gözəlliyinə valeh oldu. Qəhvəyi sürtukda və yüngül yundan olan boz şalvarda o, qirmsiz də elə yaxşıydı ki, tamaşasına iki göz lazım idi. Özünü çox sərbəst aparırdı və əsl centlmen kimi danışırdı. Maykl gəlişinin məqsədini açıqlayan müddətdə Cimmi onu diqqətlə müşahidə etdi. Əgər oynamağı da öyrənsə, bu cavan oğlan belə zahiri görünüşlə çox uzağa gedəcək.

– Dünən sizin Merkuçioya baxdım, – dedi. – Özünüz necə qiymət verərdiniz?

– Çox pis.

– Raziyam. Neçə yaşınız var?

– İyirmi beş.

– Gözəl olduğunuzu, yəqin, sizə deyiblər.

– Elə ona görə də mən atam kimi orduya yox, səhnəyə üz tutdum.

– Lənət şeytana, sizin bu çöhrəniz məndə olsaydı, aktor kimi tayım-bərabərim olmazdı.

Görüş Maykla müqavilənin imzalanmasıyla başa çatdı. O, Cimmi Lenqtonun yanında iki il qaldı və tezliklə truppanın sevimlisinə çevrildi. O, ürəyitəmiz və xeyirxah insan idi, işdən qorxmurdu, hamıya kömək edirdi. Onun gözəlliyi teatra ikinci nəfəs gətirmişdi, xidməti çıxışda hər gün dəstə-dəstə qız onu gözləyirdi. Qızlar ona sevgi məktubları, gül dəstələri verirdilər. Maykl bu pərəstişi təbii qəbul eləyirdi və necə deyərlər, başını gicəllənməyə qoymurdu. O, uğura can atırdı və qəti qərara gəlmişdi ki, bu yolda kənar nəyəsə baş qoşmayacaq. Cimmi Lenqton çox tez bir zamanda bu qənaətə gəldi ki, Mayklın inadkarlığına, qızğın istəyinə baxmayaraq, ondan yaxşı aktyor olmayacaq. Mayklın yeganə xilaskarı gözəlliyi idi. Cır səsi vardı, yalnız xüsusi patetik məqamlarda o səs bir az təsirli çıxırdı. Özü də bu zaman o səs alovlu ehtirasdan çox, dəliliyi yada salırdı. Məşuq kimi onun ən böyük qüsuru isə məhəbbəti içində yaşada bilməməsiydi. Doğrudur, adi dialoqlar zamanı özünü sərbəst apara bilirdi, dediyi sözlərin dadını, duzunu tamaşaçıya həzm elətdirirdi, amma elə ki sevgisini etiraf etmək məqamı gəlirdi, onda, elə bil, əl-qolu bağlanırdı. Hiss olunurdu ki, nəsə utanır.

Cimmi Lenqton ona qışqırırdı:

– Lənətə gələsiniz, qızı elə tutmusunuz ki, elə bil, kartof kisəsindən yapışmısınız. Elə sifətlə onu öpürsünüz ki, elə bil, qorxursunuz, soyuqdəyməsi sizə də keçər! Siz ona vurulmusunuz. Sizə elə gəlməlidir ki, şam kimi əriyirsiniz və əgər bir saniyədən sonra zəlzələ baş verəcəyini, ardınca da torpağın sizi udacağını bilməyiniz belə vecinizə olmamalıdır!

Xeyri olmadı. Gözəlliyinə, cazibəsinə, sərbəstliyinə, təbiiyyətinə baxmayaraq, Maykl soyuq məşuq olaraq qaldı. Amma bu, Culiyaya ona ehtirasla bağlanmağa mane olmadı. Özü də bu, Maykl onların truppasına gələndən dərhal sonra baş verdi.

Culiyada hər şey maneəsiz, asan alınırdı. O, Cersidə doğulmuşdu, həmin vaxt atası vətəni olan bu adada baytar kimi təcürbə keçirdi. Anasının bacısı Sen-Maloda yaşayan bir fransız kömür alverçisində ərdəydi. Culiyanı da oradakı yerli liseydə təhsil almaq üçün onun yanına yolladılar. Culiya fransızca əsl fransız kimi danışdı. O, anadangəlmə aktrisa idi və ağıl kəşən gündən bir adamda da onun səhnə üçün doğulduğuna şübhə yox idi. Xalası madam Fallu gəncliyində «*Comedie Française*» truppasının daimi üzvü olan yaşlı bir aktrisa ilə yaxşı münasibətdə idi. Teatrdan getdikdən sonra o, Sen-Maloya köçüb uzunillik nikahsız, amma sədaqətli yaşamlarına son verib ayrıldıqları məşuqlarından birinin ona təyin etdiyi cüzi təqaüdlə dolanırdı. Culiyanın on iki yaş olanda artıq altmış yaşını ötmüş o aktrisa həyatda hər şeydən çox dadlı yeməklərdən ləzzət alan gonbul, hay-küyçü, diribaş qarıya çevrilmişdi. Onun cingiltili, yaygın gülüşü və kişi kimi gur səsi var idi. Culiya ilk dram sənəti dərslərini də ondan aldı. O qadın bir vaxtlar özünün keçdiyi *Congewatoire*¹ təhsili zamanı əxz elədiyi bütün incəlikləri Culiyaya öyrətdi. Yetmiş yaşınacan injenü² amplitudasında çıxış edən Reyhenberq, Sara Bernarın³ qızıl boğazı, möhtəşəm Mune-Süllü⁴, nəhəng Koklen haqqında da Culiya ilk dəfə ondan eşitdi. O, Kornel və Rasinin faciələrindən uzun parçaları «*Comedie Française*»də vərmiş etdiyi tərzdə ona oxuyur və onun da bu cür oxumasına nəzarət edirdi. Qız Fedranın

¹ Congewatoire – Fransada ali musiqi və teatr məktəbi

² İnjenü – sadələvh qız rolu oynayan aktrisa

³ Sara Bernar – fransız aktrisası (1844-1923)

⁴ Jan Mune-Süllü – fransız aktyoru (1841-1916)

monoloqlarındakı ehtirası və yanğını çox gözəl çatdırı bilirdi, ritm onun ifasında aydın, sözlər həm effektiv, həm də dramatik idi. Öz vaxtında Janna Tebu, olsun ki, çox gözəçarpan manerada oynayırdı, amma Culiyanı o, tamam başqa yöndə yetişdirdi: ona çox gözəl artikulyasiya, səhnədə yeriməyi və dayanmağı, sonralar ən yüksək məziyyətlərindən olacaq öz səsine həssas yanaşmağı öyrətdi və onun intuisiya ilə lazımı ritmi müəyyənləşdirmək bacarığını daha da təkmilləşdirdi.

– Əgər çox vacib deyilsə, pauza eləmə, – yaşlı aktrisa yumruqlarıyla stolu döyəcləyə-döyəcləyə səsini başına götürürdü, – işdi, əgər bu baş veribsə, onda nə qədər bacarırsan, uzat.

Culiya on altı yaşında Hover-Stritdə dram sənəti üzrə Kral akademiyasına daxil olanda artıq orada öyrədilənlərin çoxunu bilirdi. Bəzi köhnəlmiş ifa üslublarını tərgidib nitq qabiliyyətini yeni üsullarla zənginləşdirdi.

İştirak elədiyi bütün müsabiqələrin qalibi olurdu və təhsilini başa vuran kimi özünün misilsiz fransızcasına görə London teatrlarından birində xırda bir qulluqçu rolu aldı. Bir müddət belə təsəvvür yarandı ki, yalnız fransızcanı mükəmməl bildiyindən o, əbədi olaraq, xarici aksent tələb edən rollar oynamağa məhkumdur. Belə ki, fransız qulluqçusundan dərhal sonra o, avstriyalı ofisiant rolunda səhnəyə çıxdı. Cimmi Lenqton onu kəşf edənəcən iki ilini belə keçirdi. O, Londonda yaxşı qəbul edilən bir melodramda italyalı bir avantürist qadın rolunda əyalətlərə qastrola çıxmışdı. Obrazın bütün kələklərinin üstü sonda açılır. Culiya tamaşada qırxyaşlı qadın obrazında heç də pis görünmürdü. Məsələ burasındadır ki, teatrın aparıcı aktrisası olan qırxyaşlı sarışın qadın gənc qızı oynadığından tamaşa təbiilikdən xeyli uzaq idi. Elə bu ərəfələrdə Cimmi qısa məzuniyyət götürüb gününü müxtəlif şəhərlərdə teatrları gəzməklə keçirirdi. Tamaşadan sonra o, Culiya ilə tanış olmaq üçün səhnə arxasına keçdi. Cimmi teatr dairələrində kifayət qədər tanındığından onun komplimentləri Culiyaya ikiqat xoş gəlirdi. Odur ki onu səhəri gün üçün lança dəvət edəndə Culiya dərhal razılaşdı.

Süfrə arxasına əyləşən kimi o uzatmadan mətləbə keçdi.

– Bu gecə gözümü də qırpmamışam, elə hey sizi düşünmüşəm.

– Bax bu, sürpriz oldu! Bəs düşüncələriniz hansı səpkidəydi: əyri, yoxsa düz?

Cimmi bu mənasız sualı qulaqardına vurdu.

– Artıq iyirmi beş ildir, bu oyunun iştirakçısıyam. Mən nə olmamışam: aktyorları səhnəyə çağıran uşaq, teatrın fəhləsi, aktyor, rejissor, reklam agentı, lənət şeytana, hətta tənqidçi də olmuşam. Mən lap uşaqlıqdan, məktəb illərindən pərdənin o üz-bu üzündə yaşayıram. Əgər teatrdan mənim bilmədiyim bir şey varsa, deməli, onu heç kim bilmir. Fikrimcə, siz nəhəng istedadla maliksiniz.

– Sizin dilinizdən bunu eşitmək çox xoşdur.

– Susun! Danışmağı mənim öhdəmə buraxın. Sizin ideal göstəriciləriniz var: münasib boy, münasib bədən quruluşu, kauçuk sifət...

– Çox böyük tərifdir.

– Əlbəttə. Aktrisyaya məhz belə sifət lazımdır. Elə bir sifət ki hər cildə düşür, hətta gözəl də ola bilər, elə bir sifət ki beynindən keçən bütün fikirlər üzündən oxunur. Duzenin¹ sifəti bax beləydi. Hələ nə etdiyinizi əməlli-başlı dərk edə bilməyəndə, dünən axşam dediyiniz bəzi sözlər sizin üzünüzdən oxunurdu.

– Məşəqqətli rol idi. Onda heç düşünməli bir şey də yoxdur. Eşidirdiniz də, mən nə səfeh bir işlə məşğuluydum.

– Məşəqqətli rol olmur, məşəqqətli aktyor olur. Sizin çox qeyri-adi, adamın ruhunu tərpədən səsiniz var. Bilmirəm, siz komik rolda necə olardınız, amma risk eləməyə hazırım.

– Nəyə işarə edirsiniz?

– Sizin ritm duyumunuz əvəzsizdir. Sonradan öyrənməklə alınası iş deyil, görünür, bu, sizdə vergidir. Özü də bu, çox yaxşıdır. İndi mətləbə keçirəm. Mən sizin barənizdə məlumat toplamışam. Bilirəm ki, fransızca mükəmməl danışırsınız, ona görə də sizə ingiliscəni sındıra-sındıra danışan obrazlar həvalə olunur. Bilirsiniz, belə çox uzağa gedə bilmərsən.

– Mən ancaq bununla kifayətlənməli oluram.

– Bütün ömrünüzü bu personajlara həsr etməyə razısınız mı? Bir az da belə davam eləsə, onlarda ilişib qalacaqsınız, publika sizi başqa amplituda qəbul eləməyəcək. Siz həmişə ikincidərəcəli rollarda görünəcəksiniz. Ən uzağı, həftədə iyirmi funt və əlvida, böyük istedad.

¹ Elyonora Duze – italyalı aktrisa (1859-1924)

– Həmişə gözləmişəm ki, günlərin bir günü istədiyim rolu alacağam.

– Bəs haçan? Siz beləcə, on il də gözləyə bilərsiniz. İndi neçə yaşınız var?

– İyirmi.

– Nə qədər alırsınız?

– Həftədə on beş funt.

– Yalandır. Siz on iki funt alırsınız, özü də bu, sizin indiki əsl qiymətinizdən çoxdur. Siz hələ çox öyrənməlisiniz. Sizin jestlər bəsitdir. Hətta təsəvvürünüz belə yoxdur ki, hər jestin öz məna yükü olmalıdır. Siz sözü deyənə qədər publikanın diqqətini özünüzə cəlb etməyi bacarmırsınız. Həddən ziyadə kobud qırımlanırsınız. Sizin sifətiniz elədir ki, qrim nə qədər az olsa, o qədər yaxşıdır. Ulduz olmaq istəyirsiniz?

– Bunu istəməyən varmı?

– Yanıma gəlin, mən sizi İngiltərənin böyük aktrisası ələyəcəyəm. Mətni tez əzbərləyə bilərsinizmi? Yəqin, belədir, sizin yaşınızda...

– Elə bilirəm, iki günə istənilən rolu sözbəsöz yaddaşıma köçürə bilərəm.

– Sizə təcrübə, bir də yenidən doğulmağınız üçün mən lazımam. Yanıma gəlin, siz il ərzində iyirmi rol alacaqsınız. İbsen, Şou, Barker, Zuderman, Xenkin, Qolsuorsi. Sizin hüduzsuz cazibəniz var, amma hər şeydən görüldüyü kimi, ondan necə istifadə etmək barədə azca da təsəvvürünüz yoxdur. – Cimmi yüngülcə gülümsədi. – Əgər təsəvvürünüz olsaydı, bu qoca qarğa sizi çox asanlıqla öz yanına gətirərdi. Siz gərək publikanın boğazından yapışıb deyəsiniz: «Ey itlər, gözünüz məndə olsun». Siz onlara hökm eləməlisiniz. Əgər insanın istedadı yoxdursa, onu bir başqasından ala bilməz, əgər varsa, onu yönləndirmək mümkündür. Böyük aktrisa olmaq üçün sizdə istedad var. Bunu mən deyirəm. Mən hələ ömrümdə nəyəsə bu qədər əmin olmamışam.

– Mən də bilirəm, təcrübəm azdır. Əlbəttə, sizin təklif barədə düşünməliyəm. Mən bir mövsümü sizin teatrdə keçirməkdən imtina etməzdim.

– Cəhənnəm olun! Elə bilərsiniz, mən bir mövsümə sizdən aktrisa yarada bilərəm? Canımı fəda ələyəcəyəm ki, siz bir neçə sanballı tamaşa göstərüb, sonra kommersiya məqsədli pyeslərdən birində hansısa yaramaz rolda oynamaq

üçün Londona gedəsiniz? Məni axmaq hesab eləyirsiniz?! Sizinlə üçillik müqavilə bağlayacağam və həftəyə səkkiz funt verəcəyəm, özü də at kimi işləməli olacaqsınız.

– Həftədə səkkiz funtdan söhbət belə gedə bilməz. Gülməlidir. Mən belə təklifi qəbul eləyə bilmərəm.

– Elə qəbul edərsiniz ki. Bu gün siz bu qiymətəsiniz, bu qədər də alacaqsınız.

Culiyə bu teatrda olduğu üç il müddətində çox şey öyrəndi. Üstəlik, əxlaq sarıdan elə də ciddi olmayan Janna Tebudan da sərfəli məsləhətlər aldı.

– Bu pula görə sizinlə yatağa girəcəyim necə, ağıllıqdan keçirmi?

– İlahi, doğrudanmı, siz fikirləşirsiniz ki, mənim öz truppağın aktrisaləriylə eşq yaşamağa vaxtım var? Ay uşaq, mənim o qədər daha vacib işlərim var ki. Hələ səhər nümayişlərini demirəm, dördsaatlıq repertisyalardan, ardınca məni razı salacağınız axşam tamaşasındakı çıxışınızdan sonra sizin də mənim kimi sevimliyə nə vaxtınız, nə də həvəsiniz qalacaq. Nəhayət, soyunub yatağa girəndə ancaq bir istəyiniz olacaq: yatmaq.

Amma bax burada Cimmi Lenqton səhv eləyirdi.

ÜÇÜNCÜ HISSƏ

Lenqtonun fantastik enerjisi və entuziazmı Culiyaya da sirayət elədi və o, təkliflə razılaşdı. Cimmi elə də böyük olmayan rollardan başladı və onun rəhbərliyi altında Culiyə indiyədək oynadıqlarından xeyli fərqli idi. O, guya, məhz onların Culiyada qeyri-adi istedadı kəşf etdiklərini deməklə tənqidçilərdə qıza qarşı marağı daha da artırırdı. Və günlərin bir günü tənqidçilər bir də ayıldılar ki, Culiyə publika qarşısında Maqda¹ rolundadır. Bu, əsl zəfər idi. Odur ki Cimmi bir-birinin ardınca ona «Gəlincik ev»də² Noranı, «İnsan və fəvqəlinсан»da³ Enni və Gerda Qableri⁴ həvalə etdi. Middlpullular öz teatrlarında istənilən London ulduzunu

¹ Maqda – German Zudermanın (1857-1928) “Vətən” dramının qəhrəmanı

² “Gəlincik ev” – H.İbsenin dramı

³ “İnsan və fəvqəlinсан” – B.Şounun pyesi

⁴ Gerda Qabler – H.İbsenin eyniadlı dramının qəhrəmanı

söndürə bilən aktrisa görməkdən məmnun idilər və indi ona baxmaq üçün əvvəllər yalnız yerli patriotluq məqsədilə getdikləri tamaşalara da axışdırlar. Culiya haqqında artıq paytaxt qəzetləri də yazmağa başlamışdı və dramın əsl xiridarları məxsusi ona baxmaq üçün Middlpula axışdırlar. Geri qayıdanda onun tərifini göylərə qaldırırdılar. Odur ki London antreprenyorlarından iki-üçü Culiya barədə məlumat toplamaq üçün ora öz nümayəndəsini göndərmişdi. Onlar qəti söz deməyə tərəddüd edirdilər. Şou və İbsenin dramlarında, söz yox, o, yaxşı idi, bəs adi pyesdə necə olacaq? Antreprenyorların bu işdə acı təcrübəsi var idi. Belə ki, möhtəşəm pyeslərdən birində hansısa aktyorun möhtəşəm ifasına valeh olub dərhal onunla müqavilə imzalayandan sonra məlum olurdu ki, başqa pyeslərdə o, digərlərindən heç də yaxşı deyil.

Maykl onların truppasına qoşulanda Culiya artıq bir il idi ki, Middlpuldaydı. Cimmi «Kandida» da Marçbenksi ona etibar etdi. Çox düzgün seçim idi. Əslində, həm də gözələnən idi. Bu rolda Mayklın gözəlliyi hər şeyi kölgədə qoymuşdu, hətta ifasındakı süstlük də qüsurlu kimi görünmürdü.

...Culiya əlini uzadıb içində Mayklın fotoları olan karton qutulardan birincisini götürdü. Döşəmədə yerini rahatlayıb onun Middlpula ilk gəlişi əks olunan fotonu tapmaq ümidiylə tələsik Mayklın köhnə şəkillərini gözdən keçirdi. Nəhayət, həmin şəkli tapanda qəfil ağırdan ürəyi sıxıldı. Culiya bir neçə saniyə ağıllamaqdan özünü zorla saxladı. Hə, bir vaxtlar o, belə idi. Kandida obrazı, adətən, xarakterik rollar alan, yaxud ananı, ya da xalanı oynayan ortayaşlı aktrisaya həvalə olunurdu. Yalnız axşamlar işləyən Culiya bütün repetisiyalara gəlib baxırdı. Maykla bir baxışdan vuruldu. Culiya ömründə belə gözəl kişi görməmişdi. Və nə yolla olur-olsun, onun sevgisinə sahib çıxmaq istəyirdi. Zamanı gələndə Cimmi etibarını qazandığı Middlpulda özünə qarşı hirs-hikkə yarada biləcəyi təhlükəsinə baxmayaraq, «Kabus»u¹ da səhnələşdirdi. Maykl burada gənci, Culiya Reginanı oynamalıydı. Onlar bir-birlərinə rollarını oxuyur, sonra müzakirə etmək üçün yüngülvanı qəlyanaltı eləyirdilər. Az sonra ayrılmaq cütlüyə çevrildilər. Culiya özünə nəzarət edə bilmirdi: elə hey Maykla tərif yağdırırdı. Maykl elə də şöhrətpərəst deyildi:

¹ «Kabus» – H.İbsenin dramı

gözəl olduğunu özü də yaxşı bildiyindən bu komplimentlərə nəinki biganə idi, ona elə qulaq asırdı ki, elə bil, söhbət ailə-sində nəsil-dən-nəslə keçən hansısa qədim, gözəl bir evdən gedirdi. Yəni hamı bilir ki, o ev öz dövrünün memarlığının yaxşı nümunələrindəndir, onun qayğısına qalırlar, onunla qürur duyurlar, amma o evin mövcudluğunda qeyri-adi nəşə yoxdur, ona malik olmaq nəfəs alıb-vermək kimi təbii bir şeydir. Maykl axmaq deyildi və öz qiymətini hamıdan yaxşı bilirdi. Yaxşı başa düşürdü ki, gözəlliyi hələlik onun əsas dayağıdır, amma həm də bilirdi ki, bu, əbədi deyil. Odur ki gələcəkdə zahiri görünüşündən əlavə, digər dayaqlara da yiyələnmək üçün qəti qərara gəldi ki, mütləq yaxşı aktyor olmalıdır. O, mümkün olan hər şeyi Cimmi Lenqtondan öyrənib sonra Londona qayıtmaq niyyətindəydi.

30

– Əgər imkandan ağılla istifadə edə bilsəm, bəlkə də, teatr açmaq üçün mənə maddi köməklik göstərən hansısa bir yaşlı qadın rastıma çıxdı. Var-dövlət yiyəsi olmaq üçün bundan başqa yolum yoxdur.

Tezliklə Culiyaya məlum oldu ki, Maykl pul xərcləməyi çox da xoşlamır. Onlar birlikdə nahar eləyəndə, yaxud bazar günləri gəzintiyə çıxanda Culiya özünə düşən payı ümumi xərcə daxil eləyirdi. Culiya bunun əleyhinə deyildi. Özü pulu sağa-sola xərcləməyə meyilli olduğuna, mənzil haqqını bir, bəzən iki həftə gecikdiriyinə görə, hər penninin qədrini bildiyi, borca girməkdən zəhləsi getdiyi, aldığı o az puldan hansısa möcüzəylə hələ hər dəfə dala da atdığı üçün Maykla həsəd aparırdı. Maykl Londona qayıdanacan babat pul toplamaq istəyirdi ki, hər roldan ikiəlli yapışmasın, sanballı təklif alana qədər gözləyə bilsin. Valideynləri qəpik-quruşluq təqaüdlə dolanırdılar, odur ki onu Kembricə göndərmək üçün özlərini ən zəruri şeylərdən belə məhrum etmişdilər. Atası Mayklın özünü səhnəyə həsr etmək istəyini o qədər bəyənməsə də, oğlu fikrində qəti idi.

– Əgər aktyor olmaq qərarına gəlmisənsə, hər şeydən görünür ki, sənə mane ola bilməyəcəyəm, – dedi, – amma lənət şeytana, mən təkid eləyirəm ki, sən əsl centlmənə layiq təhsil alasan.

Culiya Mayklın atasının istifadə olan polkovnik olduğunu biləndə bu xəbərdən məmnun qaldı. Bütün varidatını qumarda uduzan babası haqqında Mayklın danışdıqları ona

çox təsir etdi. Mayklın barmağında gəzdirdiyi möhürlü üzük də çox xoşuna gəlirdi. Üzükdə qaban başı təsvir olunmuş və belə bir söz yazılmışdı: «*nemo me impune lacessit*».

Culiyə nəvazişlə ona:

– Mənə elə gəlir ki, sənin gözündə qürur duyduğun ailəniz yunan tanrısından da böyükdür, – dedi.

O da cazibədar təbəssümüylə belə cavab verdi:

– Hamı gözəl ola bilər, amma xeyirxah insan kimi böyümək heç də hamıya nəsib olmur. Düzünü desəm, centlemen oğlu olmağıma görə fəxr eləyirəm.

Culiyə özünü toparlayıb:

– Amma mən baytar qızıyam, – dedi.

Mayklın sifəti bir anlığa daş kimi donub qaldı, dərhal da aylan kimi olub gülümsədi:

– Əlbəttə, sənın atanın kimliyi elə bir xüsusi mənə kəsb eləmir. Atam söhbətlərimizdə alay baytarını tez-tez xatırlayırdı. O, hərbcilər üçün zabitlərlə eyni cərgədə idi. Atam həmişə deyirdi ki, o, alayda ən yaxşılardan idi.

Mayklın Kembrici bitirməsi də Culiyəyə xoş idi. O, təhsil aldığı kollecın avarçəkmə komandasındaydı və bir ara onu universitet yığmasına daxil etmək söhbəti də var idi.

– Aydın məsələdir ki, bunu sox istəyirdim. Çünki sonralar mənə çox lazım olardı. Bundan reklam məqsədilə yaxşıca istifadə etmək olardı.

Görəsən, Mayklın Culiyənin ona vurulub-vurulmadığından xəbəri varmı? O, bunu Mayklıdan soruşmağa ürək eləmir. O özü isə heç vaxt qabağa düşmürdü. Culiyə ona xoş gəlirdi və eyni məclisdə olanda Maykl ondan, demək olar ki, bir addım da aralanmırdı. Bazar günləri bəzən onları nahara, yaxud təmtəraqlı şam yeməyinə dəvət edəndə ora birlikdə gedib, oradan birlikdə çıxmaları Maykla tamamilə təbii görünürdü. Qapının ağzında ayrılanda Maykl onu öpürdü, amma bu, elə təzə də baş verirdi ki, elə bil, o, «Kandida»da birlikdə oynadığı yaşlı aktrisanı öpürdü. Maykl mərhəmətli, xeyirxah, nəvazişliyi, amma nə qədər ağır olsa da, Culiyə görməyə bilməzdi ki, onun ona qarşı münasibəti yoldaşlıqdan o yana keçmir. Amma Culiyə onu da bilirdi ki, Mayklın başqa bir sevgilisi yoxdur. Özünə yazılan sevgi məktublarını Maykl ucadan gülə-gülə ona oxuyurdu, qadınlar gül dəstələri göndərəndə isə onları tez gətirib Culiyəyə verirdi.

– Ay səfehlər, – deyirdi, – maraqlıdır, görən, ağıllarından nə keçir?

Culiyanın sözü qısa olurdu:

– Məncə, bunun cavabı çox sadədir.

Culiya Mayklın bu diqqətə əhəmiyyət vermədiyini bilsə də, hər halda, hikkəsini boğa bilmirdi, qışqanırdı.

– Əgər burada, Middlpulda kiməsə ilişsəm, dünyanın ən axmaq adamı olaram. Çoxunun ağzından süd iyi gəlir. Gözü mü qırpmığa macal tapmamış, bir də gördün, valideyni gəlib ki, bəs qızımın nə vaxt nikah bağlayırsan?

Culiya öyrənmək istəyirdi ki, bəs Bensonun truppasında olduğu vaxtlarda necə, Maykl kiminləsə gəzibmi? Get-gedə aşkara çıxırdı ki, gənc aktrisalardan bəziləri ona biganə olmayıblar, amma Maykl həmişə hesab eləyib ki, bir truppada işlədiyi qadına baş qoşmaq dəhşətli səhvdir. Bunun axırı heç vaxt yaxşı olmur.

– Özün bilirsən ki, aktyorlar necə qeybət qılan, sözgezdirləndirlər. Cəmi iyirmi dörd saatdan sonra hər şey hamıya məlum olacaq. Belə bir işə girişəndə sonunun nəylə qurtaracağını əvvəlcədən bilmək mümkün deyil. Xeyr, mən risk eləmək istəmirəm.

Əylənmək həvəsinə düşəndə Maykl Londondan bir qədər kənarlaşacağı günü gözləyirdi. Orada «Qlobus» restoranına gedib qızlardan birini qarmağına keçirirdi. Əlbəttə, bu, baha başa gəlirdi, özü də, əslində, heç xərclənən pullara da dəyməzdi. Üstəlik, o, Bensonun truppasında olanda tez-tez kriket, imkan düşəndən-düşənə qolf oynayırdı. Belə şeylər isə gözə zərərdir.

Culiya ona çox yalın bir yalan dedi:

– Cimmi mənə deyir ki, əgər eşq yaşasan, daha yaxşı oynayarsan.

– O murdar qocaya inanma. Kiminlə? Yəqin, özüylə, hə? Deməli, onda belə çıxır ki, əgər mən şeir yazsam, Marçbenksi daha yaxşı oynayaram.

Bir-birləriylə uzun müddət idi ünsiyyətdəydilər. Və gec-tez Culiya Mayklın onun evliliyə münasibətini öyrənməliydi.

– Elə bilirəm, erkən evlənən aktyorun ağı yoxdur. Bunun insanın karyerasını məhv etdiyi barədə çoxlu misal gətirə bilərəm. Xüsusən də əgər aktyor aktrisa ilə ailə qurubsa. O, ulduz olandan sonra xanımı daş kimi boynundan asılıb

qalır. Onunla eyni tamaşada oynamaq istəyir, əgər truppası varsa, baş rolları xanımına verməyə məcburdur, əgər başqasına təklif etsə, günü qara olacaq. Həmişə təhlükə var ki, qadın uşağa qala bilər və bu zaman, təbii ki, rollardan imtina etməlidir. Deməli, uzun müddət publikanın gözündən qeyb olacaq. Publikanın nə olduğunu sən özün yaxşı bilir-sən: gözümdən düşdünsə, qəlbimdən də çıx. Əgər tamaşaçı səni hər gün görmürsə, ümumiyyətlə, sən adda adamın varlığını belə unudur.

Ərli qadın? Ərə getmək beləmi vacibdir? Onun dərin, cazibədar gözlərinə baxanda Culiyanın az qalır ürəyi köksündə əriyə, onun parlaq, şabalıdı tellərinə baxanda əzəblı heyranlıqdan əsim-əsim əsir. Görən, istəsəydi, Culiya ondan nəyisə əsirgəyərdimi? Amma onun o gözəl başı bu haqda bir kərə də fikirləşməmişdi.

Culiya öz-özüyü danışırdı: «Əlbəttə, onun xoşuna gəlirəm. O, hamıdan çox məni bəyənir, hətta mənimlə qürrələnir, amma heyif ki, bir qadın kimi onu cəlb eləmirəm».

Culiya onu özünə cəlb eləmək üçün hər yola əl atırdı, bircə yatağına salmamışdı ki, yeganə səbəb də bunun üçün əlverişli şəraitin yaranmamasıydı. Artıq bir-birlərini həddən artıq tanımaqları işləri korlamışdı: Culiya qorxurdu ki, münasibətləri bundan sonra, çətin ki, başqa məcraya yönələ bilsin. Odur ki təzəcə tanış olduqları vaxtlarda işi sona çatdırmadığına görə özünü qınayırdı. İndi Mayklın Culiyaya münasibətindəki məhrəmlik həddini elə aşmışdı ki, çətin ondan ona məşuq olardı. Culiya ad gününün tarixini öyrənib Maykla dünyada ən çox istədiyi bir şey – qızıl portsıqar hədiyyə etdi. Bu hədiyyə Culiyanın imkanı daxilindən xeyli kənar idi. Maykl təbəssümlə bu israfçılığa görə onu danladı. Culiyanın bu hədiyyə üçün pulu hansı estetik həzlə xərclədiyi onun təsəvvürünə belə gələ bilməzdi. Növbə Culiyanın ad gününə çatanda Maykl ona bir dəst ipək uzunboğaz corab verdi. Culiya onun keyfiyyətsiz olduğunu dərhal sezdi. Zavallı quzuciyəz böyük xərcə düşməyi özünə rəva bilməmişdi, amma ümumiyyətlə, ondan nəsə bir hədiyyə almağın özü Culiya üçün çox böyük hədiyyə idi. Culiya çox təsirlənmişdi, ağlamaqdan özünü zorla saxlayırdı.

Maykl:

– Əzizim, sən necə də həssassan, – dedi.

Amma özü də çox mütəəssir olmuşdu. Qızın gözünün yaşarması ona xoş idi.

Onun yığcamlığını Culiya çox bəyəniirdi. Maykl pulu sağa-sola səpməyi bacarmırdı. Ona xəsis demək olmazdı, sadəcə, hesabını bilən adam idi. Culiya bir-iki dəfə restoranda onun ofisiyanta lazımı qədər çaypulu vermədiyini sezi, etiraz etməyə özündə cürət tapsa da, Mayklın tükü də tər-pən-məmişdi. O, düz on faiz verirdi, həmin məbləği dəqiqliklə ödəmək üçün xırdası olmayanda pulun qalığını istəyirdi. «Nə borca pul al, nə də sələmə pul ver». Hər dəfə Poloniya-dan bu iqtibası gətirərdi. Truppanın üzvlərindən hansısa biri müvəqqəti maddi sıxıntı keçirən zaman əgər Maykl-dan borca pul istəsəydi, özünü boş yerə əziyyətə salmış olacaqdı. Amma o elə ustalıqla, ürək ağrısıyla imtina edirdi ki, heç kəs ondan incik qalmırdı.

34

– Sənə gücüm çatandan kömək eləyə bilsəydim, özüm də məmnun olardım, dostum, – deyirdi, – amma cibimdə siçanlar oynayır, həftənin axırına kirəpulunu haradan tapıb verəcəyimin dərdi məni götürüb.

İlk aylar rolları başını elə qatmışdı ki, Maykl Culiyanın necə gözəl aktrisa olduğunu imkan tapıb görə bilməmişdi. Əlbəttə, qəzetlərdə Culiyanın ünvanına tərif dolu yazıları oxumuşdu, amma belə, üz-dən oxumuşdu, məqalənin şəx-sən onun özünə aid hissəsinə gəlib çatanacan yazılanlara öteri nəzər salmışdı. Tənqidçilər onu ucaldanda razı qalırdı, amma alçaldanda da bunu özünə o qədər dərd eləməirdi. Maykl öz qiymətini yaxşı bilirdi, ona görə də tənqidlərdən elə də hiddətlənmirdi.

– Yəqin, mən, doğrudan da, pis görünürdüm, – deyirdi.

Mayklın xasiyyətində ən xoşa gələni onun ürəyinin açıqlığıydı. O, Cimmi Lenqtonun çaxdırdığı şimşəkləri və ildırımları da tamam soyuqqanlıqla qarşılayırdı. Üzünsürən repetisiyalara o biri aktyorların əsəbləri tab gətirməsə də, onun tükü belə tər-pən-mirdi. Onu özündən çıxarmaq, sadəcə, mümkün deyildi.

Bir gün Maykl zalda əyləşib özünün iştirak etmədiyi aktın məşqinə baxırdı. Sonda Culiyaya öz istedadını göstərmək imkanı verən çox güclü və təsirli səhnə oldu. Növbəti akt üçün dekorasiya hazırlanacaq Culiya da zala düşüb Maykl-la yanaşı əyləşdi. Maykl sakitcə oturub baxışlarını qabağa zilləmişdi.

Culiya heyrətlənmişdi. Maykldan çıxmayan iş: nə üzünə gültürdü, nə də ona isti dost sözü deyirdi. Elə bu vaxt Culiya gördü ki, onun gözləri yaşla dolub, dil-dodağı əsməsin deyər, dişlərini bərk-bərk sıxıb.

– Nə olub, əzizim?

– Mənimlə danışma, balaca şeytan. Sən məni ağlatdın.

– Mələyim mənim!

Culiyanın da gözləri yaşardı və yanaqlarıyla axdı. O necə də xoşbəxt idi.

Maykl hönkürüb:

– Hər şey cəhənnəm olsun, özümü ələ ala bilmirəm,

– dedi və cibindən dəsmal çıxarıb gözünün yaşını sildi.

(«Mən onu sevirəm, sevirəm, sevirəm!»)

Maykl burnunu çəkdi.

– Bir az özümə gəldim, amma yaradana and olsun ki, sən məni dəli elədin.

– Pis səhnə deyil, eləmi?

– Səhnənin nə dəxli? Məsələ sənin özündədir. Sən mənin bütün ruhumu tərpətdin. Lənət şeytana! Tənqidçilər haqlıyımlar, söz yox, sən əsl aktrisasan.

– Bunu elə indi bildin, hə?

– Yaxşı olduğunu bilirdim, amma bu dərəcədə yaxşı olduğunu ağılıma da gətirməzdim. Səninlə müqayisədə biz hamımız heçik. Sənin qarşını kəsmək mümkün deyil, mütləq ulduz olacaqsan.

– Onda sən də mənim tərəf-müqabilim olarsan.

– İblis qiyafəli keçəl London antreprenyorları ay qoydular ha...

Culiya çıxış yolu göstərdi:

– Deməli, onda gərək sən özün antreprenyor olasan ki, özün də məni baş rolların ifaçısı eləyəsən.

Maykl susdu. O, çevik düşünməyi bacarmırdı və yeni təklifi layiqincə dəyərləndirmək üçün ona vaxt lazım idi.

– Bilirsən, bu heç də pis ideya deyil.

Lañ zamanı bu ideyanı daha ətraflı müzakirə etdilər. Daha çox Culiya danışdı, Maykl isə dərin maraqla onu dinləyirdi.

Maykl sonda söhbəti yekunlaşdırıb:

– Əlbəttə, daimi yaxşı rollar istəyirsənsə, truppanın antreprenyoru özün olmalısən, – dedi.

Hər şey pula dirənirdi. Nədən başlamağı götür-qoy etdilər. Mayklın hesabına görə, onlara, ən azı, beş min funt lazım idi. Amma necə, bu pulu onların qara qaşınanı verəcəkdilər? Doğrudur, Middlpulda pul içində üzən xeyli fabrika sahibi var idi, amma onların yalnız yerli camaatın sevgisini qazanmış iki gənc aktyor üçün sandıqlarını açıb beş min funt verəcəkləri ağılabatan iş deyildi. Həm də onlar London adamlarına qısqanc münasibət bəsləyirdilər.

Culiya təbəssümlə Maykla:

– Varlı bir qarı axtarıb tapmalı olacaqsan, – dedi.

Culiya dediklərinin ən uzağı yanısının alınacağına ümidliydi, amma sadəcə, Maykla onu daha da yaxınlaşdıran bir layihəni müzakirə etmək necə də xoş idi. Maykl isə ciddi idi.

– İnanmıram ki, kifayət qədər tanınmasan Londonda nəşə uğur qazana bilərsən. Ən doğru yol üç-dörd il başqa truppalarda işləməkdir. Bütün giriş-çığışları yoxlamaq lazımdır. Bunun bir üstünlüyü də odur ki, pyeslərlə tanışlıq üçün vaxtımız olacaq. Ehtiyatında, ən azı, üç pyesin olmadan teatr açmaq ağılsızlıqdır. Onlardan da biri mövsümün canı olmalıdır.

– Doğrudur. Həm də biz mütləq birlikdə oynamalıyıq ki, publikanı adlarımızı hər dəfə eyni afişada görməyə öyrəşdirə bilək.

– Düşünmürəm ki, bu elə bir xüsusi əhəmiyyət kəsb edəsin. Əsas Londonda nüfuz qazanmaqdır. Onda bizim müəsissəni maliyyələşdirmək üçün adam tapmaq da asan olar.

DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

Pasxa yaxınlaşırdı. Cimmi Lenqton, adəti üzrə, hər il pasxa ərəfəsinin son həftəsində teatrı bağlayırdı. Culiya nə edəcəyini bilmirdi. Belə qısa vaxt içində Cersiyə getsinmi? Yox, düzgün qərar deyil. Bir səhər özü də gözləmədən Mayklın anası missis Qosselindən məktub aldı. Yazılmışdı ki, əgər birhəftəliyə Maykla Çeltnemə gəlsələr, onunla polkovniki məmnun edərlər. Culiya məktubu göstərəndə Mayklın çöhrəsinə, sanki, bir əlçim nur qondu:

– Dəvət üçün mən xahiş elədim. Düşündüm ki, səni yanına salıb aparmaqdan, belə daha abırlı olar.

– Sən ürəksən. Əlbəttə, mən məmnuniyyətlə gedəcəyəm.

Culiyanın xoşbəxtlikdən ürəyi quş kimi köksündə çırpınırdı. Bütöv bir həftəni Maykla birlikdə keçirməkdən gözəl nə ola bilər?! Özü də Maykl yenə özünü vaxtında yetirdi. Onun tərəddüd içində qaldığını bilən kimi dadına yetişdi. Amma elə bu an gördü ki, Maykl nədənsə narahatdır.

– Nə məsələdir?

Maykl xəcalətlə gülümsəyib:

– Bilirsən, əzizim, mənim atam bir az köhnəfikirli kişilər-dəndir, – dedi, – elə şeylər var ki, bundan sonra daha çətin qavrasın. Əlbəttə, istəməzdim ki, yalan danışasan, amma qorxuram, sənün baytar qızı olmağın atama qərribə gələ. Məktubda səni özümlə gətirə biləcəyimi bildirəndə, atanın həkim olduğunu yazmışam.

– Bunun nə fərqi var axı?

Culiyə dərhal gördü ki, polkovnik heç də təsəvvür elədiyi kimi bazburutlu birisi deyilmiş. O, arıq, bəstəboy bir kişi idi. Üzünü qırış basmışdı, ağ saçları qısa vurulmuşdu. Cizgilərindən qədimi bir nəciblik boylanırdı. O, uzun müddət dövriyyədə olan dəmir pulun üstündəki profili xatırladırdı. Özünü istiqanlı göstərsə də, təmkinini unutmurdu. O, polkovnikləri yalnız səhnədən tanıyan Culiyanın qorxduğu kimi zalım, yaxud tez özündən çıxanın birisi deyildi. Culiyə onun belə ədəbli, kifayət qədər təmkinli səslə necə komanda verməsini ağına sığışdırı bilmirdi. Doğrusu, Qosselin alayın fəxri rəhbəri vəzifəsindən istefaya göndəriləndə arxasında elə də şərəfli hərbi keçmiş qalmamışdı. Artıq uzun illər idi ki, o ya öz bağında eşlənməklə, ya da klubda bric oynamaqla kifayətlənirdi. «Taym»ı oxuyur, bazar günləri kilsəyə yollanır və arvadıyla çay qonaqlığına gedirdi. Missis Qosselin ucaboy, kök, yaşlı bir qadın idi. Hətta ərindən hündür idi və hər dəfə ona baxanda adama elə gəlirdi ki, o qadın daim büzüşüb balaca görünməyə çalışır. Keçmişin cazibəsinin izləri hələ də simasında qalmışdı. Və bu, onun gəncliyində gözəllər gözəli olduğundan xəbər verirdi. O, saçının düz ortasından tağ ayırıb hörüklərini boynunun arxasına yığırdı. Sifətinin klassik cizgilərinə və boyuna görə, missis Qosselin Culiyanın gözünə ilk baxışdan kifayət qədər əzəmətli görün-dü, amma tezliklə məlum oldu ki, o qadın həddən ziyadə

utancaqmış. Onun hərəkətləri ləng və donuq idi, geyimi qəti ona yaraşmırdı – zövqsüz, köhnədəbli zər-ziba. Utanmaq nə olduğunu yerli-dibli bilməyən Culiya gəncliyini çoxdan arxada qoymuş qadının bu utancaqlığından əməllicə təsirlənmişdi. Missis Qosselinə ömrü boyu aktrisa ilə görüşmək nəsb olmamışdı və o, bu çətin vəziyyətdə özünü necə aparmalı olduğunu bilmirdi. Ev elə də möhtəşəm deyildi: çox da böyük olmayan içi malalı yaşayış yeri və hasarı dəfnə kollarının əvəzlədiyi bağ. Qosselinlər bir neçə illərini Hindistanda keçirdiklərindən otaqlarda böyük mis məcməyilər və güldanlar var idi, əllə işlənmiş balaca stolların üstünə isə hind naxışları vurulmuşdu. Bütün bunlar oranın bazarından çox ucuz qiymətə alınan şeylər idi. Heyrətli olan, kiminsə hansısa ağılla bütün bunları İngiltərəyə daşıyıb gətirməyə qərar verməsi idi.

38

Culiya heç də axmaq deyildi. Polkovnikin təmkinlə, missis Qosselinin utancaqlıq pərdəsi arxasından ona göz qoyduqlarını başa düşmək üçün Culiya çox vaxt lazım gəlmədi. Ürəyinə damdı ki, Maykl onu bura valideynlərinə göstərmək üçün gətirib. Niyə? Cavab yalnız bir ola bilərdi və elə bu, Culiyanın ağına hakim kəsiləndə ürəyi sinəsində quş kimi çırpınmağa başladı. Culiya görürdü ki, Maykl onun yaxşı təsir bağışlamasını çox istəyir. İntuisiyası Culiya deyirdi ki, aktrisalığını gizlətməlidir. Odur ki özünə əziyyət-filan vermədən, məqsəd güdmədən bütün ömrünü can rahatlığıyla təbiət qoynunda keçirən sadə, ciddi, ürəyiaçıq qız obrazına girdi. Hiss edirdi ki, bu qiyafədə onu bəyənəcəklər. Polkovniklə bağda gəzərkən nəfəsini belə dərmədən onun noxud və qulaq haqqında dediklərini dinləyir, qonaq otağını başına alan bəzəkli şeylərin üstününün tozunu silməkdə, gülləri sulamaqda missis Qosselinə kömək edirdi. O qadın Culiya ilə Maykl barədə danışırdı. Onun səhnə istedadından, insanlar arasındakı şöhrətindən söz açırdı, Mayklın gözəlliyindən qürur duyduğunu deyirdi. Culiya görürdü ki, missis Qosselin hər ikisiylə fəxr edir və daxilindən gələn səs Culiya deyirdi ki, əlbəttə, həddən ziyadə ölçülü, sanki, hər şeyi gizləndə saxlamaq istəsə də, özündən xəbərsiz sirri üzə çıxan bir təzədə onun oğluna bir könlüdən min könlə vurulduğunu bürüzə versə, bu, missis Qosselinin xoşuna gələcək.

Missis Qosselin:

– Təbii ki, biz onun uğur qazanacağına ümidliyik, – dedi, – amma o, səhnəni seçəndə bir o qədər də sevinmədik. Biz hər iki tərəfdən nəsillikcə hərbçiyik. Sıra Maykla çatanda o, başqa söhbət eşitmək belə istəmədi.

– Hə, əlbəttə, sizin nə demək istədiyinizi yaxşı başa düşürəm.

– Bilirəm ki, indi hər şey mənim gəncliyimdəkindən xeyli fərqlənir, amma o, hər halda, əsl centlmendir.

– Yox, yox, indi səhnəni ən abırlı insanlar seçir. İndi köhnə vaxtlarda olduğu kimi deyil.

– Yəqin ki, belədir. Onun sizi bizə gətirməyinə çox şadam. Amma düzü, bir az həyəcanlıydım. Elə bildirdim, siz çox boyalı olacaqsınız və... həm də kobud. Heç kim inanmaz ki, siz aktrisasınız.

(«Əlbəttə, lənət şeytana, kəndli xanımı kim mənim kimi oynaya bilər. Düz iki gündür, bu roldayam».)

Polkovnik onunla zarafata keçmişdi və hətta hərdən gülə-gülə qulağını da çəkirdi.

Culiyə hiyləgər, canalan baxışlarını ona tuşlayıb ucadan deyirdi:

– Lazım deyil, polkovnik, mənim saqqızımı oğurlamağa cəhd etməyin. Bircə ona görə ki, aktrisyam deyə elə bilir-siniz, mənimlə necə gəldi, rəftar etmək olar?

Missis Qosselin gülümsünüb:

– Corc, Corc, – deyirdi və sonra üzünü Culiyaya tutub əlavə edirdi: – O, həmişə qızlara qulluq etməyin həvəskarı olub.

(«Lənət şeytana, hər şey yağ kimi gedir!»)

Missis Qosselin ona Hindistandan danışdı. Deyirdi ki, oradakı qulluqçuların hamısı ucdantutma qaradərili olsalar da, hökumət məmurlarından və hərbçilərdən ibarət cəmiyyətdə hamı gözəgəlimli imiş. Amma öz evin daha yaxşıdır. Odur ki geriyyə, İngiltərəyə qayıdanda o qadın çox sevinmiş.

Onlar bazar ertəsi – pasxanın ikinci günü geri qayıtmalıydılar. Çünki həmin günə tamaşa təyin olunmuşdu. Axşam şam yeməyindən sonra polkovnik məktub yazmaq adıyla kabinetinə keçdi, bir neçə dəqiqədən sonra missis Qosselin də aşpazla danışmaq üçün yerindən qalxdı. Otaqda ikisi qalmışdı. Maykl sobanın yanında dayanıb siqaret yandırdı.

– Elə bilirəm, günün burada o qədər də şən keçmədi. Ümid eləyirəm ki, lap çox darıxmamısan, eləmi?

– Çox gözəl günlər keçirdim.

– Valideynlərimin sonsuz rəğbətini qazanmısan. Səni dəhşətli dərəcədə bəyənilblər.

«İlahi, bunun üçün canım çıxıb».

Culiyə ürəyində elə, dilində isə belə dedi:

– Haradan bilirsən?

– Öz gözümlə görürəm. Atam deyir ki, səndə aktrisalıqdan əsər-ələmət belə yoxdur, əsl xanımsan, anam da çox ağıllı olduğunu təsdiqləyir.

Culiyə baxışlarını aşağı dikdi, sanki tərifin əndazəni aşmasından utandı. Maykl otağın ortasına gəlib onun qarşısında dayandı. Culiyəyə elə gəldi ki, indi o, işə götürülməsini xahiş eləyən gənc və gözəl nökrəyə bənzəyir. O, hələ Mayklı belə həyəcanlı görməmişdi. Culiyənin ürəyi az qalırdı yerindən çıxa.

– Culiyə, əzizim, mənə ərə gələrsənmi?

Bütün bu həftəni öz-özündən soruşmuşdu ki, görən, Maykl ona evlənmək təklifi edəcəkmə? İndi, nəhayət, bu baş verəndə, Culiyədə bir qəribə sıxıntı əmələ gəldi.

– Maykl!

– Səni tələsdirmək istəmirəm. Qoy hələ ayağa duraq, uğura gedən yolda, heç olmasa, bir addım ata bilək. Bilirəm ki, səhnədə sənə tən gələ bilmərəm, amma qələbəyə gedən yolu birlikdə daha asan keçəcəyik. Öz teatrımızı açanda isə bizdən heç də pis cütlük alınmayacaq. Özün də bilirsən ki, dəhşətli dərəcədə xoşuma gəlirsən. Demək istəyirəm ki, mənim gözümdə sənənin əlinə su tökməyə layiq bir qız yoxdur.

(«Zavallı, dəli! Nədən axı belə boş-boş danışırsən?! Məgər başa düşür ki, mən onun olmaq üçün ölürəm? Niyə mənə öpmür? Axı niyə? Görən, dərdindən dəli-divanə olduğumu ona demək üçün özümdə cəsarət tapa biləcəyəmmi?»)

– Maykl, sən elə gözəlsən ki. Səndən kimsə imtina eləyərmi?

– Əzizim!

(«Yaxşısı budur, mən qalxım, çünki o, əyləşməyi ağılına da gətirmir. İlahi, Cimmi bu səhnəni neçə dəfə ona məcburən məşq elətdirib!»)

Culiyə ayağa qalxıb, üzünü ona tutdu. Maykl onu bağrına basıb öpdü.

– Gərək anama xəbər eləyim.

Culiyədən aralanıb qarıya sarı getdi.

– Ana, ana!

Bir andaca polkovniklə missis Qosselin otağa keçdi. Hər ikisinin üzündə xoşbəxt ifadə donub qalmışdı.

(«Lənət şeytana, bütün hər şey qabaqcadan qurulubmuş!»)

– Ana, ata, biz nişanlanmışıq.

Missis Qosselin ağladı. Özünün yöndəmsiz, ağır addımlarıyla Culiyəyə yaxınlaşıb onu qucaqladı və göz yaşları içində öpdü. Polkovnik bərk-bərk oğlunun əlini sıxdı, sonra o da Culiyəni arvadının qolları arasından xilas edib öpdü. O, dərinlən təsirlənmişdi. Bu hisslər axını Culiyəni də kövrəltmişdi və o, xoşbəxtcəsinə gülümsəsə də, özündən xəbərsiz yanaqlarından yaş axırdı. Maykl bu təsirli səhnəni hər üçünə rəğbət hissiylə müşahidə edirdi.

Maykl soruşdu:

– Necə bilirsiniz, bu hadisəni qeyd etmək üçün şampan şüşəsi açarımı? Belə görürəm, anamla Culiyə əməlli-başlı kövrəlib.

Badələr dolandan sonra polkovnik:

– Xanımların şərəfinə, – dedi. – Tanrı onlara yar olsun.

BEŞİNCİ HİSSƏ

İndi Culiyə əlində gəlinlik paltarında olduğu fotonu tutmuşdu.

«İlahi, bu ki müqəvədir!»

Onlar bu sövdələşməni gizli saxlamağa qərar verdilər. Culiyə bu haqda yalnız Cimmi Lenqtona, truppadakı qızlardan ikisinə, ya üçünə, bir də öz dərzisinə dedi. Onlar susmağa söz versələr də, nədənsə cəmi iki gündən sonra Culiyənin heyrətinə rəğmən bütün teatr bu haqda danışdı. Culiyə xoşbəxtlikdən özünü göyün yeddinci qatında hiss edirdi. O, indi Mayklı əvvəlkindən də güclü ehtirasla sevirdi. Əgər Mayklın ağılı, təkmini qarşısını kəsməsəydi, Culiyə elə günü bu gün sevincində ona ərə gedərdi. Onlar kimiydilər axı?

İki əyalət aktyoru. Bir-biriylə nikahla bağlanan cütlüyün Londonu fəth etmək istəyi isə xülya qədər əlçatmaz bir şey idi. Culiya həm bacardığı qədər gizli, həm də gün kimi aydın təzadə Maykla işarə etdi ki, nikahacan onun məşuqəsi olmağa hazırdır. Amma o razı olmadı. Culiyanın sevgisindən sui-istifadə etməyə Mayklın tərbiyəsi imkan verməzdi. O, Culiyağa bir şeirdən iqtibas gətirdi:

– «Öz şərəfimi belə əziz tutmasaydım, səni də belə əziz bilməzdim»¹.

42 Maykl əmin idi ki, əgər nikahacan ər-arvad kimi yaşamağa başlasalar, evlənəndə bu hərəkətlərinin acı təəssüfünü yaşayacaqlar. Culiya onun prinsipləriylə qürurlanırdı. Maykl ona qarşı diqqətli, nəvazişli, nəcib idi, amma az sonra Culiyağa təbii bir axarla öyrəşib isinişdiyi bir varlıq kimi yanaşmağa başladı. Mayklın ona olan dostyana, amma həm də haradasa bir qədər etinasız hərəkətlərindən belə anlamaq olardı ki, onlar artıq uzun illərdir evlidirlər. Amma özünəxas nəcibliklə Maykl Culiyanın bütün sevgi işarələrini mərhəmətlə və iltifatla qəbul edirdi. Ona qısılib oturmaqdan ötrü Culiyanın ürəyi gedirdi. Mayklın əli onun belini qucaqlayıb, budur, Culiyanın yanağı onun yanağına sürtülür və əgər o, öz ac ağzıyla Mayklın kifayət qədər nazik dodaqlarına yol tapa bilirdisə, bu, əsl cənnət həzziydi. Amma doğrusu, onlar belə oturan vaxtlarda Maykl daha çox oynadıqları rolları, yaxud gələcək planları müzakirə etməyə üstünlük versə belə, Culiya yenə xoşbəxt idi. Culiya onun gözəlliyindən doymurdu. Necə sivri burnu, necə gözəl qıvrım şabalıdı saçları olduğunu Culiya Maykla deyəndə o, bu tərifin şirinliyindən məst olurdu. Budur, Mayklın əli onun belini qucaqlayıb və Culiya onun gözlərindən axan zərifliyə baxır.

– Sevgilim, sən məni lap tovuz kimi özünə vurğunun birisi eləyəcəksən.

– Amma axı sənin ilahi gözəlliyini inkar eləmək, sadəcə, səfehlikdir.

Culiya, həqiqətən də, bu qənaətdəydi və ona görə belə deyirdi ki, həm öz sözlərindən ləzzət alırdı, həm də bunun Maykla xoş gəldiyini bilirdi. Maykl ona nəvaziş göstərirdi, onunla qürrelənirdi, onunla birlikdə olmaqdan xoşhal idi,

¹ Riçard Lavleysin (1618-1658) "Lukastye müharibəyə gedəndə" şeirindən

ona inanırdı, amma Culiya çox gözəl bilirdi ki, Maykl ona aşıq deyil. Təskinliyi bu idi ki, Maykl onu özünəxas üsulla sevir və onlar evlənəndən sonra Culiyanın ehtirası ona da ehtiras gətirəcək. Hələlik isə Culiya bütün bacarığını işə salıb həddən ziyadə təmkin göstərirdi. Bilirdi ki, heç vəchlə onu darıxdıra bilməz. Bilirdi ki, ona yük olmamalıdır: Maykl onun xatirinə nəse eləməyə məcbur olmaq kimi hisslərdən həmişə kənar olmalıdır. Maykl qolf oynamaq, yaxud hansısa təsadüfi bir tanışıyla nahar eləmək üçün onu qoyub gedəndə Culiya bunun ona xoş gəlmədiyini hətta üzünün ifadəsiylə belə bürüzə vermirdi. Və onun səhnə uğurlarının Mayklın hisslərini alovlandırtdığını güman etdiyindən Culiya yaxşı oynamaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırdı.

Münasibətlərinin ikinci ili Middlpula bir amerikalı antreprenyor gəldi. O, yeni istedadlar axtarırdı və Cimmi Lenqtonun truppası barədə də məlumatlıydı. Maykl onu heyran etdi. Səhəri gün onun qaldığı mehmanxanaya gəlməsi üçün səhnə arxasına – Maykla dəvətnamə göndərdi. Həyəcandan güclə ayaq üstə duran Maykl məktubu Culiyaya göstərdi. Bu dəvətin yalnız bir mənası vardı: ona anqajementlik¹ təklif edirdilər. Culiyanın ürəyi qopsa da, özünü elə apardı ki, guya, o da Maykl kimi sevinc içindədir. Səhəri gün o da Maykl ilə getdi. Culiya holla qaldı və Maykl o böyük adamla söhbətə qalxdı.

Maykl liftin kabinəsinin qarşısında astadan:

– Mənə uğur dilə, – dedi, – inanılmaz dərəcədə gözəl imkandır.

Kaş antreprenyorun təklif etdiyi rol Maykl bəyənməsin, ya da işin müqabilində alacağı pulu özünə layiq bilməsin. Culiya dəri kreslodə əyləşib belə olmasını ürəkdən arzulayırdı. Yaxud əksinə, antreprenyor dəvətli olduğu rol oxumasını Maykl dan xahiş eləyəndə, görsün ki, bu, onun yemi deyil. Amma yarım saat sonra Maykl holla düşəndə Culiya onun parıldayan gözlərindən və yüngül addımlarından başa düşdü ki, müqavilə imzalanıb. Bir an Culiyaya elə gəldi ki, bu saat halı pisləşəcək və dodaqlarında xoşbəxt təbəssüm yaratmaq istəsə də, hiss elədi ki, üzünün əzələləri ona tabe olmur.

¹ Anqajementlik – müəyyən müddətə müəyyən sayda tamaşa vermək üçün müqavilə ilə tutulmuş aktyor

– Hər şey qaydasındadır. Dedi ki, qiyamət roldur. On doqquz yaşlı gənc oğlan. Səkkiz, ya doqquz həftə Nyu-Yorkda, sonra ölkə boyu qastrollar. Qırx həftə Con Drunun¹ truppasında. Həftəyə iki yüz əlli dollar.

– Sevgilim, mən sənə görə çox şadam.

Aydın idi ki, o, bu təklifdən ikiəlli yapışmışdı. İmtina sözü nəinki dilinə, ağılına belə gəlməmişdi.

«Amma mən... mən... əgər mənə həftəyə min dollar versəydilər belə, ondan ayrı düşməməkdən ötrü heç hara getməzdim».

Culiya ürəyində belə düşündü. O, indi tamam özünü itirmişdi. Başa düşürdü ki, Maykla heç cür mane ola bilməyəcək. Ona görə də özünü elə aparmalıdır ki, guya, sevincdən özünü göyün yeddinci qatında hiss edir. Maykl elə həyəcanlıydı ki, oturmaq hayında deyildi. Odur ki adam içinə – küçəyə çıxdılar.

– İnanılmaz uğurdur. Doğrudur, Amerikada hər şey bahadır, amma mən çalışacağam ki, həftəyə, uzağı, əlli dollar xərcləyim. Deyirlər, amerikalılar çox qonaqpərvərdirlər, yəqin, qarnımı havayı da doyura biləcəyəm. Niyə axı qırx həftəyə səkkiz min dollar toplaya bilməyim? Bu da min altı yüz funt eləyir.

(«O, məni sevmir. Heç vecinə də deyiləm. Ona nifrət eləyirəm. Onu öz əllərimlə öldürərəm. O amerikalıya lənət olsun!»)

– Əgər o, məni ikinci ilə saxlasa, onda həftəyə üç yüz dollar alacağam. Bu da o deməkdir ki, iki ilə bizə lazım olan dörd min funtun əsaslı hissəsini toplaya biləcəyəm. İşə başlamaq üçün, bəlkə də, kifayət eləyər.

– İkinci il?!

Bir anlığa Culiya özünə nəzarəti itirdi, sanki, göz yaşları onun səsiylə axıb gəlirdi.

– Demək istəyirsən, sən ikiilliyə gedirsən?

– Niyə ki, əlbəttə, yayda qayıdacağam. Yol xərclərimi onlar ödəyəcəklər. Az xərcim çıxsın deyə, mən evimizə gedəcəyəm.

– Bilmirəm, sənsiz mən burada necə keçinəcəyəm?

Culiya bu sözləri şən ovqatda, elə bil, nəzakət xətrinə, hətta haradasa biganəliklə dedi.

– Biz səninlə yayı çox əla keçirəcəyik, özü də bir il nədir, lap iki il də bir göz qırpımında gəlib-keçəcək.

¹ Con Dru – amerikalı aktyor (1853-1927)

Maykl hara addımladığını özü də bilmirdi, amma Culiya hər dəfə onu özünə lazım olan tərəfə çəkirdi. Elə bu vaxt teatrın qapısı ağızına gəlib çıxdılar. Culiya ayaq saxladı.

– Hələlik. Mən Cimmiyə dəyməliyəm.

Mayklın sifəti tutuldu.

– Doğrudanmı, məni tək qoymaq istəyirsən? Ürəyimi kimə boşaldım? Elə bilirdim, tamaşadan əvvəl haradasa çörək yeyərik.

– Çox təəssüf eləyirəm. Cimmi məni gözləyir. Onu mən-dən yaxşı tanıyırsan.

Maykl özünün isti, doğma təbəssümüylə Culiyanın üzünə gülümsədi:

– Onda yubanma, get. Ömründə birçə dəfə məni yanıtmadığına görə sənə qarşı kin saxlamaram.

O, yoluna davam etdi, Culiya isə xidməti girişdən içəri keçdi.

Cimmi Lenqton mansardada özünə xudmani bir mənzil düzəltmişdi və bura ancaq qabaq eyvandan keçmək mümkün idi. Culiya zəngi basanda qapını Cimmi özü açdı. O, bu gəlişə təəccüblənsə də, şad idi.

– Hello, Culiya, içəri keç.

Culiya kəlmə kəsmədən onun yanından ötüb-keçdi. Yalnız necə gəldi səpələnmiş yazılı vərəqlər, kitablar, cırcındır, qisası, zirzibil yığnağı olan qonaq otağında özünü toparlayıb onun üzünə baxdı. Dişləri qıcanmışdı, qaşları çatılmışdı, gözlərindən, elə bil, şimşək çaxırdı.

– İblis!

Bir hərəkətlə Cimminin üstünə atıldı, hər iki əliylə onun yaxası açıq köynəyindən tutub silkələdi. Cimmi onun əlindən çıxmaq istəsə də, mümkün deyildi. Çünki Culiya həm güclü, həm də hirsliydi.

– Əl çək!

– İblis, donuz, iyрэnc, murdar heyvan!

Cimmi əl-qolunu açıb ona bir şapalaq ilişdirdi. Culiya qeyri-ixtiyari onu buraxıb əlini üzünə apardı. Cimminin şapalağı tutarlı alınmışdı. Culiya ağıladı.

– Əclaf! İtin balası! Qadına əl qaldıran!

– Sən bu sözləri bir başqasına de, əzizim. Məgər bilmirsən ki, lap qadın olsa belə, kim məni vursa, cavabını alacaq?

– Mən sizə toxunmadım.

– Sən az qala məni boğmuşdun.

– Sən bu cəzaya layiqsən. İlahi, mən səni öz əllərimlə öldürərdim.

– Haydı, otur, quzu. İndi sənə bir az viski süzərəm, özünə gələrsən. Sonra da hər şeyi mənə danışarsan.

Culiyə əyləşmək üçün gözüylə otaqda kreslo axtardı.

– Bura əsl donuzxanaymış ki. Niyə yıx-yığış eləmək üçün bura xadimə dəvət eləmirsiniz?

Culiyə gözüünə dəyən kreslonun üstündəki kitabları əsəbi hərəkətlə döşəməyə səpələdi, özünü həmin oturacağa atdı və bu dəfə əməlli-başlı ağladı. Cimmi Culiyaya babat həcmdə viski süzdü, azca miqdarda soda əlavə elədi və zorla içirdi.

– Di indi izah elə görüm, «Toska»dan¹ olan bu səhnəyə səbəb nədir?

– Maykl Amerikaya gedir.

– Doğrudan?

Culiyə Cimminin onun çiyinlərini qucaqlayan qolları arasından çıxdı.

– Niyə belə elədiniz? Niyə belə elədiniz?

– Burada mənlilik bir iş yoxdur.

– Yalandır. Siz, yəqin, o alçaq antreprenyorun Middl-pulda olduğundan da xəbərsizsiniz, eləmi? Bu, şəkk-şüb-həsiz, sizin işinizdir. Siz bizi ayırmaq üçün bilərəkdən belə eləmişiniz.

– Gözümün işığı, sən mənə qarşı ədalətsizsən. Əslinə qalanda, mən ona dedim ki, truppamdan kimi istəsə, ala bilər, təkcə Maykl Qosselindən başqa.

Yaxşı ki, Cimmi bu sözləri deyəndə Culiyə onun üzünün ifadəsini görə bilmədi. Yoxsa özündən soruşardı ki, bəs onda onun görkəmindən nədən belə özündənrazılıq yağır, elə bil, kimisə ürəyi istəyən kimi dolayıb.

– Hətta məni də? – Culiyə soruşdu.

– Bilirdim ki, ona aktrisa lazım deyil, özlərində xirtdəyəcəndir. Onlara əynində kostyum gəzdirməyi bacaran və qonaq otağında yerə tüpürməyən aktyor lazımdır.

– Ah, Cimmi, Mayklı buraxmayın. Mən onsuz qala bilərəm.

¹ “Toska” – İtaliya bəstəkarı Cakomo Puççininin (1858-1924) operası

– Ona necə mane ola bilərəm? Mənimlə müqaviləsi bu mövsümün sonunda bitir. Bu dəvət onun üçün böyük uğurdur.

– Mən axı onu sevirəm. Çox sevirəm. Bir də gördün, Amerikada kiməsə rast gəldi. Bir də gördün, onu hansısa bir varlı qadının gözü tutdu.

– Əgər onun məhəbbəti buracanmışsa, sənin yerinə olsam, «neynək, yolun açıq olsun» deyərdim.

Onun bu sözləri Culiyanı təzədən özündən çıxardı.

– Murdar xədim, sən axı nə bilirsən, məhəbbət nədir?! Cimmi dərindən köks ötürüb.

– Ay bu başıma bəla qadınlar, – dedi, – elə ki yatağa çəkmək istədin, adını pozğun kaftar qoyurlar, belə eləməyəndə də murdar xədim olursan...

– Siz heç nə anlamırsınız! O, ağılı başdan çıxaracaq qədər gözəldir. Orada hamı elə bir ucdan ona vurulacaq. O da tərif üçün ölən birisidir. İki ilə çox şey dəyişə bilər.

– İki il?

– Əgər ona yaxşı baxsalar, bir il də qalacaq.

– Bax buna görə narahat olmaya bilərsən. Həmin o antreprenyor onu yalnız «Kandida»da görüb. Bu, onun az-çox dözülməsi yeganə roludur. Sözlərimi yaxşı yadında saxla: uzağı, bir aya onlara məlum olacaq ki, sərfəli sövdələşmə eləməyiblər. Mayklı biabırçı uğursuzluq gözləyir.

– Siz axı aktyorluq sənətindən nə qanırsınız?

– Hər şeyi.

– Mən indi məmnuniyyətlə sizin gözlərinizi çıxarırdım.

– Bax səni xəbərdar eləyirəm: əgər yenə mənə toxunmaq istəsən, bu dəfə yüngül şapalaqla canını qurtara bilməyəcəksən, elə təpik yeyəcəksən ki, düz bir həftə oturmağa həsrət qalacaqsan.

– Şübhə eləmirəm. Bundan sonra da siz özünüzü hələ bir centlmen adlandırırırsınız?

– Yalnız sərxoş olanda.

Culiya güldü və Cimmi başa düşdü ki, dava-dalaş arxada qaldı.

– Özün məndən yaxşı bilirsən ki, səhnədə o, sənin yanından yel olub keçə bilməz. Mənim sözümə qulaq as, sən missis Kendeldən¹ sonra ən nəhəng aktrisasımız olacaqsan.

¹ Mec Kendel – ingilis aktrisası (1849-1935)

Niyə axı həyatını daş kimi həmişəlik boynundan asılı qalacaq birisi ilə bağlayırsan? Siz öz teatrınızın olmasını istəyirsiniz. Bu zaman o, həmişə sənin tərəf-müqabilin olmağa iddia edəcək. Amma bil ki, Maykldan aktyor olmayacaq.

– Onun gözəl zahiri var. Mən onu ardımca aparacağam.

– Təvazökarlığına söz ola bilməz. Amma bax burada sən səhvəsən. Əgər şəxsən özün irəli getmək istəyirsənsə, səndən geri qalan tərəf-müqabilini yanına qoşmağı özünə rəva bilməməlisən.

– Cəhənnəm olsun. Mənim üçün ona ərə gedib məğlub olmaq, başqasına ərə gedib qalib gəlməkdən daha şirindir.

– Sən bakirəsən.

Culiyə yenə güldü.

– Bu, sizlik deyil, amma təsəvvür edin ki, bəli, bakirəyəm.

48

– Belə də bilirdim. Əgər sənin üçün bəkarət o qədər vacib deyilsə, biz bağlananda niyə ikihəftəlik onunla Parisə getməyəsiz? O, Amerikaya avqustdan əvvəl yollanmayaacaq. Bəlkə, onda sakitləşdin?

– O istəmir. O, elə adam deyil. O, əsl centlmendir.

– Hətta ən yüksək zümərənin insanları da özlərinə oxşarları istehsal etməklə məşğuldur.

Culiyə qüssə içində:

– Ah, siz heç nə anlamırsınız! – dedi.

– Mərc gəlirəm ki, elə sən də.

Culiyənin danışmağa halı yox idi. O, həqiqətən, necə də bədbəxt idi.

– Sizi necə başa salım ki, mən onsuz yaşaya bilmərəm. O gedəndən sonra mən nə eləyəcəyəm?

– Yanımda qalacaqsan. Mən səni bir il də saxlayaram. Sənin üçün məndə topa-topa rol var, üstəlik, məşuq amplusına bir aktyor da gözəlti eləmişəm. Aktyor deyil, əsl tapıntıdır. İnan ki, özünü rola qurban verəndə tərəf-müqabillə dil tapmaq xeyli asanlaşır. Mən sənə həftəyə on iki funt verəcəyəm.

Culiyə yaxın gəlib onun düz gözlərinin içinə baxdı.

– Deməli, bütün bunları özünü təşkil eləmişiniz ki, burada bir mövsüm də qalım? Məni bu idbar teatrınızda saxlamaq üçün nədən ürəyimi qırıb bütün həyatımın üstündən xətt çəkdiniz?!

– And içirəm ki, elə deyil. Sadəcə, xoşuma gəlirsən, səninlə qürur duyuram. Həm də bu son iki ildə bizim işlər

çox yaxşı gedir. Amma lənət şeytana, mən belə əclaflığa getməyəm.

– Yalançı, iyrenc yalançı!

– And içirəm ki, bu həqiqətdir.

Culiya çılgıncasına:

– Onda təsdiq edin! – dedi.

– Necə təsdiq edim? Özün bilirsən ki, mən abır-həyə gözləyən adamam.

– Mənə həftəyə on beş funt versəniz, sizə inanaram.

– Həftəyə on beş funt? Yığılan pulun qədərini özün bilirsən. Bunu eləyə bilmərəm. Əşi, yaxşı... Amma üç funtu gərək öz cibimdən əlavə eləyim.

– Nə dərdimə qalib!

ALTINCI HİSSƏ

49

İki həftəlik repetisiyalardan sonra Maykldan ona təklif olunan rolu aldılar. Ona nəşə başqa bir rol axtarıb tapanaqan iki-üç həftə gözləməli oldu. O, Nyu-Yorkda fəaliyyətinə heç bir ay da tab gətirməyən pyeslə başladı. Truppa turneyə çıxması oldu. Amma tamaşa orada da günü-gündən özünə marağı itirdi və odur ki onu repertuardan çıxarmalı oldular. Növbəti fasilədən sonra Maykla bir tarixi pyesdə rol təklif olundu. Bu pyes Mayklın gözəlliyinin təqdimatına elə imkanlar açmışdı ki, onun işığında sıradan bir aktyor olduğu da sezilmədi. Bu rolla da mövsümü başa vurdu. Müqavilənin müddətinin artırılmasından söhbət belə gedə bilməzdi. Onu bura gətirən antreprenyor kifayət qədər acıdı idi:

– Mən o it oğlu Lenqtonla haqq-hesab çəkməsəm, atamın oğlu deyiləm! O, mənə bu müqəvvanı soxuşduranda nə elədiyini yaxşı bilib.

Culiya elə bir ucdan Maykla məhəbbət və qeybət dolu qalın-qalın məktublar yazırdı. O isə həftədə bir dəfə aydın, səliqəli xətlə, nə az-nə çox – düz dördsəhifəlik cavab yazırdı... İmza yerində «səni sevən...» sözü dəyişməz qalsa da, bu məktublar əsasən məlumatlar yığınınından ibarət olurdu. Bununla belə, Culiya bu məktubları həmişə həsrətdən az qala boğula-boğula gözləyir və dönə-dönə oxuyurdu. Mayklın diqqətə çatdırdığı bircə bu idi ki, ona elə

hey cındır rollar təklif olunur, oynadığı pyeslərdə teatr adına heç nə yoxdur. Məktublarında Maykl özünü tox tutsa da, teatr aləmində xəbər çox tez yayılır: Culiyanın qulağına gəlib çatdı ki, Maykl orada uğur qazana bilməyib.

Ürəyində öz-özünə dedi:

«Əlbəttə, mən tərəfdən heyvərəklik kimi görünsə də, belə olmağına elə şadam ki».

Maykl qayıdacağı tarixi xəbər eləyəndə Culiyanın sevin-diyyindən uçmağa qanadı yox idi. O, Cimmini proqramı ona uyğun hazırlamağa məcbur elədi ki, Liverpula gedib Mayklı qarşılaya bilsin.

Culiya dedi:

– Əgər gəmi gec gəlib çatsa, bəlkə, orada gecələdim.

Cimmi bic-bic gülümsədi:

– Deməli, sən elə fikirləşirsən ki, evə qayıdan Mayklı o basabasda yoldan çıxara biləcəksən?

– Nə heyvan adamsınız!

– Ürəyinə salma, gözümün nuru. Məndən sənə məsləhət: əvvəl onu içir, sonra otağın qapısını bərk-bərk bağlayıb de ki, mənim qızlığımı almayınca səni buradan buraxan deyiləm.

Culiya yola çıxanda Cimmi onu stansiyaya qədər ötürdü. Vaqona əyləşdirəndə əllərinin üstündən ehmalca vurdu.

– Əzizim, həyəcanlısan?

– Ah, Cimmi, əzizim, mən həm dəlicəsinə xoşbəxtlik, həm də vahimə içindəyəm.

– Di sənə uğurlar. Özü də yaddan çıxarma ki, o, sənə layiq deyil. Sən gəncsən, gözəgəlimlisən, həm də İngiltərənin ən yaxşı aktrisasısan.

Qatar tərəpənəndən sonra Cimmi stansiyanın bufetine yollanıb sodalı viski sifariş elədi. Ürəyində: «İnsan tayfası necə də axmaqdır»¹, – deyib ah çəkdi. Bu vaxt Culiya boş kupədə dayanıb pəncərədən çölə baxırdı.

«Ağzım çox böyükdür, sifətim, elə bil, yüklənib, burnum həddən artıq kökdür, amma şükür ki, gözümlə ayaqlarım gözəldir. Üz-gözümə çox çəkməmişəm ki? Maykl səhnədən kənar qrimi xoşlamır. Amma mən dodaq boyası olmadan və ənlisiz pis görünürəm. Kirpiklərimə söz ola bilməz. Əşi, lənət şeytana, mən elə də kifir deyiləm».

¹ Uilyam Şekspir. “Yay gecəsinin yuxusu”

Axırıncı anadək Cimminin onu buraxıb-buraxmayacağını bilmədiyindən Culiya onu qarşılayacağını Maykla xəbər eləməmişdi. O həm məəttəl qalmışdı, həm də açıq-aşkar sevinirdi. Onun gözəl gözləri işim-işim parlayırdı.

Culiya:

– Sən lap gözəlləşmişən, – dedi.

Maykl gülə-gülə Culiyanı qucaqlayıb:

– Bəsdir, səfehləmə, – dedi. – Sən axşamacan yubana bilərsən də?

– Mən sabah səhərə qədər yubana bilərəm. Doyunca çərənləyə bilməyimiz üçün «Adelfi»də iki otaq sifariş eləmişəm.

– «Adelfi» bizim üçün həddən artıq baha deyilmi?

– Məgər sən Amerikadan hər gün qayıdırsan? Tüpürəsən o pula.

– Bax sən beləsən də. Mən bizim doka¹ nə vaxt daxil olacağımızı bilmirdim. Ona görə də evə yazmışdım ki, gələcəyim vaxtı teleqrafla xəbər eləyəcəyəm. Teleqraf vuraram ki, sabah gələcəyəm.

Oteldə yerləşəndən sonra Maykl Culiyanın dəvətiylə onun otağına gəldi ki, burada maneəsiz danışa bilsinlər. Culiya Mayklın dizləri üstə oturub boynuna sarıldı və yanağını yanağına sürtdü.

Culiya dərindən nəfəs alıb:

– Yenidən evdə olmaq necə də xoşdur, – dedi.

Cavab özünü çox gözəltmədi:

– Bunu mənə deməyə də bilərsən.

Amma Mayklın ağına gəlmədi ki, Culiya indicə bu sözləri deyəndə İngiltərəni yox, onun ağışunu nəzərdə tutub.

– Mən hələ də xoşuna gəlirəm?

– Özü də necə!

– Sənin üçün necə darıxdığımı təsəvvür belə eləyə bilmərsən!

Maykl:

– Mən Amerikada tamam yararsız oldum, – dedi. – Bu haqda sənə yazıb nahaqdan qanını qaraltmaq istəmədim. Onlar hesab elədilər ki, mən heç nəyə yaramıram.

– Maykl!

Culiya elə qışqırdı ki, elə bil, buna inanmaq mümkün deyildi.

¹ Doka – gəmi təmir olunan yer

– Fikrimcə, mən onlardan ötrü çox tipik ingilisəm. Mən onlara daha lazım deyiləm. Məlum oldu ki, zənnimdə yanılmamışam, amma nə olsa da, rəsmiyyət üçün, onların mənimlə müqaviləni uzadıb-uzatmayacaqlarını soruşanda cavab verdilər ki, bu haqda söhbət belə gedə bilməz.

Culiya susurdu. Çöhrəsində bir əzginlik var idi, amma ürəyi sevincdən bərk-bərk döyünürdü.

– Düzü, mənim üçün fərqi yoxdur. Amerikanı da heç bəyənmədim. Əlbəttə, gizlətmirəm, bu, mənim mənləyimə zərbə oldu, amma neyləyə bilərəm? Başımı dik tutub gəzim, vəssalam. Birtəhər keçinərik. Bir bilsəydin, orada nə tiplərlə oturub-durmamı oldum. Onlardan bəziləriylə müqayisədə Cimmi Lenqton əməlli-başlı centlmendir. Hətta əgər onlar məndən qalmaqımı xahiş etsəydilər belə, razılaşan deyildim.

Maykl pis oyunda yaxşı gediş etsə də, onun tamam əzildiyi Culiyanın gözündən yayınmadı. Görünürdü ki, o, arzulamadığı çox şeylərlə barışmalı olub. Culiyanın həm ona dəhşətli yazığı gəlirdi, həm də özündə dəhşətli yüngüllük hiss eləyirdi.

Maykldan soruşdu:

– İndi nə eləmək fikrindəsən?

– Bir müddət evdə oturub hər şeyi götür-qoy eləyəcəyəm. Sonra Londona gedəcəyəm: görüm bir rol ala bilərəmmi?

Culiya bilirdi ki, ona geri, Middlpula qayıtmağı təklif etmək əbəsdir. Çünki Cimmi Lenqton onu geri alan deyildi.

– Sən, yəqin, mənimlə getmək istəməzsən?

Culiya qulaqlarına inanmadı.

– Mən? Sevgilim, özün bilirsən ki, mən sənənlə lap dünyanın o başına da gedərəm.

– Sənənin müqavilən bu mövsümün sonunacandır. Əgər nəyəsə nail olmaq istəyiriksə, Londonu fəth eləməyin vaxtı artıq yetişib. Mən Amerikada hər şillingin qədrini bilmişəm. Onlar mənə simiclik mücəssəməsi deyirdilər, mən də bu qulağımdan alıb o qulağımdan verirdim. Evə min beş yüz funt gətirmişəm.

– Sən əzizlərinin canı, bunu necə eləmişən?

Maykl təbəssüm dolu baxışlarla sevincək:

– Sandığımın ağzını qıfıllamışdım, – dedi. – Əlbəttə, bu pula teatr açə bilməzsən, amma evlənməyə çatar. Demək

istəyirəm ki, bu pula arxalana bilərik. Nə bilmək olar, bir də gördün, anqajementi tez tapa bilmədik, ya bir müddət işsiz qaldıq.

Mayklın sözlərinin gəlib ona çatması üçün Culiya bir neçə saniyə gözləməli oldu.

– Demək istəyirsən, indi evlənək?

– Əlbəttə, bu, risklidir, amma qarşıda bizi nəse gözləmirsə, risk eləməyə dəyər.

Culiya Mayklın sifətini əliylə tutub dodaqlarını onun dodaqlarına yapışdırdı. Sonra ürəkdən köks ötürdü.

– Sevgilim, sən qiyamətsən, sən yunan tanrısı qədər gözəlsən, amma mən bütün həyatım boyu tanıdıklarım arasında sənin kimi dəlisini görməmişəm.

Axşam teatra getdilər. Şam yeməyindən əvvəl isə birgə keçəcək xoşbəxt gələcəklərini bayram etmək və onun şərfinə tost demək üçün şampan şüşəsi sifariş elədilər. Maykl Culiyanı otağının qapısına ötürəndə o, öpüş üçün yanağını uzatdı.

– İstəyirsən, xeyirli axşamları sənə dəhlizdə arzulayım? Bəlkə, birdəqiqəlik otağına keçim?

Culiya təmkin və ləyaqətlə:

– Yox, – dedi, – sevgilim, yaxşı deyil.

Culiya özünü nüfuzlu və köklü nəslinin ənənələrinə riayət etməli olan əsil-nəcabətli bir qız kimi hiss eləyirdi. Bəkarəti onun ən böyük varidatıydı. O həm də görürdü ki, ətrafdakılara olduqca yaxşı təsir bağışlayır. Əgər Maykl əsl centlməndirsə, lənət şeytana, o da özünü əsl xanım kimi aparmalıdır, ya yox? Culiya özünün nizam verdiyi səhnədən elə razı qalmışdı ki, otağa keçərkən ardınca qapını möhkəmdən örtüb qürurla addımlaya-addımlaya sağ-sola başını nəzakətlə yelləməklə rəiyyəti salamlayırdı. Budur, o, ağapraq əlini öpüş üçün qoca baş lakeyə (uşaqlıqda Culiyanı o, tez-tez dizləri üstə yelləyərdi) uzadır. Rəngi qaçmış dodaqlar onun əlinə yapışanda Culiya ora nəse damdığını hiss elədi: göz yaşlarıydı.

YEDDİNCİ HİSSƏ

Mayklın təmkinini nikahlarının ilk ilinin ehtiraslı keçməsinə mane olurdu. Yalnız yaxşı rol almağının sevinci, premiyera öncəsi həyəcan, yaxud içdiyi bir neçə badə şampandan ziyafət sonrası əmələ gələn ehtiras Mayklın proqramlaşmış düşüncəsini məhəbbətə yönləndirə bilirdi. Əgər səhəri gün Mayklı ayıq baş tələb edən işgüzar görüş, yaxud sər-rast göz istəyən qolf gözləyirdisə, heç bir tərif, heç bir şirnikləndirici təklif onu yolundan çıxara bilməzdi. Culiya onun qarşısında dəhşətli səhnələr qururdu. O, Mayklı hamıya, hər şeyə – aktyor tanışlarına, onu ondan saatlarla alan oyunlara, insanlarla tanışlıq qurmağın gələcəkdə onlara lazım olacağı bəhanəsiylə birini də buraxmadığı rəsmi ziyafətlərə qışqanırdı. O, əsəbdən havalanma həddinə çatanda belə Mayklın əllərini dizləri üstə qoyub arın-arkayın oturması, elə bil, burada gülməli nəsə varmış kimi, gözəl çöhrəsindəki nurlu təbəssümlə ona baxması Culiyanı dəhşətə gətirirdi.

Maykl soruşdu:

– Sən mənim başqa qadınlarla gəzdiyimi zənn eləyirsən?

– Haradan bilim? Kor-kor, gör-gör. Sən məni adam yerinə qoymursan.

– Özün də gözəl bilirsən ki, sən dünyada məndən ötrü yeganə qadınsan.

– İlahi, özün kömək ol!

– Sənin nə istədiyini anlamıram.

– Məhəbbət istəyirəm. Elə bildirdim, İngiltərənin ən gözəl kişisinə gəlmişəm, amma demə, ərim maneken imiş.

– Səfehləmə. Mən adi, normal ingilisəm, italyalı şarmankaçı deyiləm.

Culiya əzəmətli addımlarla otaqda var-gəl edirdi. Onların Bekinhem-qeytdəki danışıq mənzilində tərpənməyə belə yer olmasa da, Culiya birtəhər çıxış yolu tapırdı. O, əlini göylərə uzatdı.

– Mən nə əyri-üyrü bir məxluq, nə də qozbeləm. Əlli yaşım da yoxdur. Doğrudanmı, mən bu qədər eybəcərəm? Səndən sevgi diləmək üçün niyə bu qədər alçalmalıyam? İlahi, mən necə də bədbəxtəm!

– Əzizim, bu çox tutarlı jest oldu. Elə bil, irəli kriket¹ topunu diyirlətdin. Onu yaxşı yadında saxla.

Culiya nifrətlə Maykla baxdı.

– Ağılında ancaq budur. Mənim burada ürəyim partlayır, sən isə hansısa təsadüfi jestdən dəm vurursan.

Amma Maykl onun sifətinin ifadəsindən başa düşdü ki, Culiya, doğrudan da, bunu yaddaşına atdı və fürsət düşən kimi yenə oradan çıxaracaq.

– Ona qalsa, məhəbbət özü heç də hər şey demək deyil. Məhəbbət müəyyən bir həddə, dövrə qədər yaxşıdır. Biz bal ayımızı heç də pis keçirmədik. Belə də olmalıydı, amma indi işə girişməyin vaxtıdır.

Onların bəxti gətirmişdi. Uğur gətirən bir pyesdə hər ikisi sanballı rol ala bilməmişdi. Culiyanın burada hər dəfə gurultulu alqışlarla qarşılanan bir güclü səhnəsi var idi, Mayklın isə heyrətəməz gözəlliyi müəyyən sensasiya yaratmışdı. Mayklın ölçülü-biçili tədbirliliyi, ürəyiaçıqlığı ilə hamıya xoş təsir bağışlaması hər ikisi üçün əla reklam idi: hər ikisinin fotosu illüstrasiyalı qəzetlərdə peyda olmağa başlamışdı. Hər ikisini təmtəraqlı gecələrə dəvət edirdilər. Maykl da əndazəni aşan yığcamlığına baxmayaraq, onlara lazım ola biləcək adamları qonaq etmək üçün gözünü də qırpmadan kisenin ağızını açırdı. Onun bu səxavəti Culiyanı heyrətə gətirirdi. Onların oynadığı teatrın antreprenyoru növbəti pyesdə Culiyaya baş rol təklif edəndə, burada Maykl üçün uyğun rol olmadığından imtina etmək istədi. Amma Maykl icazə vermədi. Dedi ki, onlar hissələrinin işə mane olmasına imkan verməməlidirlər. Tezliklə Maykl da tarixi pyeslərdən birində rol aldı.

Müharibə başlayanda hər ikisi roldaydı. Culiyanın qürur və kədər hissəsinə rəğmən Maykl dərhal könüllülər siyahısına yazıldı, amma hərbi nazirlikdə mühüm şəxslərdən olan atasının köhnə hərbi yoldaşının köməyi ilə ona tezliklə zabıt rütbəsi verildi. Maykl Fransa cəbhəsinə göndəriləndə Culiya tez-tez ona ünvanladığı ittihamlara görə acı təəssüf hissi keçirib özünü o ki var qınayırdı. Qərara aldı ki, əgər onu öldürsələr, intihar edəcək. Şəfqət bacısı kimi o da cəbhəyə yola düşmək istədi: ən azı onunla bir torpağın üstə gəzəcəkdə. Amma Maykl anlatdı ki, Culiyanın vətənpərvərlik borcu

¹ Kriket – ağacla oynanılan top oyunu

səhnədə çıxışlarını davam etdirməkdən ibarət olmalıdır. Və o, Maykl üçün sonuncu ola biləcək bu xahişi rədd etmək gücündə deyildi. O, alay klubunda məşhur idi və aktyor olsa da, yaşlı zabit kadrlar onu özlərininki sayırdılar. Belə görünürdü ki, hərbcı ailəsindən çıxması ona öz möhürünü vurub. O, instinktlə nəinki özünü peşəkar zabit kimi aparır, hətta onlar kimi düşünürdü. Maykl qılıqlıydı, özünü aparacağı və əlaqələr qurmağı yaxşı bacarırdı. Odur ki o, gec-tez mütləq hansısa generalın yaxın dairəsinə düşməliydi. O, özünü yaxşı təşkilatçı kimi göstərə bildi və müharibənin son üç ilini baş komandanın qərargahında keçirdi. Maykl mayor rütbəsi və «Fəxri legion» ordeniylə qayıtdı.

Bu müddətdə Culiya bir sıra böyük rollar oynamış və yeni nəslin ən yaxşı aktrisası adını almışdı. Müharibə dövründə teatr inkişaf eləmişdi və Culiya uzun müddət səhnədən düşməyən tamaşalarda oynamaqla tamaşaçının nəbzini tuta bilmişdi. Xərclər artmışdı və o, Mayklın ağıllı məsləhətləri sayəsində çətinliklə də olsa, antreprenyorlardan həftəyə səksən funt qopara bildi. Maykl İngiltərəyə məzuniyyətə gələndə Culiya hədsiz xoşbəxt idi. O elə də böyük təhlükə altında olmasa da – Yeni Zelandiyada qoyun-quzu saxlamaqla məşğul olmaq kimi bir şey – Culiya özünü elə aparırdı ki, elə bil, onunla keçirdiyi həmin qısamüddətli görüşlər Maykla bu dünyadan həzz almaq üçün ayrılmış son günlər idi. Elə bil, o, səngərin dəhşətlərindən indicə ayrılmışdı. Culiya ona qarşı nəvazişli, qayğıkeş və tələbsiz idi.

Amma müharibə qurtaraqurtarda Culiyanın ona qarşı bu sonsuz məhəbbəti qəflətən öldü.

Həmin vaxt o, hamilə idi. Mayklın qənaətinə, bu ərəfələrdə uşaq barədə fikirləşmək kifayət qədər tez idi. Amma Culiyanın yaşı otuzu haqlamışdı və qərara aldı ki, əgər onlar, ümumiyyətlə, övlad istəyirlərsə, daha yubatmaq olmaz. Həm də onun teatrda mövqeyi elə möhkəmlənmişdi ki, səhnədən bir neçə ayığa qeyb olmağı özünə rəva görə bilirdi. Üstəlik, Mayklı hər an öldürə bilərdilər – düzdür, özü deyirdi ki, ona qarşı heç bir təhlükə yoxdur, amma əlbəttə, sadəcə, onu sakitləşdirirdi, təhlükə necə olmaya bilərdi ki, hətta generalları da öldürürdülər. Və bu zaman Culiyanı həyata yalnız o uşaq bağlaya bilirdi. Doğuş ilin sonunda olmalıydı. Culiya Mayklın növbəti məzuniyyətini əvvəlkilərdən fərqli

bir həyəcanla gözləyirdi. Özünü çox gözəl hiss eləyirdi, amma bir qədər dalğın və köməksiz idi. Onun ağuşu üçün necə də darıxmışdı. O, onu qorormalı və himayə etməliydi. Maykl gəlib çıxdı. O, özünün yaxşı tikilmiş hərbi geyimində qərargah işçisinin nişanları və poqonlarındakı tacla heyretəmiz dərəcədə gözəl idi. O qaralmışdı və təlimlər zamanı onun iştirakına məhdudiyətlər qoyulması nəticəsində kifayət qədər kökəlmişdi. Qısa vurulmuş saçları, gümrah və laqeyd görkəmiylə o, təcürdən-dırnağacan hərbiçisi idi. Çox gözəl əhvali-ruhiyyədəydi. Özü də səbəb təkə bir neçə günlüyə evə gəlməyi yox, həm də artıq müharibənin sonunun görünməyi idi. Maykl ordudan mümkün qədər tez tərxis olunmaq niyyətindəydi. Əgər istifadə etməyəcəksənsə, əlaqələr qurmağın nə faydası? Gənc aktyorların çoxu səhnəni tərki elədiyindən – kimisi vətənpərvərlik hissindən, kimisi evdə qaldığından vətənpərvərlərin onun həyatını dözülməz elədiyindən, kimisi çağırışla cəbhəyə yollandığından – baş rollar ya hərbi xidmətə yararlı olmayanların, ya da yaralanıb ordudan tərxis olunanların ixtiyarına keçmişdi. Ağlagəlməz dərəcədə münasib şərait yaranmışdı və Maykl anlayırdı ki, əgər fürsəti əldən verməsə, özünə uyğun rollar tapa biləcək və o, təcürdən özünü publikanın yadına salıb Culiya ilə şəxsi teatr sevdasını bərpa edəcək. Culiyanın qazandığı nüfuz sayəsində onlar qəti risk eləmədən şəxsi işlərinin təməlini qoya bilirdilər.

Onlar gecəyarına qədər bu söhbəti elədilər və sonra yatağa girdilər. Culiya ehtirasla ona sığındı və Maykl onu qucaqladı. Üçaylıq qadınsızlıqdan sonra Maykl möhkəm həvəsə gəlmişdi. Pıçılıyla:

– Sən mənim sevimli xanımcıyazımsən, – dedi.

O, dodaqlarını Culiyanın dodaqlarına yapışdırdı. Qəflətən Culiyanı izah olunmaz bir ikrah bürüdü. Onu itələməkdən özünü zorla saxladı. Əvvəllər Culiyaya elə gəlirdi ki, Mayklın bədəni, o sütül, gözəl bədəni çiçək və bal qoxuyur. O, acgözlüklə bu şirin qoxunu canına çəkirdi. Onu Maykla bağlayan da elə bu hisslər idi. Amma indi hansısa müəmmayla Maykl öz cazibəsini itirmişdi. Culiya başa düşdü ki, o, gənclik qoxusundan məhrum olaraq adi kişiyyə çevrilib. O, özündə yüngül ürəkbulanması hiss elədi. Culiya onun yanğısını söndürə bilmirdi, istədiyi bircə o idi ki, Maykl tezce

doysun və o biri böyrü üstə uzanıb yuxuya getsin. Culiyanın bir xeyli gözünə yuxu getmədi. O, çaşqınlıq içində idi. Ürəyi sıxılırdı, bilirdi ki, çox doğma bir hissdən məhrum olub, özünə yazığı gəlirdi, ağlamaq istəyirdi, amma həm də elə bil, keçmişinə, acı əzablarına görə özündən qisas alırdı. Culiya artıq onu Maykla pərçimləyən zəncirdən azad olmuşdu və sevinc içində idi. İndi o, Maykla bir sırada idi. Culiya ayaqlarını uzadıb dərindən nəfəs aldı: «İlahi, insanın öz-özü-nə sahib olması necə də xoşdur».

Səhər yeməyini yataq otağında yedilər – Culiya yataqda, Maykl isə çarpayının yanındakı xırda stolun arxasında. Maykl qəzet oxuyan vaxt Culiya iti, sınaıcı nəzərlərlə onu müşahidə edirdi. Hansısa iki-üç ay onu, doğrudanmı, bu qədər dəyişmişdi? Bəlkə, bütün bu illər uzununu o, Maykla onu ilk dəfə gördüyü gözlərlə baxmışdı? Budur, o, gənclik tərəvəti və gözəlliyi ilə Middlpulda səhnəyə çıxır və elə həmin andaca Culiya dəlicəsinə ona aşıq olur. Maykl hələ də heyrətamiz dərəcədə yaraşlıq idi. Bir tərəfdən baxanda cəmi otuz altı yaşı var idi, amma gənclik artıq arxada qalmışdı. Qısa qırılmış saçıyla, codlaşmış dərisiylə, hamar alınının və gözlərinin ətrafını yavaş-yavaş zəbt eləyən yüngül qırışlarıyla o kişiydi. Bu qətiydi və geriye yol yox idi. Özünün canavar balası kimi yerimək vərdişini itirmişdi. Onun jestləri yeknəsəq idi. Ayrı-ayrılıqda bütün bunlar xırda məsələydi, amma birlikdə hər şeyi dəyişirdi. Maykl qocalmışdı.

Onlar əvvəlki kimi, Londona ilk gəldikləri zaman kirələdikləri mənzildə yaşayırdılar. Son vaxtlar Culiya pis qazanmasa da, Maykl orduda olduğundan yeri dəyişməkdə bir məna görmürdülər. Amma indi, uşaq gözlədikləri bir vaxtda bu mənzil, sözsüz ki, onlara çox dənşqal görünürdü. Culiya Ricens-parkda çox bəyəndiyi bir evi gözəlti elədi. İstəyirdi ki, əvvəlcədən orada məskunlaşıb doğumu gözləsin.

Evin pəncərələri bağa baxırdı. Qonaq və yemək otaqlarının yerləşdiyi yarımsirzəminin üstündə iki yataq otağı, ikinci mərtəbədə isə uşaq üçün gündüz və gecə ayrıca istifadə oluna biləcək əlavə iki otaq var idi. Burada hər şey Mayklın çox xoşuna gəlirdi, hətta qiymət də ona münasib görünürdü. Son dörd ildə Culiya ondan o qədər çox qazanırdı ki, bu evi öz hesabına mebelləşdirməyi təklif etdi. Onlar iki yataq otağından birində dayanıb söhbət eləyirdilər.

Culiya:
– Mən bizdə olanları öz yataq otağıma gətirə bilərəm,
– dedi, – sənin üçün də Meypldan yaxşı bir mebel dəsti
alaram.

Maykl gülümsünüb:
– Mənim otağım üçün xərcə düşməyə ehtiyac yoxdur,
– dedi, – çətin ki, ora tez-tez gərəyim olsun.

O, Culiya ilə bir yerdə yatmağı xoşlayırdı. Maykl o qədər
ehtiraslı olmasa da, nəvazişliyi və Culiyanı yanında hiss
eləməyindən heyvani həzz alırdı. Uzun illər bu, Culiyanın ən
böyük sevinciydi. Amma indi bu haqda fikirləşmək belə onu
təbdən çıxarırdı.

– Yox, mən düşünürəm ki, uşaq doğulanacan biz bu
dəliliyi özümüzə rəva görə bilərik. O vaxtacan sən tək yat-
malı olacaqsan.

– Bu heç ağılıma da gəlməyib. Əgər fikirləşirsənsə, kör-
pəyə belə yaxşıdır...

SƏKKİZİNCİ HİSSƏ

Maykl düz müharibə qurtaran gün ordudan tərxis olun-
du və dərhal da müqaviləylə işə götürüldü. O, səhnəyə əvvəl-
kindən daha yaxşı aktyor kimi qayıtdı. Orduda yiyələndiyi hər
şeyə laqeyd ədalətli səhnədə çox effektiv alınır. Sərbəst,
idmançı görkəmi, həmişə şən ovqatı, yüngül təbəssümü və
ürəkdən gələn gülüşü əskik olmayan Maykl salon pyesləri
üçün, xüsusən, uyğun gəlirdi. Onun yüksəkdən gələn səsi
yüngül atmacalara xüsusi cazibə verirdi. Doğrudur, ciddi ehti-
ras tərənnüm edən səhnələr onda hələ də inandırıcı alın-
mırdı, amma öz ürəyini, sanki, zarafat eləyirmiş kimi açsa da,
eşq namələrini qarşısındakına, sanki, özü-özünə gülürmüş
kimi oxusa da və beləcə coşqun məhəbbət səhnəsini yola
versə də, publika heyran qalırdı. O, kefcil adam, varlı avara,
qumarbaz centlmen, hərbiçi, canlara dəyən gənc, tüfeyli rol-
ları üzrə ixtisaslaşmışdı. Antreprenyorlar onu çox istəyirdilər.
Maykl yorulmadan işləyir və tapşırıqlara əməl eləyirdi. Ondən
ötrü əsas rolun özüydü, necəliyinin elə də fərqi deyildi.
O, özünə layiq bildiyi pulu almaq üçün dəridən-qabıqdan
çıxırdı, alınmayanda, işsiz qalmaqda, aza da qane olurdu.

Maykl öz planlarını cidd-cəhdlə götür-qoy eləyirdi. Qışda, müharibə qurtarandan dərhal sonra qrip epidemiyası yayıldı. Mayklın valideynləri bu epidemiyadan çıxmədilər. Ona, təxminən, dörd min funt qaldı ki, bu da özünün və Culiyanın pulları və əmanətləri ilə birlikdə yeddi minə yaxın eləyirdi. Amma teatr binası üçün ödəniş haqqı dəhşətli dərəcədə qalxmışdı, aktyorların və səhnə fəhlələrinin əməkhaqqı da artmışdı. Odur ki indi şəxsi teatr açmaq üçün daha çox pul tələb olunurdu. Müharibə başlananacan artıqlamasıyla bəs eləyən bu yeddi min indi heç də işə yaramırdı. Bir çıxış yolu qalırdı: bir-iki uğursuz tamaşanın onların kitabını bağlamaması üçün varlı birisini bu işə cəlb eləyib özlərinə şərik etməliyidilər. Deyirdilər ki, yeni pyesin quruluşu üçün sanballı məbləğdə çek yazan sadələvhü həmişə tapmaq mümkündür, amma sözdən iş keçəndə məlum olurdu ki, bu pyesdə baş rolu o varlığın himayə etdiyi hansısa bir gözəlçə oynamalıdır və pul yalnız bu şərtlə verilə bilər. Əvvəllər tez-tez zarafatlaşırdılar ki, bəs hansısa varlı bir qarı Maykla vurulsaydı, ona öz teatrını açmağa kömək eləyirdi. Amma hər halda, onların rastına pullu bir qadın çıxdı. Özü də heç də yaşlı deyildi. Amma onu Maykl yox, Culiya maraqlandırırdı.

60

Dolli de Friz dul idi. Bəstəboy, dolu, bir qədər kişisifət, gözəl qartalburunlu, qaragözlü, aşıb-daşan enerjili, həddən artıq coşqun və eyni zamanda özündən bədgüman bu qadın teatr vurğunu idi. Culiya və Maykl xoşbəxtliklərini Londonda axtarmağı qərara alanda, Cimmi Lenqton bəzən teatrını bağlamaq həddinə çatanda köməyinə gələn həmin qadından onlara imkanı daxilində əl tutmağı xahiş etdilər. Missis de Friz Culiyanı Middlpulda artıq görmüşdü. O, gənc aktyorları antreprenyorlarla tanış etmək üçün ziyafət təşkil edərək, onları Qildfordun yaxınlığındakı əzəmətli evinə qonaq çağırırdı. Onlar burada yuxularında belə görmədikləri bir dəbdəbə gördülər. Mayklı o, qəti bəyənmirdi. Culiya Dolli de Frizin onun mənzilinə və teatrdakı qrim otağına göndərdiyi çiçəklərdən, ondan aldığı hədiyyələrdən – çantalardan, nesesərlərdən, yanqıymətli daş-qaşlardan hazırlanan üstü muncuqlu sancaqdan məmnun qalardı. Amma Dollinin bu səxavətinin nədən qaynaqlandığını başa düşdüyünü üzə vurmaıyb bütün bunları yalnız və yalnız istedadına verilən qiymət kimi qəbul eləyirdi. Maykl müharibəyə yolla-

nanda Dolli inad etdi ki, Culiya köçüb onun Montequyuskerdəki evinə gəlsin. Amma Culiya çılğıncasına minnətdarlığını bildirib dövətdən imtina etdi. Özü də elə bir tərzdə ki, köks ötürüb gözündən yaş axıdan Dolli onunla daha artıq qürrələndi. Rocer doğulanda Culiya Dolliyə onun xaç anası olmağı təklif etdi.

Bir müddət Maykl Dolliyə müraciət edib-etməmək barədə düşündü. Amma o, kifayət qədər ayıq idi və yaxşı başa düşürdü ki, o qadın Culiya üçün nəsə eləyibsə də, onun üçün heç nə eləyən deyil. Culiyaya gəlincə, o, həmin qadının köməyinə bel bağlamaqdan qəti imtina etdi.

– O, onsuz da, bizə qarşı çox mərhəmətli olub. Doğrusu, ondan indi də nəsə qoparmağa üzüm gəlməz. Həm də imtina eləsə, mənə çox pis təsir eləyər.

– Başlamışıqsa, axıracan gedək. Özü də o, bu işdə nəsə itirsə belə, heç hiss eləməyəcək. Əminəm ki, əgər sən istəsən, onu yola gətirə bilərsən.

Culiya buna qəti şübhə eləməirdi. Maykl bəzi məsələlərdə o qədər sadələhv idi ki... Amma o, gözüne aydınca görünənləri nişan verməyi lazım bilmirdi. Həm də Maykl məqsədindən asanca geri çəkilməyə deyildi. Qosselinlər şənbə və bazarı Dolliyə birlikdə keçirmək üçün Hildforda Culiyanın Maykla ad günündə bağışladığı maşında getdilər. Gözəl, isti bir axşam idi. Maykl yenicə hər ikisinin bəyəndiyi üç pyesi səhnələşdirmək hüququ almışdı və eşitmişdi ki, teatr binalarından birini əlverişli şərtlərlə kirələmək olar. İşə başlamaq üçün hər şey hazır idi, çatışmayan ancaq pul idi. Maykl Culiyanı dilə tuturdu ki, bu görüşdən istifadə etsin.

Culiya qətiyyətlə:

– Əgər sənə belə lazımdırsa, özün xahiş elə, – dedi. – Bir də deyirəm: mən xahiş eləməyəcəyəm.

– O, məni eşitməz, amma sən onu yola gətirə bilərsən.

– Başqalarının pyesi hansı şərtlərlə maliyyələşdirdiyini biz artıq sənənlə yaxşı bilirik. Adam ya özünə şöhrət istəyir – lap pis olsa belə, ya da kiməsə aşıqdır. Sənətdən hamı ağızdolusu danışır, amma özünə nəsə ummadan təmənənasız yardım eləyən tək-tükdür.

– Neynək, Dolliyə arzuladığı şöhrəti hədiyyə eləyə bilərik.

– Ona tamam başqa şey lazımdır.

– Nəyi nəzərdə tutursan?

– Məgər özün duyuc düşməmişən?

Ancaq indi ayıldı. Maykl heyrət içindəydi. Odur ki sürəti də azaldı. Doğrudanmı, Culiya düz deyir? Həmişə elə bilmişdi ki, Dollinin xoşuna gəlmir, o qadının ona vurulduğunu isə təsəvvürünə belə gətirə bilməzdi. Əlbəttə, Culiya gözüaçıq qadındır, heç nəyi buraxan deyil, amma yazıq o qədər qısqancdır ki, həmişə elə bilir, qadınlar onun boyundan asılı qalıblar. Nə gizlədəsən, Dolli Miladda ona taxma düymələr bağışlamışdı, amma onun gümanınca, qadın o hədiyyəni, sadəcə, onun incik qalmaması üçün vermişdi. Həm də axı o, Culiyaya qiyməti iki yüz funtdan əskik olmayan bəzək sancağı hədiyyə etmişdi. Belə çıxır ki, o, fikri yayındırmaq üçün bu cür eləyib. Amma o nəyə desən and içə bilər ki, ona heç vaxt ümid verməyib. Culiya güldü:

– Yox, əzizim, düzdür, o vurulub, amma sənə vurulmayıb.

Maykl pərt oldu. Görən, onun nə fikirləşdiyindən Culiya hər dəfə necə duyuc düşür? Hə, ondan nəse gizlətmək mümkün deyil.

– Bəs onda niyə məni belə fikirlərə sürükləyirsən? Səni bütün müqəddəslərə and verirəm, elə danış, başa düşmək mümkün olsun.

Culiya elə də danışdı.

Maykl ucadan:

– Həyatım boyu belə səfehlik eşitməmişəm! – dedi.

– Culiya, sadəcə, sənin aqlın azıb.

– Əzizim, boşla görək.

– Yox, mən sənə bir sözüünə də inanmıram. Ona qalsa, biz də kor deyilik. Necə olub ki, mən heç nə sezməmişəm?

Culiya hələ heç vaxt onu belə əsəbi görməmişdi.

– Hətta əgər bu, həqiqət olsa belə, elə bilirəm, sən özünü qorumağı bacararsan. Bu fürsət bir də çətin düşsə, onu buraxmaq ağılsızlıq olardı.

– «Öz arşınına görə»dəki¹ Klavdio və İzabella kimi.

– Belə danışmaq yaramaz, Culiya. Mən, hər halda, centlmenəm.

«*Nemo me impune lacessit*».

Yolun qalan hissəsi daş sükut içində keçdi.

Missis de Friz yatmayıb onları gözləyirdi.

¹ “Öz arşınına görə” – Uilyam Şekspirin komediyası

– Sizi görməyincə uzanmaq istəmədim, – dedi və Culiyanı bağrına basıb hər iki yanağından öpdü. Mayklın isə könülsüz-könülsüz əlini sıxdı.

Culiya bazar günü qəzetlərinə baxa-baxa bütün səhərini məmnuniyyətlə yataqda keçirdi. Teatr xəbərlərindən başlayıb, kübar cəmiyyətdən yazılan xronikaya keçdi, sonra qadın səhifəsinə adladı və nəhayət, digər məqalələrin başlıqlarını gözdən keçirdi. Kitablara yazılan resenziyaları öz diqqətinə layiq görmürdü və ümumiyyətlə, belə yazılar üçün nədən bu qədər çox yer ayrılmasını heç cür başa düşə bilmirdi. Qonşu otaqda yatan Maykl sabahın xeyrini diləmək üçün ona baş çəkib başa düşdü. Az sonra qarşı astadan döyüldü və ardınca Dolli içəri keçdi. Onun iri, qara gözləri işim-işim işıldayırdı. Çarpayının bir küncündə əyləşib Culiyanın əllərindən tutdu.

– Əzizim, mənim Maykl ilə söhbətim oldu. Sizin teatrı maliyyələşdirmək istəyirəm.

Culiyanın ürəyi bərk-bərk döyündü.

– Maykl sizdən heç nə xahiş eləməməliydi. Mən istəmirəm. Siz onsuz da bizim üçün bu qədər eləmişiniz.

Dolli əyilib Culiyanın dodaqlarından öpdü. Onun səsi öz səsinə oxşamırdı, astadan gəlirdi və yüngülcə əsirdi.

– Ah, mənim eşqim, məgər bilmirsiniz ki, sizin yolunuzda hər şeyə hazırım! Bu elə gözəl olacaq, bizi bir-birimizə elə yaxınlaşdıracaq ki... Mən sizinlə fəxr edəcəyəm!

Hər ikisi Mayklın fit çala-çala dəhlizlə gəldiyini eşitdi. O, otağa girəndə Dolli ona sarı qanırdı və Maykl gördü ki, qadının gözləri yaşla dolub.

– Mən ona danışdım.

Maykl sevincini gizləyə bilməyib:

– Siz əsl qadınsınız, – dedi.

Sonra çarpayının o biri küncünə əyləşib Culiyanın Dollinin indicə buraxdığı əlindən tutdu:

– Hə, Culiya, nə deyirsən?

O, fikirli-fikirli Maykla baxdı.

– «*Vous l'avez voulu, Georges Dandin*»¹.

– Nə dedin?

– Molyer.

Yoldaşlıq müqaviləsi imzalanandan və Maykl payız mövsümü üçün yer kirələyəndən dərhal sonra iki reklam agentini

¹ “Siz özünüz bunu istədiniz, Jorj Danden” (fr.)

işə cəlb etdi. Yeni teatrın açılışıyla bağlı qısa məlumat qəzetlərə göndərildi. Maykl mətbuata ötürmək üçün agentlə birlikdə özüylə və Culiya ilə müsahibə hazırladı. Həftəlik qəzetlərdə onların fotoları peyda oldu – təklikdə, ikilikdə və Rocerlə birlikdə. Onlar ailəni əldə bayraq edib imkan olduqca irəliləmək niyyətindəydilər. Üç pyesin hansından başlayacaqlarına hələ qərar verməmişdilər. Nəhayət, bir gün Culiya öz yataq otağında oturub roman oxuyarkən Maykl əlində əlyazmayla içəri girdi.

– Qulaq as, istəyirəm, bu pyesə bir baxasan. Agent indilərdə göndərib. Məncə, onu möhtəşəm uğur gözləyir. Amma tez cavab verməliyik.

Culiya romanı kənara qoydu.

– İndi başlayaram.

64

– Mən aşağıda olacağam. Bitirəndə xəbər elə, gəlim, birlikdə müzakirə eləyək. Orada sənin üçün qiyamət rol var.

Culiya tez oxudu. Ona maraqsız olan səhnələrə gözəyari baxıb, bütün diqqətini qadın qəhrəmana yönəlmişdi. Əlbəttə, axı bu rolu özü oynamalıydı. Pyesi bitirib zıncırovun ipini çəkdi və qulluqçudan (həm də dərzisiydi) xahiş elədi ki, Maykla onu gözlədiyini desin.

– Hə, nə fikirləşirsən?

– Yaxşı pyesdir. Uğur qazanılmalıdır.

Maykl onun səsində müəyyən tərəddüd hiss elədi.

– Bəs onda nə məsələdir? Sənin roluna söz ola bilməz. Belə şeyləri sən hamıdan yaxşı eləyirsən. Xeyli gülməli səhnə var, hiss-həyəcan da aşib-daşır.

– Möcüzə roldur, mübahisə eləmirəm, məni narahat eləyən kişi roludur.

– O da elə pis deyil.

– Elə olmağına elədir, amma axı onun əlli yaşı var. Sən onu cavanlaşdırsan, bütün dadı-duzu qaçacaq. Yaşlı adam rolu da sənə yaramır.

– Mən heç onu oynamaq fikrində də deyiləm. Bu rola yalnız bir aktyor yarayır: Mont Vernoy. O, mütləq bizim olacaq. Mənə gəlincə, Corcu oynayacağam.

– Amma bu elə xırda roldur ki. Nəyinə lazımdır?

– Niyə də yox.

– Elə bilirdim, biz şəxsi teatrımızı ona görə açırıq ki, hər ikimiz baş rolda çıxış eləyə bilək.

– Mənim heç eynimə də deyil. Əgər pyesdə sənə layiq rol varsa, məni hesaba almağa ehtiyac yoxdur. Bəlkə, o biri pyesdə bizimki gətirdi.

Culiya kresloya yayxandı və yanaqlarından yaş axdı.

– Ah, mən lap donuzam!

Maykl gülümsədi. Onun təbəssümü əvvəlki kimi valeh-ediciydi. Yaxın gəldi, Culiyanın yanında dizi üstə çöküb onu qucaqladı.

– Bu gün sənə nə olub, qarıciyəzəm?

İndi ona baxanda Culiya bu kişinin bir vaxtlar onda nədən belə dəli ehtiras oyatdığını heç cür anlaya bilmirdi. İndi Maykla öz arasında intim münasibətlər barədə fikirləşəndə belə ödü ağzına gəlirdi. Xoşbəxtlikdən, öz əliylə onun üçün qurub-yaratdığı yataq otağı Mayklın çox xoşuna gəlirdi. Yataq ondan ötrü heç vaxt birinci yerdə olmamışdı və son vaxtlar Culiyanın daha ona qarşı heç bir iddia irəli sürməməsinə görə hətta canında bir yüngüllük hiss eləyirdi. O, məmnunluqla düşünürdü ki, Culiyanı uşağın doğulması rahatladıb. Əslində, Maykl belə olacağına əvvəlcədən gümanlıydı və yalnız bu işi niyə çoxdan görmədiyinə təəssüflənirdi. Bir-iki dəfə o, başqa səbəbdən çox, nəzakət xətrinə ər-arvad münasibətlərini bərpa etmək istəmişdi, amma Culiya hər dəfə müxtəlif bəhanələrlə yayınmışdı: ya yorulub, ya özünü elə də yaxşı hiss eləmir, ya səhər kostyumlarının ölçülərinin götürülməsini saymasaq, sabaha iki çıxışı var. Maykl bunu tam sakitliklə qəbul eləyirdi. İndi Culiya ilə yolaşmaq daha asan idi. Artıq qısqanclıq səhnələri qurmurdu və Maykl özünü əvvəlkindən daha xoşbəxt hiss eləyirdi. Onun nikah sarıdan bəxti yaman gətirmişdi. Başqa cütlərə baxanda o, bunu görməyə bilməzdi. «Culiya canlara dəyən qadındır, həm də ağıllıdır. Onunla dünyada nə varsa, hər şeydən danışmaq olar. And içirəm ki, indiyəcən olanların içində ən yaxşı yoldaşım odur. Bəli. Özü də qəti utanmadan etiraf edirəm ki, mənə qolf raundu oynamaqdansa, günümü onunla birlikdə keçirmək daha xoşdur».

Culiya heyrət hissiylə başa düşdü ki, Maykla məhəbbəti öləndən ona yazığı gəlməyə başlayıb. O, mərhəmətli qadın idi və anlayırdı ki, əgər Maykl, ən azı, onun gözündən azca düşdüyünü zənn eləsə, bu, bir kişi kimi onun mənliliyinə böyük zərbə olar. Odur ki onu tərifləməkdə davam eləyirdi.

Culiya sezirdi ki, o artıq öz sivrı burnu və gözəl gözləri haqqında diframblara tamamilə sakit tərzdə qulaq asır. Onun ən qatı tərifi necə həzmi-rabedən keçirdiyini görəndə Culiya ürəyində gülürdü. Culiya daha onun həyatından kənarında qala biləcəyindən qorxmurdu. Nəzərləri daha çox onun nazik dodaqlarında ilişib qalırdı. O dodaqlar get-gedə daha da nazikləşirdi. Qocalanda ağı dar, soyuq yanğa çevriləcəkdi. Mayklın gəncliyində ona məzəli, hətta təsirli görünən yığcamlığı indi onu iyrendirirdi. İnsanlar dara düşəndə – aktyorların başına tez-tez gələn işdir – pula yox, yaxşı kəlalətlərə və təəssüfə ümid eləyə bilərdilər. O, qəpik-quruşla vidalaşanda özünü səxavət mücəssəməsi hesab eləyirdi, beşfuntluq bilet isə ondan ötrü bədxərcliyin sonu idi. Tezliklə ona bəyan oldu ki, Culiya təsərrüfat işlərinə çox pul xərcləyir. Onu artıq yükədən azad etmək istədiyini deyib, hakimiyyəti öz əlinə aldı. Bundan sonra havayı itki olmadı, hər penni hesabdaydı. Culiya qulluqçunun niyə onları atıb getmədiyini heç cür anlaya bilmirdi. Görünür, səbəb Mayklın onunla mehriban davranmasıydı. Özünün məhrəm, güləruz, dostyana davranışıyla o, elə bir ab-hava yaratmışdı ki, hamı ona xoş gəlmək istəyirdi. Aşpaz qadın başqalarına nisbətən funtdan bir penni ucuz ət satan qəssab tapanda Mayklı bu hissın məmnunluğunu bölüşürdü. Culiya onun özüyə, həyatdakı bu yığcamlığıyla səhnədə necə də yaxşı təsvir elədiyi əndəzəsiz israfçı arasında nə boyda uçurum olduğunu təsəvvürünə gətirəndə özünü gülməkdən saxlaya bilmirdi. O əmin idi ki, Maykl böyük jest eləməyə qadir deyil. Amma buyur, sanki, hər şey öz təbii vaxtını gözləməlidir, Maykl ona yaxşı imkan yaratmaq üçün kənara çəkilməyə hazırdır. Culiya elə dərinədən təsirlənmişdi ki, söz deyə bilmirdi. Son vaxtlar başından çıxmayan o axmaq fikirlərə görə özünü o ki var məzəmmət eləyirdi.

DOQQUZUNCU HİSSƏ

Həmin pyesi səhnəyə qoydular və uğur qazandılar. Sonralar ilbəl yeni pyeslər səhnələşdirdilər. Maykl teatrı da evi kimi yığcamlıqla idarə edirdi: uğur qazanan tamaşalardan gələn hər penninin qədrini bilirdi və odur ki tamaşa alın-

mayanda – bu, hər teatr üçün təbii hal idi – itkiləri o qədər də böyük olmurdu. Maykl özünü öyürdü ki, bütün Londonda quruluş üçün bu qədər az xərcləyən teatr yoxdur. O işləndikcə anbara yığıdığı hər cür mebellərdən istifadə etməklə köhnə dekorasiyaları yenilərinə dəyişərkən böyük ixtiraçılıq nümayiş etdirirdi və ən əsası bu zaman əlavə xərcə ehtiyac olmurdu. Onlar teatrlarına cəsarətli və təşəbbüskar teatr adını qazandırmışdılar. Belə ki, Maykl riskə gedərək tanınmayan müəllifin pyesini səhnələşdirməyə hazır idi ki, sonra tanınana yaxşı pul verməyə imkanı olsun. O, özlərinə ad qazanmaq üçün imkan tapmayan və deməli, yüksək məvacibə iddiası olmayan aktyorları axtarıb tapırdı. Və bir neçə çox uğurlu tapıntısı olmuşdu.

Üçcə ildən sonra onların mövqeyi elə möhkəmləndi ki, artıq Maykl yenicə tikilmiş teatr binasını icarəyə götürmək üçün bankdan ssuda ala bilərdi. Uzun müzakirələrdən sonra bu teatra «Siddons teatr» adını verməyi qərara aldılar. Həmin mövsümü açıdıqları pyes fiaskoya uğradı. Növbəti pyes də eyni aqibəti yaşadı. Culiya qorxub bədbinliyə qapıldı. O, elə zənn elədi ki, yeni teatr binası düşərli deyil və tamaşalar da publikanı bezdirib. Bu məqamlarda da Maykl ağıllı tərpendi. O, çox təmkinliydi.

– Bizim işdə hər şey mümkündür: bu gün yaxşı, sabah pis ola bilər. Sən İngiltərənin ən yaxşı aktrisasısan. Truppada cəmi üç insan pyesin necəliyindən asılı olmadan kassaya pul gətirir ki, o üç nəfərdən də biri sənsən. Nə olar, iki dəfə iflasa uğramışıq. Növbəti pyes uğur qazanar, biz də ziyandan artıqlamasıyla çıxarıq.

Maykl ayaqlarının yerə möhkəm pərçimləndiyini görəndə kimi Dollı de Frizin payını almağa cəhd etdi. Amma o, Mayklı eşitmək belə istəmədi. Onun soyuqluğu və incikliyi də Dolliyə təsir eləmədi. Nəhayət, Mayklın qarşısına layiqli rəqib çıxmışdı. Dollı, hər şeydən göründüyü kimi, çiçəklənən və ona Culiya ilə sıx əlaqədə olmaq imkanı yaradan müəssisədən öz payını götürüb çıxmağa heç bir əsas görmürdü. Budur, o, yenidən özündə təpər tapıb ondan canını qurtarmağa cəhd elədi. Dollı təəccüb içində onları bu çətin vəziyyətdə tərək eləməkdən imtina etdi və nəticədə Maykl, sadəcə, əl yelləməklə kifayətləndi. O, Dollinin xaç oğlu Rocerə, yəqin, babat pul miras qoyacağıyla özünə təsəlli verirdi.

Dollinin Cənubi Afrikadakı qohumlarından savayı, heç kimi yox idi və üzünə baxan kimi dərhal görünürdü ki, o qadında qan təzyiqi var. Hələlikdə isə Mayklı Hildfordun yaxınlığında istədiyi vaxt gedə biləcəyi şəhəratrafı ev tamamilə təmin edirdi. Bu, onu öz şəxsi bağı olması üçün pul xərcləməkdən azad eləyirdi. Üçüncü pyes böyük uğur qazandı və təbii ki, Maykl dediyi sözləri Culiyaya xatırlatdı. Bəli, indi Culiya da gördü ki, o haqlıymış. Maykl elə danışırdı ki, guya, hər bir şey tək onun zəhmətinə görədir. Culiya az qala arzula-yacaqdı ki, kaş bu da əvvəlki iki pyes kimi fiaskoya uğra-yardı. Yəqin, onda Mayklın hovu bir az alınardı. Maykl özü haqqında çox yüksək fikirdəydi. Əlbəttə, onun özünə görə ağıllı, ələxüsus da bic və təcrübəli olduğunu inkar etmək olmazdı, amma o özü təsəvvür etdiyi qədər müdrik deyildi. Mayklın şəxsi qənaətinə görə, yer üzündə elə bir iş yox idi ki, o, bunu başqalarından yaxşı bilməsin.

Get-gedə Maykl səhnədə daha az görünməyə başladı. Onu inzibatçılıq fəaliyyəti daha çox cəlb edirdi.

– İstəyirəm, Sitidə olan bütün şirkətlər kimi, bizim teatrı da möhkəm dayaqlar üstə qoya bilim, – deyirdi.

Maykl hesab edirdi ki, Culiya çıxış etdiyi vaxt o da istedad axtarışıyla əyalət teatrlarına baş çəksə, axşamdan daha səmərəli istifadə etmiş olar. Gəldiyi şəxsi qənaətə görə, ümidverici hesab etdiyi aktyorların adlarını həmişə yanında gəzdirdiyi qeyd kitabçasına yazırdı. Sonra Maykl rejissorluğun qulpundan yapışdı. Rejissorların tamaşaya quruluş vermək üçün belə böyük pullar istəməsi onu həmişə hid-dətləndirirdi. Son vaxtlar isə hətta onlardan bəziləri kassa yığımindan paya iddia edirdilər. Nəhayət, təsadüf elə gətirdi ki, Culiyanın daha çox bəyəndiyi iki rejissorun işi çıxdı. Qalanlardan az-çox inandığı o bir nəfər isə öz qiymətli vaxtından onlara ayıra bilmədi.

Maykl:

– Öz bəxtimi sınamaqdan imtina etməzdim, – dedi.

Culiya tərəddüd içindəydi. Maykl təxəyyül sandan seçilmirdi, ideyaları da bəsit idi. Culiya aktyorların onun tapşırıqlarını eşidəcəklərinə əmin deyildi. Amma az-çox bəyəndikləri rejissor elə aqlasıqmaz qonorar tələb etdi ki, Maykla öz qüvvəsini sınamaq imkanı verməkdən başqa çıxış yolları qalmadı. O, sınaqdan gözlədiklərindən xeyli yaxşı çıxdı. Maykl

vicdanlı, diqqətli və dürüst idi. İşdən qəti qorxmurdu. Öz hey-rətinə rəğmən, Culiya gördü ki, o, digər rejissorlara nisbətən ondan daha çox çəkib qopara bilir. Çünki onun nəyə qədər olduğunu hamıdan yaxşı bilirdi. Onun hər intonasiasına, gözəl gözlərinin hər ifadəsinə, biçimli bədəninin hər hərəkətinə bələd olduğundan Culiya onun məsləhətləriylə ən yaxşı rollarından birini yaratdı. Truppanın aktyorlarına qarşı tələbkar olsa da, həm də onlarla dost münasibətdə idi. Aktyorların əsəbləri tarıma çəkildə onun ürəkəçikliyi, səmimi davranışı bütün ağrıları unuttururdu. Bu tamaşadan sonra növbəti pyesləri kimin səhnələşdirəcəyi sualı aradan qalxdı. Müəlliflər Mayklı sevirdilər. Çünki yaradıcı təxəyyülə malik olmadığından o imkan yaradırdı ki, öz yerinə pyes özü danışsın. Və çox vaxt müəllifin nə demək istədiyinə tam əmin olmadığından onların izahatlarını dinləməli olurdu. Culiya artıq varlı qadın olmuşdu. O, Mayklın onun pullarına öz pulları qədər diqqətli olmasını etiraf etməyə bilməzdi. Maykl Culiyanın əmanətlərinə nəzarət edirdi və onun səhmlərini sərfəli qiymətə sata biləndə, sanki, bu işi özü üçün görmüş kimi işindən razı qalırdı. O, Culiyaya çox böyük məş təyin etmişdi və fəxrlə bəyan edirdi ki, o, Londonun ən bahalı aktrisasıdır. Amma özü oynayanda gəldiyi şəxsi qənaətə görə, rolunun layiq olduğu pul nə qədər idisə ondan artığını yazmazdı. Pyesi səhnəyə qoyanda isə özünə ikincidərəcəli rejissora verəcəkləri həcmdə qonorar yazardı və onu da teatrın xərclər hissəsinə aid eləyərdi. Ev pulunu və Rocerin təhsil haqqını yarı-yarıya ödəyirdilər. Anadan olandan bir həftə sonra Rocerin adını İtona¹ yazdırmışdılar. Mayklın xəstəhəlcasına vicdanlı və ədalətli olduğunu inkar etmək mümkün deyildi. Mayklıdan nə qədər varlı olduğu ona aydın olanda Culiya bütün xərcləri öz üzərinə götürmək istədi.

Maykl:

– Bunun üçün heç bir əsas görmürəm, – dedi. – Nə qədər ki öz payımı verə bilərəm, mənə işin olmasın. Sən özün baha olduğuna görə, qiymətin də bahadır. Mən sənə bu pulu qara qaşına yox, işinə görə verirəm.

Bu özündən imtinası, özünü bütünlüklə Culiyaya qurban verməsinə görə Mayklı ancaq qürurlanmaq olardı. Əvvəllər özüylə bağlı şəxsi maraq güdən planları olsa da,

¹ İton – zadəgan övladlarının oxuduğu ingilis məktəbi

Culiyanın karyerasını hamaralamaq naminə onlardan imtina etdi; hətta Mayklı sevməyən Dolli də onun bu xoşniyyətliyi etiraf edirdi. Hansısa aydın olmayan bir hiss Culiyanı, Dolliyə Maykl barədə pis danışmağa qoymurdu. Amma özünün yerin altını da, üstünü də bilən ağılla Dolli Mayklın öz arvadında necə ikrah doğurduğunu çoxdan sezmişdi və ərinin Culiya üçün nə qədər gərəkli olduğunu vaxtaşırı o qadına xatırlatmağı özünə borc bilirdi. Hamı onu tərifləyirdi. İdeal ər. Culiyaya elə gəlirdi ki, belə dəhşətli şöhrət-pərəst ərle bir damın altında yaşamağın necəliyini ondan başqa heç kim təsəvvür eləyə bilməz. Qolfdə öz rəqibini udduğu zaman, yaxud hansısa sövdələşmədən üstün çıxanda onun özündənrazı görkəm alması Culiyanı tamam özündən çıxarırdı. Maykl öz fərasətindən həzz alırdı. Lap adamı səbirdən çıxarırdı. O, həmişə hər şeyi Culiyaya danışdı, ağılına gələn fikirləri onunla bölüşürdü. Onunla bir yerdə olmaqdan hədsiz məmnunluq duyduğu həmin o vaxtlarda bu, Culiyaya çox xoş gəlirdi, amma artıq uzun illər idi ki, Mayklın bu nasiranəliyi ondan ötrü dözülməz idi. Maykl danışdığı hər şeyi xırdalıqlarına qədər təsvir eləyirdi. Və o təkçə özünün fərasətiylə yox, yaşa dolduqca həm də ağılasıqmaz dərəcədə öz zahiri görkəmiylə öyünürdü. Cavanlıqda gözəlliyi Maykla təbii bir şey kimi görünürdü, indi isə zahirinə xeyli diqqət ayırmağa başlamışdı. Və olub-qalanını qoruyub saxlamaq yolunda canını fəda eləmişdi. Bu, onda özünətəhqin ideyası aşılarmışdı. Öz bədən quruluşunu həddən ziyadə qoruyurdu: çəkisinə təhlükə yaradan bir tikəni də ağızına aparmırdı, pəhrizi bir an belə yaddan çıxarmırdı. Ona elə gələndə ki keçəlləşir, dərhal bu sahənin səriştəli həkiminə müraciət etdi. Culiya şübhə etmirdi ki, əgər gizli saxlaya bilsəydi, o, dərisini dartdırmaq üçün plastik cərrahiyyəyə də razı olardı. O, boynundakı qırıqlar elə də aydın görünməsin deyə, oturanda buxağını bir qədər qaldırmağa adət eləmişdi və qarnının sallanmaması üçün təbiilikdən çıxan təzədə dik dayanırdı. O, bir güzgünün də qabağından ona nəzər yetirmədən keçməzdi. O, hər yolla kompliment almaq istəyirdi və arzuladığına çatanda məmnun qalırdı. Ac saxla, amma de ki, necə də yaraşıqlısan. Culiya fikirləşəndə ki Mayklı buna özü öyrəşdirib, acı-acı gülürdü. Uzun illər ona necə gözəl olduğunu təlqin elə-

mişdi və o da indi tərifsiz yaşaya bilmirdi. Bu, onun Axilles dabanıydı. Hansısa bir işsiz aktrisanın Mayklın gözlərinin içinə onun inanılmaz gözəl olmasını deməsi kifayət idi ki, ona elə gəlsin, rola uyğun axtardıqları adam elə həmin aktrisadır. Culiyaya məlum olduğu qədərində uzun illər boyu Mayklın qadınlarla eşq macəraları olmamışdı, amma yaşı qırx beşə adlayanda yüngül macərələrə başladı. Culiya güman edirdi ki, onlar ciddi nəyəsə gətirməyiblər. O, ehtiyatlıydı və əslində, istəyi yalnız bir şey idi: onunla qürur duyunsunlar. Culiya eşidirdi ki, xanımlar həddən artıq inadkarlıq eləyəndə Maykl onlardan canını qurtarmaq üçün arvadından bəhanə kimi istifadə edir. Ya o, Culiyanın öz hissələrində təhqir olunmaması, ya da onun nəsə şübhələmə biləcəyi və qarşısında qısqanclıq səhnəsi qura biləcəyi üçün risk etməyə ehtiyatlanırdı. Bu biri olmasa, o birində nəsə olacaqdı. Amma «onların dostluğu burada bitsə, yaxşıdır».

Culiya boş otağa üzünü tutub:

– Axı onda nə görüblər? – deyirdi.

Əlinə keçən son on fotosuna bircə-bircə baxıb çiyini çəkdi:

– Onları günahlandırmaq mənə qalmayıb. Elə mən də ona vurulmuşdum. Əlbəttə, onda o, gözəl idi.

Culiya bir vaxtlar onu necə də sevməsini xatırlayıb kədərləndi. Culiyaya elə gəldi ki, həyat onu aldadıb. Çünki məhəbbəti daha ölmüşdü. Dərindən ah çəkib:

– Belim necə də ağrıyır, – dedi.

ONUNCU HİSSƏ

Qapı döyüldü. Culiya:

– İçəri keçin, – dedi.

Evi idi.

– Miss Lambert, uzanıb dincəlməyəcəksiniz?

Evi baxıb gördü ki, Culiya yan-yörəsində qalaq-qalaq fotolar yerdə oturub.

– Siz nə eləyirsiniz belə?

Culiya iki fotonu yerdən götürüb:

– Yuxulara baxıram, – dedi. – «Bura nəzər sal, bu iki təsviri al»¹.

¹ Uilyam Şekspir. "Hamlet"

Fotolardan birində Maykl Merkuçionun qiyafəsindəydi: gəncliyindən boylanan gözəlliyi göz qamaşdırırdı, o birində son rolundaydı: ağ silindr, rəsmi görüşlər üçün xüsusi biçimli sürtük, çiyindən asdığı səhra binoklu. Özündənrazi duruşu göz çıxarırdı.

Evi burnunu çəkdi.

– Hə, gedəni qaytarmaq olmaz.

– Keçmişə xatırladım. İndi məndə dəhşətli bir xiffət əmələ gəlib.

– Belə də olmalıdır. Çünki əgər keçmişə fikirləşirsənsə, deməli, gələcəyin daha yoxdur.

Culiya:

– Mumla, qoca camış, – dedi.

O, belə kobud da ola bilirdi.

– Di bəsdə, gedək, yoxsa axşam tamam yararsız halda olarsınız. Bu tör-töküntünü mən özüm yığaram.

Culiya həm qulluqçusu, həm də dərzisi Eviylə Middlpuldan bir yerdəydi. Oradan doğma Londona da birlikdə gəldilər. O, kokniydi¹. Bədencə kök, əyri, şiş sifətli və yuyulmağa ehtiyacı olan sarı, əbədi dağınıqsaçlı bu yaşlı qadının, üstəlik, qabaqdan iki dişi də yox idi. Təzə diş saldırması üçün Culiyanın ona etdiyi təkidli təkliflərə baxmayaraq, Evi razı olmurdu.

– O qədər ki mən yeyirəm, hələ bu diş də artıqdır: ağzımı dolduranda hələ desən, fil xortumu kimi mane olacaq.

Maykl çoxdan istəyirdi ki, Culiya zahiri görünüşü onların cəmiyyətdəki mövqeyinə uyğun gələn birisini özünə qulluqçu götürsün və ona görə də Evini inandırmağa cəhd eləyirdi ki, bəs iki vəzifənin öhdəsindən gəlmək ondan ötrü çətindir. Amma Evi onu eşitmək istəmirdi.

– Nə istəsəniz, deyə bilərsiniz, mister Qosselin, amma nə qədər ki canımda və qolumda təpər var, miss Lembert qulluğunda özüm duracağam.

– Hamımız yaşlaşırıq, Evi, daha bizə cavan demək olmaz. Evi burnunu çəkib suyunu barmağıyla sildi.

– Hələ ki miss Lambert kifayət qədər gəncdir. Teatrda onu geyindirib-kecəndirmək, evdə qulluğunda dayanmaq üçün heç mən də bir elə qoca deyiləm.

¹ Kokni – koknilərin danışq tərzi yanlış, qeyri-ədəbi tələffüz və qrammatik səhvləri ilə fərqlənir.

Evi sınaycı nəzərlərlə onu süzüb davamını gətirdi:

– Bir də ki bütün işləri görən birisi varsa, niyə axı siz iki məvacib ödəmək istəyirsiniz?

Maykl ürəkdən güldü:

– Evi, əzizim, deməli, burada nəşə bir şey var.

...Evi Culiyanı otaqdan çıxarıb yuxarı qovdu. Günorta tamaşası olmayanda Culiya, adətən, axşam tamaşası öncəsi iki saat yatıb dincəlirdi və sonra yüngül masaj elətdirirdi. Culiya indi də soyunub yatağa girdi.

– Lənət şeytana, qızdırıcı tamam soyuyub.

Culiya sobanın üstündəki saata baxdı. Təəccüblü bir şey yoxdur, isidici onu az qala bir saat gözləmişdi. Fotolara baxa-baxa keçmiş xatirələrə dalıb Mayklın otağında bu qədər qalması özünə də qəribə gəlirdi.

«Qırx altı. Qırx altı. Qırx altı. Mən səhnədən altmış yaşımda gedəcəyəm. Əlli səkkizimdə Cənubi Afrika və Avstraliya boyu turne... Maykl deyirdi ki, orada cibimi kefim istəyən qədər doldura bilərəm. Bütün köhnə rollarımı oynayaram. Əlbəttə, hətta altmışda da mən qırx beş yaşlı oynaya bilərəm. Amma o pyesi haradan alım? Lənətə gəlmiş dramaturqlar!»

Qırx beş yaşlı qadın üçün hansı pyesdə uyğun rol olduğunu yadına sala-sala Culiya yuxuya getdi. Masajçı qadın gəlib çıxanacan daş kimi yatıb qaldı. Evi axşam qəzetlərini gətirdi. Uzun, biçimli ayaqları və yastı qarnı masaj olunan müddətdə Culiya eynəyini taxıb səhər oxuduqları elə həmin teatr xəbərlərini, kübar cəmiyyətin xronikasını və qadınlar üçün səhifəni bir də gözdən keçirdi. Bir azdan Maykl içəri keçib çarpayıda ona yaxın əyləşdi.

Culiya soruşdu:

– Hə, adı necə oldu?

– Kimin?

– Lança dəvət elədiyimiz oğlanın.

– Mən haradan bilim. Onu teatra ötürən kimi yaddan çıxardım.

Maykl həmin o masajçı qadının, miss Filippenin xoşuna gəlirdi. Fikirləşirdi ki, onunla dərhləşmək xoşdur. Çünki Maykl həmişə eyni şeyi deyirdi və bilirdin nə cavab verəsən, adamı yormurdu. Necə də gözəldir!.. Hətta inanılmaz dərəcədə!

– Hə, miss Philippe, piyi əridəkmi?

– Ah, mister Qosselin, miss Lembertdə piydən əsər-ələmət belə yoxdur. Onun özünü belə saxlaya bilməsi lap möcüzədir.

– Heyif ki, siz məni masaj eləyə bilməzsiniz, miss Filippe. Bəlkə, onda mənim də artıq-urtuğum yox olardı.

– Nə danışırırsınız, mister Qosselin! Sizdə iyirmiyaşlı gəncin bədən quruluşu var. Bunu necə bacardığınızı ağılma sığışdıra bilmirəm, doğru sözümdür, heç cür ağılma sığışdıra bilmirəm.

– «Sadə həyat tərzi, yüksək təfəkkür tərzi»¹.

Culiyə onların boş-boş danışmasına əhəmiyyət vermirdi, amma miss Filippenin cavabını qulağı aldı.

– Əlbəttə, mən həmişə deyirəm ki, masajdan yaxşı şey yoxdur, amma gərək pəhriz də saxlayasan. Əsas məsələ budur.

74

Culiyə ürəyində belə fikirləşdi:

– Hə, mütləq pəhriz lazımdır. Altmış yaşım olanda özümə sərbəstlik verərəm. Ürəyim istəyən qədər yağ-çörək yeyəcəyəm, səhərlər isti kökə, lançda və naharda kartof qızartması yeyəcəyəm, hətta pivə də içəcəyəm. İlahi, mən pivəni necə də xoşlayıram! Noxudlu şorba, tomatlı şorba, düyü ilə kişmiş, yumurta və süddən olan azşəkərli kükü və albalı piroqu. Gavalı, gavalı, gavalı. Tanrı özü köməyimdə duracaq, həyatım boyu heç vaxt ispanağa əl vuran deyiləm.

Masaj qurtarandan sonra Evi Culiyaya bir fincan çay, üstündən piyi kəsilib götürülmüş bir dilim vetçina və qızardılmış çörək gətirdi. Culiyə yataqdan qalxıb geyindi və Mayklə teatra yollandı. Culiyə teatra tamaşadan bir saat öncə gəlməyi vərdiş eləmişdi. Maykl yemək üçün kluba getdi. Evi bura daha ertədən gəlmişdi. Odur ki Culiyə öz otağına girəndə burada artıq hər şey hazır idi. Culiyə təzədən soyunub xalatını geyindi. Culiyə qrimlənmək üçün güzgülü stolun arxasına keçib əyləşəndə güldana təzə-tər çiçəklərin qoyulduğunu gördü.

– Bu çiçəkləri kim göndərib? Missis de Friz?

Dolli premyeralar, yüzüncü, əgər olurdusa, iki yüzüncü tamaşa üçün həmişə ona iri gül dəstələri bağlatdırıb göndərirdi, arada isə hər dəfə öz evinə gül sifariş eləyəndə ondan Culiyaya da pay ayırırdı.

¹ Siseron. “Doğmalara məktub”

– Xeyr, miss.

– Lord Çarlz göndərib?

Lord Çarlz Temerli Culiyanın ən qədim və ən sadıq pərəstişkarı idi. Gül dükanlarının yanından keçəndə o, adətən, ora girib Culiya üçün qızılıllər seçirdi.

Evi:

– Ora kağız qoyulub, – dedi.

Culiya üstünü oxudu. Mister Tomas Fennel. Tevistok-skver.

– Ada bir bax. Səncə, bu, kim ola bilər, Evi?

– Yəqin, sizin məşum gözəlliyinizdən başını itirən zavalılardan biridir.

– Bir funtdan ucuz olmaz. Tevistok-skver elə də təmtəraqlı səslənir. Qorx ki, o gülü almaq üçün bir həftə yeməksiz qalıb.

– Elə düşünmürəm.

Culiya üzünü qrimlədi.

– Səndə romantikadan əsər-ələmət yoxdur, Evi. Əgər xorda oxumuramsa, mənə nədən gül dəstələri göndərdiyinin səbəbi sənə çatmır, hə? Amma Yaradan özü də görür ki, mənim ayaqlarım o qızıcığazların çoxunun ayağından yaxşıdır.

Evi:

– Ayaqlarınız özünüə qalsın, – dedi.

– Amma sənə deyəcəyəm ki, bu yaşda gül dəstələri almaq heç də pis deyil. Deməli, qiymətim hələ üstümdür.

Evi:

– Əgər sizi bu görkəmdə görsəydi, bir quru yarpaq da göndərməzdi, – dedi.

– Cəhənnəm ol!

Culiya qrimləni qurtardı və Evi uzunboğaz corabları və tuffiləri onun ayağına geyindirdi. Culiya qalan bir neçə dəqiqəsindən istifadə edib öz aydın xəttiylə Tomas Fennelə gözəl güllərinə görə təşəkkür məktubu yazmaq üçün yazı stolunun arxasına keçdi. Culiya təbiətən nəcib insan idi və həm də onun istedadına pərəstiş edənlərin hamısının məktubuna cavab verməyə adət etmişdi. Bu yolla o, tamaşaçıyla əlaqə qururdu. Culiya təzə zərfinin üstünü yazıb özünə göndəriləni zibil səbətində atdı və birinci akt üçün nəzərdə tutulan kostyumu geyinməyə başladı. Aktyorları səhnəyə çağıran oğlan qapını döydü.

– Çıxışa, zəhmət olmasa.

Kim bilir, neçənci dəfə eşitsə də, bu sözlər hələ də Culiyanı dərinəndən həyəcanlandırır. Bu sözlər yağ kimi canına yayılırdı. Həyat məna alırdı. Culiya qurama aləmdən gerçək aləmə keçid edirdi.

ON BİRİNCİ HISSƏ

Səhəri gün Çarlz Temerli Culiyanı lança dəvət etdi. Onun atası markiz Dennonant varlı bir vərəsəylə evlənmişdi və Çarlza da valideynlərindən xeyli var-dövlət qalmışdı. Özünün Hill-stritdəki malikanəsində ziyafətlər təşkil etməyi xoşlayırdı və Culiya da tez-tez bu qəbullara dəvətli olurdu. Ürəyinin dərinliyində Culiya burada gördüyü özündən müş-təbeh xanımlara və mərhəmətli cənablara nifrət edirdi. Axı o, öz işinin ustası kimi, çörəyini onlardan fərqli olaraq, alın təriylə qazanırdı. Amma həm də yaxşı anlayırdı ki, belə yerlərdə yaxşı əlaqələr yarada bilər. Onların sayəsində qəzetlər «Siddonsteatr»da baş tutan möhtəşəm premyeralardan yazırdı və Culiya şəhərətrafi qəbullarda topa-topa kübar insanın əhatəsində şəkil çəkdirəndə bilirdi ki, bu, onun üçün yaxşı reklamdır. Ondən gənc olan bir-iki aparıcı aktrisa, Culiyanın, ən azı, üç hersoginyanı adıyla çağırması elə də xoş gəlmirdi. Belə şeylər Culiyanın vecinə də deyildi. Culiya elə də maraqlı həmsöhbət deyildi, amma danışıanı elə diqqətlə dinləyir və bu zaman gözləri elə par-par yanırdı ki, heç kim onunla birlikdə olmaqdan bezmirdi. O, kübar cəmiyyətin jarqonunu çox tez mənimsədi. Belə ki, onda çox güclü təqlidçilik istedadı var idi. Doğrudur, istedadının bu tərəfini, adətən, üzə çıxarmırdı, hesab eləyirdi ki, səhnədə oyununa mane ola bilər, amma belə məclislərdə ondan öz xeyrinə istifadə etməklə hazırcavab qadın kimi hörmət qazanmışdı. Bu bayram ovqatlı nazlı-qəmzəli xanımlara xoş gəlmək özünə də xoş idi, amma onların gözlərini onun məhz romantik parlıtısının qamaşdırmasına ürəyində gülürdü. Maraqlıdır, əgər onlar naxışı gətirən aktrisanın həyatının həqiqətdə necə nasiranə olduğunu, dinclik bilməyən zəhmət, özünə daimi qayğı, bununla yanaşı, ölçülü-biçili, yeknəsəq ömür sürməyi tələb etməsi-

ni bilsəydilər, nə düşünərdilər?! Culiya onlara, sadəcə, kosmetikadan necə düzgün istifadə etmək barədə məsləhətlər və öz libaslarına oxşarını tikdirmələri üçün eskizlər verirdi. Culiya həmişə çox gözəl geyinirdi. Sadəlövhcəsinə Culiyanın öz əyin-başını qəpik-quruşa aldığı zənn edən Mayklın, əslində, onun o paltara nələr xərclədiyi təsəvvürünə belə gəlməzdi.

Culiya özünün hər iki dünyasında xeyirxah, ciddi qadın kimi qəbul olunurdu. Hamı Mayklın onun nikahını nümunəvi hesab edirdi. Bu nikah, az qala, ər-arvad sədəqətinin rəmzi idi. Bununla yanaşı, Çarlz Temerlinin ətrafındakılardan çoxu Culiyanın onun məşuqəsi olduğuna əmin idi. Amma bu əlaqənin belə uzun müddət davam etməsi onlarda belə qənaət yaratmışdı ki, Culiya ilə Çarlzın münasibətlərini kifayət qədər mötəbər saymaq olar. Həftənin sonunda hər ikisini hansısa şəhərətrafi evlərdən birinə dəvət eləyəndə ev sahiblərindən çoxu iltifat göstərərək onlara qonşu otaqlarda yer ayırırdı. Onların münasibətləri haqqında Çarlz Temerlinin çoxdan ayrıldığı arvadı bir vaxtlar şayiə buraxmışdı, amma əslində, burada zərrə qədər də həqiqət yox idi. Bu söhbətlərə əsas verən yeganə şey Çarlzın Culiyaya artıq iyirmi ildən bəri davam edən dəli məhəbbəti idi. Doğrusu, çoxdan bir-birləriylə yola getməsələr də, Temerlilər onun ucbatından ayrılmışdılar. Qəribə də olsa, Culiya ilə Çarlzı bir-birinə məhz onun xanımı ürcah eləmişdi. Təsədüf elə gətirdi ki, onlar üçü də Dollı de Frizin malikanəsinə toplaşdı. O vaxtlar hələ gənc aktrisa olan Culiya Londonda ilk uğurunu qazanmışdı. Möhtəşəm qəbul təşkil olunmuşdu və Culiya hamının diqqət mərkəzindəydi. O vaxt yaşı otuzü ötmüş ledi Çarlz gözəl sayılsa da, əslində, gözündən savayı başqa bir gözəl yeri yox idi. Odur ki ətrafdakılara olsa-olsa özünün qaba orijinallığıyla effektiv təsir göstərəcəyini zənn edərək, çöhrəsində nurani təbəssüm qonardan stolun bu başından o başına boylandı:

– O, missis Lember, elə bilirəm, sizin atanızı tanıyırdım. Mən də Cersidənəm. O, həkim idi, deyilmi? Tez-tez bizə gələrdi.

Culiyanın damarında qanı dondu. Ledi Çarlzın qızlıq vaxtı kimlərdən olduğu indi yadına düşdü. Culiya ona qurulan tələni başa düşüb gülməkdən uğunub getdi.

– Heç də həkim deyildi. O, baytar idi. Sizə də qancıqlarınızın doğuşu zamanı gəlirdi ki, onların küçüklərini tutsun. Sizin evinizdə it əlindən tərپənmək olmurdu.

Ledi Çarlz bir müddət nə deyəcəyini bilmədi. Nəhayət, dilləndi:

– Hə, mənim anam itləri yaman çox sevirdi.

Culiya Mayklın qəbulda olmamağına sevindi. Zavallı quzuciyəz, bu, onun qüruruna toxunardı. O, həmişə Culiyanın atasının adını fransızsayağı «Lamber həkim» kimi çəkirdi. Müharibədən az sonra o kişi öləndən və Culiyanın anası Sen-Maloya, bacısının yanına köçəndən sonra da qayınanasını «Madam de Lamber» kimi çağırmağa başladı. Karyerasının ilkin dövrlərində belə şeylərdən az-çox təsirlənirdi, amma indi, artıq ayaq üstə durandan, özünü böyük aktrisa kimi təsdiqləyəndən sonra Culiya olanlara başqa gözlə baxırdı. O, özünün adı bir baytar qızı olduğunu, xüsusən, «dünyanın yiyələri» arasında qeyd etməyi özünə şərəf bilirdi. Səbəbini izah eləyə bilməsə də, nəşə ona elə gəlirdi ki, bununla həmin adamları yerlərində otuzdurur.

Çarlz Temerli arvadının bilərəkdən gənc aktrisanı alçaltmaq istədiyini duyub, onun könlünü almaq üçün dəridən-qabıqdan çıxdı. Onu görmək üçün icazə alıb görüşünə gözəl güllərlə yollandı.

O vaxt onun, təxminən, qırx yaşı olardı. Biçimli bədənini balaca başı tamamlayırdı. Çöhrəsi elə gözəl olmasa da, kübar cizgilərdən xali deyildi. O, həddən ziyadə tərbiyəli insan təsiri bağışlayırdı ki, bu da həqiqətə uyğun idi. Və nəzakətli davranışıyla fərqlənirdi. Lord Çarlz incə sənətlərin hamısının xiridarı idi. O, müasir rəsm əsərlərini də, qədim mebel dəstlərini də alıb yığırdı. O, musiqini çox sevirdi və eyni zamanda həddən ziyadə mütaliəli idi. İlk vaxtlar iki gənc aktyorun Bekinhem-pleysrouddakı danışqal mənzilinə gəlmək ondan ötrü məzə almaqdan özgə bir şey deyildi. Onların kasıb olduğunu görürdü və sadələvhçəsinə əsl bohema zənn etdiyi bu ər-arvadla tanışlıq onun əsəblərinə rahatlıq gətirirdi. O, onlarla bir neçə dəfə görüşdü. Bir gün onu lança dəvət etdilər və bu, ondan ötrü əsl macərə oldu. Yeməyi süfrəyə bu evin qulluqçusu olan Evi adlı əyni formalı bir müqəvva verirdi. Lord Çarlz gözə girən gözəlliyinə baxmayaraq, onda kifayət qədər adi bir gənc təəssüratı oyadan

Maykla xüsusi diqqət ayırmırdı, amma Culiya onu valeh etmişdi. O, Culiya da həyatı boyu heç bir qadında görmədiyi hərərət, xarakter və aşib-daşan enerji görmüşdü. Lord Çarlz Culiya baxmaq üçün dəfələrlə teatra gedib onun oyununu bir vaxtlar gördüyü dünyanın böyük aktrisalarnın ifalarıyla müqayisə edirdi. Ona elə gəlirdi ki, Culiya da çox qabarıq «mənəm-mənəmlik» var. Onun cazibəsinə söz ola bilməzdi və onun necə istedadlı olduğunu qəflətən dərk eləyəndə qürur hissindən ürəyi əsdi.

«İkinci Siddons», ola bilsin, Ellen Terriden¹ də üstündür.

O vaxtlar Culiya günorta yatmağı qəti yaxın buraxmazdı. At kimiydi, yorulmaq nədir bilməzdi, tez-tez lord Çarlzla parkda gəzişərdi. Culiya hiss edirdi ki, Çarlz onun simasında təbiətin doğma övladını görmək istəyir. Bu elə Culiyanın boyuna biçilmişdi. Səmimi, açıq, qız kimi heyranedicini görünmək üçün ona əziyyət çəkmək lazım deyildi. Çarlz onu özüylə Milli qalereyaya, Teyt muzeyinə², Britaniya muzeyinə aparır və Culiya bundan gözlədiyi həzzi alırdı. Lord Temerli bildiklərini paylaşmağı xoşlayırdı və Culiya da o payı almağına şad idi. Culiyanın güclü yaddaşı var idi və ondan çox şey əxz etdi. Sonralar ən seçmə dairələrdə Prust³ və Sezann⁴ haqqında öz mülahizələrini irəli sürəndə və hamını öz yüksək savadı ilə heyrətləndirəndə o, buna görə, ilk növbədə, lord Çarlza borclu ydu. Culiya anlayırdı ki, lord özü də bilmədən ona vurulub. Culiya bu, kifayət qədər gülməli görünürdü. Onun nəzərincə, lord Çarlz yaşlı bir kişiydi və Culiya üçün olsa-olsa mehriban bir qoca dayı idi. Culiyanın hələ Mayklı dəlicəsinə sevdiyi vaxtlar idi. Onu sevdiyini Çarlz özü də dərk eləyəndə Culiya qarşı davranışları bir qədər dəyişdi, nəşə, elə bil, utancaq oldu, onunla təklidə qalanda daha çox susmağa üstünlük verdi.

Culiya ürəyində deyirdi: «Zavallı quzuciyəz, belə böyük centlmendir, amma özünü onunla necə aparmalı olduğunu, sadəcə, bilmir».

Çarlzın ona ürəyini açanda özünü necə aparmalı olduğunu Culiya çoxdan müəyyənləşdirmişdi. Bu, gec-tez mütləq

¹ Ellen Alisiya Terri – ingilis aktrisası (1848-1928)

² Teyt muzeyi – Londonda klassik və müasir təsviri sənət muzeyi

³ Prust – fransız yazıçısı Marsel Prust (1871-1922)

⁴ Sezann – fransız rəssamı Pol Sezann (1839-1906)

baş verməliydi. Özündən incik salmadan ona anlatmalıydı ki, elə ağılından keçməsin, Culiya aktrisa deyər, barmağının bir işarəsiylə qız onun yatağına girəcək. Əgər onunla belə rəftar eləmək istəsə, Culiya təhqir olunmuş abır-ismətli qız roluna girərək, Janna Tebudan öyrəndiyi kimi əzəmətli jestiylə əlini uzadıb barmağıyla qapını göstərəcək. Yox, işdir, əgər hisslərinin bir-birinə qarışmasına, ya utandığına görə tutulub ağızından bir kəlmə düz-əməlli söz çıxara bilməsə, onda Culiya da özünü utancaq və həssas aparacaq, səsinə göz yaşları, nə bilim, nələr qatacaq, deyəcək ki, özünə qarşı onda belə hiss olduğu ağılına belə gəlməyib. Amma yox, yox, bu mümkün deyil, Mayklın ürəyi partlayar. O, Çarlzla birlikdə yaxşıca ağlayacaq və sonra hər şey yenidən öz axarına düşəcək. Çarlz çox tərbiyəli insandır, əgər bunun baş tutan sevdə olmadığını onun ağılına yaxşıca yeritsə, lord onu bezdirməz.

Amma nəhayət, bu eşqnamə oxunanda heç də Culiya gözləyən kimi olmadı. Onlar Sent-Ceyms-parkda gəziş-gəzişə qutanlara baxmaqdan həzz alırdılar. Arada Çarlz Culiyadan bazar günü axşam Millamant¹ oynayıb-oynamayacağını soruşdu. Sonra onlar bir fincan çay içmək üçün Culiyanın evinə gəldilər. Yağlı kökəni yarı bölüb yedilər. Az sonra lord Çarlz getmək üçün ayağa qalxdı. O, cibindən miniatür çıxarıb Culiyaya uzatdı.

– Kleronun portretidir. On səkkizinci əsrin aktrisasıdır. Siz qadir olanların çoxuna o da qadir olub.

Culiya ənlik-kirşanlı və buruqsaçlı bu yaraşlıq və ağıllı simaya baxıb bu şəklin əsl brilyant, yoxsa qiymətli süni daşla əhatələndiyi barədə fikirləşdi.

– O, Çarlz, bu, çox bahalıdır. Siz necə də nəzakətlisiniz.

– Bilirdim ki, xoşunuza gələcək. Ona, haradasa, vida hədiyyəsi də demək olar.

– Siz harasa gedirsiniz?

Culiya təəccübləndi. Çünki o, bu haqda ona heç nə deməmişdi. Lord Çarlz yüngül təbəssümlə ona baxdı.

– Yox. Amma mən daha sizinlə görüşməməyi qərara almışam.

– Niyə?

¹ Millamant – ingilis komedioqrafı U.Konqrivin (1670-1729) “Kübar həyatın yolları” komediyasının qəhrəmanı

– Fikrimcə, siz bunun səbəbini məndən pis bilmirsiniz.

Bu zaman Culiya, ilk öncə, nə edəcəyini bilmədi. Oturub bir dəqiqə lal-dinməz miniatürə baxdı. İdeal pauzasından sonra gözləri Çarlzın gözləriylə görüşənəcən ağır-ağır başını qaldırdı. Ürəyi istəyən vaxt gözündən yaş çıxara bilirdi, bu, onun ən effektiv tryuklarından idi. İndi də içindən azca səs, hıçqırtı çıxmasa da, göz yaşları yanaqları boyu axırdı. Ağızı azca açıq qalmışdı, gözləri incik uşağın gözləri kimiydi. Bütün bunlar çox təsirli mənzərə yaratmışdı. Lord Çarlz buna dözə bilmirdi, üzünün hər cizgisindən bir ağır boylanırdı. Danışmağa başlayanda içini bürüyən hisslərdən səsi də çat vermişdi. O səs xırıltılıydı:

– Siz Mayklı sevirsiniz, eləmi?

Culiya güclə seziləcək tərzdə başını tərpətdi. Sanki, özünü toparlamaq üçün dodaqlarını bir-birinə sıxdı, amma əvvəlki kimi yanaqlarıyla axıb gedən göz yaşları ona tabe olmurdu.

– Mənim heç bir ümidim yoxdur, eləmi?

O, cavab gözləyirdi. Culiya isə əvvəlki kimi dolmuş gözləriylə ona baxa-baxa qalmışdı, bu sözdən sonra dəyişən yalnız o oldu ki, əlini ağızına aparıb dırnaqlarını yemə-yə başladı.

– Hər dəfə sizi görəndə nə əzab çəkdiyimi təsəvvürünüzə belə gətirə bilməzsiniz. Bundan sonra sizinlə görüşməkdə davam etməyimi istəyirsinizmi?

Culiya yenidən güclə seziləcək tərzdə başını tərpətdi.

– Klara günümü qara eləyib. Sizə vurulduğumu hiss eləyib. Ayıq başla fikirləşəndə boşanmaqdan başqa yolu-muz yoxdur.

Bu dəfə Culiya yüngülcə başını buladı, hıçqırdı. Kresloya yayxanıb üzünü çevirdi. Bu görkəmi dərdinin nə qədər ağır olduğundan xəbər verirdi. Kim axı burada dayana bilirdi? Çarlz bir addım atıb dizi üstə çökdü və dərdədən üzülən, kirimək bilməyən bu məxluqu qucaqladı.

– Gülümsəyin, Tanrı xətrinə. Mən buna dözə bilmərəm. O, Culiya, Culiya!.. Bilməzsiniz, sizi necə sevirəm. İmkan vermərəm ki, mənə görə əzab çəkəsiniz. Mən hər şeyə razıyam. Daha heç nəyə iddia etməyəcəyəm.

Culiya göz yaşlarında yuyunan üzünü («İlahi, gör bir nə sifətdəyəm!») çevirib dodaqlarını ona uzatdı. Lord bu dodaqları nəvazişlə öpdü. Bu öpüş ilk və yeganəydi.

Culiya göz yaşlarından islanmış səsiylə:

– Mən sizi itirmək istəmirəm, – dedi.

– Sevimlim! Sevimlim mənim!

– Hər şey əvvəlki kimi olacaq?

– Eynilə.

Culiya dərindən və rahatlıqla köks ötürüb iki dəqiqə onun ağuşunda qaldı. Lord Çarlz gedəndən sonra kreslodan qalxıb güzgüyə baxdı. Öz-özünə müraciətlə: «Ay səni, itin qızı», – dedi. Dərhal da gülümsədi. Elə bil, burada utanmalı heç nə yox idi. Üz-gözünü yumaq üçün vanna otağına keçdi. Çox yüksək əhvali-ruhiyyədə idi. Mayklın gəldiyini eşidib çağırırdı:

– Maykl, gəl gör Çarlz indicə mənə nə miniatür hədiyyə elədi. Sobanın rəfindədir. Əsl daş-qaşdır, yoxsa saxtadır?

Ledi Çarlz ərindən ayrıldıqdan sonra Culiya bir qədər narahat oldu. O, boşanmaq üçün ərini məhkəməyə verəcəyi ilə hədələyirdi və Culiyaya şahid qismində elə yerlərdə peyda olmaq o qədər də xoş deyildi. İki-üç həftə əməlli-başlı əsəb keçirdi. Qərara aldı ki, son həddə qədər Maykla bu barədə heç nə deməsin. Şükür ki, sonradan məlum oldu, bəs demə, ledi Çarlzın hədələri yalnız bir məqsəd güdürmüş: heç bir təqsiri olmayan ərini ona sanballı məbləğdə aylıq kəsməyə məcbur etmək. Culiya Çarlzı heyrətamiz bir çevikliklə idarə eləyirdi. Hər ikisinə sözsüz də aydın idi ki, Culiyanın Maykla bu məhəbbətinə görə, hansısa intim əlaqələrdən söhbət belə gedə bilməz, amma qalan hər şeydə Çarlz ondan ötrü hər şey idi: dost, məsləhətçi, tərəfdaş, lazım olan məqamda köməyinə bel bağlaya, istənilən ağır vəziyyətlərdə onu ovundura biləcək adam. Çarlz özünəməxsus hissiyyatla onun daha Mayklı sevmədiyini görəndə Culiya üçün xeyli çətin oldu. Özünün bütün bacarığını köməyə çağırmalı oldu. Əlbəttə, Culiya heç bir vicdan əzabı çəkmədən çox asanlıqla onun məşuqəsi ola bilərdi. Deyək ki, əgər Culiyanı bu cür çoxdan və güclü sevən kəs hansısa bir aktyor olsaydı o, sadəcə, dostluq hissləri xatirinə onunla yatağa girərdi. Amma Çarlzla bu, mümkün deyildi. Doğrudur, Culiya ona böyük hisslər bəsləyirdi. Amma o, o qədər alicənab, tərbiyəli, mədəni insan idi ki, Culiya, sadəcə, onu məşuq qismində təsəvvür eləyə bilmirdi. Elə bil, «*object d'art*»-la¹ yatağa girmisən. Hətta onun teatra məhəbbəti Culiyada yüngül kinayə doğururdu.

¹ Sənət predmeti (fr.)

Bir tərəfdən baxanda, Culiya yaradıcı, Çarlz, olsa-olsa, adi bir tamaşaçı idi. Çarlz istəyirdi ki, Culiya Mayklı atıb onun yanına gəlsin. Bu zaman onlar Neapolitan körfəzinin sahilində, Sorrentoda iri bağ-bağatı olan bir malikanə və yelkənli gəmi alıb günlərini o gözəl, tünd-qızılı dənizdə keçirərdilər. Tərki-dünyalıqda yaşanan məhəbbət, gözəllik və sənət.

«Axmaq adam! Elə bilir ki, mən hansısa dəlmə-deşikdə özümü basdırmaq üçün bu boyda karyeramdan imtina eləyəcəyəm».

Culiya ürəyində belə fikirləşdi.

O, Çarlzı inandıra bildi ki, bəs çox şeylərə görə Maykla borcludur, üstəlik, uşağı da var. Axı o, imkan verə bilməz ki, övladının gənc həyatı anasının pis qadın olması fikriylə korlansın. Portağal ağaclarının əhatəsində olmaq, əlbəttə, gözəldir, amma Mayklı bədbəxt etməsi və övladını yad adamların ümidinə qoyması fikri ona həmin o gözəl malikanədə bir dəqiqə də can rahatlığı verməyəcək. Gərək ancaq özünü fikirləşməyəsən, elə deyil? Başqalarını da fikirləşməlisən. Culiya elə gözəl, elə tərəvətliydi ki. Əsl qadın! Hərdən Çarlzdan, boşanıb ürəyəyatımlı qızlardan biriylə niyə evlənməməyinin səbəbini soruşurdu. Deyirdi ki, bəs ona görə Çarlzın həyatını boşa xərcləməsi fikrindən əzab çəkir. Çarlzın cavabı bu olurdu ki, Culiya sevdiyi və ömrünün sonunacan sevəcəyi yeganə qadındır.

Culiya ah çəkib:

– Ah, bu nə dərddir belə, – deyirdi.

Bununla bərabər, Culiya həmişə pusqudaydı. Görəndə ki hansısa qadın Çarlzı qarmağına keçirmək istəyir, bu işi pozmaq üçün əlindən gələni edirdi. Əgər təhlükə daha da böyüyürdüsə, onda Culiya qısqanclıq səhnələri qurmaqdan da çəkinmirdi. Əlbəttə, birbaşa da olmasa, müəyyən incə işarələr və ayrı-ayrı ifadələr vasitəsilə onlar artıq çoxdan aralarında razılığa gəlmişdilər. Çarlzın bu tərbiyəsinin, Culiyanın bu ürəyiyumşaqlığının müqabilində onlardan ancaq bunu gözləmək olardı. Belə ki, əgər Mayklın başına bir iş gələydi, nə yolla olur-olsun, ledi Çarlzdan canlarını qurtarıb əlaqələrini nikahla rəsmiləşdirəcəkdilər. Amma Mayklın sağlamlığı ideal idi.

Həmin gün Culiya Hill-stritdəki lançdan xeyli həzz aldı. Böyük qəbul təşkil olunmuşdu. Culiya heç vaxt Çarlzın

orada-burada təsadüfən görüşdüyü aktyor və dramaturq tayfasını öz evinə dəvət etmək istəyinə qarşı çıxmırdı. Və bu gün Culiya qonaqlar arasında öz zəhməti hesabına yaşayan yeganə adam idi. Culiya onun başını qatmaqdan ötrü dəridən-qabıqdan çıxan Nazirlər Kabinetinin kök, keçəl, çərənçi üzvüylə balaca at təlimçisinə oxşayan və fransız şərabını istənilən fransızdan yaxşı tanımasıyla fəxr edən gənc hersoq Uestrinin arasında əyləşmişdi. Culiyanın fransızca bildiyini eşidəndə tələb etdi ki, onunla yalnız bu dildə danışsın. Lançdan sonra dilə tutdular ki, «Komedi Franses»də olduğu kimi «Fedra»dan bir parça nümayiş eləsin. Özü də elə bir tərzdə ki, bu parçanı, sanki, ifa edən dramatik sənətlər üzrə Kral Akademiyasında təhsil alan bir ingilis tələbədir. Culiya hamını doyunca güldürüb qəbuldan növbəti zəfərlə ayrıldı. Güzəl, əvəzsiz bir gün idi və Culiya Hillstridən, Stenhoup-pleysə qədər piyada getməyə qərar verdi. Oksford-strit qələbəlik idi. Adamların arasından keçəndə çoxları onu tanıyırdı və Culiya yalnız qabağına baxıb addım-lasa da, üzərində onların baxışlarını hiss edirdi.

«Lənət şeytana, bu gözlərin əlindən adam bilmir harada gizlənsin».

Culiya addımlarını yavaşıtıdı. Doğrudan da, çox gözəl gün idi.

Öz açarı ilə qapını açıb holla keçəndə telefonun zəng çaldığını eşitdi. Qeyri-iradi dəstəyi qaldırdı.

– Bəli.

Adətən, o, zənglərə cavab verəndə səsini dəyişirdi, amma bu gün nəsə unutdu.

– Miss Lembert?

– Bilmirəm evdədirmi? Danışan kimdir?

Bu dəfə koknilər kimi danışdı. Amma elə ilk sadə sözlər paxırını açmışdı. Dəstəyin o üzündən gülüş səsi gəldi.

– Nahaq narahat olursunuz. Mən sizə, sadəcə, təşəkkür eləmək istədim. Məni lança dəvət eləməyinizi tərəfinizdən böyük iltifat kimi qəbul eləyib sizə bir neçə çiçək göndərmək istədim.

Sözlər bir yana, bu səs özü onun həmsöhbətinin kimliyini aşkarlayırdı. Bəli, adını hələ də bilmədiyi həmin utancaq gənc idi. Hətta indi, göndərdiyi kağızı görəndə də onu tanıamışdı. Yadına düşən yalnız onun Tevistok-skverdə yaşamasıydı.

– Siz çox diqqətlisiniz, – Culiya öz səsiylə cavab verdi.
– Siz, yəqin, mənim sizinlə nə vaxtsa bir fincan çay içmək təklifimi qəbul etməzsiniz?

Həyasızlığa bir bax! Mən heç hersoginya ilə çay içmək istəmərəm! Elə danışır ki, elə bil, Culiya ondan ötrü hansısa xor qızının birisidir. Ancaq durub güləsən, vəssalam.

– Niyə də yox?

– Doğrudan? – səs həyəcanlıydı. («Onun necə də şirin səsi var».) – Nə vaxt?

Bu dəqiqə uzanıb dincəlməyə qəti həvəsi yox idi.

– Bu gün.

– Əla. Mən idarədən icazə alıb tez çıxaram. Beşin yarısı sizi təmin edir? Tevistok-skver, yüz otuz səkkiz.

Culiyani öz evinə dəvət etməsi onun tərəfindən çox nəcib addım idi. O, dəbdə olan bir yer adı da çəkə bilərdi ki, orada hamı gözüylə Culiyani yeyəcəkdi. Deməli, məsələ o gəncin, sadəcə, Culiya ilə bir yerdə görünmək istəməsində deyil.

Tevistok-skverə Culiya taksiiylə yollandı. O, özündən razı qalmışdı. Xeyirxah iş görmək həmişə xoşdur. O, gələcəkdə arvadına və uşaqlarına məmnunluqla danışacaq ki, bəs hələ mühasibatlıq idarəsində xırda bir işçi olduğu vaxtlarda Culiya Lemberit çay içmək üçün şəxsən onun evinə təşrif buyurub. O elə sadə, elə təbii insan idi ki... Çərənləmələrini dinləyəndə ağına belə gəlməzdi ki, o, İngiltərənin çox böyük aktrisasıdır. Əgər inanmasalar, onlara altından «Səmimi-qəlbədən sizin Culiya Lemberit» imzasını qoyduğu fotonu göstərər. Gülə-gülə deyəcək ki, əlbəttə, o, belə üzlü olmasaydı, onu evinə çağırmağa heç vaxt cürət etməzdi.

Evə çatıb taksini buraxandan dərhal sonra ağına gəldi ki, onun adını elə də xatırlaya bilmədi. İndi qapı açılanda kimi soruşacaqdı? Amma qapıya yaxınlaşanda gördü ki, orada bir yox, nə az, nə çox – düz səkkiz zəng var: hərəsi iki zəng olmaqla dörd sıra və hər birinin yanında üstünə adlar yazılmış kağız parçaları. Bu, mənzillərə bölünmüş köhnə malikanə idi. Culiya ümitsiz halda adları oxumağa başladı. Kim bilir, bəlkə, onlardan hansısa tanış gəldi. Elə bu vaxt qapı taybatay açıldı və şəxsən özü Culiyanın qarşısında peyda oldu.

– Sizin taksiiylə gəldiyinizi görüb aşağı qaçdım. Üzr istəyirəm, mən dördüncü mərtəbədə yaşayıram. Ümid eləyirəm ki, sizə çətin olmaz.

– Əlbəttə.

Culiya yalın pilləkənlə qalxmağa başladı. Sonuncu mərtəbəyə çatanda nəfəsi azca tənqiyirdi. O gənc pilləkənləri elə yüngül qalxır, elə tullanırdı ki, Culiya onu keçiyə bənzətdi. Nədənsə, ondan bir az aramla qalxmağı xahiş etmək istəmədi. Culiyanın gördüyü otaq kifayət qədər böyük olsa da, hər tərəfindən kasıblıq yağırdı – solub-soluxmuş divar kağızları, parçası sürtülmüş köhnə mebel. Stolun üstündə içində keks olan qab, iki fincan, qənddan və südqabı var idi, saxsı qab-qacaq ən ucuzlarından idi.

Gənc:

– Zəhmət olmasa, əyləşin, – dedi. – Su artıq qaynayır. Bir dəqiqə. Qaz vanna otağındadır.

O çıxdı və Culiya yan-yörəsinə baxdı.

«Ay səni, quzuciyöz! Belə görünür ki, lap kilsə siçanı kimi heç nəyi yoxdur».

86

Bura səhnəyə ilk çıxdığı vaxtlarda yaşamalması olduğu həmin mebelli otağı Culiyanın yadına saldı. Çox təsirliydi; o gənc gizlətməyə çalışsa da, buranın eyni vaxtda həm qonaq, həm yemək, həm də yataq otağı olduğu Culiyanın gözündən yayınmadı. Divan, aydın məsələdir ki, gecələr ona çarpayı kimi xidmət eləyirdi. Culiya, sanki, iki onilliyin yükünü çiyindən atdı. Xəyalən öz gəncliyinə qayıtdı. Belə otaqlarda yaşamaq necə də qayğısız, şən idi; yemək adına olan hər şeyi onlar necə də ləzzətlə həzmi-rabedən keçirirdilər: kağız bağlamalarda olan yeməli şeylər, yaxud qazda qızardılmış və üstünə yumurta vurulmuş donuz əti!.. Evin sahibi əlində qəhvəyi çaynıq gəldi. Culiya üstünə çəhrayı krem çəkilmiş dördkünc biskvit məmulatını yedi. O, uzun illər idi ki, iştahasına belə sərbəstlik verməmişdi. Şəkərli və südlü tünd Seylon çayı onu, deyəsən, artıq çoxdan unudduğu günlərə qayıtdı. O, yenidən aztanınan, uğura can atan gənc bir aktrisyaydı. Nə gözəl duyğu. Bu hiss hansısa bir jest tələb eləyirdi. Culiyanın ağılına yalnız bir şey gəldi: şlyapasını çıxarıb saçını dağıtdı.

Söhbətə başladılar. Gənc utana-utana qalmışdı, elə bil, bayaq telefonda ötkəm-ötkəm danışan həmin adam deyildi. Bir də ki burada təəccüblü nəşə yoxdur. İndi axı Culiya buradadır, gözünün qabağındadır, ona görə də, təbii ki, sıxılır, həyəcanlanır. Culiya qərara aldı ki, onu toxtatsın. O gənc

Culiyaya valideynlərinin Hayqeytdə yaşadıklarını dedi. Atası hökumət işindəydi. Əvvəllər valideynləriylə bir yerdə yaşayıb, sonra özü özünə yiyəlik eləmək istədiyindən indi, təhsilinin sonuncu ili ailəsindən ayrılaraq bu xırda mənzili kirayə edib. O, son imtahanına hazırlaşdı. Onlar teatrdan danışdılar. O gənc on iki yaşından bu yana Culiyanı bütün rollarında görmüşdü. Dedi ki, bir dəfə günorta tamaşasından sonra xidməti çıxışda dayanıbmiş və Culiyanı görəndə onun avtoqraflar kitabçasına qol çəkməsini xahiş edib. Hə, bu gənc çox ürəyəyatımlıdır: mavi gözlər, açıq-şabalıdı saçlar! Heyif ki, saçlarını yağlayır. Dərisi necə də ağdır və üzünün əzələlərinin üstündə vərəm qızartısı var. Maraqlıdır, görəndə, vərəm deyil ki? Ucuz kostyum əynində yaxşı oturub. O, əyin-başına fikir verməyi bacarır və xoşlayır. Və kənardan da görünür ki, həddən ziyadə təmizkardır.

Culiyaya onun nəyə görə məhz Tevistok-skveri seçdiyini soruşdu. Gənc səbəbi buranın mərkəzdən uzaq olmaması və ağacların bolluğuyla izah etdi. Pəncərədən baxanda adamın eyni açılır. Culiyaya da baxmaq üçün qalxdı. Çıxıb getmək üçün yaxşı bəhanədir. Elə durmuşkən şlyapasını da başına qoyub o gəncə sağollaşar.

– Hə, füsunkar yerdir. Qoca, əziz London: o dəqiqə adamın ürəyi açılır.

Gənc onunla yanaşı dayanmışdı. Culiyaya bu sözləri deyib döndü. Bu zaman gənc onu qucaqlayıb dodaqlarından öpdü. Yer üzündə heç bir qadın bu cür heyrlənməzdi. Gördüyünə özü də inanmırdı, daş kimi donub qalmışdı. Gəncin yumşaq dodaqları vardı və onun havasından gəncliyin ətri vururdu – kifayət qədər xoş ətri. Amma onun bu hərəkəti heç bir əndazəyə sığmırdı. O artıq Culiyanı hər iki əliylə qucaqlayıb dilinin ucuyla dodaqlarını aralayır. Culiyaya əsəbiləşməmişdi, amma hiss eləyirdi ki, gülməyə də həvəsi yoxdur. Əslində, nə istədiyini özü də bilmirdi. Görürdü ki, gənc, nəvazislə onu harasa çəkir, dodaqları hələ də dodaqlarına yapışmış, onun bədəninin istisini aşkar duyurdu. İnanılası deyildi: elə bil, onun içində soba yanırdı. Bir də ayıldı ki, divana uzanıb və o gənc də yanındadır, onun dodaqlarından, boynundan, yanaqlarından, gözlərindən öpür. Culiyanın nədənsə ürəyi sıxıldı, hər iki əliylə gəncin başını özünə çəkib dodaqlarından öpdü.

Bir müddətdən sonra Culiya sobanın yanındakı güzgünün qarşısında dayanıb özünü sahmana saldı.

– Saçlarıma bir bax!

Gənc darağı uzatdı və Culiya onu başı boyu gəzdirdi. Sonra şlyapasını başına qoydu. Gənc arxada dayanmışdı, Culiya çiyinin üstündən onun səbirsiz mavi gözlərini görürdü. O gözlərdə indi yüngül təbəssüm var idi.

Culiya onun güzgüdəki əksinə:

– Mən də elə bilirdim, sən utancaq oğlansan, – dedi.

O, azca gülümsəyib soruşdu:

– Səni bir də nə vaxt görəcəyəm?

– Sən məni yenə görmək istəyirsən?

– Özü də necə!

Ağlına müxtəlif fikirlər gəldi, bütün bunlar qəti yolverilməz idi. Əlbəttə, Culiya bir də onunla görüşmək fikrində deyildi, bu gün ona özünü belə aparmağa imkan verməsi səfehlik idi, buradan o yana əyləci basmaq lazımdır. Amma ona indi bu səhnənin davamının olmayacağını desə, gənc inadkarlıq göstərə bilər.

– Bu günlərdə özüm zəng eləyəcəyəm.

– And iç.

– Doğru sözümdür.

– Çox yubatma.

O, inadla Culiyanı aşağı ötürüb taksiyə əyləşdirdi. Culiya zəngin yanındakı kağız oxumaq üçün tək düşmək istəyirdi. «Heç olmasa, onun adını bilməliydi axı».

Amma gənc ona bu imkanı vermədi. Taksi tərپənib uzaqlaşanda oturacağıın küncünə söykənən Culiya, az qala, gülməkdən boğulacaqdı.

«Zorlandın, əzizim. Özü də necə lazımdır. Bu yaşda, bu başda. Hətta heç «icazənizlə-filan» da olmadı. Elə bil, adi bir fahişəyəm. Lap on səkkizinci əsrin komediyaları kimi. Başqa ad vermək olmur. Məndən yaxşı qulluqçu çıxar. O vaxt geyindikləri bu gülməli, yumşaq qadın tumanlarına onlar, lənət şeytana, nə deyirdilər? Əndamlarını xüsusi qabardırıdılar, qarınlarına fartuq, boyunlarına yaylıq bağlayırdılar. Farkerlə Qoldsmi¹ bir-birinə qatıb təsəvvüründə belə bir dialoq yaratdı: «Fu, ser, ayıb deyilmi, sadə bir kəndli qızın təc-

¹ İngilis-irland dramaturqu Corc Farker (1677-1707), ingilis yazıçısı Oliver Qoldsmi (1728-1774)

rübəsizliyindən istifadə etdiniz. Xanımın qulluqçusu missis Ebiqeyl biləndə ki, zati-alilərin qardaşı bəkarətimi pozmaqla bizim kimi qızların malik olduqları ən qiymətli xəzinəni mənədən oğurlayıb, nə deyəcək?»

Culiya evə qayıdanda masajçı qadın artıq onu gözləyirdi. Miss Filippe Eviylə çənə vururdu. Evi onu görüb soruşdu:

– Haralardan belə, miss Lembert? Bilmək istərdim, indən belə haçan dincələcəksiniz?

– Rədd olsun istirahət!

Culiya libasını və alt paltarını çıxarıb gücü gəldikcə otaq boyu tulladı. Sonra çılın-çılpaq çarpayının üstünə atılıb köpükdən doğulan Venera kimi bir dəqiqə eləcə dayandı. Sonra yatağa yıxılıb ayaqlarını uzatdı.

Evi soruşdu:

– Sizə nə olub belə?

– Kefim yaxşıdır.

– Əgər mən özümü belə aparsaydım, camaat deyərdi, ağılı azıb.

Miss Filippe Culiyanın ayaqlarını masaj eləməyə başladı. O, asta oxalayır ki, bədən dincələ bilsin, əksinə, yorulmasın.

Miss Filippe:

– Siz indicə belə güllə kimi otağa girəndə, elə bildim, iyirmi il cavanlaşmışınız, – dedi.

Culiya:

– Ah, bu sözləri mister Qosselin üçün saxlayın, miss Filippe! – deyib, sanki, özü də özündən heyrətlənib əlavə etdi. – Doğrudan da, mən özümü biryaşlı körpə kimi hiss eləyirəm.

Eyni şey az sonra teatrdə da təkrarlandı. Tərəf-müqabili Arçi Dekster nəsə soruşmaq üçün onun otağına girəndə Culiya təzəcə qrimlənib qurtarmışdı. Arçi üzündə heyrət donub qaldı.

– Salam, Culiya. Sənə bu gün nə olub belə? Mükəmməl görünürsən. Sənə dünyasında iyirmi beş yaşdan artıq vermək olmaz!

– Əgər oğlunun on altı yaşı varsa, özünü cavan göstərməyinin faydası yoxdur. Yaşım qırxdır, özü də lap istəyir bütün dünya bilsin.

– Gözlərinə nə eləmişən? Onların belə parıldadığını mən indiyəcən görməmişəm.

Culiya çoxdan özünü bu cür gümrah hiss eləməmişdi. Axşam göstərdikləri «Pudra yastığı» komediyası artıq neçə həftədən bəri səhnəni zəbt etsə də, Culiya bu gün lap premyeralardakı kimi oynayırdı. Onun ifası misilsiz idi. Tamaşaçılar heç olmayan kimi gülürdülər. Culiyada aktyor cazibəsi həmişə qabarıq idi, amma indi görünürdü ki, onun şüaları bütün zala yayılıb. Son iki akt zamanı Maykl da təsadüfən teatrdaydı. Tamaşadan sonra Culiyanın otağına gəldi.

– Xəbərin var, suflyor dedi ki, biz tamaşanı vaxtından doqquz dəqiqə sonra bitirdik. Publika belə çox gülübmüş.

– Yeddi dəfə səhnəyə çağırdılar. Elə bilirdim, onlar heç vaxt dağılımayacaqlar.

– Ancaq özünü günahkar bil, əzizim. Bütün dünyada sənin bu gün oynadığını göstərə biləcək aktrisa yoxdur.

90

– Düzünü desəm, özüm də həzz aldım. İlahi, necə də acmışam! Şam yeməyinə nəyimiz var?

– Soğanlı ıçalat.

Culiya qollarıyla Maykla sanldı, onu öpüb:

– Əla! Soğanlı ıçalat üçün ürəyim gedir, – dedi. – Ah, Maykl, əgər məni sevirənsə, əgər sənin o daş ürəyində mənə bir tikə mərhəmət varsa, icazə ver, bir şüşə pivə içim.

– Culiya!

– Yalnız bu gün. Mənim üçün nəsə eləmək xahişiylə səni tez-tez narahat eləmirəm axı.

– Neynək, sən ki bu gün tamaşanı belə yola verdin, yəqin, «yox» deyə bilməyəcəyəm, amma Tanrıya and olsun, özüm nəzarət edəcəyəm ki, sabah miss Filippə sənə bədəninə salamat yer qoymasın.

ON İKİNCİ HİSSƏ

Culiya yatağa girib qızdırıcının xoş istisini hiss eləmək üçün ayaqlarını uzadandan sonra özünün qızılı mələikəli mavi-çəhrayı yataq otağını məmnunluqla gözdən keçirib razı qaldı. Eynən, elə bil, madam de Pompadurun qəbul otağıdır. İşığı söndürdü, amma nəsə yuxusu yox idi. İndi *Kvequya* «*Bal de l'Opera*»ya¹ gedə bilsəydi, necə də sevinərdi. Amma Maykl ilə yox, XV Lüdviklə, ya bavariyalı

¹ Opera teatrında bal (*fr.*)

Lüdoviklə, ya Alfred de Müsseylə, yaxud Kleronla rəqs eləmək istəyirdi. Bir vaxtlar Çarlzın ona hədiyyə etdiyi miniatürü xatırladı. Nə vaxtdan bəriydi belə macərə ondan gen gəzirdi. Buna oxşar bir şey son dəfə səkkiz il əvvəl baş vermişdi. Əlbəttə, o gərək həmin hadisəyə görə xəcalət hissi keçirəydi. Sonra yaman qorxmuşdu! Olan olub, amma nə gizlədəsən, Culiya həmin hadisəni həmişə gülə-gülə xatırlayırdı.

O vaxt da hər şey təsadüfən baş verdi. Culiya neçə həftəydi fasiləsiz oynayırdı, ona mütləq istirahət lazım idi. Pyesə artıq publikanın marağı öldüyündən yenisinin repetisiyalına başlamışdılar ki, elə bu vaxt Maykl teatr binasını altıhəftəliyə bir fransız truppasına icarəyə verə bildi. Bu, Culiyaya buradan uzaqlaşmağa imkan yaratdı. Dolli Kannada bütün mövsüm üçün bir ev kirələmişdi. Culiya ona qonaq ola bilərdi. Pasxa ərəfəsində yola çıxdı. Qatarlar sərnəşinlə elə dolmuşdu ki, o, yataq vaqonunun kupesinə bilet tapa bilmədi. Amma Kuka şirkətinin dəmiryol bürosunda dedilər ki, narahat olmasın, Parisdə onu yataq yerilə təmin edəcəklər. Onun çox böyük təəccübünə rəğmən məlum oldu ki, Parisdə bu haqda heç nə bilmirlər. *Chef de train*¹ ona dedi ki, yataq yerləri hamısı büsbütün tutulub, yalnız ümidini kiminsə son anda qatara gecikməsinə bağlaya bilər. Bütün gecəni birincidərəcəli vaqonun kupesinin küncündə oturmaq heç də bəyəniləsi iş deyildi. O, nahar üçün vağzalın restoranlarına gedəndə bütün günü çəkdiklərindən bərk həyəcanlıydı. Onu ikinəfərlik stolda əyləşdirdilər. Az sonra boş stulu hansısa bir kişi tutdu, Culiya ona qəti fikir vermirdi. Bir müddət sonra *chef de train* Culiyaya yaxınlaşıb böyük təəssüf hissiylə bəyan etdi ki, ona heç cür kömək eləyə bilməyəcək. Culiya özündən çıxsa da, xeyri yox idi. O gedəndən sonra stol qonşusunun səsi gəldi. Fransızca sərbəst danışsa da, Culiya aksentindən başa düşdü ki, fransız deyil. Onun ədəb-ərkanlı sorğu-sualına cavabında Culiya bütün tarixçəni bəyan etdi. Kuka şirkəti, Fransa dəmir yolu, bütün bəşər övladı haqqında düşündüklərini onunla bölüşdü. O, Culiyanı ürəkəğrısıyla dinlədi və dedi ki, nəhərdən sonra özü qatarboyu gəzib baxacaq görsün, bir şey təşkil edə bilirmi. Bələdçi yaxşı pula nə desən, eləyər.

¹ Qatar rəisi (fr.)

Culiya köks ötürüb:

– Mən dəhşət yorulmuşam, – dedi, – bir yataq kupesi üçün böyük sevinclə lap beş yüz frankdan da keçərəm.

Beləcə, aralarında ünsiyyət yarandı. Həmsöhbəti dedi ki, o, Parisdəki İspaniya səfirliyinin atasıdır və Kanna Pasxanı keçirməyə gedir. Culiya onunla artıq saatın dördü qədər söhbət eləsə də, sifətinə əməlli-başlı fikir verməmişdi. Onun qara, qıvrım saçlarına və qara, qıvrım bığına ancaq indi nəzər yetirdi. Saqqalı çox qərribaydı: dodağının aşağı küncələrində ləkə kimi görünən iki qırılmış hissə sifətinə qərribə görkəm verirdi. Bu saqqal, qara saçlar, ağır, yarımçıq kirpiklər və kifayət qədər uzun burun ona kimisə xatırladırdı. Amma kimi? Qəflətən xatırladı və elə heyrtləndi ki, özünü saxlaya bilməyib ucadan dedi:

92

– Bilirsiniz, mənə kimi xatırladığınızı heç cür yadıma sala bilmirdim. Siz heyretəmiz dərəcədə Luvrda gördüyüm Tisianın çəkdiyi I Françeskanın portretinə oxşayırsınız.

– Onun o donuz gözlərinə görəmi?

– Xeyr, sizin gözləriniz iridir. Fikrimcə, məsələ saqqaldadır.

Culiya diqqətlə ona baxdı: gözünün altındakı dəri qırıqsızdır, tarımdır, bənövşəyiyə çalır. Hələ çox cavandır, sadəcə, saqqal yaşlı göstərir, yaşı uzağı otuz olar. Maraqlıdır, bəlkə, o, məşhur ispanlardan biridir? Doğrudur, o qədər də şıq geyinməyib, amma əcnəbilərdən baş açmaq mümkün deyil, əyinə geyiləsi olmayan kostyuma bir ətək pul verirlər. Kifayət qədər gözə girən qalstukun Şarvyodan alınmasına şübhə yox idi. Stola qəhvə verildə o, Culiya onu likörə qonaq eləmək xahişiylə icazə istədi.

– Siz çox nəzakətisiniz. Bəlkə, onu içsəm, daha rahat yataram.

Culiyaya siqaret təklif etdi. Portsıqarının gümüş olması Culiyanı bir qədər pəjmürdə elədi, amma başlayanda başının bir küncündə qızıl tacı gördü. Yəqin, hansısa qraf, ya da o mənəbdə olan birisidir. Qızıl taclı gümüş portsıqar: bir-biriylə çox əla tamamlanı. Heyif ki, o, müasir geyimlərdə görünməyə məcburdur. Əgər onu I Françeska kimi geyindirəsən, kifayət qədər kübar görünər. Culiya onunla bacardığı qədər nəzakətli davranmağı qərara aldı.

O, bir qədər sonra mətləbə keçdi:

– Yaxşısı budur, sizi tanıdığımı etiraf edim. Həm də ica-zə verin, sizinlə böyük qürur duyduğumu əlavə edim.

Culiya onu gözəl gözlərinin uzun-uzadı baxışlarına qonaq etdi.

– Siz mənim oyunumu görmüsünüz?

– Bəli. Mən keçən ay Londonda idim.

– Maraqlı pyesdir, eləmi?

– Sizin sayənizdə.

Ofisiant hesabla onlara yaxınlaşdı. Culiya təkid elədi ki, yediyinin pulunu özü ödəyəcək. İspan onu kupeyəcən ötürüb dedi ki, gedib vaqonları gəzəcək, görsün, ona yataq yeri tapa bilirmi? İyirmi beş dəqiqədən sonra bələdçiylə qayıdıb dedi ki, kupe tapıb, qoy Culiya əşyalarını bələdçiyə versin, o isə onu həmin yerə ötürəcək. Culiya sevinc içindəydi. İspan şlyapasını Culiyanın qalxdığı oturaçağa atdı və ondan ardınca gəlməsini xahiş etdi. Onlar kupeyə çatanda ispan bələdçiyə göstəriş verdi ki, onun içəridəki çamadanıyla çantasını madamın vaqonuna aparsın.

Culiya qışqırdı:

– Məgər siz öz yerinizi mənə verirsiniz?

– Bütün qatarboyu tapa bildiyim yeganə boş yer bura oldu.

– Xeyr, mən bu haqda eşitmək belə istəmirəm.

İspan, bələdçiyə:

– *Allez*¹ – dedi.

– Xeyr, xeyr...

İspan, bələdçiyə göz elədi və o, yükü yerdən aldı.

– Fərq etməz. Mən harada gəldi yata bilərəm, amma düşünəndə ki, belə böyük aktrisa gecəni üç yad adamla keçirmək məcburiyyətindədir, bax onda gözümə yuxu getməz.

Culiya yenə etiraz elədi, amma əvvəlki inadkarlıq yox idi. Bu, onun tərəfindən necə də nəcib, xeyirxah bir addım idi. Culiya ona necə təşəkkür eləyəcəyini özü də bilmir. İspan hətta onu bilet arasındakı fərqi ödəməyə də qoymadı. O, az qala, gözündən yaş axa-axa Culiyaya yalvardı ki, ona şərəf verib bu xırda hədiyyəni qəbul eləsin. Culiyanın özüylə götürdüyü bircə yol çantasıydı ki, onun da içinə

¹ Tərpənin (*fr.*)

üz kremi, gecə köynəyi və axşam tualeti üçün lazım olanlar qoyulmuşdu. İspan onu stolun üstünə qoydu. Yeganə xahişi o oldu ki, uzanıb dincəlmək istəyənəcən onun yanında əyləşib bir-iki siqaret çəkməsinə Culiya icazə versin. Bu xahişi rədd eləmək Culiya üçün çətin idi. Yataq artıq hazır idi və onlar adyalın üstündə əyləşdilər. Bir neçə dəqiqədən sonra bələdçi əlində şampən şüşəsi və iki badə peyda oldu. Pis macərə deyil! Culiya ürəkdən həzz alırdı. Bələdçi ona qarşı necə də nəzakətliydi. Hə, bu əcnəbilər böyük aktrिसayla özlərini necə aparacağı yaxşı bacarır! Belə şeyləri Sara Bernar, yəqin, hər gün görüb. Hələ Siddons! O, qonaq otağına girəndə hamı ayağa qalxarmış, sanki, gələn şahzadədir.

94

Fransızca belə mükəmməl danışmasına görə İspan Culiyanın ünvanına kompliment dedi. Cersi adasında doğulsa da, təhsilini Fransada alıb. Hə, onda aydındır. Amma niyə axı o, fransız deyil, ingilis səhnəsini seçib? Onun şöhrəti Duzedən heç də az olmazdı. O, həqiqətən də, ona Duzeni xatırladır: misli-bərabəri olmayan həmin gözlər və ağappaq dəri, ifa tərzindəki həmin çılgınlıq və heyratəmiz təbiilik.

Onlar şampən şüşəsini yarıyacaq boşaldandan sonra Culiya qayıtdı ki, artıq çox gecdir.

- Doğru sözümdür, elə bilirəm, yatmaq vaxtıdır.
- Gedirəm.

O qalxıb Culiyanın əlindən öpdü. O çıxandan sonra Culiya kupenin qapısını bağlayıb soyundu. Başının altında olandan savayı, bütün lampaları söndürüb mütaliyəyə başladı. Bir neçə dəqiqədən sonra qapı döyüldü.

- Bəli.
- Sizi narahat elədiyimə görə çox üzgünəm. Diş fırçam tualetdə qalıb. İçəri keçə bilərəmmi?
- Mən artıq uzanmışam.
- Mən dişimi yumasam, yata bilmərəm.
- «Hər halda, o təmizkardır».

Culiya çiyinlərini çəkib əlini qapıya uzatdı və sürgünü açdı. Yaranmış bu şəraitdə abır-həyə mücəssəməsi kimi görünmək səfəhlik idi. İspan kupeyə, oradan tualetə keçdi və bir saniyədən sonra əlində diş fırçasını fırlada-fırlada çıxdı. Culiya dişini yuyanda o fırçanı görmüşdü, amma elə

bilmışdi ki, onu qonşu kupedə olan adam ora qoyub. O vaxtlar iki kupeyə bir tualet düşürdü. Culiya ispanın şampan şüşəsinə dikilən baxışlarını tutdu.

– Susuzluqdan ciyərim yanır, etiraz etməsəydiniz, bir badə şampan içərdim.

Culiyanın cavabı bir-iki saniyə ləngidi, bir də şampan da onun özününküydü, kupe də. Necə deyərlər, könlü balıq istəyənin ayağı suda gərək.

– Əlbəttə, etirazım yoxdur.

O, özünə şampan süzüb siqaret yandırdı və yatağın bir küncündə oturdu. Onun üçün rahat olsun deyə, Culiya azca kənara çəkildi. O, özünü tamamilə sərbəst aparırdı.

– Siz həmin kupedə heç cür yuxuya gedə bilməzdiniz, – dedi, – bir sərnəşin dəhşətli səslə fısıldayır. Xoruldasaıdı, ondan yaxşıydı. Heç olmasa, bu bəhanə ilə oyadardım.

– Çox mütəəssir oldum.

– Fikir verməyin. Bəd ayaqda sizin qapının astanasında büzüşüb yataram.

Culiya ürəyində özüylə danışıdı:

«Bəlkə, gözləyir, onu bura, mənimlə yatmağa dəvət edəcəyəm? Görən, bütün bunlar onun quraması deyil ki? Heç nə alınmayacaq, əzizim». Sonra ucadan əlavə etdi:

– Əlbəttə, çox romantik fikirdir, amma burada narahat olarsınız.

– Siz qiyamət qadınısınız!

Hər halda, yaxşı ki, əynindəki gecə köynəyi ona yaraşır, üzünü kremləməyə də vaxtı olmayıb. Düzü, köhnə ənlirikşanı silmək üçün hələ özünə əziyyət verməyib. Dodaqları al-qırmızıdır və bilir ki, kitab oxuması üçün yanan başının arxasındakı lampanın işığında heç də pis görünmür. Amma cavabı sərt oldu:

– Əgər kupenizi mənə güzəştə getdiyinizə görə sizinlə yatacağımı düşünürsünüzsə, səhv edirsiniz.

– Necə istəyirsiniz. Amma niyə də yox?

– Mən siz güman etdiyiniz həmin o «qiyamət» qadınlardan deyiləm.

– Bəs hansı qadınlardansınız?

– Sədaqətli həyat yoldaşı və mehriban ana.

O ah çəkdi.

– Neynək, onda gecəniz xeyrə qalsın.

Siqaret kötüyünü külqabıda əzib Culiyanın əlini dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Dodağıyla asta-asta qolundan çiyinəcən yol getdi. Culiyanı qəribə hiss бүürdü. Saqqal onun dərisini yüngülcə qıdıqlayırdı. Sonra o əyilib Culiyanın dodaqlarından öpdü. Onun saqqalından nəsə qeyri-adi boğucu qoxu vururdu. Ona qarşı nifrət, yoxsa məhəbbət hiss eləyirdi? Culiya cavabı bilmirdi. Qəribədir, bir tərəfdən baxanda hələ indiyəcən onu saqqallı kişi öpməmişdi. Deməli, bu, o qədər də ədəbsizlik deyil. Düyməni basdı və işıq söndü.

O yalnız nazik işıq zolağı elə də kip örtülməyən pərdələrin arasından içəri keçib səhərin açılmasından xəbər verəndə çıxıb getdi. Culiya tamam sarsılmışdı: həm mənəvi, həm cismani, «Kanna gəlib çatanda əsl xəbərdarlıq kimi görünəcəyəm».

Belə risk etmək! O axı onu öldürə, yaxud mirvari boyunbağısını oğurlaya bilərdi. Özünü hansı təhlükəyə atdığını fikirləşəndə Culiyanı gah soyuq, gah da isti basırdı. O da Kanna gedir. Birdən orada onunla tanışlığının davamına iddia etdi. Dostlarına onun kimliyini necə izah edəcək? Culiya əmin idi ki, Dollu onu bəyənməyəcək. Bəlkə, fikrindən şantaj eləmək... Əgər o, bugünkü təcrübəni təkrarlamaq həvəsinə düşsə, Culiya nə edəcək? Bəli, o ehtiraslıdır, buna şübhə ola bilməz. O, Culiyadan harada qalacağını soruşdu. Doğrudur, cavab olmadı, amma bunu öyrənmək elə də çətin iş deyil. Kann boyda balaca bir yerdə göz-gözə gəlməkdən yayınmaq çətin mümkün olsun. Bəlkə, o, sırtığın birisidir? Əgər, doğrudan da, dediyi kimi, Culiyaya vurulubsa, aydın məsələdir ki, əl çəkən deyil. Bu əcnəbilərlə sonunun necə olacağını əvvəlcədən bilmək çətin işdir: qorx ki, səni camaat qarşısında biabır eləməsin. Culiyanı sakitləşdirən bir şey idi: o demişdi ki, ancaq pasxanı orada keçirəcək. Özünü elə göstərər ki, guya, çox yorulub, bir müddət malikanədə rahat qalmaq istəyir.

«Mən bu axmaqlığa necə yol verdim?!»

Dollu, əlbəttə ki, onu qarşılamağa gələcək. Əgər o insan sağollaşmaq üçün yaxınlaşsa, Dolliyə deyər ki, bu şəxs ona kupesini verib. Burada elə bir şey yoxdur. Yaxşısı budur, həmişə həqiqətin tərəfində olasan... Mümkün qədər. Kanna gəlib çatanda vağzalda adam əlindən tərpənmək mümkün deyildi. Culiya hətta ispanın üzünü belə görmədən düşüb Dollinin maşınına mindi.

Dolli:

– Mən bu gün üçün heç kimi dəvət eləməmişəm, – dedi.
– Fikirləşdim, yorulmusunuz, ona görə də istədim, heç olmasa, bir gün ikimiz təklikdə qalaq.

Culiya nəvazişlə onun çiyini sıgalladı.

Bundan gözəli ola bilməz. Malikanədə oturub üzümüzü kremləyəcəyik, sonra da ürəyimiz istəyən qədər qeybət eləyəcəyik. Səhəri gün onlar lança dəvətliyidilər. Ona qədər isə məclis yiyəsiylə Kruazet tərəfdəki barda görüşüb birlikdə kokteyl içməliyidilər. Maşından düşəndə Dolli sürücüyə onların ardınca hara gəlməyi başa salmaq üçün ləngidi. Culiya kənarında dayanıb onu gözləyirdi. Qəflətən ürəyi yerindən qopdu: qatardakı ispan düz üstünə gəlirdi. Sağıyla addımlayan gənc bir qadın onun qoluna girmişdi, o biri əliylə də bir qız uşağının əlindən tutmuşdu. Yayınmaq gec idi. Dolli gəlib çıxdı; onlar küçənin o biri tərəfinə keçməliyidilər. İspan gəlib onlara çatanda biganə nəzərlərlə ona baxıb yol yoldaşıyla söhbətləşə-söhbətləşə yoluna davam etdi. Başa düşdü ki, o da Culiya kimi onu görməyə tamarzı deyil. Qadınla qız, görünür, onun arvadıyla qızıydı: Kanna pasxanı ailəvi keçirməyə gəlmişdilər. Necə də rahatlaşdı. İndi qorxu-ürküsüz həyatdan həzz ala bilər. Amma Dollinin ardınca bara tərəf addımlayanda Culiya öz-özlüyündə fikirləşdi ki, bu kişiler, doğrudan da, heyvan xislətlidirlər. Onları boş buraxmaq olmaz. Ayıb olsun! Belə gözəl arvadı və göyçək qızın ola-ola qatarda təsadüfi tanışlıq sevdasına düşsən! Kişilərdə, görənlər, azca da olsa, ləyaqət hissi varmı?!

Amma üstündən vaxt ötdükcə Culiyanın çaşqınlığı da soyuyub getdi və hətta bu macərə onun yaddaşında xoş bir gün kimi qaldı. Hərdən özünü xatirələrin ağışına atıb həyatında bu səpkili yeganə gecəni bütün təfərrüatlarına qədər yaddaşında oyatmaq istəyirdi. Söz ola bilməzdi, məşuq kimi əvəzi yox idi. Qocalanda xatırlamağa nəşə olacaq.

Bütün məsələ saqqalda idi – onun üzünü elə dalayırdı ki, bir də eyni vaxtda onu həm özünə çəkən, həm də özündən qovan həmin o boğucu qoxuda idi. Bir neçə il Culiyada saqqallı kişilərə qarşı qəribə hiss oldu. Culiyaya elə gəlirdi ki, əgər o saqqallılardan hansısa biri ardınca gəlsə, etiraz eləməyə, sadəcə, gücü olmayacaq. Şükürlər olsun ki, saqqal dəbdən düşdü, yoxsa hər dəfə saqqallı kişi görəndə ayaqları elə

əsirdi ki, az qalırdı yıxılsın. Amma nədənsə, hərdən həyatda rastına çıxan saqqallılardan biri də ona aşıq olmurdu. Maraqlıdır, hər halda, o ispan axı kim idi? Culiya bir neçə gün sonra onu kazinoda gördü. O, *chemin de fer*¹ oynayırdı. İki-üç tanışından onun kimliyini soruşdu. Amma onlardan biri də onunla tanış deyildi. Beləcə, o, Culiyanın yanında və canında əbədi adsız qaldı. Gülməli bənzərlikdir – bu günorta onu heyrətə gətirən o gəncin də adını Culiya bilmirdi.

«Əgər özlərini mənimlə belə sərbəst aparacaqlarını təsəvvürümə gətirə bilsəydim, əvvəlcədən, heç olmasa, onlardan vizit kartlarını istəyərdim».

Bu fikirlə də şirin yuxuya getdi.

ON ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

98

Culiya yatağında uzanıb yeni pyesi oxuyurdu. Səhərlərdən birində kürsülü mərtəbədəki daxili telefondan zəng gəldi ki, bəs mister Fennel adlı birisiylə danışmaq istəyirdi? Ad tanış deyildi, elə «yox» demək istəyirdi ki, birdən bu Fennelin həmin macərəsinin gənc qəhrəmanı ola biləcəyini düşündü. Maraq üstün gəldi və dedi ki, onları calaşdırırsınlar. Culiya onun səsinə dərhal tanıdı.

O:

– Zəng eləyəcəyinə söz vermişdin, – dedi. – Gözləməkdən bezib özüm zəng elədim.

– Bütün bu vaxtı iş-gücdən başım ayrılmayıb.

– Səni haçan görəyəm?

– Boş vaxtım olanda.

– Bu günə vaxt məsələsi necədir?

– Günorta tamaşam var.

– Tamaşadan sonra çay içməyə gəl.

Culiya gülümsədi. («Yox, balaca, sən məni ikinci dəfə eyni qarmağa keçirdə bilməyəcəksən».)

– Alınmayacaq, – dedi. – Mən axşam tamaşasınacan həmişə teatrdakı otağımda qalıb dincəlirəm.

– Sən dincələn vaxt necə, gələ bilərəmmi?

Bir anlıq Culiya tərəddüd elədi. Belə daha yaxşıdır. Əgər Evi elə bir ucdan otağına girib-çığırsa, üstəlik, miss

¹ Azartlı kart oyunu (*fr.*)

Filippeni də gözləyirsə, bu zaman heç bir axmaqlıqdan söhbət gedə bilməz. Yaxşı fürsətdir. Dostcasına. O oğlan elə nurludur ki, amma həm də qətiyyətlə deməliyəm ki, davamı olmayacaq. Bir neçə tutarlı sözlə ona izah eləyər ki, bu dəlilikdir və olanların hamısını yaddaşından silmək onu tamamilə sakitləşdirər.

– Yaxşı, altının yarısı gəl, səni bir fincan çaya qonaq eləyim.

Günorta və axşam tamaşaları arasında öz otağında keçirdiyi bu üç saat yüklənmiş günboyu onun ən sevimli vaxtı idi. Truppanın qalan üzvləri teatrdan çıxdılar, burada yalnız onun bütün istəklərini təmin etməyə hazır olan Evi, bir də heç kəsin onun rahatlığını pozmamasına nəzarət edən qapıçı qalırdı. Odasını Culiya gəmi kayutuna bənzədirdi. Bütün dünya öz təkliyindən həzz alan Culiya-dan çox-çox uzaqlarda qalmışdı. Haradasa, elə bil, onu daha da sərbəstləşdirən bir magik dairəyə düşürdü. Mürgülüyüdü, mütaliə eləyirdi, ya da yumşaq, rahat divanda uzanıb düşüncələrini məqsədsiz-filansız, özbaşına buraxırdı. Qarşıda onu gözləyən və artıq keçmişdə qalan rolları barədə düşünürdü. Oğlu Rocer haqqında fikirləşirdi. Xoş arzu və xatirələr yaşıl meşədə gəzişən sevgililər kimi aramla düşüncələrindən gəlib-keçirdi. Culiya fransız poeziyasını çox sevirdi və hərdən ürəyində Verlenin şeirlərini deyirdi. Düz saat altının yarısında Evi oxumaq üçün ona vizit kartını uzatdı: «Mister Tomas Fennel».

– Onu bura ötür, özün də çay gətir.

Culiya onunla özünü necə aparacağını səhərdən müəyyənləşdirmişdi. İsti, amma quru münasibət göstərsin, işilə maraqlanıb imtahan barədə soruşsun. Sonra ona Rocer haqqında danışacaqdı. Rocerin on yeddi yaşı tamam olmuşdu, bir ildən sonra Kembricə daxil olacaqdı. Dolaşısıyla gənci inandırmalıydı ki, onun anası yerindədir. Culiya özünü elə aparacaq ki, sanki, onların arasında heç vaxt heç nə olmayıb və gənc bir də onu görməmək şərtiylə həmişəlik həyatından qeyb olacaq. Culiya, az qala, özünü inandırmışdı ki, bütün olanlar, demə, onun təxəyyülünün məhsuluymuş. Amma bu zərif, alyanaq, mavigözlü, belə sütlü və gözəl gəncə gözucu baxan kimi ürəyi ağrıdı. Evi çıxıb arxasınca qapını bağladı. Divanda uzanan Culiya

madam Rekamyenin¹ mərhəmətli təbəssümüylə ona əlini uzatdı. Amma o, divana tərəf atılıb Culiyanın yanında dizi üstə çökdü və ehtirasla onun dodağından öpdü. Culiya özüylə bacara bilməyib qollarını gəncin boynuna doladı və eyni ehtirasla öpüşünün cavabını qaytardı.

(«İlahi, mənim abır-həyam hara qeyb oldu? Yoxsa mən ona vurulmuşam?»)

– Tanrı xətrinə, əyləş. Evi indi çay gətirəcək.

– Dedin ki, o, bizə mane olmasın?

– Sən nəyi nəzərdə tutursan?

Nəyi nəzərdə tutduğu gün işığı kimi aydın idi. Culiyanın ürəyi əsə-əsə qalmışdı.

– Bu, düz deyil. Mümkün deyil. Maykl içəri girə bilər.

– Mən səni istəyirəm.

– Evi nə fikirləşər? Belə risk eləmək dəlilikdir. Yox, yox, yox.

100

Qapı döyüldü və Evi çayla içəri girdi. Culiya ona göstəriş verdi ki, xırda stolu divana tərəf çəksin və gənc üçün kreslonu o biri tərəfə gətirsin. Culiya Evini mənasız söhbətlərlə ləngidirdi. O, özündə gəncin baxışlarını hiss elədi. Onun gözləri sürətlə Culiyanın jestlərini, üzünün ifadələrini izləyirdi. O, bu baxışlardan yayınmaq istəsə də, gəncin gözlərindən axan hövsələsizliyi, yanğını, ehtirası hiss eləməmək mümkün deyildi. Culiya həyəcanlanmışdı. Ona elə gəlirdi ki, səsi də təbiiliyini itirib. («Lənət şeytana! Mənə nə olub axı? Güclə nəfəs alıram!»)

Evi qapıya yaxınlaşanda gəncin elədiyi məsuliyyətsiz hərəkəti Culiya gözündən çox, hissiyyatıyla tutdu və özünü saxlaya bilməyib ona baxdı. Gəncin sifəti ağappaq olmuşdu.

Culiya:

– Evi, bu gənc mənimlə öz pyesi barədə danışmaq istəyir, – dedi. – Nəzarət elə ki, bizə mane olmasınlar. Mənə lazım olsan, zəng eləyəcəyəm.

– Yaxşı, miss.

Evi çıxıb arxasınca qapını örtüdü.

(«Mən lap axmağam. Ən axmağ adamam».)

¹ Jüli Rekamye (1777-1845) – məşhur fransız gözəli, o dövrlərin tanınmış yazıçılarından toplaşdığı nüfuzlu Paris salonnunun sahibəsi

O, artıq stolu kənara itələyib onun yanında dizi üstə çökmüşdü. Culiya onun ağuşunda idi.

...Culiya miss Filippə gələncən onu yola saldı. O gedəndən sonra Eviyə zəng elədi.

Evi sualla gəldi:

– Yaxşı pyes idi?

– Hansı pyes?

– İndicə o gələnlə haqqında danışdığınız.

– O, axmaq deyil, amma əlbəttə, hələ çox cavandır...

Evi qrim stolunun üstünə baxdı. Culiya şey-şüylərinin yerində olmasını istəyirdi, əgər krem qabını, ya da qaş üçün rəngi yerində görməyəndə hay-küy qaldırırdı.

– Darağınız hanı?

Gənc onun darağıyla daranıb sonra təsadüfən stolunun üstünə qaytarıb qoymuşdu. Evi darağı orada görüb bir müddət matdım-matdım baxdı.

Evi qayğılı-qayğılı:

– Siz istədiklərinizin canı, o daraq bura necə düşüb?
– dedi.

– Elə mənə də maraqlıdır.

Culiyanın ürəyi əsə-əsə qalmışdı. Əlbəttə, teatrda, öz odasında belə işlərlə məşğul olmaq əsl dəlilik idi. Hətta bu qarıda açar da yoxdur: Evi onu özündə saxlayır. Amma hər halda, risk xüsusi maraq gətirir. Bu dərəcədə başını itirməyə hələ qadir olduğu Culiya üçün xoş idi. Evdə onu necə çağırıqlarını soruşanda «Tomas» dedi. Amma ona belə müraciət eləməyə, nədənsə, Culiyanın dili dönmürdü. Tom onu həm də rəqs eləyə biləcəkləri bir yerdə şam yeməyinə dəvət eləmək istəyirdi. Maykl bu günlərdə tələbələrin yazdığı birpərdəli pyeslərin məşqlərinə baxmaq üçün Kembriçə gedəcək. Deməli, vaxtları çox olacaq.

– Sən sübh tezdən, süd paylanan vaxt qarıda bilərsən?

– Bəs səhəri günün tamaşası necə olsun?

– Bunun məsələyə nə dəxli var?

Onun arxasınca gəlməyi Toma qadağan eləmişdi. Culiya hər ikisinin bəyəndiyi restorana gələndə Tom onu holda gözləyirdi. Culiyanı görəndə eyni açıldı.

– Artıq çox gecdir. Qorxdum, daha gəlməyəcəksən.

– Təəssüf eləyirəm. Tamaşadan sonra otağıma bir xeyli mənasız insan gəldi. Güclə canımı onlardan qurtardım.

Yalan deyirdi. Bütün axşamı Culiya ilk görüşə gedən qız kimi həyəcanlıydı. Bəlkə də, min dəfə özünə deyirdi ki, bu dəlilikdir. Amma səhnə qrimini silib şam yeməyinə getmək üçün təzədən boyananda nəticə heç cür onu qane eləməirdi. O, kirpiklərinə mavi kölgə verib təzədən sildi və sonra başqa rəngi yoxladı.

Evi soruşdu:

- Siz nə eləmək istəyirsiniz axı?
- İstəyirəm, iyirmi yaşlı qız kimi görünəm, axmaq.
- Əgər indi bu işdən əl çəkməsəniz, qırx altı yaşınızın hamısı görünəcək.

Culiya hələ Tomu smokinqdə görməmişdi. Oğlan əsgər düyməsi kimi işım-ışım yanırdı. Ortaboylu olsa da, arıqlığı onu hündür göstərirdi. Özünü dünyagörmüş və kübar məxluq kimi göstərmək istəsə də, sifariş vermək məqamı gələndə onun ofisiant qarşısında karıxıb qalmasından Culiya bərk təsirləndi. Onlar rəqs eləməyə qalxdılar. Oynamağı elə də bacarmırdı, amma Culiya üçün bu naqolay hərəkətlərin özündə də məxsusi cazibədarlıq var idi. Culiyanı tanıyırdılar və ona elə gəlirdi ki, Tom onun şöhrətinin şüalarında yuyulmaqdan həzz alır. Bir gənc cütlük rəqslərini bitirib salamlaşmaq üçün onların stoluna tərəf gəldi. Onlar aralanandan sonra Tom soruşdu:

- Bunlar ledi və lord Dennorantlar deyilmi?
- Hə, mən Corcu o, hələ İtonda oxuduğu vaxtlardan tanıyıram.

Tomun baxışları onları izlədi.

- Onun qızlıq adı ledi Sesili Loustondur, eləmi?
- Xatırlamıram. Doğrudan?

Culiya üçün bu, maraqlı deyildi. Bir neçə dəqiqədən sonra başqa cütlük yanlarından keçdi.

- Bu ki ledi Lepardır.
- O kimdir?

– Məgər xatırlamırsan? Bir-iki həftə əvvəl onlar şəhər-ətrafı evlərində – Çeşirdə böyük ziyafət təşkil eləmişdilər. Orada Uels şahzadəsi şəxsən özü iştirak eləmişdi. Bu haqda «Müşahidəçi»də də yazmışdılar.

Hə, məlum oldu bu xəbərləri haradan toplayırmış. Zavallı uşaq! Amma o, hərdən-hərdən haqlarında qəzetlərdə oxuduğu bu adlı-sanlı cənabları teatrda və restoranlarda

dipdiri də görürdü. Əlbəttə, o çox məmnun idi. Romantika. Əgər bir bilsəydi, onlar hamısı necə də əttökəndir. İllüstrasiyalı qəzetlərə fotoları həkk olan insanlarla fikrini məşğul etməsi Tomu Culiyanın nəzərində həddən ziyadə sadələşən gəncə çevirdi və o, nəvazişlə stolun bu başından ona baxdı.

– Sən haçansa restorana aktrisa dəvət eləmişən?

O, qıpqırmızı oldu.

– Heç vaxt.

Hesabı onun ödəməsi Culiyaya xoş gəlmirdi, güman eləyirdi ki, bu məbləğ Tomun həftəlik qazancı qədər olar, amma pulu özü verməklə onun qüruruna toxunmaq istəməzdi. Culiya səbəbini özü də bilmədən ondan saati soruşdu. O da vərdiş elədiyi tərzdə qoluna baxdı.

– Gör ha, saati taxmağı unutmuşam.

Culiya sınaıçı nəzərlərlə ona baxdı.

– Təsədüfən saati girov qoymamısan ki?

O, təzədən qızardı.

– Yox. Əynimi tələsik geyindim.

Sözlərinin doğru olmadığını bilmək üçün tək qalstukuna baxmaq kifayət idi. O, Culiyaya yalan deyirdi. Onu şama dəvət etmək üçün saatını lombarda qoymuşdu, Culiyanı qəhər basmışdı. O, yerindəcə Tomu bağrına basıb mavi gözlərini öpmək istəyirdi. Culiya ona heyran qalmışdı.

– Gəl gedək, – dedi.

Taksi saxladıb onun Tevistok-skverdəki mənzilinə yollandılar.

ON DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

Səhəri gün Culiya Kartyedən Toma girov qoyduğunun əvəzinə bir saat alıb yolladı, ad gününün vaxtını öyrənib iki-üç həftə sonra isə ona qızıl portsiqar hədiyyə etdi.

– Bilirsənmi, bu, mənim ömrüm boyu arzuladığım bir şeydir.

Ona elə gəldi ki, Tomun gözləri yaşarıb. O, Culiyanı ehtirasla öpdü.

Sonra müxtəlif bəhanələrlə Culiya ona qalstuk üçün sancaq, mirvari taxma düymələr və jilet üçün düymələr bağışladı. O, Toma hədiyyə etməkdən hədsiz həzz alırdı.

Tom:

– Dəhşətdir, əvəzində, mən sənə heç nə hədiyyə eləyə bilmirəm, – dedi.

– Məni şama qonaq eləmək üçün girov qoyduğun saati bağışla.

Culiyanın xahişi yerinə yetirildi. Culiya on funtdan baha olmayan xırda qızıl saati hərdən qoluna taxmağı xoşlayırdı.

Restorandakı şam yeməyinin ardınca birlikdə keçirdikləri gecədən sonra, nəhayət, Culiya Toma vurulduğunu özünə etiraf etdi. Bu kəşf onu sarsıtdı. Amma bununla belə, özünü göyün yeddinci qatında hiss eləyirdi.

«Mən də elə bilirdim, daha kiməsə vurulmaram. Əlbəttə, bu, çox da uzun çəkməyəcək. Amma nə qədər ki imkan var, niyə sevincimi gizləyim?»

Culiyə qərara aldı ki, çalışıb onu yenidən Stenhoup-pleysə dəvət etsin. Tezliklə belə bir fürsət yarandı.

Maykla:

– O cavan mühasibini xatırlayırsanmı, – dedi. – Adı Tom Fenneldir. Mən bu günlərdə onu bir ziyafətdə gördüm. Təklif elədim ki, üzümüə gələn bazar bizə təşrif buyursun. Bizə bir kişi də lazımdır.

– Fikrimcə, o, uyğun gələr?

Onlar möhtəşəm qəbula hazırlaşdılar. Ona görə də Culiyə Tomu yada salmışdı. Yalnız qəzetlərdəki fotolardan tanıdığı adamlarla görüşmək ona məmnunluq gətirirdi. Culiyə artıq onun bir qədər şöhrətpərəst olduğunu duymuşdu. Neynək, lap yaxşı dəbdəbəli mərasimlər onun ixtiyarında olacaqdı. Culiyə ağıllı qadın idi və gözəl başa düşürdü ki, Tom ona vurulub-eləməyib. Sadəcə, onunla eşq Toma qürur gətirirdi. Tom həddən artıq çılğın idi və bu eşq oyunundan ləzzət alırdı. Ara-sıra ondan dartıb qopardığı bəzi işarələrdən, hekayətlərdən öyrənib bilmişdi ki, artıq on yeddi yaşından başlayaraq xeyli qadınla gəzib. Ondən ötrü əsas əlaqənin necəliyi idi, kimliyi elə də əhəmiyyətli deyildi. O, cinsi əlaqəni dünyanın ən böyük ləzzəti hesab eləyirdi və Culiyə nədən onun belə sevildiyinin səbəbini yaxşı başa düşürdü. Onun arıqlığının özündə də cazibə var idi. Bir dəri, bir sümükdür, yaqın, elə ona görədir ki, kostyum əynində belə yaxşı oturur. Onun sütüllüyü və tərəvəti heyranedicidir. Ona baxıb təsirlənməmək mümkün deyil. Hələ

onun həyasıyla həyasızlığının vəhdətinə gəlincə, bunun əvəzi yox idi. Qəribə də olsa, qadına yalnız bir məqsədlə, tez onu çarpayıya yıxmaq məqsədilə baxmaqdan xoşlanırdı.

«Hə, dayanmadan seks – onun silahı bax budur».

Culiya anlayırdı ki, özünün belə ürəyəyatımlığına görə Tom yalnız cavanlığına borcludur. Yaş ötdükcə quruyacaq, sümüyü çıxacaq, yorğun çöhrəsi qırışların işğalına məruz qalacaq, gözəl, al yanağı pörtləşəcək, zərif dərisi saralıb-solacaq. Bu gözəlliyin əbədi olmaması hissi Culiyanın Toma nəvazişini daha da artırırdı. Tomun varlığı ona, nədənsə, qəribə qüssə gətirirdi. O, həmişə gəncliyə xas yüksək əhvali-ruhiyyədə olurdu və Culiya onun bu şənliyini acgözlüklə, eynən pişik balası qabındakı südü yalayan kimi canına çəkirdi. Amma o, adamı əyləndirməyi bacarmırdı. Culiya məzəli bir şey danışanda gülürdü, amma başqasını güldürmək üçün özü məzəli bir şey danışa bilmirdi. Tomun darıxdırıcı olmasından darıxmırdı, əksinə, bu, onun əsəblərini sakitləşdirirdi. Heç vaxt özünü onun yanında olduğu qədər rahat hiss etməmişdi, hazır cavablığa gəlincə, Culiya da olanlar ikisinə də xirdəyəcəm bəs edərdi.

Ətrafdakılar hamısı bir ağızdan Culiyanın on il cavanlaşdığını, hələ heç vaxt belə oynamadığını deyib durmuşdu. Culiya bu deyilənlərlə razılaşır və səbəbini də bilirdi. Amma sayıq olmalıdır. Başını itirməməlidir. Çarlz Temerli həmişə deyirdi ki, aktrisaya ağıllı yox, ayıq olmaq lazımdır. Yəqin ki, o haqlıydı. Ola bilsin ki, Culiya ağıllı deyildi, amma zənni ayıq idi və o heç vaxt onu aldatmırdı. Hissləri Culiya deyirdi ki, Toma onu sevdiyini etiraf etməlidir. O, öz-özünün ağası olduğunu və ona heç bir iddiası olmadığını Toma anlatmağa çalışırdı. Culiya özünü elə aparırdı ki, sanki, onların arasında baş verənlər onun da, Tomun da xüsusi əhəmiyyət vermədiyi boş bir şeydir. Amma onu özünə öyrəşdirmək üçün hər yola gedirdi. Bilirdi ki, Tom ziyafətləri xoşlayır və odur ki dəvətli olduğu yerlərə onu da özüylə aparırdı. Dölləylə Çarlz Temerlini məcbur eləyirdi ki, Tomu da lança çağırınsınlar. Tom rəqs eləməyi xoşlayırdı və odur ki Culiya onun üçün bala dəvətnamələr təşkil eləyirdi. Onun xətrinə Culiya birsaatlığa ora baş çəkirdi və görürdü ki, adamların ona olan bu böyük məhəbbəti Toma necə xoş gəlir. Culiya bilirdi ki, yekə adamlarla ünsiyyətdən onun başı əməlli-başlı

gicəllənir. Odur ki onu adlı-sanlı adamlarla tanış etməyi özünə borc bilirdi. Xoşbəxtlikdən, o, Mayklın çox xoşuna gəlirdi. Maykl da danışmaq, Tomda isə dinləmək istedadı var idi. Tom öz işinin ustasıydı. Bir gün Maykl Culiyaya dedi:

– Bu Tom diribaş oğlandır. Mənə mənfəət vergisinin dilini öyrətdi. Gələn dəfə vergi ödəyəndə illik gəlirdən iki-üç yüz funt qənaət eləməyin yolunu mənə başa saldı.

Maykl axşamlar yeni istedad axtarışıyla Londonun özündəki və ətrafındakı teatrlara baş çəkəndə Tomu da tez-tez özünə qoşurdu. Tamaşadan sonra Culiyanın ardınca gəlib birgə şam eləyirdilər. Bəzən bazar günləri Maykl Tomu bir partiya qolf oynamağa çağırırdı və onlar başqa yerə dəvətli olmayanda nahara evinə gətirirdi.

– Evdə gəncliyin olması yaxşı şeydir, – deyirdi, – adamı paslanmağa qoymur.

106

Tom hər hərəkətiylə onların işinə yarımağa çalışırdı. Maykl ilə trik-trak oynayırdı, Culiya ilə kartları düzürdü, onlar qrammofonu işə salanda valları dəyişdirmək üçün dərhal orada peyda olurdu.

Maykl:

– Ondan Rocerə yaxşı dost olar, – dedi. – Tomun ağıl-başı yerindədir, həm də Rocerdən böyükdür. Ona yaxşı təsir göstərir. Məzuniyyətə çıxanda niyə axı onu bizdə qalmağa dəvət eləməyək?

(«Xoşbəxtlikdən, mən yaxşı aktrisayam».)

Ürəyinin döyüntüsündən qulağı tutulurdu. Səsinin sevincini, çöhrəsinin parlıtısını gizlətmək üçün xeyli əziyyət çəkməli oldu.

– Pis ideya deyil, – dedi. – Əgər istəsən, mən onu dəvət eləyəyəm.

Teatr avqustun sonunacan fəaliyyət göstərməliydi. Odur ki Maykl yayın ən qızmar günlərini keçirmək üçün Teplouda ev tutmuşdu. Culiya şəhərə tamaşa vaxtı, Maykl isə işi üçün gedirdi. Amma hər halda, adi günləri axşamca, bazar günlərini isə bütünlüklə şəhər ətrafında keçirirdilər. Toma ikihəftəlik məzuniyyət düşürdü və o, onların dəvətini məmnuniyyətlə qəbul etdi.

Bir gün Culiya nəse sezdi ki, Tom heç özünə oxşayan kimi deyil, qəti dinib-danışmır. Əvvəlki həyatsevərlik onu tərk eləmişdi. Culiya hiss elədi ki, nəse olub. Amma Tom

yalnız bir az kefinin olmadığını deməklə kifayətləndi, ağzından başqa söz çıxarmaq istəmədi. Nəhayət, Culiya onun ürəyini boşaltdırdı. Məlum oldu ki, borca girib və sərmayəçilər ondan təkidlə borcunu ödəməyi tələb edirlər. Culiyanın Toma göstərdiyi həyat onun cibinə görə deyilmiş. Culiyanın onu özüylə apardığı yüksək təbəqələrin ziyafətində ucuz kostyumda görünməkdən xəcalət çəkib bahalı dərzidə özünə təzələrini sifariş eləmişdi. O, udub borcdan çıxmaq ümidiylə cıdırda pul qoyduğu at ən axırda gəlmişdi. Onun yüz iyirmi beş funt borca girməsi Culiya üçün xırda şey idi və kiminsə belə bir boş şeydən dilxor olması ona qəribə gəlirdi. Dərhal dedi ki, bu pulu ona verəcək.

– Yox, bacarmaram. Mən qadından pul ala bilmərəm.

Tom qulağına qədər qızardı, təkcə bu haqda fikirləşmək özü xəcalət çəkməsinə kifayət idi. Culiya onu yola gətirmək üçün bütün istedadını, hiylələrini işə saldı. O, Toma ağlabatan səbəblər gətirirdi; arada özünü elə apardı ki, guya, bərk inciyib, hətta göz yaşları axıtmaqdan da qalmadı. Nəhayət, Tom razılaşdı, amma bir şərtə ki, bu pulu da borca alır. Səhəri gün Culiya ona içində ikiyüz-funtluq əsginaz olan zərf göndərdi. Tom zəng eləyib dedi ki, bu, lazım olandan xeyli artıqdır.

Culiya gülə-gülə:

– Mən yaxşı bilirəm, insanlar nə qədər borc aldıklarını gizlədirlər, – dedi. – Əminəm ki, sənin borcun mənə etiraf elədiyindən çoxdur.

– Doğru sözümdür, elə deyil. Mən dünyasında yalan demərəm.

– Onda qalanını özündə saxla, hər halda, gərəyin ola bilər. Sən restoranın, taksinin, nə bilim, başqa şeylərin pulunu verəndə pis oluram.

– Yox, yox, heç cür götürə bilmərəm. Mən alçalmaq istəmirəm.

– Boş şeydir! Özün bilirsən, pulum o qədər çoxdur ki, qoymağa yer tapmıram. Mən səni dar ayaqdan xilas etmək hissindən həzz almaq istəyirəm. Bu icazəni mənə vermək sən üçün çoxmu çətindir?

– Sən mənə qarşı bu xoş niyyətin heç bir ölçüyə sığmır. Təsəvvürünə belə gəlməz ki, mənə necə xilas etdin. Özüm də bilmirəm, sənə necə təşəkkür eləyim.

Amma səsindən hiss olunurdu ki, həyəcanlıdır. Zavallı quzu, şərtliliklərin əsirliyindən qurtula bilmir. Amma Culiya həqiqəti deyirdi: o, ömründə heç vaxt indi ona pul verdiyi an qədər məmnun olmamışdı. Qəflətən, elə bil, onda hissələr partlayışı baş verdi. Onun fikrində başqa bir layihə də var idi. Tomun Teplouda onlarla birgə qaldığı bu iki həftədə bu layihəni gerçəkləşdirməyə ümid edirdi. Tomun Tevistokskverdəki odasının bir vaxtlar ona valehedici görünən kasıbyana mebelləri indi canını sıxırdı. Bir-iki dəfə pilləkəndə rastına adam çıxmışdı və Culiyaya elə gəlmişdi ki, nəsə ona birtəhər baxırlar. Otağı yığışdırıb səhər yeməyi hazırlamaq üçün Tomun yanına üstündən çirkab yağan yöndəmsiz bir xadimə gəlirdi. Culiya elə güman eləyirdi ki, o, onların münasibətlərindən agahdır və bura onu güdmək üçün gəlir. Bir dəfə Tomun yanında olanda kimsə qapının dəstəyini fırlatdı. Culiya çıxanda xadimənin pilləkənin tutacaqlarını sildiğini gördü. O, Culiyaya ikrahla baxdı. Culiya pilləkənin üstünə qoyulan kiflənmiş ərzaqların üfunətindən boğulurdu. Tomun odasının tör-töküntüsünün də buradan dala qalmadığı Culiyanın iti nəzərlərindən yayınmadı. Rəngi qaçmış, tozlu pərdələr, yeyilib-sürtülmüş xalça, ucuz mebel... Bütün bunlar Culiyanı iyrendirirdi. İş elə gətirmişdi ki, Maykl pullarını yaxşı bir işə qoymaq üçün vasitələr arayanda Stenhoup-pleysdən azca kənarında bir neçə qaraj aldı. Lap əvvəllər ora at tövləsi olmuşdu. Maykl hesab eləyirdi ki, onlardan bir hissəsini icarəyə verməklə xərcini çıxaracaq. Qarajların üstündə otaqlar var idi. Maykl o otaqlardan iki mənzil əmələ gətirdi – birini sürücüyə, o birini isə kirayəyə vermək üçün. Sonuncu hələ də boş idi və Culiya Toma oranı tutmağı təklif etdi. Bu, qiyamət olardı. Tom idarədən qayıdanda Culiya birsaatlığa qaçıb yanına gələr, hərdən tamaşadan sonra da bura təşrif buyurmağa imkan eləyə bilərdi. Ən əsası, heç kim heç nə bilməyəcəkdi, kimsə onlara mane olmayacaqdı, tamamilə sərbəst görüşə biləcəkdilər. Culiya Toma otağı necə bəzəyəcəyindən danışdı. Stenhoup-pleysdə o qədər artıq əşyaları vardı ki, Tom onları «saxlamağa» razı olsaydı, böyük iltifat göstərmiş olardı. Çatışmayanı da bir yerdə gedib alardılar. Şəxsi mənzilə sahib olmaq fikri Tomu çox şirnikləndirirdi, amma bunu arzulamağa da dəyməzdi, çünki tələb olunan ən xırda vəsait belə onun cibinə görə

deyildi. Culiya da bunu bilirdi. Onu da bilirdi ki, əgər Toma öz pulunu təklif etsə, o, çəşqınlıq içində razılaşmayacaq. Amma ona elə gəlirdi ki, çay sahilində, dəbdəbəli şəhər-ətrafı evdə keçirəcəkləri bayram ovqatlı bu iki həftədə onun tərəddüdlərini yoluna qoya biləcək. Culiya bu təklifinin onu necə sevindiriyini artıq xəyalən görürdü və şübhə eləməirdi ki, razılıq verməklə ona xidmət göstərdiyini hansısa bir yolla Toma inandıra biləcək.

«İstədiklərini eləmək üçün insanlara əsas yox, bəhanə lazımdır».

Culiya belə düşünürdü.

İndi o, Teplouda həyəcanla Tomu gözləyirdi. Səhər onunla çay qırağında gəzişib, günorta parkda yanaşı oturmaq necə xoş olacaq! Culiya qəti qərara almışdı ki, Rocer gələndə Tomla arasında heç bir axmaqlıq olmayacaq. Bu, sadəcə, abır-həyanın tələbi idi. Amma Tomla, təxminən, bütün günü bir yerdə olmağın özü elə ilahi bir hiss idi! Culiyanın günorta tamaşaları olanda isə Tomla Rocer bir şey tapıb başlarını qatacaqdı.

Amma hər şey heç də gözlədiyi kimi olmadı. Rocerlə Tomun belə dostlaşacağı Culiyanın ağına da gəlməzdi. Onların arasında beş il fərq var idi və Culiya hesab eləyirdi ki, – amma doğrusu, o, ümumiyyətlə, bu haqda düşünməmişdi – Tom Rocerə çox əziz bir uşaq kimi baxacaq. Amma əlbəttə, Tom onunla yaşına uyğun davranacaq: haradasa, elə bil, hamının buyruqçusu olan uşaqdan bezəndə onu özüylə oynamağa göndərirlər. Rocerin on yeddi yaşı yenicə tamam olmuşdu. O, sarımtıl saçlı və göy-gözlü xoşsifət bir yeniyetməydi. Onun cazibədarlığı da elə bu iki cizgidən ibarət idi. Onda nə anasının simasındakı ifadə, qaynarlıq, nə də atasının klassik gözəlliyi var idi. Culiya bir qədər dilxor olmuşdu: oğlu onun ümidlərini doğrultmamışdı. Uşaqlığında, Culiyanın tez-tez onunla şəkil çəkdirdiyi vaxtlarda Rocer çox gözəl idi. İndi o, həddən ziyadə fleqmatik olmuşdu və həmişə görkəmindən ciddilik yağırı. Axtarsan, yeganə tərifi yeri saçları və dişləyirdi. Əlbəttə, Culiya onu çox sevirdi, amma yanında darıxırdı. İkilikdə qalanda vaxt bitib-qurtarmaq bilmirdi. Culiya Roceri məşğul edə biləcək kriket və başqa əyləncələrə yönləndirmək istəsə də, oğlu cavabında hətta söz tapıb deyə bilmirdi.

Onun bu kallığı Culiya da təşviş yaradırdı. Amma bununla belə, nikbinliyini də əldən vermirdi:

– Əlbəttə, hələ uşaqdır, – deyirdi, – yəqin, yaşa dolduqca yetişəcək.

Rocer hazırlıq məktəbinə gedəndən sonra Culiya onu az-az görürdü. Tətil vaxtları da bütün gününü teatrda keçirirdi; o da gah atasıyla, gah da dostlarıyla harasa gedir, bazar günləri isə Mayklla qolf oynayırdı. Bəzən Culiyanı lança dəvət eləyəndə, – səhərlər otağına keçib ona səhərin xeyrini dilədiyi iki-üç dəqiqəni hesaba almasaq – günlərlə oğlunun üzünü görmürdü. Heyif ki, sakit-sakit, heç kəsə mane olmadan onun otağında oynayan, balaca əlləriylə anasının boynunu qucaqlayıb düz obyektivə gülən həmin o balaca gözəl uşaq həmişəlik qeyb olmuşdu. Culiya hərdən-hərdən oğlunu görmək üçün İtona gedib onunla çay içirdi. Oğlunun otağında özünün bir neçə fotosunu görmək Culiyaya ləzzət eləyirdi. Yaxşı dərk eləyirdi ki, onun İtona gəlişi hamıda həyəcan yaradıb. Rocerin yaşadığı pansionun baş nəzarətçisi mister Brekenbric də ona xoş gəlmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdı. Təhsilin yarım ilini başa vurandan sonra Rocer birbaşa Mayklla Culiyanın artıq köçdüyü Teplouya gəldi. Culiya bərk-bərk onu öpdü. Rocer, nəhayət, evə gəlməsinə heç də anası gözlədiyi qədər sevinmirdi. O, özünü kifayət qədər laqeyd aparırdı. Elə görünürdü ki, qəflətən yaşına uyğun olmayan qədər yaşlaşıb.

Rocer Culiyaya dərhal bəyan etdi ki, Miladacan İtonu tərk etmək istəyir. Dedi ki, bəs oradan nə qədər mümkünsə, o qədər əxz eləyib, indi də Kembricə daxil olmazdan öncə Vyanaya gedib orada bir neçə ay almancanı öyrənmək niyyətindədir. Maykl onun hərbiç olmağını istəsə də, Rocer qəti etiraz etdi. O, hələ hansı sahəni seçəcəyini özüyçün müəyyən etməmişdi. Rocer az qala doğulduğu gündən Maykl da, Culiya da qorxurdu ki, birdən o uşaq da səhnəni seçər, amma görünür, onun teatra azca da meyli yoxmuş.

Culiya:

– Hər halda, onsuz da ondan nəsə çıxan deyildi, – dedi.

Rocer Teplouda heç kimə qaynayıb-qarıxmırdı. Səhər açılan kimi çaya gedir, sonra bütün günü əlində kitabla bağçada ilişib qalırdı. Ad günündə Culiya ona sürətli yol

velosipedi aldı. İndi o, həmin velosipedlə qəsəbəarası yolları başgicəlləndirən sürətlə ələk-vələk eləmişdi.

Culiya:

– Yeganə təsəlli Rocerin adama əziyyət verməməsidir, – deyirdi. – O özü özünün, necə lazımdır, başını qata bilir.

Bazar günləri yanlarına şəhərdən müxtəlif adamlar – aktyorlar, aktrisalər, hansısa tanınmayan bir yazıçı və ya onların ən məşhur dostlarından biri gəlirdi. Culiya belə məclisləri xoşlayırdı və həm də bilirdi ki, insanlar da onlara qonaq gəlməyi xoşlayırlar. Rocerin gəlişinin ilk bazarı bu evə, sanki, axın oldu. Rocer qonaqlara qarşı çox nəzakətliydə. O, ev sahibinin oğlu vəzifəsinin öhdəsindən əsl kübar kimi gəlirdi. Amma Culiyaya elə gəldi ki, o, daxilən hamıya qarşı biganədir, sanki, içinə büsbütün girə bilmədiyi bir rol oynayırdı. Culiyada belə bir narahat hiss vardı ki, oğlu bütün bu insanları olduqları kimi qəbul eləmir, onları kənar gözlə soyuq-qanlılıqla qınayır. Culiyada belə təsəvvür yaranmışdı ki, oğlu onlara ciddi yanaşmır.

Tomla Teplouya gələn həftə gəlməyi danışırdılar və Culiya tamaşadan sonra onu öz məşinində bura gətirdi. Aylı bir gecəydi. Bu vaxtlar yol da boş olur. Bu lap nağıl gecəydi. Culiya istəyirdi ki, bu gecə əbədi davam etsin. Culiya ona sığınmışdı, Tom ara-sıra qaranlıqda onu öpürdü.

– Xoşbəxtsənmi? – Culiya soruşdu.

– Əlbəttə.

Mayklla Roceri mətbəxdə şam yeməyi gözləsə də, onlar artıq uzanmışdılar. Hər tərəfdə hökm sürən sükut Tomla Culiyada belə hiss yaratmışdı ki, sanki, onlar bura ev sahiblərinin icazəsi olmadan giriblər. Elə bil, onlar iki qərib kimi gecənin zülmətindən yad bir evə düşüb burada onlar üçün açılmış dəbdəbəli süfrə aşkar etmişdilər. Lap «Min bir gecə» nağıllarında olduğu kimi. Culiya Toma onun Rocerlə yanaşı olan otağını göstərərək yatmağa getdi. Səhəri gün Culiya yuxudan gec oyandı. Gözəl bir gün idi. Bütün gününü Tomla bir yerdə keçirsin deyər, Culiya şəhərdən heç kimi dəvət etməmişdi. Geyinəndən sonra onunla çaya gedəcəkdi. Culiya səhər yeməyini yeyib vannaya qəbul etdi. Gəzinti üçün yaxşı yarayan ağ yüngül donunu geyinib, sifətini daha da açan qırmızı həsirdən olan enli şlyapanı başına qoydu. Demək olar, boyadan istifadə etmədi. Güzgüyə baxıb razılıqla gülümsədi.

O, doğrudan da, çox cavan və təravətli görünürdü. Asudə yerilə bağçaya tərəf getdi. Suyu sarı düşəndə Mayklı gölməçənin yanında dayanan gördü. Onun dörd bir yanını bazar gününün qəzetləri tutmuşdu. Maykl tək idi.

– Elə bilirdim ki, sən qolf oynamağa getmişən.

Maykl özünün isti təbəssümüylə:

– Yox, uşaqlar özləri getdilər, – dedi. – Fikirləşdim ki, əgər tək buraxsam, onlara daha xoş olar. Mən onlarla ayaqlaşma bilmərəm. Səhər səkkizdən artıq sudaydılar, yeməklərini tələsik içəri ötürən kimi Rocerin maşınıyla qolf oynamağa şütüdürlər.

– Şadam ki, onlar belə dostlaşdılar.

Culiyaya bu sözləri səmimi deyirdi. Doğrudur, Tomla çayın qırağıyla gəzə bilməməsinə görə dilxor idi, amma çox istəyirdi ki, o, Rocerin xoşuna gəlsin. Culiya da belə bir qənaət yaranmışdı ki, Rocer öz simpatiya və antipatiyalarında kifayət qədər dəqiqdir. Bir də ki Tom hələ düz iki həftə onlarla olacaq.

Maykl da qənaətini bölüşdü:

– Səndən nə gizlədim, onlarla bir yerdə olanda özümü əsl qoca kimi hiss eləyirəm.

– Boş-boş danışma! Sən onların ikisindən də gözəlsən.

Sevgilim, özün də bunu çox gözəl bilirən.

Maykl buxacağını gizləyib, qarnını yığdı.

Oğlanlar düz lançın üstünə gəlib çıxdılar.

Rocer:

– Gecikməyimizə görə üzr istəyirəm, – dedi. – O qədər adam vardı ki. Nişan almaq üçün xeyli gözləməli olurduq. Şarları deşiyə salanda dəqiq zərbələrimizin sayı eyni oldu.

Onlar canavar kimi ac, çılğın və özlərindən razı idilər.

Rocer:

– Nə yaxşı ki, bu gün qonağımız yoxdur, – dedi. – Qorxurdum ki, bütün millət gəlib bura cəmləşəcək, biz də özümüzü ev uşağı kimi aparmağa məcbur olacağıq.

Culiyaya:

– Mən elə bilirəm, onlar bilərəkdən istirahətimizə mane olurlar, – dedi.

Rocer ona baxdı.

– Anacan, bu, sənə zərərdir. Çox yorğun görkəmin var.

(«Gözə bir bax, lənət şeytana. Yox, içimdəkiləri üzümə çıxarmamalıyam. Şükür ki, oynamağı bacarıram».)

Culiyə ürəkdən gülüb:

– Mən bütün gecəni gözümlə də yummamışam, – dedi,
– başımı sındırdım, görüm səni bu sızanaqlardan necə
xilas eləyə bilərəm.

– Hə, çox murdar şeydir. Tom deyir ki, onda da olub.

Culiyə baxışlarını Toma sarı çevirdi. Əynindəki yaxası
açıq qısaqol köynəyiylə, dağınıq saçlarıyla, artıq az da olsa,
gündə yanmış dərisiylə o, inanılmaz həddə gənc görünür-
dü. Düzünə qalsa, ona Rocerdən böyük demək olmazdı.

Rocer sözünə gülə-gülə davam etdi:

– Tomun da burnunun dərisi soyulur. Lap müqəvva
kimi olacaq.

Culiyə yüngül narahatlıq keçirdi. Elə bil, Tom bir neçə
ilini canından çıxıb Rocerlə tək yaşca yaşid olmamışdı.
Hər ikisi boş-boş əngə vermişdi. Hər iki ovurdlarını şişdirib,
kim bilir, neçə parç pivenin dibinə daş atdılar. Həmişə
ölçüylə yeyib-içən Mayklın gülən gözü onlarda qalmışdı.
Onların cavanlığına və xoş əhvalına baxıb sevinirdi. Maykl
Culiyəyə iki küçüyün günün altında uzanıb quyuğunu bula-
ya-bulaya bir-biriylə oynamağını izləyən qoca körpəyi xatır-
ladırdı. Qəhvəni çayın yanında içdilər. Kölgədə oturub çaya
tamaşa eləmək çox xoş idi. Tom ağ, uzun şalvarda çox qədd-
qamətli, biçimli görünürdü. Culiyə əvvəllər onun qəlyan çək-
diyini görməmişdi. Bu, onu, nədənsə, rıqqətə gətirdi.
Amma Rocer Tomu dolamağa başladı.

– Sən niyə çəkirsən? Xoşuna gəldiyinə görə, yoxsa
istəyirsən, səni qoca bilsinlər?

Tom:

– Kəs səsini, – dedi.

– Qəhvəni içib qurtardın?

– Hə.

– Onda gəl çaya girək.

Tom qətiyyətsiz nəzərlərini Culiyəyə dikdi. Bunu Rocer
də sezdi.

– Hər şey qaydasındadır. Sən mənim hörmətli valideyn-
lərim sarıdan narahat olmaya bilərsən. Onlarda bazar gün-
nün qəzetləri var. Anam bu yaxınlarda mənə idman velosi-
pedi hədiyyə eləyib.

(«Sakit, sakit... Özünü ələ al. Gör bir nə axmaqlıq eləyib,
ona bu velosipedi bağışladım!»)

Culiyə əsəbi təbəssümlə:

– Yaxşı, – dedi, – o tərəflərdə gəzişin, amma suya girməyin.

– Girsək də, heç nə olası deyil. Çay süfrəsinə qədər qayıdacağıq. Ata, tennis kortu hazırdır? Çay içəndən sonra oynamaq istəyirik.

– Yaxşısı budur, atan birini də tapsın, iki ikiyə oynayın.

Rocer:

– Narahat olmayın, təkbətək oynamaq daha maraqlıdır, həm də daha yaxşı yorularıq, – deyib Toma baxdı: – Görək qayıqlara birinci kim çatacaq?

Tom yerindən dik atılıb yüyürdü. Rocer də arxadan ona çatmağa üz tutdu. Maykl qəzetlərdən birini əlinə alıb eynəyini axtardı.

– Bir-birləriylə yaxşı tuturlar, eləmi?

– Belə görünür.

– Qorxurdum, Rocer burada bizimlə darıxacaq. Yaxşı ki, indi öz adamı var.

– Sənə elə gəlmirmi ki, Rocer özündən başqa heç kimlə hesablaşmır?

– Tennisə görə deyirsən? Doğrusu, mənim üçün oynayıb-oynamamağın elə bir isti-soyuğu yoxdur. Oğlanların ikilikdə oynamaq istəmələri çox təbii bir haldır. Onların fikrincə, mənim kimi bir qoca oyunu ancaq korlaya bilər. Hər halda, əsas odur ki onlara yaxşı olsun.

Culiyə hiss elədi ki, vicdan əzabı çəkir. Maykl nasirənə, məqsədli, özündənrazi məxluq olsa da, həddən artıq xeyirxah idi. Və bir də qəti xudbin insan deyildi! O, paxıllıq nə olduğunu bilmir. Başqalarını sevindirəndə – əlbəttə, əgər bu, pul tələb eləmirsə, – özü də sevinir. Culiyə Mayklı başdan-ayağacan oxuya bilirdi. Onun bütün fikirləri bəsit idi, buna şəkk-şübhə ola bilməz, amma digər tərəfdən o fikirlər həddi aşmırdılar. Mayklın bu ləyaqətinin onun məhəbbətini oyatmaq əvəzinə, canını sıxması Culiyəni özündən çıxarırdı.

– Əzizim, sən məndən minqat yaxşısan, – dedi.

Maykl özünün dostcanlı, şirin təbəssümüylə başını yellədi.

– Yox, əzizim, sadəcə, mənim gözəl profilim var idi, amma sən tərədən-dırnağacan istedadsan.

Culiyə güldü. Məsələnin nədən getdiyini heç vaxt anlamayan birisiylə danışmaq, doğrudan da, məzəlidir. Amma

maraqlıdır, görənlər, aktyor istedadından danışanda nəyi nəzərdə tuturlar.

Məhz nəyin onu başqa aktyorlardan bir baş yuxarı eləməsinin səbəbini Culiya tez-tez özündən soruşardı. Karyerasının ilk illərində onu istəməyənlər çox idi. Onu, əlbəttə, əleyhinə olmaqla yalnız publikanın rəğbətini qazanmaqla kifayətlənən aktrissalarla müqayisə edirdilər. Amma artıq çoxdan idi heç kim ondan qələbə çələngini almağa iddia etmirdi. Amma bununla yanaşı, təbii ki, kino ulduzları qədər məşhur deyildi. Culiya özünü kinoda da sınaqda, amma uğur qazanmadı. Səhnədə bu cür iradəli və hərəkətli görünən sifəti, nədənsə, ekranda udurdu. Elə ilk cəhdədən sonra o, Mayklın məsləhəti ilə hərdən-hərdən kinoya bağlı təklifləri rədd etdi. Kinoya çəkilmək? Yox, bu, onun səviyyəsindən aşağıdır. Bu mövqeyi Culiya üçün gözəl reklam oldu. Culiya kino ulduzlarına həsəd aparmırdı: çünki onlar gəldigərdilər, amma o, həmişə öz yerindəydi. İmkən düşəndə Culiya Londonun başqa aparıcı aktrissalarının oyununa baxmağa gedirdi. Culiya qələbən xəsis deyildi və xoşladığını lap ürəkdən tərifləyirdi. Hərdən bəzi yad ifa Culiyaya o qədər yaxşı görünürdü ki, tam səmimi tərzdə adamların niyə məhz onun ətrafında belə hay-küy qaldırmasını başa düşə bilmirdi. O, tamaşaçılar arasında yüksək nüfuza malik olduğunu bilsə də, özü barəsində heç də o qədər böyük fikirdə deyildi. Hansısa intonasiyasının, yaxud jestinin adamları belə vəcdə gətirməsi onu heyrətləndirirdi. Çünki onun üçün bu, nəfəs almaq kimi təbii bir şey idi və Culiya istəsəydi də, onda başqa cür alınmayacaqdı. Tənqidçilər onun ifasındakı rəngarənglik barədə yazmaqdan doymurdular. Xüsusən də Culiyanın obraza girmək bacarığını tərifləyirdilər. Əslində, o heç vaxt kimisə müşahidə eləməirdi, yaxud kiminsə surətini çıxarmırdı, sadəcə, yeni roluyla tanış olanda, elə bil, qəflətən haradansa gələn tutqun xatirələrinin güclü dalğasına düşürdü və məlum olurdu ki, demə, öz qəhrəmanı haqqında əvvəllər ağılına da gəlməyən çox şeyləri bilirmiş. Bu zaman tez-tez hansısa tanış, yaxud küçədə, ya ziyafətlərdə təsadüfən gördüklərindən birisi yaddaşında peyda olurdu. O, bu xatirələri öz «mən»iylə calaşdırır, beləcə real həyatdan gəlib onun təcrübəsi, aktyorluq bacarığı, ürəyətətimli çöhrəsiylə zənginləşən xarakter yaranırdı.

İnsanlar elə bildirdilər ki, o, yalnız olduğu iki-üç saati oynayır, axı haradan biləydilər ki, yaratdığı personaj bütün günü – Culiya hansısa bir işlə məşğul olanda da, kiminləsə, guya, həvəslə söhbətləşəndə də – onunla iç-içə yaşayıb. Culiyaya tez-tez elə gəlirdi ki, onda iki şəxs cəmləşib: onlardan biri – məşhur aktrisa, hamının sevimlisi, Londonda ən yaxşı geyinən qadın illüziyadan başqa bir şey deyildi, onun əsl siması hər axşam səhnədə təsvir etdiyi qəhrəmanıydı.

«Kor olum, əgər mənim aktyorluq istedadından azca xəbərim varsa. Amma əvəzində, başqa şey bilirəm: on səkkiz yaşına qayıtmaq üçün nəyim varsa, hamısını verərdim».

Culiya öz-özünə belə deyirdi. Amma bu, yalan idi. Əgər ona yenidən gəncliyə qayıtmaq imkanı verilsəydi, razılaşıb-razılaşmayacağı sual altındaydı. Yəqin ki, razı olmazdı. Özü də məsələ heç də bugünkü populyarlığında, hətta lap deyək, şöhrətində deyildi. Məsələ heç onun tamaşaçılar üzərində külli-ixtiyar sahibi olmasında və onların ona bəslədiyi səmimi hisslərdə də deyildi. Əlbəttə, istedadının ona gətirdiyi pullar da Culiyadan ötrü əhəmiyyətsiz idi. Onu sərxoş eləyən başqa şey idi. Bu, özündə hiss elədiyi o gözəgörünməz güclə, onun material üzərində hakimi-mütləqliyindən doğan bir nəsnəydi. Aldığı istənilən rola – hətta mənasız mətəndən ibarət olsa belə – o, öz şəxsi keyfiyyəti, öz sənəti, aktyorluq peşəsinin incəliklərinə bələdliyi ilə nəfəsini üfürüb həyat verirdi. Bax burada onun tayı-bərabəri yox idi. Yəqin, elə buna görə hərdən özünü ilahi varlıq kimi hiss eləyirdi.

Culiya gülümsədi.

«Üstəlik, o vaxtlar hələ Tom da bu dünyada yox idi».

Belə baxanda, onun vaxtını Rocerlə keçirməsi ən təbii bir şey idi. Axı onlar, təxminən, yaşıddırlar, bir nəslə mənsubdurlar. Bu gün onun məzuniyyətinin ilk günüdür, qoy şənliyəsinlər, hələ qarşıda bütöv iki həftə var. Vaxtını on yeddi yaşlı oğlanla keçirmək bir azdan Tomu bezdirəcək. Rocer çox ürəyəyatımlıdır, amma həm də darıxdırıcıdır. Analıq sevgisi nə qədər çox olsa da, Culiyanın gözü kor deyil. Yox, özünə nəzarət eləməlidir, heyrətləndiyini heç bir halda üzə vurmamalıdır. Culiya lap əvvəldən qərara almışdı ki, Tomun qarşısında heç bir tələb qoymayacaq. Əgər Tom ona nədəsə borclu olduğunu hiss eləsə, bu, Culiya üçün faciəvi ola bilərdi.

– Maykl, niyə axı qarajın üstündəki ikinci mənzili Toma təklif eləməyəsən? İndi axırncı imtahanını verib mühasib – ekspert olandan sonra köhnə yerində qalmaq onun üçün, sadəcə, ayıbdır.

– Pis fikir deyil. Mən ondan soruşaram.

– Aldığın kirəpulundan qənaət eləyəsən. Onu ora özümüz yerləşdirərik. O qədər köhnə mebelimiz var ki. Anbarda qalıb çürüməkdənsə, yaxşısı budur, Toma verək, istifadə eləsin.

Tomla Rocer çay süfrəsi açılarda qayıtdılar, həzmi-rabedən xeyli buterbrod keçirib hava qaralanacan tennis oynadılar. Şam yeməyindən sonra domino stolunun arxasına keçdilər. Culiya əla bir səhnə qurdu: gənc ana sonsuz nəvəzişlə oğluna və onun gənc dostuna baxır. Culiya ertədən yatağına girdi. Az sonra oğlanlar da yerlərinə qalxdılar. Onların otaqları Culiyanın yatağının düz altındaydı. Culiya Rocerin Tomun otağına keçdiyini eşitdi. Onlar söhbətə başladılar. Onun da, oğlanların da pəncərəsi açıq idi. Onların gümrəh səsi Culiyanın qulağına gəlib çatırdı. İlahi, onlar bir bu qədər, görən, nədən danışdı? Culiya ikisinin də – nə onun, nə də o birinin belə çox danışdığını hələ görməmişdi. Bir azdan Mayklın səsi gəldi:

– Oğlanlar, marş yerinizə. Sabah doyunca çərənləyər-siniz.

Gülüşdülər.

Rocer ucadan:

– Yaxşı, atacan, – dedi.

– Çənədən yaxşısınız ha!

Yenə Rocerin səsi gəldi:

– Gecən xeyrə qalsın, Tom.

Və Tomun ürəkdən gələn cavabı:

– Xeyrə qarşı, dost.

«Səfehlər»

Culiya hiddətdən, az qala, boğulurdu.

Ertəsi gün yatağında səhər yeməyini yeyəndə Maykl yanına gəldi.

– Oğlanlar qolf oynamaq üçün Hanterkoma getdilər. Nəzərdə tutublar ki, iki raund oynasınlar. Məndən soruşdular ki, lança qədər qayıtmaları vacibdirmi? Cavab verdim ki, işlərində olsunlar.

Culiyə irad tutdu:

– Deyə bilmərəm ki, Tomun bizim evə mehmanxana kimi baxmasından vəcdə gəlirəm.

– Əzizim, onlar axı uşaqlıqlar. Qoy necə istəyirlər, elə də əylənsinlər.

Deməli, bu gün Tomu heç görə bilməyəcək. Əgər teatr vaxtında çatmaq istəyirsə, beşlə altı arası evdən çıxmalıdır. Mayklın işi yaxşıdır, bir də ki nədən axı o, mərhəmətini göstərməsin...

Culiyə incimişdi. Ağlamaq istəyirdi. İndi o ancaq Tom haqqında düşünürdü. Belə çıxır ki, o, Culiyaya qarşı laqəydimiş. Elə bilirdi ki, bu gün dünənkindən fərqli olacaq. Səhər yuxudan belə bir qəti məqsədlə oyanmışdı ki, təmkinli olmalı və hər şeyi olduğu kimi qəbul eləməlidir. Amma ağına da gəlməzdi ki, bu səhər onu belə məyusluq gözləyir. Culiyə qaşqabaqlı halda soruşdu:

– Qəzetləri gətiriblər?

Şəhərə dalğın halda yollandı.

O biri gün bir az yaxşı oldu. Oğlanlar həmin gün qolf oynamamağı qərara aldılar, amma əvəzində, səhərdən axşamacan tennisdə yarışdılar. Onların ölçü bilməyən enerjisi Culiyanı əsəbiləşdirirdi. Şortda olan çılpaq ayaqlı Toma uzağı on altı yaş verərdin. Gündə azı üç-dörd dəfə çayda çimdiklərindən saçlarını yağlaya bilmirdi və quruyanda üzük kimi qıvrım-qıvrım olurdu. Bu, onu daha cavan və təəssüf ki, həm də daha körpə göstərirdi. Culiyanın ürəyi əzabdan qovrulurdu. Ona elə gəlirdi ki, Tomun davranışı qəribə şəkildə dəyişib. Rocerlə bu yaxınlıq onu öz zahiri görkəminə fikir verən, nə geyinməli olduğunu ölçüb-biçən kübar insandan dəcəl yeniyetməyə döndərmişdi. Onun məşuqu olduğunu Tom hansısa bir işarəylə, yaxud baxışla belə yada salmırdı, o, Culiyaya, sadəcə, dostun anasına olan münasibəti göstərirdi. Culiyanın sözünə elədiyi hər düzəlişlə, ədaları, hətta özünün ən isti nəvazişlə belə Tom ona başqa nəslə mənsubuğunu hiss elətdirirdi. Ona qarşı rəftarında gənc insanın təravətli qadına olan alicənablığından əsər-əlamət belə yox idi. Bu xəsis mərhəməti ki Tom ona qarşı nümayiş elətdirirdi, olsa-olsa, qoca dul xalaya göstərmək olardı.

Culiyanı hiddətləndirən Tomun özündən yaşca balaca birisinin quyuğuna düşməsi idi. Bu, onun xaraktərsizliyinin

dən xəbər verirdi. Amma Culiya onu yox, Roceri günahlandırır. Oğlundakı xudbinlik onda ikrah oyadırdı. Hər şeyi cavanlığın üstünə yıxmaq çox gözəl bəhanədir. Onun öz kefindən başqa hər şeyə laqeydliyi özünə sonsuz sevgisindən xəbər verirdi. O, nəzakətli və diqqətçil deyil. Özünü elə aparır ki, sanki, bu ev, bu qulluqçu, bu ana və bu ata yalnız onun rahatlığı üçündür. Culiya neçə dəfə açılmaq istəmişdi, amma ona Tomun yanında nəsihət verməyə cürət eləməmişdi. Həsəd aparılması rol deyil. Həm də Roceri azca acılayan kimi çox incik görkəm alırdı, gözləri yaralı ceyranın gözlərinə oxşayırdı, sən də hiss edirdin ki, ona qarşı ədalətsiz və qəddar olmusan. Onda Culiya tamam halsızlaşdı. Bu jestləri özü də bilirdi, bu baxışlar Rocerə elə anasından keçmişdi. Culiya səhnədə bu baxışlara eyni effektlə min dəfələrlə müraciət eləmişdi və yaxşı bilirdi ki, bu, adi bir şeydir. Amma bu baxışlar oğlunun gözündə görünəndə Culiya dəhşətli dərəcədə kədərlənirdi. Hətta oğlunun kədərlənə biləcəyi barədə fikirləşmək belə onun ürəyinə xal salırdı. İndi oğluna qarşı hisslərinin birdən-birə belə dəyişməsi Culiyaya əsl həqiqəti anladı. Bəli, o, Tomu Rocerə qışqarırdı, dəlicəsinə qışqarırdı.

Bu kəşfdən sarsıldı: bilmədi gülsün, yoxsa xəcalətdən yerə girsin. Bir neçə dəqiqə düşündü.

«İndi mən sənin rahatlığını burnundan götürərəm».

Budəfəki bazar o birindən fərqli olacaq. Xoşbəxtlikdən, Tom təqlidçinin birisin «Qadın kişini öz cazibəsini işə salmaqla cəlb eləyir və onun nazıyla oynamaqla yanında saxlayır». Culiya dilinin altında mızıldanıb fikirləşdi: «Maraqlıdır, görən, bu aforizmi özü düzüb-qoşdu, yoxsa hansısa pyesdən yadına düşdü?»

Culiya ona-buna zəng elədi. Həftənin sonuna Denno-rantları, maliyyə naziri ser Meyhyunun Henlidəki evində qonaq olan Çarlz Temerlini bura dəvət etdi. O, dəvəti qəbul eləyib söz verdi ki, Meyhyunu da özüylə gətirəcək. Culiya yaxşı bilirdi ki, kübar insanlar özlərini ali irq kimi təsvir etsələr də, bir-birlərindən elə də xoşlanmırlar. Odur ki onları əyləndirmək üçün səhnədəki tərəf-müqabili Arçi Deksteri və onun səhnədə özünün qızlıq adıyla – Qreys Harduil kimi çıxış edən yaraşlıq xanımını da çağırdı. Üfüqdə markiz və markizanın ətrafında fırlanmaq, kabinet üzvünə xoş təsir

bağışlamaq fürsəti görünürsə, Tom velosipedlə gəzməyə, yaxud qolf oynamağa gedən deyildi. Buna Culiyanın şəkk-şübhəsi yox idi. Rocer özünəuyğun məktəbli yerini tutmaqla hamının diqqətindən kənar da qalacaqdı və onda Tom Culiyanı ürəyi istəyən vaxt necə parlaq göründüyünün şahidi olacaqdı. Öz təntənəsini gözləyə-gözləyə Culiya qalan günləri özünü möhkəm apardı. O, Tomla Roceri, demək olar ki, görmürdü. Səhər tamaşaları olanda isə onlar tamam gözüne görünmürdü. Tennis, yaxud qolf oynamadıqları vaxtlarda Rocerin maşınıyla ətraf yerləri əldən-ayaqdan salırdılar.

120 Culiya Dennorantları tamaşadan sonra gətirdi. Rocer artıq yığılıb yatmışdı, amma Maykla Tom onları şama gözləyirdi. Çox gözəl bir şam idi. Qulluqçular da artıq uzanmışdılar və odur ki öz-özlərinə qulluq elədilər. Culiya nəzərləriylə sezdi ki, Tom Dennorantların istədikləri hər şeyin yerli-yerində olması üçün dəridən-qabıqdan çıxır, onların qulluğunda durmaqdan həzz alır. Onun bu nəzakəti, az qala, sırtıqlıq kimi görünürdü. Gənc, sadə bir cütlük olan Dennorantların ağıllarına belə gəlmirdi ki, onların titulu kimin üçünsə nəsə əhəmiyyət kəsb eləyə bilər. Odur ki süfrəyə başqa yemək gələndə Tom ondan çirkli qabı alıb təmizini uzadanda Corc Dennorant əməlli-başlı utandı.

«Belə görürəm, sabah Rocerin qolf oynamağa adamı olmayacaq». Culiya ürəyində fikirləşdi.

Onlar saat üç qədər söhbətləşdilər. Ona gecənin xeyrini diləyəndə Culiya sezdi ki, Tomun gözləri işım-ışım yanır: amma ona olan məhəbbətdənmi, yoxsa şampanın təsirindənmi? Bax burasını bilmədi. Tom Culiyanın əlini sıxıb ucadan:

– Qiyamət gecədir, – dedi.

Culiya orqandiden¹ olan libasında bağa çıxıb gözəlliyinin bütün tərəvətiylə bərq vuranda artıq səhərdən xeyli keçmişdi. Rocer əlində kitab bağda oturmuşdu.

Culiya, həqiqətən də, çox gözəl kirpiklərini qaldırıb soruşdu:

– Kitab oxuyursan? Bəs qolf niyə oynamırsınız?

Rocer pərt görkəm almışdı.

– Tom deyir ki, həddən artıq istidir.

¹ Orqandi – kobud ilməli nazik pambıq parça

Culiya heyranedicə təbəssümlə:

– Doğrudan? – dedi. – Mən də elə bilirdim, sən qonaqlarımın başını qatmaq üçün evdə qalmaq özünə borc bilmişən. Xeyli adam gələcək, amma biz sənsiz də keçinə bilərik. Bəs o birilər hanı?

– Bilmirəm. Tom Sesil Dennonantın arxasınca sülənir.

– O çox gözəldir.

– Belə görürəm, bu günüm dəhşətli dərəcədə darıxdırıcı olacaq.

Culiya, guya, bu sözdən çox narahat görkəm alıb diləndi:

– Ümid eləyirəm ki, Tom belə deməyəcək.

Rocer cavab vermədi.

Gün eynilə Culiya gözlədiyi kimi keçdi. Doğrudur, o, Tomu az görə bildi, amma Roceri ondan da az gördü. Tom Dennonantların çox xoşuna gəlirdi. O ödəməyə məcbur olduqları iri məbləğdə mənfəət vergisindən yayınmağın yollarını onlara başa saldı. O, maliyyə nazirinin teatr haqqında düşüncələrinə və Arçi Deksterin siyasi baxışlarına maraqla qulaq asırdı. Culiya hələ heç vaxt belə yaxşı olmamışdı. Arçi Dekster çox ayıq başlı adam idi və teatr həyatıyla bağlı xeyli tarixçə bilir, ən əsası isə onları heyratamiz istedadla nəql eləyirdi. Lanç zamanı o, Culiya ilə birlikdə bütün zalı qəşş eləyənəcən güldürdü. Çaydan sonra tennis oynayanlar yorulanda Culiya onu dilə tutdu ki (demək olmaz ki, Arçi elə güclü müqavimət göstərdi), Qledis Kuperi, Konstans Kolyeni və Herti Lorensi parodiya eləməklə hamının könlünü oxşasın. Culiya onu sədaqətlə və təmənnəsiz sevən Çarlz Temerlini də unutmamışdı: onunla toranlıqda ikilikdə gəzişmək üçün bir-iki dəqiqə oğurlaya bilməmişdi. O, Çarlzla birlikdə olanda şən və hazır-cavablığını kənara qoyub, nəcib, xəyalpərvər qadına çevrilirdi. Bütün günü hamını heyran qoyan tamaşalar göstərsə də, ürəyi qüssəylə doluydu. Həyatının boş və mənasız olduğunu, karyerası bu cür uğurlu alınsa da, əsas olan nəyisə əldən buraxmasının ona rahatlıq verməməsini ahlarla, kədərli baxışlarla Çarlza anlatmaq istəyəndə o, demək olar ki, səmimiyyəti. Neapolitan körfəzinin sahillərində, Sorrentodakı malikanəsini o, necə də tez-tez xatırlayır... Gözəl arzular. Bəlkə də, əsl məhəbbət onu elə orada gözləyirmiş. Sadəcə, əlini uzatmaq yetərdi, vəssalam. O isə axmaqlıq elədi.

Səhnədəki bütün bu zəfərlər nədir axı? İllüziya. *Pagliacci*¹. İnsanlar bunun nə qədər həqiqət olduğunu dərk eləmirlər. *Vesti lagiubba*² və ilaxır. O necə də tənhadır. Təbii ki, Çarlza deyilməsi vacib olmasa da, Culiyanın ürəyi itirilmiş imkanlara yox, hansısa bir gəncin onunla sevişmək əvəzinə, oğluya qolf oynamağa üstünlük verməsinə görə qüsbə içindəydi.

Arçı Deksterlə Culiya əvvəlcədən aralarında razılaşırdıqları kimi, nahardan sonra hamı qonaq otağına yığılanda xəbərdarlıqsız-filansız heç bir məna kəsb etməyən bir-iki sözdən başlayıb sonra bir-birlərinə qarşı dəhşətli qısqanclıq səhnəsi qurdular. Sanki, onlar iki məşuq idi. Siftə-siftə ətrafdakılar bunun zarafat olduğunu zənn etmədilər, amma sonra onların qarşılıqlı ittihamları əcaib və ədəbsiz şəkil aldığından hamı gülməkdən uğunub getdi. Sonra ekspromtla sərxoş bir centlmenin Cermin-striddən bir fransız fahişəsini necə götürdüyünü oynadılar. Bundan sonra tam ciddiyətlə «Kabus»da miss Elvinqin pastor Mendersi necə yoldan çıxarmaq istədiyini təsvir etdilər. Onların yığcam auditoriyasını qəhqəhə səsi bürüdü. Çıxışlarını belə teatral qəbullarda tez-tez göstərdikləri və necə deyərlər, sürtə-sürtə parpar parıldatdıqları «nömrəylə» bitirdilər. Bu, Çexovun pyesindən bir parça idi. Bütün mətn ingiliscəydi, amma coşqun məqamlarda onlar, təxminən, rus dili kimi səslənən hədərən-pəderənə keçirdilər. Culiya özünün bütün tragik istedadını ortaya qoymuşdu, amma replikaları elə məzəli pafosla deyirdi ki, misilsiz komik effekt yaradırdı. Culiya ifasına bütün səmimiyyətini, ürəyinin əzablarını qoymuşdu, amma həm də özünəməxsus yumor hissiylə bu dəfə özü də özünə kənardan baxıb gülürdü. Tamaşaçılar yıxılanacan qəşş edirdilər, böyürlərini tuturdular, kəsilmək bilməyən qəhqəhələrdən boğulurdular. Ola bilsin, bu, onun ən yaxşı tamaşasıydı. Çünki bu tamaşanı Culiya yalnız onun üçün – Tom üçün oynayırdı.

Maliyyə naziri:

– Mən Sara Bernarı da, Rejanı³ da görmüşəm, – dedi.
– Mən Duzeni də, Ellen Terrini də, missis Kendeli də gör-

¹ Pagliacci – təlxəklik (*ital.*)

² Vesti lagiubba – hərfi anlamda dəyişik geyim; burada isə maskarad (*ital.*)

³ Rejan – Qabriel Rejan (1857-1920), fransız aktrisası

müşəm. «*Nunc Dimittis*»¹. Bəli, bu şərəf mənə müyəssər olmuşdu.

Culiya bərq vura-vura özünü kresloya yıxıb şampan badəsinə birnəfəsə başına çəkdi.

«Əgər Rocerin rahatlığını pozmadımsa, mənə lənət olsun». Culiya ürəyində fikirləşdi.

Amma hər halda, ertəsi gün onlar səhər yeməyinə düşəndə oğlanlar artıq qolf oynamağa getmişdilər. Maykl imkan eləyib Dennorantları şəhərə aparmışdı. Culiya özünü əzgin hiss edirdi. Tomla Rocer lança gəlib çıxanda onlarla şən ovqatda danışmaq üçün birtəhər özünü toparladı. Günorta üçlükdə çaya getdilər. Amma Culiyada belə hiss vardı ki, onu ürəkləri istədiklərinə yox, sadəcə, yayına bilmədiklərinə görə yanlarına salıblar. Tomun məzuniyyətə çıxacağı günü necə gözlədiyi yadına düşdü. İcindəki ahı güclə boğdu. İndi o, günləri saya-saya məzuniyyətin nə vaxt bitəcəyini gözləyirdi. Nəhayət, maşına əyləşib Londona istiqamət alanda özündə bir yüngüllük hiss elədi. Culiya Toma qarşı hirsli deyildi, amma içəridən, elə bil, sınımışdı. Hisslərinə hakim ola bilmədiyinə görə özünü qınayırdı. Teatrın qarısından içəri keçən kimi hiss elədi ki, bu pis ovqatı səhər vahiməli yuxudan ayılantək özündən çırpdı. Burada öz odasında təzədən öz-özünün ziyəsi olmuşdu və gündəlik həyatın bütün xırdalıqları əhəmiyyətini itirmişdi. Əgər istədiyi vaxt bu azadlığa qovuşmaq imkanı hələ varsa, deməli, ondan ötrü bu dünyada qorxmalı olduğu nəse yoxdur.

İkinci həftə də belə keçdi. Maykl, Rocer və Tom yaşamaqdan həzz almaqla məşğul idilər. Çimirdilər, tennis, qolf oynayırdılar, çay kənarında gəzişirdilər. Dörd gün qaldı. Üç gün qaldı.

(«Hə, indi sonacan tab gətirə bilərəm. Londona gələndə hər şey dəyişəcək. İndi necə bədbəxt olduğumu üzə vurmamalıyam. Özümü elə göstərməliyəm ki, bəs hər şey qaydasındadır».)

Maykl:

– Havanın bu yaxşı tikəsini udmaq sarıdan bəxtimiz gətirdi, – dedi. – Tom da hamıya xoş təsir bağışladı, eləmi? Heyif ki, daha bir həftə bizimlə qala bilmir.

– Hə, çox heyif.

¹ «*Nunc Dimittis*» – günahların bağışlanma zamanı (*ital.*)

– Fikrimcə, ondan Rocerə də yaxşı yoldaş olar. Tamamilə normal, əsl gənc ingilisdır.

– Hə, elədir, tamamilə düzdür. («Ay səni, səfeh! Ay səni, səfeh!»)

– Onların necə yediyinə baxmağın özü adama xoş gəlir.

– Hə, iştahalarına söz ola bilməz. («İlahi, lap istəyir yeməkdən boğulsunlar!»)

Tom bazar ertəsi ən ertə qatarla Londona qayıtmalıydı. Şəhəratrafı Bornendə evləri olan Deksterlər onları bazar günü üçün hamılıqla lança dəvət etmişdilər. Ora mühərrikli qayıqda getməyi nəzərdə tutmuşdular. İndi Tomun məzuniyyətinin bitdiyi ərəfədə Culiya öz hiddətini bir kərə də bürüzə vermədiyinə görə özündən razı idi. Ona nə əzab verdiyini Tomun ağına belə gətirmədiyinə əmin idi. Bir az güzəştə getməyi də bacarmaq lazımdır. Ona qalsa, Tom, olsa-olsa, hələ bir oğlan uşağıdır və dərinə getsən, Culiya onun anası yerindədir. Əlbəttə, onun o uşağa görə başını itirməsi kədərli haldır, amma nə etmək olar, ağlamaqla iş düzəlmir. Həm də əvvəlcədən özünə söz vermişdi ki, Tomun qarşısında tələblər qoymayacaq. Bazar günü şama heç kimi dəvət etməmişdilər. Culiya bu son axşamı Tomla ikilikdə qalmaq istəyirdi. Əlbəttə, bu, mümkün deyil, amma hər halda, onlar bağda ikilikdə gəzə bilərdilər.

«Maraqlıdır, görən, bura gəlidiyi gündən bir dəfə də məni öpmədiyinin fərqi nədir?»

Velosipeddə gəzmək də olar. Amma bir neçə an onun ağuşunda olmaq necə ilahi hissdır. Bu, Toma bütün günahlarını bağışladardı.

Teksterlərə, əsasən, aktyorlar yığışmışdı. Arçinin xanımı Qreys Harduil musiqili komediya nömrəsi nümayiş elədi. Qreysin oxuduğu operettanı dəstə-dəstə gözəgəlimli qız da rəqlə müşayiət eləyirdi. Culiya heç bir əlavə rəngə ehtiyac görmədən tam təbiiliklə primadonna obrazındaydı. O, öz füsunkar təbəssümüylə xorda həftəyə üç funta işləyən, sifətlərinin rəngi qaçmış qızlara baxırdı. Qonaqlardan çoxunun fotoaparatu var idi və Culiya məmnuniyyətlə şəklini çəkmələri üçün onlara şərait yaradırdı. O, Qreysin bəstəkarın şəxsi müşayiətiylə ifa etdiyi məşhur ariyasını hərərlə alqışladı. Bu komediya «qarısı» onu, Culiyanı ən məşhur rollarından birində təsvir edəndə səbəbkar hamıdan bərk

güldü. Hər şey çox şən, qayğısız və haylı-küylü idi. Culiya ürəkdən ləzzət aldı və saat yeddini göstərəndə təəssüf hissi keçirmədən getməyə hazırlaşdı. Bu xoş gün üçün ev sahiblərinə minnətdarlığını izhar edəndə Rocer anasına yaxınlaşdı.

– Qulaq as, anacan, buradan bir dəstə adam Meydnhədə şam yeməyinə, sonra da rəqs eləməyə gedir. Məni də Tomla dəvət eləyirlər. Sən etiraz eləməzsən, eləmi?

Culiyanın beyninə qan vurdu. Özünə nəzarəti itirdiyindən səsi də kifayət qədər kobud çıxdı.

– Bəs siz necə qayıdacaqsınız?

– Narahat olma, hər şey qaydasında olacaq. O adamlardan biri bizi maşınla evə gətirəcək.

Culiya məğmun-məğmun oğluna baxdı. Nə əsasla etiraz etsin?

– Yaxşıca şənlənəcəyik, ana. Tom getməyi yaman istəyir.

Ürəyi qopub düşdü. Oğlunun dərslərini verməkdən özünü zorla saxlaya bildi.

– Yaxşı, əzizim. Amma çox gecəyə qalma. Unutma ki, Tom hava işıqlanan kimi qalxmalıdır.

Bu vaxt onlara yaxınlaşan Tom da Culiyanın son sözlərini eşitdi və soruşdu:

– Siz, doğrudan, etiraz eləmirsiniz?

– Əlbəttə. Ümidvaram, orada vaxtınızı yaxşı keçirəcəksiniz.

Culiya şən baxışlarla gülümsəsə də, amma gözlərində bumbuz parıltı işarırdı.

Qayığa oturanda Maykl:

– Mən oğlanların bizi qoyub getməsinə şadam, – dedi.

– Bəlkə də, min ildir, sənə təkliddə qalmamışıq.

Culiya partlamaqdan və Maykla gic-gic danışmamağı məsləhət görməkdən özünü zorla saxladı. İçinin hiddəti boğazınacan qalxmışdı. Bu, son damlaydı. Tom bu iki həftəni onu görmədən keçirmişdi, hətta ona qarşı adi bir nəzakət də göstərməmişdi, amma Culiya özünü əsl mələk kimi aparmışdı. Bu dözümlü hansı qadında ola bilərdi? Onun yerində bir başqası olsaydı, özünü belə həyasız aparandan birisini çoxdan rədd eləmişdi. Xudbin, dəli, qaba – bütün bu adlar onun boyuna biçilib. Heyif ki, sabah özü öz xoşuyla çıxıb gedir. Onu bütün əşyalarıyla birlikdə necə məmnuniyyətlə

qapıdan çölə atardı. Dərisi qara qəpiyə dəyməyən bu xırda adam onunla belə rəftara necə cürət eləmişdi?! Şairlər, Nazirlər Kabinetinin üzvləri, İngiltərənin başbirlənləri onunla birlikdə şam etmək üçün ən vacib görüşlərindən belə sevinclə imtina edərildilər, o isə onu atıb oynamağı bacarmayan bir topa boyalı sarışınla rəqs etməyə yollandı. Aydın məsələdir ki, onda baş deyilən şeydən əsər-ələmət belə yoxdur. Odur ki hansı minnətdarlıqdan danışmaq olar? Əynində ən son əsgri parçasına qədər nə varsa, hamısı onun puluna alınıb. Hələ qürreləndiyi bu portsiqara bax, məgər hədiyyə etməyibmi? Bəs üzük? Yox, yox, canını rahat qurtara bilməyəcək, onunla mütləq haqq-hesab çəkiləcək. Hətta yolunu da bilir. Onun zəif yerinə yaxşı bələddir. Onun ən yaralı yerinə toxunacaq! Qisas planını düzüb-qoşandan sonra özündə bir qədər yüngüllük hiss elədi. Onu tez icra eləmək üçün alışıb-yanırdı. Təzəcə gəlib evə çatmışdılar ki, dərhal özünün yataq otağına qalxdı, çantasından dörd ədəd bir funt-sterlinqlik əsginas, bir ədəd də on şilling çıxardı və qısa bir qeyd yazdı:

«Əziz Tom.

Səhər səni görə bilməyəcəyim üçün xidmətçilərə veriləsi pulları özün paylayarsan. Üç funt eşikağasına, bir funt sənin kostyumlarını təmizləyib ütüləyən qulluqçuya, on şilling də sürücüyə verərsən.

Culiya».

Çağınb Eviyə tapşırırdı ki, sabah ertədən Tomu oyadan qulluqçu bu zərfi ona versin. Şam yeməyinə düşəndə Culiya özünü kifayət qədər yaxşı hiss eləyirdi. Yemək yedikləri vaxt Mayklla söhbətləşdi, sonra oturub kart oynadılar. Əgər bütün bir həftə oturub başını sındırıysaydı belə, Tomu sancmaq üçün bundan yaxşısı ağına gəlməyəcəkdi.

Amma Culiya heç cür yuxuya gedə bilmədi. Yatağında uzanıb Rocerlə Tomun yolunu gözləyirdi. Ağına gələn fikirdən yuxusu tamam qaçmışdı. Ola bilsin, Tom özünü necə alçaq apardığını dərk edə bildi. Əgər, heç olmasa, bir saniyə bu haqda düşünsə, onu necə məyus etdiyini anlayar və peşmançılıq hissi keçirər. Odur ki, ola bilsin, onlar qayıdanda Rocerlə bir-birlərinə gecənin xeyrini dilədikdən sonra Tom bir yolla onun otağına keçəcək. Əgər belə eləsə, Culiya hər şeyi ona bağışlayar. Məktub da, yəqin, bufetin üstündədir. Ehmalca aşağı düşüb onu oradan götürmək

elə də çətin məsələ deyil. Nəhayət, maşın gəldi. Culiya saat baxmaq üçün işığı yandırdı. Üç idi. Cavanların qalxıb otaqlarına keçdiyini eşitdi. Culiya gözləyirdi. Gecə lampasını yandırdı ki, Tomu içəri girəndə görə bilsin. Özünü yatmış kimi göstərəcək, o, pəncəsi üstə ehmalca ona yaxınlaşanda ağır-ağır gözlərini açıb Tomun üzünə güləcək. Culiya gözləyirdi. Gecənin səssizliyində o, Tomun necə yerinə girib işığı keçirdiyini eşitdi. Bir dəqiqə düz gözünün qabağına baxdı, sonra çiyinlərini çəkib çarpayının yanındakı dolabın rəfini çəkdi, yuxu dərmanından iki həb götürdü.

«Əgər yuxuya getməsəm, dəli olaram».

ON BEŞİNCİ HİSSƏ

Culiya oyananda saat on ikiydi. Məktubların arasında poçtla gəlməyəni də var idi. Tomun səliqəli, aydın xəttini tanıyıb zərfi açdı. Gözünə dörd funtdan və on şillingdən başqa bir şey dəymədi. Culiyanın yüngülcə başı fırlandı. O, təhqiramiz hədiyyəsinə və istehzal məktubuna nə cavab gələcəyini özüyçün təxmin eləməmişdi. Tomun bu hədiyyəni, sadəcə, qaytara biləcəyi ağılına belə gəlməmişdi. Culiya dünən həyəcanlı və dilxor idi, onu alçaltmaq, ağrıtmmaq istəyirdi, amma indi əndazəni aşdığına görə qorxurdu.

«Ümidvaram, qulluqçuya çaypulu verir». Culiya özünə ürək-dirək vermək üçün dilinin altında mızıldandı. Sonra çiyinlərini çəkdi. «Heç nə olmaz, ağılı başına gələr, mənim hərdən sancmağı da bacardığımı bilməsi zərərinə olmaz».

Bütün günü fikir içindəydi. Axşam teatra gələndə orada onu bağlama gözləyirdi. Göndərilən ünvana baxan kimi içində nə olduğunu bildi. Evi bağlamamı açmağı istəyib-istəmədiyini xəbər aldı.

– Lazım deyil.

Amma tək qalan kimi özü açdı. Orada qalstuk üçün sancaq, jilet üçün mirvari taxma düymələr, saat və Tomun qürur yeri – həmin o portsiqar var idi. Ona nə bağışlanmışdısa, hamısı oradaydı; nə bir məktub, nə də bir kəlmə izahat var idi. Ürəyi qopub düşdü, hiss elədi ki, ayaqdan-başacan əsir.

«Ağlım niyə belə azdır?! Nədən özümü cilovlaya bilmədim?!» Ürəyinin hər döyüntüsü ona ağrı verirdi. İçini dağdan

bu cəhənnəm əzabıyla səhnəyə necə çıxacaqdı? Çox pis oynayacaq. Nə qədər çətin olsa da, mütləq onunla danışmalıdır. Tomun evində bu odayla calanan telefon xətti var idi. Culiya nömrəni yığdı. Xoşbəxtlikdən, Tom evdəydi.

– Tom!

– Sözü nədir?

Cavab verməzdən əvvəl bir qədər susdu, səsi də narahat idi.

– Bu nə deməkdir? Bunları niyə mənə göndərmisən?

– Səhər sən pulu aldın?

– Hə. Mən qəti bir şey anlamıram: nədir, sənəin xətrinə dəymişəm?

Tom cavabında:

– Əlbəttə, yox, – dedi. – Mənə aşna kimi yanaşılarda ləzzət alıram. Üzümə vuranda ki, hətta çaypulu ödəməyə belə qadir deyiləm, əlbəttə, bu da mənə xoş gəlir. Heyrətlənəsi iş odur ki, sən London qatarının üçüncü klassına bilet almaq üçün zərfə pul qoymamısan.

Culiya ağrıdan və həyəcandan göz yaşını güclə boğub zorla danışsa da, özündən xəbərsiz gülümsədi. «Ay səni, səfeh!»

– Doğrudanmı, səni təhqir etmək istəmişəm? Sən məni kifayət qədər yaxşı tanıyırsan, ona görə də anlamalısan ki, belə bir şey mənim ağılıma belə gələ bilməz.

– Lap pis. («Mənə lənət olsun». Culiya düşündü.) Mən səndən o hədiyyələri almamalıydım, pulları borca götürməməliydim.

– Nə dediyini başa düşmürəm. Burada nəşə bir dəhşətli anlaşılmazlıq var. Tamaşadan sonra yanıma gələrsən, hər şeyi aydınlaşdırırıq. Mən hər şeyi sənə izah eləyəyəm.

– Mən naharı valideynlərimlə keçirməyə gedirəm, gecəni də onlarda qalacağam.

– Onda sabah gəl.

– Sabah mən məşğulam.

– Mən sənəinlə görüşməliyəm, Tom. Biz belə ayrıla bilmərik. Biz bir-birimizə çox yaxın olmuşuq. Məni dinləmədən necə ittiham eləyə bilərsən? Günahsız insanı cəzalandırmaq ədalətsizlikdir.

– Elə bilirəm, bundan sonra görüşməsək, daha yaxşı olar. Culiya tamam özünü itirdi.

– Mən axı səni sevirəm, Tom. Mən səni sevirəm. İcazə ver, səni bir də görüm. Əgər sən əvvəlki kimi yenə kinli olacaqsansa, onda neyləməli, bu kitabı bağlanmış bilək.

Tomun sükutu sonsuzluğa qədər uzandı. Nəhayət, cavab gəldi:

– Yaxşı, çərşənbə axşamı günorta tamaşasından sonra gəlib dəyərəm.

– Mənim haqqımda o qədər də pis fikirdə olma, Tom.

Hər nəşə, əsas odur ki, o gələcək. Culiya onun geri göndərdiklərini təzədən büküb Evinin gözündən kənar bir yerdə gizlədi. Soyunub köhnə çəhrayı xalatını geyindi və qrimlənməyə başladı. Əhvalı çox pis idi; o, ilk dəfə Toma sevgisini etiraf etmişdi. Yanına gəlməsi üçün Toma belə alçaldıcı tərzdə yalvarmasına görə içini gəmirirdi. Bu vaxtacan Tom ona çatmağa can atırdı, indi rolların bu cür dəyişməsi ona dözülməz görünürdü.

Culiya çərşənbə axşamının günorta tamaşasında çox pis oynadı. Dəhşətli isti var idi və publika tamaşanı güclə həzm eləyirdi. Culiya üçün fərqi yox idi. Ürəyinə min cür pis-pis fikirlər gəlirdi. Bu halda pyesinmi fərqində olacaq?! (Ümumiyyətlə, belə bir gündə teatrdə nə iti azıb axı?) Tamaşa bitəndə sevindi.

Eviyə:

– Mən mister Fenneli gözləyirəm, – dedi. – İstəmirəm ki, o yanımda olanda kimsə məni narahat eləsin.

Evi dinmədi. Culiya ona baxdı. Evi çox qaşqabaqlı idi. («Cəhənnəm olsun. Nə fikirləşirsə, özü bilsin!»)

Tom artıq bu vaxt gəlib çıxmalıydı. Saat altını göstərirdi. O gəlməyə bilməzdi, axı söz vermişdi. Culiya, adətən, qrimləndiyi vaxt geyindiği o köhnəni yox, tünd-qırmızı ipəkdən olan kişi xalatını əyninə keçirdi. Evi hələ də Culiyanın şeyşüylərini yığa-yığa qalmışdı.

– Tanrı xətrinə, Evi, əl-ayağa dolaşma. Mən tək qalmaq istəyirəm.

Evi cavab vermədi. O, sanki, özündən asılı olmadan qrim stolunun üstünə əşyaları Culiyanın həmişə xoşladığı qaydada düzə-düzə qalmışdı.

– Lənət şeytana, səninlə danışana niyə cavab vermirsən?

Evi dönüb Culiyaya baxdı. Barmağıyla fikirli-fikirli burnunu sildi.

«Ola bilsin, siz, doğrudan da, böyük aktrisasınız, amma...»

– Cəhənnəm ol!

Culiya səhnə qrimini yuyub, demək olar ki, üzünə boya çəkmədi, yalnız gözünün üstünü azca göyərtədi. Hamar, ağı dərisi var idi, dodaq boyası və ənlisiz əzgin və solğun görünürdü. Kişi xalatında o daha zərif, gücsüzdür və bununla yanaşı, eleqant təsir bağışlayır. Ürəyinə bir ağırlıq çökmüşdü, həyəcan içini yeyirdi. Güzgüyə baxanda dilinin altında mızıldandı: Mimi «Bohema»nın sonuncu aktında. Özü də hiss etmədən öskürdü. Elə bil, vərəmliydi. Culiya qrim stolunun üstündəki gur işığı söndürüb divanın üstünə uzandı. Az sonra qarşı döyüldü və Evi mister Fennelin gəlişini xəbər verdi. Culiya ağı, arıq əlini ona uzatdı.

– Bağışla ki, uzanmışam, nəşə özümü yaxşı hiss eləmirəm. Altına stul çək. Nə yaxşı ki, gəldin.

– Özünü yaxşı hiss eləmirsən? Nə olub ki?

Culiyanın qansız dodaqları əzablı təbəssüm içində tərpendi.

– Elə qorxulu bir şey yoxdur, sadəcə, son iki-üç gecəni yaxşı yata bilməmişəm.

Culiya gözəl gözlərini Toma zilləyib bir neçə dəqiqə sükut içində nəzərlərini ona dikdi. Tom halsız görünürdü, amma Culiyaya elə gəlirdi ki, o qorxub.

Nəhayət, Culiya asta səslə dilləndi:

– Mən gözləyirəm. İzah elə, görüm, nə günahın yiyəsiyəm? Mənə qarşı nə iradın var?

Səsinin necə titrədiyini Culiya da hiss elədi. Amma hər şey təbii alındı. («İlahi, mən, deyəsən, qorxmışam».)

– Bu mövzuya qayıtmağın mənası yoxdur. Sənə ancaq bir şey demək istəyirəm: qorxuram, sənə borclu olduğum o iki yüz funtu belə tez qaytara bilməyim. Sadəcə, indi o qədər pulum yoxdur, amma yavaş-yavaş hamısını verəcəyəm. Səndən möhlət istəmək mənim üçün elə də xoş deyil, amma başqa yolum yoxdur.

Culiya dikəlib hər iki əlini sınımış ürəyinin üstünə qoydu.

– Başa düşmədim. İki gecə gözümə yuxu getməyib, nə baş verdiyini fikirləşə-fikirləşə qalmışam. Qorxurdum, başıma hava gələr. Anlamaq istədim. Bacarmadım. Bacarmadım. («Hansı pyesdə belə demişəm?»)

– Bacarmadın? Sən hər şeyi çox gözəl anlayırsan. Sən mənə acıqlıydın, ona görə də ürəyindən məni cəzalandır-

maq istəyi keçdi. İstədiyini də elədin. Özü də mənimlə haqq-hesabı necə lazımdır, çəkdi! Sən öz hiddətini nümayiş eləmək üçün başqa vasitə tapa bilmədin?

– Niyə axı mən səni cəzalandırmalıydım? Nə səbəbə? Niyə axı mən sənə hiddətlənməliydim?

– Ona görə ki, mən Rocerlə Meydnhedə, həmin şənliyə getdim. Sən isə istəyirdin evə qayıdam.

– Amma axı mən özüm dedim ki, gedəsiniz. Mən sizə vaxtınızı yaxşı keçirməyi də arzuladım.

– Hə, əlbəttə, amma gözlərin hiddətdən alışıb-yanırdı. Mən ora getməyə elə də həvəsli deyildim, amma Rocer elə qızıışmışdı ki... Mayklə, səninlə birlikdə şam eləmək üçün ona dedim ki, yaxşısı budur, evə qayıdaq. Qayıdıb dedi ki, bizim kefinizə soğan doğramaqdan siz ikiniz yalnız həzz alacaqsınız. Odur ki mən də boş şeydən hay-küy qalxmasını istəmədim. Sənin əsəbiləşdiyini görəndə artıq qərar dəyişmək gec idi.

– Mən heç də əsəbiləşməmişdim. Necə olub ki, sənin ağılına belə bir fikir gəlib? Sizin şənliyə getmək istəyiniz tamam təbii bir şeydir. Məgər elə fikirləşirsən mən sənəni əylənməyinə razı deyiləm? Məgər mən heyvan-zadam? Zavallı quzum, mənim qorxduğum ancaq bir şey idi – orada darıxmayasan. Mən necə də arzulayırdım ki, sən bu məzuniyyətini şən keçirəsən!

– Bəs onda niyə o kağızı yazıb, zərfə o pulu qoydun? Bu, çox alçaldıcı idi.

Culiyanın səsi qırıldı. Dodaqları əsməyə başladı, o, öz sifətinə nəzarəti itirdi. Tom pərt halda üzünü çevirdi. O özü də istəmədən təsirlənmişdi.

– Öz pulunu mənim qulluqçularına sərf eləyəcəyini düşünmək mənə ağır gəlirdi. Bilirəm ki, sən elə də imkanlı deyilsən, özü də qolf oynayanda səndən bir ətək çaypulu çıxıb. Mən gənc insanla harasa gedəndə onu xərclədən qadınlara nifrət eləyirəm. Onlar əsl xudbinlərdir. Mən sənə qarşı Rocerə eləyə biləcəyimi eləmişəm. Sənin mənliliyinə toxuna biləcəyim ağılıma belə gəlməyib.

– And iç!

– Düz sözümdür. İlahi, doğrudanmı, üstündən aylar keçəndən sonra da sən məni yaxşı tanıya bilməmişən? Əgər sən fikirləşən həqiqətdirsə, onda mən gör necə murdar,

əzazil, alçaq qadınam, necə boş, ürəksiz, qaba arvadam! Sən məni belə görürsən, hə?

Çətin sualdır.

– Əsas bu deyil. Hər halda, mən səndən borca pul, bahalı hədiyyələr almalı deyildim. Bu, məni çox dəhşətli vəziyyətdə qoydu. Mənə qarşı hiddətləndiyinin haradan ağılıma gəldiyini deyimmi? Çünki aqlım deyir ki, buna haqqın var. Mən, həqiqətən də, özümü özümdən bu qədər varlı insanlara tay tuta bilərəm. Aqlımdan keçəndə ki, tay tuta bilmərəm, deməli, aqlım azıbmış. Çox maraqlı və şən günlər yaşadım, vaxtımı əla keçirdim, amma artıq hər şey bitdi. Biz daha görüşməyəcəyik.

Culiya dərindən ah çəkdi.

– Sən, sadəcə, məni adam saymırsan. Bax olan budur.

– Bu ədalətsizlikdir.

– Sən mənim üçün hər şeydən. Bunu özün də bilirən.

Mən elə tənhayam ki. Səninlə dostluq mənim üçün çox qiymətlidir. Həşəratlarla, gəmiricilərlə əhatə olunmuş bir insanam, sənə heç də lazım deyilməşəm. Amma elə bilirdim, sənə güvənmək olar. Səninlə birlikdə olmaq mənə elə xoş idi ki. Yeganə adamıydın ki, səninlə özüm kimi qala bilirdim. Məgər anlamırsan ki, sənə, az da olsa, dayaq olmaq mənə necə məmnunluq gətirir? Bu xırda-xuruşu sənə yox, özüm üçün hədiyyə eləmişəm: mən alanlardan istifadə elədiyini görəndə özümü dünyanın ən xoşbəxti saymışam. Əgər gözündə azacıq qiymətim olsaydı, bu, səni alçaltmazdı, təsirləndirərdi.

Culiya yenə uzun-uzadı ona baxdı. Aqlamaq onun üçün heç vaxt çətin bir iş olmamışdı, indi isə özünü elə bədbəxt hiss eləyirdi ki, bunun üçün hətta azacıq cəhd də tələb olunmadı. Tom hələ bu vaxtacan onu ağlayan görməmişdi. Culiya hiçqırmadan aqlamağı bacarırdı – gözəl gözlər dipdiri açılıb, sifət, demək olar ki, donub və onun üzəriylə iri, ağır göz yaşları axır. Onun tragik duruşundakı, təxminən, tamam hərəkətsizlik heyrətamiz həyəcan yaradırdı. Culiya son dəfə «Yaralı ürək»də belə aqlamışdı. İlahi, bu pyes onun suyunu çıxarmışdı. Culiya Toma yox, qabağına baxa-baxa qalmışdı. O, dərddən havalanmışdı. Bu nədir belə? Amma ikinci, daxili «mən»i nə elədiyini əla başa düşürdü. Bu «mən» onun dər-dini bölüşür, eyni zamanda, Culiyanın hərəkətlərini müşahidə

edirdi. Gözünün bir qırağıyla Tomun bənizinin necə ağardığını gördü, qəfil gələn əzabdan necə dərindən sarsıldığını duydu. Hiss elədi ki, Tom onun iztirablarına qanıyla, canıyla tab gətirməyə, sadəcə, qadir deyil.

– Culiya!

Səsi Tomu satdı. Culiya ağır-ağır nəmli gözlərini qaldıraraq ona baxdı. Tomun qarşısındakı bu dəqiqə, sadəcə, gözü yaşlı bir qadın yox, insaniyyətin bütün dərdiydi – insan taleyinin ölçüsü, sonu bilinməyən və əbədiyyətə qədər qalacaq dərdi. Tom qarşısında diz çöküb Culiyanı bağına basdı. O sarsılmışdı.

– Sevgilim! Sevgilim!

Culiya tərpənmirdi. Elə bil, Tomun burada, onun yanında olduğunu dərk eləyə bilmirdi. Tom onun yaşlı gözlərini öpüb dodaqlarıyla dodaqlarını axtarırdı. Culiya dodaqlarını onun ixtiyarına verdi. Sanki, onun qarşısında tamam köməksiz idi, sanki, özünə nəzarəti tamam itirmişdi və nə baş verdiyini anlamırdı. Təxminən hiss olunmayan bir hərəkətlə Culiya bütün bədəniylə ona qısıldı və qolları da, sanki, özündən xəbərsiz onun boynuna dolandı. O, Tomun ağışına tamam ölmüş kimi olmasa da, hər halda, bütün gücü, enerjisi canından çıxmış bir məxluq kimi sığınıb qalmışdı. Tom ağızında Culiyanın göz yaşlarının duzlu tamını hiss elədi. Nəhayət, Culiya yumşaq qolları hələ də onun boynundan asılı halda arxası üstə yorğun-yorğun divana yıxıldı. Tom onun dodaqlarından öpdü.

İyirmi beşcə dəqiqədən sonra bu toxtaq və şən, yalnız bir balaca qızarmış bu qadına baxan adamın ağına belə gəlməzdə ki, cəmi bir az əvvəl o, acı-acı ağlayırmış. Hər ikisi adama bir badə sodalı viski içib, bir siqaret çəkib, indi də nəvazişlə bir-birlərinə baxa-baxa qalmışdılar.

«O sevimlidir». Culiya belə düşündü.

Sonra ağına gəldi ki, Toma bu gün məmnunluq gətirə bilər.

– Bu gün hersoq və hersoginya Rikbilər tamaşada olacaqlar. Sonra birlikdə «Savoy»-da şam yeməyinə gedəcəyik. Sən, yəqin, bizimlə bir yerdə olmaqdan təəssüflənməzsən. Mən kavalersizəm.

– Əgər sən istəyirsənsə, məmnuniyyətlə gələrim.

Yanaqlarında əmələ gələn qızırtı onun belə yüksək zümərinin insanlarıyla görüşmək imkanı qazanmaqdan necə

həyəcanlandığını aydın büruzə verirdi. Culiya daha ona demədi ki, həmin cütlük başqasının hesabına yeyib-içmək üçün hara desən getməyə hazırdır. Tom Culiyanın hədiyyələrini geri aldı; düzdür, utana-utana aldı, amma aldı. Gedəndən sonra Culiya qrim stolunun arxasında əyləşib güzgüdə özünə baxdı.

«Yaxşı ki, ağılayanda gözlərim şişmir». Culiya ürəyində özüylə danışib azca qaşlarını masaj elədi, sonra sözünün davamı gəldi. «Hər halda, bu kişi tayfası necə də ağılsızdır!»

Culiya xoşbəxt idi. İndi hər şey yaxşı olacaq. O, Tomu yenidən geri qaytara bildi.

Amma onu belə asanca aldada bildiyinə görə haradasa ürəyinin dərin yerində Toma qarşı zəif də olsa, bir nifrət hiss etdi.

ON ALTINCI HİSSƏ

O inciklik nəşə naməlum bir şəkildə onları bir-birindən ayıran sədləri aşırıb Tomla Culiyanı daha da yaxınlaşdırdı. Yenidən mənzil məsələsi söhbətini salanda Tom heç də Culiya gözlədiyi kimi müqavimət göstərmədi. Sanki, barışıqdan sonra Culiyanın hədiyyələrini geri alıb, borcu unutmğa söz verən Tom vicdan məsələsi sandan lal-kar olmuşdu. Mənzili qurmaq necə də maraqlıydı! Sürücünün arvadı mənzili yığışdırıb Toma səhər yeməyi hazırlayırdı. Culiyanın da ayrıca açarı var idi; hərdən o mənzilə təşrif buyurub Tom idarədən qayıdanacan qonaq otağında oturub yolunu gözləyirdi. Həftədə üç dəfə birlikdə harasa yeməyə gedirdilər, rəqs eləyib taksidə bu mənzilə qayıdırdılar. O vaxt səhnədə gedən pyes də uğur qazanmışdı. Culiya özünü gənc və enerjili hiss eləyirdi. Rocer Miladda gəlməliydi, amma cəmi iki həftəni evdə keçirib, sonra Vyanaya gedəcəkdi. Culiya başa düşürdü ki, Rocer yenidən Toma sahib çıxacaq. Amma qərara aldı ki, buna görə dilxor olmasın. Gəncliyin gəncliyə can atması təbii bir şeydir. Odur ki onların başının bir neçə gün bir-birinə qarışacağı səbəbindən Tom Culiyanı tamam unudarsa belə, buna görə həyəcanlanmağa heç bir əsas yoxdur. İndi o, tamamilə Culiyanın əlindəydi. Tom Culiyanın məşuqu olmağından qürur duyurdu; bu, onda

özünəinam hissi aşılırdı. Az və ya çox dərəcədə yüksək təbəqəyə mənsub insanlarla tanışlıq onu qürrələndirirdi. Bu isə yalnız Culiya vasitəsilə mümkün idi. Tom yangılı bir istəklə yaxşı klublardan da birinə üzv olmaq istəyirdi və Culiya ona bunun üçün də özül qoymuşdu. Çarlz heç vaxt nədəsə ona etiraz etməmişdi və Culiya əmin idi ki, bu işə ayıq başla girişsə, Tomu onun klublarından birinə üzv eləməyə razı sala biləcək. Pulu kefinə uyğun xərcləmək də Tom üçün yeni və gözəl bir duyğu idi. Culiya onun bu bədxərcliyini təqdir eləyirdi. Çünki ağılına yeritmişdi, bəs Tom bu cür həyat tərzinə öyrəşəndən sonra anlayacaq ki, daha onsuz, sadəcə, keçinə bilməz.

«Əlbəttə, bu, əbədi davam eləyə bilməz, amma hər şey bitəndən sonra onun xatırlamağa nələrisə olacaq. Bu, ona elə çox şey verəcək ki! Bu, onu əsl kişi eləyəcək». Culiya öz-özünə belə deyirdi.

Amma Culiya özünə bu əlaqələrin əbədi davam etməyəcəyini desə də, əslində, həm də müəmma içindəydi. Niyə də yox? Vaxt ötdükcə Tom da böyüyəcək, yaşlaşacaq, onlar arasında fərq də elə böyük görünməyəcək. On-on beş ildən sonra o, belə gənc olmayacaq, Culiya isə qocalmaq niyyətində deyil. Birlikdə günləri yaxşı keçər. Kişilər öz vərdişlərinin quludur və bu, onları yanlarında saxlamaq üçün qadınlara kömək eləyir. Culiya özünü ondan bir gün də böyük hiss eləməirdi və əlbəttə ki, Tom özü də aralarındakı yaş fərqi fərqiində deyildi. Doğrudur, bir dəfə Culiyaya müəyyən narahatlıq gətirən hadisə baş vermişdi. Həmin gün Tom güzgünün qabağında saçını darayırdı. Culiya isə onun yatağında nə vaxtsa şəhərətrafi evlərdən birində gördüyü Tisianın Venerasının pozasında lüt anadangəlmə uzanmışdı. Hiss eləyirdi ki, bu görkəmiylə qiyamət bir şəkli təcəssüm eləyir və bu qəti inamla nəyisə dəyişmək istəməirdi. O, xoşbəxt və razıydı.

«Əsl məhəbbət romanlarında olduğu kimi». Belə fikirləşdi və dodaqlarında ani, yüngül təbəssüm göründü.

Tom güzgüdə Culiyanın əksini görüb çevrildi və bir kəlmə də söz demədən cəld hərəkətlə ağı onun üstünə çəkdi. Culiya onu incə təbəssümə qonaq eləsə də, içində hər şey alt-üst oldu. Nə məsələdir: qorxur ki, ona soyuq dəyər, yoxsa bütün ingilislərə xas həyalıqla onun çıpaqlığından heyrlənib?

Amma bəlkə, indi gənclik ehtiyacları ödəndikdən sonra, sadəcə, bu qoca bədənə baxmaq onda ikrah hissi yaradır? Evinə qayıtdıqdan sonra Culiya təzədən güzgünün qarşısında anadangəlmə olub diqqətlə özünü müşahidə etdi. Qərar verdi ki, özünə qəti yazığı gəlməsin. Boynuna baxdı, yaşından əsər-ələmət belə yoxdur, xüsusən də buxağını yuxarı tutanda. Döşü lap qız döşü kimi xırda və bərkdir. Qarnı yastıdır, baldırları enli deyil, piyi də lap azcadır. Bir də ki piy kimdə yoxdur? Miss Filippeyə tapşırar, o da onları tamam yox eləyər. Heç kim deyə bilməz ki, onun ayaqları pisdir: uzun, biçimli, gözəl görünüşlü. Culiya əlini bütün bədəni boyu gəzdirdi: dərisi ipək kimidir, nə bir çili, nə də çızığı var. Əlbəttə, gözünün altında artıq bir neçə qırış özünə yol açmışdır, amma onları görmək üçün gərək çox diqqətlə baxasan. Soruşub öyrənmək lazımdır: deyirlər, bəs plastik cərrahiyyə deyilən bir şey var ki, onun köməyiylə qırışlardan tamam yaxa qurtarmaq mümkündür. Xoşbəxtlikdən, saçları qəti ağarmır. Nə qədər yaxşı rəngləsən də, boyalı saçlar sifəti kobudlaşdırır. Saçları indiyəcən o tərəvətli tünd-şabalıdı rəngini qoruyub saxlaya bilib. Dişləri də yerli-yerindədir.

«Həmin bu hərəkəti Tomun həddən ziyadə həyalılığından xəbər verirdi. Olan bu idi, vəssalam».

Elə həmin gündən Culiya özünü Tomun həyat anlayışına uyğun aparmağa çalışdı.

Culiya davranışlarıyla elə ad qazanmışdı ki, Tomla ictimai yerlərdə peyda olmağı özünə qəti təhlükə saymırdı. Gecə klublarına getmək onun üçün yenilik idi; o, bu hərəkətlərindən həzz alırdı. Olduğu hər yerdə hamının diqqətini cəlb elədiyini hamıdan yaxşı bilsə də, Culiyanın ağılına belə gəlməzdi ki, onun həyat tərzindəki bu dəyişiklik şəhərdə söz-söhbətə səbəb ola bilər. Arxasında iyirmi illik sədaqətli həyat yoldaşı adı gəzdirdən Culiya – təbii ki, o, həmin ispanı hesaba almırdı, bu hadisə istənilən qadının başına gələ bilər – əmin idi ki, onun oğlu yaşında birisiylə eşq yaşamasını kimsə təsəvvürünə belə gətirməz. Amma Culiya o tərəfin, Tomun da özünü həmişə diqqətli aparmalı olduğunu düşünməmişdi. Həmçinin Tomla rəqs elədiyi zaman öz gözlərinin də onu satdığını nəzərə almamışdı. Culiya özünü bütün şübhələrdən kənar hesab eləyirdi və xəbəri yox idi ki, artıq onun barəsində qeybətlər başlayıb.

Bu qeybətlər Dolli de Frizin də qulağına gəlib çatanda o, şaqqanaq çəkməklə kifayətləndi. Culiyanın xahişi ilə o, Tomu verdiyi ziyafətlərə dəvət eləmişdi, bir-iki dəfə şəhər-ətrafı evinə uik-endə çağırmışdı, amma heç vaxt ona fikir verməmişdi. Yaxşı oğlandır, Maykl məşğul olanda Culiya üçün əsl cangüdəndir, amma tamamilə sıfırdır. Heç kimin fikir vermədiyi və səhəri gün sifət quruluşu hamının yad-şağından silinən insanlardan biri. Kavalər çatışmadığı üçün son anda nahara çağırılan birisi. Culiya onun haqqında gülə-gülə «mənim pərəstişkarım», «dərdimdən ölən» deyirdi. Əgər aralarında bir şey olsaydı, onun barəsində, çətin ki, belə rahat və açıq danışardı. Həm də Dolli bilirdi ki, Culiya üçün bu dünyada iki kişi mövcuddur – Maykl və Çarlz Temerli. Amma əlbəttə, o da qəribə işdir ki, bütün ömrün boyu öz nüfuzunun qayğısına qalasan və sonda gecə klublarıyla qurtarasan. Özü də nə az, nə çox – həftədə üç-dörd dəfə. Dolli son vaxtlar onu az-az görürdü və doğrusu, Culiyanın bu diqqətsizliyi ona müəyyən qədər toxunmuşdu. Dollinin teatr aləmində dostları çox olduğundan ehtiyatla məsələnin məğzini öyrənməyə başladı. Onlardan eşitdiyi qəti xoşuna gəlmədi. Nə düşünəcəyini özü də bilmədi. Aydın olan bir şey idi: barəsində nələr danışıldığı Culiyanın təsəvvürünə belə gəlməz. Kimsə bunu ona deməlidir. Dollinin buna cəsarəti çatmaz. Hətta bu uzun tanışlıqdan sonra da Dolli ondan azca çəkinirdi. Culiya təmkinli qadın idi, ara-sıra kəskin və hətta kobud olsa belə, onu özündən çıxarmaq müşkül məsələydi. Onun xasiyyətində bütün rəsmiyyətçilikdən kənar bir məqam da var idi. Adama elə gəlirdi ki, onunla çox dərinə getsə, sonda peşman olar. Amma nəsə eləmək lazımdır axı! Dolli düz iki həftə həyəcanla götür-qoy elədi. O, özünün sınımış qürurunu unudub, bu məsələnin yalnız Culiyanın adına müsbət, ya mənfi təsir göstərə biləcəyi nöqtəyi-nəzərdən çözmək istəyirdi. Nəhayət, belə nəticəyə gəldi ki, Culiya ilə Maykl danışmalıdır. Məlum olduğu kimi, onun Maykldan heç vaxt xoşu gəlməmişdi, amma bir halda ki iş bu yerə dirənib, o, Culiyanın əridir və Dollinin borcudur ki, nə baş verdiyindən asılı olmayaraq, baş verənlərin qarşısını almaq üçün əhvalatı məhz ona nəql etsin.

Dolli telefonda Maykl ilə danışib görüşü teatra təyin etdi. Doğrudur, səbəb başqa olsa da, Maykl özü də Dollini elə

özü qədər bəyəniydi və eşidəndə ki, onu görmək istəyir, ürəyində onu söydü. Dollini heç cür öz payını satmağa razı sala bilməməsi Mayklı özündən çıxarırdı və onun hər təklifini qəbul olunmaz maneə sayırdı.

Amma bu dəfə Dollini öz kabinetinə ötürəndə Mayklı onu qolları açıq halda qarşılayıb hər iki yanağından öpdü.

– Rahat əyləşin, özünü evinizdəki kimi hiss eləyin. Şirkətin sizin üçün dividendlər gətirib-gətirmədiyini yoxlamaq üçün bura baş çəkmisiniz?

Dolli de Frizin artıq altmış yaşı tamam olmuşdu. Çox kökəlmişdi, iriburunlu və şişman qırmızı dodaqlı sifəti olanaından da iri görünürdü. Onun qara atlas paltarında nəse kişiyana biçimli cizgilər var idi, amma boynundan iki nazik qat mirvari asılmışdı, bir iri brilyant qaş toqqasında, o biri şlyapasında bərq vururdu. Qısa kəsilmiş saçları tünd-sarıyla rənglənmişdi. Dodaqları və dınaqları tünd-qırmızı rəngdəydi. O, ucadan, aşağı boğaz səsiylə danışırdı, qızıqanda sözlər bir-birinə yol vermirdi və bu zaman onun kokni ləhcəsi, az da olsa, hiss olunurdu.

– Maykl, mən Culiyadan çox narahatam.

Maykl – o əbədi nöqsansız centlmen azca qaşlarını qaldırıb nazik dodaqlarını sıxdı. O, öz arvadını hətta Dolliyə belə müzakirəyə çıxarmaq niyyətində deyildi.

– Mənə elə gəlir ki, o çox dərinə gedir. Bilmirəm, ona nə olub. Aludə olduğu bütün bu şənliklər... Gecə klubları, nə bilim nələr... Bir də ki o elə cavan deyil axı, yorulub üzülə bilər.

– Boş şeydir. O çox gümrəhdır, lap top kimidir, özünü də əla hiss eləyir. Çoxdandır belə cavan görünmürdü. Doğrudanmı, işini qurtarandan sonra bir azca şənlənməyi ona çox görürsünüz? İndi oynadığı rol onu ondan bütünlüklə almır. Çox şadam ki, Culiyanın əylənməyə də vaxtı qalır. Elə bu özü onun gücünə bir işarədir.

– Əvvəllər heç vaxt o, belə şeylərlə məşğul olmayıb. Doğrudan da, qəribədir, nədən onda birdən-birə gecəyarı-yadək rəqs eləmək həvəsi oyandı, özü də elə boğanaq yerlərdə?

– Bu, onun üçün cismən yeganə istirahətdir. Gözləməli deyiləm ki, əyninə şort keçirib mənimlə birgə parkboyu qaçsın.

– Fikrimcə, artıq onun barəsində şayiələrin gəzdiyini bilməyiniz pis olmaz. Bu, onun adına böyük zərbə ola bilər.

– Lənət şeytana, siz bununla nə demək istəyirsiniz?

– Sadəcə, onun yaşda bir qadının hər yerə cavan oğlanla getməsi düzgün deyil. Bu, təbii ki, hamının gözünə girir.

Maykl bir dəqiqə Dolliyə matdım-matdım baxıb qaldı, onun sözlərinin mənası, nəhayət, ona çatanda ucadan qəhqəhə çəkdi.

– Tomla? Səfeh-səfeh danışmayın, Dolli.

– Bu, səfehlik deyil. Mən nə danışdığımı bilirəm. Culiya kimi tanınmış bir qadın əgər hər dəfə eyni kişiylə görünürsə, adamların ağızının qıfılı açılır.

– Amma Tom axı eynən onun kimi, mənim də dostumdur. Siz özünüz də gözəl bilirsiniz ki, mən Culiyanı rəqsə apara bilmirəm. İşdən əvvəl öz rejimimi çətdırmaq üçün hər səhər düz saat səkkizdə yerimdən qalxmalyam. Hesab eləyirəm ki, teatrdə keçirdiyim bu otuz ildə insan adlı məxluqatdan baş açmağı az-çox öyrənə bilmişəm. Tom tipik ingilis gəncidir – saf, vicdanlı, hətta demək olar, özünə görə bir centlmendir. Mübahisə eləmirəm: o, Culiyaya heyrandır. Onun yaşında olan oğlanlar çox vaxt özlərindən yaşlı qadına vurulduqlarını hiss edirlər. Çətin ki, bu, ona ziyan gətirə, əksinə, yalnız keyrinə olacaq. Amma Culiyanın buna ciddi yanaşdığını təsəvvür eləmək... Mənim zavallı Dollim, güldürməyin məni!

– O, görməmişin, əttökənin, qabanın birisidir. Həm də özünü yüksək zümrəyə sınımaq üçün dəridən-qabıqdan çıxır.

– Əgər belədirsə, Culiyanın ona meyil etməsi sizə qəribədən də qəribə gəlmirmi?

– Qadının nəyə qadir olduğunu yalnız qadın bilər.

– Pis replika deyil, Dolli. Növbəti pyesi yazmağı sizə sifariş edirik. Gəl hər şeyi sonacan aydınlaşdıraq. Siz əlinizi ürəyinizin üstünə qoyub Tomla Culiya arasında eşq yaşandığını təsdiqləyə bilərsinizmi?

Dollu Mayklın üzünə baxdı. Dollinin gözlərindən əzab boyanırdı. Doğrusu, əvvəllər Culiya barəsində ona danışılanları yalnız təbəssümlə dinləsə də, get-gedə onu daha artıq üstələyən şübhələrin ağırlığı altında tab gətirə bilmədi. Vaxtında əhəmiyyət vermədiyi onlarca xırda məqamı xatırladı ki, soyuqqanlıqla baxanda onların hər biri olduqca və

olduqca şübhəli görünürdü. Dollu belə çətin vəziyyətə düşə biləcəyini ağılına gətirməmişdi. Təsdiq? Onun əlində heç bir dəlil-sübut yox idi, olan ancaq heç vaxt Dollini aldatmayan intuisiyası idi. «Hə» cavabını vermək istədi, sanki, artıq o sözün qarşısını almaq qeyri-mümkün idi, amma Dollu özünə güc gələ bildi. O, Culiyanı sata bilməzdi. Birdən bu gicbəsər Maykl hər şeyi Culiyaya açıb tökdü? Culiya bir də ömrü boyu onunla danışmazdı. Birdən Culiyanın ardınca güdükçü qoyub onu cinayət yerində yaxaladı?! Əgər Dollu ona həqiqəti desəydi, kim bilir, nələr baş verərdi.

– Yox, təsdiqləyə bilmərəm.

Dollinin gözləri yaşla doldu və enli yanaqlarıyla axdı. Maykl hiss elədi ki, o əzab çəkir. O, Dollini gülməli məxluq kimi qəbul eləyirdi, amma anlayırdı ki, bu dərdi saxta deyil. Təbiətə mərhəmətli insan olduğundan Maykl onu sakitləşdirmək istədi:

– Bax görürsünüz, Culiyanın sizə qarşı necə yaxşı münasibətdə olduğunu özünüz də bilərsiniz. Düzü, onu başqa dostlara qışqırmaq lazım deyil.

Dollu hıçqıra-hıçqıra:

– Tanrı şahiddir ki, mən onun yolunda hər şeyimdən keçərəm, – dedi. – Son vaxtlar mənə münasibəti elə dəyişib ki. Çox soyuyub. Mən həmişə ona sədaqətli dost olmuşam, Maykl.

– Hə, əzizim, mənim buna şübhəm yoxdur.

– «Monarxın qulluğunda durduğumun, heç olmasa, yarısı qədər göylərə xidmət edə bilsəydim...»¹

– Yaxşı, bəsdir, bəsdir, hər şey heç də göründüyü kimi pis deyil. Özünüz bilirsiniz ki, mən öz arvadımı başqalarıyla müzakirə edənlərdən deyiləm. Həmişə bunu qəbul olunmaz səhv hesab eləmişəm. Amma düzünü desəm, Culiya barədə siz ən əsas şeyi bilmirsiniz. Cismani məhəbbət ondan ötrü əhəmiyyətsiz bir şeydir. Doğrusu, biz təzə evlənəndə başqa məsələ. Özü də sizə etiraf edə bilərəm ki, – amma bütün bunlar keçmişdə qalıb – o dövrlər mənə elə də asan olmadı. Demək istəmirəm ki, o, ninfoman, yaxud ona oxşar nəsə bir şey idi, amma hərdən adamın lap canını alırdı. Yataq, əlbəttə, özünə görə elə də pis yer deyil, amma dünyada axı xeyli başqa yerlər də var. Xoşbəxtlikdən, Rocer

¹ Uilyam Şekspir. «VIII Henrix»

dünyaya gələndən sonra o, xeyli dəyişdi, həddini, ölçüsünü bildi. Onun bütün instinktlərini aktrisalığı tamam uddu. Siz Freydi oxumusunuz, Dolli. Belə hallara o nə ad verir?

– Ah, Maykl, mənim Freydlik halım var?!

– Sublimasiya deyir, bax belə. Mən həmişə elə düşü-nürəm ki, bax elə buna görə də o, belə gözəl aktrisa oldu. Aktyorluq səndən bütün vaxtını tələb edən bir sənətdir və əgər bu işdə nəyəsə nail olmaq istəyirsənsə, özünü büs-bütün qurban verməlisən. Məni bizim publika, sadəcə, hid-dətləndirir. Onlar elə düşünürlər ki, aktyorlar, aktrisalar, kim bilir, nəylə məşğuldurlar. Axı onların buna vaxtları nə gəzir.

Mayklın sözləri Dollini elə özündən çıxardı ki, o, özünü ələ aldı.

– Amma Maykl, lap tutaq ki, biz sizinlə Culiyanın pis bir iş tutmadığını bilsək də, hər halda, onun dəyəri qara qəpiyə dəyməyən bu oğlan uşağıyla hər yeri ələk-vələk eləməsi adına xələl gətirir. Dərinə getsək, nümunəvi ailə həyatınız həmişə sizi başqalarından fərqləndirən əsas üstünlüyünüz idi. Hamı sizə hörmət eləyirdi. Sizin necə sədaqətli və meh-riban cütlük olmağınız tamaşaçılara da xoş idi.

– Lənət şeytana, biz olduğumuz kimi də qalırıq!

Dollinin səbri tükənməyə başladı.

– Sizə deyirəm şəhəri şayiələr bürüyüb. Siz ki axmaq deyilsiniz. Doğrudanmı, başa düşmürsünüz ki, başqa cür ola da bilməz. Demək istəyirəm əgər o, qalmaqallı eşq macərələrini bir-birinin ardınca sıralasaydı, indikinə fikir verən də olmazdı. Amma uzunillik nümunəvi davranışdan sonra birdən-birə bu cür sürüşsən... Təbii ki, söz-söhbət başlamalıydı. Bu, teatrın zərərinə ola bilər.

Maykl iti nəzərlərini ona dikdi.

– Nə demək istədiyinizi yaxşı anlayıram, Dolli. Sizin sözlərinizdə nəsə var və yaranmış bu vəziyyətdə belə danışmağa tam haqqınız çatır. Təzə başlayanda bizə o qədər kömək etmisiniz ki, indi sizi pis vəziyyətdə qoymaq istəməzdim. Bilirsiniz, nə təklif edirəm? Mən sizin payınızı alıram.

Dolli dikəldi. Onun cəmi bir dəqiqə əvvəl dərdədən və həyəcandan əyilmiş sifəti daşa döndü. O, mat-məttəl qalmışdı. Maykl isə üyüdü-b-tökürdü:

– Hara işarə etdiyinizi görürəm. Əgər Culiya bütün gecəni, kim bilir, haralarda veyllənsə, bu, onun ifasına təsir edəcək.

Şəksiz-şübhəsiz belədir. Culiyanın qəribə qadın pərəstişkarları var. Günorta tamaşalarına yaşlı qadınlar dəstəylə gəlir. Çünki onlar Culiyanı ədəb-ərkan gözləyən, özlərinə doğma qadın hesab eləyirlər. İnkər eləmirəm əgər onun adı dillərə düşsə, bu, yığırma da təsir eləyə bilər. Mən Culiyanı kifayət qədər yaxşı tanıyıram. O, kiminsə onun həyatına qarışmasına imkan verən deyil. Mən onun əriyəm və bununla barışmalıyam. Amma siz yox. Nə qədər ki müəssisə ayaq üstədir, əgər çıxmaq istəsəniz, sizi qınamazdım.

Dolli ehtiyatlandı. O elə də axmaq deyildi, iş məsələsində isə Mayklə tən gələrdi. Hiddətdən ağıl yerinə gəldi.

– Maykl, elə bildirdim, bu uzunillik tanışlıqdan sonra siz məni daha yaxşı tanıyırsınız. Sizi xəbərdar eləməyi özümə borc bildim, amma yadda saxlayın ki, taleyin yazılarıyla məni qorxutmaq olmaz. Mən batan gəminə tərki edənlərdən deyiləm. Həm də özümdə cəsəret tapıb deyə bilərəm ki, sizlə müqayisədə mənim pul itirməyim elə də böyük faciə deyil.

Dolli böyük məmnunluqla Mayklın sifətinin necə uzandığını müşahidə etdi. O, pulun Mayklədən ötrü əhəmiyyətini yaxşı bilirdi və ümid edirdi ki, bu sözlər onun beyninə əbədi həkk olacaq. Maykl tez özünü cəmlədi.

– Neynək, bir də fikirləşərsiniz, Dolli.

Dolli çantasını götürdü və onlar bir-birlərinə eşq izhar etməklə və uğur diləməklə ayrıldılar.

Dollinin arxasınca qapı örtüləndə Maykl:

– Qoca ifritə, – dedi.

Liftlə düşən Dollinin sözü isə bu oldu:

– Qoca eşşək!

Amma özünün çox yaraşığı və çox bahalı limuzinina əyləşib Montequyu-skverə, öz evinə qayıdanda acı və isti göz yaşlarını saxlaya bilmədi. Dolli özünü qoca, tənha və bədbəxt hiss eləyirdi. O, ümitsizcəsinə qışqanırdı.

ON YEDDİNCİ HİSSƏ

Maykl öz yumor hissiylə qürrələnirdi. Dolliyə söhbətin səhəri, bazar gününün axşamı Maykl Culiyanın otağına keçəndə o, əynini geyinirdi. Erkən şam yeməyindən sonra kinoya getməyə hazırlanırdılar.

Maykl soruşdu:

- Çarlzdan başqa kim olacaq?
- Heç kimi tapa bilmədiyimə görə Tomu çağırdım.
- Əla. Elə onu görmək istəyirdim.

Maykl onlar üçün hazırladığı zarafatı yadına salıb güldü. Culiya onu gözləyən gecənin ovsununda idi. Kino zalında o, Çarlzla Tomun arasında oturacaq və astadan Çarlzla pıçıldaşan vaxt Tom onun əllərini əllərindən buraxmayacaq. Əzizi Çarlzın bütün bu illər uzununu onu belə sədaqətli sevməyi ona necə xoş idi. Ona xoş gəlmək üçün Culiya da az əziyyət çəkməmişdi. Çarlz Tomla birlikdə gəldi. Tom təzə smokinini ilk dəfə geyinmişdi. Tomla Culiya oğrun baxışlarla danışıdılar. Tomun gözündən baxan məmnunluq, Culiyanın gözündən baxan isə heyranlıq idi.

Maykl əllərini bir-birinə sürtüb şən ovqatda:

– Aha, cavan oğlan, əlimə keçdin, – dedi. – Heç bilir-sənmi, sənin barəndə qulağıma nə söz çatıb? Deyirlər, sən mənim arvadımı yoldan çıxarmısan.

Tom təşviş içində ona baxıb qızardı. Bu qızarmaq vərdişi onu dəhşətli bezdirmişdi, amma heç cür tərgidə bilmirdi.

Culiya da şən ovqatda ucadan:

– İlahi! – dedi. – Necə də qiyamətdir! Ömrüm boyu kiminsə məni yoldan çıxarmasını arzulamışam! Maykl, xəbəri kim gətirib?

Maykl bic-bic:

– Leylək zənbilində gətirib, – dedi.

– Neynək, əgər Maykl məni boşasa, Tom, bilir-sənmi, sən məni almısan.

Çarlz qüssəli və mərhəmətli baxışlarla gülümsəyib soruşdu:

– Siz axı niyə belə etmisiniz, Tom?

Çarlz bilərəkdən ciddi görkəm almışdı, Tomun açıq-aşkar çaşqınlığından ləzzət alan Mayklın isə üzü gülürdü. Zahirən bu şənliyi bölüşən Culiya daxilən təşviş keçirirdi.

– Demə, Culiyanın «bay-bay» vaxtı gələndə bu gənc pozğun onu gecə klublarına aparırmış.

Culiya səsini başına aldı:

– Nədir, Tom, etiraf edək, yoxsa hər şeydən tərtəmiz imtina edək?

Maykl onun sözünü kəsib:

– Bilirsiniz, o leyləyə nə dedim? – dedi. – Qayıtdım ki, bəs Culiya məni gecə klublarına dartıb aparmadığı vaxtdan...

Culiya onun sözlərini daha dinləmək istəmədi. Ağılına gələn Dolli oldu və qəribə də olsa, ağzından Maykl ilə bir vaxtda üç eyni söz çıxdı. Hər ikisi xorla şamın süfrəyə verildiyini elan etdi və onların bu şənliyi başqa məcraya yönəldi. Culiya bu səmtə də fəal qoşuldu, görkəmindən elə görünürdü ki, bütün diqqəti qonaqlardadır, hətta Maykl dan azı iyirmi dəfə eşitdiyi onun başına gəlmiş teatr əhvalatına da, sanki, ilk dəfə dinləyirmiş kimi, böyük maraqla qulaq asdı. Amma əslində, bütün bu müddətdə o, ürəyində Dolliyə qızgın söhbət eləyirdi. Culiya onun barəsində nə düşündüyünü açıb deyənəcən Dolli qorxudan büzüşə-büzüşə qalmışdı. Dolliyə belə deyirdi:

144

«Ay qoca camış, sizə kim icazə verib ki, burnunuzu mənim işlərimə soxasınız? Susursunuz. Özünü bəraət istəməyin. Sizin Maykl ilə dediklərinizi sözbəsöz bilirəm. Buna bəraət yoxdur. Sizi özümə dost bilirdim. Elə güman edirdim ki, sizə güvənə bilərəm. Artıq hər şey bitdi. Mən daha sizi tanımaq belə istəmirəm. Vəssalam. Elə bilirsiniz, sizin o murdar pullarınız mənə çox lazımdır? Özü də deməyin ki, onun arxasında çirkin məqsəd güdməmişiniz. Bilmək istərdim: mənsiz siz kim olardınız axı? Əgər kimsə sizi tanıyorsa, özünü nəşə bir qiymət ala bilməmişinizsə, səbəb yalnız təsadüfün sizi mənə tanış etməsidir. Kimin hesabına bu illər uzununu sizin qəbullar belə ad qazandı? Bəlkə, elə fikirləşirsiniz, insanlar ora sizə tamaşa eləmək üçün gəlirdilər? Onlar mənə baxmağa gəlirdilər. Vəssalam. Bitdi».

Doğrusu, bu, dialoqdan çox, monoloq idi.

Sonra kino zalında, əvvəlcədən istədiyi kimi, Tomun yanında əyləşib əlindən tutmuşdu. Amma Tomun əlində, elə bil, həyat əlaməti yox idi, eynən balıq üzgəci kimiydi. Görünür, Mayklın sözləri onu həyəcanlandırmışdı və indi oturub yalnız o barədə düşünürdü. Bircə dəqiqəni necə oğurlayıb onunla təkbətək qalım? O, Tomu sakitləşdirmək istəyirdi. Doğrusu, belə bir vəziyyətdən ondan savayı kim bu cür ustalıqla çıxıb bilərdi? Lovğalıq – özünə verdiyi dəqiq ad budur. Amma hər halda, maraqlıdır, görün, Dolli Maykl ilə nə demişdi? Öyrənmək lazım gələcək. Maykl dan soruşmaq

yaramaz, onun bu sözlərə nədən belə əhəmiyyət verdiyi ərinə şübhələndirər. Dollinin özündən öyrənmək lazımdır. Bu məqamda onunla küsüşməməlidir. Dolliyə hansı səhnəni göstərəcəyi gözünün qabağına gələndə Culiya gülümsədi. O, həmin qoca camışla büsbütün zəriflik mücəssəməsi kimi rəftar edəcək, böyrünə qısılib hər şeyi elə dartıb çıxaracaq ki, Culiyanın ona hiddətləndiyi Dollinin ağılına belə gəlməyəcək. Hər halda, maraqlıdır... Onun barəsində nələr çərənlayə biləcəyini düşünəndə tükləri biz-biz oldu. Bir yandan baxanda əgər o da ürəyi istəyəni eləməyəcəksə, bəs kim eləyəcək? Onun şəxsi həyatının heç kəsə dəxli yoxdur. Amma həm də insanlar onu məsxərəyə qoymağa başlasalar, yaxşı şey gözləmə. Maraqlıdır, əgər həqiqəti öyrənib bilsə, Maykl nə edəcək? Maykla onunla boşanıb, sadəcə, antreprenyoru kimi qalmağı o qədər də xoş gəlməyəcək. Ən ağıllı hərəkəti hər şeyə göz yumması olardı, amma Maykl bəzi məsələlərdə özünü çox qəribə aparır; məsələn, bir də görürsən, durduğu yerdə atasının polkovnik olduğu yadına düşür və özünü kim bilir, kim sayır. Qəflətən də bir də gördün qayıdıb dedi ki, bəs hamısı cəhənnəm olsun, mən centlmen hərəkəti eləməliyəm. Kişilər elə axmaq məxluqlardır ki, hətta öz quyularına tüpürməyə belə qadırdırlar. Əlbəttə, o elə də dilxor olmayacaq. Qalmaqal səngiyənəcən, bir, ya iki illiyə Amerikaya qastrola yollanar, sonra da özünə yeni antreprenyor tapar. Amma bu elə cansıxıcı işdir ki! Sonrasına qalanda, onların Roceri var, bu haqda da unutmaz. O elə əzab çəkəcək, zavallı quzu, bütün bunlar ondan ötrü elə alçalıcı olacaq ki. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Culiya bu yaşında iyirmi üç yaşlı bir gəncin ucbatından ailəsini dağıtdığına görə axmaq yerində qalacaq. Əlbəttə, ağılı o qədər çaşmayıb ki, Toma ərə gedə. Görən, Çarlz necə, onunla evlənərmə? Culiya çevrilib bu yarımqaranlıqda onun kübar profilinə baxdı. Artıq neçə illərdir onu dəlicəsinə sevən bu insan qadınların çox asanca barmaqalarına doladıqları genişürəkli, nəcib maymaqlardan birisidi. Onu nikahın pozulması zamanı məhkəmədə Tomun əvəzinə tərəf kimi iştirak etməyə razı salmaq çətin olmayacaq. Bu, çox gözəl çıxış yoludur. Ledi Çarlz Temerli. Pis səslənmiş. Ola bilsin, o, həqiqətən də, bir qədər başını itiribmiş. Həmişə Tomun yanına gedəndə ehtiyat eləyirdi ki, onu

görən olmasın. Amma ora getdiyi və qayıtdığı zaman yolda sürücülərdən biri də onu görüb, kim bilir, ağına nələr gətirirdi. Belələrinin beynində ancaq ədəbsiz şeylər olur. Gecə klubları nəyinə lazım idi? Tomla onları heç kəsin görə bilməyəcəyi gözdən-qulaqdan uzaq sakit yerlərə sevinclə gedərdi, amma o istəmirdi. O, qələbəlik olan yerləri xoşlayırdı, istəyirdi ki, yüksək zümrənin arasında olsun, onlara baxsın, özünü göstərsin. İstəyirdi, onları bir yerdə görsünlər.

«Lənət şeytana! Lənət şeytana! Lənət şeytana!»

Hə, bu kino axşamı Culiya gözlədiyi qədər də xoş keçmədi.

ON SƏKKİZİNCİ HISSƏ

146

Səhəri gün Culiya Dollinin şəxsi aparatına zəng etdi.

– Əzizim, sizi min ildir, görmürəm. Bütün bu vaxtı nə yeniliklər olub?

– Elə bir şey olmayıb.

Dollinin səsi soyuq idi.

– Qulaq asın, sabah Rocer qayıdır. Bilirsiniz, o, İtonu tamam atmaq istəyir. Sabah tezdən onun arxasınca maşın yollayacağam, istəyirəm, siz də lança gəlib çatasınız. Mən heç kimi dəvət eləmirəm. Yalnız Maykl, Rocer, siz və mən.

– Mən sabah lança dəvətliyəm.

Bu iyirmi ildə Culiya nə vaxt onu görmək istəmişdisə, Dollini həmişə hazır olmuşdu. Dəstəyin o biri üzündəki səs düşməni səsiydi.

– Dollini, siz nədən belə qəddar olmusunuz? Rocer həddən artıq dilxor olacaq. Evdə birinci gündür, elə mən özüm də sizi görmək istəyirəm. Kim bilir, nə vaxtdır, görüşmürük. Elə danıxmışam ki... Görüşünüzü təxirə sala bilməzsiniz? Cəmi bir-cə dəfə, əzizim. Lançdan sonra ikilikdə doyunca dərdləşərik – mən və siz.

Culiya nəsə bir şey istəyəndə ona etiraz eləmək, sadəcə, mümkün deyildi, heç kəs səsini onun qədər həlimlik qata, belə cazibədar və belə ürəyəyatımlı ola bilməzdi. Araya sükut çökdü və Culiya anladı ki, Dollini özüylə, alçaldılmış hissləriylə mübarizə aparır.

– Yaxşı, əzizim, birtəhər məsələni yoluna qoyaram.

– Nə gözəl!

Dəstəyi yerinə qoyandan sonra Culiya dilinin altında mızıldandı: «Qoca camış!»

Dolli gəlib çıxdı. Rocer onun necə böyük oğlan olması barədə deyilənlərə nəzakətlə qulaq asıb, Dollinin onun yaşda oğlana nə demək olarsa – hər sözünə, məsləhətinə özünün ciddi təbəssümüylə yerli-yataqlı cavab verirdi. Rocer Culiyanı məəttəl qoymuşdu. O özü az danışsa da, belə təsəvvür yaranırdı ki, başqalarının dediyi hər sözü diqqətlə dinləyir. Amma bununla belə, qəribə bir duyumla ona elə gəlirdi ki, qulağı danışanda olsa da, fikri dağda-daşdadır. Elə bil, Rocer onları kənardan – zooparkda heyvanlara necə baxırlarsa, həmin maraqla – müşahidə eləyirdi və bu, Culiyada müəyyən narahatlıq yaradırdı. İlk fürsət düşən kimi Culiya Dolli üçün əvvəlcədən hazırladığı tilovu ortalığa atdı:

– Rocer, əzizim, sənin yazıq atanın bu axşam işi var. «Palladium»un səkkizinci tamaşasına iki biletim var. Tom da səni «Kafe-Royyal»da yeməyə dəvət eləmək istəyir.

Birdəqiqətlik sükutdan sonra Tomdan səs gəldi:

– Hə? Yaxşı.

Culiya Dolliyə tərəf döndü:

– Yaxşı ki, bizim Tomumuz var. Roceri onunla hara gəldi, yollamaq olar. Onlar möhkəm dostdurlar.

Maykl çoxmənalı baxışlarını Dolliyə dikdi. Onun gözündə iblislər oynadı:

– Tom çox qanacaqlı gənkdir, – dedi. – O, Roceri pis yola düşməyə qoymaz.

Dollidən cavab gəldi:

– Amma mənə elə gəlir ki, Rocer üçün İtondakı dostları ilə ünsiyyət daha maraqlıdır.

«Qoca camış, ay qoca camış!» Culiya ürəyində belə dedi.

Lançdan sonra Culiya Dollini öz otağına çağırırdı.

– Mən istirahət eləməliyəm. Uzanım, siz də mənə bütün xəbərlərdən əgah eləyin. Doyunca qeybət eləyək. İstədiyim ancaq budur.

O, əlini Dollinin kök bədəninə dolayıb nəvazişlə üzüyuxarı gəzdirdi. Bir müddət oradan-buradan – paltarlardan, qulluqçulardan, kosmetikadan çənə vurdular, ümumi tanışlarının qeybətini qırdılar və nəhayət, Culiya dirsəklənib baxışlarını Dollinin gözlərinə dikdi.

– Dollı, sizinlə bir söhbətim var. Mənə məsləhət lazımdır, siz isə bu dünyada məsləhət üçün üz tutduğum yeganə insansınız. Bilirəm, sizə etibar eləmək olar.

– Əlbəttə, əzizim.

– Demə, mənim barəmdə iyrenc şayiələr yayılıbmış. Kimsə Maykla deyibmiş ki, bəs şəhərdə mənimlə yazıq Tom Fennel haqqında çərənlayirlər.

Gözləri, hələ də özünün də yaxşı bildiyi kimi, Dollinin qarşısında tab gətirə bilmədiyi həmin füsunkar və təsirli ifadəni saxlayırdı. Bununla yanaşı, Culiya həm də qarşısındakını diqqətlə müşahidə edirdi. Amma nahaq yerə. Dollı azca da diksinmədi, sifətinin bir əzələsi də tərpənmədi.

– Maykla kim deyib?

148

– Təsəvvürüm belə yoxdur. Demir. Özünüz də bilirsiniz ki, o, özündən centlmen düzəldəndə nə görkəm alır.

Gözünəmi elə göründü, yoxsa doğrudanmı, Dollinin üzü yumşaldı?

– Mən həqiqəti bilməliyəm, Dollı.

– Mənə müraciət etdiyinizə görə çox şadam. Məndən xahiş olunmasa, öz xoşuma nəyəsə müdaxilə eləməkdən zəndeyi-zəhləm gedir. Əgər bu söhbəti də özünüz ortaliğa atmasaydınız, dünya dağıla səsimi çıxaran deyildim.

– Əzizim, sizin necə sədaqətli dost olduğunuzu məndən yaxşı kim bilər axı?

Dollı ayaqqabılarını çıxarıb ağırlığı altında xırçıldayan kreslodada yerini rahatladı. Culiya ondan gözünü çəkmirdi.

– İnsanın yırtıcı məxluq olması sizin üçün sirr deyil. Siz həmişə səs-küysüz həyat tərzinə üstün vermişiniz, harasa nadir hallarda çıxmısınız. O da ya Maykla, ya da Çarlz Temerliylə. Çarlz başqa söhbətdir: hamı bilir ki, o, min illərdi sizdən ötrü dəli-divanədir. Təbii ki, qəflətən durduğunuz yerdə sizin mühasibatlıq kitabçanızın qeydiyyatını aparan birisiylə, kontor xidmətçisiylə əyləncəli yerlərdə peyda olmağınız hamını heyretləndirib.

– Yox, heç də elə deyil. Tom kontor xidmətçisi deyil. Atası ona pay alıb. O, azpaylı şəriklərdəndir.

– Hə, özü də ildə dörd yüz funt alır.

Culiya cəld soruşdu:

– Siz haradan bilirsiniz?

Bu dəfə Culiya Dollinin yaman yerdə axşamladığına əmin idi.

– Siz mənfəət vergisi məsələsiylə bağlı məni dilə tutdunuz ki, onun şirkətinə müraciət eləyim. Bunu da orada mənə kompyonlardan biri dedi. Bir qədər qəribə görünür. Görən, o, bu pula hansı yolla həm mənzil haqqını ödəyir, həm bu cür geyinir, hələ, üstəlik, sizi gecə klublarına da aparır?

– Ola bilsin, ona atasından pul gəlir.

– Onun atası Londonun şimal hissəsində məhkəmə nəzarətçisidir. Özünüz də əla başa düşürsünüz ki, əgər o, oğluna şirkətdə pay alıbsa, nağd pulla kömək edən deyil.

Culiya ucadan qəhqəhə çəkib:

– Bəlkə, siz elə bilərsiniz, onu mən saxlayıram? – dedi.

– Mən heç nə bilmirəm, əzizim, amma adamlar bilir.

Dollinin nə sözləri, nə də o sözlərin deyiliş tərzini Culiyaya xoş gəldi. Amma öz həyəcanını üzə vurmadı.

– Bu nə dəlilikdir! Tom Rocerin dostudur. Əlbəttə, mən onunla haralarasa çıxıram. Hiss elədim ki, mənə silkələnmək lazımdır. Yeknəsəqlikdən yorulmuşam. Gördüyüm elə iki şeydir – teatr, bir də özümlə məşğul olmaq. Bu, həyat deyil. Bir də axı indi də əylənməyib, nə vaxt əylənəcəyəm? Niyə inkar eləyim: Dollini, qocalıram. Siz Mayklın kimliyini gözəl bilərsiniz. O ürəkdir, amma elə əttökəndir ki.

Dollini kimi səsle:

– O, bütün illər ərzində belə olub, – dedi.

– Deyəsən, mən adı özündən iyirmi yaş balaca oğlanla hallanan sonuncu aktrisyam.

Dollini düzəliş verib:

– İyirmi beş yaş, – dedi. – Mən də ciddi baxmırdım. Amma təəssüf ki, Tom o qədər də ehtiyatlı deyil.

– Nə demək istəyirsiniz?

– Demək istəyirəm ki, o, Evis Kraytona sizin yeni pyesinizdə rol alacağına söz verib.

– Bu Evis Krayton haradan çıxdı?

– Mənim tanışımdır, bir gənc aktrisadır, gözəlliyi lap şəkil kimidir.

– O, sadəcə, ağıldankəm oğlandır. Doğrudur, ümid eləyir ki, Mayklın saqqızını oğurlaya biləcək: Mayklın gəncliyi necə sevdiyini siz yaxşı bilərsiniz.

– Xeyr, o məhz sizi deyir. Deyir, istədiyi hər şeyi sizə elətdirə bilər. Deyir, siz o çalan havaya oynayırsınız.

Xoşbəxtlikdən, Culiya yaxşı aktrisaıdı. Bir anlığa ürəyinin döyüntüsü dayandı. «O, necə belə deyə bilərdi? Axmaq. Axmağın yekəsi!» Amma dərhal özünü cəmləyib güldü:

– Boş söhbətdir! Mən bir sözə də inanmıram.

– O çox adi, qaba bir gəncdir. Siz onun yadına elə düşmüşünüz ki... Odur ki onun başının gicəllənməsində təəcüblənəsi bir şey yoxdur.

Culiya sadələvhəsine gülümsəyib günahsız nəzərlərini Dolliyə dikdi.

– Amma, əzizim, ümid eləyirəm ki, siz Tomu mənim məşuqum qiyafəsində görmürsünüz.

– Hətta görməsəm belə, mən bu fikirdə olan yeganə insanam.

150

– Hə, ya yox?

Dolli susurdu. Bir dəqiqə gözlərini qırpmadan bir-birlərinə baxdılar. Hər ikisinin ürəyi nifrət alovuna bürünmüşdü, amma Culiya əvvəlki kimi gülümsəyirdi.

– Əgər belə olmadığına and içsəniz, əlbəttə, mən sizə inanaram.

Culiyanın səsi həzinləşdi, gümrahlaşdı, qəti süni olmayan səmimiyyət aldı.

– Mən hələ sizə bir dəfə də yalan deməmişəm, Dolli, hər şeyi yenidən başlamaq üçün mən artıq kifayət qədər qocayam. Sizə söz deyirəm ki, Tom həmişə mənə ancaq dost olub, başqa heç nə.

– Siz mənim ürəyimi yükədən azad etdiniz.

Culiya bildirdi ki, Dolli ona inanır və bu, Dolliyə də məlum idi. Dolli davam elədi:

– İş ki belə oldu, onda, Culiya, əzizim, öz nüfuzunuza görə ağılla hərəkət edin. Bu gənc insanla hara gəldi getməyin. Atın onu.

– Olmaz. Onda belə çıxar ki, insanların bizim barəməzində ağızlarını boş qoyub danışdıqları doğruymuş. Mənim vicdanım təmizdir. Başımı dik tutmağa tam haqqım var. Əgər hərəkətlərimdə mənim barəmədə kimlərsə nələrsə fikirləşdiklərini əsas tutsam, öz-özümə nifrət eləyirəm.

Dolli təzədən ayaqqabılarını geyindi və çantasından dodaq boyasını çıxarıb dodaqlarını boyadı.

– Neynək, əzizim, uşaq deyilsiniz ki, nə elədiyinizi bilməyəsınız.

Onlar soyuq ayrıldılar.

Amma Dollinin dilindən çıxan iki, ya üç kəlmə Culiya üçün daha ağır xəbər oldu. O kəlmələr heç cür fikrindən çıxmırdı. Bir də ki əgər şeyiə həqiqətə bu qədər yaxındırsa, bu, hamını çaşqın vəziyyətdə qoya bilər. Amma bütün bunların kimə nə dəxli? Dünyada milyonlarla qadının məşuqu var və bu, kiminsə vecinə deyil. Həm də o, aktrisadır və aktrisadan həya, ismət mücəssəməsi olmağı gözləyən də yoxdur.

«Hər şeyə mənim lənətə gəlmiş o abır-həyam bais olub. Səbəbkar bircə odur».

Culiya heç bir qeybət təhlükəsi gözləməyən tam fərqli – xeyirxah və mərhəmətli qadın kimi ad çıxarmışdı. İndi belə çıxırdı ki, bu ad öz əlləriylə hördüyü türmə divarı kimi onun qarşısını kəsib. Bu hələ dərdin yarısıdır. Görəsən, Tom onun o çaldığı havaya oynadığını deyəndə nəyi nəzərdə tutmuş?

Bu, Culiya dərinə toxundu. «Axmaq! Necə cürət eləyib?!» Buna görə nə deyəcəyini də bilmirdi. Onu söymək istəyirdi, amma nə faydası? Onsuz da o, boynuna almayacaqdı. Culiyanın bir çıxış yolu qalırdı – susmaq. Culiya cızıqdan çox çıxmışdı: özü yıxılan ağlamaz, hər şeyi olduğu kimi qəbul etməliydi. Həqiqətə göz yummaq lazım deyil: Tom onu sevmir, yalnız bir səbəbdən onun məşuqu olub ki, öz şöhrətpərəstlik hissələrini təmin edə, ən azı, öz gözündə özünü böyük görə, ürəyinə xoş gələn, amma açə bilmədiyi çox qapılardan onun açarıyla keçə bilər.

«Əgər ağılim yerində olsaydı, onu atardım. Belə demək asandır! Mən axı onu sevirəm». Culiya əsəbi halda gülümsədi.

Ən qəribəsi bu idi ki, öz ürəyinə baxanda o, qadın Culiya Lemberti deyil, aktrisa Culiya Lemberti incitdiyinə görə hiddətləndiyini görürdü. O, mütəmədi hiss eləyirdi ki, istedadı – tənqidçilər onu «dahi» adlandırdılar, amma bu, həddən ziyadə gurultulu söz idi, «bacarıqlı» desəydilər, daha yaxşı çıxardı – özünün deyil, hətta özü də istedadının deyil. Sadəcə, bu, Culiya Lembertinin özünüifadəsi üçün istifadə etdiyi nəşə kənar bir şey idi. Bu, ona məlum olmayan

elə bir mənəvi məkan, haradasa yuxarıdan axıb içindən keçən elə bir işıq idi ki, Culiya onun vasitəsilə qadir olmadıqlarını eləyirdi. O özü günü-gündən qocalan adı, müəyyən qədər gözəgəlimli bir qadın idi. Amma istedadının nə yaşı, nə də zahiri görünüşü var idi. O, onun üzərində skripkanın üzərində gəzən barmaqlar kimi gəzirdi. Ona, o barmaqlara xilaf çıxmaq – Culiya ən çox özünə bunu bağışlaya bilmirdi.

Culiya yuxuya getmək istədi. Günortalar yatmağa elə öyrəncəliydi ki, elə yerinə girməyə məəttəl idi, dərhal yuxu onu aparırdı. Amma bu gün oyan-buyana qurcalana-qurcalana qalmışdı, yuxusu gəlmirdi ki, gəlmirdi. Axırda saata baxdı. Tom işdən, adətən, beşdən sonra qayıdırdı. Ondan ötrü bütün canıyla danıxmışdı. Yanında olanda rahatlığını onun ağışında tapırdı, qalan şeylər eyninə də deyildi. Culiya nömrəni yığdı.

– Allo! Hə! Danışan kimdir?

Culiya çaşqınlıq içində dəstəyi qulağına dayadı. Bu, Rocerin səsiydi. Dəstəyi yerinə qoydu.

ON DOQQUZUNCU HİSSƏ

Culiya gecəni də, demək olar, yatmadı. Rocerin qayıdığını eşidəndə də eləcə uzanıb qalmışdı, yerindəcə işığın düyməsini basıb saatın dörd olduğunu gördü. Dodaqlarını büzdü. Səhəri gün Culiya təzəcə yerindən qalxmağa hazırlaşanda o, güllə kimi pilləkənlərlə qaçırdı.

– Ana, içəri keçə bilərəm?

– Keç.

Rocer hələ də pijama və xalatda idi. O, anasına gülümsədi. Rocer necə sütün, gənc görünürdü.

– Sən dünən çox gec qayıtdın.

– Çox da yox. Təxminən, birdə.

– Yalançı! Mən saata baxdım. Dörd idi.

O, şən ovqatla razılaşıb:

– Dörddür, qoy dörd olsun, – dedi.

– Deyin görüm, bu vaxta qədər nə işlə məşğul idiniz?

– Tamaşadan sonra şam yeməyinə getdik. Rəqs elədik.

– Kimlə?

– Orada görüşdüyümüz iki qızla. Tom onları əvvəldən tanıyır.

– Adları necədir?

– Biri Cil, o biri Cun. Soyadlarını bilmirəm. Cun aktrisasıdır. Soruşdu ki, onu sənin növbəti pyesinə dublyor düzəldə bilərəmmi?

Hər halda, onlardan biri də Evis Krayton deyildi. Dollinin dilindən çıxandan bəri bu ad Culiyanın fikrindən çıxmırdı.

– Amma axı belə yerlər səhər dördə qədər işləmir.

– Hə, biz Tomun yanına qayıtdıq. Məndən söz aldı ki, sənə deməyim. Elə fikirləşdi ki, sən bərk əsəbiləşəcəksən.

– Məni əsəbiləşdirmək üçün daha vacib səbəblər olmalıdır. Söz verirəm, dilimdən bir kəlmə də qaçırmayacağam.

– Əgər bir günahkar varsa, o da mənəm. Mən dünən günorta ona dəyib bu işi razılaşdırdım. Kitabda yazılan, tamaşalarda göstərilən bu sevgi deyilən şeyin nə olduğunu... Mənim bir azdan on səkkiz yaşım olacaq. İstədim, bunun nə olduğunu bir özüm üçün yoxlayam.

Culiya gözlərini dipdiri açıb yatağında oturdu və sual-edici baxışlarını Rocerə dikdi.

– Rocer, de görüm, sözünün canı nədir?

O, həmişəki kimi ciddi və təmkinliydi.

– Tom dedi ki, iki qız tanışısı var, bu işi onlarla yoluna qoymaq olar. Dedi ki, hər ikisiylə yatıb. Qızlar bir yerdə yaşayırlar. Belə, onlara zəng vurub tamaşadan sonra görüşməyi təklif etdik. Tom dedi ki, dostumun siftəsidir, qoy mənəm hansına düşəcəyim üçün püşk atsınlar. Onun mənzilinə qayıdanda Tom Cillə yataq otağına keçdi, Cunla mənə qonaq otağını verdi.

Hansısa an Rocerlə bağlı həyəcan keçirdiyinə görə Tom Culiyanın fikrindən çıxdı.

– Özü də, anacan, bilirsən, burada xüsusi bir şey yoxdur. Başa düşə bilmirəm, nədən onun üstündə bu boyda hay-küy qaldınlar.

Culiyanı qəhər boğdu, gözləri yaşla doldu və yanaqlarıyla sel kimi axdı.

– Anacan, sənə nə oldu? Niyə ağlayırsan?

– Sən axı hələ lap uşaqsan!

Rocer ona yaxınlaşdı, çarpayının qırağında əyləşib bərk-bərk qucaqladı.

– Anacan, sənə nə oldu axı! Yaxşı, yaxşı, ağlama. Bilseydim, halın belə dəyişəcək, sənə heç nə deməzdim. Bir də ki onsuz da gec-tez bu baş verməliydi.

– Amma belə tez... Belə tez! İndi mən özümü tamam qoca hiss eləyirəm.

– Sən – qoca?! Bircə belə demə, anacan... «İllər ona hökm edə bilməz. Dəyişə-dəyişə əbədiyyətəcn dəyişməz»¹.

Culiya göz yaşları içində gülümsədi.

– Axmaqsan, Rocer. Elə bilirsən, o qoca eşşəyin onun haqqında dedikləri Kleopatraya xoş gələrdi? Sən bir az da gözləyə bilərdin.

– Yaxşı ki, gözləməmişəm. İndi hər şeyi bilirəm. Doğrusunu desəm, bu, iyənc bir şeydir.

Culiya dərindən köks ötürdü. Rocerin onu belə nəvəzişlə qucaqlaması onu sevindirirdi, amma özünə dəhşətli yazığı gəlirdi.

Rocer soruşdu:

– Əziz anam, sən mənə hirslənirsən?

– Hirslənirəm? Yox. Amma əgər bu, onsuz da baş verməliydisə, istəyərdim, belə nasiranə olmasın. Sən bu haqda eynən hansısa bir maraqlı elmi təcrübədən danışılan kimi danışırısan, nə az, nə də çox.

– Əslində, elə də oldu.

Culiya oğluna xəfifcə gülümsədi.

– Sən, həqiqətənmi, bunu məhəbbət hesab eləyirsən?

– Çoxu belə fikirləşir, məgər elə deyil?

– Elə deyil, qəti elə deyil! Məhəbbət bilirsən, nədir? Ağrı və əzab, həya, heyrət, cənnət və cəhənnəm, adi hisslərinlə müqayisədə yüz dəfə gərginləşmək hissi, izaholunmaz qüdsə, azadlıq və köləlik, rahatlıq və həyəcan.

Onu dinləyən Rocerin bu tərənəməz sükutunda elə bir şey var idi ki, Culiyanı istər-istəməz oğluna baxmağa məcbur elədi. Rocerin gözlərində qəribə ifadə var idi. Culiya o ifadəni oxuya bilmirdi. Elə bil, Rocer uzaqdan axıb gələn səslərə qulaq asırdı.

Rocer mızıldandı:

– Elə də şən səslənir.

Culiya Rocerin sifətini zərif dərilə ovucları arasına salıb dodaqlarından öpdü.

¹ Uilyam Şekspir. “Sezar və Kleopatra”

– Mən axmağam, hə? Hələ də sənə baxanda bir vaxtlar qucağımda saxladığım o körpəni görürəm.

Rocerin gözlərində hiyləgər təbəssüm göründü.

– Nəyə gülürsən, balaca?

– Yaxşı fotoydu, hə?

Culiya gülməkdən özünü saxlaya bilmədi.

– Donuz balası. Murdar donuz balası.

– Qulaq as, Cunun işini neyləyək? Dublyor olmağa onun ümidi varmı?

– Deyərsən, bir gün yanıma gəlsin.

Rocer gedəndən sonra Culiya dərindən nəfəs aldı. O əzilmişdi, özünü çox tənha hiss eləyirdi. Həyatı həmişə o qədər maraqlı və gərgin keçmişdi ki, oğluyla məşğul olmağa, sadəcə, vaxtı olmamışdı.

Əlbəttə, oğlu göyöskürək keçirəndə, yaxud xənazirə tutulanda dəhşətli həyəcanlanmışdı. Amma belə götürəndə Rocer sağlam uşaq idi və onun fikrini o qədər məşğul eləməirdi. Oğlu isə əgər Culiyanın onunla oynamağa həvəsi olurdusa, həmişə qulluğunda hazır idi. Culiya həmişə düşüncüdü ki, Rocer böyüyüb onunla fikirlərini bölüşəndə o necə də xoşbəxt olacaq. Doğrusu, oğluna heç vaxt əməlli-başlı yiyə durmasa da, indi onu itirdiyi Culiya üçün ağır zərbə oldu. Oğlunu ondan alıb oğurlayan o qız barədə düşünəndə Culiyanın dodaqları əsdi.

«Dublyor! Sən bir iştahaya bax! Ay səni!»

Culiya öz dərdinə elə bürünmüşdü ki, Tomun xəyanətinin ağrısını, demək olar ki, hiss eləməirdi. Culiya əvvəllər də Tomun ona xəyanət etdiyinə əmin idi. Bu yaşına, bu ehtirasına uyğun, üstəlik, Culiyanın da sənətiylə bağlı çıxışlara, müxtəlif görüşlərə gedərək, qeyb olmasından istifadə edib tələbatını ödəmək üçün düşən imkanları o, şübhəsiz, boş vermirdi. Culiya hər şeyə göz yumurdu. Onun istədiyi az şey idi – bütün bunlardan xəbərdar olmamaq. İndi o, ilk dəfəydi faktla üz-üzə qalmışdı.

«Bununla da barışmalı olacağam. Pis odur ki, yalan danışasan, özün də bilməyəsən ki, yalan danışırısan. Axmaq olub axmaq olduğunu bilməməkdənsə, axmaq olub axmaq olduğunu bilmək yaxşıdır». Culiya dərindən ah çəkdi. Fikir-lər beynində bir-birini əvəz eləyirdi.

İYİRMİNCİ HİSSƏ

Milad bayramında Tom İstburna, valideynlərinin yanına getdi. «Hədiyyələr günü»¹ Culiyanın iki çıxışı var idi. Odur ki şəhərdə qalıb Yeni ili qarşılamaq üçün Dolli de Frizin «Savoy»da təşkil etdiyi təntənəli şənliyə getdilər. Bir neçə gündən sonra Rocer Vyanaya yollandı. Oğlu Londonda olduğu müddətdə Culiya, demək olar ki, Tomu görmədi. O heç Rocerdən Tomla şəhəri ələk-vələk eləyəndə nə işlərdən çıxdıqlarını da soruşmurdu. Çünki bilmək istəmirdi: bir şənliyi o birisiylə əvəzləyə-əvəzləyə fikrini dağıdıb bu barədə düşüncələri beynindən çıxarmağa çalışırdı və işi bu işdə də ona kömək olurdu. Elə teatrın qapısından içəri keçməyə məəttəl idi, ağrısı, qısqanclığı, özünü alçalmış kimi hiss eləməsi səngiyib avazıyır. Elə bil, o, krem şüşəsinin dibində yer üzünün bütün həyəcanlarına son verə bilən möcüzə bir məlhəm tapırdı. Culiya ondan güc alırdı, özünü göyün yeddinci qatında hiss eləyirdi. Əlinin altında belə bir məlhəmi olan insan nəyə desən qadır idi.

Rocer geri qayıdan gün Tom idarədən ona zəng elədi.

– Bu axşam nəsə bir işin yoxdur ki? Bəlkə, axşamı bir yerdə keçirək?

– Mümkün deyil. Görüşüm var.

Düz demirdi, amma elə bil, dodaqları özü onun əvəzinə danışırdı.

– Hə? Bəs sabah?

Əgər Tom təəssüf hissi keçirsəydi, əgər ondan dediyi o görüşə getməməyi xahiş etsəydi, bu, Culiyaya artıq söz demədən onunla əlaqələrə son verməyə kifayət edərdi. Onun bu laqeydliyi Culiyanı ovsunlamışdı.

– Sabah? Yaxşı.

– Oldu. Tamaşadan sonra gəlib səni teatrdan götürəcəyəm. Hələlik.

Tom odasına girəndə Culiya artıq hazır dayanıb onu gözləyirdi. O, dəhşətli həyəcan içindəydi. Onu görəni kimi Tomun çöhrəsi işıqlandı; Evi otaqdan çıxar-çıxmaz Culiyanı özünə çəkib ehtirasla öpdü. Sonra gülüb:

¹ Hədiyyə günü – Miladda nökr-ənaibin hədiyyə aldığı ikinci gün

– Bax indi yaxşı oldu, – dedi.

Gənc, sütül, həyatsevər, ürəyinin qapısı taybatay açıq bu gəncə baxanda adamın ağına da gəlməzdi ki, o, Culiya belə amansız əzablar verir. İnana bilməzdin ki, bu oğlan o qadını aldadır. Onların iki həftə görüşmədiklərini Tom həтта hiss belə eləməmişdi. Bu, aydın görünürdü.

(«İlahi, əgər onu həyatımdan biryolluq rədd eləyə bilseydim».)

Amma Culiya ona gözəl gözlərinin şən təbəssümüylə baxıb soruşdu:

– Hara gedirik?

– Mən Kveqada stol sifariş eləmişəm. Onların proqramında yeni nömrə var. Hansısa bir amerikalı fokusçudur. Deyirlər, çox yüksək səviyyədir.

Bütün şam yeməyi boyu Culiya dil boğaza qoymadı. Toma təşrif buyurduğu qəbullardan, getməməsi heç cür mümkün olmayan teatr axşamlarından danışdı. Elə təəssürat yaranmışdı ki, onların belə uzun müddət bir-birindən ayrı düşməsinin yeganə səbəbi Culiyanın vaxt tapa bilməməsi olub. Onu ruhdan salan Tomun hər şeyi arın-arxayın qəbul eləməsiydi. Şübhəsiz, Tom ona görə şad idi; Culiyanın öz işlərindən, görüşdüyü insanlardan danışdıqlarına maraqla qulaq asırdı, amma həm də şübhə yox idi ki, o, onun üçün azca da danıxmayıb. Tomun bu xəbəri necə qəbul edəcəyini görmək üçün Culiya onun öz pyeslərində oynamaq üçün Nyu-Yorka qastrola dəvət aldığı dedi. Ona orada hansı şərtlər təklif olunduğunu bəyan etdi.

Tomun gözləri parıldadı və o, ucadan:

– Bu ki əladır! – dedi. – Bu ki göydəndüşmədir. Sən heç nə itirmirsən, əvəzində, bir ətək pul qazana bilərsən.

– Hə, elə olmağına elədir, amma nəsə Londonu tərək eləmək istəmirəm.

– Niyə, nəyin xətrinə? Mən sənə yerində olsaydım, bu təklifdən ikiəlli yapışardım. Pyes nə vaxtdandır səhnədədir, belə getsə, pasxayacan ona baxmağa gələnlərin sayı tamam azalacaq. Əgər sən Amerikanı fəth eləmək istəyirsənsə, bil ki, belə imkan bir də ələ düşən deyil.

– Bu pyesin yazda getməyəcəyinə əsas görmürəm. Bir də ki mən yeni insanlarla tanışlığı xoşlamıram. Öz dostlarımla qalmağa üstünlük verirəm.

– Məncə, bu səfehlikdir. Dostların sənsiz də əla keçinəcək. Sən də Nyu-Yorkda vaxtını kefin istəyən kimi keçirəcəksən.

Culiyanın cingiltili gülüşü ürəkdən gəldi.

– Deyəsən, məndən canını necə qurtarmağın hayındasan.

– Əlbəttə, mən səndən ötrü dəhşətli darıxacağam. Amma biz axı cəmi bir neçə ayığa ayrılacağıq. Əgər mənim əlimə belə fürsət düşsəydi, dünyasında buraxmazdım.

Şam yeməyindən sonra restoranın qapıçısı onlar üçün taksi çağırtdıranda Tom sürücüyə çox təbii bir hal kimi öz mənzilinin ünvanını dedi. Taksidəcə Culiyanın belini qucaqlayıb üzündən öpdü. Sonra Culiya çox da geniş olmayan biryerlik çarpayıda Tomun ağışında uzananda hiss elədi ki, indi onun canına büsbütün hakim kəsilən bu ilahi rahatlığının müqabilində son iki həftə içini gəmirən həmin o ağrı elə də böyük bir şey deyilmiş.

Culiyə Tomla dəbdə olan restoranlara və gecə kafelərinə getməyindəydi. Əgər insanlara Tomu onun məşuqu kimi görmək xoş gəlibsə, neynək, qoy işlərində olsunlar. Amma axır vaxtlar Culiyə onunla harasa getmək istəyəndə Tom daha tez-tez məşğul olurdu. Culiyanın kübar dostları arasında belə bir fikir yaranmışdı ki, Tom Fennel mənfəət vergisini necə azaltmaq sərindən ağılabatan təkliflər verir. Bir gün Dennonantlar onu özlərinin şəhərətrafi evlərinə dəvət etmişdilər. Tom orada özünə onun peşəkar bilgilerindən istifadə etmək istəyən bir dəstə dost qazandı. Tom Culiyaya tanış olmayan şəxslərdən də dəvətlər almağa başladı. Ümumi tanışlar bəzən Culiyaya deyirdi:

– Siz də Tom Fenneli tanıyırsınız, eləmi? Heç də fərsiz deyil, düzdürmü? Eşitmişik ki, o, mənfəət vergisində yüzlərcə funt qənaət eləmək üçün Cillianlara yardımçı olub.

Bütün bunlar Culiyaya qəti xoş gəlmirdi. Əvvəllər kiminsə evinə Tom ancaq onun vasitəsilə ayaq qoya bilərdi. Belə çıxırdı ki, artıq o, onun köməyi olmadan da əməlli-başlı keçinə bilər. Tom qılıqlı və ciddi idi, əyin-başına çox yaxşı baxırdı, həmişə də səliqəli və tərəvətli görkəmdəydi ki, bu da insanları cəlb eləyirdi. Üstəlik, Tom onlara pullarını qənaət etməkdə də yardımçı olurdu. Culiyə Tomun can atdığı aləmə kifayət qədər bələd idi və başa düşürdü ki, o, tezliklə orada

özünə güclü mövqə qazanacaq. Culiya onun o aləmdə rastlaşacağı qadınların tamahkar olduqları qənaətindəydi, amma onu qarmağına keçirməyə şad ola biləcək adlı-sanlı xanımlardan birinin belə adı yadına düşmürdü. Onu sakitləşdirən də elə bu idi: hamısı elə simiciydi ki, qışda onlardan qar da ala bilməzdin. Dolli deyirdi ki, o, ildə dörd yüz funt qazanır. Bu pulla o aləmdə baş saxlaya bilməzsən.

Culiya Amerikaya getməkdən Tomla söhbətdən xeyli əvvəl qəti imtina etmişdi. Hansı ki o vaxt tamaşaçı zalında adam əlindən tər pənmək mümkün deyildi. Amma baxın, qəflətən Londonun bütün teatrlarında tamaşaçı sandan bir qəribə süslük yarandı. İnsanlar, demək olar ki, teatrdan ayaqlarını kəsirlər və bu da, təbii ki, yığıma öz təsirini göstərirdi. Belə görünür ki, pyes, doğrudan da, pasxadan o yana duruş gətirə bilməyəcək. Onların ehtiyatda böyük ümid bəslədikləri yeni bir pyesləri də var idi. «Bu zaman» adlı bu pyesin premyerasını onlar bu payız eləmək istəyirdilər. Bu pyesdə Culiya üçün çox gözəl bir rol var idi, amma ən gözəli bu idi ki, nəhayət, Maykla da öz ampluasına uyğun rol tapılmışdı. Belə pyeslər illərlə repertuarlardan silinmirlər. Bu tamaşanı mayda səhnələşdirmək ideyası Mayklın o qədər də ürəyincə deyildi. Amma qabaqdan yay gəlirdi və deməli, çıxış yolu yox idi. Odur ki o, aktyor heyətini yığmağa başladı.

Antrakt elan edildiyi günortalardan birində Evi əlində kağız Culiyaya yaxınlaşdı.

Culiya heyrət içində Rocerin xəttini tanıdı.

«Əziz anam!

İcazə ver, sənə haqqında danışdığım miss Cun Denveri təqdim edirəm. O, dəhşətli yanğıyla «Siddons-teatr»a düşmək istəyir və əgər sən onu ən xırda rola dublyor götürsən, çox xoşbəxt olar».

Culiya bu kağız parçasındakı rəsmiyyətə gülümsədi, ona ləzzət eləyən oğlunun daha böyüyüb dost-tanışına iş düzəltməsi idi. Qəflətən Cun Denverin kimliyini xatırladı. Cun və Cil. Roceri yoldan çıxaran həmin qız. Culiya üzünü turşutdu. Ona baxmaq maraqlı olardı.

– Corc hələ getməyib ki?

Corc onların dalandanı idi. Evi başını tər pəndib qapını açdı.

– Corc!

O, içəri keçdi.

– Məktub gətirən o xanım hələ buradadır?

– Bəli, miss.

– Deyin ki, mən onu tamaşadan sonra qəbul edəcəyəm.

Axıncı hissədə Culiya ziyafət libasında peyda olur. Libas gözəgəlimliydi və onun gözəl bədənini gözəl təqdim edirdi. Qara saçlarında brilyant diadema, əllərində isə brilyant qolbağı bərq vururdu. Həqiqətən də, roluna uyğun əzəmətli görkəm. Culiya Cun Denveri alqışlar bitən kimi qəbul etdi. O, bir göz qırpımındaca göydən yerə, həyata enməyi bacarırdı, amma indi Culiya özünə əziyyət verib dəyişmək istəmədi, odur ki elə pyesinin o soyuq, əzəmətli, həm də cılız qəhrəmanını təsvir eləməkdə davam etdi.

– Mən, onsuz da, sizi çox gözlətdim, qərara aldım ki, görüşümüzü uzatmayım, əynimi sonra dəyişərəm.

160 Culiyanın al-qırmızı dodaqlarına şahzadə təbəssümü qonmuşdu; səşində istehza dolu ahəng Culiya ilə o gələn qızın arasındakı məsafədən xəbər verirdi. İlk baxışdanca onda odasına girən qızın kimliyi barədə təsəvvür yarandı. Gəlincik sifətli, fındıqburun, üzünə boyanı həm çox, həm də yersiz çəkən gənc bir qız.

«Ayaqları həddən artıq qısa, qəti gözəçarpmayan adi bir qız». Culiya onun barəsində belə qənaətə gəlmişdi.

Əynindəki, çox güman, bayırlıq paltarıydı, elə birçə o özü Culiyaya sahibi haqqında hər şeyi deyirdi.

(«Şaftsberi-avenyu. Endirilmiş qiymətlərlə satış».)

Yazıq qız çox həyəcanlıydı. Culiya ona stul göstərərək siqaret təklif etdi.

– Kibrit yanınızdadır.

Qız kibriti yandırmaq istəyəndə Culiya gördü ki, əlləri əsir. Birinci çöp sındı, ikincini alışıdırmaq üçün üç dəfə cəhd eləmək lazım gəlmişdi.

(«Kaş Rocer onu bu halda görəydi! Ucuz ənik, ucuz dodaq boyası, özü də qorxudan meyit rəngi alıb. Amma Rocerin qənaətinə, o, şən bir qızıdır».)

– Siz çoxdan səhnədəsiniz, miss... Bağışlayın, adınızı unutmuşam.

Qızın boğazı qurumuşdu. Siqareti sönsə də, onu həmin məlum görkəmdə əlində tutmuşdu. Birtəhər dilinə güc verib Culiyanın sualına cavab verdi:

– Cun Denver. İki ildir.

– Neçə yaşınız var?

– On doqquz.

(«Yalandır. İyirmi iki olar».)

– Siz mənim oğlumla tanışsınız?

– Bəli.

– O, İtonu yenicə bitirib, almanca öyrənmək üçün Vyana-yaya gedib. O, əlbəttə, hələ çox cavandır; atasıyla fikirləşdik: Kembridge daxil olmazdan əvvəl bir neçə ayını xaricdə keçirməsi Rocerin xeyrinə olar. Bəs siz hansı amplyualarda çıxış etmisiniz? Siqaretiniz sönmüb. Başqasını götürün.

– Yox, lazım deyil, çox sağ olun. Mən əyalətlərdə oynamışam. Çox istərdim Londonda özümü göstərim.

Ümidsizlikdən, elə bil, cəsərlənmişdi. Aydın görünürdü ki, bu qısa çıxışını qabaqcadan hazırlayıb:

– Mən həmişə sizinlə dəhşətli qürur duymuşam, miss Lembert. Həmişə deyirəm ki, siz İngiltərə səhnəsinin nəhəng aktrisasısınız. Mən dramatik sənətlər üzrə Kral Akademiyasında keçirdiyim illərlə müqayisədə sizin tək özünüzdən daha artıq öyrənmişəm. Həyatımın ən böyük arzusu sizin teatrda oynamaqdır, miss Lembert. Əgər siz mənə lap xırda bir rol verə bilsəydiniz! Bu, mənim üçün elə böyük şansdır ki... Bunu ancaq arzulamaq olar.

– Zəhmət olmasa, şlyapanızı çıxarın.

Cun Denver ucuz şlyapasını başından çıxarıb cəld hərəkətlə qısa kəsilmiş tellərini düzəltdi.

Culiya:

– Gözəl saçlardır, – dedi.

Culiya həmin o azca sınaqçı, amma həm də kraliçanın təntənəli mərasimlərdə öz əyanlarına hədiyyə etdiyi olduqca xoş təbəssümlə gözlərini Cuna zillədi. Culiya dinib-danışmırdı. Janna Tebunun aforizmi həmişə yadındaydı: «Əgər çox vacib deyilsə, pauza eləmə, işdir əgər bu baş veribsə, onda nə qədər bacarırsan, uzat». Culiyaya elə gəldi ki, qızın ürəyinin döyüntüsü onun da qulağına çatır, onun yumaq kimi o ucuz paltarına, hətta öz dərisinə necə büzüşüb-yığıldığını gördü.

– Oğlumdan mənə zəmanət məktubu yazmağı xahiş eləmək fikri haradan ağılıza gəldi?

Qız elə qızardı ki, bu hətta boyanın altından da hiss olundu və cavab verməzdən əvvəl əziyyət çəkə-çəkə udqundu:

– Oğlunuzu tanışlarımdan birinin yanında görüb sizinlə necə qürur duyduğumu ona dedim. O da qayıtdı ki, ola bilsin, növbəti pyesdə mənim üçün nəsə tapıldı.

– Mən indi bütün rolları bir-bir fikrimdə çözləyirəm.

– Mən rol arzulamıram. Əgər dublyor ola bilsəydim... Demək istəyirəm ki, bu, mənə repetisiyalarınıza gəlib sizin texnikanızı öyrənməyə imkan verərdi. Bunun özü elə bir məktəbdir. Hamı belə deyir.

(«Axmaq qız, məni bişirmək istəyir. Guya, mən özüm bunu bilmirəm. Bircə səni öyrətməyim qalmışdı».)

– Sizin bu münasibətiniz mənə çox xoşdur. Amma inanın ki, mən adi bir qadınam. Tamaşaçı mənə qarşı mərhəmətlidir, çox mərhəmətlidir... Siz yaxşı qızınsınız. Özü də gəncsiniz. Gənclik gözəldir. Biz həmişə gənclərə özlərini göstərmək üçün imkan yaradırıq. Həm də bizlər əbədi deyilik, zamanı gələndə yerimizi tutacaq əvəz yetişdirməyi publika qarşısında özümüzə borc bilirik.

Culiya bu sözləri elə sadələvhüklə dedi ki, Cun Denverin ürəyi yerinə gəldi. «Qarını bişirə bildi, dublyor yeri artıq cibindədir! Tom Fennel demişdi ki, əgər axmaq olmasa, Rocerlə tanışlıq onu gətirib bir yerə çıxaracaq».

– Amma bu, belə tezliklə olmayacaq, eləmi, miss Lember? – dedi və onun gözləri, o qəşəng qara gözləri parıldıdı.

(«Burada sən haqlısan, göyərçinim mənim, elə haqlısan! Mərc gələrəm ki, hətta yetmiş yaşında da səndən yaxşı oynayacağam».)

– Bəli, mən fikirləşməliyəm. Növbəti pyes üçün bizə hansı dublyor lazım olacağını hələ bilmirəm.

– Söz gəzir ki, qız qəhrəmanı Evis Krayton oynayacaq. Mən ona dublyor ola bilərdim.

Evis Krayton. Culiyanın sifətində bir əzələ də tərpənmədi. Bu adın ona nəsə dediyi bir adamın da ağılına gəlməzdi.

– Onun haqqında ərimdən eşitmişəm, amma hələ ortada heç bir şey yoxdur. Mən onu azca da tanımıram. İstedadı varmı?

– Elə bilirəm ki, var. Biz teatr məktəbində bir yerdə olmuşuq.

Culiya:

– Həm də deyirlər ki, şəkil kimi qızıdır, – deyib qəbulun bitdiyini nümayiş etdirmək üçün ayağa qalxdı və kraliça gör-

kəmini çiyindənə atdı. Səsinin ahəngini dəyişib bir andaca təzədən imkanı daxilində olan köməkliliyi bir dost kimi məmnuniyyətlə eləməyə həmişə hazır olan doğma, ürəyiaçıq bir aktrisyaya çevrildi. – Əzizim, adınızı və ünvanınızı qeyd edib mənə verin, bir şey alınsa, sizə xəbər eləyəcəyəm.

– Siz məni yaddan çıxarmazsınız ki, miss Ləmbert?

– Xeyr, əzizim, söz verirəm. Sizinlə tanışlıq mənə xoş oldu. Siz qiyamət qızınsınız. Küçəyə çıxışı özünüz tapa biləcəksinizmi? Sağ olun.

«Mənim teatrımdan rol istəyəne bax. Qulağının dalını görərsən. Mənim oğlumu pozan murdar fahişə! Mənim zavallı quzucuyəzim. Ayıb və ləkə: bunun başqa adı yoxdur. Belələrinə qanunla ən ağır cəza verilməlidir».

Gözəl libasını soyuna-soyuna güzgüdə özünə baxdı. Baxışları hirsliydi, dodağı isə kinayəli təbəssümdən əyilmişdi. Öz əksinə müraciətlə:

– Rəfiqəm mənim, – dedi, – sənə «Bu zəmanə»də, ümumiyyətlə, teatrımızın heç bir tamaşasında oynamayaçaq bir insanın da adını deyə bilərəm: bu, Evis Kraytondur.

İYİRMİ BİRİNCİ HİSSƏ

Amma bir həftə sonra Maykl onun adını yada saldı.

– Qulaq as, sən Evis Krayton adlı qız barədə eşitmişənmi?

– Heç vaxt.

– Deyirlər, pis deyil. Xanımlığı-zadı yerli-yerindədir. Atası hərbcilərdəndir. Fikirləşdim, görən, Onor roluna yarayar.

– Onun haqqında kimdən eşitmişən?

– Tomdan. Onlar tanışdırlar. Deyir, istedadlı qızıdır. Bir həftədən sonra bazar günü tamaşasında çıxış edəcək. Tom hesab eləyir ki, ona baxmağa dəyər.

– Nə olar, get bax.

– Mən qolf oynamaq üçün Senduiçə uik-endə hazırlayıram. Sən qəti getmək istəməzdin, hə? Pyes, yəqin ki, zibildir, amma tamaşadan sonra rolu ona oxumağa verib verməməyi özün müəyyən edə biləcəksən. Tom da sənənin gedəcək.

Culiyanın ürəyi bərk-bərk döyündü.

– Təbii ki, gedərəm.

Bazar günü Culiya Toma zəng eləyib teatra getməzdən əvvəl öz evində qəlyanaltıya dəvət etdi. Tom Culiya hazır olmadan gəlib çıxdı.

Culiya qonaq otağına keçib soruşdu:

– Mən yubanmışam, yoxsa sən tələsmisən?

Culiya gördü ki, Tom səbrini güclə basıb. O, əsəbiydi, elə bil, iynə üstə oturmuşdu.

Tomun cavabı belə oldu:

– Üçüncü zəng düz səkkizdə çalınır. Teatra tamaşa başlayandan sonra gəlib çatmaqdan zəhləm gedir.

Onun bu gərginliyi Culiyaya bilmək istədiklərini bütübütün deyirdi. O, öz kokteylini içəndə qəti tələsmək fikrində deyildi. Soruşdu:

– Oyununa baxmağa getdiyimiz aktrisanın adı nədir?

– Evis Krayton. Onun barəsində sən nə fikirdə olduğununu bilmək mənim üçün dəhşətli dərəcədə maraqlıdır. Elə bilirəm, o tapıntıdır. Bu gün gələcəyini bildiyinə görə yaman həyəcan keçirir. Amma mən ona dedim ki, bunun üçün əsas yoxdur. Bazar günü tamaşalarının nə olduğunu sən özün gözəl bilirsen: qaçaraq repetisiyalar, nə bilim nələr. Ona dedim ki, sən bütün bunları yaxşı anlayırsan və nəzərə alacaqsan.

Nahar zamanı Tom saata baxa-baxa qalmışdı. Culiya kübar cəmiyyətə aid söhbətlərlə, guya, onun başını qatırdı. Bir mövzudan başlayıb, o birinə keçirdi, amma Tomun qulağı başqa yerdəydi. Fərsət düşən kimi söhbəti təzədən Evis Kraytonun üstünə gətirib çıxardı.

Tom teatrlarında səhnə quruluşu verilməzdən öncə oxuduğu bütün pyeslər kimi, «Bu zamanə» ilə də tanış idi:

– Əlbəttə, ağızımdan bir söz qaçırmamışam, amma mənəcə, o, Onor roluna yarar. O həтта deyərdim, bu rol üçün doğulub. Ayağa qalxmaq üçün çox mübarizələrdən keçib və əlbəttə, bu, onun üçün göydəndüşmə fərsətdir. O, sənə ağılaşmaz dərəcədə heyrandır, səninlə bir səhnəni bölüşmək ən böyük arzusudur.

– Burada təəccüblü bir şey yoxdur. Bu, o deməkdir ki, ən uzağı bir il səhnədəsən və qəflətən özünü bir dəstə antreprenyora göstərmək imkanı qazanırsan.

– O çox işıqlı sarışındır. Elə bizə də bu lazımdır. Ondan sənə çox yaxşı kölgə olar.

– Sulu perekisin canı sağ olsun, səhnədə sarışın əlindən tər pənmək olmur.

– Amma o, təbii sarışındır.

– Eləmi? Bu gün Rocerdən ətraflı bir məktub almışam. Deyəsən, orada vaxtını əla keçirir.

Tomda bu söhbətə qəti maraq yox idi. Qəhvə gələndə saata baxdı. Culiya dedi ki, içiləsi deyil, ona görə də göstəriş verdi, başqasını, təzəsini hazırlasınlar.

– Ah, Culiya, lazım deyil. Biz gecikirik.

– Nə fərqi var axı, bir-iki dəqiqəni buraxsaq, dünya dağılmaqcaq ki.

Tomun səsinə əzab boylanırdı.

– Mən axı ona vaxtında gələcəyimizə söz vermişəm. Təxminən, lap əvvəldə onun bir yaxşı səhnəsi var.

– Çox təəssüf eləyirəm, amma qəhvə içməmiş gedə bilmərəm.

Qəhvəni gözlədikləri müddətdə Culiya dil boğaza qoymurdu. Tom zorla cavab verirdi və səbirsiz baxışları qapıda qalmışdı. Nəhayət, qəhvə gəlib çıxanda Culiya onu adamı havalandıran ləngliklə içməyə başladı. Onlar gəlib maşına oturanacan Tom artıq yüngülvarı dəlilik həddinə çatmışdı və bütün yolboyu mısmırığını sallayıb Culiyaya gözünün qırağıyla da baxmadı. Onlar teatra gəlib çatanda pərdələrin qalxmasına cəmi iki dəqiqə qalırdı. Culiya zalda peyda olan kimi alqış sədaları gəldi. Culiya narahatlığa görə əyləşənlərdən üzr istəyə-istəyə parterin ortasındakı yerinə gəldi. Üzündəki yüngül təbəssümü tamaşaya özünü düz vaxtında çatdırdığına görə publikanın onu alqışlarla salamlamasına təşəkkürün ifadəsi idi, amma yerə dikilən baxışlar bütün bu mənzərənin ona nəsə bir aidiyyəti olduğunu təvazökarlıqla inkar eləyirdi.

Pərdə qalxdı və qısa giriş səhnəsindən sonra iki qız peyda oldu – biri çox yaxşı və cavan, o biri nə elə yaxşı, nə də elə cavan. Bir dəqiqədən sonra Culiya Toma sarı döndü:

– Onlardan hansı Evis Kraytondur – o cavan, yoxsa o biri?

– Cavan.

– Hə, əlbəttə, sən axı onun sarışın olduğunu demişdin.

Culiya ona baxdı. Tomun eyni açılmışdı, dodaqlarına məmnunluq ifadə edən təbəssüm qonmuşdu. Culiya bütün

diqqətini səhnəyə yönəltdi. Doğrudan da, Evis Kraytonun yaraşığına söz ola bilməzdi: gözəl qızılı saçlar, ifadəli mavi gözlər, balaca düz burun. Amma Culiya belə qadınları xoşlamırdı. Onlar bəradə qənaəti beləydi:

«Belə də, adi xor qızı».

Bir neçə dəqiqə çox diqqətlə onun oyununu izlədi, sonra yüngül ahla kresloya yayxandı.

«Qəti oynaya bilmir». Hökmü belə oldu.

Pərdə enəndə Tom sonsuz maraqla ona sarı döndü. Bayağı o pis əhvali-ruhiyyəsi yerli-dibli yox olmuşdu.

– Nə fikirdəsən?

– Gözəldir. Lap şəkil kimidir.

– Bunu özüm də bilirəm. Mən necə oynadığımı soruşuram. Mənimlə razısanmı ki, o, doğrudan da, istedadlıdır?

– Hə, bacarığı var.

– Pərdə arxasına keçib bunu onun özünə deyə bilərsən? Bu, onu çox ruhlandırır.

– Mən?

Nə xahiş elədiyini o, sadəcə, özü də dərk etmir. İnanılmazdır! Culiya Lambert hansısa üçüncüdərəcəli bir aktrisaçıqazı təbrik etmək üçün pərdənin arxasına keçməlidir!

– İkinci aktdan sonra səni yanına gətirəcəyimi ona söz vermişəm. Hə, Culiya, adam ol. Bu, onu xoşbəxt eləyər.

(«Axmaq! Axmağın yekəsi! Yaxşı, bu sınaqdan da çıxarıq».)

– Əlbəttə, əgər fikirləşirsənsə, bunun onun üçün nəşə bir əhəmiyyəti var, onda mən razı.

İkinci aktdan sonra onlar səhnə tərəfdən pərdənin arxasına keçdilər. Tom Culiyanı Evis Kraytonun otağına gətirdi. Buranı o, birinci aktdakı həmin o kifir qızla bölüşürdü. Tom onları bir-birinə təqdim etdi. Evis yorğun əlini Culiyaya bir qədər etinasız uzatdı.

– Sizinlə tanış olmağıma çox şadam, miss Lambert. Səliqəsizliyə görə üzr istəyirəm. Amma hansısa bircə axşama görə buranı sahmana salmağın nə mənası.

Qəti həyəcan keçirmirdi, əksinə, hiss olunurdu ki, özü-nə kifayət qədər arxayındır.

«Üzü üzlər görüb. Hiyləgərdir. Qarşımda polkovnik qızı obrazını təsvir edir».

– Bura gəlməklə mənə böyük iltifat göstərmisiniz. Elə bilirəm ki, pyes çox da maraqlı deyil, amma təzə-təzə başlayan-

da nə versələr, almalı olursan. Bu pyesi mənə oxumağa göndərəndə bir xeyli tərəddüd elədim, amma rol xoşuma gəldi.

Culiya:

– Sizin ifanız tərifləyicidir, – dedi.

– Siz çox nəzakətlisiniz! Əlbəttə, əgər repetisiyalar bir az çox olsaydı... Nəyə qadir olduğumu, xüsusən sizə göstərmək istəyirdim.

– Bilirsiniz, mən artıq birinci il deyil ki, səhnədəyəm. Həmişə hesab eləmişəm ki, əgər insanın istedadı varsa, onu istənilən şəraitdə üzə çıxaracaq. Məgər siz elə fikirləşmirsiniz?

– Nəyi nəzərdə tutduğunuzu başa düşürəm. Əlbəttə, təcrübəmin azlığını inkar eləmirəm, amma əsas bəxt məsələsidir. Hiss eləyirəm ki, oynaya bilərəm. Əynimə biçilən bir rol olsaydı...

Evis susub Culiyaya imkan yaratdı ki, yeni pyeslərində məhz belə bir rolun olduğunu desin, amma o, eləcə, çöhrəsindəki təbəssümlə dinməzcə ona baxa-baxa qalmışdı. Culiya Evisin ona yepiskop müavininin arvadının yanında yerini isti elməyə can atan skvayrın¹ arvadı kimi müraciət eləməsindən ləzzət alırdı.

Nəhayət, soruşdu:

– Siz çoxdan teatrdasınız? Qəribədir, nəsə mən heç vaxt sizin barənizdə eşitməmişəm.

– Mən bir müddət revyüdə çıxış elədim, sonra hiss elədim ki, vaxtımı boş yerə sərf eləyirəm. Ötən mövsümü büsbütün turnədə keçirmişəm. Yenidən Londonu tərk eləmək istəməzdim.

Culiya:

– Londonda aktyor roldan çoxdur, – dedi.

– Şübhəsiz. Əgər arxa-dayağın yoxdursa, səhnəni gərək yaddan çıxarasan. Eşitmişəm, tezliklə yeni tamaşa qoyacaqsınız.

– Bəli.

Culiya nəinki şirin, lap şirəli təbəssümlə ona baxmağındaydı.

– Əgər orada mənim üçün bir rol tapılsaydı, sizinlə eyni səhnəni bölüşməkdən hədsiz xoşbəxt olardım. Təəssüf eləyirəm ki, mister Qosselin bu gün gələ bilməyib.

– Mən sizin barənizdə ona danışacağam.

¹ Skvayr – İngiltərədə zadəgan titulu

– Siz düşünürsünüz ki, mən ümid eləyə bilərəm? Ah, əgər siz mənə görə ağır açsaydınız!

O, özünü tox tutsa da, Culiya müəyyən təəssürat oymaq üçün özünü az qala şəhərtrafi mülk sahibəsi kimi aparsa da, həyəcanını gizləyə bilmədi. Culiya bir anlıq fikrə dalıb yenidən gülümsədi:

– Müqayisədə mən ərimin məsləhətlərinə daha çox qulaq asıram, – dedi.

Evis Krayton artıq üçüncü akt üçün əynini dəyişməliydi. Culiya onun otağından çıxanda, xudahafizləşən zaman Evis Kraytonun Toma tərəf atılmış sual işarəli baxışlarını tutdu. Heç bir hərəkət-filan sezməsə də, Culiya Tomun o sualı yüngülcə başını tərpətməklə cavablandırıdığına əmin idi. Bu an bütün hissələri gərilməmişdi və Culiya bu lal dialoqa dil verdi:

168

«Tamaşadan sonra mənimlə şam eləməyə gedəcəksənmi?»

«Yox, istəmirəm, hər şey cəhənnəm olsun. Culiyanı evinə ötürmək lazımdır».

Üçüncü aktı Culiya sərt baxışlarla izlədi ki, bu da təbii idi. Çünki ciddi tamaşaydı. Tamaşa bitəndən və həyəcan içində olan zavallı müəllif sonsuz pauzalarla və duruxaduruxa bir neçə münasib söz deyəndən sonra Tom Culiya-dan şamı harada etmək istədiyini soruşdu.

– Gedək, evdə baxarıq, – dedi. – Əgər acmısansa, mətbəxdə sən üçün bir şey tapılar.

– Ev deyəndə sən Stenhoup-pleysi nəzərdə tutursan?

– Bəli.

– Yaxşı.

Culiya onun toxtadığını hiss elədi. Yəqin, Tom qorxurdu ki, Culiya birdən onun mənzilinə getmək istəyər. Maşında Tom susmuşdu və Culiya bunun səbəbini bilirdi. O hiss eləmişdi ki, haradasa Evis Kraytonun da getdiyi və Tomun orada olmaq istədiyi bir axşam ziyafəti təşkil olunacaq. Evə gəlib çatanda hər tərəf qaranlıq və səssizlik içindəydi. Qulluqçular artıq yatmışdılar. Culiya onların aşağı, mətbəxə düşüb oradan yeməyə bir şey axtarmalarını təklif etdi.

Tom:

– Mən ac deyiləm, sən necə, nəyə bir şey yemək istəyirsənmi? – dedi. – Mən sodalı viski içib yatacağam. Sabah idarədə mənim ağır günüdür.

– Yaxşı, viskidən qonaq otağına, mənə də gətir. İşığı özüm yandıraram.

Tom içəri keçəndə Culiya güzgünün qabağında krem-lənib, dodaqlarını boyayırdı. O yalnız viskini süzəndə əl saxlayıb döndü. Yayxandığı böyük kreslonun qucağında itibatmış Tom özünün çox ustalıqla tikilmiş bu kostyumunda elə gənc, elə inanılmaz qədərində yaraşıqlıydı ki, bu axşamın bütün qüssəsi, son günlər içini yeyən dözülməz qısqanclıq hissi qəflətən qeyb olub Culiyanın ona olan ehtiraslı məhəbbətinin alovunda əridi. Culiya kreslonun qoltuğunda oturub nəvazişlə onun saçlarını sıgalladı. Tom əsəbi hərəkətlə dartındı.

– Elmə, – dedi. – Saçlarıma toxunanda zəhləm gedir.

Elə bil, Culiyanın ürəyinə xəncər batırdılar. Tom hələ bu vaxtaca onunla bu tonda danışmamışdı. Amma bürüzə vermədi, Culiya heç nə olmamış kimi gülümsəyib indicə Tomun ona süzdüyü bir badə viskini stolun üstündən götürüb qarşı tərəfdəki kreslodə oturdu. Tomun bu hərəkəti və dedikləri, sanki, özündən xəbərsiz olmuşdu, sifətində hətta yüngülvan pərtlik də var idi. O, Culiyanın gözlərinə baxa bilmirdi, sifəti təzədən tutulmuşdu. Bu, həlledici an idi. Bir neçə dəqiqəni sükut içində keçirdilər. Ürəyinin hər döyüntüsü Culiyaya ağır verirdi. Nəhayət, zorla da olsa, dilinin qılıfını açdı, gülə-gülə:

– Mənə de görüm: sən Evis Kraytonla yatmışan?

Tom qışqırdı:

– Əlbəttə, yox!

– Niyə? Qəşəng qızıdır.

– O, elələrindən deyil. Mən ona hörmət eləyirəm.

Culiya içini bürüyən hisslərdən birini də üzünə çıxarmırdı. Səsinin tonundan heç kimin ağına gəlməzdi ki, bu, ondan ötrü ölüm-dirim söhbətidir. Sanki, o, imperiyaların süqutundan, yaxud kralların ölümündən danışdı.

– Bilirsən, mən nə deyərdim? Deyərdim ki, sən ona dəlicəsinə vurulmuşan.

Tom hələ də onun baxışlarından qaçırdı.

– Sən təsadüfən onunla nikah bağlamamışan?

– Yox.

Tom indi gözünü ona dikmişdi, amma düşməni baxışlarla.

– Sənə ərə gəlməsini ondan xahiş etmişən?

– Mən niyə belə elədim?! Mən ən iyrenc adamam!..

O elə çilgün danışırdı ki, hətta Culiyanı da heyrətləndirdi.

– De görüm, bu nə sayıqlamadır?

– Niyə gizlənqaç oynayaq axı? Mən abırlı bir qıza necə evlənmək təklifi eləyə bilərəm? Mən özüm kiməm? Başqasının saxladığı bir kişi. Həm də Tanrı şahiddir ki, bu, sənə başqalarından daha yaxşı məlumdur.

– Dəlilik eləmə. Zəhrimara qalmış o bir-iki hədiyyənin söhbəti nə uzun çəkdi.

– Mən onları səndən götürməli deyildim. Lap əvvəldən bilirdim ki, düz iş tutmuram. Hər şey elə yavaş-yavaş oldu ki, iş işdən keçənəcən nə baş verdiyini özüm də anlamadım. Məni üçün itələyib saldıgın həyat cibimə uyğun deyildi. Vəziyyətdən necə çıxacağımı bilmirdim. Ona görə də səndən pul almalı oldum.

– Niyə də almayasan? Mən onsuz da çox varlıyam.

– Sənin o var-dövlətinə lənət olsun!

Bir badə viskini Tom əlində tutmuşdu. Qəflətən onu haldan çıxaran bu hiddətin diktəsi ilə onu sobaya çırpdı. Badə cilik-cilik oldu.

Culiya gülümsünüb:

– Hər halda, xoşbəxt ailə ocağını söndürmək lazım deyil, – dedi.

– Bağışla. Mən istəmirdim.

Tom təzədən özünü kresloya yıxıb üzünü çevirdi.

– Özüm özümdən xəcalət çəkirəm. Özümə azca da hörmətim qalmayıb. Elə bilirsən, bu, adama xoş gəlir?

Culiya susmuşdu, deməyə söz tapa bilmirdi.

– Dara düşəndə sənə kömək eləmək mənə təbii bir şey kimi görünürdü. Mənə bu, sadəcə, məmnunluq gətirirdi.

– Hə, sən həmişə incə hərəkət eləmişən. Sən məni əmin eləmişdin ki, borclarımı ödəməyinə icazə verəndə az qala sənə xidmət göstərmiş oluram. Sən mənim əclaflığa gedən yolunu hamarlamışdın.

– Əgər belə düşünürsənsə, çox təəssüf.

Tom beləcə sancmağında və Culiya artıq əsəbiləşirdi.

– Sənin təəssüflənməyinə ehtiyac yoxdur. Sən məni almaq istəyirdin, məni də aldın. Mənim bu qədər aşağılanıb özümü satışa çıxarmağım sənə yox, mənim bədbəxtliyimdir.

– Çoxdan özünü bu cür hiss eləyirsən?

– Lap əvvəldən.

– Düz deyil.

Culiya bilirdi ki, ona bu vicdan əzabını çəkdirən özünün məsum saydığı o qıza olan məhəbbətidir. Axlıq adam! Doğrudanmı, o dərk eləmir ki, əgər ondan rol alacağına əmin olsa, Evis Krayton lap rejissorun ikinci köməkçisiylə də yatağa girər.

– Əgər Evis Kraytona vurulmusansa, niyə məndən gizləyirsən?

Tom məzlum baxışlarını ona dikib susdu.

– Olmaya, qorxursan mən onun yeni pyesimizdə iştirakına pəl vuram? Sən məni bu vaxtacan kifayət qədər yaxşı tanımalıydın. Anlamalıydın ki, mən hisslərimin işlərimə mane olmasına imkan vermərəm.

Tom qulaqlarına inanmadı.

– Nəyi nəzərdə tutursan?

– Elə bilirəm ki, Evis tapıntıdır. Maykla deyəcəyəm ki, o, bizə tamamilə uyğun gəlir.

– Ah, Culiya, sən bir dənəsən! Sənin belə misilsiz qadın olduğunu təsəvvür belə eləməzdim!

– Məndən soruşsaydın, deyərdim.

Tom dərindən nəfəs aldı.

– Mənim əzizim! Sənə elə öyrəşmişəm ki.

– Bilirsən, elə mən də. Səninlə gəzmək elə xoşdur ki. Zövqlə geyinirsən, özünü aparacağı bacarırsan, istənilən adam səninlə fəxr eləyə bilər. Səninlə bir yatağa girmək mənim xoşuma gəlir, elə bilirəm, sən də xoşuna gəlir, amma həqiqətin gözünün içinə baxmaq lazımdır. Sən mənə vurulmadığın kimi, mən də heç vaxt sənə vurulmamışam. Bilirdim, gec-tez əlaqələrimiz kəsilməlidir. Sən nə vaxtsa kiməsə vurulmalıydın, bu da, təbii ki, hər şeyin sonu olmalı idi. Bu, indi baş verdi, hə?

– Hə.

Culiya özü bu sözləri ondan eşitmək istəyirdi, amma bu iki hərflik sözün ağırsı dözülməz idi. Bununla belə, dostcasına gülməyindən qalmaq.

– Biz vaxtımızı heç də pis keçirmədik, amma sənə elə gəlmirmi ki, artıq dükanı bağlamaq vaxtıdır?

Culiya elə təbii və məzəli tərzdə danışırdı ki, indi onun bu dözülməz dərdədən ürəyinin tikə-parça olduğunu heç

kim ağılına gətirməzdi. Culiya cavabı onu havalandırmaq həddinə gətirən vahiməylə gözləyirdi.

Tom həyəcan dolu baxışlarını ona zilləyib:

– Çox təəssüf eləyirəm, Culiya, amma mən özümə hörmət hissini geri qaytarmalıyam, – dedi. – Mənə qarşı acıqlı deyilsən ki?

Culiyanın gözləri hiyləgər təbəssümlə qıyıldı:

– Nəyə görə? Ona görə ki, sən öz havalı hissələrini mənədən Evis Kraytona ötürdün? Əlbəttə yox, əzizim. Bir də ki axı sən aktyor tayfasına xəyanət eləməmişən.

– Mənə elədiklərinə görə sənə elə minnətdaram ki. İnkar eləməyi ağılına da gətirmə.

Culiya ayağa qalxıb:

– Bəsdir, balaca, boş-boş çərənləmə, – dedi. – Amma indi, doğrudan da, yatmaq vaxtıdır. Sənin sabah idarədə ağır iş günüdür, mən də it kimi yorulmuşam.

Tomun, elə bil, çiyindən yük götürüldü. Amma ürəyini nəsə bir şühbə yeyirdi. Onu Culiyanın səsindəki ton narahət eləmişdi: xeyirxah, amma bununla yanaşı, həm də azacıq kinayəli. Tomda elə bir hiss vardı ki, bəs onu axmaq yerinə qoyublar. O, Culiyaya yaxınlaşıb yatmazdan öncə öpmək istədi. Culiya bir anlıq tərəddüd elədi, sonra dost təbəssümüylə növbəylə hər iki yanağını ona uzatdı. Qurduğu əsnəmək səhnəsində əliylə ağızını tutub:

– Sən, yəqin, öz otağının yerini tanıyırsan, – dedi. – Mən elə yatmaq istəyirəm ki!

Tom çıxanda Culiya işığı söndürüb pəncərəyə yaxınlaşdı. Gizlincə pərdə arxasından çölə baxdı. Çöl qapısı çırpıldı və Tom küçədə göründü. Ətrafa baxdı. Culiya başa düşdü ki, o, taksi axtarır. Görünür, gözünə taksi dəymədiyindən Tom piyada parka tərəf addımladı. Culiya bilirdi ki, o, bu şad xəbəri çatdırmaq üçün Evis Kraytonun olduğu şənliyə tələsir. Culiya kresloya yığıldı. O, bütün axşamı oynamışdı, bütün ömrü boyu oynamadığı bir şövqlə oynamışdı və indi özünü tamamilə əzgin hiss eləyirdi. Göz yaşları – bu dəfə özündən başqa heç kimin görmədiyi göz yaşları yanaqlarıyla axdı. Ah, o necə də bədbəxtidir! Əgər onu əsl ifanın nə olduğunu təsəvvür belə eləməyən üçüncüdərəcəli bir aktrisaya dəyişən o axmaq oğlana qarşı onda indi heç cür qarşısını ala bilmədiyi bu dəhşətli nifrət olmasaydı, Culiya

bu ağrıya çətin dözərdi. Bu, inanılası deyildi. Evis Krayton nəinki əlini gizlətməyə yer tapa bilmir, hətta o, səhnədə yeriməyi də hələ bacarmır.

«Əgər yumor hissini məni tərk eləməsəydi, yıxılanacan gülərdim. Bundan gülməli şey görməmişəm». Culiya ağladı.

Maraqlıdır, görün, Tom nə fikirləşir? Rübün sonunda mənzil haqqı ödənilməlidir. Demək olar ki, mebellər hamısı ona məxsusdur. Çətin ki, o, Tevistok-skverdəki o kasıb otağına qayıtmaq istəsin. Culiyanın yadına düşdü ki, onun köməkliyi ilə Tom özünə yeni dostlar qazanıb. O, onlarla münasibətlərində ağıllı hərəkət eləyirdi, onlara faydalı olmaq istəyirdi. Onlar onu darda qoymazlar. Amma Evisi istədiyi hər yerə aparmaq ona asan başa gəlməyəcək. O şirin qızciğaz kifayət qədər həris məxluqdur; Tomun pulu sovru-lan kimi Evisin o adda adamı yaddaşından siləcəyinə Culiya şübhə eləməirdi. Gərək nə qədər ağılsız olasan ki, onun qar-mağına keçəsən. Onun mömin insanına bir bax! Uşağ da bilir ki, o, «Siddons-teatr»da rol almaq üçün ondan istifadə eləyib və istədiyinə çatan kimi ona qarını göstərəcək. Culiya bu fikirdən diksindi. Toma Evis Kraytonu «İndiki zamanə»yə götürməsinin səbəbini onun özünün qurduğu mizansəhnəyə uyğun gəlməsiylə izah eləmişdi. Amma Culiya, sadəcə, söz demişdi, vəssalam. Bir də ki, belə şeylərin əleyhinə olmaq üçün onun həmişə ehtiyatda Mayklı var idi.

Culiya ucadan:

– Lənət şeytana, o, bu rolu alacaq, – dedi və sonra qisas hissiylə gülüb əlavə etdi. – Tanrı da şahiddir ki, mən kin saxlayan qadın deyiləm, amma hər şeyin həddi var.

Tomla Evis Kraytona öz hərəkətləriylə cavab vermək yaman ləzzətli olacaq. Culiya eləcə qaranlıqda oturub-qalmışdı. O, bu işin daha münasib yollarını arayırdı. Amma ara-sıra təzədən gözündən yaş axırdı, çünki yaddaşının dərinliklərində ona işgəncə verən şəkillər üzə çıxırdı. Culiya Tomun ona sarılan gənc, biçimli bədənini, qızğın çılpalığı, dodağının heç nəyə bənzəməyən dadını, utancaq, eyni zamanda hiyləgər təbəssümünü, qıvrım saçlarının qoxusunu yadına salırdı.

«Dəliyəm, dəliyəm, niyə axı mumlamadım! Onu çoxdan tanımalıydım. Bu, onun növbəti məşğuliyətidir. Keçib-gedəcəkdi və o, təzədən mənim yanıma qayıdacaqdı».

Culiya yorğunluqdan yarımcən olmuşdu. Öz yataq otağına qalxdı. Yuxu dərmanı atdı. Yatağına girdi.

İYİRMİ İKİNCİ HİSSƏ

Amma çox ertədən, səhər altıda oyandı və gözlərini açan kimi Tomu xəyalına gətirdi. Ona nə dediklərini və ondan nə eşitdiklərini ürəyində bir-bir təkrarladı. Culiya üzgün və bədbəxt idi. Ona toxtaqlıq verən yalnız bu ayrılıq səhnəsini şən ovqatda keçirməsi idi. Tom ona nə yara vurduğunu çətin anlasın.

174

Culiya bütün günü başqa heç nə barədə düşünə bilmirdi və Tomu başından çıxarmağa gücü çatmadığına görə özünə hirsələnirdi. Əgər dərđini bir dostuyla bölüşə bilsəydi, yüngülləşərdi. Ah, kaş kimsə onu ovunduraydı, deyəydi ki, Tom onun bu həyəcanına layiq deyil, inandırardı ki, ona qarşı biədəb hərəkət eləyib. Adətən, Culiya dərđini ya Çarlza, ya da Dolliyə danışardı. Əlbəttə, Çarlz ona ürəkdən yanaçaqdı, amma bu, ondan ötrü dəhşətli zərbə olardı. Həm də budur, düz iyirmi ildir onu dəlicəsinə sevir və Culiya Çarlza onun uğrunda həyatının on ilindən keçəcəyi bir xəzinəni ən adi bir oğlan uşağına verdiyini desəydi, bu, sadəcə, adamlıqdan olmazdı. O, Çarlzın kumiri idi və bu kumiri kürsüdən aşırmaq düzgün olmazdı. Belə kübar, belə savadlı, belə nəzakətli bir insanın – Çarlz Temerlinin onu hələ də sədaqətlə sevməsini fikirləşmək, şübhəsiz ki, Culiyanın xeyrinə oldu. Əgər Culiya ona etibar etsəydi, Dollı, əlbəttə ki, məmnun qalardı. Son vaxtlar nadir hallarda görüşürdülər, amma Culiya bilirdi ki, Dollı onun bir zənginə bənddir: o dəqiqə qaçıb gələcək. Həqiqəti onsuz da ucdan-qulaqdan bilsə də, Culiya hər şeyi açıq ürəklə etiraf eləyəndə Dollı dəhşətli dərəcədə hiddətlənib qısqanclıqdan havalanacaqdı. Amma artıq hər şeyin arxada qaldığına görə sevinib onu bağışlayacaqdı. Necə məmnunluqla onlar Tomu söyərdilər! Əlbəttə, qərarın Tomdan gəlidiyi ləzzəti azaldırdı, Dollını aldada bilməzsən, əgər Culiya ona, guya, Tomdan özünün ayrıldığını desə də, inanan deyildi. Culiya yaxşıca ağlamaq istədi, amma yox, özü yıxılan ağlamaz. Dollı üçün bu, onun xeyrinə yazılan xal olardı... Culiyaya qarşı bütün canıyananlığıyla

yanaşı, o da insandır və ürəyinin bir guşəsində onun səsinin, azca da olsa, nəzərə alınmasına sevinəcəyi təbii idi. Amma Dolli həmişə ona pərəstiş yeri kimi baxmışdı və indi Culiya ona öz zəif yerini göstərmək niyyətində deyildi.

«Belə görürəm ki, üz tuta biləcəyim yeganə adam Maykladır, amma həm də belə görürəm, heç o da lazım deyil». Culiya qımışdı. Culiya onun nə deyəcəyini olduğu kimi təsəvvürünə gətirdi:

«Əzizim, mənə belə şeylər danışmaq heç də yaxşı iş deyil. Lənət şeytana, sən məni çox çətin vəziyyətdə qoyursan. Mən hər şeyə kifayət qədər geniş baxmağıma görə özümə toxtaqlıq verirəm. Mən aktyor olsam da, özümə görə bir centlmenəm axı. Və... mən... mən demək istəyirəm, bu elə pis işdir ki».

Maykl evə günorta gəlib çıxdı. Culiyanın otağına keçəndə o dincəlirdi. Maykl uik-əndi necə keçirdiyindən və qolfun hansı nəticəylə bitdiyindən danışdı. O, çox yaxşı oynayırdı, bəzi zərbələri isə, sadəcə, baxmağa iki göz istəyirdi. Maykl oyunu barədə hər şeyi xırdalıqlarınacan təsvir edirdi.

– Yeri gəlmişkən, dünən axşam baxmağa getdiyən o qız necədir: bəyəndinmi? Nəyəsə yarayacaq?

– Bilirsən, hə deyəcəyəm. Çox qəşəngdir. Sən o dəqiqə vurulacaqsan.

– Əzizim, bu yaşındamı?! Bəs oynamağı necə, bacarırımı?

– Təbii ki, təcrübəsi azdır. Amma mənə elə gəlir ki, onda nəsə var.

– Neynək, onu çağırıb diqqətlə nəzərdən keçirmək lazımdır. Onunla necə əlaqə saxlamaq olar?

– Tomda ünvanı var.

– Gedib ona zəng eləyim.

Maykl dəstəyi götürüb Tomun nömrəsini yığdı. Tom evdəydi. Maykl ünvanı kitabçasına qeyd elədi.

Pauza yarandı. Tom ona nəsə deyirdi.

– Belə de, köhnə dost... Bunu eşitdiyimə çox təəssüf eləyirəm. Hə, heç yaxşı olmadı.

Culiya soruşdu:

– Nə məsələdir?

Maykl ona susmağı işarə elədi.

– Mən səni tələsdirməyəcəyəm, narahat olma. Əminəm ki, biz səni təmin edən ümumi razılığa gələ biləcəyik.

Ardınca Maykl əliylə dəstəyin ağzını qapadı, Culiyaya sarı dönüb soruşdu:

– Onu nahara çağırımmı?

– Necə istəyirsən.

– Culiya soruşur: bazar günü bizə nahara gələ bilərsənmi? Hə? Heyif. Di hələlik, köhnə dost.

Maykl dəstəyi yerinə qoydu:

– Onun görüşü var. Olmaya bu gənc yaramaz o qızla eşq yaşayır?

– And içir ki, yox. Deyir, ona hörməti var. O qızın atası polkovnikdir.

– Aha, deməli, o ledidir?

Culiya soyuq səslə cavab verdi:

– Birinin olması üçün o biri vacib deyil. Sən də görüm, Tomla nədən danışırıdın?

176

– Tom dedi ki, məvacibini azaldıblar. Ağır zəmanədir. Mənzildən imtina etmək istəyir.

Bu yerdə qəflətən Culiyanın ürəyi sancdı.

– Amma ona dedim ki, narahat olmasın, dünya düzələ-nə qədər orada havayı yaşaya bilər.

– Sənin bu mərhəmətini başa düşə bilmirəm. Bir də ki sizin aranızda təmiz iş söhbətidir.

– Onun onsuz da işləri yaxşı getmir, hələ çox gəncdir. Özü də, bilirsən, o, bizə lazımdır. Nahara kavalər çatışma-yanda çağırın kimi buradadır; qolf oynayanda adama mütləq əlinin altında birinin olması lazımdır. Rübə hansısa iyirmi beşcə funt nə puldur axı.

– Sən bu yer üzündə, mənim qənaətimcə, pulunu sağa-sola xərcləməyə hazır olan sonuncu insansan.

– Bəsdir, narahat olma, bir tərəfdən bağlayan, o biri tərəf-dən açar, mən boş əllə oturanlardan deyiləm.

Masajçı qadının gəlişiyə söhbət xətm olundu. Culiya teatra gedəcəyi vaxtın yaxınlaşmasına sevinirdi. Bu ağır gün bircə tez gəlib-keçəydi. Qayıdandan sonra yenə yuxu dər-manı qəbul eləyib bir neçə saat özündən xəbərsiz olacaqdı. Ona elə gəlirdi ki, bir neçə gündən sonra bu mənəvi sarsıntı arxada qalacaq, ağır keyiyəcək. İndi, birtəhər də olsa, dözməliydi. Başını nəyləsə qatmalıydı. Axşam eşikağasına tapşırı ki, Çarlz Temerliyə zəng vurub onun Culiya ilə saba-ha Ritsin evinə lança gedib-getməyəcəyini öyrənsin.

Lanç zamanı Çarlz həddən ziyadə nəzakətliyi. Çöhrəsindən və hərəkətlərindən görünürdü ki, o, tamamilə başqa bir aləmin adamıdır. Culiyaya son bir ili Toma görə baş vurduğu aləm qəflətən çox iyrenc göründü. Çarlz siyasətdən, incəsənətdən, kitablardan danışdıqca Culiyanın ruhu dincəlirdi. Tom ziyanlı bir axın, dalğaydı və yaxşı ki, ondan canını qurtardı. Culiyanın əhvali-ruhiyyəsi yüksəldi. Tək qalmaq istəmirdi, bilirdi ki, əgər lançdan sonra evə yollansa, onsuz da gözüne yuxu getməyəcək. Ona görə də Çarlzdan soruşdu ki, onu Milli Qalereyaya apararmı? Culiya ona bundan artığını təklif edə bilməzdi. Çarlz şəkillərdən danışmağı, özü də yaxşı danışmağı xoşlayırdı. Bu, onları xəyalən köhnə əyyamlara – Culiyanın Londonda ilk uğurlarını qazandığı və onların birlikdə parkları, muzeyləri gəzdirdiyi dövrlərə aparırdı. Səhəri Culiyanın günorta tamaşası var idi. Ondən sonra harasa dəvətliyi. Amma Çarlzla ayrılarda danışdılar ki, cümə günü yenidən görüşüb lançdan sonra Teytin qalereyasına getsinlər.

Bir neçə gündən sonra Maykl Culiyaya xəbər verdi ki, yeni pyesdə iştirak üçün Evis Kraytona dəvət göndərib.

– Zahirən bu rola əla yarayır, buna şəkk-şübhə ola bilməz, sənə də çox yaxşı kölgə verəcək. Onu sənin sözlərinə görə götürürəm.

Səhəri gün Culiyaya zəng eləyib xəbər verdilər ki, dəstəyin o üzündə mister Fenneldir. Ona elə gəldi ki, ürəyi dayandı.

– Məni onunla calayın.

– Culiya, Mayklın Evisi dəvət etdiyini sənə demək istədim.

– Hə, xəbərim var.

– Dedi ki, onu sənın zamanətinlə götürür. Sən bir dənə sən.

İndi ürəyinin nəbzi dəqiqədə yüz dəfə vuran Culiya öz səsine hakim kəsilmək istədi. Şən ovqatda gülümsünüb:

– Boş-boş çərənləmə, – dedi. – Axı sənə demişdim ki, hər şey qaydasında olacaq.

– Hər şeyin yoluna düşdüyünə görə çox şadam. Evis bu rola ancaq mən danışdıqlarımın müqabilində razılaşdı. O, adətən, pyesi tam oxumadan razılaşmır.

Yaxşı ki, bu dəqiqə Culiyanın sifətini görə bilmirdi. Culiya istədi sərt tərzdə Toma desin ki, onlarda üçüncüdərəcəli

aktrisyaya tanışlıq üçün pyesi oxumağa vermək adəti yoxdur, amma əvəzində dilindən azca üzrxahlığa oxşar bir tərzdə bu sözlər çıxdı:

– Mən elə bilirəm ki, rolunu bəyənəcəm. Sən necə bilir-sən? Çox yaxşı roldur.

– Özü də, bilirsən, Evis bu rolun lap canını alacaq. Əminəm ki, onun ifası aləmə səs salacaq.

Culiya nəfəsini güclə uddu.

– Bu çox gözəl olacaq. Demək istəyirəm: bu, ona yük-səlmək üçün kömək edəcək.

– Elə mən də ona belə deyirəm. Qulaq as, nə vaxt görüşək?

– Mən sənə zəng eləyərəm, yaxşı. Heyif ki, bu günlər üçün məndə bir topa dəvətnamə var...

– Sən məni atmaq istəmirsən, yalnız ona görə ki...

Culiya tamaşaçıların çox sevdiyi həmin o asta, xırıltılı səslə güldü.

– Yaxşı görək, axmaq olma. Vay, vay, mənim vannam daşır. Görüşənədək, əzizim.

Culiya dəstəyi yerinə qoydu. Tomun səsindən axıb ürəyinə dolan ağrı dözülməz idi. Yatağında oturan Culiya əzabdan qıvrıldı.

– Axı mən nə eləyim? Nə eləyim?

Ümidvar idi ki, özüylə bacaracaq, amma bu qısa, səfeh söhbət göstərdi ki, səhv eləyib, onu əvvəlki kimi sevir. Canı onu istəyir. Ondan ötrü darıxır. Onsuz yaşaya bilmir.

«Mən heç vaxt özümə güc gələ bilməyəcəyəm». Culiya inildədi.

Yenə də yeganə sığınacaq yeri teatr idi. Taleyin isteh-zasıyla onun nə vaxtdan oynadığı bu pyesdə əsas səhnə – uğuruna görə pyesin borclu olduğu səhnə – sevgililərin ayrılıq səhnəsiydi. Şübhəsiz, onlar ayrılmağa məhkum idilər və pyesdə də Culiya ona doğma olan hər şeyi – məhəbbə-tini, xoşbəxtlik arzularını vicdanına qurban verir. Bu səhnə Culiyanı dərhal cəlb elədi. O, tamaşanın bu yerində həmişə çox təsirliydi. İndi isə Culiya bura ürəyinin əzabını da ver-mişdi: tamaşaçıların gözləri qarşısında parçalanan ürək Culiyanın qəhrəmanının ürəyi deyildi, Culiyanın öz ürəyi idi. Həyatda o, özünün də bildiyi kimi gülməli görünən və ona layiq olmayan ehtiras dolu bu hisslərini boğmaq istəyirdi;

onun içində bu cür təlatüm yaradan həmin o müdhiş cavanı, az da olsa, fikrindən çıxarmaq üçün özünə zülm eləyirdi; amma elə ki bu səhnəni oynamağa başlayırdı, ipdən açılan kimi özünü tamam buraxırdı. Bu itki ona olmazın dərd gətirmişdi və onun tərəf-müqabilinə ünvanladığı məhəbbət hələ də Toma qarşı hiss elədiyi həmin o ehtiraslı, doymaq bilməyən məhəbbət idi. Pyesin qəhrəmanını qarşıda gözləyən bomboz həyat onun öz həyatıydı. Culiyaya elə gəlirdi ki, hələ bu vaxtacan belə möhtəşəm oynamayıb. Heç olmasa, buna görə təskinlik tapırdı.

«İlahi, belə ifanın naminə bu əzabı çəkməyə dəyər».

Hələ indiyəcən özünü rola bu qədər həsr etməmişdi.

Bir, ya iki həftə sonra axşamlardan birində Culiya hiss-ləri canının suyunu çəkib çıxarsa da, tamaşadan sonra dəfə-lərlə səhnəyə qaytarılmasına görə özünü qalib kürsüsündə görürdü. Culiya odasına keçəndə özü də gözləmədən Mayklı gördü.

– Salam. Sən zaldaydın?

– Hə.

– Axı sən bir neçə gün əvvəl də gəlmişdin.

– Hə, mən bu tamaşanın artıq dördüncü axşamdır ki, birini də ötürürəm.

Culiya soyunmağa başladı. Maykl kreslodan qalxıb otaq-da var-gəl eləməyə başladı. Culiya ona baxdı. Maykl dilxor görünürdü.

– Nə məsələdir?

– Bunu mən səndən öyrənmək istəyirəm.

Culiya səksəndi. Fikrindən keçdi ki, o, yenə Tom barədə nəşə eşidib. Culiya soruşdu:

– Bu Evi hansı cəhənnəmdə qalıb?

– Mən xahiş elədim ki, çıxsın. Sənə sözüm var, Culiya. Özü də səsinə başına alıb eləmə. Mənə qulaq asmalı olacaqsan.

Culiyanın bütün bədəni əsdi.

– Yaxşı, de gəlsin.

– Qulağıma çoxdan söz çatmışdı, amma qərara aldım ki, nə baş verdiyini öz gözlərimlə görüm. Əvvəl elə bildim ki, bu təsadüfdür. Ona görə də özüm tam əmin olmayana qədər susdum. Sənə nə olub, Culiya?

– Mənə?

– Hə, sənə. Niyə belə iyrenc oynayırsan?

Bircə bunu gözləmirdi. Culiyanın gözlərində, elə bil, şimşək çaxdı.

– Nə? Axmaq insan, mən ömrüm boyu belə yaxşı oynamamışam!

– Boş sözdür. Sən dözülməz dərəcədə pis oynayırsan.

Culiya rahatlıqla nəfəs aldı. Şükür ki, söhbət Tomluq deyilmiş, amma Mayklın sözləri elə gülünc idi ki, nə qədər əsəbi olsa da, Culiyanın dodaqları qaçdı.

– Sən, sadəcə, axmağın birisisən, nə səfhlədiyini özün də bilmirsən. Aktyorluq sənətindən mən bilənləri kim bilir? Bəs sən nə bilirsen? Ancaq mən öyrədənləri. Əgər səndən nəşə xeyir gəliрсə, o da mənə görədir. Bir də ki qaz ətinin ləzzətini bilmək üçün onu yemək lazımdır. Hər şey müqayisədə bilinir. Məni neçə dəfə səhnəyə qaytardıqlarını gördünmü? Pyes getdiyi vaxtdan indiyənəcən belə uğur qazanmamışdı.

– Bunlar hamısı mənə məlumdur. Publika, ya bir topa eşşək – eyni şeydir. Əgər sən inildəyirsənsə, ufuldayırsansa, əllərini ölçə-ölçə danışırsansa, mütləq nəfəsi kəsilənəcən «bravo» qışqıran axmaq tapılacaq. Sənin bu axır günlər oynadığını səyyar teatrın aktyorları oynayrlar. Əvəldən-axıracan sünidir.

– Süni? Mən hər sözü yaşamışam!

– Sənin necə yaşadığın mənə maraqlı deyil. Sən şişirdirdin, sən oynayırdın, amma sənin inandırıcı görünüşün bir an belə olmadı. Mən bütün ömrüm boyu belə iyrenc ifa görməmişəm.

– Donuzun biri! Mənimlə belə danışmağa necə cürət eləyirsən?! İyrenc özünsən!

Culiya əlini qaldırıb ona tutarlı bir şapalaq ilişdirdi. Maykl güldü.

– Məni döyə də bilərsən, söyə də, dəli kimi ulaya da bilərsən, amma fakt faktlığında qalır – sənin ifan heç nəyə yaramır. Sən qaydaya düşməyincə, mən «İndiki zəmanə»nin repetisiyalarına başlamaq niyyətində deyiləm.

– Onda bu rolu məndən yaxşı oynaya biləcək bir başqasını tap.

– Gic-gic danışma, Culiya. Ola bilsin, o qədər də yaxşı aktyor deyiləm, özüm haqqında da heç vaxt yüksək fikirdə olmamışam, amma yaxşı ifanı pisdən ayırmağı bacarıram.

Üstəlik, səndən mənə gizli qalan heç nə yoxdur. Şənbə günü teatrın yeni mövsümə qədər bağlandığı barədə elan verdirəcəyəm, istəyirəm, sən də dərhal xaricə gedəsən. «İndiki zaman»ni payızda təqdim eləyirik.

Mayklın təkminli, qətiyyətli səsi Culiyanı sakitləşdirdi. Həqiqətən də, əgər söhbət onun ifasından gedirsə, Mayklın bilmədiyi bir şey yoxdur.

- Doğrudanmı, mən pis oynadım?
- Əcaibcəsinə.

Culiya fikrə getdi. O nə baş verdiyini başa düşdü. Öz emosiyalarını gizləyə, hissələrinə hakim ola bilməmişdi. Təzədən bütün bədəni əsdi. Bu, ciddi məsələydi. Sınımış ürək və sair çox gözəl idi, amma əgər bu, onun sənətinə də sirayət eləyirsə... Yox, yox, yox. Məsələ tamam başqa rəng alır. İfası ondan ötrü bütün eşq macərələrinin fəvqündədir.

- Özümü ələ almağa çalışaram.

– Özünü zorlamağın nə faydası? Sən çox yorulmuşan. Öz günahımdır. Mən çoxdan səni məzuniyyət götürməyə məcbur eləməliydim. Sənə doyunca dincəlmək lazımdır.

- Bəs teatr?

– Əgər binanı kirayə verə bilməsəm, onda öz rolum olan köhnə pyeslərdən birini bərpa eləyərəm; məsələn, «Əsas ürəkdir». Sənin həmişə ondan zəhlən gedib.

– Hamı deyir ki, mövsüm çox uğursuz olacaq. Köhnə pyesə ümid eləmək olmaz. Əgər mən tamaşada olmasam, sən bir şey qazana bilməyəcəksən.

- Vacib deyil. Vacib olan sənin səhhətidir.

Culiya ucadan:

– İlahi! – dedi. – Bu qədər mərhəmətli olmaq! Mən bu mərhəmətin yükünü daşıya bilmərəm.

Qəflətən Culiya hönkürtüylə ağladı.

- Sevgilim!

Maykl onu qucaqlayıb divana əyləşdirdi, özü də yanında oturdu. Culiya ümitsiz halda ona qısıldı.

– Sən mənə qarşı necə diqqətliyəm, Maykl! Mən özümə nifrət eləyirəm. Mən heyvanam, mən ləçərəm, mən iblisin törəməsiyəm, təpədən-dırnağacan çirkab içindəyəm.

Maykl gülümsünüb:

– Ola bilər, – dedi, – amma fakt faktlığında qalır ki, sən çox yaxşı aktrisan.

– Mənə necə dözdüyünü təsəvvür belə eləyə bilmirəm. Mən səninlə elə qəddar davranıram ki. Sən elə yaxşısan ki, amma mən sənin bu səmimiyyətinin müqabilində daşürəkli birisiyəm.

– Kifayətdir, əzizim, sonradan özün peşmançılığını çəkəcəyin sözləri demə. Bax ha, qorx ki, sonra boynuna minnət qoyaram.

Mayklın bu nəcibliyi Culiyanı təsirləndirdi və o, bu illər uzununu ona belə pis münasibət göstərdiyinə görə özünü bərk-bərk qınadı.

– Şükür ki, mənim Mayklım var. Sənsiz axı mən neylərdim?

– Sən heç vaxt mənsiz olmayacaqsan.

Maykl onu bərk-bərk qucaqladı. Culiya hələ də hıçqırsa da, yüngülləşmişdi.

– Səninlə indicə belə kobud danışdığımı görə mənə bağışla.

– Bu nə sözdür, sevgilim.

– Sən, doğrudanmı, mənə pis aktrisa hesab eləyirsən?

– Duze sənin atılan dırnağın ola bilməz.

– Sən, doğrudanmı, belə hesab eləyirsən? Öz burun dəsmalını mənə ver. Sən Sara Bernarı görmüsən?

– Yox.

– O, səhnədə çox süni idi.

Onlar bir qədər vaxtlarını sükut içində keçirdilər. Get-gedə Culiyanın ürəyi toxtayırdı. Özündə Maykla qarşı məhəbbət dalğasının baş qaldırdığını hiss eləyirdi.

Nəhayət, astadan dilləndi:

– Sən hələ də İngiltərənin ən gözəl kişisisən və heç kim mənə bu fikirdən daşındıra bilməz.

Culiya gördü ki, o, qarnını yıgıb buxağını gizlətdi. Amma bu dəfə onun bu hərəkətindən xeyli təsirləndi.

– Sən haqlısan. Mən tamam üzülmüşəm. Dözülməz əhvaldayam. Elə bil, sıxıb suyumu çıxarıblar. Doğrudan da, harasa getməliyəm. Mənə ancaq bu kömək ola bilər.

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

Culiya getmək qərarını qəbul etdiyinə görə məmnun idi. Ona işgəncə verən bu dərdi geridə qoymaqla ondan daha asan üzlə bilərdi. Yeni tamaşanın afişası artıq vurulmuşdu, Maykl bərpa elədiyi pyesə aktyorlar toplayıb repetisiyalara başladı. Özünün oynadığı rolu başqa aktrisanın necə repetisiya elədiyinə baxmaq parterin ilk sırasında əyləşən Culiya üçün maraqlıydı. Səhnəyə çıxdığı ilk gündən qaranlıq zalda, üstünə üzlük çəkilməmiş kresloda oturub aktyorların öz qəhrəmanlarının obrazlarını necə hörüb qurduqlarını həyəcənsiz izləyə bilmirdi və indi, üstündən bu qədər illər keçəndən sonra da o, eyni həyəcanı yaşayırdı. Hətta sadəcə teatrda olmağın özü ona rahatlıq gətirirdi. Repetisiyalara baxa-baxa o, sanki, dincəlirdi və özünün çıxış etdiyi axşam tamaşasına qədər tamam gümrəhləşirdi. Culiya artıq başa düşmüşdü ki, Maykl dediklərində haqlıdır, ona görə də özünü elə almağa qərar verdi. Şəxsi narahatlıqlarını bir kənara qoyaraq öz personajına ziyəlik elədi və təzədən özünə xas virtuozluqla oynamağa başladı. Artıq onun oyunu öz şəxsi dərdlərini çölə çıxarmaq üçün bir vasitə deyildi, bu ifa yenidən Culiyanın sırf yaradıcılığının ifadəsi idi. O, material üzərində əvvəlki hökmranlığını qaytarıb onun vasitəsilə özünü tamaşaçıya daha mükəmməl təqdim edə bildi. Culiya, elə bil, göyün yeddinci qatındaydı, özünü həm əzəmətli, həm də azad hiss eləyirdi.

Amma bu qələbə Culiyaya asan başa gəlmədi, həm də teatrdan kənar da o, özünü üzgün və süst hiss eləyirdi. Culiya o aşır-daşır enerjisini itirmişdi. O, elə bil, taleyi ilə bənşmişdi. Onda elə bir hiss vardı ki, xoşbəxt günləri artıq geridə qalıb. Köks ötürə-ötürə öz-özünə deyirdi ki, daha heç kimə lazım deyil. Maykl ona Vyanaya getməyi təklif etdi. Əslində, özü də Rocerə yaxın olmaq istəyirdi. Amma bu təklifə başını buladı:

– Mən ona orada mane olacağam.

Culiya oğluna yük olacağından qorxurdu. Rocer Vyanadakı həyatından həzz alır. Niyə axı onu bu ləzzətdən məhrum etsin? Rocer ona müxtəlif yerləri göstərməyi, ara-sıra onu nahara, yaxud lança dəvət etməyi öz danıxdırıcı vəzifəsi

hesab edəcəkd ki, bunu fikirləşməyin özü belə Culiya üçün dözülməz idi. Tamamilə təbiidir ki, Rocerə orada dostlaşdığı yaşadları ilə vaxtını keçirmək daha maraqlıydı.

Culiya anasının yanına getməyi qərara aldı...

Maykılın israrla «madam de Lamber» çağırdığı missis Lember artıq uzun illər idi bacısı madam Falluyla birlikdə Sen-Malo adasında yaşayırdı. Hər il o, bir neçə gün London-da Culiya qonaq olurdu, amma bu il səhhəti imkan vermədiyindən gələ bilməmişdi. O artıq qocaydı, yaşı yetmiş ötmüşdü və Culiya bilirdi ki, əgər qızı bir xeyli yanında qalsa, o çox xoşbəxt olar. Vyanada ingilis aktrisa kimə lazımdır? Orada o heç kimdir, amma Sen-Maloda Culiya nüfuz sahibi idi və onu dostlarına göstərüb onların qarşısında forslanmaq hər iki qarıya böyük məmnunluq gətirirdi: «*Ma fille, la plus grande actrice d'Angleterre*»¹ və ilaxır.

184

Yazıqlar elə qocadırlar ki, axırlarına da bir elə qalmayıb və bu insanlar necə də sükunətli, yeknəsəq həyat sürürlər. Əlbəttə, Culiya dəhşətli darıxacaq, amma əvəzində onlara nə boyda sevinc bəxş edəcək! Culiya özünə etiraf eləyirdi ki, özünün parlaq, zəfər dolu həyatı anasını ona unutturub. İndi o, hamısının əvəzini çıxacaqdı. Onlara xoş gəlmək üçün bütün gücünü ortaya qoyacaqdı. Maykla indiki sevgisi və uzun illər ona qarşı ədalətsiz olması fikrinin bir an da başından çıxmaması onda səmimi tövbə hissi oyatmışdı. O, xudbin və qəddar olmuşdu, amma çalışacaqdı ki, günahını yusun. Özünü qurban vermək istəyirdi və anasına yazdı ki, mütləq gəlib onun qonağı olacaq.

Culiya çox təbii bir şəkildə sonuncu günə qədər Tomla görüşdən yayına bildi. Oynadığı pyesin sonuncu nümayişi yola çıxmazdan bir gün qabaq oldu. Qatar axşam tərpənəcəkd ki, Tom onunla görüşə, təxminən, altıda gəldi. Evdə Maykıldan savayı, Çarlz Temerli və dostlardan bir neçəsi var idi. Deməli, onu hətta bir dəqiqə belə Tomla tək qalmaq təhlükəsi gözləməirdi. Onunla çox sərbəst tərzdə danışmaq Culiya üçün heç də çətin olmadı. Qorxurdu ki, Toma baxanda dəhşətli əzab çəkəcək, amma onun əvəzinə, sadəcə, ürəyində küt bir ağrı hiss etdi. Culiyanın yola çıxacağı zaman və məkan gizli saxlanılırdı. Başqa cür desək, onların mətbuatla əlaqələr üzrə nümayəndəsi cəmi bir neçə

¹ Mənim qızım böyük ingilis aktrisasıdır (fr.)

qəzetə zəng vurmuşdu və Culiya Mayklla vağzala gələndə orada cəmi on qəzetçi, onların da arasında üç fotoreportyor var idi. Culiya onlara bir neçə xoş söz dedi, Maykl da o sözlərə bir-iki özününkünü əlavə etdi. Sonra onların nümayəndəsi qəzetçiləri kənara çəkib Culiyanın gələcək planları barədə məlumat verdi. Bu zaman fotoreportyorların fotoaparatlarının işığı Culiya ilə Mayklın surətini zamana həkk eləməklə məşğul idi. Onlar perron boyu əl-ələ gəzirlər, qarşılıqlı vida öpüşü və sonuncu kadr: vaqonun pəncərəsindən yarıyacan çölə çıxan Culiya əlini perronda dayanan Maykla uzadır.

Culiya:

– Bu camaat məni lap boğaza yığıb, – dedi. – Bilmirsən əllərindən hara qaçasan.

– Görən, sənin getdiyini haradan iyləyib biliblər? Təsəvvürümə belə gətirə bilmirəm.

Platformaya toplanan bir dəstə adam onlarla aralarında hörmət əlaməti kimi müəyyən məsafə saxlamışdılar. Onların mətbuat üzrə nümayəndəsi yaxınlaşıb Maykla dedi ki, reportyorlara verdiyi material bütün bir köşyə kifayət edəcək. Qatar tərpendi.

Culiya Evini özüylə aparmaqdan imtina etdi. Onda belə bir hiss var idi ki, əgər təzədən əvvəlki ovqatına qovuşmaq istəyirsə, indiki həyatından tamamilə qopmalıdır. Evi bu fransız evində yerinə düşməyəcəkdi. Hələ lap gənc ikən fransıza ərə gələn Kerri xala, daha doğrusu, madam Fallu indi bu ahıl çağında fransızcada ingiliscədən daha sərbəst danışır. O artıq illərdən bəri dul idi, yeganə oğlu isə müharibədə həlak olmuşdu. O, tərənin üstündəki hündür, ensiz daş evdə yaşayırdı və onun kəndərindən içəri keçəndə adam, sanki, ötən yüzilliyin ab-havasına düşürdü. Yarım əsrdə burada heç nə dəyişməmişdi. Qonaq otağında XV Ludovik dövrünün üslubundakı mebel dəsti ayda bir dəfə təmizləmək üçün açılan üzlüklərlə örtülmüşdü. Büllur çilçıraqı milçəkdən qorumaq üçün boynuna cuna keçirmişdilər. Sobanın qarşısında, içinə tovuz lələyi qoyulmuş iki şüşə qabın ortasında iri güldən var idi. Kerri xala bu otaqdan heç vaxt istifadə eləməsə də, hər gün öz əlləriylə onun tozunu alırdı. Yemək otağındakı divarlara taxta şəbəkə döşənmişdi və oradakı mebelləri də üzləmişdilər.

Gümüş epergne¹, gümüş qəhvədan, gümüş dəm çayniki və gümüş məcməyi bufetə yaraşlıq verirdi. Kerri xala və Culiyanın anası missis Lembert günlərini ampir üslublu mebelli uzun, ensiz otaqda keçirirdilər. Divarda girdə çərçivələrin içində Kerri xalanın, onun mərhum ərinin, valideynlərinin və həlak olmuş oğlunun uşaqlığının təsvirini özündə əks etdirən yağlı boya ilə çəkilmiş portretləri asılmışdı. Onların əl işi olan mücrülər də buradaydı. Hər ikisi katolik mövqeli «La Krua», «Revyu de De-Mond» və yerli gündəlik qəzeti burada oxuyurdu. Axşamlar dominonu da burada oynayırdılar. Bu işə yalnız çərşənbə günləri nahara *Abbe*² və ehtiyatda olan zabıt *Commandant la Garde*³ onlara gələndə ara verirdilər. Elə burada da yeyirdilər, amma Culiya gələndə qərara aldılar ki, yemək otağı daha rahat olar.

186

Kerri xala hələ də əri və oğlu üçün yas saxlayırdı. Çox nadir hallarda, xüsusən qızmar günlərdə o, öz əliylə özüyün toxuduğu balaca qara şalı açırdı. Missis Lembert də qara geyimdə olurdu, yalnız cənab abbat və mayor nahara gələndə vaxtlarda Culiyanın bağışladığı ağ toxuma şalı çiyinə atırdı. Nahardan sonra dördlükdə plafond⁴ oynayırdılar: yüzlüyə qarşı iki su qoyulmuşdu. Uzun illərdən bəri Cersidə yaşasa da, hələ də Londondan ayağını çəkməyən missis Lembert dünyada baş verənlərdən haliydi və deyirdi ki, indi çoxları bric – kontrakt oynayır. Amma mayor etiraz eləyirdi, deyirdi, həmin kart oyunu amerikalılar üçün yaxşıdır, onu plafond da tam təmin edir, abbat isə, öz növbəsində, əlavə eləyirdi ki, o, şəxsən son vaxtlar vistin unudulmasına çox təəssüflənir. Nə edəsən, insanlar nadir hallarda olana qane olur, onlara gərək elə bir ucdan yepyeni şeylər verəsən. Hər Milad bayramında Culiya anasına və xalasına bahalı hədiyyələr göndərirdi, amma onlar bu hədiyyələri işlətmirdilər. Londondan göndərilən bu qiyamət hədiyyələri tanışlarına göstərüb sonra papiros kağızına bükərək şkafda gizlədirdilər. Culiya anasına avtomobil də təklif etmişdi, amma o istəməmişdi. Onlar evdən nadir hallarda, özü də yaxın

¹ Epergne – nahar süfrəsinin ortası üçün nəzərdə tutulan, adətən, bir neçə hissədən ibarət qat-qat güldən

² Abbat (fr.)

³ Qvardiya mayoru (fr.)

⁴ Plafond – kart oyunu

yerlərə çıxırdılar və bu yolu piyada da gedə bilərdilər. O biri tərəfdən sürücü benzini oğurlayacaqdı; əgər küçədə yesə, onları müflis edəcək, evdə yesə, Anneti təbdən çıxaracaqdı. Annet onlarda həm əspaz, həm qulluqçu, həm də təsərrüfat işlərinə baxan idi. O, düz otuz beş il Kerri xalanın xidmətində olmuşdu. Qara işlər onun qohumu Anjelin öhdəsindəydi. Həm də o, hələ cavan idi: heç qırx yaşı da yox idi. Deməli, bütün günü sürücü qiyafəsində hansısa bir kişinin bu evdə olması narahatlıq törədərdi.

Culiya üçün qız vaxtı Kerri xalanın evində yaşayanda qaldığı otağı ayırdılar. Bu, onda nəşə xüsusi sentimental əhvali-ruhiyyə yaratdı: hətta bir neçə dəqiqə ağlamaqdan özünü zorla saxladı. Culiya onların həyat tərzinə çox asanca uyğunlaşdı. Kerri xala ərə gedəndə katolikliyi qəbul eləmişdi və missis Lemberd də ərini itirəndən sonra həmişəlik Sen-Maloda məskunlaşanda abbatın təsiri altında müəyyən vaxt içində katolik oldu. Hər iki yaşlı xanım çox dindar idi. Hər səhər ibadətə yollanırdılar, bazar günləri isə, üstəlik, təmtəraqlı ayını da icra edirdilər. Amma kilsədən başqa, demək olar ki, heç hara getmirdilər. Nadir hallarda – öz yaxınını itirən, yaxud əksinə, qız nəvəsinin nikah mərasimini qeyd edən qonşulardan hansısa birinin qapısını açırdılar. Hər ikisi eyni qəzetləri, eyni jurnalları oxuyur, xeyriyyəçilik məqsədilə elə hey nəşə toxuyurdular; domino oynayırdılar və Culiyanın hədiyyə etdiyi radio-qəbuledicini dinləyirdilər. Abbat və mayor artıq uzun illərdən bəri həftədə bir dəfə onlarda nahar etsələr də, qarılar hər çərşənbə günü dəhşətli həyəcan keçirirdilər. Onlar zəng eləyirdilər ki, hansısa yemək xoşuna gəlməsə, mayor hərbiçiyə xas açıqlıqla bunu onların üzünə vura bilər, hətta abbat da əsl ruhani olsa belə, öz xəbərdarlığından və istədiyini deməkdən çəkinən deyildi; məsələn, o, siyənək balığını çox xoşlayırdı, amma bir şərtlə ki, gərək kərə yağında qızardılsın. Yağın müharibədən sonrakı qiymətlərinin müqabilində bu, əsl səxavət idi. Çərşənbə günü səhər Kerri xala şərab anbarının açarını götürüb bir şüşə klareti öz əliylə çıxarırdı. Sonra ikilikdə həftənin sonunacan qonaqlardan qalan şərabın axırına çıxırdılar.

Qarılar Culiyanı qanadlarının altına aldılar. Ona arpa yarması yedirib dəhşətli həyəcanlanırdılar ki, birdən haradansa

yel vurur. Doğrusu, həyatlarının böyük hissəsini onlar yelçəkəndən qorunmaqla keçirmişdilər. Onlar Culiyanı divanda uzanmağa məcbur eləyirdilər. Qayğıyla nəzarət edirdilər ki, ayaqlarını da bərk-bərk örtsün. Onlar geyimiylə bağlı Culiyaya irad tuturdular. Bu ipək corablar elə nazikdir ki, hər şey görünür! Bəs donun altında nə var? Əgər köynəkdən başqa heç nə olmadığını bilsə, Kerri xala təəccüb-lənməyəcək.

Missis Lambert:

– O heç əyninə köynək də keçirmir, – dedi.

– Bəs onda əynində nə var?

Culiya:

– Tuman, – dedi.

– Və çox güman, bir də *soutien-gorge*¹.

Culiya kəskin etiraz etdi:

– Əlbəttə yox.

– Deməli, bacıqızı, sən donun altında tamam lütsən?

– Demək olar ki, hə.

Kerri xala ucadan:

– *C'est de la folie*² – dedi.

Missis Lambert razılaşdı:

– *C'est vraiment pas raisonnable, ma fille*³.

Kerri xala əlavə etdi:

– Mən özümü ikiüzlü insan saymıram, amma deməli-yəm ki, bu, sadəcə, abırlı deyil.

Culiya nə paltar gətirmişdisə, hamısını onlara göstərdi və gəlişinin elə ilk həftəsi onun nahara nə geyinəcəyi üstündə mübahisə düşdü. Kerri xala və missis Lambert az qala bir-birlərindən küsəcəkdilər. Missis Lambert hesab eləyirdi ki, əgər Culiya özüylə ziyafət libası gətirib-sə, onlardan birini geyinməlidir, amma Kerri xalanın qənaətinə, bu, elə də vacib deyil.

– Yadımdadır, mən Cersidə sənənin yanında olanda nahara centlmenlər gəlirdilər, sən də onların qarşısına çox yaraşlıq kanotda⁴ çıxırdın.

– Hə, sənə çox gözəl yaraşardı.

¹ Büstqalter (*fr.*)

² Bu ki dəlilikdir (*fr.*)

³ Qızım, bu, doğrudan da, düz hərəkət deyil (*fr.*)

⁴ Kanot – xalataoxşar qadın və ya kişi paltarı

Hər iki yaşlı xanım ümidlə Culiyaya baxdı. O, başını yellədi.

– Ondansa əynimə kəfən geyinərəm.

Kerri xala çərşənbə günləri qaçat sapıyla tikilən ağır ipəkdən olan, yaxalığı boğazını tutmuş qara paltarda olurdu, missis Lembertin isə paltarını ağ toxuma şal və süni qaşlı, amma bahalı boyunbağı tamamlayırdı. Balaca, möhkəm bədənli, sifətdən bişmiş almaya oxşayan, saçını en brosse¹ üslubunda qırxdırmış, tünd-qara rənglənmiş gözəgəlimli bıqları olan mayorun yaşı çoxdan yetmişi adlansa da, canı suluydu. Nahar zamanı o, ara-sıra stolun altında Culiyanın ayaqlarını əlləyirdi, yemək otağından çıxanda isə fürsət tapıb onun arxasını dümsüklədi.

«Dayanmadan seks». Əzəmətli yerislə yaşlı xanımların ardınca qonaq otağına sarı gedən Culiya ürəyində deyindi.

Onlar Culiyanın nazını böyük aktrisa olduğuna görə yox, səhhətinin axsadığına və istirahətə ehtiyacı olduğuna görə çəkirdilər. Culiya kifayət qədər tez başa düşdü ki, onlar nəinki onun məşhurluğundan qürur duymur, əksinə, utanırlar. Tanışları qarşısında onunla öyünmək nədir, hətta harasa gedəndə Culiyanı yanlarına belə salmırdılar. Kerri xala İngiltərədən saat beşdə çay içmək vərdişi gətirmişdi və buna möhkəm riayət eləyirdi. Culiyanın gəlişindən az sonra günlərdən birində onlar bir neçə xanımı çaya dəvət etdilər və səhər yeməyi zamanı missis Lambert Culiyaya bu sözlərlə üz tutdu:

– Əzizim, Sen-Maloda bizim bir neçə çox yaxşı tanışımız var, amma biz burada artıq uzun illər yaşasaq da, aydın məsələdir ki, onlar hələ də bizə yad kimi baxırlar. Odur ki onların gözüne qeyri-adi görünməmək üçün çox çalışırıq. Təbii ki, biz səndən yalan danışmağı rica eləmirik, amma əgər bu, ölüm-dirim məsələsi deyilsə, Kerri xala hesab eləyir ki, yaxşısı budur, sən aktrisa olduğunu deməyəsən.

Culiya öncə heyrətləndi, amma yumor hissi qalib gəldi və o, qəhqəhədən özünü zorla saxladı:

– Əgər bizim tanışlardan kimsə ərinin kimliyini səndən soruşsa, onun kommersiyayla məşğul olduğunu deməyin məgər həqiqətə qarşı çıxmaqdır?

¹ En brosse – mahud parça növü (fr.)

Culiyanın istər-istəməz dodağı qaçdı:

– Qətiyyən.

Kerri xala səmimi-qəlbdən əlavə etdi:

– Biz, əlbəttə, bilirik ki, ingilis aktrissalar fransızlardan fərqlənir. Demək olar ki, hər fransız aktrissanın mütləq məşuqu olur.

Culiyaya:

– İlahi, özün saxla, – dedi.

London həyatı bütün həyəcanları, zəfərləri, kədərləriylə bir yerdə haradasa çox-çox uzaqlarda qalmışdı. Tezliklə Culiyaya aşkar elədi ki, Tomun özü və ona sevgisi haqqında tamamilə sakit tərzdə düşünə bilər. Başa düşdü ki, onun mənlisi yaralanıb, nəinki ürəyi. Sen-Maloda hər gün o birinə oxşayırdı. Yalnız bazar ertəsi gününün qəzetlərini görəndə London yadına düşürdü. Culiyaya bütün bağlamayı alıb düz axşam düşənə qədər oxuyurdu. Həmin günlər içini bir balaca həyəcan bürümüşdü. O, qala divarlarına tərəf qalxıb oradan körfəzin içində oturan adalara baxırdı. Boz buludlar onun içində İngiltərənin boz göy üzünə xiffət hissi oyadırdı. Amma elə ki çərşənbə axşamı gəlib çatırdı, səhər açılan kimi canı yenidən əyalət həyatının rahatlığında əriyib-yumşalırdı. Culiyaya çox mütalib edirdi: yerli mağazadan aldığı ingilis, fransız romanlarını və əlbəttə ki, öz sevimli Verlenini. Culiyaya elə gəlirdi ki, onun şeirlərində olan zərif melanxoliya qədim dam evlərdən və sakit, əyri, döngəli küçələrdən ibarət bu kədərli şəhərə uyğun gəlir. İki ahıl xanımın cansıxıcı vərdişləri, hadisələrdən kasad yaşam tərzini, sakit söhbətləri Culiyada onlara qarşı rəhm hissi oyatmışdı. Uzun illər idi onların həyatında nəsə baş verməmişdi və hər ikisi öləndə qədər belə davam eləyəcəkdi. Onların mövcudluğu necə də əhəmiyyətsiz görünürdü! Ən dəhşətli isə onların bu həyata tamamilə qane olmasıydı. Hikkə, həsəd hissini nə olduğu onlara yad idi. Culiyanın gözqamaşdıran səhnə işıqlarının ortasında dayanaraq, ona heyran kəsilən publikanın sürəkli alqışları qarşısında təzim edərkən, hər gün duyduğu ictimai maraqla deyilən o şey bu iki qadıncıdan ötrü çoxdan əhəmiyyətini itirmişdi. Hərdən Culiyaya elə gəlirdi ki, həyatda onun üçün bu diqqətdən qiymətli heç nə yoxdu. O ancaq bundan ötrü yaranmışdı: taleyi ilə barışmağı və başını dik tutmağı ona görəydi. Hər iki halda nəticə eyni idi: daxili azadlıq. Culiyada bu hiss

daha etibarlı idi. Həftədə bir dəfə Maykldan qısa, işlə bağlı məktub gəlirdi. O, bu məktublarda yığımın necə olduğunu və növbəti pyesə necə quruluş vermək istədiyini yazırdı. Amma Çarlz Temerlinin məktubları bir gün də ara vermirdi. O, Culiyaya kübar aləmin bütün xəbərlərini çatdırır, özünün o mədəni, valehedici diliylə baxdığı şəkillərdən, oxuduğu kitablardan danışırdı. Onun məktubu incə ifadələrlə və müdrik zarafatlarla dolu olurdu. O, pedantlıqdan kənar fəlsəfə yürüdüdü. Yazırdı ki, ona heyrandır. Bu, Culiyanın bütün ömrü boyu aldığı ən gözəl sevgi məktublarıydı və o, gələcək nəsillər üçün onları saxlamağı məsləhət bildi. Ola bilsin, nə vaxtsa, kimsə o məktubları dərc eləyəcək və insanlar onun Mak-Evoyun¹ firçasından çıxan portretinə baxmaq üçün Milli Qalereyaya gedəndə Culiyanın qəhrəmanı olduğu romantik məhəbbət tarixçəsini xatırlayıb köks ötürəcəklər.

Yoxa çıxdığı ilk iki həftədə Çarlz onu heyrətamiz sədaqətlə aradı. Onsuz nə edəcəyini Culiya təsəvvürünə belə gətirmirdi. O, həmişə onun qulluğundaydı. Onun söhbətləri Culiyanı tamam özgə aləmə aparırdı, əsəblərini sakitləşdirirdi. Culiyanın ruhunu çirkab örtmüşdü və o, Çarlzın ruhunun göz yaşı kimi dupduru çeşməsində yuyunurdu. Çarlzla şəkil qalereyalarını gəzəndə bütün canına ilahi rahatlıq hakim kəsilirdi... Ona minnətdar olmaq üçün Culiyanın xeyli əsası var idi. O, onun uzunillik pərəstişi haqqında düşündü. Çarlz artıq iyirmi ildən çox idi onu gözləyirdi. Culiya ona qarşı o qədər də mərhəmətli olmamışdı, əgər Çarlzla bir yatağa girsəydi, Çarlz dünyanın ən xoşbəxti olardı, doğrusu, Culiya da bir şey itirməzdi. Niyə bu illər uzununu onu yaxınına buraxmamışdı? Ola bilsin, səbəb onun sədaqətinin əndazəni aşmasındaydı. Onun bu ağlasığmaz məhəbbəti elə abır-həyalı və hörmətə layiq idi ki, görünür, buna görə də Culiya Çarlzın düşüncəsində özünün neçə illərdən bəri qurub-yaratdığı həmin o ideal məhəbbətin qalmasını istəyirdi. Amma dərinə gedəndə bu, səfehlik, Culiya isə xudbinin birisi idi. Qəflətən ağına gələn bir fikirdən Culiya özündə qəribə bir məmnunluq hiss elədi. Bəli, nəhayət, bu nəcibliyə, saflığa, sədaqətə görə onu mükafatlandırmağın vaxtı çatıb. Maykln ona qarşı xeyirxahlığının oyatdığı hisslər Culiyanın canında hələ də diriydi. Özünü ona layiq

¹ Mak-Evoy – ingilis rəssamı (1878-1927)

bilmirdi və bu günəcən Maykla dözülməz münasibət göstərdiyinə görə əzab çəkirdi. İngiltərəni özünü qurban vermək istəyi ilə tərək etməsi fikri əvvəlki kimi bütün şüuruna hakim kəsilmişdi. Culiya bu istəyin gerçəkləşməsi yolunda Çarlzı ən münasib vasitə sayırdı. Çarlzın onun niyyətini başa düşəndə necə heyrətlənəcəyini təsəvvürünə gətirib xəfif-xəfif gülümsəyirdi. İlk anda o, sadəcə, qulaqlarına inanmayacaqdı, amma sonra necə bir ləzzət, ekstaz! Onun neçə illərdən bəri yığılıb qalan məhəbbəti, qəflətən bütün sədləri dağıda-dağıda Culiyanı da öz aşib-daşan selində boğacaqdı. Sonra onun sonsuz minnətdarlığını təsəvvürünə gətirəndə Culiyanın ürəyi fərəhlə dolurdu. Hər halda, taleyin, nəhayət, onun üzünə güldüyünə inanmaq Çarlz üçün çətin olacaqdı. Hər şey geridə qalandan sonra onun ağısındaca Culiya bir az da Çarlza sığınıb nazla pıçıldayacaqdı:

«Necə bilirsən, bu qədər gözləməyə dəyərdi?»

«Sən Yelena kimi mənə ölümsüzlük ölümlü bəxş etdin»¹.

Məgər doğma bir insana bu xoşbəxtliyi bəxş etməkdə təəccüblü nəşə var?

«Sen-Malonu tərək etmək ərəfəsində ona xəbər eləyəcəyəm». Culiya belə qərar verdi.

Yaz yerini yaya verdi və iyulun axırlarında əyin-baş almaq üçün Parisə getmək lazım idi. Maykl mövsümü sentyabrın ilk günlərində açmaq istəyirdi, odur ki yeni pyesin repetisiyaları avqustda başlamalıydı. Culiya Sen-Maloya gedəndə asudə vaxtlarında oxumaq üçün pyesi də özüylə götürmüşdü, amma oradakı şərait buna imkan vermədi. Boş vaxtı kifayət qədər idi, amma rahat olsa da, bu boz, sərt şəhərdə maraqları yalnız ev işləri və gəldi-gedərlə məhdudlaşan bu iki yaşlı qadınla bütün günü ünsiyyət onda elə bir ovqat yaratmışdı ki, pyes nə qədər yaxşı olsa da, Culiyanı özünə cəlb eləmədi. Nəhayət, qərar verdi:

«Çoxdan qayıtmalıydım. Əgər belə bir nəticəyə gəlsəm ki, pyes, ətrafında yaradılan bu boyda hay-küyə layiq deyil, onda nə olacaq?»

Culiya anasıyla və Kerri xalayla sağollaşdı; onlar ona qarşı çox diqqətliyidilər, amma gedişinə təəssüflənəcək-

¹ K.Marlonun "Doktor Faustun faciəvi tarixçəsi" əsərindəki "Yelena, mənə ölümsüzlüyü öpüşlə bəxş etdi" ifadəsi dəyişdirilərək işlədilib.

lərinə, nədənsə, Culiya şübhə eləyirdi. Onlar üzüyolalıqla yenidən öyrəşdikləri həyata qayıdacaqdılar. Üstəlik, arxayın ola bilərdilər ki, daha aktrisadan onları istənilən an hansısa eksentrik hərəkət təhlükəsi gözləmir, daha Sen-Malo xanımlarının qınayıcı şərtlərini eşitmək qorxusu olmayacaq.

Culiya Parisə günorta gəlib çatdı. Onu «Rits» otelindəki apartamentə ötürəndə dərinədən nəfəs aldı. Təzədən dəbdəbə ilə baş-baş qalmaq necə də ləzzətlidir! Dostlar ona gül dəstələri göndərmişdilər. Culiya vanna qəbul eləyib əynini dəyişdi. Həmişə onun üçün əldən gedən və artıq çoxdan özünə dost saydığı Çarli Deveril Culiyanı «Bua»ya nahara aparmaq üçün yanına gəldi.

Culiya ona:

– Vaxtımı çox əla keçirdim, – dedi. – Əlbəttə, bu səfərim o iki ahıl qadını çox sevindirdi, amma məndə belə hiss vardı ki, əgər bir gün də yubansam, darıxmaqdan ürəyim partlayacaq.

Bu gözəl axşamda Yelisey çölləriylə gəzmək Culiyaya ləzzət elədi. Benzinin iyini udmaq necə də xoş idi! Avtomobillər, taksilər, şabalıdı ağaclar, küçə işıqları, səkiylə addımlayan və kafelərdə stol arxasında əyləşən dəstə-dəstə adam... Bundan gözəl nə ola bilərdi? Sonra şən, sivil və bahalı «Şato de Madrid»ə daxil olanda yenidən qədd-qamətli, ənlilik-kirşanlı qadınları, dərisi yanmış, smokinqli kişiləri görmək necə də xoş idi.

– Mən özümü sürgündən qayıdan kraliça kimi hiss eləyirəm.

Culiya özünə geyimlər seçə-seçə və onları ilk dəfə əynində yoxlaya-yoxlaya Parisdə bir neçə xoş gün keçirdi. O, hər dəqiqəsindən həzz alırdı. Amma çox sözübütöv qadın idi; nəinki başqasına, hətta özünə verdiyi vədə də mütləq əməl eləyirdi. Londona yollanmazdan öncə Çarlza qısa bir məktub göndərdi. O, Qudvudda və Kauzda olmuşdu, oradan Zalsburqa gedərkən bir gün Londonda ləngiməli olacaqdı.

«Əzizim Çarlz.

Sizi tezliklə yenidən görəcəyim mənə hədsiz sevinc bəxş edir. Çərşənbə günü boşam. Birlikdə nahar eləyərək. Siz hələ də məni sevirsiniz?

Sizin Culiya».

Zərfi qutuya salanda Culiya dilinin altında mızıldandı: «*Bis dat qui cito dat*»¹. Bu, xeyriyyəçilik məqsədi daşıyan tədbirlər zamanı xahişlə ondan gözlənilən vəsaitin düz yarısını dərhal poçtla göndərən Mayklın tez-tez işlətdiyi çeynənmiş bir latın məsəliydi.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

194

Çərşənbə gününün səhəri Culiya masaj elətdirib həm də saçlarını burdurdu. Nahara hansı paltarını geyinəcəyini heç cür qərarlaşdırı bilmirdi: təsəvvürlərə Bottiçellinin² «Bahar»ını gətirən boz orqandidən olan çox yaraşığı və ürəkaçan donu, yoxsa onun qız qamətini aydın göstərən və çox abırlı libası? Vanna qəbul etdiyi müddətdə ağ atlazın üzərində dayandı. Bu paltar haradasa onun Çarlz qarşısında uzunillik günahını yumaq üçün incə bir işarə idi. Culiya bir sap mirvaridən və brilyant qolbağından savayı, üstünə heç bir zinət əşyası taxmadı; nişan üzüyü olan barmağında başqa bir brilyant üzük də parıldayırdı. Dəriyə gündə yanmış rəngi verən pudranı üzünə vurmaq istədi. Bu həm onu cavan göstərər, həm də ona çox yaraşardı. Amma qarşıda onu nə gözlədiyi yadına düşəndə bu fikirlərdən vaz keçdi. O, Otellonu oynamaq üçün ayaqdan-başacan qaralan aktyorlar kimi özünü büsbütün süni günəşlə yandıra bilməzdə axı. Həmişə olduğu kimi, dəqiqliyi sevən Culiya holla qapıçının giriş qapısını Çarlz Temerlinin qarşısında taybatay açan an düşdü. Culiya onu bir az naz, bir az bic heyranlıq və bir az da intimlik qatılmış baxışlarla salamladı. Çarlz artıq seyrəlmiş saçlarını indi uzun saxlayırdı. İllər onun ziyalı, kübar simasına da əl gəzdirmişdi: yanaqları azca sallanmışdı, qaməti əyilmişdi, kostyum əynində çoxdan bəri ütüyə həsrət qalmış kimi görünürdü.

«Qəribə həyatdır. Aktyorlar centlmen kimi görünməkdən ötrü dəridən-qabıqdan çıxırlar, amma centlmenlər istəyirlər ki, aktyorlar kimi görünsünlər». Culiya belə düşündü.

Culiyanın lazımi effekt yaratdığına şübhə yox idi. Çarlz başlanğıc üçün vacib olan atmacanı atdı. O soruşdu:

¹ «Tez verən ikiqat verir» (*lat.*) – Senekanın kəlamı

² Sandro Bottiçelli – florensiyalı rəssam (1445-1510)

– Bu gün üzümə nədən belə füsunkarsınız?

– Çünki bizim görüşümüzün sevinci qonub.

Culiya özünün gözəl gözlərinin ifadəli baxışlarıyla Çarlza dərindən nəzər saldı. Romninin¹ fırçasından çıxan ledi Hamilton portretində olduğu kimi, azca dodaqlarını araladı. Bu, onu çox cəzbedici göstərirdi.

Onlar «Savoy»da nahar elədilər. Metrdotel onlara stolu çıxışa yaxın yerdə verdiyindən hamının gözü qabağındaydılar. İmkanlı insanların əksəriyyətinin indi şəhər kənarında olduğu güman edilsə də, restoran ağzınacan doluydu. Culiya təbəssümlə başını oyan-buyana çevirə-çevirə dostları salamlayırdı. Çarlzın ona deməyə sözü çox idi və Culiya sən-gimək bilməyən maraqla qulaq asırdı. Çarlza:

– Bütün dünyada sizin kimi həmsöhbət yoxdur, – dedi.

Onlar restorana həm gec gəlmişdilər, həm də aramla nahar eləyirdilər. Odur ki Çarlz brendini içib qurtaranda artıq müştərilər şam yeməyinə yığılırdılar.

Çarlz saatına baxıb:

– İlahi, özün saxla, – dedi, – doğrudanmı, tamaşalar artıq bitib? Sizinlə birlikdə olanda vaxt necə də tez gəlib-keçir. Necə bilirsiniz, buradakılar bizdən yaxa qurtarmaq istəyirlər?

– Yıxılıb yatmağa heç həvəsim yoxdur.

– Yəqin, Maykl bir azdan evdə olar?

– Yəqin.

– Niyə axı bizə gedib bir az da orada çənə vurmayaq? Bax buna deyərlər «bir işarədən başa düşmək».

Culiya:

– Məmnuniyyətlə, – deyib, intonasiyasına utancaqlıq qatdı və hiss elədi ki, yanağında əmələ gətirdiyi qızartı indi çox yaxşı görünür.

Onlar maşına əyləşib Hill-stritə yollandılar. Çarlz onu öz kabinetinə gətirdi. Kabinet birinci mərtəbədəydi. Düz döşəməyəcən gələn və xudmani başa baxan iri, ikiqatlı pəncərə taybatay açıq idi. Onlar divanda oturdular.

Culiya:

– Yuxarı işığı söndürün ki, qaranlıq otağa axsın, – deyib, ardınca «Venesiya taciri»ndən bir iqtibas gətirdi: – «Zərif mehın ağacları yaladığı həmin o gecədə...».

¹ Corc Romni – ingilis rəssamı (1734-1802)

Çarlz qapaqlıdan savayı bütün lampaları söndürdü. Təzədən gəlib oturanda Culiya ona qısıldı. O, Culiyanın belini qucaqladı, o da başını Çarlzın çiyinə qoydu.

Culiya pıçılıyla:

– İlahi, nə yaxşıdır, – dedi.

– Mən sizdən ötrü dəhşətli darıxmışdım.

– Fürsət tapıb şuluqluq eləmədiniz ki?

– Hə. Enqrin¹ şəklini almaq üçün bir qalaq pul xərc-lədim. Getməzdən əvvəl mütləq onu sizə göstərəcəyəm.

– Yaddan çıxarmayın. Haradan asmısan?

Evə girdikləri ilk dəqiqədən Culiya öz-özünə sual edirdi: onu harada yoldan çıxarsın, kabinetdə, yoxsa yuxarıda?

Çarlz cavabında:

– Öz yataq otağımdan, – dedi.

«Doğrudan da, ora daha rahatdır». Bu dəqiqə Culiya-nın fikrində ancaq bu idi.

Culiya yazıq Çarlzın onu öz yatağına çəkmək üçün bundan yaxşı bir şey fikirləşə bilmədiyini düşünəndə gül-məkdən özünü zorla saxladı. «Bu kişiler necə də axmaqdır-lar! Onların qətiyyəti həddini aşır və elə dərd də burasındadır». Culiyanın ürəyindən ani bir ağrı qopdu. O, Tomu xatırladı. «Cəhənnəm olsun Tom! Çarlz elə sevimlidir ki... və Culiya onu bu uzunillik sədaqətinə görə mükafatlandırmaq qərarından bir addım da çəkilən deyil».

Culiya özünün azca xırıltılı sinə səsiylə:

– Siz mənə əsl dost olmusunuz. Çarlz, – dedi və ona sarı elə döndü ki, sifətləri qabaq-qənşər dayana bilsin. Dodaqları yenə ledi Hamiltonun dodaqları kimi azca aralıydı. – Elə bilirəm, mən sizə qarşı heç də kifayət qədər nəzakətli olmamışam.

Culiya dərilmək istəyən şaftalı kimi ağılı başdan eləyəcək dərəcədə cəzbediciydi və bu anda öpüşdən yayınmaq qeyri-mümkün idi. Sonra Culiya öz ağ, zərif əlləriylə onun boynuna sarılacaq... Amma Çarlz, sadəcə, gülümsədi.

– Belə deməyin, siz həmişə ürəyimi fəth etmişiniz.

(«Zavallı, quzum mənim, o, özünü tamam itirib!»)

– Məni heç vaxt, heç kim sizintək sevməyib.

Çarlz yüngülcə onu özünə tərəf çəkdi.

¹ Jan Ogüst Dominik Enqr – fransız rəssamı (1780-1867)

– Mən indi də sizi sevirəm. Bunu özünüz də bilirsiniz. Siz mənim həyatımda yeganə qadınısınız.

Təklif etdiyi dodağını Çarlz qəbul etmədiyindən Culiya azca başını döndərdi. Fikirli-fikirli elektrik sobasına baxdı. «Heyif ki, yanmır. Bu mizansəhnədə yanar soba çox yerinə düşərdi».

– Əgər o vaxt birlikdə Londondan qaçıb getsəydik, həyatımız tamam başqa cür olardı. Çarlz, hey-hoy!

Bu nidadan tez-tez pyeslərdə istifadə olunsa da, Culiya onun mənasını bilmirdi, amma ah kimi ağızdan çıxan bu söz həmişə çox kədərli səslənirdi.

– Onda İngiltərə özünün nəhəng aktrisasını itirmiş olardı. İndi mənə çatır ki, o vaxt sizə teatrı tərk etməyi təklif edəndə necə xudbinlik eləmişəm.

– Uğur heç də hər şey demək deyil. Hərdən özümə sual eləyirəm: görün, o vaxt o səfeh, o xırda şöhrətpərəstlik hissələrimi təmin etmək naminə həyatımın ən böyük dəyərini qurban vermədinmi? Əslində, insanı yaşadan yalnız məhəbbətdir.

Culiya yenə ona baxdı. Onun yaşla dolmuş gözləri heç vaxt olmadığı qədər gözəl idi.

– Bilirsiniz, əgər təzədən cavan olsaydım, elə bilirəm, sizə qoşulub gedərdim.

Culiyanın əli aşağı sürüşüb onun əlini tapdı. Çarlz onun əlini ürəkdən sıxdı.

– Ah, əzizim...

– Mən bizim arzularımızdan doğan o mülkü elə tez-tez yadıma salıram ki! Zeytun ağacları, oleandrlar və mavi dəniz, əmin-amanlıq və rahatlıq. Hərdən həyatımı bürüyən bu yek-nəsəqlikdən, üzücülükdən, kobudluqdan təngə gəlirəm. Siz isə mənə gözəllik vəd etmişdiniz. Bilirəm, artıq gecdir. O vaxt mənə bu qədər əziz olduğunuzu özüm də bilmirdim, ağılıma da gəlməzdi ki, illər ötdükcə siz mənim həyatımın mənasına çevriləcəksiniz.

– Sizdən belə sözlər eşitmək ilahi bir sevincdir, əzizim. Bu, mənə çox böyük mükafatdır.

– Mən sizdən ötrü hər şeyə hazırım. Mən xudbin olmuşam. Nə elədiyimi özüm də bilmədən sizin həyatınızı məhv eləmişəm. – Culiyanın astadan gələn səsi əsirdi. O, başını arxaya atanda boğazı ağı sütuna bənzədi. Açıq

yaxalığından xırda, yumru döşləri göründü. Culiya əlini sinəsinə qoydu.

Çarlz yüngülcə etiraz elədi:

– Siz belə danışmalı, belə düşünməli deyilsiniz. Siz həmişə mükəmməllik mücəssəməsi olmusunuz. Siz mənə belə lazımsınız. Ah, əzizim, həyat belə qısa, məhəbbət elə ötürür... Faciə burasındadır ki, bəzən arzularımız gerçək olur. İndi arxaya boylananda görürəm ki, siz məndən xeyli ağıllı olmusunuz. «Sonsuz çəmənliklər, haradadır o xatirələr...» Sonrası yadıңызdadırımı? «Sən ey gözəl gənc, çələng gülsüz olmayan kimi, sən də nəğməsiz olmazsan; sən ey mərd aşiq, öz sevgilini öz sevginin ehtirasına bələ; özü də qəm yemə, nə qədərlə canın sulu, ruhun durudur, xoş günlərə qonaq məhəbbətin də əbədi və nurludur».

(«Axmaqlığa bir bax!»)

Culiya ah çəkib:

– Necə gözəl misralardır, – dedi. – Ola bilsin, siz haqlısınız. Hey-hoy!

Çarlz sinədən deməkdə davam elədi. Onun bu vərdişini Culiya bir qədər cansıxıcı hesab eləyirdi.

– «Ah, solmaq bilməyən bahar yarpağı necə xoşbəxtdirsə, məhəbbəti görüş kimi sonsuz, hər dəfə yenilənən kəs də eləcə xoşbəxtdir»¹.

Amma indi bu vərdiş ona düşünmək üçün vaxt verirdi. Culiya gözlərini də qırpmadan yanmayan sobaya baxa-baxa qalmışdı. Kənardan baxana elə gəlirdi ki, o, həmin şerin gözəlliyinin ovsununa düşüb. Çarlz, sadəcə, heç nə anlamadı: bunu görmək heç də çətin deyildi. Bir də ki burada təəccüblü nə var? İyirmi il Culiya onun ehtiraslı yalvarışlarına qarşı kar olmuşdu və təbii ki, Çarlz da onun bütün cəhdlərinin artıq əbəs olduğunu dərk etmişdi. Bu, harada sa, Everesti fəth etmək misalına bənzəyirdi; məsələn, əgər uzun illər məşəqqətli cəhdlərlə Everestin zirvəsini fəth etmək istəyən cəsur alpinistlər qəflətən ora aparana asma nərdivan görsəydilər, qarşılardakının tələ olduğu qənaətinə gələrdilər. Culiya hiss elədi ki, bir xeyli məsələlərə nöqtə qoymaq zamanı yetişib. O, necə deyərlər, suda boğulana əl uzatmalıydı.

¹ İngilis şairi Con Kitsin (1795-1821) “Yunan güldanının odası” əsərindən

Culiyə astadan:

– Artıq gecdir, – dedi. – Mən evə gedim. Amma əvvəlcə təzə aldığınız şəkli göstərin.

Çarlz ayağa duranda Culiyə divandan qalxmasına kömək etmək üçün hər iki əlini ona uzatdı. Onlar yuxarı qalxdılar. Çarlzın səliqəylə qatlanmış xalatyyla pijaması stulun başında idi.

– Siz subaylar özünüzə yaman qulluq eləyirsiniz. Necə də rahat, yaraşığı yataq otağınız var.

Çarlz çərçivəyə salınmış şəkli divardan işığa tərəf gətirdi. Bu, ləçəkdə və enli ətəklili, yaxası açıq paltarda olan kök bir qadının karandaşla çəkilən şəkli idi. Qadın Culiyənin gözü-nə kifir, don gülməli göründü. Culiyə ucadan:

– Qiyamətdir, – dedi.

– Bilirdim ki, xoşunuza gələcək. Yaxşı şəkildir, eləmi?

– Heyrətamizdir.

Çarlz şəkli qaytarıb mıxdan asdı. Təzədən Culiyəyə sarı dönəndə gördü ki, o, çarpayının yanında xacənin qiymət vermək üçün baş vəzirin yanına gətirdiyi kəməz kimi dayanıb. Onun bu duruşunda valehedici bir tərəddüd var idi. Elə bil, özünü bu saatca arxası üstə çarpayıya yıxmağa hazır dayanmışdı, amma bununla yanaşı, həm də, elə bil, kraliçəliğin astanasında dayanan bakirə qız idi. Culiyə dərindən ah çəkdi.

– Əzizim, necə də gözəl gecə idi. Mən hələ bu vaxtadan özümü sizə belə yaxın hiss etməmişdim.

Culiyə əlini ağır-ağır arxadan gətirib özünün anadən-gəlmə heyrətamiz ritm duyumuyla ovuqları açıq halda elə irəli uzatdı ki, elə bil, orada gözlə görünməyən qiymətli qab tutmuşdu, qabın içində də ona hədiyyə etdiyi ürəyi var idi. Culiyənin gözəl gözləri itaətlə və nəvazişlə baxırdı, dodaqlarından utancaq təbəssüm boylanırdı. Culiyə təslim oldu.

Culiyə Çarlzın sifətinin donub qaldığını gördü. Nəhayət, hər şey Çarlza aydın oldu, özü də necə!

(«İlahi, mən ona lazımam! Bütün bunlar hamısı oyun imiş»). Siftə-siftə bu kəşfdən büsbütün sarsıldı.

(«İlahi, bunun altından necə çıxım? Yəqin, mən lap səfeh yerində görünürəm!»)

Culiyə, az qala, həm mənən, həm də cismən müvazirətini itirəcəkdi. Nəsə fikirləşmək lazım idi, özü də yubanmadan. Çarlz qarşısında dayanıb yaxşı gizlədə bilmədiyi

çaşqınlıqla ona baxırdı. Culiya özünü itirmişdi. Qiymətli qabı tutan bu əliylə nə eləsin? Tanrı şahiddir ki, əlləri böyük deyil, amma indi onlar ona kolbasa bişirilən yerdə qarmaqdan asılan qaxac budlar kimi görünürdülər. Çarlza nə deyəcək? Saniyələr ötdükcə düşdüüyü vəziyyəti və duruşu daha da dözülməz olurdu.

(«Murdarın biri murdar! Bu illər uzununu mənə axmaq yerinə qoymaq!»)

Culiya yeganə mümkün qərarı qəbul etdi. O, bu duruşunu saxladı. Öz-özlüyündə tələsməməyi lazım bilib ovucularını birləşdirdi, barmaqlarını daraq eləyib başını arxaya atdı və əlini ağır-ağır boğazına tərəf apardı. Bu duruş da əvvəlki kimi çox gözəl idi və həm də Culiyaya danışmaq imkanı verirdi. Onun dərindən, ucadan gələn səsi aşıb-daşan hissələrindən əsirdi.

200

– Ötən günlərimizi yada salanda sevinirəm ki, bizim o keçmişimizdə bir-birimizi qınamaq üçün səbəb yoxdur. Həyat bizim özümüzün yox, məhəbbətimizin öləri olduğuna görə acıdır. («Buna oxşar bir şey hansısa pyesdə var».) Əgər məşuqəniz olsaydım, çoxdan sizi bezdirmişdim. İndiyə nə qalardı? Yalnız öz zəifliyimə heyifsilənmək. Şellinin o misrasını təkrar eləyin, indicə mənə oxuduğunuz həmin o «...xoş günlərə qonaq...»

Çarlz düzəliş verib:

– Kitsin misrasıdır, – dedi – «...xoş günlərə qonaq məhəbbətin də əbədi və nurludur...»

– Belə, belə. Bəs əvvəli?

Culiya vaxt udmalıydı.

– «...nə qədər canın sulu, ruhun durudur...»

Culiya əllərini geniş açıb tellərini yellətdi. Bu an üçün ən lazımlı jest idi.

– Tamamilə doğrudur. Əgər ani ehtirasa qurban gedib dostluğumuzun bizə bəxş etdiyi bu böyük xoşbəxtlikdən özümüzü məhrum etsəydik, nə qədər axmaq bir iş görmüş olardıq. İndi heç nədən utanmalı deyilik. Biz təmiz qaldıq. Biz bütün dünyanın düz gözünün içinə baxmaqdan qorxmadan başımızı dik tutub gəzə bilərik.

Culiya daxilən hiss elədi ki, bu, pərdənin enməsi ərəfəsində sonuncu replikadır. Ardınca sözlərinə jestlə dayaq verərək, başını dik tutub qapıya tərəf getdi və onu taybatay açdı.

Onun oynamaq həvəsi elə güclüydü ki, bu mizansəhnə ovqatı pilləkənin ən sonuncu pilləsinə qədər davam elədi. Orada bu ovqatı çiyindən atdı və kölgə kimi ardınca düşən Çarlza sarı dönüb qeyri-adilliklə:

– Mənim bürüncəyimi, – dedi.

Çarlz onu geyindirə-geyindirə:

– Maşın gözləyir, – dedi, – mən sizi evinizə qədər ötürəcəyəm.

– Yox, icazə verin tək gedim. Mən bu axşamı ürəyimə möhürləmək istəyirəm. Ayrılıq öncəsi məni öpün.

Çarlz Culiyanın uzatdığı dodaqlarını öpdü. Culiya hönkür-tüsünü zorla içində boğub ondan qopdu və bir hərəkətlə çıxış qapısını açıb onu gözləyən avtomobilə sarı qaçdı.

Evə çatıb öz yatağına girəndə içindən ona yüngüllük gətirən xırıltılı hicqırtı qopdu.

«Ağılsız qadın. Bu nə səfehlik idi. Şükür ki, yaxşı qurtardım. O lap eşşəkmiş, yəqin, nəyə işarə vurduğumu başa düşmədi». Amma hər halda, Çarlzın donmuş təbəssümü Culiyanı şübhələndirmişdi. «Ola bilsin, o, əvvəl-əvvəl nəse güman eləmişdi, amma sonra səhv elədiyinə tamamilə əmin olmuşdu. İlahi, mənim aqlım nədən belə azmışdı?! Xoşbəxtlikdən, hər şey yaxşı qurtardı, onun xəbəri belə olmadı. Yaxşı ki, vaxtında ayıldım. Bir dəqiqə də ötsəydi, paltarım əynimdən çıxacaqdı. Zarafat məsələ deyil».

Culiya güldü. Əlbəttə, alçaldıcı vəziyyət idi: o, axmaq yerində qalmışdı; amma əgər səndə azca da olsa yumor hissi varsa, hər şeydə gülməli bir şey tapa biləcəksən. Heyf ki, kiməsə ürəyini boşalda bilməz. Özünü gülünc yerinə qoysa da, bu, çox əla əhvalatdır. Yalnız bir şeylə barışa bilmirdi: o, Çarlzın illər uzununu əbədi məhəbbət mövzusunda oynadığı komedi-yaya inanmışdı. Əlbəttə, bu, görüntü imiş. Sadiq aşiq rolunda olmaq Çarlza, sadəcə, xoş gəlirmiş və ondan ötrü, görünür, bu sədaqətinin mükafatlandırılması heç də əsas deyilmiş.

«Məni barmağına doladı, burun dəsmalı kimi silib atdı!»

Qəflətən ağılına gələn fikirdən Culiyanın çöhrəsindəki təbəssüm qeyb oldu. Əgər kişi qadının intim təklifindən imtina edirsə, onda iki məsələdən biridir: ya o, homoseksualdır, ya da impotentdir. Culiya fikirli-fikirli siqaretini yandırdı. Özünə sual etdi: bəlkə, Çarlz meyilli olduğunu gizlətmək

üçün ondan istifadə etmişdi? Culiya başını buladı. Yox, belə bir şey olsaydı, kimsə ona işarə eləyərdi. Müharibədən sonra cəmiyyət içində söhbətlər, demək olar ki, ancaq bu mövzularda idi. Amma o, impotent ola bilərdi. Culiya onun yaşını hesabladı. Zavallı Çarlz! Yenidən gülümsədi. Əgər, doğrudan da, belədirsə, onda Culiya yox, o özü naqolay, hətta gülməli vəziyyətdə qalmışdı. Güman ki, o yazıq quzu qorxudan lap ölübmüş. Aydın məsələdir ki, bu, kişinin həvəslə etiraf edəcəyi məsələ deyil, üstəlik, əgər kişi qadına dəlicəsinə vurulubsa. Culiya bu haqda daha çox fikirləşdikcə bu izahat ona daha inandırıcı görünürdü. Onun Çarlza lap ana kimi yazığı gəldi.

Soyunmağa başlayıb ürəyində öz-özüylə danışdı: «Nə edəcəyimi bildim. Sabah ona ağ zanbaqlardan bağlanan böyük bir dəstə göndərəcəyəm.

İYİRMİ BEŞİNCİ HİSSƏ

Səhəri gün tezdən Culiya zəng eləməkdən qabaq bir müddət yataqda uzanıb qaldı. O fikirləşirdi. Dünənki macərəsini yadına salıb bu cür iradə nümayiş etdirdiyinə görə özündən razı qaldı. Desək ki, o, məğlubiyyətin qaçılmaz olduğu məqamda qələbə qazanmışdı, bu, şişirtmə olardı, amma Culiyanın geri çəkilmə zamanı etdiyi manevrlərə və strategiyasına söz ola bilməzdi. Özü də bu zaman ürəyi əsirdi. Çarlzın özünü bu cür qəribə aparmasının bir başqa səbəbi də ola bilərdi. Tamamilə mümkün idi ki, Culiya artıq bir qadın kimi cəzbedici olmadığı səbəbindən onu özünə cəzb eləyə bilməmişdi. Bu fikir qəfildən dünən gecə ağılına gəlmişdi. Amma dərhal da bu şübhəni başından çıxarıb atmışdı. Yox, bu ola bilməzdi. Amma səhər bu düşüncəsinin əsaslı olduğunu etiraf etmək məcburiyyətində qaldı. Culiya zəng elədi. Yatağında səhər yeməyini yeyən zaman Maykl tez-tez otağına gəldiyinə görə, Evi pərdələri açıb, adətən, güzgünü, darağı, dodaq boyasını, pudra qabını özü ona verirdi. Bu gün yüngülcə darağı başına çəkib pudra əlçiminə baxmadan üzünə vurmaq əvəzinə, Culiya özünə əziyyət verməkdən çəkinmədi. O, cidd-cəhdlə dodaqlarını boyayıb, qaydasına saldı.

Evi üstünə səhər yeməyi düzülən məcməyini yatağına gətirəndə Culiya hələ də gözü güzgüdə:

– Artırıb-əskiltmədən, necə bilirsən, Evi, – dedi, – sənə, mən gözəl qadınam?

– Belə bir suala cavab verməzdən öncə, bundan mənə nə çatacağını əvvəlcədən bilməliyəm.

Culiya qışqırıb:

– Ay səni, şeytan! – dedi.

– Amma bilirsiniz, sizi gözəl adlandırmaq düz olmazdı.

– Böyük aktrisalardan biri də gözəl olmayıb.

– Dünən axşamkı kimi təpədən-dırnağacan qıfillanıb-bağlansanız, üstəlik, arxadan işıq da düşsə, çoxundan yaxşı görünərsiniz.

(«İstəməyənin gözü çıxsın, dünən bu geyimim mənə kömək oldu!»)

– Mənə, bilirsənmi, nə maraqlıdır? Əgər hansısa bir kişiylə eşq yaşamaq istəsəm, necə bilirsən, məndə alınar?

– Kişiləri yaxşı tanıdığımdan, alınsa, qəti təəccüblənmərəm. İndi hədəfdə olan kimdir?

– Heç kim. Mən ümumi danışırım.

Evi burnunu çəkdi.

– Burnunu çəkmə. Əgər soyuqdəymən varsa, fıxır.

Culiya aramla qaynanmış yumurtanı yeyirdi. Beyni ancaq bir fikirlə məşğul idi. Eviyə baxdı. Qoca müqəvvadı, amma kim bilir?..

– Evi, nə vaxtsa küçədə sənə ilişən olubmu?

– Mənə? Qoy bir cəhd eləsinlər!

– Doğrusunu desəm, mən istərdim kimsə belə bir cəhd-də bulunsun. Qadınların əksəriyyəti kişilərin onların arxasınca düşmələrindən həvəslə danışır. Deyirlər ki, onlar piştaxtanın yanında dayananda kişilər yaxın gəlib onların baxışlarını tutmaq istəyirlər. Hərdən eləsi olur ki, ondan qopmaq müşkülə dönür.

– İyrənclik! Mən buna ancaq belə ad verərdim.

– Bilmirəm, amma mənə, bu, xoş bir şeydir. Bilirsənmi, qəribəsi nədir: hələ bu vaxtacan kimsə, nə vaxtsa mənim arxamca düşməyib. Kiminsə, haçansa mənə ilişdiyi yadıma gəlmir.

– Bir axşam Edvard-roudla gəzişin, görün sizi rahat qoyurlar?

– Onda başıma nə çarə qılım?

Evi fikirli-fikirli:

– Polismen çağırın, – dedi.

– Bir tanış qız mənə danışdı ki, o, şlyapa mağazasının şüşəsinin qarşısında dayananda bir kişi ona yaxınlaşdı. Həmin kişi ondan bu şlyapanı almaq istəyib-istəmədiyini soruşanda o, çox istədiyini deyib, ardınca da içəri keçiblər. O, özünə şlyapa seçib, satıcıya öz adını, ünvanını verəndə kişi dərhal pulu nağd ödəyib. Onda qız ona dərin təşəkkürünü bildirib. Kişi pulun qalığını gözləyən müddətdə mağazadan çıxıb.

Evi burnunu çəkib şübhəli-şübhəli baxdı:

– O qız yalandan sizə belə danışdı, – dedi və sonra hey-rətlə Culiyaya baxıb əlavə etdi. – Siz nəyə işarə eləyirsiniz?

– Heç nəyə. Sadəcə, fikirləşirəm: görün, nə səbəbə kişilər mənə ilişirlər, belə baxanda məndə kifayət qədər seksual cazibə var.

Bəlkə, doğrudan da, yoxdur? Culiya bunu həyatda yox-lamaq qərarına gəldi.

Elə həmin gün istirahətdən sonra Culiya yerindən qalxıb bu dəfə üzünün ənlük-kırşanını bir az artıq elədi və Evini çağırımadan o qədər də adi olmayan, amma həm də elə bahalı görünməyən donunu geyindi, başına isə qırmızı həsirdən enliyətik şlyapasını qoydu.

Güzgüyə baxa-baxa öz-özünə dedi: «Mən küçə qızına oxşamaq istəmirəm, amma o biri tərəfdən həddən ziyadə ciddi görünüş də yaramaz».

Heç kim eşitməsin deyə, pilləkəni pəncəsi üstə düşdü və ardınca çıxış qapısını astaca örtüdü. Culiya bir az əsəbiydi, amma bu, xoş həyəcan idi. Hiss eləyirdi ki, düşündükləri heç bir ölçüyə sığmır. Culiya Konot-skveri keçib Edvardrouda çıxdı. Təxminən, saat beş idi. Avtobuslar, taksilər, yük maşınları ara vermədən şütüyürdülər, onların yanılla həyatlarını təhlükəyə atan velosipedçilər özlərinə yol açır-dılar. Səkilər adamlarla doluydu. Culiya ağır-ağır şimal istiqamətə yön aldı. Əvvəl-əvvəl sağa-sola dönüb boylanmadan düz qabağını tutub getdi, az sonra anladı ki, belə heç nəyə nail ola bilməyəcək. İnsanların sənə baxmasını istəyirsənsə, gərək özün də onlara baxasan. İki-üç dəfə vitrinlərin qarşısında bir neçə insanın dayandığını görüb ayaq saxladı, amma ona fikir verən olmadı. Culiya yoluna

davam elədi. Piyadalar onu ötüb-keçir, onunla qabaq-qabağa gəlirdilər. Elə bil, hamı harasa tələsirdi. Culiya bir nəfərin də diqqətini özünə cəlb eləmirdi. Bir kişinin ona yaxınlaşdığını gören kimi cəsərlə düz gözlərinin içinə baxdı, amma o, daş kimi donub qalmış sifətiylə bu qadının yanından ötüb-keçdi. Bəlkə, səbəb Culiyanın gözlərindəki o sərt ifadədədir? Culiyanın dodaqlarında yüngül bir təbəssüm oynadı. İki-üç kişi onun onlara güldüyünü düşünüb tez Culiyadan gözlərini çəkdi. Culiya onlardan birinə baxdı. O da ona baxdı və dərhal addımlarını yeyinlətdi. Culiya özünü əzgin hiss eləyib qərara aldı ki, daha yan-yörəsənə baxmasın. Culiyanın getdiyi bu yol uzandıqca uzanırdı. O, London camaatının dünyada ən abırlı insanlar olduğunu çox eşitmişdi, amma bu dəfə onlar əndazəni aşmışdılar! Culiya düşündü:

– Parisin, Romanın, yaxud Berlinin küçələrində dünyasında bu cür olmazdı.

Culiya Meriliboun-rouda çatıb geri qayıtmaq qərarına gəldi. Sənə bir nəfərin də hətta gözünün ucuyla belə baxmadığı gəzintidən evə qayıtmaq çox təhqiramiz idi. Culiya elə ləng yeri yirdi ki, ara-sıra yanından ötənlər özlərinə yol açmaq üçün ona toxunurdular. Bu, onu özündən çıxarırdı. Culiyanın ağına belə bir fikir gəldi:

«Oksford-stritə gərək gedəydim. Səfeh Eviyə aldandım. Edvard-rouddan bir fayda olmayacaq».

Qəflətən Culiyanın ürəyi yerindən qopdu. O, hansısa bir gəncin baxışlarını tutdu. Culiya, üstəlik, o gözlərdə bir işartı sezdiyini də hiss elədi. Gənc insan yanından ötüb-keçəndə Culiya ona sarı boylanmaqdan özünü zorla saxladı. Culiya diksindi. Bir dəqiqə sonra o gənc onu ötüb bu dəfə düz Culiyanın gözlərinin içinə baxdı. Culiya ciddi görkəm alıb kirpiklərini aşağı saldı. O, bir neçə addım geridə qaldı, amma Culiya hiss eləyirdi ki, o gənc onu daban-dabana izləyir. Hər şey qaydasındadır. Culiya mağazanın qarşısında dayananda o gənc də dayandı. İndi özünü necə aparacağını bilirdi. Culiya elə bir görkəm aldı ki, guya, bütün fikri şüşənin arxasına düzülən şamlara cəmlənib, amma yoluna davam etməzdən öncə azca gülümsünən gözlərindən gəncin gözlərinə bir əlçim işıq atdı. Boz kostyum və yüngül qəhvəyi şlyapada olan bu gənc insan hündür deyildi. Yəqin, ya dəllal,

ya da satıcıdır. Əgər Culiyaya ona ilişəcək kişilər arasında seçim etmək imkanı verilsəydi, çətin ki, bu gəncin namizədlili üzərində dayanardı. Amma nə etmək olar, balıqsız dəryada xərçəng də balıqdır. Culiyanın rastına məhz o çıxmışdı. Yorgunluğu yadından çıxdı. İndi nə etməli? Əlbəttə, Culiya onunla çox da dərinə getmək niyyətində deyildi, amma hər halda, maraqlıdır, görən, o gəncin növbəti addımı nə olacaq? Ona nə deyəcək? Culiya xoş bir gərginlik içindəydi, elə bil, çiyindən yük götürülmüşdü. O, ağır-ağır irəli addımlayır, gənc insan da ardınca gəlirdi. Culiya növbəti mağazanın qarşısında ayaq saxladı. Bu dəfə həmin gənc düz onun arxasında dayandı. Ürəyi aman vermədən döyünürdü. Oxşayır ki, onu əməlli-başlı macərə gözləyir.

«Məni hara aparacaq? Mehmanxanaya? Çətin ki, cibi buna imkan verə. Yəqin, kinoya dəvət eləyəcək. Ay məzə olacaq ha!»

Gəncin düz gözlərinin içinə baxan Culiyanın dodaqları yüngülcə gülürdü. Həmin gənc şlyapasını çıxardı.

– Səhv etmirəmsə, siz miss Lembertsiniz.

Çaşıb qaldı. Doğrusu, elə yerdə axşamlamışdı ki, etiraz etmək hətta ağına belə gəlmədi.

– Mənə elə gəldi ki, sizi o saatca tanıdım. Zənnimdə yanılıb-yanılmadığımı dəqiqləşdirmək üçün təzədən qayıtdım. Öz-özümə dedim ki, əgər bu qadın Culiya Lambert olmasa, adıma dəyişərəm. Elə bu məqamda bəxtim gətirdi. Şüşənin qarşısında ayaq saxlayanda sizə diqqətlə baxmağa imkanım oldu. Şübhəmin yeganə səbəbi bilirsiniz nə idi? Sizə məhz burada, Edvard-roudda rast gəlməyim. Bura axı sizin kimilər üçün münasib yer deyil. Nə demək istədiyimi başa düşürsünüz?

Məsələ həmin gəncin fikirləşdiyi o münasiblikdən çoxdan keçmişdi. Amma bir halda ki o, onun kimliyini bilmişdi, deməli, qalan şeylərin mənası itmişdi. Axı gec-tez onu tanıyacaqları necə olmuşdu ki, ağına gəlməmişdi? Danışığından görünür ki, bu cavan oğlan koknidi. Onun sifəti solğun və şişkin idi. Culiya şən dost təbəssümüylə onun üzünə baxdı. Qoy Culiyanı mısmırığı sallanmış qiyafədə görməsin.

– Üzr istəyirəm ki, tanış olmaya-olmaya özümdə sizinlə danışmağa cəsarət tapdım, amma inanın, mən belə fürsəti qaçıra bilməzdim. Mənə öz avtoqrafınızı verə bilərsinizmi?

Culiya nəfəsini güclə uddu. Deməli, o, düz on dəqiqəydi, onu yalnız bundan ötrü izləyirmiş! Ola bilməz! Bu, gəncin ona yaxınlaşması üçün, sadəcə, bəhanədir. Neynək, Culiya ona həyan olar.

– Məmnuniyyətlə. Amma axı mən küçədə bunu eləyə bilmərəm, hamı gözünü bərəldib baxacaq.

– Doğrudur. Bilirsiniz, mən elə çay içməyə gədirdim, o biri dalandakı Layond şirniyyatxanasına. Mənimlə orada bir fincan çay içməkdən imtina etmərsiniz ki?

Əla! İşlər lap yağ kimi gedir. Çay içən zaman, yəqin ki, Culiyanı kinoya dəvət edəcək.

Culiya:

– Yaxşı, – dedi.

Onlar küçə boyunca addımlayıb az sonra şirniyyatxanaya yetişdilər və stol arxasında əyləşdilər.

Gənc insan ofisiyant qadına:

– Miss, zəhmət olmasa, iki fincan çay, – deyib, sonra üzünü Culiyaya tutdu. – Bəlkə, nəşə yemək istəyirsiniz?

Culiyanın imtinasından sonra əlavə etdi:

– Miss, bir dənə də arpa kökəsi.

İndi Culiya ona doyunca baxmaq imkanı qazanmışdı. Alçaq boyu, gövdəli, yağlı qara saçları olan bu gənc elə də kifir deyildi, xüsusən Culiyaya onun gözləri yaxşı görünürdü. Amma dişləri pis idi, solğun dərisi isə bənizinə xəstəhal görkəm verirdi. Həm də o, özünü çox sərbəst aparırdı ki, bu da Culiyaya xoş gəlmirdi. Amma bir tərəfdən də fikirləşirdi ki, Edvard-rouddan keçən qadına küçədəcə ilişən bir insandan ciddilik gözləməyin mənası yoxdur.

– Gəl, necə deyərlər, kassadan aralanmadan bu avtoqraf məsələsini həll eləyək. Mənim devizim belədir.

Gənc cibindən qələm, şişman pul kisəsinin içindən isə kartı çıxarıb:

– Bizim şirkətin kartıdır, – dedi. – Eybi yoxdur, bu da keçər.

Bu komediyanın hələ də davam eləməsi Culiyaya səfehlik kimi görünürdü və o, açıq ürəklə kartın o biri üzünü imzaladı. Sonra yüngül təbəssümlə soruşdu:

– Siz avtoqraf toplayırsınız?

– Mən? Yox. Mən bunu boş bir şey hesab eləyirəm. Nişanlım toplayır. Onda kimlərin avtoqrafı yoxdur: Çarlı

Çaplinin, Duqlas Ferbenksin, nə bilim başqa kimlərin. Onun fotosuna baxmaq istərdinizmi?

Gənc insan sualının cavabını gözləmədən pul kisəsindən gözqamaşdıncı kinematoqrafik təbəssümlə ağzındakı bütün dişlərini açıqda qoyan kifayət qədər sərt simalı qız fotosu çıxardı.

Culiya:

– Yaxşıdır, – dedi.

– Bəs necə! Bu gün onunla kinoya getməliyik. Sizin avtoqrafı ona göstərəndə ay heyrlənəcək ha. Sizi küçədə görüb tanıyan kimi ən əvvəl özümə dedim ki, yer-göy alt-üst olsa da, Qvenim üçün Culiya Lemberlin avtoqrafını alma liyam. Onunla avqustda evlənəcəyik. Mən məzuniyyətə çıxan kimi bal ayını keçirmək üçün Ulayt adasına yollanacağım. Bu gün ay şən oləcəyik ha! O, sizinlə çay içdiyimə dünyasında inanan deyil. Elə bu vaxt mən ona sizin avtoqrafı göstərəcəyəm. Aydındır?

Culiya nəzakətlə onu dinləsə də, təbəssüm çöhrəsindən silinib getmişdi. Culiya:

– Elə bilirəm, mənim getmək vaxtıdır, – dedi. – Yaman çox ləngidim.

– Mənim də vaxtım azdır. Əgər görüşə gedirəmsə, gərək buradan vaxtında çıxam.

Ofisiant qadın çayla bərabər çeki də gətirəndə Culiya stolun arxasından qalxıb çantasından şilling çıxardı.

– Bu nə deməkdir? Məgər elə fikirləşirsiniz ki, mən sizi pul xərcləməyə qoyaram? Bura mən sizi dəvət eləmişəm.

– Çox təşəkkür edirəm.

– Amma bilərsiniz, sizə nə deyəcəyəm: icazə verin, bir gün nişanlımı sizin odaya gətirim. Sadəcə, onunla salamlaşın, vəssalam. Sevincindən havalanar. Ömrünün axırına nacan rastına çıxan hər kəsə bu görüşdən danışacaq.

Ünsiyyətlərinin son dəqiqələrində Culiya onsuz da özünü soyuq aparırdı, o gəncin bu təkəbbürü isə onu özündən çıxardı.

– Təəssüf eləyirəm, amma deməliyəm ki, biz kənar şəxslərin pərdə arxasına keçməsinə icazə vermirik.

– Bağışlayın. Bu xahişimə görə incimədiniz ki, hə? Demək istəyirəm ki, mən özümə görə istəmirəm.

– Qəti. Mən sizi yaxşı başa düşürəm.

Culiyə ağır-ağır yolla sürünən taksini saxladıb o gənc insana əlini uzatdı.

– Xudahafiz, miss Lember. Sizə uğurlar, yaxşılıqlar, buna oxşar şeylər arzulayıram. Avtoqrafa görə təşəkkür eləyirəm.

«Qaba heyvan! Səni görüm cəhənnəmə gedəsən öz... nişanlıyla birlikdə. Həyasızlığa bir bax! Soruşur: pərdə arxasına keçə bilərəmmi? Özü də kimin, kimin, mənim yanıma? Mənim yanıma!»

Evə çatan kimi öz otağına qalxdı. Şlyapasını başından çıxarıb çarpayısının üstünə tulladı. Yeyin addımlarla güzgüyə yaxınlaşıb özünə baxdı. Dilinin altında mızıldanmağa başladı.

– Qarısan ki qarı. Hansı tərəfdən baxsan, məndə seksuallıq deyilən şeydən əsər-əlamət belə yoxdur. İnanılmazdır, hə? Sağlam düşüncəylə baxanda çox ziddiyyətli məsələdir. Bunu axı necə izah eləyəsən? Mən rol üçün lazım olan libasda Edvard-roudu obaş-bubaş ələk-vələk eləyirəm, bir it də mənə gözünün qırağıyla baxmır. O bir nəfərin də, demə, xanım-xatını üçün mənim avtoqrafım lazımmış. Bu inanılmazdır. Cinsi bilinməyən əclaf! Başa düşə bilmirəm: bu İngiltərə hara yuvarlanır? Bu Böyük Britaniya imperiyası, ha, ha!

Sonuncu sözlər bütün Nazirlər Kabinetini yerindən oynadan bir hikkəylə deyildi. Culiyə sözlərinə jestləriylə dirək verməyə başladı.

– Əgər məndə «seksual cazibə» olmasaydı, bu mövqeyə necə yüksələ bilərdim? Yox, mümkün olan şey deyil. İnsanlar nəyə görə teatra, aktrisyaya baxmağa gəlirlər? Ona görə ki, onunla yatmaq istəyirlər. Əgər məndə «seksual cazibə» olmasaydı – camaat üç ay dalbadal bir cındır pyesə baxmağa gələrdimi? İynə atsan yerə düşməzdi! Belə baxanda, bu «seksual cazibə» nə olan şeydir axı?

Culiyə susub fikirli-fikirli güzgüdəki əksinə baxdı.

«Şübhəsiz, mən «seksual cazibə»ni təsvir eləyə bilərəm. Mən hər şeyi təsvir eləyə bilərəm».

Culiyə qalmaqallı seks-bomba şöhrəti qazanan aktrisaları bir-bir yaddaşının süzgəcindən keçirməyə başladı. Onlardan birini, həmişə kişiləri yoldan çıxaran amplualarda təqdim olunan Lidiya Meyni daha yaxşı xatırlayırdı. O qədər yaxşı aktrisa olmasa da, müəyyən rolları zamanı çox böyük effekt yarada bilirdi. Culiyədə təqlid bacarığı çox güclüydü.

Budur, o, Lidiya Meynin surətini çıxarmağa başlayır. Kırpıqları enib naz-qəmzəylə gözlərini örtür, donun içində gizlənən bədəni dalğavarı hərəkətlərlə əsməyə başlayır. Baxışları Lidiyanın baxışları kimi utanmazcasına adamın aqlını alır, ilanvarı jestləri kişini özündən çıxarır. Sözləri də eynən onun kimi azca uzada-uzada dediyindən, hər kəlməsi haradasa azca abırsız səslənir.

– Ah, mənim əzizim, belə şeyləri elə tez-tez eşidirəm ki. Mən ailəmizdə söz-söhbət olmasını istəmirəm. Niyə axı kişilər məni rahat buraxmırlar?

Bu, amansız bir karikaturaydı. Culiya özünə rəhm eləmirdi. Sonda hər şey ona elə gülməli göründü ki, uğunub getdi.

210

«Hər nəşə, bir şey şəksizdir: ola bilsin, məndə «seksual cazibə» yoxdur, amma Lidiya Meyni necə təqlid elədiyimi görənlər, sonra bunları heç onun özündə belə tapa bilməz».

Culiya canında xeyli yüngüllük hiss elədi.

İYİRMİ ALTINCI HİSSƏ

Repetisiyalar başladı və həyəcanlı fikirlər Culiyanın başından qeyb oldu. Culiya xaricə gedəndə Mayklın səhnələşdirdiyi köhnə pyes elə də yaxşı gəlir gətirmirdi. Maykl məsləhət bildi ki, onların yeri hazır olanacan teatrın bağlanmaması üçün köhnəni repertuardan çıxarmasın. Özü də həftədə iki dəfə günorta səhnəyə çıxdığından qərara aldı ki, onlar yıxılanacan məşq etməsinlər. Qarşıda onların düz bir ayı var idi.

Culiya artıq uzun illərdən bəri teatrda olsa da, repetisiyalar əvvəlki kimi onda xoş həyəcan yaradırdı. İlk repetisiyada isə özünü elə gərgin hiss elədi ki, az qala xəstələnəcəkdi. Bu, yeni macəranın başlanğıcı kimi bir şey idi. Özünü qətiyyənlə teatrın aparıcı aktrisası kimi hiss eləmirdi; sanki, o, yenidən ilk xırda rolunu oynayan gənc bir qız idi. Bununla bərabər, həm də şəxsi əzəmətinin qibtəedici gücündən həzz alırdı. O, yenidən bu gücü təqdim etməyə imkan qazanmışdı.

Saat on birdə Culiya səhnəyə qalxdı. Bayram ovqatlı aktyorlar orada-burada dayanmışdılar. Culiya tanıdığı aktrisalarla öpüşüb, aktyorlara əl verib, salamlaşdı. Tanımadıq-

larını isə Maykl ehtiramla ona təqdim etdi. Culiya Evis Kraytonu ürəkdən salamladı. Ona necə gözəgəlimli olduğunu və yeni şlyapasını bəyəndiyini dedi. Ardınca Parisdə onun üçün seçdiyi kostyumlar barədə Evisi məlumatlandırdı.

- Son vaxtlar Tomu görmüsünüzmü?
- Yox. O, məzuniyyət götürüb gedib.
- Belə de! Qiyamət oğlandır, eləmi?
- Dedikcə.

Hər iki qadın bir-birinin gözünün içinə baxa-baxa gülümsədi. Evis öz rolunu oxuyanda Culiya diqqətlə onu müşahidə edirdi, danışanda intonasiyasına fikir verirdi. Culiya dodağını büzüb gülümsədi. Əlbəttə, başqa cür gözləməirdi də. Evis ilk repetisiyadan özlərinə tamamilə arxayın olan təkəbbürlü aktrisalardan idi. Onu nə gözlədiyi təsəvvürünə belə gəlmirdi. Tom adlı adam artıq Culiya üçün heç kim idi, amma Culiya ilə haqq-hesabı çürütmək niyyətindəydi və çürüdəcəkdə. Fahişə!

Pyes «İkinci missis Tenkori»nin¹ müasir versiyası idi. Yeni nəslin tələbatı başqa olduğundan müəllif onu komediya eləmişdi. Pyesə bəzi yaşlı personajlar daxil edilmişdi. İkinci aktda Obri Tenkori artıq qocalıb əldən düşmüş qiyafədə peyda olur. Polanın vəfatından sonra o, üçüncü dəfə evlənilib. Missis Kortelyon ikinci uğursuz nikaha görə onu mükafatlandırmaq qərarına gəlir. Bu müddətəcən o özü artıq deyingən və təkəbbürlü bir yaşlı xanıma çevrilib. Qızı Elin və Hyu Ardel keçmişi unutmamağa qərar verib. Keçmişi yada salan göz qabağından rədd olsun!

Və bu haqda ər-arvad müqaviləsi bağlayıblar. Belə görünür ki, Polanın faciəvi ölümü Obrinin heç bir əndazəyə sığmayan nikah münasibətləriylə bağlı xatirələrini yaddaşlardan silib. Hyu bu pyesdə qolf oynayan və Britaniyanın süqutunun qarşısını almaq üçün məsləhətlər verən («Lənət şeytana, ser, əgər mənlük olsaydı, bu lənətə gəlmiş sosialistlərin hamısını divara dirəyərdim») ehtiyatda olan ordu generalı idi, artıq gənc olmayan Elin isə nazlı-qəmzəli qızdan şən, müasir, dilli-dilavər qıza çevrilmişdi. Mayklın oynadığı personajın adı Robert Hamfri idi. Pineronun pyesindəki Obri kimi o da dul qalmışdı və yeganə qızıyla birlikdə yaşayırdı.

¹ «İkinci missis Tenkori» – ingilis dramaturq Artur Uinaq Pineronun (1855-1934) pyesi

O, uzun illər Çində konsul olub və var-dövlət sahibi olandan sonra istefaya çıxaraq, Tenkorların hələ də yaşadıkları yerdən o qədər də uzaq olmayan, ona miras qalmış malikanədə məskunlaşmış. Onun qızı Onor (Evis Kraytona məhz bu rolü həvalə etmişdilər) Hindistanda tətbiq etmək məqsədilə tibbi öyrənir. Uzun illər xaricdə yaşadığından bütün köhnə dostlarını itirən və yenilərini tapmayan Robert Hamfri Londonda kübar cəmiyyətdə yaxşı tanınan missis Marten adlı bir xanımla tanış olur. O, Polayla bir bezin qırağıdır, amma Pola ondan daha ayıq idi. O, qış və yay mövsümündə Kannada «işləyir», əlahəzrətin zabitlərini qəbul elədiyi Elbe-marl-stritdəki mənzilində qalırdı. O, brici yaxşı, qolfulap yaxşı oynayırdı. Bu rol Culiyanın boyuna biçilmişdi.

212

Müəllif köhnə mətndən, demək olar ki, uzaqlaşmamışdı. Onor mister Hamfriyə tibb karyerasından imtina etdiyini bildirir. Çünki o, Elinin oğlu olan gənc qvardiyaçıyla yenicə nişanlanıb və ərə gedənə qədər günlərini yalnız atasına həsr etmək niyyətindədir. Bir qədər utancaq tərzdə o, missis Martenlə evlənmək niyyətini qızına açıqlayır. Onor bu məlumatı təmkinlə qarşılayır. Soyuqqanlıqla dillənir.

«Sən, yəqin, onun fahişə olduğunu bilirsən».

Atası bir az da qızarıb qızına missis Martenin bədbəxt taleyindən danışır və bu əzablarına görə onun dərdinə şərik olmaq istədiyini deyir.

Qızının cavabı belə olur.

«Boş-boş danışma görək. Bu, sənin üçün bacara bildiyin ən münasib işdir».

Elinin əri bir vaxtlar Pola Tenkorinin məşuqu olduğu kimi, indi də oğlu missis Martenin saysız-hesabsız məşuqlarındandır. Robert Hamfri öz təzə arvadını şəhəratrafi malikanəsinə gətirir. Bu, hamıya bəyan olanda Onora da məlumat verməyi qərara alırlar. Onların təəccübünə rəğmən qızın tükü də tərənmir. Demə, onun əvvəlcədən xəbəri varmış. O, ögey anasına belə deyir:

«Bu xəbəri eşidəndə dəhşətli dərəcədə sevindim. Bilirsiniz, əzizim, nəhayət, kimsə onun yataqda necə olduğunu mənə deyə biləcək».

Bu, Evis Kraytonun özünü göstərmək üçün ən dolğun mizansəhnəsi idi. Düz on dəqiqə çəkirdi və Maykl lap əvvəlcədən bu səhnənin tamaşaçı üçün necə vacib, həm də effektiv

olduğunu yaxşı başa düşürdü. Soyuq, quru və gözoşşayan Evis bu səhnə üçün lap göydəndüşmə idi. Amma bir neçə repetisiyadan sonra Maykl şübhələnməyə başladı ki, Evisin bundan artığına qabiliyyəti çatmır. Odur ki Culiya ilə məsləhətləşmək qərarına gəldi.

– Səncə, Evis necədir?

– Qəti söz demək çətindir. Hələ çox tezdir.

– Nəsə gözüm su içmir. Deyirdin ki, o, əsl aktrisa. Nədənə, mən hələ bir şey görmürəm.

– Bu, hazır roldur. Onu korlamaq, sadəcə, mümkün deyil.

– Hazır rol adlı bir şeyin olmadığını sən heç də məndən pis bilmirsən. Rol nə qədər yaxşı olsa da, onu oynamaq lazımdır, içində nə varsa, dartıb çıxarmaq lazımdır. Bəlkə, nə qədər gec deyil, Evislə vidalaşib yerinə bir başqasını götürək?

– Bu, elə də sadə məsələ deyil. Hər halda, düşünürəm ki, ona özünü göstərməsi üçün imkan yaratmaq lazımdır.

– Şəxsən özü elə yarıtmaz, jestləri elə mənasızdır ki!

Culiya fikrə getdi. Evisin pyesin iştirakçıları siyahısında qalmasını istəməsi üçün onun kifayət qədər əsası var idi. Culiya artıq onu tanıya bilmişdi və əmin idi ki, əgər onu kənarlaşdırsalar, Toma deyəcək ki, guya, Culiya qışqanclıqdan belə eləyib. Tom onu sevir və təbii ki, hər sözünə inanacaq. Tom da durub fikirləşər ki, Culiyanı atdığına görə o da bilərəkdən Evisi təhqir eləyib. Yox, yox, Evis qalmalıdır. O, öz rolunu oynamalı və zay eləməlidir. Onun heç nəyə yaramayan bir aktrisa olduğunu Tom öz gözləriylə görməlidir. Tomla Evis elə bilirdi ki, bu pyes o qızı dəryanın dibindən «üzünə çıxaracaq». Axmaqlar! Pyes onu batıracaq.

– Maykl, sən axı usta rejissorsan. Əminəm ki, istəsən, onu tərpədə bilərsən.

– Dərd də burasındadır ki, göstərişlərə qəti məhəl qoymur. Mən ona replikanı necə deməli olduğunu izah eləyirəm, amma kimə deyirsən, yenə öz bildiyini eləyir. İnsan da, inanmasan da, öz işindir, hərdən elə güman eləyirəm ki, o, öz təsəvvüründə, hər şeyi məndən daha yaxşı bilir.

– Sən onu həyəcanlandırırısan. Sən ona nəsə eləməyi tapşırılanda həyəcan keçirib, sadəcə, özünü itirir.

– İlahi, kimlə məndən rahat işləmək olar! Mən bir dəfə də ona qaba söz deməmişəm.

Culiya nəvazişlə onun üzünə gülümsədi.

– Məni inandırmaq istəyirsən ki, guya, ona nə olduğu sənə ağah deyil, hə?

– Başa düşmədim? Necə mægər?

Maykl matdım-matdım Culiyaya baxdı.

– Əzizim, məni azdırma. O qız sənə dəlicəsinə vurulub.

– Mənə? Mən elə bilirəm, o, Tomla nikahlıdır. Səfehlikdir. Sənin bu əbədi fantaziyaların...

– Bunu kor da görür. Bir də ki o qız sənin ağı başdan alan bu gözəlliyinin nə ilk, nə də son qurbanıdır.

– Tanrı şahiddir ki, mən yazıq Tomun qarşısına sədd çəkmərəm.

– Sənin günahın nədir ki?

– Onunla nəzakətlə davran. O yazıq elə gənctir ki. Ona əl tutmaq lazımdır. Əgər sən rolun axırına bir neçə dəfə onunla birgə çıxsan, inanıram ki, siz möcüzə yaradarsınız. Niyə axı onu bir gün lança dəvət eləyib təklikdə söhbətləşməyəsiz?

Culiya Mayklın gözlərinin parıldadığını və dodaqlarının üstünə təbəssüm kölgəsi qonduğunu gördü. Maykl onun sözlərini beyninin süzgəcindən keçirirdi.

– Əlbəttə, əsas odur ki, pyesimiz yaxşı alınsın.

– Başa düşürəm ki, bu, sənin üçün əlavə yüküdür, amma pyesin xətrinə... Doğru sözümdür, buna dəyər.

– Culiya, özün də bilirsən ki, sənin kefinin pozulmasına mən dünyasında razı olmaram. Mənə qalsa, məmnuniyyətlə ona qarını göstərib yerinə başqasını götürərdim.

– Fikrimcə, bu, böyük səhv olardı. Mən əminəm ki, sən Evislə lazımcına məşğul olsan, o, çox gözəl oynayar.

Maykl iki dəfə otağın obaş-bubaşına gedib-gəldi. Görünür, sualı hərtərəfli götür-qoy eləyir.

– Neynək, mənim işim elə hər ifaçını imkan daxilində daha yaxşı oynamağa məcbur eləməkdən ibarətdir. Odur ki hər konkret vəziyyətdə düzgün yanaşma tələb olunur.

Maykl buxağını gizləyib qarnını yığdı, belini dikəltdi. Culiyaya aydın oldu ki, Evis Krayton truppada qalacaq. Səhəri gün repetisiya vaxtı Maykl Evisi kənara çəkib ona xeyli söz dedi. Onun manerasından Culiya nə dediyini dəqiqliklə başa düşdü və oğrun-oğrun baxıb az sonra Evis Kraytonun gülümsünüb başını tərپətdiyini gördü. Maykl onu lança dəvət elədi. Culiya rahatlanıb öz roluna baş vurdu.

İYİRMİ YEDDİNCİ HİSSƏ

Rocer Avstriyadan qayıdıb gələndə artıq iki həftəydi repetisiyalar gedirdi. O, bir neçə həftəsini Korinf gölü ətrafında keçirmişdi, bir-iki gün Londonda qalıb sonra dostlarıyla Şotlandiyaya getmək istəyirdi. Maykl naharı bir qədər ertədən eləyib teatra getməliydi. Odur ki Roceri Culiya tək qarşılamağı oldu. Culiya əynini geyinəndə Evi, adəti üzrə, burnunu çəkə-çəkə gözününün bir qırağıyla onun özünə necə sığal verdiyinə baxırdı. Culiya, elə bil, görüşə getməyə hazırlaşdı. O, çox istəyirdi ki, Rocer onunla qürur duysun; həqiqətən də, indi yay geyimində platformada obaş-bubaşa gedib-gələn Culiya gözəl və cavan görünürdü. Amma kənardan baxana elə gəlirdi ki – özü də çox nahaq yerə – o, ona dikilən baxışlara əhəmiyyət vermir. Bir ayını qızmar günəş altında keçirən Rocer xeyli qaralmışdı, amma üzündəki civzələrdən azacıq da xilas ola bilməmişdi, özü də Yeni il üçün Londonu tərk etdiyi vaxtdakından arıq görünürdü.

Onlar ikilikdə nahar eləməliyidilər. Culiya Rocerdən sonra hara – teatra, yoxsa kinoya getmək istədiyini soruşdu. Rocer evdə qalmaq istədiyini dedi.

Culiya:

– Əla, – dedi, – oturub dərdləşərik.

Doğrudan da, imkan yaranarsa bir məsələni Rocelə müzakirə eləməliydi.

Mayklın bu xahişi bu dəqiqə Culiyanın beynini zəbt eləmişdi. Onun Kembricə daxil olmasına lap az qalıb, odur ki Rocerin gələcəkdə hansı işlə məşğul olmaq istədiyini müzakirə etməyin vaxtıdır. Maykl qorxurdu ki, o, orada vaxtını boşa verib sonra alğı-satqı idarələrindən birinə, ya da şər deməsən, xeyir gəlməz, bəlkə, lap səhnəyə üz tutdu. Oğluna təsirinin daha çox olduğunu və bunu daha ağılla edə biləcəyini nəzərə aldığından Maykl Culiyadan inadla xahiş elədi ki, əgər diplomatik, yaxud hüquqi sahəni seçsə, qarşısında hansı imkanların açılacağını Rocerə özü təsvir eləsin. Culiya əmin idi ki, iki-üç saatlıq söhbətdən sonra Roceri bu vacib mövzuya yönəldə biləcək. Nahar öncəsi oğlundan Vyana haqqında soruşsa da, o, sirr vermədi.

– Nə eləyirdim? Başqaları elədiyini. Görməli yerlərə baxıb, gecə-gündüz almancanı öyrənirdim. Pivəxanaları ayaqdan salırdım. Tez-tez operada olurdum.

Culiyanı onun orada eşq macərası yaşayıb-yaşamadığı maraqlandırır. Roceri açıq söhbətə çəkmək ümidiylə:

– Hər halda, sən orada özünə bir qız tapmamış olmazsan, – dedi.

Rocer fikirli və azca istehzalı nəzərlərini ona tuşladı. Elə bil, Culiyanın beynində olanları üzündən oxumuşdu. Qəribədir, ana öz doğmaca oğluna ürək qızdırı bilmir. Rocer:

– Yox, – dedi, – belə şeylərə baş qoşmağa vaxtım olmayıb.

– Sən, yəqin, bütün teatrlarda olmusan.

– İki-üç dəfə getmişəm.

– Bizə yarayan bir şey görmədin ki?

– Bilirsən, bu tərəfini tamam unutmuşam.

216

Əgər bu sözlər təbəssümlə müşayiət olunmasaydı, kifa-yət qədər saymazyanalıq təsiri bağışlayardı. Özü də onun çox şirin təbəssümü var idi. Culiyanı yenidən heyrət büürdü ki, necə olub axı atasının gözəlliyindən və anasının cazibəsindən oğluna bu qədər az pay düşüb. Sən saçları yaxşıydı, amma qaşlarının da eyni rəngdə olması sifətinin ifadəli görünməsinə mane olurdu. Belə valideynləri ola-ola onun bu yöndəmsiz, hətta qaba bədən quruluşuna sahib çıxması əsl möcüzəydi. Artıq on səkkiz yaşı tamam olmuşdu, qədd-qaməti yerini almıyadı. Adanı qəti özünə çəkmirdi; Culiyadakı suyuşirlikdən, odlu-alovlu həyatsevərlikdən, aşib-daşan enerjidən onda əsər-əlamət belə yox idi. Culiya təsəvvür eləyirdi ki, əgər özü Vyanada yarım il qalsaydı, bu şəhər haqqında necə maraqla və həvəslə danışardı; məsələn, hətta anasına və Kerri xalaya baş çəkmək üçün Sen-Maloya elədiyi o qısa səfərdən elə bir əhvalat düzüb-qoşmuşdu ki, eşidənlərin gülməkdən gözləri yaşarırdı. Deyirdilər ki, onun bu hekayəti heç bir pyesdən aşağı deyil. Culiya özü isə, təvazökarlıqdan uzaq olsa da, onu əksər pyeslərdən üstün sayırdı. Culiya San-Malo sərgüzəştlərini Rocerə danışdı. O, anasını özünün ləngərli və təmkinli təbəssümüylə dinlədi və Culiyada elə də xoş olmayan belə bir hiss yarandı ki, bu söhbət oğluna onun özünə olan qədər gülməli görünmədi. Culiya ürəyində ah çəkdi. «Zavallı quzum, görünür, onda yumor hissi tamam yoxmuş». Rocerin hansısa bir iradı Culiyaya «İndiki zəmanə»dən danışmağa

imkan yaratdı. O, pyesin süjetini, öz rolunu necə təsəvvür etdiyini Rocerə danışdı, cəlb olunan aktyorları və dekorasiyanı təsvir etdi. Naharın sonunda qəflətən ağılına gəldi ki, bayaqdan elə özündən danışır. Bu, necə olub? Onda belə bir şübhə əmələ gəldi ki, işləri və özü haqqında sorğulardan yayınmaq üçün Rocer bilərəkdən söhbəti bu məcraya yönəldib. Amma çətin. Rocerin buna ağılı çatmazdı. Bir qədər sonra onlar qonaq otağında əyləşib siqaret çəkə-çəkə radionu dinləyəndə Culiya, nəhayət, əvvəlcədən hazırladığı sualı çox təbii şəkildə oğluna verməyə fürsət tapa bildi:

– Nə olmaq istədiyini artıq müəyyən eləmişənmi?

– Yox hələ. Nədir, belə tələsik məsələdir?

– Özün bilirsən ki, mənim belə işlərdən başım çıxmır, amma atan deyir, əgər sən vəkil olmaq istəyirsənsə, Kembriçdə hüquqşünaslıq təhsili almalısan. O biri tərəfdən əgər diplomatik sahə daha ürəyincədirsə, onda xarici dilləri öyrənməyə başlamalısan.

Rocer həmin o məlum nəzərlərini ona elə uzun müddət dikib qaldı ki, Culiya öz sifətindəki şən, qayğısız, həm də hər cizgisindən nəvaziş yağan ifadəni zorla saxlaya bildi.

Nəhayət, Rocer:

– Əgər Tanrıya inansaydım, ruhani olardım, – dedi.

– Ruhani?

Culiyaya elə gəldi ki, qulağı səhv eşitdi. Özünə nəzarəti itirdi. Onun cavabı beyninə pərçimlənmişdi: sanki, ildırım çaxdı və onun işığında oğlunu kardinal qiyafəsində gördü. Ətrafında özünə oxşar ruhanilərlə o, Romada divarlarından gözəl şəkillər asılan dəbdəbəli altardan baxırdı. Sonra başında və əynində qızılı cübbə olan oğlu gözünə müqəddəs obrazda göründü. O, yoxsullara çörək paylayırdı. Özü isə parça donda, mirvari boyunbağıda idi. Eynilə Borcia ana kimi.

Culiya:

– Bu, on altıncı əsr üçün yaxşı olardı, – dedi. – Sən gecikmişən.

– Hə, sən haqlısan.

– Təsəvvür eləyə bilmirəm ki, bu, sənin ağılına haradan gəlib.

Rocer cavab vermədi və Culiya özü məcbur qalıb sözün davamını gətirdi.

– Sən xoşbəxtsən?

Rocer gülümsəyib:

– Tamamilə, – dedi.

– Sən axı nə istəyirsən?

O, yenidən anasında çaşqınlıq yaradan baxışlarını işə saldı. Onun ciddi danışdığına demək çətin idi, çünki gözləri oynayırdı.

– Həqiqəti.

– De görüm, nəyi nəzərdə tutursan?

– Bilirsən, mən gözümü açandan qurama aləmdə yaşamışam. İndi olana, gerçəyə, həqiqətə çatmaq istəyirəm. Atamla sənin nəfəs aldığınız hava sizi zəhərləmir, çünki başqasını görməmişiniz; elə bilirsiniz ki, bu hava cənnət havasıdır. Amma bu hava məni boğur.

Culiyə oğlunun nədən bəhs elədiyini anlamaq üçün diqqətlə qulaq asırdı.

218

– Biz aktyoruq, özü də naxışı gətirən aktyoruq. Ona görə də doğulduğun gündən səni cah-calal içində saxlaya bilməmişik. Neçə aktyorun öz uşağını İtona göndərdiyini saymağa sən bir əlin kifayət eləyər.

– Mənə elədiklərinizə görə sizə minnətdaram.

– Bəs onda bizi nədə ittiham eləyirsən?

– Mən sizi ittiham eləmirəm. Siz bacardığınızı mənə verdiniz, amma bədbəxtliyim ondadır ki, əvəzində inamımı alınız.

– Biz heç vaxt sənin inamına müdaxilə eləməmişik. Biz aktyoruq; istəsən də, istəməsən də, həftədə səkkiz tamaşa verəndən sonra, heç olmasa, bir bazar sərbəst olmaq istəyirsən. Mən, təbii ki, elə bilirdim, bütün bunlarla məktəbdə məşğul olacaqlar.

Rocer susmuşdu. Təzədən söhbətinin davamını gətirmək üçün, elə bil, canına güc gəldi.

– Bir gün – onda mənim on dörd yaşım olardı, hələ lap uşaq idim – pərdə arxasından sənin necə oynadığına tamaşa eləyirdim. Bu, yəqin ki, çox yaxşı səhnə idi, sənin sözlərin elə səmimi, elə təsirliydi ki, özümü saxlaya bilməyib ağladım. Bütün içim od tutub yanırdı, o hisslərimi sənə heç cür çatdırı bilmərəm. Özümdə daxilən qeyri-adi bir güc hiss elədim. Sənə elə rəhmim gəldi ki, yolunda hər şey hazır idim. Mənə elə gəlirdi ki, daha heç vaxt nə yaramaz bir hərəkət eləyə bilərəm, nə də gizli bir iş tutaram. Amma işə bir bax ki, elə bu vaxt sən səhnə arxasına, düz mənim dayandığım yerə keçirsən. Göz yaşların hələ də yanaqlarını

islada-islada arxa zala baxa-baxa cır bir səsle: «Bu heyvan işıqçı axı sofitlərlə niyə belə oynayır. Axı ona tapşırımdım ki, göy işığı yandırmasın» – dedin. Sonra nəfəsini də dərmədən təzədən çığırtıyla zala san dönüb, içinin ağrılarından qıvrıla-qıvrıla səhnənin davamını gətirdin.

– Amma axı bu oyundur, əzizim. Əgər aktrisa yaratdığı hissələri həm də yaşasa, buna ürəkmi dözər? Mən o səhnəni yaxşı xatırlayıram, həmişə ardınca sürəkli alqışlar gətirirdi. Ömrümdə bu cür alqış sədaləri eşitməmişdim.

– Hə, yəqin, səfəhliyimdən sənə qarmağına keçmişəm. Məndə dərin bir inam var idi ki, sən dediklərinə inanırsan. Bunun qurama olduğunu anlayanda içimdə nəşə sındı. O gündən sənə inamım öldü. Hər şeydə. Bir dəfə mənə gic yerinə qoymuşdular; özümçün qətiləşdirdim ki, bu, bir də təkrarlanmayacaq.

Culiyə özünün gözəl, adamın əlini yanına salan təbəssümüylə üzünü oğluna tutdu:

– Əzizim, sənə elə gəlmirmi ki, bayaqdan boş-boş çərənəyirsən?

– Amma sənə, əlbəttə, elə gəlir. Sənə üçün qurulanla qurama arasında heç bir fərq yoxdur. Sən həmişə oynayırısan. Bu artıq səndə vərdəşdir, həyat tərzidir. Sən qonaqları qəbul eləyəndə də oynayırısan. Bu hələ harasıdır, sən qulluqçularla, atamla, mənəmlə də oynayırısan. Mənə qarşımda sən nəcib, güzəştə gedən, məşhur ana obrazındasan. Sən özün yoxsan. Sən büsbütün oynadığın həmin o saysız-hesabsız rollar yığnağısan. Tez-tez özümdən soruşuram: görən, sən nə vaxtsa özün olmusanmı, yoxsa lap əvvəldən yalnız təsvir elədiyən personajlara gerçək həyat verməkdən ötrü bir vasitə olmusan? Sən boş otağa keçəndə hərdən mənə oranın qapısını taybatay açmaq istəyirəm, amma ürək eləmirəm, qorxuram orada adam tapmayam.

Culiyə cəld oğluna baxdı. Bütün bədəni əsirdi, Rocerin sözləri onu dəhşətə gətirmişdi. O, diqqətlə, hətta bir qədər həyəcanla oğluna qulaq asırdı. O çox ciddi görkəm almışdı. Culiyə başa düşürdü ki, o, uzun illərdən bəri içində dolanları boşaltmaq istəyir. Hələ bu vaxtacan heç vaxt Rocer onunla bu qədər uzun danışmamışdı.

– Deməli, sənə, mən, sadəcə, saxta bir insanam, hə? Yoxsa şarlatanam?

– Tamam yox. Çünki saxtalıq səndən ötrü həqiqətin özüdür. Əsl yağdı dadmayan insanlar üçün marqarin nədir-sə, bax elə.

Culiya özünü nəşə günahkar hiss elədi: «Hamlet»dəki kraliça kimi. «Sənin sinəndən içəri keçə bilsəm hazırım ürəyini dartıb çıxaram». Fikri dağınıq idi. («Hə, yəqin, mən Hamleti oynamaq üçün çox qocayam. Amma Siddonsla Sara Bernar oynayırdılar. Bu rolda gördüyüm ifaçılardan birinin də ayağı mənim ayağıma çatmazdı. Çarlzdan bu haqda nə fikirləşdiyini soruşmalıyam. Amma axı orada da bu lənətə gəlmiş ağ şeir var. Ən böyük axmaqlıq odur ki, «Hamlet» nəsrilə yazılmayıb. Əlbəttə, mən onu fransızca «Comedie Francaise»də oynaya bilərdim. Ay çıxış olardı ha!) Culiya özünü qara kamzolda və uzunboğaz corablarda gördü. «Heyif, zavallı Yorik». Dərhal da ayıldı.

220

– Amma atan haqqında çətin deyəsən ki, o da mövcud deyil. Bax düz iyirmi ildir, o ancaq özünü oynayır. («Maykl kral roluna uyğun gələr, amma bir şərtlə ki, gərək «Hamlet»i Fransada deyil, əlbəttə, böyük risklə Londonda səh-nələşdirək»).

– Yazıq atam. Hesab eləyirəm ki, o, öz işini bilir, amma o qədər də ağıllı deyil. Həm də İngiltərənin ən gözəl kişisi kimi qalmaq üçün özüylə həddən artıq məşğuldur.

– Atan haqqında belə danışmağın sənin tərəfindən heç də yaxşı deyil.

Rocer sifətinin bir cizgisini də dəyişmədən soruşdu:

– Məgər mən sən bilməyəni dedim?

Culiya gülümsəmək istədi, amma ləyaqəti təhqir olunmuş görkəmdə dayanmaqda davam elədi. O:

– Doğmaların gözündə bizləri doğmalaşdıran üstün yox, zəif cəhətlərimizdir, – dedi.

– Bu hansı pyesdəndir?

Culiya əsəbi jestlərdən özünü zorla saxlayırdı. Sözlər öz-özünə ağızdan çıxırdı, amma danışanda onların, doğrudan da, hansısa pyesdən olduğunu xatırladı. «Donuz balası»!

O sözlər burada elə yerinə düşmüşdü ki, Culiya fikirli-fikirli:

– Sən çox qəddarsan, – dedi və özünü hələ də kraliça Gertrudanın yerində hiss elədiyindən fikrini belə tamamladı:

– Sən məni azca da sevmirsən.

Rocer:

– Əgər səni tapa bilsəydim, sevərdim. Amma sən haradasan? Əgər ustalığını səndən alsalar, eksqibisionizmini soğan qabığı kimi soysalar, dilim-dilim ələ gələn ancaq quramalıq, qeyri-səmimilik, köhnə rolların döyülmüş iqtibasları, saxta hisslərdən hissələr olacaq. Görən, nəhayət, sənün ürəyinə gəlib çata biləcəyəmmi? – deyib ciddi və kədərli nəzərlərlə anasına baxdı. Sonra yüngülcə gülüm-səyib əlavə etdi: – Amma sən mənim çox xoşuma gəlirsən.

– Mənim səni sevdiyimə necə, inanırsanmı?

– Hə. Özünə uyğun tərzdə.

Culiyanın sifətinə qəflətən həyəcan qondu.

– Bir bilsəydin, sən xəstələnəndə mən necə əzab çəkirdim. Əgər sən ölsəydin, mən təsəvvür eləyə bilmirəm, nə eləyərdim.

– Sən yeganə oğlunun tabutunun yanında dayanmış yetim ana rolunu çox məharətlə oynayırdın.

Culiya sözünü qaytarıb:

– Məharətli ifa üçün mənə ən azı bir neçə repetisiya lazımdır, – dedi. – Sən bir şeyi anlamırsan: aktyor oyunu həyat yox, sənətdir, sənət isə həyatdır. Çılpaq dərd bədhəybət bir şeydir, aktyorun işi onu yalnız olduğu kimi yox, həm də gözəl təqdim etməkdir. Əgər pyeslərimin yansılda öldüyüm kimi deyil, həqiqətən ölsəydim, elə bilirsən, mənim jestlərimin kifayət qədər cəzbedici olub-olmaması, rəbitəsiz sözlərimin zalın sonuncu sırasında eşidilib-eşidilməməsi vecimə olardı? Əgər buna saxtalıq deyilsə, onda Bethovenin sonatası da belə adlandırılmalıdır və mən o sonatanı ifa edən pianoçudan heç də artıq şarlatan deyiləm. Mənim səni sevmədiyimi demək qəddarlıqdır. Mən sənə canımla bağlıyam. Həyatda sevdiyim bir insan varsa, o da sənsən.

– Yox, mənə körpə olanda bağlıydın, hətta mənimlə şəkil də çəkirdirdin. Reklam kimi ələ alınan bir şəkil alınmışdı. Amma o vaxtdan sən mənim üçün çox da narahat olmamısan. Əksinə, mən sənün üçün əlavə yük idim. Sən məni görməyə həmişə şad idin, amma özümün öz başımı qatmağım, mənə vaxt ayırmamağın səni tamamilə qane edirdi. Mən səni günahlandırmıram. Sən vaxtını ancaq özünə ayırırdın, başqa heç kimə.

Culiyanın səbri tükənməyə başladı. Rocer həqiqətə həddən ziyadə yaxın idi ki, bu da artıq Culiyanın kefini pozurdu.

– Yaddan çıxarma ki, uşaqlar kifayət qədər bezdirici olurlar.

Rocer gülümsünüb:

– Həm də səs-küylü, – dedi. – Onda niyə özünü elə aparırsan ki, guya, məndən ayrıla bilmirsən? Bu da oyundur?

– Səndən belə sözlər eşitmək mənə çox ağırdır. Məndə belə bir hiss var ki, sənə olan borcumdan çıxma bilməmişəm.

– Elə deyil. Sən çox yaxşı ana olmusan. Mənə elə böyük bir yaxşılıq eləmişən ki, tək buna görə ömrüm boyu sənə minnətdar olacağam. Sən məni rahat buraxmışan.

– Sənin nə istədiyini heç cür başa düşə bilmirəm.

– Dedim axı: həqiqəti istəyirəm.

– Onu sən axı harada tapacaqsan?

– Bilmirəm. Ola bilsin, axtardığım, ümumiyyətlə, yoxdur. Mən hələ gəncəm, köntöyəm. Ola bilsin, Kembricdə oxuduğum kitablardan, rastlaşdığım insanlardan həqiqətin yerini soruşa bildim. Əgər məlum olsa ki, axtardığımı ancaq ruhaniyyətdə tapa bilərəm, onda mən batdım.

Culiyə narahat oldu. Rocerin dediklərini heç cür həzm eləyə bilmirdi; onun sözləri beynində misra kimi səslənirdi və əsas olan o sözlərin mənası yox, ona «çatıb-çatmaması» idi. Amma Rocerin dərin həyəcanını Culiyə da hiss eləyirdi. Əlbəttə, hələ onun cəmi on səkkiz yaşı var, dediklərini ciddi qəbul eləmək axmaqlıq olar. Culiyanın istəməz ağına gəlirdi ki, o, dostlardan hansısa birinin təsiri altına düşüb, həm də bir az özünü göstərir və bir də ki indi axı kimin öz şəxsi təsəvvürü var, hansı biri, az da olsa, özünü başqa cür qələmə vermir? Amma tamamilə mümkündür ki, Rocer indi dediklərini həm də yaşayır və onun sözlərinə həddən artıq laqeyd yanaşmaq onun tərəfindən yaxşı olmazdı. Culiyə:

– Nəyi nəzərdə tutduğun indi mənə aydın oldu, – dedi.

– Mənim ən böyük arzum səni xoşbəxt görməkdir. Atanı özüm razı salaram, sən istədiyini kimi elə. Başa düşürəm: ruhunun xilasını üçün sən özün yollar tapmalısan. Amma bəlkə, səndə bu fikirlər, sadəcə, özünü pis hiss eləməyindən, yaxud melanxoliyaya meyillənməyindən yaranıb. Sən Vyana da tamam tək olmusan, yəqin, çoxlu kitab oxumusan.

Əlbəttə, atanla mən başqa nəsle mənsub insanlarıq, sənə çətin ki köməyimiz dəyə. Niyə axı bütün bunları yaşadılardan biriylə müzakirə eləməyəsən? Məsələn, Tomla?

– Tomla? O bədbəxt təqlidçiyə? Onun həyatda yeganə arzusu ceniltmen olmaqdır, amma bilmir ki, buna nə qədər çox cəhd eləyirsə, bir o qədər də şansı azalır.

– Mən də elə bilirdim, o, sənəin xoşuna gəlir. Ötən yay Teplouda sən onun yanıyla kölgə kimi sürünürdün.

– Ona qarşı heç bir iradəm yoxdur. Özü də o vaxt o, mənə lazım idi. Ondan xeyli bilmədiyim şey öyrəndim. Amma bununla belə, mən onu axmaq və dəyərsiz adam sayıram.

Culiya onların dostluğunun onda hansı dəli qısqanclıq hissləri oyatdığını xatırladı. Gör bir nahaqdan nə qədər əzab çəkməli olmuşdu.

Qəflətən Rocer soruşdu:

– Sən onunla əlaqəni kəsdin də, eləmi?

Culiya az qala yerindən dik atılacaqdı.

– Demək olar ki, hə.

– Düz də elədin. O, sənəin tayın deyil.

Rocerin təmkinli və fikirli baxışları ona dikilmişdi. Culiyanın qorxudan, az qala, halı pisləşəcəkdə: kim bilir, bəlkə, Tomun onun məşuqu olduğundan Rocerin xəbəri var!

Ürəyində: «belə şey ola bilməz», – deyirdi, bu qorxunu ona təlqin eləyən vicdanı qarşısında təmiz olmamasıdır. Teplouda aralarında heç nə olmamışdı. Ola bilməz ki, o iyrenc şayiələr gəlib oğlunun da qulağına çatmış olsun. Amma həm də Rocerin sifətinin ifadəsi onun hər şeydən xəbərdar olduğundan xəbər verirdi. Culiya utandı.

– Mən Tomu Teplouya yalnız sənə görə dəvət eləmişdim. Fikirləşdim ki, orada öz yaşayınla yoldaşlıq etmək sənə xoş olar.

– Mənə xoş oldu.

Rocerin gözlərində istehza qığılcımları oynadı. Culiya, az qala, boğulurdu. İstəyirdi oğlundan nədən belə qımışdığını soruşsun, amma ürək eləməirdi. Culiya özünü ən ülvi hisslərində təhqir olunmuş kimi hesab eləyirdi. Göz yaşlarına xəsislik eləməyib ağlayardı da, amma Rocerin buna cavabı yalnız gülüş olacaqdı. Ona nə desin axı? Onsuz da Rocer onun bir sözünə də inanmır. Oyun! Heç vaxt belə aciz olmamışdı, bu dəfə Culiya vəziyyətdən heç cür çıxış yolu tapa

bilmirdi. O tanımadığı nəşə bir şeylə toqquşmuşdu – nəşə sirli və vahiməli bir şeylə. Bəlkə, həqiqət deyilən də elə budur? Elə bu vaxt evə maşın yaxınlaşdığını eşitdi. Culiya ucadan:

– Atan gəldi! – dedi.

Necə də yüngülləşdi! Bütün bu səhnə dözülməz idi və şükür ki, Mayklın gəlişi hər şeyə son qoydu. Bir dəqiqədən sonra Maykl güllə kimi otağa girdi – buxağı dartılıb, qarnı yığılıb, əlləri yaşının müqabilində heyrətamiz dərəcədə gözəldir və sevinc dolu təbəssümlə əlini, kişi kişiylə görüşmüş kimi, altı aylıq ayrılıqdan sonra evə qayıdan yeganə övladına, oğluna uzatdı.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ HİSSƏ

224

Üç gündən sonra Rocer Şotlandiyaya getdi. Bir daha uzun müddət onunla təklikdə qalmamaq üçün Culiya özünün bütün bicliklərini işə saldı. Təsadüfən bir neçə dəqiqəliyə ikilikdə qalanda da dəxli olmayan məsələlərdən danışır-dılar. Ürəyinin bir guşəsində Culiya onun getməyinə şad idi. Evə qayıtdığı gün elədikləri o qəribə söhbət heç cür fikrindən çıxmırdı. Onu daha çox həyəcanlandıran isə Rocerin əgər Culiya boş otağa girərsə və kimsə təsadüfən oranın qapısından içəri keçərsə, orada heç kimi görməyəcək deməsi idi. Bu fikir onu haldan çıxarırdı.

«Mən heç vaxt özümü gözəllər gözəli hesab eləməmişəm, amma bir məsələyə, mənim şəxsi «mən»imin olmasına heç kəs şübhə eləyə bilməz. Əgər yüz müxtəlif çalarlı, yüz müxtəlif rol oynaya bilirəmsə, bu o demək deyil ki, mənim öz sifətim, individuallığım yoxdur. Mən bunu ancaq iblisanəlik həddində yaxşı aktrisa olduğum üçün bacarıram».

Culiya tək boş otağa girəndə onda nələrin baş qaldırdığını xatırlamaq istədi.

«Amma mən axı heç vaxt tək olmuram. Hətta boş otaqda da Maykl, Evi, yaxud Çarlz həmişə yanımdadır, hələ, üstəlik, pərəstişkarlarıam da cismən olmasa da, əlbəttə ki, həmişə mənimlədir. Rocer barəsində Çarlzla danışmaq lazımdır».

Təəssüf ki, Çarlz Temerli şəhərdə deyildi. Amma baş repetisiya və premyeraya özünü çatdırmaq üçün yaxın gün-

lərdə qayıdıb gələcəkdi. İyirmi ildə o, bir dəfə də bu hadisələri qaçırmamışdı və baş repetisiyadan sonra onlar həmişə ikilikdə şam eləyirdilər. Maykl teatrda qalıb işıqlandırma və sair məsələlərlə məşğul olacaqdı və Culiya gününü Çarlzla ikilikdə başa vuracaqdı.

Culiya öz rolunu hazırlayırdı. O, oynayacağı personajı heç də düşünərək yaratmırdı, onda öz qəhrəmanının, necə deyərlər, içinə girmək məharəti var idi. O, onun düşüncələriylə düşünür, hissiyyatıyla hiss edirdi.

İntuisiyası Culiyaya yüzlərcə xırda ştrix diktə edirdi ki, bu da sonradan tamaşaçıları heyrətə gətirirdi. Amma Culiyadan bu ştrixləri haradan götürdüyünü soruşanda cavab verə bilmirdi. İndi o göstərmək istəyirdi ki, qolf oynamağı sevən, kişi məclisində doğma insan sayılan, özünün bütün sərbəstliyi və üzdən görünən qayğısızlığıyla yanaşı, əslində, dəlicəsinə ərə getməyi arzulayan, cəmiyyətin orta təbəqəsini təmsil edən bir qadındır. Ərə getmək isə ona ayaqlarını yerə möhkəm dayamağa imkan verəcək.

Maykl baş repetisiyaya adamların axınla gəlməsinə heç vaxt icazə vermirdi. Bu dəfə də publikanı məhz premyera günü heyrətləndirmək naminə Çarlzdan savayı zala yalnız fotoqrafı və geyim üzrə rəssamı buraxmışdı ki, onların da burada iştirakı qaçılmaz idi. Culiya yarı gücüylə oynayırdı. O, premyeraya qədər bacardığının heç də hamısını ortaya qoymaq fikrində deyildi. İndi ona ifasında, sadəcə, peşəkarlıq nümayiş etdirmək kifayət idi. Təcrübəli Mayklın rəhbərliyi altında hər şey yağ kimi gedirdi və artıq axşam saat onda Culiya Çarlzla «Savoy»un zalında əyləşmişdi. Çarlz verdiyi ilk sual Evis Kraytonla bağlı oldu.

– Heç də pis deyil, özü də nadir gözəlliyə malikdir. İkinci aktda əyninə geyindiyi donda adamı lap valeh eləyirdi.

– Mənim premyerada əynimdə bu gün geyindiyim olmayacaq. Çarli Deveril mənə başqasını tikib.

Bu sözü deyəndə onun gözündəki hikkəni Çarlz görmədi, amma görsəydi də, bir şey anlamayacaqdı.

Maykl Culiyanın məsləhətini eşidib Evisin nazıyla oynamağa xəsislik eləmədi. O, onunla öz kabinetində məşq eləyib hər intonasıyanı, hər jesti bir-bir mənimsətdi. Bundan əlavə, Culiyanın zənn eləməyə tam əsası vardı ki, Maykl onu dəfələrlə lança dəvət eləyib və şam yeməyinə aparıb.

Bütün bunlar da bəhrəsini vermişdi. Evis həddən ziyadə yaxşı oynayırdı. Bir gün Maykl əllərini bir-birinə sürtüb:

– Mən ondan tamamilə razıyam, – dedi. – Əminəm ki, o, uğur qazanacaq. Mən artıq düşünürəm: onunla daimi müqavilə bağlamağın vaxtı yetişməyibmi?

Culiya:

– Mən hələ tələsməzdim, – dedi. – Hər halda, premyera-yə qədər gözləyək. Publikaya göstərməmiş tamaşanın yaxşı alınub-alınmadığına əmin ola bilməzsən.

– O, çox şirin bir qız, həm də əsl xanımdır.

– Yəqin, «şirin qız»dır ona görə ki, sənin dərdindən dəli-divanədir, «əsl xanım»lığına səbəb də onunla müqavilə imzalanana qədər sənin ondan istədiklərini rədd eləməsidir.

– Bəsdir, əzizim, boş-boş danışma. Mən onun atası yerindəyəm!

226

Amma bununla bərabər, Maykl özündənrazı halda güldü. Culiya çox gözəl anlayırdı ki, Maykl o qıza bütün bu qayğısı üçün əl sıxmaq və ola bilsin, bir də taksidə bir-iki öpüş almaqla kifayətlənirdi. Culiya onu da bilirdi ki, Mayklı həyat yoldaşına vəfasızlıqda günahlandıranda qürur hissi keçirir.

Culiya öz bədən quruluşunu təmin edəcək qədərində iştahasını razı salıb beynində olanı ortalığa atdı.

– Çarlz, əzizim, sizinlə Rocer barəsində danışmaq istəyirəm.

– Hə, o, bu günlərdə qayıdıb. Necədir?

– Ah, əzizim, başımıza iş gəlib. O, dəhşətli nəsihət baza dönüb. Bilmirəm, nə eləyim.

Culiya oğluyula söhbəti də öz interpretasiyasında təsvir etdi. Yada salmağı lazım bilmədiyi bir-iki yeri çıxmaq şərtiylə onun bu hekayəti dəqiq idi və sözlərini belə yekunlaşdırdı:

– Ən böyük faciə isə burasındadır ki, onda qəti yumor hissi yoxdur.

– Axı onun hələ cəmi on səkkiz yaşı var.

– O, bütün bunları açıb ortaya qoyanda mənim heyrdən nə günə düşdüyümü təsəvvür belə eləyə bilməzsiz. Mən eynən eşşəyi kübar söhbətlərə başlayan Valaamın keçirdiyi hissləri yaşadım.

Culiya şən nəzərlərlə Çarlza baxdı, amma o hətta azca da gülümsəmədi. Çünki Culiyanın sözləri ona elə də gül-məli görünmədi. Culiya davam etdi:

– Onun bütün bunları haradan əxz elədiyini heç cür təsəvvürümə gətirə bilmirəm. Onun bu həddə öz ağıllıqla gəlib çatdığını düşünmək düzgün deyil.

– Sizə elə gəlmirmi ki, bu yaşda olan oğlanlar düşüncələrə bizim, yaşlı nəslin təsəvvür elədiyindən qat-qat artıq qərq olurlar? Haradasa, mənəvi kişiləşmə dövrü. Onun nəticələri bəzən heyratamiz olur.

– Bütün bu düşüncələri illər uzununu gizlədib ağızından bir kəlmə də qaçırmayasan! Burada nəşə bir xainlik var. O, mənə ittiham eləyir. – Culiya güldü. – Doğrusu, Rocer mənimlə danışanda özümü Hamletin anasının yerində hiss elədim.

Sonra, demək olar ki, pauzasız sözünün davamını gətirdi:

– Maraqlıdır, görün, «Hamlet»də oynamaq üçün mən çoxmu yaşlıyam?

– Gertruda rolu elə uğurlu deyil.

Culiya gülməkdən qəşş elədi.

– Ay Çarlz, məzəniz olsun. Mən heç də kraliçanı oynamağa hazırlaşmıram. Mən Hamleti oynamaq istədim.

– Məgər siz elə düşünürsünüz ki, bu rol qadın üçün yararay?

– Missis Siddons onu oynamışdı, Sara Bernar da. Bu, mənim karyeramda əbədi möhür olardı. Nə demək istədiyimi anlayırsınız da? Əlbəttə, onun öz çətinlikləri də var. Məsələn, həmin o ağı şeir.

– Eşitmişəm, bəzi aktyorlar onu elə deyirlər ki, elə bil, nəsrdir.

– Elədir, amma hər ikisi elə bir şeydir, düz demirəm?

– Siz Rocerlə istimi rəftar elədiniz?

Çarlzın qəflətən köhnə mövzuya qayıtması Culiyanı təəccübləndirsə də, sualı təbəssümlə cavablandırdı:

– Hədsiz dərəcədə.

– Gənclərin bu özündənrazılığına rahat yanaşmaq çox çətinidir. Onlar iki dəfə ikinin dörd olduğunu bizə yenilik kimi təqdim eləyirlər, toyuğun yumurtlaması barədə heyratlarını onlarla bölüşməyəndə dilxor olurlar. Onların beynində boş şeylər çoxdur, amma həm də tək-cə boş şeylər yoxdur. Biz onlara dayaq olmalıyıq, onları başa düşməyə çalışmalıyıq. Yadda saxlamalıyıq ki, həyatla ilk dəfə üz-bürət dayanan insan çox şeyləri unudub, çox şeyləri öyrənmək istəyir. İnsan üçün öz ideallarından imtina etmək elə də asan deyil,

bizim gündəlik həyatımızın qəddar gerçəkliyi isə acı dərman kimidir. Gəncliyin mənəvi çırpıntıları çox amansız olur, onlara kömək etmək üçün bəzən bizlər də aciz qalırıq.

– Doğrudanmı, siz Rocerin bu səfehləmələrində nəse olduğunu düşünürsünüz? Mən bunları ancaq sayıqlama hesab eləyirəm. Vyanada uşağın başını əməllicə doldurublar. Bilsəydik, onu ora buraxmazdıq.

– Ola bilsin, siz haqlısınız. Ola bilsin ki, iki ildən sonra göydən yerə enəcək, taleyi ilə barışıb buranın qanunlarıyla yaşayacaq. Bəlkə, axtardığını da tapacaq: dində olmasa da, incəsənətdə.

– Əgər nəzərdə teatrı tutmusunuzsa, mən qəti istəməzdim ki, Rocer səhnəni seçsin.

– Yox, çətin ki o, teatrı bəyənə.

228

– Həm də ondan dramaturq çıxmaz, bu, öz yerində. Çünki qəti yumor hissi yoxdur.

– Hə, elə bilirəm, diplomatiya sahəsi Rocerə hər şeydən daha uyğun gəlir. Yumor hissindən məhrumluq bu işdə üstünlük sayılır.

– İndi siz mənə nə məsləhət görürsünüz?

– Heç nə. Ona toxunmayın. Bu, belə görünür ki, indiki halda sizin ona ən böyük yaxşılığınız olar.

– Amma mən həyəcanlanmaya bilmirəm axı.

– Bunun üçün heç bir əsas yoxdur. Siz elə bilin ki, şuluq bir ördək balası doğmusunuz, amma nə bilmək olar, vaxt gələr, o, ağı qanadlı durnaya çevrilər.

Çarlz Culiyanın etimadını doğrultmadı. Culiya ondan tamam başqa şey gözləyirdi. O, Çarlzın onun dərdinə şərik olmasını istəyirdi. Culiya düşüncələrə qərq oldu:

«Yazıq qocalır. Başı daha əvvəlki kimi işləmir. Yəqin, neçə ildir, impotentdir. Necə olub, əvvəllər duyuyq düşə bilməmişəm?»

Culiya saati soruşdu.

«Yəqin, durub getmək vaxtıdır. Bu gecə doyunca yatmalıydı.»

Culiya gecəni yaxşı yatdı və yuxudan oyananda əhvalı çox yaxşı idi. Axşam premyeradır. Sevinc dolu həyəcanla xatırladı ki, dünən repetisiyadan sonra teatrdan çıxanda insanlar kassanın qarşısına yığılmağa başlayırdı, indi səhər saat onda, yəqin, orada uzun növbə əmələ gəlmişdi.

«Bu gün hava sarıdan bəxtləri gətirmişdi».

İndi uzaqda qalan o köhnə əyyamlarda Culiya hər dəfə premýera öncəsi dözülməz həyəcan keçirirdi. Səhər açıldıqda onda ürəkbulanma başlayırdı və gün günortaya əyilib axşama boylandıqca elə hala düşürdü ki, hətta teatrı atmaq barədə fikirləşirdi. Amma artıq bu ağır sınaqlardan dəfələrlə çıxıb-çıxıb Culiya haradasa bərkimişdi. Günün birinci yarısında azca həyəcanlı olsa da, özünü xoşbəxt hiss eləyirdi; yalnız axşam düşəndə bir qədər halı dəyişirdi. Dili-ağızı, elə bil, tutulmuşdu. Xahiş etdi ki, onu tək qoysunlar. O həm də əsəbiydi; Maykl acı təcrübəsindən bilirdi ki, belə vaxtlarda, yaxşısı budur, onun gözünə görünməyəsən. Onun əlləri və ayaqları soyuyurdu. Culiya teatra gələndə isə lap buza dönürdü. Amma bununla belə, canını bürüyən bu həyəcanlı gözləntilər hətta ona şirin gəlirdi.

Səhər boş idi. Odur ki yerindən gec qalxdı. Maykl lança gəlmədi, çünki dekorasiyalarla hələ də əlləşməli idi. Culiya tək yedi, sonra uzanıb düz bir saat daş kimi yatdı. Tamaşaya qədər dincəlmək niyyətindəydi. Miss Filippə altıda gəlib onu yüngül masaj eləyəcəkdi. Yeddi üçün teatrda olmaq istəyirdi. Oyanandan sonra özünü elə gümrəh, dincini almış hiss elədi ki, yataqda uzanıb qalmaq ona cansıxıcı göründü və gəzişmək istədi. Gözəl, günəşli bir gün idi. Şəhər mənzərəsini şəhəratrafi mənzərədən üstün tutduğundan və evləri ağaclardan daha çox xoşladığından Culiya yolunu parka sarı salmayıb, ilin bu vədəsi bomboş olan qonşu küçələri aram-aram gəzməyə başladı. Bıkarçılıqdan mülklərə baxıb onlarla müqayisədə özününkünü nə qədər bəyəndiyini fikirləşdi. Ürəyində bir yüngüllük və rahatlıq var idi. Nəhayət, Culiya artıq geri qayıtmalı olduğunu qərara aldı. Stenhoup-pleysin tininə təzəcə çatmışdı ki, öz adını eşitdi. Bu səsi o, tanımayıb bilməzdi.

– Culiya.

Arxaya qanrıldı və Tom bütün sifətinə yayxanan təbəssümlə gəlib ona çatdı. Culiya Fransadan qayıdandan bəri onu görməmişdi. O, qəhvəyi şlyapada və boz, biçimli kostyumda çox yaraşığı görünürdü. Sifətinin dərisi gündə yanmışdı.

– Elə bilirdim Londonda deyilsən.

– Bazar ertəsi gəlmişəm. Sənin başın son repetisiyalara qanışdığına görə zəng eləməirdim. Bu gün teatrda olacağam. Maykl mənə parterdə kreslo ayırıb.

– Çox gözəl.

Şübhəsiz, Tom onu görməyinə şad idi. Onun özü də, gözü də işim-işim yanırdı. Culiya məmnunluqla hiss elədi ki, Tomla görüş onun ruhunu belə tərpətmədi və onlar söhbətə davam elədikləri müddətdə özünə sual verdi ki, əvvəllər onu belə dərindən həyəcanlandıran nə imiş, görün?

– Sən inandıqlarının canı, nədən belə tək-təkinə şəhəri gəzmək qərarına gəlmisən?

– Hava almağa çıxdım. Elə indicə qayıdıb bir çay içəcəkdim.

– Gedək, çayı mənimlə içək.

Onun mənzili yaxınlıqdakı dalanda idi. Tom Culiyanı da elə öz qapısına yaxınlaşanda görmüşdü.

– İşdən belə tez çıxmısan?

230

– İndi idarədə iş elə də çox deyil. Bilirsən, təxminən, iki ay əvvəl şəriklərdən biri vəfat elədiyindən mənim payım artıb. Bu da o deməkdir ki, hər halda, mən mənzillə vidalaşmalı olmayacağam. Maykl özünü həddən ziyadə nəcib apardı, dedi ki, işlərim qaydasına düşənəcən pul verməyə bilərəm. Mən buradan heç cür ayrılmaq istəmirdim. Gedək, mən məmnuniyyətlə sənə bir fincan çay hazırlayaram.

Tom nəfəs dərmədən elə danışdı ki, Culiyaya gülməli gəldi. Tomun sözlərinə qulaq asanın ağına da gəlməzdi ki, onların arasında nəsə olub. Onda utancaqlıq hissindən əsər-əlamət belə yox idi.

– Yaxşı. Amma mənim cəmi bir dəqiqəm var.

– Okey.

Onun mənzilinə döndülər, Culiya qabağa düşüb dar pilləkənlə yuxarı qalxdı.

– Sən qonaq otağına keç, mən suyu isidim.

Culiya otağa keçib oturdu. Yan-yörəyə baxdı. Bu dörd divarın arasında onun həyat faciəsi oynanılmışdı. Burada heç nə dəyişməmişdi. Culiyanın fotosu köhnə yerindəydi, amma sobanın üstündəki rəfdə bir yenisi – Evis Kraytonun iri şəkli də peyda olmuşdu. Üstündə yazı da var idi: «Toma Evisdən». Bütün bunların hamısını görmək üçün Culiyaya bir anı nəzər kifayət etdi. Bu otaq ona nə vaxtsa lap çoxdan içində rol oynadığı dekorasiya kimi göründü. Bura tanış yer idi, vəssalam, onun üçün əlavə heç bir mənə kəsb eləməirdi.

İçini gəmirən məhəbbət, zorla boğduğu qısqanclıq, məğlubiyət acısı... Bütün bunlar saysız-hesabsız keçmiş rolları kimi ona elə də real görünmürdü. Culiya öz biganəliyindən həzz alırdı. Tom əlində onun hədiyyə etdiyi süfrəylə içəri keçib, çay servizini – o da onun hədiyyəsi idi – səliqəylə düzdü. Tomun belə həvəslə onun bütün bu hədiyyələrindən istifadə etməsi səbəbini özü də bilmədən Culiya gülüş doğururdu. Tom çay gətirdi və divanda yanaşı oturub içdilər. Tom elə hey öz mövqeyinin nə qədər yaxşılaşdığından danışdı. Həmişəki kimi borcunu danmayaraq, etiraf etdi ki, şirkətdə böyük paya ora yeni müştərilər cəlb etdiyinə görə sahib olub, bunun üçünsə o yalnız ona, Culiya minnətdardır. Məzuniyyətini necə keçirəcəyindən danışdı. Culiya aydın oldu ki, bir vaxtlar ona nə dözülməz əzablar çəkdiyi Tomun həтта təsəvvürünə belə gələ bilməz. Bu da ona gülməli göründü.

– Eşitdiyimə görə, bu gün səni möhtəşəm uğur gözləyir.

– Pis olmazdı, eləmi?

– Evis deyir ki, hər ikiniz – sən də, Maykl da ona çox gözəl yanaşırsınız. Bax ha, birdən səni ötüb-keçər.

Tom onu qıcıqlandırmaq məqsədilə belə dedi. Amma Culiya özünə sual verdi ki, görən, bunu ona Evis özü deməyibmi? Yəqin, o qız özü belə olacağına ümidliydi.

– Siz nişanlandız?

– Yox. Evis sərbəstlik istəyir. Deyir, evlilik onun karyerasına mane olar.

– Nəyinə?

Bu bir kəlmə Culiyanın ağızından özündən xəbərsiz çıxdı və tez də düzəliş verdi:

– Hə, belə, aydındır.

– Təbii ki, mən onun qarşısını kəsmək istəmirəm. Bir də gördün, bugünkü premyeradan sonra o, Amerikaya dəvət aldı. Əlbəttə, mən yaxşı başa düşürəm ki, belə dəvətləri qəbul etmək üçün ona heç nə mane olmamalıdır.

Onun karyerası! Culiya ürəyində güldü.

– Bilirsən, mən, həqiqətən, sənə afərin deyirəm, Culiya, özünü Evisə qarşı belə apardığına görə.

– Niyə?

– Çünki qadınların nə məxluq olduğunu sən özün yaxşı bilirən.

Tom bu sözü deyib onun belini qucaqlayıb öpdü. Culiya onun üzünə baxıb güldü.

– Sən də, ay məzəli oğlansan ha!

– Bəlkə, bir az sevişək.

– Gicləmə.

– Burada nə giclik var? Sənə elə gəlmirmi ki, biz, onsuz da, nə vaxtdır ayrılmışıq.

– Mən tam ayrılmanın lehinəyəm. Bəs Evis necə olsun?

– O, başqa məsələ. Gedəkmi, hə?

– Mənim bu gün premyeram olduğu, deyəsən, sənənin tamam yadından çıxıb?

– Bizim xeyli vaxtımız var.

Tom onu özünə çəkib təzədən nəvazişlə öpdü. Culiya hələ də ona təbəssümlə baxırdı və qəflətən qəti qərar qəbul etdi.

– Yaxşı.

Onlar qalxıb yataq otağına keçdilər. Culiya şlyapasını başından götürüb donunu çıxardı. Tom əvvəlki kimi onu qucaqladı. O, onun yumulu gözlərini və Culiyanın qürur mənbəyi olan balaca döşlərini öpürdü. Culiya bədənini onun ixtiyarına verdi – qoy nə istəyir eləsin – amma ruhu bu sövdələşmədə iştirak etmədi. O, öpüşlərin cavabını verirdi, amma bir dost kimi verirdi və Culiya qəflətən hiss elədi ki, bu işin içində bu axşam səhnədə görəcəyi iş haqqında düşünür. Sanki, bir bədəndə iki qadın var idi: biri öz məşuqunun ağuşunda olan məşuqə, o biri artıq qulağına səhnədə peyda olmasıyla gurultulu alqış sədaları gələn və təsəvvürünün baxışları nəhəng yarıqaranlıq zala dikilən aktrisa. Sonra Culiyanın başı Tomun qolunun üstündəydi və onlar yanaşı uzanmışdılar. Amma Culiya Tomdan o qədər uzaqdaydı ki, o, uzandıqca uzanan sükutu pozanda az qala səksənəcəkdə.

– Sən daha məni heç sevmirsən, hə?

Culiya onu yüngülcə özünə çəkdi.

– Əlbəttə, sevirəm, əzizim. Səndən canımı da əsirgəmərəm.

– Amma sən bu gün yaman qəribəsən.

Culiya hiss elədi ki, o dilxordur. Yazıq uşaq! Culiya onu incitmək istəmirdi. Doğrudan da, o çox ürəyəyatımlıdır.

– Qarşıda məni premyera gözləyəndə özümü tanıyıram. Sən fikir vermə.

Tomun mövcudluğunun ona isti-soyuqluğunun olmadığına qəti əminliyindən sonra Culiyanın istər-istəməz ona yazığı gəldi. Əlini nəvazişlə Tomun yanaqlarına sürtdü.

– Buzcıgazım mənim. («Maraqlıdır, görənlər, Maykl bilek növbəsində dayanamlar üçün çay göndərməyi unutmayıb ki? Ucuz başa gəlir, amma əvəzində, tamaşaçılar bunu çox baha dəyərləndirirlər».) Bilirsən, mən, doğrudan da, getməliyəm. Miss Filippə düz saat altıda gələcək. Evi dəli olar. Yəqin, indi həyəcan keçirir ki, görənlər, mənə nə olub.

Culiya əynini geyindiği müddətdə şənl ovqatdaydı və ələ hey danışırdı. O, Toma baxmadan da görürdü ki, o, özünü öz qabında hiss eləmir. Culiya şlyapasını başına qoydu, Tomun sifətini əlləri arasına alıb dostcasına öpdü.

– Hələlik, mənim qızum. Ümidvaram ki, axşamı yaxşı keçirəcəksən.

– Sənə də uğurlar.

O, yəndəmsiz təzədə gülümsədi. Culiya başa düşdü ki, o, onu anlaya bilmir. Mənzildən sıçrayıb çıxdı. Əgər Culiya İngiltərənin tanınmış aktrisası və yaşı qırkı adlanmış qadın olmasaydı, düz evinəcənl bir ayaqlı qaçardı. O, özündən dəhşətli dərəcədə razı qalmışdı. Culiya giriş qapısını öz açarıyla açıb ardınca çırpıb bağladı.

– Amma Rocerin sözlərində, hər halda, nəsə var. Doğrudan da, məhəbbətin ətrafında bu qədər ki hay-küy yaradırlar, əslində, onun özü buna dəyməz.

İYİRMİ DOQQUZUNCU HİSSƏ

Dörd saat sonra artıq hər şey arxada qalmışdı. Lap əvvəlindən pyes çox yüksək qarşılıandı. Publika, teatral mühit, ilin münasib vaxtı olmasa da, yay fəslindən sonra yenidən teatrdə olmaqdan məmnun idi və bunu sezmək Culiya üçün çətin deyildi. Bu, teatr mövsümünün uğurlu başlanğıcı demək idi. Hər aktın sonu gurultulu alqışlarla müşayiət olunurdu. Tamaşa bitəndən sonra səhnəyə ondan artıq çağırış oldu. Son ikisinə Culiya tək çıxdı və hətta o da bu hərəkətin qabağında donub qalmışdı. Həyəcandan titrəyən səsiylə o, bu təntənəli tədbir üçün qabaqcadan hazırlanan bir neçə söz dedi. Sonra bütün truppə səhnəyə çıxdı və orkestr milli

himni səsləndirdi. Culiya həyəcanlı, xoşbəxt və razı halda odasına qayıtdı. Hələ bu vaxtacan öz əzəmətinə belə əmin olmamışdı. İndiyəcən rolunu belə parlaq, yaradıcı və rəngarəng üslubda ifa eləməmişdi. Pyes uzun monoloqla yekunlaşırdı. Culiya fahişə qiyafəsində ərə getməyin ucbatından düşdüyü tufeylilər mühitini damğalayaraq, əxlaqsızlıqda, dəyərsizlikdə, heçlikdə günahlandırır. Monoloq mətnində düz iki səhifəni tuturdu. Publikanın diqqətini bu qədər uzun vaxtda özünə cəmləyə bilən ikinci aktrisa bütün İngiltərədə çətin tapılırdı. Özünün incə ritm duyumu, gözəl səsi, rəngarəng çalarları, hissələrini ustalıqla özünə tabe eləməsi hesabına və əlbəttə ki, parlaq aktyorluq texnikasıyla Culiya möcüzə yaratdı. O, öz monoloqunu bütün pyesin effektiv, cəzbedici, az qala, gözlə görünən hissəsinə, kulminasiyasına çevirə bildi. Ən kəskin süjetli situasiyalar belə həyəcanlı, ən gözlənilməz sonluqlar belə heyrətamiz deyildi. Bütün aktyorlar gözəl oynayırdılar, təkcə Evis Kraytondan başqa.

Culiya şən ovqatda öz odasına gedə-gedə dilinin altında nəsə zümrümə eləyirdi.

Maykl, demək olar ki, düz onun ardınca içəri keçdi. Culiyanı qucaqlayıb öpdü:

– Bəli, bu, əsl qələbədir, – dedi. – İlahi, sən necə oynayırdın!

– Əzizim, sən özün də çox yaxşıydın.

Maykl cavabında, həmişə olduğu kimi, öz şəxsi imkanlarına tənqidi münasibətlə:

– Belə rol mən baş-ayaq dayanıb oynayaram, – dedi.

– Sənin son monoloqun zamanı zalı bürüyən o sükutu eşitdinmi? Tənqidçilər, yəqin, indi heyrət içindədirlər.

– Tənqidçiləri özün məndən pis tanımırısan. Bütün diqqət zəhrimara qalmış pyesə, sonda da üç sətir mənə.

– Sən İngiltərənin möhtəşəm aktrisasısan, sevgilim, amma and içə bilərəm ki, sən həm də ifritəsən.

Culiya gözlərini geniş açdı. Onun sifətində uşaq heyrəti var idi.

– Bununla sən nə demək istəyirsən, Maykl?

– Günahsız obrazı yaratma. Özün gözəl bilirsən. Mən bilməyən şeyə qurd düşər.

Culiyanın gözləri parıldadı, o, özünü gülməkdən zorla saxlayırdı.

– Mən yeni doğulmuş çağa qədər günahsızam.

– Boşla görək. Əgər orada bir badalaq haqq-hesabı oldusa, o da sənin Evisə badalağın idi. Amma çox gözəl elədiyinə görə sənə acığım tutmadı.

Bu yerdə Culiya artıq yüngül təbəssümünü gizlətmək iqtidarında deyildi. Artist üçün tərifdən xoş heç nə yoxdur. Evisin yeganə böyük mizansəhnəsi ikinci aktda idi. Bu yerdə onunla bərabər Culiya da iştirak edirdi. Maykl səhnəni elə qurmuşdu ki, tamaşaçıların bütün diqqəti o qızda cəmlənməliydi. Bu, dramaturqun istəyinə də uyğun idi. Culiya, həmişə olduğu kimi, repetisiyalarda Mayklın bütün tələblərinə riayət eləyirdi. Evisin gözünün rəngini və bəyaz saçlarını diqqətə çatdırmaq üçün ona solğun mavi don geyindirmişdilər. Təzad təşkil etmək üçün Culiya da özünə uyğun çalarlı sarı don seçmişdi. Baş repetisiyada da o, bu donda çıxış eləmişdi. Amma bu sarıyla bərabər, özünə parıltılı, qızılı parçadan olan bir başqasını da seçmişdi və Maykl ilə Evisin heyrətinə rəğmən, o, premyeranın ikinci aktında məhz həmin donda peyda oldu. Bu donun parıltısı və səhnəyə əlavə işıq verməsi tamaşaçıların diqqətini yayındırırdı. Evisin mavi donu onun yanında ağarmış əsgə kimi görünürdü. Onlar əsas mizansəhnəyə çatanda, fokusçu şlyapasından dələni çıxaran kimi, Culiya da haradansa iri tünd-qırmızı şifon dəsmal çıxarıb onunla oynamağa başladı. Gah yel-ləyirdi, gah dizlərinin üstünə qoyub, elə bil, yaxşı görsün deyə əlləriylə hamarlayırdı, gah kəndir kimi bükmələyirdi, onunla alını, cazibəli jestlə burnunu silirdi. Tamaşaçılar ovsunlanmış kimi gözlərini heç cür bu qızılı parçadan çəke bilmirdilər. Culiya səhnənin dərinliyinə çəkilirdi və odur ki onun atmacalarına cavab verərkən Evis zala arxa çevirmək məcburiyyətində qalırdı. Hər ikisi divanda yanaşı əyləşəndə isə tamaşaçılara elə gəldi ki, Culiya, sanki, daxili tələbatına tabe olaraq, tamamilə təbii şəkildə qızın əllərindən tutub başını arxaya atanda Evis də məcburən döndü və bu zaman publika onu profildən gördü. Hələ repetisiyalarda Culiya sezmişdi ki, Evis profildən baxanda bir azca qoyuna oxşayır. Müəllif bu yerdə Evis üçün elə məzəli mətn yazmışdı ki, repetisiyalar zamanı aktyorlar hamısı gülməkdən uğunub gedirdilər. Amma indi Culiya dərhal cavab atmacasıyla o sözlərin belə gülməli olmasını dərk etmək üçün zala imkan vermədi,

tamaşaçılar Culiyanın nə dediyini eşitmək üçün səslərini boğdular. Sırf komediya kimi düşünülmən səhnə istehza çaları aldı və Evisin personajı mənfur göründü. Evis gözlədiyi gülüşü eşitmədiyindən təcrübəsizlikdən təşvişə düşdü və özünə nəzarəti itirdi. Səsi sərt, jestləri yöndəmsiz alınır. Culiya bu mizansəhnəni Evisdən alıb heyrətamiz ustalıqla oynadı. Amma onun zərbəsi hələlik müvəqqəti idi. Evis uzun bir nitq irad eləməliydi. Bu zaman isə Culiya əsəbiliklə dəsmalını əzib-büzürdü və qeyri-ixtiyari olaraq ardınca uyğun ifadəni gətirdi. Culiya həyəcanla Evisə baxdı və iki iri damla gözündən çıxıb yanağıyla axdı. Hiss eləyirdin ki, o, bu havalı qıza görə xəcalətdən az qalır yerə girə, görürdün ki, o, yüksək ideallarının, vicdanlı, xeyirxah bir həyat sürmək həsrətinin bu cür qəddarlıqla lağa qoyulmasından əzab çəkir. Bütün epizod bir dəqiqədən artıq sürmürdü. Amma bu bircə dəqiqədə Culiya göz yaşlarının və sifətindən oxunan əzabın köməyi ilə qadın həyatının bütün məşəqqətlərini göstərə bilmişdi. Bununla da Evisin kitabı biryolluq bağlandı.

Maykl:

– Mən axmaq da hələ onunla müqavilə imzalamaq istəyirdim, – dedi.

– Niyə də imzalamayasan...

– Bir halda ki sənin onu görən gözün yoxdur, dünyasında razı olmaram. Ay səni, şeytan qız! Belə də qansızlıq olar?! Doğrudanmı, elə fikirləşirsən ki, Evisin mənim gözümde nəşə bir qiyməti var? Sənə artıq çoxdan məlum olmalıdır ki, mənim üçün dünyada səndən başqa qadın yoxdur.

Mayklın təsəvvürüncə, Culiya Evislə bu amansız zarafatı onun o qızla kifayət qədər yaxın münasibətlərinin acığına eləmişdi. Əlbəttə, bir tərəfdən Evisə yazığı gəlsə də, – o qızın naxışı heç gətirmədi – o biri tərəfdən özüylə öyünməyə bilmirdi.

Culiya onun fikrindən keçənləri sözbəsöz oxuyub ürəyində Mayklın təsəvvüründəki bu yanlışlığa gülüb təbəssümlə:

– Ay səni, qoca eşşək, – dedi. – Axı mən neyləyim ki, sən hələ də bütün Londonun ən gözəl kişisisən.

– Bəsdir, yetər. Görək müəllif nə deyəcək? O gicbəsər kim bilir, özü haqqında nə fikirdədir. Sənin bu gün oynadığın o yazanın bir cümləsinə də uyğun gəlmir.

– Bu işi mənə etibar elə! Özüm hər şeyi qaydasına qoyacağam.

Lap astadan taqqıltı səsi gəldi və müəllif həzrətləri şəxsən özü qarıda peyda oldu. Culiya hay-küylə onun üstünə cumub boynunu qucaqladı və hər iki yanağından öpdu.

– Razi qaldınız mı?

O, kifayət qədər soyuq tərzdə:

– Oxşayır ki, pyes uğurlu alındı, – dedi.

Culiya əlini onun çiyinə qoyub diqqətlə sifətinə baxdı.

– Əzizim, bu pyes bir ildən sonra da səhnədən düşməyəcək, – dedi. – Amma siz çox zalım, çox zalım adamsınız!

– Mən?

– Az qala, mənim çıxışımı pozacaqdınız. İkinci aktdakı həmin yerə gələndə qəflətən sizin nəyi nəzərdə tutduğunuzu anladım. Az qala, özümü itirəcəkdim. Siz axı bu səhnənin mahiyyətini bilirdiniz. Axı müəllif sizsiniz, bizzə bu səhnəni elə repetisiya edirdik ki, guya, burada üzdə olandan savayı heç nə yoxdur. Niyə axı siz buna imkan verirdiniz. Biz, sadəcə, aktyoruq, siz bizim özümüzə gözəlməli deyilsiniz. Bizdən sizin yazdıqlarınızı bütün dərinliyinə və incəliyinə qədər duymağı gözəlməli deyilsiniz. Pyesdəki ən yaxşı mizansəhnəni mən, az qala, korlayacaqdım. Belə bir şeyi sizdən başqa heç kim yaza bilməzdi. Sizin pyes möhtəşəmdir, həmin səhnədən isə, sadəcə, istedad yox, dahilik yağır.

Müəllif qızardı. Culiya heyranlıqla ona baxırdı. Müəllif özünü xoşbəxt, qürurlu və bir qədər tutulmuş kimi hiss eləyirdi.

(«Bir gündən sonra bu quşbeyin özünü inandıracaq ki, o, bu səhnəni, doğrudan da, belə fikirləşib».)

Mayklyn çöhrəsi bərq vururdu:

– Gedək mənimlə adama bir badə sodalı viski içək. Şübhə eləmirəm ki, bütün bu həyəcanlardan sonra sizə toxtamaq lazımdır.

Onlar otaqdan çıxanda Tom içəri keçdi. Onun sifəti ehtirasdan alışıb-yanırdı.

– Əzizim, sənin tayın-bərabərin yoxdur! Sən heyrətə-mizsən! Lənət şeytana, bax tamaşa buna deyərlər.

– Bəyəndin? Evis yaxşıydı, eləmi?

– Evis? Baxmalı deyildi!

– Əzizim, nə demək istəyirsən? O, mənə çox cazibədar göründü.

– O nə gündəydi ki?! İkinci aktda heç sir-sifəti də yaxşı deyildi. («Evisin karyerası!») Qulaq as, axşam neyləyirsən?

– Dolli bizim şərəfimizə qəbul təşkil eləyib.

– Birtəhər ondan yaxanı qurtarıb mənimlə şam yeməyinə gedərsənmi? Səndən ötrü ürəyim gedir.

– Boş-boş danışma! Dolliyə badalaq vura bilmərəm axı.

– Xahiş eləyirəm.

Onun gözləri alışıb-yanırdı. Culiya görürdü ki, hələ heç vaxt onda belə həvəs oyatmayıb. O, bu zəfərinə sevinirdi, amma qətiyyətlə başını buladı. Dəhlizdə hay-küy qalxmışdı, ikisi də bilirdi ki, indi Culiyanın dostları bir-birinə aman vermədən onu təbrik etmək üçün odasına tələsirlər.

– Hamısı cəhənnəm olsun! Səni indi necə də öpmək istəyirəm! Səhər zəng eləyəcəyəm.

238

Qapı taybatay açıldı və kök, tərlı, coşub-daşan Dolli də dəstənin başında içəri soxulub otağı elə zəbt elədilər ki, nəfəs almaq müşkülə çevrildi. Culiya öpüş üçün yanağını birindən də əsirgəmədi. Orada onların arasında üç-dörd tanınmış aktrisa da var idi. Onlar da təriflərini əsirgəmədilər. Culiya təvazökarlığı yaxşı oynadı. Artıq dəhliz də insanlarla doluydu. Hamı, ani də olsa, onu görmək istəyirdi. Dolli özü üçün çıxış yolu dirsəyi ilə açmalı oldu. Culiyaya:

– Elə eləyin ki, çox da gecikməyəsiz, – dedi. – Çox gözəl gecə olacaq.

– İmkan eləyən kimi gələcəyəm.

Nəhayət, Culiya sonuncu adamdan da yaxasını qurtarıb soyundu və qrimini silməyə başladı. Maykl xalalda içəri keçdi.

– Qulaq as, Culiya, sən Dollinin gecəsinə mənsiz getməli olacaqsan. Mənim üçün çətin olar. Hələ qəzetçilərlə də görüşməliyəm. Onlar üçün ay üyüdüb tökəcəyəm ha.

– Oldu.

– Məni gözləyirlər. Səhər görüşərik.

Maykl çıxdı və otaqda Culiyadan savayı bir də Evi qaldı. Culiyanın qəbula geyinmək istədiyi don stulun başındaydı. Culiya üzünə təmizləyici krem sürtdü.

– Evi, sabah tezdən mister Fennel mənə zəng eləyəcək. Lütfn, ona deyərsən ki, evdə deyiləm.

Evi güzgüdə Culiyanın baxışlarını tutdu.

– Əgər o, başqa gün bir də zəng eləsə necə?

– Zavallı quzuciyəzin xətrinə dəymək mənim üçün çox ağırdır, amma mənə elə gəlir ki, yaxın günlərdə vaxt ayıra bilməyəcəyəm.

Evi bərkədən burnunu çəkib şəhadət barmağıyla suyunu sildi. «Ah, bu iyrenc vərdis!» Sonra qupquru səslə:

– Aydındır, – dedi.

– Mən həmişə deyirəm ki, sən heç də göründüyü qədər səfeh deyilsən?

– Bu don burada nə gəzir?

– Bu? Özünüz dediniz ki, onu qəbula geyinəcəksiniz.

– Rədd elə. Mən mister Qosselinsiz qəbula gedə bilmərəm.

– Nə vaxtdan, xeyir ola?

– Mumla, qoca qarğa. Onlara zəng elə de ki, Culiyanı dəhşətli baş ağırları tutdu, ona görə də uzanmaq üçün evə getməli oldu. Əgər vaxt eləsə, bir azdan mister Qosselin gələcək.

– Qəbul axı sizin şərəfinizə təşkil olunub. Doğrudanmı, siz zavallı qarının zəhmətini yerə vuracaqsınız.

Culiya ayaqlarını yerə döydü.

– Mən qəbula getmək istəmirəm və getməyəcəyəm!

– Ev bomboşdur, siz yeməyə bir şey tapmayacaqsınız.

– Mən heç də evə getməyə hazırlaşmıram. Mən restoranda şam eləyəcəyəm.

– Kiminlə?

– Tək.

Evi heyrətlə ona baxdı.

– Amma tamaşa uğurlu keçdi, eləmi?

– Bəli, hər şey çox gözəl alındı. Mən xoşbəxtlikdən özümü göyün yeddinci qatında hiss eləyirəm. Çox sevinirəm. Odur ki tək qalıb bu hisslərimdən ciyər dolusu həzz almaq istəyirəm. Barkliyə zəng vur, de ki, balaca zalda mənim üçün birnəfərlik stol hazırlasınlar. Özləri başa düşəcəklər.

– Sizə nə olub belə?

– Mənim həyatımda bir də belə anlar olmayacaq. Odur ki bu anları heç kimlə bölüşmək istəmirəm.

Qrimini siləndən sonra Culiya nə dodaqlarını boyadı, nə də yanaqlarını qızartdı. Teatra geyinib gəldiyi həmin qəhvəyi donu təzədən əyninə keçirib, həmin şlyapanı da başına

qoydu. Bu, ətəkli bir şlyapa idi və Culiya sifətini daha yaxşı gizlətmək üçün onu lap aşağı dartdı. Hazır olandan sonra güzgüdə özünə baxdı.

– Mən lap tikiş fabrikinin əri tərəfindən atılmış dərzisinə oxşayıram. O kişini qınamalı deyil. İnanmıram ki, mənə tanıyalar.

Evi zəng eləmək üçün xidməti çıxışa sarı getmişdi. Qayıdanda Culiya ondan onu küçədə çoxmu adamın gözlədiyini soruşdu.

– Üç yüz olar.

– Lənət şeytana!

Culiyanı qəflətən hamıdan və hər şeydən qaçmaq istəyi bürüdü. Heç olmasa, birsaatlığa şöhrətindən qaçıb gizlənmək istədi.

– Yanğınsöndürəndən xahiş elə ki, mənə əsas qapıdan çıxarsın. Taksi tutub gedəcəyəm. Bir azdan çıxıb camaata deyərsən ki, gözləməyin xeyri yoxdur.

Evi eyhamla:

– Tək Tanrı şahiddir ki, mən nələrlə tanış oluram, – dedi.

– Ay səni, qoca inək.

Culiya hər iki əliylə Evinin sifətini ovxalayıb yanağından öpdü, sonra astaca otağından səhnəyə, ordan da ehtiyat çıxışdan qaranlıq zala keçdi.

Culiyanın bu maskarad geyimi, doğrudan da, öz işini görə bilmişdi. Çünki o, Barkligildə ən xoşladığı balaca zala daxil olanda baş ofisiant onu ilk əvvəl tanımadı.

Culiya bir qədər inamsız tərzdə soruşdu:

– Məni gizlətməyə burada bir künc tapırlarmı?

Səsi və ikinci baxışı onun kimliyini qarşısındakına bəyan etdi.

– Stolunuz sizi gözləyir, miss Lember. Bizə dedilər ki, siz tək olacaqsınız.

Culiya başını tərpətdi və o, onu küncdəki stola ötürdü.

– Miss Lember, bu gün tamaşanız möhtəşəm alınıb.

Yaxşı xəbərlər yerdə qalmır.

– Nə sifariş edəcəyik?

Culiyanın şam yeməyinə tək gəlməyindən baş ofisiant əməllicə təəccüblənmişdi, amma onun müştərilərə göstərməyi lazım bildiyi yeganə hiss onları görməkdən məmnunluq hissi idi.

- Yaman yorulmuşam, Ancelo.
- Siftə üçün bir qədər istirdiyyə, madam?
- İstirdiyyə, Ancelo, özü də yağlısından.
- Mən öz əllərimlə seçəcəyəm, miss Lembert, bəs sonra?

Culiya dərindən nəfəs aldı. Nəhayət, o, ikinci aktın sonundan arzuladıqlarını can rahatlığıyla sifariş eləyə biləcəkdə. Hesab eləyirdi ki, bu zəfərlərini yaxşıca yeyib-içməklə qeyd eləyə və özünə bir müddət sərbəstlik verə bilər.

– Ancelo, mənə soğanlı bifşteks, qızardılmış kartof, bir şüşə də bass¹. Pivəni qapaqlı gümüşü parçda gətirin.

Culiya, yəqin, on il olardı qızardılmış kartof yeməmişdi. Amma bu gün istədiyini eləyə bilərdi. O, parlaqlıqdan başqa ad verilməsi mümkün olmayan ifasıyla publika üzərində hökmranlığını təsdiqləyə bilmişdi. Bununla da, o, bir ağıllı gedişlə Evisdən canını qurtarıb Toma necə axmaq olduğunu göstərmişdi. Ən əsası isə onu əsəbiləşdirən və əzən hissələrdən istədiyi an azad olmaq gücündə olduğunu özünə sübut eləyə bilmişdi. Adamınkı gətirməyəndə gətirmir. Evis təzədən onun fikirlərinə hakim oldu.

– Axmaq qız, mənə kaf gəlmək istəyirdi. Yaxşı, sabah mən publikaya gülmək üçün imkan yaradaram.

İstirdiyyələri gətirdilər. Culiya ləzzətlə onları həzmi-rəbədən keçirdi. O, özünün ölməz ruhunun eşqinə üstünə yağ çəkilməmiş iki tikə qara çörək yeyib, üstündən hündür pivə parçından sanballı bir udum aldı.

«Ay pivə, gözəl pivə!»². Culiya astadan zümrümə elədi.

Təsəvvürünə gətirdi ki, indi onun nə işlə məşğul olduğunu bilsəydi, Mayklın sifəti nə rəng alardı. Zavallı Maykl! Elə bilir ki, Culiya mizansəhnəni onun Evisə çox diqqət ayırdığına görə korladı. Doğrudan da, kişilərin belə səfeh olduqlarını fikirləşəndə lap adamın onlara yazdığı gəlir. Deyirlər, guya, qadınlar şöhrətpərəst olurlar, əslində, kişilərlə müqayisədə qadınlar təvazökarlıq mücəssəməsidirlər. Culiya Tom barəsində təbəssümsüz düşünə bilmirdi. Tom bu günorta və daha çox bu axşam onunla olmaq istəyirdi. Dünyanın işinə bir bax, indi onun nəzərində Tomla səhnə fəhlələri arasında heç bir fərq yox idi. İnsanın öz ürəyinə

¹ Bass – pivə növü

² İngilis şairi Çarlz S.Koverlinin (1831-1884) “Pivə” şerinin əvvəli

ancaq özünün sahib olması necə də xoş hissdır. Bu, insanın özünə inamını daha da artırır.

Culiyanın əyləşdiyi zal arakəsmələrlə üç yerdən restoranın böyük zalına birləşdirilmişdi. Orada əyləşənlərin arasında, şübhəsiz, onu bu gün teatrda görünlər də var idi. Əgər bilsəydilər ki, qonşu otaqda, küncdəki stolda əyləşən və sifətini şlyapanın ətləkləri yarıyacaq gizləyən bu sakit qadın Culiya Lembertdir, yaman heyrətlənərdilər. Burada belə tanınmadan və sezilmədən oturmaq necə də xoş, bu sərbəstliyin dadı necə də şirin idi. İndi bu restoranın müştəriləri onun qarşısında hansısa pyesdə oynayan aktyor, o isə tamaşaçı idi. Onlar arakəsmələrin yanından keçəndə ani olaraq Culiyanın gözünə görünmüşdülər. Cavan kişilər və cavan qadınlar; cavan kişilər və cavan olmayan qadınlar; keçəl, qarınlı kişilər, sifətlərini boyayıb əyinlərinə geyindikləri cavanlıqla ötüb-keçən zamanı tutub saxlamaq istəyən yaşlı, ayağısürüşkən qadınlar. Biri vurulub, o biri biganədir, üçüncü qısqanclıqdan alışıb-yanır.

242

Bifşteksi gətirdilər. O, eynilə onun istəyinə uyğun hazırlanmışdı: ədviyyatlı, ağızda xırçıldayan soğanla. Culiya qızardılmış kartof dilimlərini elə incə hərəkətlə bir-bir barmaqlarıyla ağızına aparıb, sonra ağızını elə ləzzətlə marçıldadırdı ki, bütün vücudu, elə bil, deyirdi: «Dayan, zaman, sən nə qədər gözəlsən!»

«Məhəbbət bifştekslə müqayisədə nədir ki?» Culiya özünə sual elədi. Tək-tənha oturub xəyalən ora-bura getməkdən gözəl nə ola bilərdi axı? Təzədən xatırladı və çiyinlərini çəkdi. «Bu çox məzəli macərə həm də mənə dərs oldu».

Şübhə yoxdur ki, Culiya gələcəkdə bundan özünə xeyir götürəcək. Yarım dairəvi arakəsmələrin yanıqla hərəkət eləyən rəqqasların vücudları ona bu gün oynadığı pyesdən bir səhnəni xatırlatdı və Culiya yenidən Sen-Maloda qonaq olduğu vaxt ilk əvvəl ağılına hakim kəsilən bir fikri yadına saldı. Tom onu atanda çəkdiyi işgəncələr yeniyetməlik illərində Janna Tebunun Culiyaya oxutduğu «Fedra»nı¹ yaddaşında diriltmişdi. Culiya faciəni təkrar oxudu. Teseyin arvadını gəlib tapan dərd eynilə ona da yoluxmuşdu. Culiya onunla o qadının taleyi arasındakı bu heyrətamiz oxşarlığı

¹ Fedra – yunan mifologiyasına görə, Krit hökmdarı Minosun qızı, Teseyin arvadı

görməyə bilməzdi. Bu rol ondan ötrü yaranmışdı: xeyli cavan birisinin yaşlı bir qadının məhəbbətini rədd eləməsinin ağrısını Culiya dan yaxşı kim duya bilərdi? Bax bu, tamaşa olardı! Yazda niyə belə pis oynamasının və Mayklın pyesi repertuardan çıxarılıb teatrı bağlamağa qərar verməsinin səbəbini Culiya ancaq indi anladı. Çünki o, gerçəkdən duyduğu hissləri təsvir eləyirdi ki, bu da maraqsız idi. Hissləri yaşaya-yaşaya yox, yalnız yaşayıb qurtarandan sonra oynamaq olar. Çarlzın nə vaxtsa ona dediyi söz yadına düşdü. Deyirdi ki, şəri ancaq geridə qalandan, oxumağının üstündən xeyli keçəndən sonra hiss eləməyə başlayırsan və ruhun sakitləşir. Culiyanın poeziyadan qəti başı çıxmır, amma aktyor oyununda, həqiqətən, belədir.

«Belə bir orijinal fikrə sahib olması Çarlzın ağılından xəbər verir. Doğrudan da, insanlar haqqında təsəvvürlər heç də düz deyil. Elə düşünürsən ki, kübar insanlar hamısı ucdantutma əclaflardır, amma qəfil onlardan biri elə hərəkət eləyir ki, heyran qalmaya bilmirsən».

Amma Culiya həmişə hesab eləyirdi ki, öz qəhrəmanını səhnəyə yalnız üçüncü aktda çıxarmaqda Rasin səhv eləyir.

«Əgər bu roldan yapıssam, əlbəttə, mən bu yanlışlığa dözmərəm. Əgər istəsəniz, mənim səhnədə zühuruma yarım akt hazırlıq görə bilərsiniz, amma əslində, bu özü də çoxdur».

Doğrudan da, bu mövzu ətrafında öz variantını dramaturqlardan birinə sifariş eləməyə ona nə mane olur axı? Nəslrə də ola bilər, nəzmlə də, sadəcə, ikinci halda misralar gərək qısa olsun. Belə misraların öhdəsindən gələ bilər, özü də layiqincə. Heç də pis ideya deyil, özü də o, hansı kostyumu geyinəcəyini də bilir. Sara Bernarın büründüyü o yellənən xlamidada yox, bir dəfə Çarlzla Britaniya muzeyinə gedərkən bərelyefdə gördüyü qısa yunan tunikində olacaqdı.

«Qəribə deyilmi? Bütün bu muzey və qalereyalara gedəndə öz-özünə düşünürsən ki, darıxmaqdan ürəyin partlayacaq. Amma qəti gözləmədiyin bir məqamda baxıb görürsən ki, orada rastına çıxan bir şey sonra karnına gəldi. Bu da ona dəlalət eləyir ki, təsviri sənət, bu muzeylər, abidələr heç də vaxt öldürmək üçün deyilmiş».

Əlbəttə, onun ayaqlarına ancaq tünik yaraşır, amma görəsən, bu görkəmdə tragik görünə biləcəkmə? Culiya

iki-üç dəqiqə bu sual ətrafında ciddi düşündü. O, ona biganə qalan İppolitın dərdindən alışıb-yananda (Culiya Tomun sifətini gənc yunan ovçu kimi qrimləmiş halda, əynində isə Sevil-roudan olan kostyum gözünün qabağına gətirib astadan güldü) həmin o bir yığın əsgü-üsügüslüz lazım olan effekti yarada biləcəkdimi? Bu çətinlik Culiyanı ruhlandırdı. Amma elə bu vaxt ağılına gələn bir fikirdən əhvali dərhal korlandı.

«Bütün bunlar çox gözəl, amma mən yaxşı dramaturqu haradan tapım? Saranın Sardı¹, Duzenin D. Annunçiosu² var idi. Bəs mənim kimim var? «Şotlandiya kraliçasının gözləri çox gözəldir, amma neyləyim ki, mən sonsuz toxucu qadınam»³.

Amma Culiya bu qüssə dolu düşüncənin onu uzun müddət rahatlıqdan məhrum etməsinə imkan vermədi. Özündə elə bir ruh yüksəkliyi hiss eləyirdi ki, sanki, Devkalion⁴ çöldə atılıb qalan daşlardan insan yaratdığı kimi, o da heç nədən dramaturq yaratmaq iqtidarındaydı.

«Bu günlərdə Rocer nə səfehləyirdi elə? Yazıq Çarlz da o deyənlərə ciddi yanaşır. Rocer, sadəcə, axmaq balaca nəsihətəbazın birisidir, vəssalam».

Culiya əlini böyük zala tərəf uzatdı. O tərəfin işığını azaltmışdılar və indi o oturan yerdən ora tamaşa oynanılan səhnəyə daha çox oxşayırdı.

«Bütün dünya bir teatr, oradakı qadınlar və kişilərin hamısı aktyordur⁵. Amma yer oturduğum bu yerdən mənim gördüyüm illüziyadan başqa bir şey deyil. Bu dünyada yalnız biz artistlər gerçəyik. Bax Rocerə cavabım da elə budur. Bütün insanlar bizim xammalımızdır. Biz onların həyatına mənə verənlərik. Biz onların cılız, səfeh hissələrini götürüb sənət əsərinə çeviririk, ondan gözəllik yaradıırıq. Onların bu həyatda təyinatı bizlərin özümüzü necə ifadə eləməyimizə

¹ Viktoryen Sard – fransız dramaturq (1831-1908)

² Qabriel D. Annunçio – italyalı yazıçı (1863-1938)

³ İslahatlar dövrünün ictimai xadimi ser Ceyms Melvillin memuarlar kitabında kraliça I Yelizavetanın sözünün uyğunlaşmış ifadəsi

⁴ Devkalion – yunan mifologiyasında Prometeyin oğlu, Pirrin əri. Zevsin iradəsiylə bütün günaha batan cəmi məxluqatı məhv etməli olan böyük daşqın zamanı Pirrlə birlikdə Nuhun gəmisində xilas ola bilər. Daşqından sonra gəmi Parnos dağında lövbər salır. Bəşər övladının yeni nəslə Devkalionun və Pirrin arxalarınca atılan daşlardan yaranır.

⁵ Uilyam Şekspir. “Bu, sizin xoşunuza gəlirmi”

şahid durmaq üçün tamaşaçı olmaqdan ibarətdir. Onlar bizim əllərimizdə dillənən musiqi aləti kimi bir şeydirlər. Əgər çalan olmayacaqsız, o alət kimə lazımdır?

Bu fikirdən xoşhallandı və Culiya bir neçə dəqiqə canındakı «ovqatın» ləzzətini yaşadı. Ağılı, düşüncəsi özünə heyratamız dərəcədə aydın görünürdü.

«Rocer təkid eləyir ki, biz aktyorlar həyatda mövcud deyilik. Amma tam əksinə, mövcud olan elə bizik. Onlar, sadəcə, kölgədirlər və biz o heçliyə bədən geyindiririk. Biz həyat adlanan bu qaydasız, məqsədsiz mübarizənin rəmzləriyik və gerçək olan da elə rəmzlərdir. Deyirlər: oyun bir yalandır. Amma gerçək olan təkcə elə bu yalandır».

Beləcə Culiya öz düşüncələriylə Platonun «ideyalar» nəzəriyyəsinin məğzinə gəlib çatmışdı. Bu hiss ürayinin bayramına bayram qatdı. Culiyaya qəflətən elə gəldi ki, içindən nəhəng adsız kütləyə, yalnız onun özünü ifadə eləməsinə imkan yaratmaq üçün mövcud olan publikaya qarşı dalğadalğa rəğbət hissi axıb-keçdi. Hamıdan uzaqda, öz şöhrətinin zirvəsindən o, xeyli aşağıda ayaqları altında qarışqa kimi qaynaşan insan topalarına baxırdı. Bu dəqiqə bütün əlaqələrdən azad olması onda elə heyratamız hiss yaratmışdı, onu elə ekstaza gətirmişdi ki, bununla müqayisədə hər şey heçlikdən başqa bir şey deyildi. Culiya özünü cənnət bağını gəzən ruhun yerində gördü.

Baş ofisiant ona yaxınlaşıb ölçülü-biçili təbəssümlə soruşdu:

– Hər şey qaydasındadır, miss Ləmbert?

– Hər şey çox gözəldir. Bilirsiniz, doğrudan da, insanların ağız dadlarının belə müxtəlif olması, sadəcə, qəribədir. Missis Siddons əzmə kotletləri xoşlayırdı. Bu sarıdan mən ona azca da oxşamamışam. Mənimki bifşteksdir.



Pyeslər

SADIQ ARVAD

üçpərdəli komediya

İŞTİRAK EDİRLƏR

Konstans
Con Middleton
Bernard Kersal
Missis Kalver
Mari-Luiza
Marta
Barbara
Mortimer Darhem
Bentli

248

*Pyəsə hadisələr Conun
Harli-stritdəki evində cərəyan edir.*

Birinci pərdə

Hadisənin cərəyan etdiyi yer: Konstansın qonaq otağı.
Otaq incə zövqlə bəzənib. İnteryer rəssamı olan Konstansda
istedad anadangəlmədir. Qonaq otağı belə gözəllik və
rahatlıq üçün ancaq bu istedadla minnətdar olmalıdır.

Günün ikinci yarısıdır.

Missis Kalver otaqda təkdir. Kostyumda əyləşən bu yaşlı qadının xoş
siması var. Qapı açılır və eşikağası Bentli
Martanın gəlişini xəbər verir. Missis Kalverin qızı Marta
gözəl, gənc bir qadındır.

Bentli. Miss Kalver (*Çıxır.*)

Marta (*heyrlə.*) Ana.

Missis Kalver (*təmkinlə.*) Bəli, əzizim.

Marta. Səni burada görəcəyimi qəti gözləməirdim.
Konstansın yanına gedəcəyini mənə deməmişdin axı.

Missis Kalver (*ürək açıqlığıyla*). Sənin o quş gözlərindən nə fikirləşdiyini bilməyincə bura gəlmək niyyətim yox idi. Sonra qərara aldım ki, elə birinci özüm bura gəlim.

Marta. Bentli deyir ki, Konstans evdə yoxdur.

Missis Kalver. Hə... Sən onu gözləyəcəksən?

Marta. Əlbəttə.

Missis Kalver. Onda mən də burada olacağam.

Marta. Böyük mərhəmət göstərmiş olarsan.

Missis Kalver. Nəcib sözlərdir, əzizim, amma səsin nəsə soyuq çıxdı.

Marta. Ana, nə demək istədiyini anlamıram.

Missis Kalver. Əzizim, biz bir-birimizi lap çoxdan tanıyırdıq, eləmi, hətta bunu xatırlamaq belə adamın kefini pozur.

Marta. Heç də elə deyil. Mənim otuz iki yaşım var. Öz yaşımdan da utanıb eləmirəm. Bax, Konstansın yaşı otuz altıdır.

Missis Kalver. Hər halda, hesab eləyirəm ki, bəzən səmimiyyət işləri korlayır. Biz qadınlar sirlə olmağı xoşlayırıq.

Marta. Məni bir şey fikirləşib başqa şey deməkdə günahlandırmaq çətindir.

Missis Kalver. Əlbəttə, sözü açıq demək indi dəbdədir. Amma çox vaxt əsas məsələni gizlətmək üçün bu, çox gözəl pərdədir.

Marta. Ana elə bilirəm, sən məndən, nədənsə, narazısan.

Missis Kalver. Mən də öz tərəfimdən bu fikirdəyəm ki, sən bilərəkdən özünü axmaq yerinə qoymusan.

Marta. Çünki Konstansa xəbəri olmadığı bir xəbəri çatdırmaq istəyirəm.

Missis Kalver. Aha, deməli, mən haqlıyam. Sən kifayət qədər özünə yaxın üç adamın həyatını zəhərə döndərmək qərarına gəlmişən.

Marta. Elədir.

Missis Kalver. İcazə ver, soruşum. Konstans niyə bunu bilməlidir?

Marta. Niyə? Niyə? Niyə? Niyə? Bu, prinsipcə cavab tələb eləməyən suallardan biridir.

Missis Kalver. Mən artıq dəfələrlə şahidi olmuşam ki, prinsipcə cavab tələb eləməyən suallara cavab vermək daha çətindir.

Marta. Buna cavab vermək elə də çətin deyil. O, həqiqəti bilmək üçün həqiqəti bilməlidir.

Missis Kalver. Təbii, həqiqət gözəl şeydir, amma onu səsləndirməkdən öncə yaxşı olardı, əmin olasan ki, bu, dinləyicinin xeyrinədir? Həqiqət məxsusi özün üçün xırda məmnunluq hissi gətirməyə xidmət etməməlidir.

Marta. Ana, Konstans çox bədbəxt qadındır.

Missis Kalver. Boş sözdür. Yaxşı yeyir, yaxşı geyinir, yaxşı yatır, kökəlmir. Belə bir qadına bədbəxt demək günahdır.

Marta. Əgər özün anlamırsansa, sənə anlatmağın mənası yoxdur. Sən, əlbəttə, çox yaxşısan, amma sənini kimi ana daha qalmayıb. Sənin baxışların məni, sadəcə, heyrtləndirib.

250

(Qapı açılır. Bentli missis Fosettlə daxil olur.

Qırxyaşlı missis Fosett qəddi-qamətli, işgüzar bir qadındı.)

Bentli. Missis Fosett.

Missis Kalver. O, Barbara, səni görməyimə necə də şadam.

Barbara (*ona yaxınlaşıb öpür*). Bentli mənə dedi ki, Konstans yoxdur, amma siz buradasınız. Nə işlə məşğulsunuz?

Missis Kalver. Cırmaqlaşınq.

Barbara. Nə səbəbdən?

Missis Kalver. Konstansa görə.

Marta. Barbara, nə yaxşı ki gəldin... Conla Mari-Luiza arasındakı romandan xəbərin varmı?

Barbara. Birbaşa suala birbaşa cavab verməkdən zəhləm gedir.

Marta. Bunu bizdən başqa, yəqin ki, hamı bilir. Bu məsələdən çoxdan agahsan? Deyirlər, onlar açıq-aşkar görüşürlər. Heç cür ağılıma sığışdıra bilmirəm, niyə axı biz bunu elə indi bilmişik?

Missis Kalver (*istehzayla*). Bu faktı insan xislətinin müsbət tərəfinə yazmaq lazımdır. Nəzərə alağ ki, bizim bu qədər doğma dost və rəfiqələrimizin içindən yalnız biri bu gün bu maraqlı xəbəri bizimlə bölüşdü.

Barbara. Ola bilsin, sizin doğma rəfiqəniz özü də elə bu məsələdən bu səhər agah olub.

Marta. İlk əvvəl inanmaq istəmədim.

Missis Kalver. Yalnız ilk əvvəl, ilk əvvəl, əzizim. Sonra heyrətamiz dərəcədə tez bir zamanda etiraf elədin ki, dəlil lazım olandan da artıqdır.

Marta. Təbii ki, mən ikiylə ikinin cavabını bilirəm. Sarsıntı keçən kimi hər şey mənə aydın oldu. Yalnız bir şey məəttəl qaldım ki, niyə axı əvvəlcədən duyucq düşməmişəm.

Barbara. Missis Kalver, çoxmu dilxor oldunuz?

Missis Kalver. Qəti. Çox ismətli anam bütün kişilərin təbiətən pozğun olduğunu lap uşaqlıqdan mənə təlqin eləyib. Onların elədiklərinə mən nadir hallarda təəccüblənirəm və heç vaxt dilxor olmuram.

Marta. Anam məni dəli eləyəcək. Özünü elə aparır ki, elə bil, heç nə olmayıb.

Missis Kalver. Konstansla Con düz on beş ildir, evlidir. Con çox yaxşı insandır. Əlbəttə, hərdən onun başqa qadınların ərlərindən sədaqətli olub-olmaması haqqında özümə sual verirdim, amma bu məsələnin ümumilikdə mənə aidiyyəti olmadığından tez fikrimi başqa səmtə yönəldirdim.

Marta. Konstans sənənin qızın deyil?

Missis Kalver. Sən birbaşa sualların lap dəlisisən. Cavab verirəm, hə, qızımdır.

Marta. Sən də ağzına su alıb oturmaq istəyirsən? Konstansın ən yaxın rəfiqəsiylə gəzən Conun qarşısını almaq fikrin yoxdur?

Missis Kalver. Nə qədər ki, Konstansın hadisədən xəbəri yoxdur, mənim susub-susmamağım heç nəyi dəyişmir. Mari-Luiza, düzdür, axmaqlıq eləyib, amma yaman şirin qızıdır, kişilər belələrini xoşlayırlar. Əgər Con Konstansı aldadırsa belə, hər halda, bizim onun gəzdiyinin kimliyini bilməyimiz xeyrimizədir.

Marta (*Barbaraya*). Buvaxtacan görmüşdünmü, hamının hörmət etdiyi bir qadın... anama hamı hörmət eləyir...

Missis Kalver. Saxla görək.

Marta. Belə sözlər deyərmi?

Barbara. Sənin fikrincə, nəsə eləmək lazımdır?

Marta. Bəli, mən qəti əminəm ki, nəsə eləmək lazımdır.

Missis Kalver. Amma mən, əzizim, qəti əminəm ki, sən nəsə eləməli deyilsən. Sən Konstansa bu haqda bir kəlmə də deməməlisən.

Barbara (*bir qədər çaşqınlıq içində*). Sən ona hər şeyi danışmaq istəyirsən?

Marta. Kimsə deməlidir axı. Anam kənara çəkilirsə, onda mən irəli düşməliyəm.

Barbara. Mən Konstansı çox istəyirəm. Təbii ki, nə baş verdiyindən çoxdan duyduğ düşmüşdüm, ona görə də dəhşətli həyəcan keçirirdim.

Marta. Con onu gic yerində qoydu. Heç bir kişinin öz arvadını belə alçaltmağa ixtiyarı yoxdur. O, onu məsxərə obyektinə çevirdi.

Missis Kalver. Əgər bütün arvadlar kişilərinin şor-gözlüyü səbəbindən məsxərə obyektinə çevrilsəydi, dünya daha çox şən olardı.

Barbara (*qeybətləşmək imkanı yarandığına görə razı görkəmdə*). Heç bilirsizmi, bu gün onlar lançda birlikdə olublar.

Marta. Bu haqda eşitməmişik. Amma srağagün birlikdə nahar elədiklərindən xəbərdarıq.

Missis Kalver (*şən ovqatda*). Biz hətta onların nə yediklərini də bilirik. Sənin necə, lançda onların nə yediklərindən xəbər var?

Marta. Ana!

Missis Kalver. Mənə elə gəldi ki, Barbara lança iklidə getməklərinə görə onlardan inciyib.

Marta. Ay ana, abır-həyanı gözləmək lazımdır!

Missis Kalver. Əzizim, bircə abır-həya çatmırdı. Yadda saxla ki, abır-həya sevimli kraliçamız Viktoriya ilə birlikdə öldü.

Barbara (*missis Kalverə*). Siz Konstansın ən yaxın rəfiqəsiylə hamının gözü qarşısında eşq macərası yaşayan Conun bu hərəkətinə haqq qazandırırınsız?

Missis Kalver. Ola bilsin, yaşa dolduqca, gönüm də qalınlaşıb deyə belə təmkinli olmuşam. Mən kişilərin məhəbbət oyunlarını ciddi qəbul eləyə bilmərəm. Elə bilirəm, onların təbiəti belədir. Con çox gözəl cərrahdır. O çox işləyir. Əgər hərdən onda lança, yaxud nahara hansısa gözəl bir xanımla getmək həvəsi yaranırsa, hesab eləyirəm, bunu onun ayağına günah kimi yazmaq düzgün deyil. Bilirsiz, gündə üç dəfə, həftədə yeddi dəfə eyni qadınla bir stol arxasında əyləşmək adamı bezdirir. Mən bunu öz şəxsi təcrübəmdən bilirəm. Marta səhər-axşam gözümlün qabağındadır. Amma kişiler bu halı qadınlar kimi təmkinlə keçirə bilmirlər.

Marta. Çox sağ ol, ana.

Barbara (*əhəmiyyətli tərzdə*). Amma axı onlar yalnız birlikdə yemək naminə görüşümlər.

Missis Kalver. Sən ən pis şeydənmi şübhələnirsən, əzizim?

Barbara (*tam ciddiyyətlə*). Mənim o pis şeydən xəbərim var.

Missis Kalver. Mənim fikrim belədir: görəni, bu, beləmi pisdir? Əgər burada özümüzük və söhbətimizə qulaq asan-zad yoxdursa, belə bir qiyamçı fikri bəyan etməyi özümə rəva görə bilərəm. Əgərər arvadıyla mehribandırsa, onun qayğısına qalırsa, bəzən sədaqətin o dar cızığından çıxdığına görə onu damğalamağa dəyərmimi?

Marta. Demək istəyirsən ki, ər-arvadın sədaqət andına riayət eləyib-eləməməsi elə də önəmli deyil?

Missis Kalver. Fikrimcə, arvadlar riayət eləməlidir.

Barbara. Bu axı dəhşətli dərəcədə ədalətsiz yanaşmadır! Niyə axı arvadlardan kişilərdən artıq tələb olunmalıdır?

Missis Kalver. Çünki əksər arvadlar öz sədaqətlərindən xoşhallanırlar. Bu bizləri öz gözümüzüdə ucaldır. Biz təbiətin sadıq məxluqlarıyıq. Özümüzü başqa cür aparmağa elə də həvəsli olmadığımızdan həmişə sadıq qalırıq.

Barbara. Yaxşı görək.

Missis Kalver. Əzizim, sən dul bir qadın kimi, tam sərbəstsən. De görüm, cəmiyyətin sənin üçün yasaq saydığı nəyisə eləmək üçün alışıb-yanırsanmı?

Barbara. Mənim öz şəxsi işim var. Səkkiz saat işləyəndən sonra məhəbbətmi yada düşür? Axsəmlər yorğun işgüzar qadının ürəyi ya musiqili komediyaya baxmaq, ya da kart oynamaq istəyir. Onun pərəstişkarlarıyla ünsiyyətə qəti həvəsi olmur.

Marta. Söz düşmüşkən, sənin biznesin nə yerdədir?

Barbara. Qarış-qarış böyüyür. Elə bura Konstansa məndə işləmək təklifiylə təşrif buyurmuşam.

Missis Kalver. İş onun nəyinə lazımdır? Con yaxşı qazanır.

Barbara. Mən fikirləşdim ki, öz-özünü saxlamaq iqtidarında olarsa, məsələ kritik həddə çatanda bu ağrını daha yüngül keçirər.

Missis Kalver. Sən də məsələnin bu həddə çatmasını istəyirsən?

Barbara. Təbii ki, istəmirəm. Amma özünüz də başa düşürsünüz ki, daha bu cür davam eləyə bilməz. Konstansın hələ də bu işdən aqah olmaması, sadəcə, möcüzədir. Amma gec-tez mütləq hər şeyi biləcək.

Missis Kalver. Zənnimcə, bu qaçılmazdır.

Marta. Ümidvaram ki, bu, çox tez baş verəcək. Mən yenə əvvəlki qənaətimdəyəm ki, bu haqda xəbəri ona məhz anası çatdırmalıdır.

Missis Kalver. Buna mənim azca da həvəsim yoxdur.

Marta. Əgər anası yayınırsa, deməli, özüm deyəcəyəm.

Missis Kalver. Bax, buna imkan vermərəm.

Marta. O, onu ən iyrenc şəkildə təhqir eləyib. Onun vəziyyəti dözülməzdir. Mari-Luiza haqqında nə fikirləşdiyimi təsvir eləməyə söz də tapa bilmirəm, amma deyəcəyəm. İyrenc, çörəyi dizinin üstə olan, qəddar, paxıl balaca ləçər!

Barbara. Hər halda, fikrimcə, həmişə mənə güvənə biləcəyinə əmin olması Konstansa xoş gələcək.

Missis Kalver. Amma Con hər ay ona sanballı məbləğdə pul ayırır. Con çox səxavətlidir.

Marta (*mat-məttəl*). Doğrudanmı, sən elə fikirləşirsən ki, Konstans bundan sonra da ondan pul almalıdır?

Barbara. Marta tamamilə haqlıdır, missis Kalver. Bu vəziyyətdə Konstans, ondan bir pens də ala bilməz.

Missis Kalver. Ola bilsin, o, belə də eləyəcək. Amma bununla bərabər, həm də gərək elə eləsin ki, boşananda vəkili onun üçün yaxşı pul qopara bilsin. Söhbət bizim rifahımızdan gedəndə çox az kişinin təsəvvürü həqiqəti əks etdirir. Bəli, biz qadınlar böyük jestlər eləməyi xoşlayırıq, amma özümüzü, gerçəyi unutmamaq şərtiylə.

Barbara. Missis Kalver, sizə elə gəlmirmi ki, həddən ziyadə xudbinsiniz?

Missis Kalver. Mənə elə gəlmir. Başa düşə bilmirəm, niyə axı biz qadınlar, heç olmasa, təklənəndə hərdən-hərdən həqiqəti deməyəək? Bilirsiniz, həmişə yalan demək insanı bezdirir, hərdən adam ürəyini boşaltmaq istəyir.

Marta (*sözləri əzib-büzərək*). Amma hiylə işlətmək mənim ağılıma da gəlmir. Əslində, mən, qətiyyəən, göründüyüm kimi deyiləm.

Missis Kalver. Mən demədim ki, sən riyakarlıq nümayiş elətdirirsən, əzizim. Amma mənə həmişə elə gəlib ki, sən axmaqsan. Sən atana çəkmisən. Ağıl deyilən şey bizim ailədə mənimlə Konstansın payına düşüb.

(Otuz altı yaşlı gözəl qadın Konstans qonaq otağına daxil olur.
O, küçədən gəlib, şlyapa hələ də başındadır.)

Barbara (*sevincək*). Konstans!

Konstans. Məni gəlib evdə görmədiyinizə görə üzr istəyirəm. Yaxşı ki, çıxıb getməmisiniz. Anacan, necəsən?

(Sırayla hamısını öpür.)

Marta. Konstans, haradaydın?

Konstans. Mari-Luizayla mağazaları gəzirdik. O, indi yuxarı qalxır.

Barbara (*ikrah hissiylə*). Deməli, buradadır?

Konstans. Hə. Telefonla danışır.

Marta (*istehzayla*). Sənin Mari-Luizasız bir günün də olmasın.

Konstans. Onunla olmaq mənə xoşdur. O, məni danırmağa qoymur.

Marta. Lança da birlikdə getmişdiniz?

Konstans. Yox, onu lança öz kavaleri dəvət eləmişdi.

Marta (*çəp-çəp missis Kalverə baxaraq*). Belə de. Con isə xəstələrin qəbulundan sonra yeməyi evdə yeyir, eləmi?

Konstans (*çox səmimi*). Əgər xəstəxanaya ertədən getməli deyilsə.

Marta. Bəs bu gün necə, onu xəstəxanaya çağırıblar?

Konstans. Yox, bu günə işlə bağlı görüş təyin eləmişdi.

Marta. Harada?

Konstans. İnan ki, bilmirəm. Bu uzunillik birgə həyatdan sonra ərdən hara getdiyini soruşurlar.

Marta. Niyə axı?

Konstans (*təbəssümlə*). Çünki onda da səndən eyni şeyi soruşmaq həvəsi yarana bilər.

Missis Kalver. Həm də ona görə ki, müdrik qadın həmişə öz ərinə etibar eləyir.

Konstans. Con hələ bir dəfə də ondan şübhələnməyim üçün mənə əsas verməyib.

Marta. Xoşbəxt qadınsan.
Konstans (*yüngül təbəssümlə*). Ya da müdrik.

(Zərif, cazibədar, gözəl geyimli, iri, məsum gözlü və uzun taxma kirpikli Mari-Luiza daxil olur.)

Mari-Luiza. Heç xəbərim yox idi ki, burada belə kübar qəbul təşkil olunub.

Missis Kalver. Biz Martayla indicə getməyə hazırlaşırıdık.

Konstans. Mari-Luiza sən mənim anamla tanışsanmı?

Mari-Luiza. Əlbəttə.

Konstans. Mənim anam çox yaxşı qadındır.

Missis Kalver. Ağılı başında, yaşına görə də çox fəal bir qadın.

256

(Mari-Luiza Barbaranı və Martanı öpür.)

Mari-Luiza. Necəsiniz?

Marta (*onun libasına baxır*). Libasın təzədir, eləmi, Mari-Luiza?

Mari-Luiza. Hə, ilk dəfədir, geyinirəm.

Marta. Yəqin, kavalerin səni lança dəvət etdiyinə görə geyinmisən, eləmi?

Mari-Luiza. Nədən bildin ki, mən lançada kavalərlə olmuşam?

Marta. Konstans dedi.

Konstans. Mən, sadəcə, belə zənn etdim. (*Mari-Luiza-ya*) Biz görüşəndə gözlərinin necə par-par yandığını gördüm, çöhrəndən də xoşbəxtlik yağırdı. Qadın yalnız kimdənsə dünyanın ən gözəl varlığı olduğunu eşidəndə belə nurlanır.

Marta. Mari-Luiza, de görək, o kimdir?

Konstans. Mari-Luiza belə iş tutma, onun adını gizli saxla ki, bizim qeybətləşməyə imkanımız olsun.

Barbara. Ərin necədir, əzizim?

Mari-Luiza. Hər şey qaydasındadı. Mən indicə onunla telefonla danışdım.

Barbara. Onun qədər öz arvadına pərəstiş eləyən kişi görməmişəm.

Mari-Luiza. Şikayətlənmək günah olar, elə deyilmi?

Barbara. Bəzən əsəblərinə toxunmurmu? Məhəbbətin belə hüdudsuz okeanında çimməkdən qorxmursan? Birdən məlum olsa ki, əslində, sən heç də onun gözüne göründüyü kimi deyilsən, yazığın ağıl çəşar.

Konstans (*xoş niyyətli*). Amma Mari-Luiza məhz göründüyü kimidir.

Mari-Luiza. Əgər belə olmasam da, onu buna inandırmaq çətin məsələdir.

Konstans. Sakit, Con gəldi. (*Qapıya yaxınlaşıb çağırır.*)
Con.

Con (*aşağıdan*). Salam.

Konstans. Qalxırsan? Mari-Luiza buradadır.

Con. Gəlirəm.

Konstans. Lançdan sonra əməliyyatı olub. Yəqin, çox yorğundur.

Marta (*Mari-Luizaya baxaraq*). Yəqin, lançada cəmi birçə sendviç yeyib.

(Qırx yaşlı hündür, qədd-qamətli bir kişi daxil olur.)

Con. İlahi, özün kömək ol, heç vaxt bu qədər camaatı bir yerdə görməmişəm. Mənim sevimli qayınanam necədir?

Missis Kalver. Şikayəti yoxdur.

Con (*missis Kalveri və Barbaranı öpərək*). Bilirsən, anası mənə gəlmədiyinə görə Konstansı aldım.

Missis Kalver. Özümdən iyirmi yaş balaca birsinə erə getmək üçün o vaxt mən çox gənc idim.

Konstans. Amma aranızdakı yaş fərqi Conla gəzməyinə mane olmazdı. Xoşbəxtliyinizdən, mən qısqanc deyiləm.

Con. Bu günün necə keçdi, əzizim?

Konstans. Mari-Luizayla mağazaları gəzmişik.

Con (*Mari-Luizanın əlini sıxır*). Gün aydın. Lança da bir yerdə getdiniz?

Marta. Yox, Mari-Luizanı kavaləri dəvət eləyib.

Con. Kaş o kavalərin yerində mən olaydım. (*Mari-Luizaya*) Necəsən? Yüz ildir, səni görmürəm.

Mari-Luiza. Evdə tapılırsan ki. İndi Konstansla mən, demək olar ki, bir-birimizdən ayrılmırıq.

Con. Bəs sənin varlı-karlı ərin?

Mari-Luiza. Elə indicə onunla danışdırdım. Belə məlum oldu ki, bu axşam Birminghamə getməlidir.

Konstans. Onda naharı bizdə eləyərsən.

Mari-Luiza. Çox sağ ol, amma elə yorulmuşam ki. Yaxşı olardı ki, yumurta yeyib özümü çarpayıya yıxım.

Con. Konstans, elə indicə sənə demək istəyirdim ki, nahar eləməyəcəyəm. Təcili əməliyyatım var. Kəskin appendisit.

Konstans. Nə pis oldu.

Marta. Sənin çox gözəl sənətin var, Con. Əgər bir yərə getmək istəsən, elə bircə təcili əməliyyatım var, deməyin kifa-yətdir. Bunun yalan olduğunu heç kimi sübut eləyə bilməz.

Konstans. Əzizim, öz məsum başını şübhələrlə doldurma. Con məni heç vaxt aldatmaz (*Cona*). Elə deyilmi, əzizim?

258

Con. Əzizim, səni aldatmaq üçün mən gərək əvvəl-cədən bir xeyli dəridən-qabıqdan çıxam.

Konstans (*yüngül təbəssümlə*). Bəzən mənə elə gəlir ki, sən doğru danışırсан.

Mari-Luiza. Səninlə Con kimi bir-birinə aşıq ər-avrad görmək necə də xoşdur. Siz artıq on beş ildir ki, evlisiniz, eləmi?

Con. Bəli. Heç də pis deyil.

Mari-Luiza. Di mən qaçdım. Artıq çoxdan evdə olmı-yıdım. Sağ ol, əzizim. Sağ ol, missis Kalver.

Konstans. Sağ ol, əzizim. Çox gözəl gün keçirdik.

Mari-Luiza (*əlini Cona uzadaraq*). Sağ ol.

Con. Mən səninlə düşürəm.

Marta. Mən də çıxıram, Mari-Luiza. Sənə yoldaşlıq eləyərəm.

Mari-Luiza (*elə bil, nəyisə yadına salaraq*). Con, əgər sənə çətin olmazsa, dizimə baxa bilərdinmi? Bir-iki gündür, nəse ağrıyır.

Con. Əlbəttə, çətin olmaz. Mənim qəbul otağıma gedək. Bu diz qapağı elə şeydir ki, gərək gözünü üstündən çəkməyəsen.

Marta (*inadla*). Mən səni gözləyirəm. Müayinə uzun çəkməz, eləmi? Biz taksi tutarıq.

Mari-Luiza. Mən məşinlayam.

Marta. Nə yaxşı! Mənə də məşında yer eləyərsənmi?

Mari-Luiza. Məmnuniyyətlə.

(Con Mari-Luiza üçün qapını açır.
Əvvəlcə o, ardınca Con çıxır. Konstans, sanki,
nə baş verdiyini çox gözəl anlayaraq soyuq
nəzərlərlə bu səhnəni izləyir.)

Marta. Onun dizinə nə olub?

Konstans. Burxulub.

Marta. Sonra?

Konstans. Sonra da ayağı burxulub.

Marta. Sən qəbul otağına gələn qadınları Cona qısqanmırsan?

Konstans. Əgər qadın əndazəni aşsa, orada onun həmişə köməyə çağıra biləcəyi tibb bacısı var.

Marta (*şən əhvalda*). Tibb bacısı indi də var?

Konstans. Bir də, nədənsə, mənə elə gəlir ki, anti-septiklərin iyindən burun tutulan o qəbul otağında məhəbbətlə məşğul olmaq ancaq əynində biədəb alt paltarları olan qadınların ürəyindən keçə bilər. Mən özümü qısqanmağa məcbur eləyə bilmərəm.

Barbara. Mari-Luiza bu günlərdə mənə iki köynək verdi ki, özüm üçün onlara oxşarını tikim.

Konstans. Biri irland krujevasından tünd-qırmızı qırçını deyildi? Mən də onun ölçüsünü götürmüşəm.

Barbara. Mari-Luiza, doğrudan da, çox yaraşıqlıdır.

Konstans. Mari-Luiza gözəllər gözəlidir. Onunla Con bir-birlərini çoxdan tanıyırlar. Təbii ki, o, Conun da xoşuna gəlir, amma deyir, başı boşdur.

Marta. Kişilər heç də həmişə düşündüyünü demir.

Konstans. Bu, bizim xeyrimizdir, yoxsa onların əsl hisslərindən xəbər tuta bilməzdik.

Marta. Sənə elə gəlmirmi ki, Conun arvadından gizli saxladığı şeylər var?

Konstans. Əlbəttə, mənim buna şübhəm yoxdur. Amma yaxşı arvad həmişə özünü elə aparır ki, guya, ərinin ondan gizləmək istədiyi o xırda sirlərdən yerli-dibli xəbəri yoxdur. Bu, ailə etiketinin əsas qaydalarındandır.

Marta. Yaddan çıxarma ki, kişilərin xəmiri ta qədimdən yalanla yoğrulub.

Konstans. Canım-ciyərim, sən lap qarınımış qız kimi danışsan. Məgər özü könüllü aldanmaq istəməyən qadını

aldatmaq olar? Yoxsa sən, həqiqətən də, kişiləri sirli məxluq hesab eləyirsən? Onlar uşaq kimi şeydirlər. Con özünün bu qırx yaşında on dörd yaşlı Eləndən qəti böyük deyil.

Barbara. Qızınız necədir, Konstans?

Konstans. Əladır. Oxumağa yolladığımız xüsusi məktəbi çox bəyənilir. Hə, kişilərdə qaldıq. Onlar ömürlərinin axırınacan balaca oğlan kimi qalırlar. Əlbəttə, bəzən söz eşitmirlər. Onda gərək incikliyini üzə vurasan. Onlar hər boş şeyə elə əhəmiyyət verirlər ki... Adam lap kövrəlik. Özü də onlar elə aciz məxluqdurlar. Sən nə vaxtsa xəstə kişinin qulluğunda dayanmısan? Adamın ürəyi qan ağlayır. Heç fərq eləməz, sanki, atın, yaxud itin qulluğunda dayanmısan. Zavallı məxluqlar, əgər yağış yağsa, qaçıb ağacın altında dayanmaq qəti ağıllarına gəlməyəcək. Onlar çox əziz, mərhəmətli, səfeh, can üzən, xudbin məxluqlardır. Elə sadələvh, açıqürəklidirlər ki, onları sevməmək, sadəcə, mümkün deyil. Biclik və ağıl deyilən şeydən onlarda əsərəlamət belə yoxdur. Onları ciddi qəbul eləmək axmaqlıqdır. Ana, sən müdrik qadınsan. Nə fikirləşirsən?

Missis Kalver. Elə bilirəm, sən öz ərinə sevmirsən.

Konstans. Boş sözdür.

(Con daxil olur.)

Con. Marta, Mari-Luiza səni gözləyir. Onun dizini sandım.

Konstans. Ümid eləyirəm ki, sağığı bərk sıxmamısan.

Marta (*Konstansa*). Görüşənədək, əzizim. Ana, sən bizimlə gəlirsənmi?

Missis Kalver. Yox, hələ buradayam.

Marta. Barbara, görüşənədək.

(Marta və Con çıxır.)

Barbara. Konstans, əzizim, sənə bir təklifim var. Bilir-sən ki, mənim biznesim gün-gündən böyüyür, daha sifarişləri çatdırı bilmirəm. Ağılıma belə bir fikir gəlib. Niyə axı sən mənim yanımda işləməyəsən?

Konstans. Mən axı işgüzar qadınlardan deyiləm.

Barbara. Amma sənin çox incə zövqün və saysız-hesabsız ideyaların var. Sən interyerlərlə məşğul olarsan, mən də diqqətimi mebel alğı-satqısına yönəldərəm.

Konstans. Mənim axı pulum yoxdur.

Barbara. Əvəzində, məndə ürəyin istəyən qədərdir. Mənə kömək lazımdır, bu işi səndən daha yaxşı bilən mütəxəssisi çətin tapam. Biz qazancı yarı böləcəyik. Fikrimcə, ildə mindən min beş yüz funta qədər qazanacağını sənə vəd eləyə bilərəm.

Konstans. Mən uzun illərdir, əlimi ağdan-qaraya vurmuram. Qorxuram, səkkiz saatlıq iş mənə sürgün əzabı kimi görünə.

Barbara. Mənim təklifim barədə fikirləş, yaxşımı? Çox maraqlıdır. Sən təbiətən işlək qadınsan. Məgər günün iyirmi dörd saatını heç nəyə həsr eləmək səni darıxdırmır?

Konstans. Elə fikirləşmirəm ki, bu, Conun xoşuna gələcək. İnsanlar elə düşünə bilərlər ki, Con məni maddi cəhətdən təmin eləyə bilmir.

Barbara. İndi hansı zəmanədir? İndi qadınların da kişilər kimi özlərinə karyera qurması üçün bütün imkanlar var.

Konstans. Elə bilirəm, mənim karyeram Conun qulluğunda durmaqdan ibarətdir. Ev işlərini idarə eləmək, onun dostlarını darıxmağa qoymamaq, ona xoşbəxtlik və rahatlıq gətirmək...

Barbara. Bəlkə, səhv eləyirsən, yumurtanın hamısını bir səbətə yığmaq nəyə lazım? Bəlkə, həmin o karyeran altı üst oldu?

Konstans. Nədən?

Barbara. Əlbəttə, ümid eləyirəm ki, bu baş verməyəcək. Amma özün də bilirən ki, kişilər havalı, dəyişkən məxluqlardır. Sərbəstlik yaxşı şeydir. Öz-özünü dolandıra bilən qadın gələcəyə daha inamla baxır.

Konstans. Çox sağ ol. Amma hələ ki Conla xoşbəxt həyat sürürük və mən tələsik hərəkətlərimlə onun əsəblərinə toxunmaqda bir məna görmürəm.

Barbara. Əlbəttə, tələsməyə ehtiyac yoxdur. Gələcəyin adama nə gətirəcəyini heç kim bilmir. Amma istəyirəm, biləsən ki, sən ürəyin istəyən vaxt yanıma gələ bilərsən. Bilirəm ki, sənin kimisini tapa bilməyəcəyəm. Həmin işə sahib çıxmağın üçün bir sözün kifayətdir.

Konstans. Sən çox lütfkarsan, Barbara. Bu çox gözəl təklifdir, mən də sənə çox minnətdaram. Amma incimə,

ümidvaram ki, bu təklifdən istifadə eləmək heç vaxt mənə lazım olmayacaq.

Barbara. Nə olar, əzizim, görüşənədək.

Konstans. Görüşənədək, əzizim.

(Onlar öpüşürlər və Barbara gedir.

Konstans zəngi basır.)

Missis Kalver. Sən xoşbəxtsənmi, əzizim?

Konstans. Əlbəttə. Məgər mənə baxanda görünür?

Missis Kalver. Etiraf eləməliyəm ki, görünür. Sənə baxanda həm də onu görürəm ki, nə bir qayğın, nə də bir problemin var.

Konstans. Səhv eləyirsən. Mənim aşbazım işdən çıxmaq üçün ərizə yazıb, onun meringləri¹ dadına görə şəhərdə adla deyilirdi.

Missis Kalver. Con mənim xoşuma gəlir.

Konstans. Mənim də. O, kişinin yaxın ərə çevrilməsi üçün lazım olan bütün keyfiyətlərə malikdir: yumşaq xarakter, yumor hissi, ekstravaqantlığa qarşı tam laqeydlik.

Missis Kalver. Əzizim, bunları əsas keyfiyyət saymaqda sən necə də haqlısan.

Konstans. Kişini yaxşı ərə çevirən ehkamlar yox, xırdalıqlardır.

Missis Kalver. Əlbəttə, həyatda güzəştə də getməli olursan. Başqa cür, sadəcə, mümkün deyil. İnsandan həddən artığını tələb eləmək düzgün deyil. Xoşbəxtliyi hərə bir cür dərk eləyir. Əgər özünü xoşbəxt görmək istəyirsənsə, yaxınlarının da xoşbəxtliyini nəzərə almalısən. Əgər bu, sənin adamlığın xaricindədirsə, onda öz bədbəxtliyindən gileylənməyə haqqın yoxdur. Ən əsası isə gərək ayıqlığını itirib şöhrətpərəstliyin fitvasına getməyəsən.

Konstans. Ancaq, anacan, biz bir-birimizi necə də yaxşı anlayırıq.

Missis Kalver. İndi hamı ağıllı olub. Gözlə görünəndən savayı, hər şeyi görürlər. Mən də bu nəticəyə gəlmişəm ki, orijinal və məzəli qarı adını qazanmaq üçün onlara görünəni göstərməyim kifayətdir.

¹ Mering – pendirli, kremli şirniyyat

Konstans. Anacan, məni onların siyahısına yazma.
Missis Kalver (*məhəbbətlə*). Elə düşünmək istəmirəm ki, sən bədbəxtliyi hiss eləsən də axmaq qürurunun ucbatından mənim səni ovundurmağıma və məsləhətlərimi diqqətinə çatdırmağıma icazə verməyəsən.

Konstans (*səmimiyyətlə*). İcazə verərəm, anacan.

Missis Kalver. Bu günlərdə başıma qəribə bir hadisə gəlib. Bir tanış qadın yanıma gəlib şikayət elədi ki, əri ona qəti fikir vermir. Soruşdum ki, niyə anasına yox, mənə şikayət eləyir. Cavab verdi ki, anası lap əvvəldən onun həmin adama ərə getməsinə qarşı olub, odur ki indi öz dərdi azmış kimi, üstəlik, o arvad doğma anasına qulaq asmadığını da başına qaxınc eləyəcək.

Konstans. Anacan, deyə bilmərəm ki, Con mənə fikir vermir.

Missis Kalver. Təbii ki, mən o qadınla danışdım. Amma etiraf eləyim ki, onun dərdinə şərik olmaq istəmədim.

Konstans. (*təbəssümlə*). Necə amansız rəftar, elə deyilmi?

Missis Kalver. Ailə məsələləriylə bağlı mənim öz prinsiplərim var. Əgər kişi arvadına fikir vermirsə, günahkar arvaddır, əgər kişi mütəmadi başqasıyla gəzirsə, burada da on haldan doqquzunda qadın yalnız özünü günahlandırmalıdır.

Konstans. Mütəmadi – necə də xoşagəlməz söz.

Missis Kalver. Ağılı başında olan istənilən qadın təsadüfi işlərə məhəl qoymamalıdır. Bəzən şərait özü öz axarıyla bu səbəbi gətirir.

Konstans. Və bir də, əlbəttə ki, kişi şorqözlüyü?

Missis Kalver. Mən o tanışıma dedim ki, ərin başqa qadınları daha cazibədar zənn etdiyindən onlarla gəzir. Amma buna görə ona hirsələnəkmə lazımdır? Əksinə, bütün gücünü işə salmalısən ki, ərinin gözündə o qadınlardan daha cazibədar görünəsən.

Konstans. Ana, sən təsadüfən feminist adlanan qadınlardan deyilsən?

Missis Kalver. Bu sədaqət nə olan şeydir axı?

Konstans. Ana, əgər pəncərəni açsam, etiraz eləməzsən?

Missis Kalver. Pəncərə açıqdır.

Konstans. Onda əgər pəncərəni bağlasam, etiraz eləməzsən? Fikrimcə, sən yaşda bir qadın əgər belə bir sual verirsə, deməli, məndən nəsə bir rəmzi jest gözlənilir.

Missis Kalver. Məni güldürmə. Əlbəttə ki, mən qadın sədaqətinə inanıram. Hesab eləyirəm ki, kimsə bu istəyi şübhə altına ala bilməz. Amma kişi başqa aləmdir. Qadın evini, təmiz adını, cəmiyyətdəki mövqeyini, ailəsini bir an belə unutmamalıdır. Odur ki qəti görməli olmadığı bir işi görə biləcəyinin qarşısını almaq üçün gözlərini yummağı öyrənməlidir.

(Eşikağası daxil olur.)

Bentli. Madam, zəngi basmışdınız?

264

Konstans. Hə. Mən mister Bernard Kersalı gözləyirəm. Başqaları üçün evdə yoxam.

Bentli. Oldu, madam.

Konstans. Mister Middlton evdədir?

Bentli. Bəli, madam. O, öz qəbul otağındadır.

Konstans. Çox yaxşı.

(Bentli gedir.)

Missis Kalver. Sən nəzakətlə mənə getmək vaxtının çatdığını işarə eləyirsən?

Konstans. Əksinə, anacan. Mən ısrarla qalmaqını xahiş eləyirəm.

Missis Kalver. O sirli centlmen kimdir?

Konstans. Anacan, Bernarddır da.

Missis Kalver. Bu ad mənə heç nə demir. Ümidvaram ki, o, müqəddəs Bernard deyil. Eləmi, əzizim?

Konstans. Sən ki hələ yaddaşından şikayətlənmirsən. Bernard Kersalı xatırlamalısan axı. Yadındamı, mənə evlənmək təklifi eləmişdi?

Missis Kalver. Mənim gözəl qızım, sənə evlənmək təklif eləyən bütün o cavanları yadda saxlamaq mənim yaddaşımın imkanı daxilində deyil.

Konstans. Amma axı o, mənim razılığımı daha ısrarla tələb eləyirdi.

Missis Kalver. Niyə?

Konstans. Görünür, rədd cavabı verdiyimə görə. Başqa səbəb tapa bilmirəm.

Missis Kalver. O, məndə heç bir təsir oyatmadı, hə?

Konstans. Deyə bilmərəm ki, buna cəhd eləyirdi.

Missis Kalver. Görünüşü necəydi?

Konstans. Belə, hündür bir oğlan.

Missis Kalver. Onlar hamısı hündür idi.

Konstans. Şabalıdı saçlı, qonurgözlü.

Missis Kalver. Onlar hamısı şabalıdı saçlı, qonur-gözlüydü.

Konstans. O çox gözəl rəqs eləyirdi.

Missis Kalver. Onlar hamısı çox gözəl rəqs eləyirdi.

Konstans. Mən, az qalmışdı, ona ərə gedəm.

Missis Kalver. Bəs niyə getmədin?

Konstans. Elə bilirəm, onun üstünə ayaqqabımı silmək üçün döşəməyə uzanmağa hazır olduğunu çox aydın büruzə verirdi.

Missis Kalver. Qısa, onda yumor hissi çatışmayıb.

Konstans. Onun məni sevdicinə qəti əmin idim, Cona gəlcə, belə qəti əminlik məndə yox idi.

Missis Kalver. Əvəzində, indi var, elə deyilmi?

Konstans. Bəs necə! Con mənə pərəstiş eləyir.

Missis Kalver. Nədən bu gənc insan bu gün sənə baş çəkmək qərarına gəlib?

Konstans. O artıq heç də gənc deyil. O vaxt iyirmi yaşı var idi, indi, təxminən, qırx beşdir.

Missis Kalver. O, hələ də sənə aşıqdır?

Konstans. Belə düşünmək istəməzdim. Doğrudanmı, o məhəbbət on beş ilə sönməyib? İnanmıram. Ana, mənə elə baxma. Mən belə baxışları xoşlamıram.

Missis Kalver. Onda mənə quyruq bulama. Əlbəttə, onun sevib-sevmədiyini özün yaxşı bilirsən.

Konstans. Mən Cona ərə gedəndən sonra onu görməmişəm. Bilirsən, o, Yaponiyada yaşayır. Onun Kobeda ticarət evi var. Müharibə vaxtı qısa məzuniyyətlə bura gəlmişdi. Amma o vaxt mən bərk xəstə olduğuma görə onu qəbul eləmədim.

Missis Kalver. Belə de! Bəs onda niyə təzədən gəlib? Onunla məktublaşırydın?

Konstans. Əlbəttə, yox. On beş il görmədiyi adama kim məktub yazar? Amma hər ad günündə mənə gül dəstəsi göndərir.

Missis Kalver. Necə də nəzakətlidir.

Konstans. Bu yaxınlarda isə ondan məktub almışam. Yazmışdı ki, İngiltərədədir, mənimlə görüşmək istəyir. Odur ki, onu bura dəvət eləmişəm.

Missis Kalver. Sənin bu qədər ağıllı olmağın məni lap heyrətləndirir.

Konstans. Çox güman ki, o, xeyli dəyişib. Kişilər yaman tez qocalır, elə deyilmi? Bəlkə, keçəlləşib, kökəlib?

Missis Kalver. Bəlkə də, evlənib?

Konstans. Əgər evlənsəydi, çətin, mənimlə görüşməyə həvəsi olardı, düz demirəm?

266

Missis Kalver. Belə başa düşürəm ki, onun səni əvvəlki kimi sevdiyini düşünürsən.

Konstans. Elə deyil.

Missis Kalver. Onda nədən belə həyəcanlısan?

Konstans. Bu ki təbiidir. İstəmirəm, məni görəndə fikirləşməsin ki, qocalıb korlanmışam. O, mənə səcdə eləyirdi, anacan. Yəqin, elə bilir ki, yenə əvvəlki kimiyəm. İstəməzdim ki, bu otağa girəndə çənəsi əyilsin.

Missis Kalver. Bəlkə, yaxşısı budur, onunla təklikdə görüşsən?

Konstans. Yox, anacan, qalmalısan. Mən xahiş eləyirəm. Bəlkə, o, elə bədheybət olub ki, heç bir də onu görmək istəmədim. Bu halda sənin yanımızda olmağın işləri yüngülləşdirər. Bəlkə, heç mən onunla təklikdə qalmaq istəmədim.

Missis Kalver. Belə de.

Konstans (*bic-bic baxıb*). Amma, bəlkə də, qalmaq istədim.

Missis Kalver. Bununla sən məni pis vəziyyətə qoyursan.

Konstans. İndi mənə qulaq as. Əgər qərara alsam ki, o, həqiqətən, bədheybətdir, onda bir neçə dəqiqə havadan, təbiətdən danışsın, sonra pauza eləyərək və hər ikimiz çoxmənalı baxışlarımızı düz onun gözünün içinə zilləyərək. Belə baxışlar altında kişilər özlərini axmaq yerində hiss eləyirlər. Kişilər isə özlərini axmaq yerində hiss eləməyi xoşlamırlar. Odur ki o durub gedəcək.

Missis Kalver. Bəzən o yazıqlar necə aradan çıxmağı özləri də bilmirlər, belə vaxtlarda yer ayrılırsa, yerə girirlər.

Konstans. Amma işdi, əgər qərara alsam ki, o, çox ürəyəyatımlı birisidir, onda burun dəsmalımı çıxarıb pianonun üstünə qoyacağam.

Missis Kalver. Nəyə görə?

Konstans. Əzizim, ona görə ki, sən öz qoca ayaqlarınla qalxıb deyə biləsən ki, artıq getməlisən.

Missis Kalver. Bunu mənə deməsən də, anladım. Amma maraqlıdır, dəsmalı niyə pianonun üstünə qoymalısan?

Konstans. Çünki mən tez özümdən çıxan məxləqəm. Ona görə də məndə dəsmalı pianonun üstünə qoymaq kimi impulsiv bir həvəs oyana bilər.

Missis Kalver. Çox gözəl. Amma mən heç vaxt öz hisslərimə etibar eləmirəm.

(Bentli peyda olub Bernard Kersalın gəlişini xəbər verir.

Yaraşığı, dərisi gündə yanmış, gümrəh bir kişi qonaq otağına daxil olur. Onun çox gözəl bədən quruluşu var və özünün qırx beş yaşından cavan görünür.)

Bentli. Mister Kersal.

Konstans. Gün aydın. Siz mənim anamı xatırlayırsınız mı?

Bernard (*missis Kalverin əlini sıxır*). Əminəm ki, o, məni xatırlamır.

(Konstans çantasından balaca burun dəsmalı çıxarır.)

Missis Kalver. Siz necə də uzaqgörənsiniz.

Konstans. Çay üçün artıq gecdir, elə deyilmi? Nəse içmək istəyirsən?

(Konstans zəngə tərəf gedərkən yolda burun dəsmalını pianonun üstünə qoyur.)

Bernard. Xeyr, təşəkkür eləyirəm, elə indicə bir stəkan bədənə vurmuşam.

Konstans. Dilin açılınsın deyə?

Bernard. Mən həyəcanlıyam.

Konstans. Gözlədiyin kimi mən çox dəyişmişəm, hə?
Bernard. Mən buna görə həyəcanlı deyildim.

Missis Kalver. Bütün məsələ sizin Konstansı görmədiyiniz bu on beş ildir?

Bernard. Bəli. Sonuncu dəfə İngiltərədə olanda Konstansla görüşə bilmədim. Hərbdən tərxis olunandan sonra da dərhal Yaponiyaya yollanıb, öz biznesimi bərpa etməli oldum. Gördüyünüz kimi, yalnız indi qayıdıb gələ bildim.

(Konstans çoxmənalı baxışlarını anasına dikib, amma missis Kalver buna əhəmiyyət verməməyə çalışır. Konstans çantasından ikinci burun dəsmalını çıxarır və imkan tapan kimi onu da pianonun üstünə, o biri dəsmalın yanına qoyur.)

Missis Kalver. Bu dəfə neçə müddətlik gəlmisiz?

Bernard. Bir illik.

Missis Kalver. Arvadınızı da gətirmisiniz?

Bernard. Mən evli deyiləm.

Missis Kalver. Bəs Konstans mənə deyirdi ki, siz bir yapon qızla evlənmisiniz?

Konstans. Boş-boş danışma, ana. Mən sənə haçan elə söz demişəm.

Missis Kalver. Hə, yaqın, Culiya Linton fikirlərimi çaşdırıb. O, Misir əmirinə ərə getmişdi. Mən biləni, çox xoşbəxtidir. Hər halda, əri hələ onu öldürməyib.

Bernard. Ərin necədir?

Konstans. Hər şey qaydasındadır. Ümid eləyirəm, indi o da bura gələr.

Bernard. Deyəsən, balaca bacın da vardı. O necədir?

Missis Kalver. Martanı soruşur. Elə nə vaxtdır, ərə getməyə hazırlaşır.

Konstans. Məndən o qədər də balaca deyil. Artıq otuz yaşı var.

(Missis Kalver pianonun üstündəki iki dəsmalı qəti görmək istəmir. Və Konstans ümitsiz halda çantadan üçüncü burun dəsmalını çıxarıb o birilərin yanına qoyur.)

Missis Kalver. Mister Kersal Şərqi bəyənersinizmi?

Bernard. Bilirsiniz, orada həyat heç də pis deyil.

(Elə bu an missis Kalver üç burun
dəsmalını görüb diksindir.)

Missis Kalver. Deməzsiniz, saat neçədir?

Konstans. Artıq gecdir, ana. Sən bu gün evdə nahar
eləməyəcəksən, eləmi? Elə bilirəm, naharacan bir az uza-
nıb dincəlsən, yaxşıdır.

Missis Kalver. Ümidvaram ki, sizinlə yenə görüşə-
cəyik, Mister Kersal.

Bernard. Yenidən görüşməyimizə şad olaram.

(Konstans anasını qapıya ötürür.)

Missis Kalver. Görüşənədək, əzizim. (*Pıçılıyla*) Dəs-
malları gördükcə getməli, yoxsa qalmalı olduğumu heç cür
xatırlaya bilmirdim.

Konstans. Bunun üçün gözlərini təyinatı üzrə işlət-
məyin kifayət idi. Belə bir kişiylə on beş illik ayrılıqdan sonra
təklidə qalıb dərdləşməyin lazım olub-olmadığını bilmək
üçün bir baxış kifayət idi.

Missis Kalver. Sən pianonun üstünə elə bir ucdan
dəsmalları düzdükcə məni əməlli-başlı çaşdırdın.

Konstans. Tanrı xətrinə, get, ay ana. (*Ucadan*) Görü-
şənədək, mənim şirin anam. Heyif ki, tələsirsən.

Missis Kalver. Görüşənədək.

(Missis Kalver gedir və
Konstans qonaq otağına qayıdır.)

Konstans. Pıçıladaşmağımıza görə bizi bağışla. Anam
gizli danışıqlar xəstəsidir.

Bernard. Boş şeydir.

Konstans. İndi gəl rahat oturaq. Qoy bir sənə baxım.
Sən heç dəyişməmişən. Təkcə bir azca arıqlamısan, bir də
ola bilsin, qırışların artıb. Kişilər xoşbəxt məxluqlardır, onlar
yaşlaşdıqca daha maraqlı olurlar. Xəbərin varmı ki, mənim
artıq otuz altı yaşım var.

Bernard. Bunun nə fərqi var?

Konstans. İstəyirsən, sənə balaca bir sirr açım. Məktub
yazıb səni qəbul eləməyim üçün icazə istəyəndə səni bir

də görəcəyimin sevinci məni elə çaşdırdı ki, dərhal cavab göndərdim. Sonra məni təşviş bürüdü. O cavabımın geri qaytarılması üçün nə desən, verərdim. Bu gün də səhərdən, elə bil, tikan üstə oturmuşam. Sən qonaq otağına keçəndə dizlərimin necə əsdiyini sezmədin?

Bernard. İlahi, niyə axı?

Konstans. Əzizim, belə görürəm ki, səndə çatışmır. Mən axı axmaq deyiləm, yaxşı bilirəm ki, gəncliyimdə gözəl olmuşam. Bilirsən, illərlə bərabər gözəlliyin də ötüb-keçdiyini nə qədər acı olsa da, istədin-istəmədin özünə etiraf etməlisən. Bunu sənə kənardan heç kəs deməyəcək. Özün isə bu fikirləri özündən qovmaq istəyirsən. Qərara aldım ki, yaxşısı budur, acı da olsa, gerçəyi öyrənim. Səni bura dəvət eləməyimin bir səbəbi də budur.

270

Bernard. Özün bilməliydin ki, mən nə fikirləşsəm də, sənə pis demərəm.

Konstans. Bilirəm. Odur ki görən kimi gözümlü sənin gözündən çəkməzdim. Qorxurdum ki, orada bu sözlər yazıla bilər: «İlahi, bu qız nə günə düşüb?»

Bernard. Yazılmışdı?

Konstans. Sən içəri keçəndə çox sıxılırdın, gözünü yerdən qaldırmağa ürək eləmirdin.

Bernard. Həqiqətən də, on beş il əvvəl sən yaraşlıqlı bir qız idin, amma indi ondan on beş dəfə gözəlsən.

Konstans. Bunu eşitmək necə də xoşdur.

Bernard. Məgər inanmırsan?

Konstans. Elə bilirəm, sən mənə kələk gəlmirsən. Özü də etiraf eləyim ki, bu, məni sevindirir. Amma indi də görüm, niyə evlənməmişən? Vaxt ötür, bilirsən, sonra gec olacaq. Əgər evlənməsən, səni çox tənha qocalıq gözləyir.

Bernard. Ürəyim səndən başqa heç kimi istəmədi.

Konstans. Boşla görək. Demək istəyirsən ki, sən məndən sonra heç kimə vurulub elənməmişən?

Bernard. Mən bu vaxt ərzində bir topa qıza vurulmuşam, amma qərar qəbul eləmək məqamı gələndə başa düşmüşəm ki, səni hamıdan çox sevirəm.

Konstans. Təşəkkür eləyirəm. Əgər məndən sonra heç kimə vurulmadığını desəydin, onsuz da, sənə inanmayacaqdım, özü də inciyəcəkdim ki, məni axmaq yerinə qoymusan.

Bernard. Görürsənmi, başqalarına da sənə olan sevgimin gözüylə baxmışam. Birinin saçları sənin saçlarını, o birinin təbəssümü sənin təbəssümünü xatırlatdığına görə...

Konstans. Özümü səni həyatın sevincindən məhrum etdiyimə inandırmaq istəməzdim.

Bernard. Günah səndə deyil. Mənim şikayətlənməyə haqqım yoxdur. İşimdən ləzzət alıram, yaxşı pullar qazanıram. Bu iş mənim istirahətimə qəti mane olmayıb. Dünyanı görməyə mənə imkan yaradıb. Mənə yox, Cona ərə gəldiyinə görə səni qəti günahlandırmıram.

Konstans. Conu xatırlayırsan?

Bernard. Əlbəttə, xatırlayıram. Çox maraqlı kişiydi. Cürət eləyib deməliyəm ki, mən heç vaxt sənə onun kimi yaxşı ər ola bilməzdim. Mənim müsbət cəhətlərimlə yanaşı, mənfi cəhətlərim də çoxdur. Bəzən çox əsəbi oluram. Amma Con, yəqin ki, sənə istədiyən hər şeyi verə bilib. Onun arxasında özünü, yəqin, lap lay divarın arxasındakı kimi hiss eləyirsən. Yeri gəlmişkən, bundan sonra da səni Konstans çağıra bilərəmmi?

Konstans. Əlbəttə. Niyə də yox? Bilirsən, Bernard, sənin gözəl xasiyyətli insan olduğuna məndə günü-gündən daha çox əminlik yaranır.

Bernard. Sən Conla xoşbəxtsən?

Konstans. Çox xoşbəxtəm. Amma deməzdim ki, o heç vaxt mənim xətrimə dəyməyib. Bir dəfə belə bir hal baş verdi, mən özümü birtəhər ələ ala bildim. O vaxt dəlilik eləmədiyimə görə çox razıyam. Fikrimcə, əlimi ürəyimin başına qoyub deyə bilərəm ki, bizim çox xoşbəxt ailəmiz var.

Bernard. Bunu eşitməyə çox şadam. Əgər Conun səni sevib-sevmədiyini soruşsam necə, acığına gəlməz ki?

Konstans. Əminəm ki, sevir.

Bernard. Bəs sən necə, onu sevirsən?

Konstans. Çox.

Bernard. Qısa nitq söyləməyimə icazə verərsənmi?

Konstans. Bir şərtlə ki, vaxtı gələndə sözünü kəsə bilim.

Bernard. Ümidvaram ki, İngiltərədə qalacağım bu bir ildə səninlə tez-tez görüşməyimə icazə verəcəksən.

Konstans. Mən özüm də səni imkan daxilində tez-tez görmək istəyirəm.

Bernard. Mən bir məqamı dərhal aydınlaşdırmaq istəyirəm ki, bir də ora qayıtmayaq. Bil ki, indinin özündə də sənə on beş il əvvəl mənə əgə gəlməyini xahiş elədiyim vaxtlardakı kimi dəlicəsinə aşıqəm. Elə bilirəm, ömrümün axırınacan da səni beləcə sevəcəyəm. Mən artıq ehtiraslarımı dəyişmək üçün çox qocayam. Amma istəyirəm, biləsən ki, məndə azca da sənin xoşbəxtliyinə maneçilik cəhdi olmayacaq. Bundan qorxmağa ehtiyac yoxdur. Səninlə Conun münasibətlərinə pəl vurmaq ağılıma belə gəlmir. Hesab eləyirəm ki, hər bir insan xoşbəxt olmaq istəyir, amma bu xoşbəxtliyi başqasının bədbəxtliyi üzərində qurmaq olmaz.

Konstans. Məruzə o qədər uzun alınmadı. Rəsmi ziyafətlərdə bu nitq heç replika da sayılmır.

272

Bernard. Mən səndən ancaq dostluq istəyirəm, əgər əvəzində öz məhəbbətimi də vermək istəyirəmsə, bunun artıq məndən başqa heç kimə dəxli yoxdur.

Konstans. Mən belə düşünürəm. Əminəm ki, biz çox möhkəm dostlar olacağıq, Bernard.

(Qapı açılır və Con daxil olur.)

Con. Bağışla, məşğul olduğumu bilmirdim.

Konstans. Elə deyil. İçəri keç. Bu, Bernard Kersaldır.

Con. Gün aydın.

Bernard. Elə bilirəm, siz məni xatırlamazsınız.

Con. Əgər sualı belə qoyursunuzsa, etiraf edirəm ki, siz haqlısınız.

Konstans. Bəsdir, Con, o, anamın yanına gəlmişdi.

Con. Biz evlənənə qədər, eləmi?

Konstans. Hə. Siz birlikdə neçə uik-enddə olmusunuz.

Con. Əzizim, üstündən on beş il keçib. Sizi tanımadığıma görə bağışlayın, amma yenidən görüşməyimizə, inanın ki, çox şadam.

Konstans. O, Yaponiyadan yenicə qayıdıb.

Con. Onda ümidvaram ki, bir də görüşəcəyik. Mən indi kluba gedirəm, əzizim, naharacan robber oynayacağam. *(Bernarda)* Niyə siz Konstansla birlikdə nahar eləməyə-

siniz? Axşam mənim cərrahiyyə əməliyyatım var, zavallı qız tək qalacaq.

Bernard. Siz çox alicənabsınız.

Konstans. Bu, dost yardımını olacaq. Axşama işiniz yoxdur ki?

Bernard. Mən dostu yardım etməyə həmişə hazırım.

Konstans. Bax, bu çox gözəl oldu. Doqquza on beş dəqiqə işləmiş sizi gözləyirəm.

İkinci pərdə

Hadisə əvvəlki məkanda cərəyan edir. Yarım ay keçib.

Marta kostyumda və şlyapada əyləşib illüstrasiyalı qəzeti vərəqləyir. Bentli daxil olur.

273

Bentli. Miss, mister Kersal gəlib.

Marta. Belə de! Soruş gör, yuxarı qalxa bilərimi?

Bentli. Soruşaram, miss. *(Çıxır və mister Kersalın gəlişini xəbər vermək üçün dərhal da qayıdır. Sonra yenə çıxır.)* Mister Kersal.

Marta. Konstans geyinir. İndi gələcək.

Bernard. Aydındır. Tələsməyə ehtiyac yoxdur.

Marta. Siz Reynlafa getməyə hazırlaşırınsınız, eləmi?

Bernard. Belə bir fikrimiz var. Bu gün oynayan cavanlardan bir neçəsini tanıyıram.

Marta. London xoşuna gəlirmi?

Bernard. Həddindən artıq. Düzdür, əgər insan ömrünün yarısını Şərqdə keçiribsə, evə qayıdanda, təbii ki, özünü öz qabında hiss eləmir. Amma Konstansla Conun sayəsində bura tez uyğunlaşdım.

Marta. Conu bəyəniirsinizmi?

Bernard. Hə. O, həddən artıq xeyirxah insandır.

Marta. Bilirsinizmi, mən səni çox yaxşı xatırlayıram.

Bernard. Ola bilməz. Mən sizə gələndə sən lap uşaq idin.

Marta. On altı yaşım vardı. Yoxsa elə fikirləşirsən ki, Konstansın kavalərlərini görəndə məni əsməcə tutmurdu?

Bernard. Onlar yaman çox idilər. Görünür, sən yalnız yuxuya gedəndən gedənə sakitləşirdin.

Marta. Sən onların arasında ən ciddilərdən idin. Sən mənə həddən artıq romantik görünürdün.

Bernard. Mən elə, doğrudan da, həddən artıq romantik idim. Məncə, bu, gəncliyə xas bir şeydir.

Marta. Amma, məncə, tək gəncliyə yox.

Bernard. Hə, elə bilirəm, romantizm yenə də canımda qalır. Mənim indiki qiymətim az deyil, özümə gəlmişəm. İpəyin qiyməti çox çirkabları yudu.

Marta. Sən vicdansız bir yalançısan.

Bernard. Buna ancaq bir cavabım var: sən həddən artıq qabasan.

Marta. Sən o vaxt Konstansa dəlicəsinə vurulmuşdun, elə deyilmi?

Bernard. Bilirsən, bu o qədər keçmişdə olub ki, artıq unutmuşam.

Marta. Mən ona Cona yox, sənə ərə getməyi məsləhət görürdüm.

Bernard. Nə səbəbə?

Marta. Əvvəla ona görə ki, sən Yaponiyada yaşayırdın. Mən bir an da götür-qoy eləmədən buradan canımı qurtaran adama ərə gedərdim.

Bernard. Mən elə indi də orada yaşayıram.

Marta. Yox, mənim sənə ərə getmək fikrim yoxdur.

Bernard. Özüm də hiss eləyirəm.

Marta. Açığını desəm, onun Conda nə tapdığı mənim üçün indiyəcən müəmmalı qalıb.

Bernard. Elə bilirəm, Konstans onu sevirdi.

Marta. Amma mən elə fikirləşirəm ki, o, səni yox, Conu seçdiyinə görə peşmandır.

Bernard. Ola bilməz. Con onu tamamilə təmin eləyir. Konstans heç vaxt onu başqa kişiylə əvəz eləmək istəməz.

Marta. Bu, heç də xoş deyil, hə?

Bernard. Səninlə razılaşa bilmərəm. Onlar ər-arvad kimi bir-birlərini tamamlayıblar və belə cütlüyü görmək həmişə xoşdur.

Marta. Sən hələ də ona aşıqsən, eləmi?

Bernard. Heç də.

Marta. Canıma and olsun ki, sən dəhşətli səbir yiyəsisən. Amma çox vaxt özündən xəbərsiz özünü ələ verirən. Konstans otağa girəndə sənin nə hala düşdüyündən xəbə-

rin varmı? Ona baxanda heç bilirsənmi, gözlərin nə rəng alır? Sən onun adını elə çəkirsən ki, elə bil, o quru adı öpüşlərə qərq eləyirsən.

Bernard. Marta, on altı yaşın olanda mən səni dözül-məz qız hesab eləyirdim, otuz iki yaşında isə sən əcaib qadı-na çevrilmişən.

Marta. Elə deyil. Sadəcə, mən Konstans çox istədi-yimdən sənə də get-gedə doğma hisslər bəsləməyə başla-yıram.

Bernard. Ağılına gəlməyibmi ki, sən başqasının işinə qarışmadan da bu hissləri nümayiş etdirə bilərsən?

Marta. Sənə həqiqəti dediyimə görə niyə mənə acığın tutur. Səninlə Konstans müşahidə eləyən istənilən adam beşcə dəqiqə ərzində sənin ona dəlicəsinə vurulduğuna əmin olacaq.

Bernard. Əzizim, mən İngiltərəyə birillik gəlmişəm. Bu bir ili də şən və can rahatlığıyla keçirmək niyyətindəyəm. Kiminsə azca da olsa, xətrinə dəyməyə qəti həvəsim yoxdur. Mən Konstansla dostluğumu yüksək dəyərləndirirəm, bu dostluğun hansısa şeyiələrə səbəb olacağına imkan vermərəm.

Marta. Bəs sənin ağılına gəlməyibmi ki, o, səndən dostluqdan artığını tələb eləyə bilər?

Bernard. Yox, tələb eləməz.

Marta. Mənim sözümlü qəribçiliyə salma.

Bernard. Konstans öz əriylə tamamilə xoşbəxtdir. Görünür, sən məni axmaq yerinə qoymusan. Məgər mən bu ideal cütlüyü bir-birindən ayıra bilərəmmi?

Marta. Ay mənim zavallı dəlim, məgər xəbərin yoxdur ki, Con artıq çoxdan hamının gözü qarşısında Konstansa xəyanət eləyir?

Bernard. Mən inanmıram.

Marta. Kimdən istəyirsən, soruş. Anam bilir, Barbara Fosett bilir. Konstansın özündən başqa hamı bilir.

Bernard. Əlbəttə ki, bu, ağ yalandır. İki-üç gün əvvəl naharda görüşəndə missis Darhem mənə dedi ki, bu vaxtacı Conla Konstans qədər bir-birini sevən cütlük görməyib.

Marta. Bunu sənə Mari-Luiza dedi?

Bernard. Hə.

(Marta gülməyə başlayır. Gülməkdən uğunur.
Özünü heç cür ələ ala bilmir.)

Marta . Ay səni, Mari-Luiza. Ay yazıq Bernard. Həmin o Mari-Luiza Conun məşuqəsidir.

Bernard . Mari-Luiza Konstansın ən yaxın rəfiqəsidir.

Marta . Bəli.

Bernard . Əgər dediyin yalan olsa, and içirəm ki, boynunu qıracağam.

Marta . Razıyam.

Bernard . Nahaq belə kobud dedim. Bağışla.

Marta . Yaxşı görək. Dəlisov kişilər mənim xoşuma gəlir. Elə bilirəm, Konstansa sənin kimisi lazımdır.

Bernard . Bununla nə demək istəyirsən?

Marta . Sadəcə, belə davam eləyə bilməz. Konstans gülüş hədəfinə çevrilib. O, dəhşətli vəziyyətdədir. Hesab eləyirdim ki, ona hər şeyi açıb demək lazımdır, amma hamı yaxasını kənara çəkdiyi üçün özüm qabağa düşmək istədim. Bu yerdə anam mənimlə razılaşmadı. Bu səbəbdən də ona vəd etməli oldum ki, Konstans mənim dilimdən heç nə eşitməyəcək.

Bernard . Elə fikirləşirsən ki, bu haqda ona mən deməliyəm?

Marta . Yox, sən bu rola yaramırsan. Amma gec-tez hər şey üzə çıxacaq, qulağının dibində nələrin baş verdiyindən Konstans da xəbər tutacaq. Bax elə ona görə də istəyirəm ki, həmin vaxt sən... yaxında olasan.

Bernard . Axı Mari-Luiza ailəlidir. Bəs əri özünü necə aparacaq?

Marta . Onun ərinin həyatda bir məqsədi var: milyon qazanmaq. O, elə kişilərdəndir ki, elə bilir, əgər özü arvadını sevirsə, arvadı da onu sevir. Mari-Luiza onu ürəyi istəyən kimi fırladır.

Bernard . Konstans da qəti şübhələnmir, eləmi?

Marta . Bunu anlamaq üçün ona baxmaq kifayətdir. Onun özünə arxayınlığı hərdən adamı lap havalandırır.

Bernard . Bəlkə, elə belə yaxşıdır? Konstans heç nə bilməsə, yaxşıdır? O elə xoşbəxt, qayğısızdır ki, onun baxışları elə inamlıdır ki.

Marta . Mən elə bilirdim, sən onu sevirsen.
Bernard . Onun xoşbəxtliyi mənim üçün hər şeydən üstündür.

Marta . Sənin qırx beş yaşın olmalıdır, eləmi? Nəse yadımdan çıxmışdı.

Bernard . Qaba danışmağı sən yaxşı bacarırsan.

(Pilləkəndən Konstansın səsi gəlir: «Bentli, Bentli».)

Marta . Bu ki Konstansdır. Bəs anam haradadır? Yaxşısı budur, kabinetə keçib məktub yazım.

(Bernard onun sözlərinə əhəmiyyət vermir,
Marta çıxanda ayağa qalxmağa cəhd belə eləmir.
Bir an sonra Konstans qonaq otağında peyda olur.)

Konstans . Səni çoxmu gözlətdim?

Bernard . Boş şeydir.

Konstans . Ey! Nə olub?

Bernard . Mənə? Heç nə. Nədir ki?

Konstans . Sənin sifətin çox qəribədir. Nədən gözlərin belə fikirlidir.

Bernard . Gözlərimin fikirli olmağı ağılıma da gəlməyib.

Konstans . Sən məndən nəse gizləyirsən?

Bernard . Əlbəttə, yox.

Konstans . Yaponiyadan bəd xəbər var?

Bernard . Yox. Əksinə ipəyin qiyməti artır.

Konstans . Deməli, sən mənə bir kəndli qızla nişanlandığını demək istəyirsən?

Bernard . Yox, nişanlanmamışam.

Konstans . Öz sirrini mənimlə bölüşmək istəməyən insanlardan zəhləm gedir.

Bernard . Mənim heç bir sirrim yoxdur.

Konstans . Yoxsa elə bilirsən, sənin sifətini kifayət qədər öyrənə bilməmişəm, onu açıq kitab kimi oxuya bilmirəm?

Bernard . Sən məni lap qürrələndirdin. Təsəvvür belə eləməzdim ki, özünə əziyyət verib mənim bu eybəcər sifətimə iki dəfə baxarsan.

Konstans (*qəflətən şübhələnən kimi olur*). Sən gələndə Marta buradaydı? Hə, getməmişdi, eləmi?

Bernard. O, ananı gözləyirdi. İndi məktub yazmaq üçün o biri otağa keçib.

Konstans. Sən onunla söhbətləşdin?

Bernard (*bacardıqca laqeydliklə*). Hə, bir az havadan-zaddan danışdıq.

Konstans (*nə baş verdiyini dərhal anlayıb*). Belə... Getmək vaxtı deyilmi?

Bernard. Hələ çox vaxtımız var. Belə ertədən getməyin mənası yoxdur.

Konstans. Onda şlyapamı çıxarım.

Bernard. Bura çox gözəldir, eləmi? Sənin otağın xoşuma gəlir.

Konstans. Səncə, burada qonaq qəbul etmək ayıb olmaz? Hamısı öz ideyamdır. Barbara Fosett istəyir ki, mən onun yanında işləyim. O, interyerlərin layihələşdirilməsiylə məşğuldur, özü də qalaq-qalaq pul qazanır.

Bernard (*sualdan boylanın narahatlığı güllüslə gizləmək istəyir*). Məgər sən özünü öz evində xoşbəxt hiss eləmirsən?

Konstans (*kəskin tərzdə*). Elə fikirləşmirəm ki, qadın yalnız özünü bədbəxt hiss eləyəndə nəyləsə başını qatmaq istəyir. Bilirsən, adam vaxtının bütün hissəsini ballara, qəbul-lara həsr eləməkdən bezir. Barbaranın təklifinə isə mən rədd cavabı verdim.

Bernard (*israrla*). Demək, sən xoşbəxtsən, eləmi?

Konstans. Çox.

Bernard. Son iki həftədə sən məni yer üzünün ən xoşbəxt bəndəsi elədin. Mənə elə gəldi ki, elə həmişə burada olmuşam. Sən mənə qarşı elə diqqətlisən!

Konstans. Əgər, doğrudan da, belə fikirləşirsənsə, məni çox sevindirdin. Amma ümumiyyətlə, mən sənə qarşı xüsusi nəşə nümayiş eləməmişəm.

Bernard. Yox, eləmişən. Mənim səni görməyimə icazə vermişən.

Konstans. Bilirsən, belə bir icazəni mən tində dayanan polisə də verirəm.

Bernard. Mən səninlə ancaq boş-boş şeylərdən danışmağa çalışıram, amma bununla bərabər, bütün qəlbimlə səni sevməkdə davam eləyirəm.

Konstans (*çox soyuqqanlı*). Birinci dəfə bura gələndə danışdıq ki, hisslərin sən öz şəxsi işindir.

Bernard. Mənim sənə qarşı sevgimə etirazımı eləyirsən?

Konstans. Məgər biz hamımız bir-birimizi sevməli deyilikmi?

Bernard. Mənə gülmə.

Konstans. Əzizim, gülmək nədir? Mənə kifayət qədər xoşdur, hətta təsirləndim. Bu ki gözəldir. Əgər kimsə sənə qarşı laqeyd deyilsə...

Bernard (*sözünü kəsərək*). Bunu eşitmək mənə də xoşdur.

Konstans. Bu uzun illərdən sonra.

Bernard. Əgər on beş il əvvəl kimsə desəydi ki, mən səni indi daha artıq sevəcəyəm inanmazdım. Bəli, indi mən səni on beş il əvvəlkindən on beş dəfə artıq sevirəm.

Konstans (*sözünə davam edir*). Amma sənin indi mənə öz məhəbbətini bəyan etməyini azca da istəmirəm.

Bernard. Bilirəm, özü də buna hazırlaşmıram. Mən səni çox yaxşı tanıyıram.

Konstans (*bir qədər çaşqınlıqla*). Nəsə, sənin bu son beş dəqiqə nə işlə məşğul olduğun mənə çatmır.

Bernard. Mən yalnız faktları bəyan eləyirəm.

Konstans. Onda bağışla. Mən tamam başqa şey fikirləşdim. Amma məsələn, indi ürəyimi hansı üsulla fəth eləyəcəyinə baxmaq mənə maraqlı olardı. Amma qorxuram, bunu səndən soruşsam, sözümə başqa məna verəsən.

Bernard (*açıq ürəklə*). Bilirəm ki, sən mənə gülürsən.

Konstans. Səni özünə gülməyi öyrətmək ümidiylə.

Bernard. Bu yarım ayda mən sənin gözündə lap ağıllı bir uşaq olmuşam, eləmi?

Konstans. Bəli. Hətta bunu necə bacardığını elə hey özümdən soruşa-soruşa qalmışam.

Bernard. Amma indi maskanı üzümdən açmağa özümdə cürət tapacağam.

Konstans. Mən sənin yerində olsam, tələsmərəm.

Bernard. Daha bacarmıram. Heç olmasa, bir dəfə demək istəyirəm ki, mən sənin ayağın dəyən torpağı da öpməyə hazırım. Mən həyatımda heç vaxt sənin kimisinə rast gəlməmişəm.

Konstans. Boş şeydir. Bir dəstə olub. Mən yeddinciyəm.

Bernard. Onlar hamısı sənsən. Mən səni bütün qəlbimlə sevirəm. Bu vaxtacan gördüyüm qadınlardan heç biri sənin qədər ürəyimə yatmayıb. Mən sənə rəğbət bəsləyirəm. Mən sənin qarşında özümü tamam itirirəm, öz hisslərimi bəyan eləməyə söz tapa bilmirəm. Mən səni sevirəm. İstəyirəm, biləsən, əgər başına bir iş gəlsə, sənin məndən kömək ummağını özüm üçün ən böyük xoşbəxtlik sayaram.

Konstans. Sən necə də dostcanlısan. Amma anlamıram, nədən mənim başıma iş gəlməlidir?

Bernard. Həmişə və hər şəraitdə sən mənim köməyimə bel bağlaya bilərsən. Mən səndən ötrü mümkün olmayanı da mümkün eləməyə hazırım. Əgər məndən sənə nəşə lazım olsa, bir işarən kifayətdir. Mən hətta həyatımı sənə qurban verməyi özüm üçün ən böyük xoşbəxtlik sayaram.

Konstans. Mən sənə çox minnətdaram.

Bernard. Sən mənə inanmırsan?

Konstans (*valehedici təbəssümlə*). Əlbəttə, inanıram.

Bernard. Ümid eləmək istəyirəm ki, sözlərim, azacıq da olsa, sənin ürəyini tərptədi.

Konstans (*Hiss olunur ki, o, bu məhəbbət selindən əməllicə heyratlanıb*). Bu sözlər mənim üçün çox dəyərlidir. Çox sağ ol.

Bernard. Daha bu barədə danışmayacağam.

Konstans (*əvvəlki soyuqluğu simasına qaytararaq*). Niyə axı sən bütün bunları məhz indi deməyi lazım bildin?

Bernard. Nədənsə ürəyimi boşaltmaq istədim.

Konstans. Bernard, mən axı dəli deyiləm. Heyif ki, Marta heç cür ərə gedə bilmir.

Bernard. Amma bircə onu düşünmə ki, mən Martayla evlənməyə hazırlaşırım.

Konstans. Mən elə fikirləşmirəm. Elə olsaydı, nə dərdimiz vardı? Marta özünün o aşıb-daşan enerjisini ərinə xərcləyərdi. Bilirsən, o çox yaxşı qızıdır. Əlbəttə, yalançıdır, amma qalan şeylər qaydasındadır.

Bernard. Belə de?

Konstans. Hə, o, yalanla yoğrulub. Hətta qadınlar yalanı xoşlasalar da... Vaxt deyilmi? Oyunun sonuna gedib çatmaq istəməzdim.

Bernard . Yaxşı. Maşın gözləyir.

Konstans . Şlyapamı başıma qoyum. Qulaq as, məgər bayaqdan bizi taksi gözləyir?

Bernard . Yox, öz avtomobilimdir. Fikirləşdim ki, mənim kimi bir sürücünün xidmətindən imtina etməzsən.

Konstans . Üstüaçıq, yoxsa bağlı avtomobildir?

Bernard . Açıqdır.

Konstans . Əzizim, onda mən gərək başıma başqa şlyapa qoyum. Bu enli-ətəkli şlyapa üstü açıq maşına yaramır. Onda gərək hər iki əlimlə ondan yapışım.

Bernard . Üzr istəyirəm.

Konstans . Qəliz bir şey yoxdur. Bircə dəqiqəyə qayıdıram. Əgər avtomobildə gediriksə, gərək özümə əziyyət verməyim.

(Konstans çıxır. Dərhal Bentli peyda olub Mari-Luizanı qonaq otağına ötürür.)

281

Mari-Luiza . Gün aydın. *(Bentliyə)* Siz elə bu dəqiqə mister Middltona xəbər eləyəcəksinizmi?

Bentli . Bəli, madam.

(Bentli çıxır.)

Mari-Luiza *(həyəcədən pörtmüş halda)*. Mənim Cona deməyə sözüüm var. Amma aşağıda pasientləri onu gözləyir. Odur ki Bentlidən xahiş elədim, onu bura çağırınsın.

Bernard . Sizə mane olmayım.

Mari-Luiza . Üzr istəyirəm, amma çox vacib məsələdir. Conu işdən ayıranda yaman əsəbiləşir.

Bernard . Mən başqa otağa keçərəm.

Mari-Luiza . Siz Konstansı gözləyirsiniz?

Bernard . Hə, biz Reynlafa gedəcəyik. Bu gün orada polo oynayırlar. Konstans şlyapasını dəyişir.

Mari-Luiza . Hə, lap yaxşı. Bentli mənə dedi ki, Konstans yuxarıdadır. Çox sağ ol. Mənim işim bir dəqiqəlikdir. *(Bernard qonşu otağa keçir və dərhal Con peyda olur.)* Ooo, Con səni pasientlərləndən ayırdığıma görə üzr istəyirəm.

Con . Böyük şey olmayıb. Onlar bir neçə dəqiqə gözləyə bilərlər. *(Bernard arınca qapını örtür və Conun səsi dəyişir. İndi onlar astadan, əsəbi, qırıq ifadələrlə danışırlar.)* Nəsə olub?

Mari-Luiza . Mortimer.

Con Nə olub?

Mari-Luiza. Əminəm ki, şübhələnib.

Con. Nədən əminsən?

Mari-Luiza. O, dünən özünü elə qəribə apardı ki. Gecənin xeyirini diləmək üçün otağıma gəlmişdi. Çarpayımaya əyləşdi. Mızıldanmağa başladı, soruşdu ki, bütün axşamı nə işlə məşğul olmuşam...

Con. Ümidvaram ki, sən ona açıb demədin.

Mari-Luiza. Yox, dedim ki, yeməyi evdə yemişəm. Qəflətən yerindən sıçrayıb: «Gecən xeyirə qalsın», – dedi, çıxıb getdi. Səsi elə hirslidi ki, onun üzünə baxmağa cürət eləmədim. Deyəsən, üzü də qızarmışdı.

Con. Vəssalam?

Mari-Luiza. Mənim otağıma keçib sabahın xeyirini diləmədən Sitiyə yollanıb.

Con. Görünür, tələsirmiş.

Mari-Luiza. Əvvəl vaxt tapırdı axı.

Con. Elə bilirəm, sən qarışqadan fil düzəldirsən.

Mari-Luiza. Səfehləmə, Con. Məgər görmürsən, mən necə həyəcanlıyam?

Con. Görürəm. Ona görə də səni inandırmaq istəyirəm ki, həyəcanlanmağa əsas yoxdur.

Mari-Luiza. Kişilər necə də axmaqdırlar. Heç cür başa düşmək istəmirlər ki, dama-dama göl olur. Sənə deyirəm, qorxudan başımı itirmişəm.

Con. Özün də yaxşı bilirsən ki, şübhəylə sübut arasındakı yerlə göy qədər fərq var.

Mari-Luiza. Elə düşünürəm ki, o, nəşə sübut eləyə bilər. Amma şübhə eləmirəm ki, o, həyatımızı burnumuzdan gətirə bilər. Tutaq ki, Konstansla dərdləşmək qərarına gəldi.

Con. Konstans ona inanmaz.

Mari-Luiza. Əgər iş dərinə getsə, Mortimeri özüm həll eləyəyəm. O, məni dəlicəsinə sevir. Qadın üçün bu oynamağa həmişə imkan verir.

Con. Əlbəttə, sən Mortimeri istədiyini kimi fırlaya bilərsən.

Mari-Luiza. Əgər Konstans bilsə, mən gərək yerin altına girəm. Axı o mənim ən yaxın rəfiqəmdir, həm də onu çox istəyirəm.

Con. Konstans ürəkdir. İnanmıram ki, iş uzanıb böyüyə. Amma lap o həddə çatsa belə, Konstansı yola gətirəcəyimə şübhə eləmirəm.

Mari-Luiza. Sən belə düşünürsən?

Con. Yəqin ki, o, mənə qulaqburması verəcək. Onun yerində hansı qadın olsa belə eləyər. Amma mənə itirməmək üçün hər şeyə dözəcək.

Mari-Luiza. Qadınları yaman yaxşı tanıyırsan. Sənə kömək eləyə bilər, bu mümkündür. Amma mənə gəlincə, iki ayağını bir başmağa dirəyəcək. Qadın təbiəti belədir.

Con. Konstans elə deyil.

Mari-Luiza. Con, düzünü desəm, əgər mənə qarşı hisslərinə əmin olmasaydım, Konstansı belə ucaldığına görə onu sənə qışqarırdım.

Con. Şükür ki, çöhrəndə təbəssüm əmələ gəldi. Deməli, həyəcanını boğa bilmisən.

Mari-Luiza. Çünki ürəyimi boşaltdım. Doğrudan da, hər şey heç də o qədər pis deyil.

Con. Əminəm ki, sən bu təşvişinə heç bir əsas yoxdur.

Mari-Luiza. Ola bilsin, bütün bunlar mənim uydurmamdır. Amma hər halda, biz əndazəsiz şəkildə riskə gedirik.

Con. Ola bilər. Səbəb də sənənin ilahi gözəlliyindir.

Mari-Luiza. Pasientlərinin yanına qayıtmağının vaxtı deyilmi?

Con. Hə, yəqin. Sən Konstansı gözləyəcəksən?

Mari-Luiza. Əlbəttə. Onunla görüşmədən getsəm, mənə başqa cür anırlarlar.

Con (*çıxaraq*). Onda görüşənədək. Özü də həyəcanlanma.

Mari-Luiza. Oldu. Yəqin, səbəb vicdan əzabı çəkməyimə görədir. Gedib başımı yuyub, saç düzümümü dəyişərəm.

(Con əlini qapının cəftəsinə uzadan vaxt Marta, arıncı da o biri qapıdan Bernard daxil olur.)

Marta (*süni nəzakətlə*). Mari-Luiza sənənin burada olduğunu bilmirdim.

Mari-Luiza. Vacib deyil.

Marta. Mən məktub yazıb anamı gözləyirdim.

Mari-Luiza. Mənim Cona sözüüm var.

Marta. Əzizim, ümid eləyirəm, sənin səhhətində hər şey qaydasındadır.

Mari-Luiza. Məndə qaydasındadır. Amma Mortimer axır vaxtlar nəşə gözümə əzgin dəyir. Ona görə də istədim ki, Con onu məzuniyyət götürməyə razı salsın.

Marta. Nəşə mən elə bildim, belə hallarda cərrahın yox, terapevtin məsləhəti lazımdır.

Mari-Luiza. Bilirsən, Mortimer ancaq Cona etibar eləyir.

Marta. O, tamamilə haqlıdır. Con, sözsüz ki, etibar olunası adamdır.

Con. Marta, sən mənim xidmətlərimdən yararlanmaq istəyirsənmi? Əgər appendisitini, yaxud badamciq vəzini kəsib atmaq lazım gəlsə, utanma, de.

Marta. Gözəl Conum, məndə ancaq vacib olanlar qalıb. Əgər əlavə nəşə kəsib eləsən, qorxuram, dözməyəm.

Con. Əzizim, nə qədər ki qadının üstündə dayana bilməsi üçün bir ayağı var, çətin, o, cərrahın xidmətinə ehtiyac duya.

(Konstans və missis Kalver daxil olur.)

Mari-Luiza (*Konstansı öpür*). Mənim əzizim.

Konstans. Dizin necədir? Yənə burxulur?

Mari-Luiza. Dizim onsuz da məni həmişə narahat eləyir: gah çox, gah az.

Konstans. Hə, əlbəttə. Elə bilirəm, sən çox səbirli-sən. Sənin yerində olsaydım. Conu bir dəqiqə də rahat buraxmazdım. Amma, doğrusu, özümü nəşə birtəhər hiss eləyəndə ondan nəşə soruşmaq ağılıma da gəlmir.

Missis Kalver. Marta, gecikdiyimə görə bağışla. Səni çox gözlətdim?

Marta. Yox, vaxtımı heç də pis keçirmədim.

Missis Kalver. Səninlə birlikdə olmaq başqalarına da xoş gəlib.

Konstans. Mən anamla pilləkəndə rastlaşdım. Şlyapamı dəyişməyə onunla getdim. Bernard məni Reynlafa aparır.

Con. Nə yaxşı.

Bernard. Biz gecikirik.

Konstans. Bu elə vacibdir?
Bernard. O qədər də yox.

(Bentli içində vizit kartı olan xırda məcməyini əlində tutaraq daxil olur. Onu Konstansa verir.

Vizit kartına baxanda Konstansın üzündə çaşqınlıq əmələ gəlir.)

Konstans. Qəribədir.

Con. Konstans, nə baş verib?

Konstans. Heç nə. *(Bir neçə dəqiqə fikirləşir.)* O, aşağıdadır?

Bentli. Bəli, madam.

Konstans. Başa düşə bilmirəm, niyə axı o, mənə vizit kartını göndərib. Onu bura dəvət elə.

Bentli. Baş üstə, madam.

285

(Bentli çıxır.)

Con. Konstans, kimdir axı?

Konstans. Mari-Luiza, əyləş.

Mari-Luiza. Mən qaçıb getməliyəm, elə sən də.

Konstans. Hələ vaxta var. Bu şlyapa xoşuna gəlirmi?

Mari-Luiza. Hə, çox yaraşığıdır.

Konstans. Con, sən burada nə eləyirsən? Məgər pasientin yoxdur?

Con. İki-üç nəfər var. Mən elə aşağı düşməyə hazırlaşmışdım. Amma fikirləşdim, bir siqaret çəksəm, pis olmaz. *(Əlini cibinə aparır.)* Portsiqarımı harasa qoymuşam. Konstans, sən görməmişən ki?

Konstans. Yox, görməmişəm.

Con. Səhərdən axtarıram. Özüm də bilmirəm, hara qoymuşam. Gərək xəstəxanaya zəng vurub öyrənəm, bəlkə, oradadır.

Konstans. Ümid eləyirəm ki, sən onu itirməmişən.

Con. Yox, əlbəttə ki, yox. Yəqin, harasa qoymuşam.

(Qapı açılır və Bentli qonağın gəlişini xəbər verir.)

Bentli. Mister Mortimer Darhem.

Mari-Luiza *(dəhşət içində)*. Ooo!

Konstans *(onun qolunu sıxır)*. Sakit dur, axmaq.

(Mortimer Darhem daxil olur. O, qırmızısıfətli və çılğın xarakterli, qırx yaşlı cüssəli bir kişidir. Elə indi də onun bütün vücudu əsir. Bentli çıxır.)

Konstans. Salam, Mortimer. Bu vaxtlar biz tərəflərdə xeyir ola? Mənə vizit kartını göndərməyinin mənası nədir?

(Mortimer qonaq otağının ortasında dayanıb ətrafa baxır.)

Mari-Luiza. Mortimer, nə baş verib?

Mortimer (*qəzəbini güclə boğaraq Konstansa*). Fikirləşdim ki, ərinin mənim arvadımın məşuqu olduğunu bilməyin heç də sənə maraqsız olmaz.

Mari-Luiza. Mort!

Konstans (*bir əliylə Mari-Luizanın qolunu sıxaraq çox soyuqqanlıqla*). Doğrudan? Nədən belə düşünürsən?

Mortimer (*cibindən qızıl portsiqar çıxararaq*). Tanıyırsan? Dünən axşam arvadımın yastığının altından tapmışam.

Konstans. Nə yaxşı oldu. Mən də bayaqdan başımı sındırıram ki, görəni, onu hara qoymuşam. (*Portsiqarı ondan alır.*) Sənə həddən artıq minnətdaram.

Mortimer (*əşəbi tərzdə*). Bu, sənin portsiqarın deyil.

Konstans. Mənimdir. Mən Mari-Luizanın çarpayısının üstə oturmuşdum. Görünür, onu qeyri-ixtiyari yastığın altına basmışam.

Mortimer. Onun üstündə Conun adı yazılıb.

Konstans. Bilirəm. Bu portsiqarı ona bir səxavətli pasienti bağışlamışdı, mən də qərara aldım ki, belə hədiyyə onu xarab eləyər. Odur ki özümə götürdüm.

Mortimer. Konstans, sən məni axmaqı hesab eləyirsən?

Konstans. Mənim əziz Mortim, əgər o portsiqar mənim deyilsə, nədən onu özümünkü sayım?

Mortimer. Onlar birlikdə şam eləyiblər.

Konstans. Zavallı Mortim, mənim xəbərim var. Sən Sitiyə, ya də nə bilim, harasa ziyafətə gedəndə Mari-Luiza zəng eləyib soruşdu ki, ona öz süfrəmizdə yer eləyə bilirikmi?

Mortimer. Deməli, o, burada şam eləyib?

Konstans. Məgər özü sənə deməyib?

Mortimer. Deyib.

Konstans. Bunu sübut eləmək çətin deyil. Əgər sən mənə inanmırsansa, indi eşikağasını çağıraraq, özün ondan soruşarsan... Con, zəhmət olmasa, zəngi bas.

Mortimer (*özünü itirmiş halda*). Lazım deyil. Əlbəttə ki, mən sənə sözünü inanıram.

Konstans. Sən çox nəcib insansan. Məni alçalmağa qoymadığın üçün sənə minnətdaram. Əgər sən eşikağasından mənim sözlərimin təsdiqini öyrənmək istəsəydin, çox pis vəziyyətdə qalardım.

Mortimer. Əgər Mari-Luiza burada şam eləyibsə, bəs onda sən onun çarpayısının üstündə nə gəzirdin?

Konstans. Conu cərrahiyyə əməliyyatı üçün təcili xəstəxanaya çağıranda Mari-Luiza mənə Parisdən göndərilən təzə libaslarını göstərmək istədi. Odur ki sizə dəyməli oldum. Həmin gecə çox gözəl hava var idi. Sən də xatırlayırsan, eləmi?

Mortimer. Lənət şeytana, mənim havaya fikir verməyə vaxtım nə gəzir.

Konstans. Biz əldən düşənəcən hər şeyi ölçüb-biçdik. Sonra Mari-Luiza yerinə uzandı, mən də yanında oturdum. Oradan-buradan söhbət elədik.

Mortimer. Əgər yorulmuşdunsa, niyə evinizə qayıtmadın?

Konstans. Con söz vermişdi ki, əməliyyatdan sonra dalımca gələcək.

Mortimer. Gəldimi? Saat neçədə?

Con. Gələ bilmədim. Əməliyyat uzun çəkdi. Nadir hallarda belə olur, kəsirsən, kəsirsən, özün də bilmirsən, harada dayanasan. Nə dediyimi anlayırsan, eləmi, Mortimer?

Mortimer. Yox, anlamıram, mən haradan bilim?

Konstans. Olan budur. Sən Conla Mari-Luizaya qarşı dəhşətli ittihamlar irəli sürdün. Məni də çox dilxor elədin. Amma mən hər şeyi sonacan eşitməyincə təmkinimi pozmayacağam. Öz sübutlarını ortaya qoy.

Mortimer. Sübut? Nə sübut? Bəs portsıqar? Onu tapmaq, təbii ki, mənim üçün ikiylə ikinin cavabı kimi aydın bir şey idi.

Konstans (*gözlərini oynadaraq*). Bu, mənə də aydındır, amma bəs onda cavab nədən beş oldu?

Mortimer (*yerin ayağının altından qaçdığını bürüzə verməmək üçün özünü birtəhər toparlayır*). Necə olub ki, mən belə səhv eləmişəm?!

Konstans. Bizim içimizdəkilərdən ən varlısı da səhv eləyə bilər. Yadımdadır, Pirpont Morqan öləndə onun artıq bir sent belə dəyəri olmayan yeddi milyon dollarlıq aksiyaları tapıldı.

Mortimer (*çaşqın halda*). Bunun mənim üçün necə bir sarsıntı olduğunu sən təsəvvürünə belə gətirə bilmərsən. Mən Mari-Luizaya özüm qədər inanırdım. O portsıqar məni səksəndirdi. Başqa heç nə haqqında düşünə bilmirdim, qorxurdum, başıma hava gələ.

Konstans. Demək istəyirsən, yalnız Mari-Luizanın otağından mənim portsıqarımı tapdığına görə bura gəlib bu biədəb səhnəni qurmusan? Mən buna inana bilmirəm. Sən axı müdrik, təcrübəli, yetkin bir insansan. Əlbəttə, sənə başqa dəlillərin də olmalıdır. Sən nəsə sözü axıracan demirsən. Mənim hissələrimə rəhmin gəlməsin. Sən artıq o qədər çox söz demisən ki, hər şeyi sonuna çatdırmağa, sadəcə borclusan. Mən hər şeyi tam çıpaqlıqla bilmək istəyirəm.

(Pauza. Mortimer özünü tamam itirmiş halda, gah astadan ağlayan Mari-Luizaya, gah da Konstansa baxır.)

Mortimer. Deyəsən, mən özümü tamam biabır elədim.

Konstans. Görünür, həqiqətən də, belədir.

Mortimer. Çox təəssüf eləyirəm, Konstans, məni bağışla.

Konstans. Məndən narahat olma. Sən məni qəddarcasına alçaltdın. İçimə Cona qarşı şübhə toxumu saldın, hansı ki, heç vaxt...

(Söz axtarır.)

Missis Kalver (*kömək eləyir*). Cücərməli deyil.

Konstans. Kök atmalı deyil. Mən birtəhər keçinə-
rəm. Sən Mari-Luizadan üzr istəməlisən.

Mortimer (*yaltaqlıqla*). Mari-Luiza.

Mari-Luiza. Toxunma mənə! Yaxın gəlmə!

Mortimer (*kədərli baxışlarla Konstansa*). Qısqanclığın insanı nə hala saldığını sən də bilirən axı.

Konstans. Mən haradan bilirəm? Məncə, bu ən böyük, ən bağışlanılmaz günahdır.

Mortimer (*Mari-Luizaya*). Mari-Luiza mən baş verənlərdən elə təəssüflənirəm ki... Sən mənim günahımdan keçəcəksən?

Mari-Luiza. Sən bütün dostlarımla gözü qarşısında məni alçaltdın. Konstansı necə istədiyimi özün yaxşı bilirən. Sən kimi istəsən, mənə məşuq çıxara bilərdin, bircə Condan başqa!

Konstans. Bircə ən yaxın rəfiqənin ərindən başqa. Südsatan, pəncərəsilən, kimi gəldi, deyə bilərdin, bircə ən yaxın rəfiqənin ərindən başqa.

Mortimer. Mən lap heyvanam. Özüm də bilmirəm, nədən belə oldu. Mən bu hərəkətləri qeyri-ixtiyari elədim.

Mari-Luiza. Bütün bu illər boyu mən səni necə də sevmişəm, heç vaxt heç kim səni mənim qədər sevməyib. Bu, mənə qarşı qəddarlıqdır, qəddarlıqdır!

Mortimer. Gedək, əzizim. Sənə nə deməli olduğumu burada deyə bilmirəm.

Mari-Luiza. Yox, yox, yox!

Konstans (*yüngülcə Mortimerin çiyinə toxunur*). Morti, yaxşısı budur, o, bir az burada qalsın. Sən gedəndən sonra onunla danışaram. Əlbəttə ki, o çox dilxordur. Özün də bilirən ki, o, hər şeyi necə həssaslıqla qəbul eləyir.

Mortimer. Biz doqquza iyirmi beş dəqiqə işləmiş Vankuverslərdə şam yeməyində olmalıyıq.

Konstans. Sənə söz verirəm ki, əynini dəyişmək üçün o, doqquzun yarısında evdə olacaq.

Mortimer. O, mənə daha bir şans verəcəkmimi?

Konstans. Əlbəttə, əlbəttə.

Mortimer. Onun yolunda mən hər şeyə hazırım. (*Konstans barmağını dodağına aparıb sonra qoluna işarə eləyir. Mortimer bu işarəni dərhal anlaya bilmir, məsələ ona çatanda sevincək başını tərpədir.*) Sən dünyanın ən ağıllı qadınısan. (*Gedərkən dayanıb əlini Cona uzadır.*) Dost, sən mənə əlini verəcəksənmi? Mən bir qələtdi elədim, amma qələtimi etiraf eləməyə də kişiliyim çatdı.

Con (*ürəklə*). Əlbəttə, dost. Səninlə razıyam, əlbəttə, arvadının yastığı altında portsıqarı kim tapsa, şübhələnər. Əgər bilsəydim, Konstans belə bahalı hədiyyəni başqa yerdə qoya bilər, ömrümdə ona bu portsıqarı verməzdim.

Mortimer. Çıynımdən nə boyda yük götürüldüyünü təsəvvürünə belə gətirə bilməzsən. Bura mən iki yüz yaşlı qoca kimi gəlmişdim, buradan həyatının bütün sevincləri hələ qarşıda olan ikiyaşlı körpə kimi gedəcəyəm.

(Çıxır. Mortimerin ardınca qapı örtülən kimi qonaq otağında bayaqdan hökm sürən ab-hava dəyişir. Gərginlik yerini yüngüllüyə verir.)

290

Con. Konstans, sən lap çaxmaq daşısan. Mən bunu heç vaxt unutmam. Heç vaxt, sən nəfəsimə qədər. İlahi, sən necə də səbir yiyəsiymişsən. Mən o dünyanı görüb gəldim, amma sənin tükün də tərپənmirdi.

Konstans. Yeri gəlmişkən, bu da sənin portsıqarın. Gərək bunun ucuna bir halqa keçirib saat kimi özünə zəncirləyəsən.

Con. Yox, yox. Qoy sənin olsun. Mən belə sürprizlər üçün daha qocayam.

Konstans. Yeri gəlmişkən, sizin evə necə keçdiyinizi başqa görənlər olubmu?

Con. Yox, biz Mari-Luizanın öz açarından istifadə eləmişdik.

Konstans. Yaxşı eləmişiniz. Əgər Mortimer qulluqçulardan nəsə öyrənmək istəsə, onların deməyə sözü olmayacaq. Mən riskə getməyə məcbur idim.

Mari-Luiza (*xəcalət hissiylə*). Ah, Konstans, indi sənin mənim barəmdə nə fikirdə olduğunu yaxşı başa düşürəm.

Konstans. Mənmi? Mən elə əvvəlki fikrimdə qalırım. Səni çox nəcib insan kimi qəbul eləyirəm, Mari-Luiza.

Mari-Luiza. Yox, bu ola bilməz. Mən özümü elə iyrenc apardım ki. Özümü ən alçaq insan kimi hiss eləyirəm. Sən məndən qisasını ala bilərdin, amma imkandan istifadə eləmədin. Mən xəcalətdən yer ayrılırsa, yerə girərəm.

Konstans (*təbəssümlə*). Conu toruna saldığına, yoxsa ələ keçdiyinə görə?

Mari-Luiza. Ah, Konstans belə qəddar olma. Ürəyində nə söz varsa, hamısını de, söy, ağla, üstümə qışqır, amma üzümə gülmə. Mən dəhşətli vəziyyətdəyəm.

Konstans. Sən istəyirsən ki, mən burada qısqanclıq səhnəsi quram. Bəli, mən təəssüflənirəm. Amma məsələ burasındadır ki, Mortimerin dediklərində mənim üçün təzə bir şey yox idi.

Mari-Luiza (*dəhşət içində*). Sən hər şeyi bilirdin?

Konstans. Bəs necə, əzizim. Bu son altı ayı bütün bacarığımı işə salmışdım ki, dostlar, doğmalar sizin bu dəhşətli sirrini mənimlə bölüşməsinlər. Bu, mənə elə də asan başa gəlmədi. Anam həyatın hər cikinə-bikinə bələdliyi, Marta dəlilik dərəcəsinə olan həqiqətpərəstliyi, Barbara susqun təəssüflüyü ilə günümü qara eləmişdi. Amma bu günə, yəni, gizlin aşkar olana qədər mən, əgər loru dillə desəm, başıma qaxınc ediləcək bütün dəlilləri istehzayla qarşılayırdım.

Mari-Luiza. Niyə, niyə axı? Bu ki insanlıqdan deyil. Niyə sən nəsə eləmədin?

Konstans. Bax bu, əzizim, öz işidir.

Mari-Luiza (*məsələnin nə yerdə olduğunu bilən insan kimi*). Hə, anlayıram.

Konstans (*kifayət qədər kəskin tərzdə*). Yox, anlamırsan. Mən Cona olan sədaqətimi ömrüm boyu qorumuşam. Və sizin bu eşqbazlığınıza dözməyim də özümünkünü gizlətmək üçün olmayıb.

Mari-Luiza (*halı özündə deyil*). Həmişə elə bilmişəm ki, sən ürəyində mənə gülürsən.

Konstans (*ürək açıqlığıyla*). Əzizim, bu qədər vaxtı sənə mane olmadığımıza görə istəməzdim ki, mənə acığın tutsun.

Mari-Luiza. Mənim başım fırlanır.

Konstans. Belə gözəl başa fırlanmaq olmaz. Niyə axı uzanmayasan? Axı sən Vankuverslərin verdiyi şam yeməyində yaxşı görünməlisən.

Mari-Luiza. Maraqlıdır, görəsən, Mortimer indi haradadır?

Konstans. Yadındamı, bu günlərdə mənə mirvari qolbağını göstərib dedin ki, Mortimerin fikrincə, bu çox bahalı şeydir. Bax belə, indi Mortimer onu sənə almaq üçün «Kartye»yə gedib.

Mari-Luiza (*dərhal özünə gəlir*). Oh, Konstans, sən belə güman eləyirsən?

Konstans. Fikrimcə, bütün kişilər ucdantutma bir şeyi bilir ki, əgər zərif qadın qəlbinə yara vurubsa, onu sağaltmağın yeganə darmanı zərgərdən bahalı ziynət əşyası almaqdır.

Mari-Luiza. Həmin qolbağını bu axşam şam yeməyinə taxmaq üçün evə gətirmək necə, ağılına gələcəkmi?

Konstans. Əzizim, axmaq olma, bircə o qolbağıyla sakitləşmə. Yadda saxla ki, Mortimer səni dəhşətli şəkildə təhqir eləyib, heç bir kişinin deməyə cəsarət eləmədiyi bir ittihamı hamının gözü qabağında sənə qarşı irəli sürüb, ona olan məhəbbətini tapdaq altına salıb, ona olan inamını tamamilə qırıb.

Mari-Luiza. Sən necə də haqlısan, Konstans.

Konstans. Yəqin, özünü necə aparmalı olduğunu sənə öyrətməyim artıqdır. Onunla danışmaqdan imtina elə, öz müdafiəsi üçün ağızından bircə kəlmə söz çıxarmağa aman vermə. Necə əzazil olduğunu ona anlatmaq üçün ağıla, amma həddini aşma, sonra gözlərinin altı şişər. De ki, onu tərkləyirsən və hönkürə-hönkürə qapıya sarı yeri, amma o qədər də yeyin addımlarla yox ki, sən qapını açanacan gəlib çata bilsin. Eyni sözü deyə-deyə dur. Bu, kişiləri hövsələdən çıxarar. Əgər o, nəşə desə, fikir vermə, öz işində ol. Nəhayət, elə ki onu son həddə çatdırdın, başı şişməyə başladı, canından tər su kimi axdı, nə elədiyini başa düşdü, bax, onda yumşal. Səbəb də bu olsun ki, bəs təbiətən çox xeyirxah, kin saxlamayan olduğundan ürək qırmamaq üçün o mirvari qolbağını ondan alırsan. Bəli, o qolbağını qəbul eləmirsən, yalnız ürək qırmamaq üçün alırsan. Hansına ki, o bədbəxt elə indicə on min funt sayıb.

Mari-Luiza (*özündən razı halda*). On iki min, əzizim.

Konstans. Özü də təşəkkür eləmə. Özünü aşağılama. Onun hədiyyəsini almaqla göstərdiyin mərhəmətə görə qoy o, sənə təşəkkür eləsin. Sən məşinlasan?

Mari-Luiza. Yox, elə haldaydım ki, taksilə gələsi oldum.

Konstans. Con, Mari-Luizanı taksilə ötür.

Mari-Luiza. Yox, Con lazım deyil. Mən istəmirəm. Mən axı nə qədər də olmasa, abır-həyamı gözləməliyəm.

Konstans. Eləmi? Yaxşı, səni Bernard ötürər.

Bernard. Məmnuniyyətlə.

Konstans (*Bernarda*). Tez qayıdacaqsan, eləmi?

Bernard. Bəs necə.

Mari-Luiza (*Konstansı öpərək*). Bu, məndən ötrü yaxşı dərs oldu. Mən axmaq deyiləm, Konstans. Hər bir dərs xeyrimədir.

Konstans. Ümid edirəm ki, daha, ən azı ehtiyatını əldən verməzsən.

(Mari-Luiza, ardınca da Bernard Kersal çıxır.)

Con. Sən Mari-Luizanın ərinə nə dediyini haradan bildin? Bizdəki şam yeməyini soruşuram.

Konstans. Mari-Luiza çox bıcı qadındır, əgər yalanın köhnəsi işə yarayırsa, təzəsini düzüb qoşan deyil.

Con. Əgər Mortimer Bentlinin dindirilməsinə israr eləsəydi, işlər şuluq olardı.

Konstans. Mən bilirdim ki, o israr eləməyəcək. Centlmenə yaraşmayan hərəkəti yalnız centlmenlər eləyə bilirlər. Özü də tərəddüdsüz. Mortimer hələ bu mərtəbəyə qalxmayıb. Ona görə də həddən artıq ehtiyatlıdır.

Marta (*çoxmənalı tərzdə*). Con, sənə elə gəlmirmi ki, pasientlərinin səni gözləməkdən gözləri saraldı?

Con. Qoy saralsın. Dəqiqələr ötdükcə əsəbləri gərilir, odur ki onlara iki yüz əlli funta başa gələcək əməliyyatı məsləhət görəndə imtina eləməyə halları olmur.

Marta (*dodaqlarını büzərək*). Çətin ki, sən mənim Konstansa deyəcəklərimi eşitmək istəyəsən.

Con. Məhz sənin məni ən tünd rənglərlə təsvir eləmək həvəsində olduğunu bildiyimdən dişimi-dişimə tutmalı olsam da, məsuliyyət hissini diqtə eləyir ki, dediklərini öz qulağımla eşidim.

Konstans. Son üç ayda Marta özünü səbir mücəssəməsi kimi aparıb, Con. Elə bilirəm, indi ürəyini boşaltmağa tam haqqı var.

Con. Əgər o susa bilmək xəstəliyindən əzab çəkirsə, ünvanı səhv salıb. Qoy psixoanalitikə müraciət eləsin.

Marta. Mən yalnız bir şey deyəcəyəm, Con. Əgər məni dinləsən, şad olaram. (*Konstansa*) Başa düşmürəm, nədən sən o iyrenc qadının zibilinin üstünü örtürsən? Belə

qənaətə gəlirəm ki, səbəb yalnız daha böyük qalmaqaldan qaçmaq...

Missis Kalver (*sözünü kəsərək*). Əzizim, sözünə davam eləməzdən öncə icazə ver bir kəlmə də mən deyim. (*Konstansa*) Mənim əziz balam, yalvarıram sənə, tələsik qərar qəbul eləmə. Biz hər şeyi yaxşıca götür-qoy eləməliyik. Ən əvvəl Conu dinləməliyik.

Marta. Axı o nə deyə bilər?

Konstans (*istehzayla*). Doğrudan da, nə deyə bilər?

Con. Öz bəraətim üçün heç nə. Mən ailə həyatının nə olduğunu kifayət qədər yaxşı bilirəm...

Konstans (*gülərək sözünü kəsib*). Başqalarının ailə həyatını, bizim yox.

Con (*davam eləyərək*). Başa düşürəm ki, bu vəziyyətdən heç müqəddəs Qavriil də baş açə bilməzdi.

Konstans. Amma mənə elə gəlir ki, müqəddəs Qavriil heç vaxt bu vəziyyətə düşməzdi.

Con. Mən sənənin təyin edəcəyən bütün cəzaları çəkməyə hazırım.

Konstans (*istehzayla*). Heç bir kişi bundan yaxşı söz tapə bilməzdi.

Con. Sənənin məni yıxıb sürüyəcəyini gözləyirəm, Konstans. Buna tam haqqın var. Mən hər şeyə dözərəm. Lap həyatımı cəhənnəmə döndər. Mən buna layiqəm. Saçımndan tutub məni otaq boyu sürü. Sifətimə tüpür. Məni təpiklə. Qarşında dizin-dizin sürünəcəyəm. Torpaq yeyəcəyəm. Mənim bir adım var – çirkab. Çirkab!

Konstans. Əziz Con, nədən sənəni yıxıb sürüməliyəm?

Con. Sənə qarşı necə iyrənc hərəkət elədiyimi yaxşı başə düşürəm. Mənim sadıq, sevimli, yalnız ərinin qayğısına qalmaqlə məşğul olan həyat yoldaşım. İdeal ana, evdarlıqda tayı-bərabəri olmayan qadın. Məndən on dəfə yaxşı bir insan. Bütün bunlar hamısı səndə cəmləşib. Heç olmasa, zərrə qədər abır-həyam olsaydı, sənənlə belə rəftar eləməzdim. Bəraətim üçün sözüm yoxdur.

Marta (*onun sözünü kəsərək*). Sən bütün doğmalar, dostlar qarşısında onu alçaltdın.

Con. Bu nə centlmenə, nə də adi bir kişiyə yaraşan hərəkətdir.

Marta. Bu bağışlanılmaz hərəkətdir.

Con. Mən hər cəhətdən günahkaram.

Marta. Əgər ona məhəbbətin yox idisə, heç olmasa, hörmətin olardı.

Con. Mən özümü ürəksiz və məqsədsiz bir insan kimi apardım.

Konstans. Dediklərinizə mənim, sadəcə, heç bir əlavəm yoxdur.

Marta. Lazım deyil. Sən tamamilə haqlısan. Bu artıq elə bir həddir ki, kişini yıxıb sürümək qadın ləyaqətinə yaraşmaz. Əgər Con fikirləşirsə, Konstans bu vəziyyətdə söyüşlə, əl-qol atmaqla özünü alçaldacaq, deməli, qadınları yaxşı tanımır. (Cona) Elə bilirəm, Konstansın sərbəstlik qazanmasının qarşısında maneə olmamağa kişiliyin çatar.

Missis Kalver. Ah, Konstans, ümidvaram, sən boşanmaq istəmirsən?

Marta. Ana, sən necə də haqsızsan. Məgər o, ona hörmət eləməyən bir kişiylə bir damın altında yaşaya bilər? Bir sözünə inanmadığın və nifrət etdiyin bir kişiylə birgə həyata həyat demək olarmı? Hələ, üstəlik, onların övladlarını düşün. Məgər Konstans bundan sonra qızının bu monstr yanında böyüməyinə razı olarmı?

Konstans. Con həmişə çox gözəl ata olub. Bunu deməmək günahdır.

Missis Kalver. Əzizim, çox da qəddar olma. Yaxşı başa düşürəm, indi ürəyin necə qan ağlayır, amma ayıq başla fikirləş, dərdinin fitvasına getmə, sonra peşiman olarsan.

Konstans. Mənim ürəyim qan-zad ağlamır. Əksinə, oradan bal damır.

Missis Kalver. Əzizim, anan heç vaxt səni aldatmaz. Mən sənin hikkəni və heyrətini aydın görürəm. Belə vəziyyətdə bu təbiidir.

Konstans. Amma mən öz ürəyimə baxanda orada heyrətin izini də görmürəm. Məni heyrətləndirən yalnız Conun səfəhliyidir ki, onun da ucbatından hər şey üzə çıxdı.

Con. İmkən ver, bir kəlmə də mən deyim. Mən bacardığımı elədim, amma mələklər aman vermədi.

Konstans. Mələklərin siqaret çəkmək kimi pis vərdişi yoxdur.

Con. Amma əgər, heç olmasa, bir qullab vursaydılar, ömür boyu tərgidə bilməzdilər.

Missis Kalver. Konstans, əzizim, belə xudbin olma. Bu, ürəkdən ağrını götürməyin ən pis yoludur. Gəl ananın qucağına, canım mənim, qoşa ağlayaq. O dəqiqə yüngülləşəcəksən.

Konstans. Ana, sənə çox minnətdaram, amma ölsəm də, gözümdən bircə damla yaş çıxara bilmərəm.

Missis Kalver. Belə amansız olma. Əlbəttə, Con günahkardır. Mən bunu etiraf eləyirəm. O, özünü biədəb, çox biədəb aparıb. Amma kişilər zəif məxluqdurlar, həyasız qadınlar da bundan istifadə eləyirlər. Əminəm ki, o, sənə verdiyi bu əzaba görə peşmandır.

Marta. Konstans, məni heyrətləndirən odur ki, Conun gəzdiyini biləndə sənənin heç vecinə də olmadı.

Konstans. Doğrusu, elə düşündüm ki, bu, mənim vecimə olmamalıdır.

Marta (*təaccüblə*). Məgər sən onun arvadı deyilsən?

Konstans. Conla mən xoşbəxt insanlarıq. Biz ideal cütlük olmuşuq.

Marta. Sən necə belə danışa bilərsən?

Konstans. Biz beş il bir-birimizdən ötrü əldən getmişik. Heç bir ailədə məhəbbət bu qədər tab gətirə bilməz. Bəli, bizim bal ayımız düz beş il çəkdi, sonra isə taleyin bizə daha bir hədiyyəsi oldu – bu məhəbbət hissi hər ikimizi eyni vaxtda tərək etdi.

Con. Mən etiraz eləyirəm, Konstans. Sənə olan məhəbbətim məni heç vaxt tərək etməyib.

Konstans. Mən başqa söz demək istəyirəm, əzizim. Sənənin məhəbbətinə mənim zərrə qədər də şübhəm yoxdur. Mənim sevgim də səngiməyib. Biz bir-birimizin maraqlarını bölüşürdük, birlikdə olmağın ləzzətini yaşayırdıq, sənənin uğurların məni qürreləndirirdi, xəstələnəndə qayğıyla başımın üstünü kəsdirirdin. Biz eyni zarafata gülür, eyni həyəcanı yaşayırdıq. Mən məhəbbət telləriylə bir-birinə bizim qədər bağlı olan ikinci bir cütlük tanıyırdım. Amma vicdanla de, son on ildə də sən məni sevirdin?

Con. Məgər on beş il evli olan bir kişidən belə şey gözləmək...

Konstans. Əzizim, məni sənənin bəraətin maraqlandırır. Mən səndən sadə və aydın cavab gözləyirəm.

Con. Böyük mənada mən səni hamıdan üstün sayıram. Sənənin qədər bəyəndiyim ikinci bir şəxs yoxdur. Rastı-

ma çıxanlar arasında sən ən gözəlisən. Və mən lap sənin yüz yaşında da belə deməkdən yorulmayacağam.

Konstans. Mənim pilləkəndən gələn addım səslərimi eşidəndə ürəyin çırpınırmı? Otağa girən kimi səndə güclü əllərinlə məni bağrına basmaq həvəsi oyanırmı? Nəse mən bunu hiss eləmirəm.

Con. Çünki mən axmaq kimi görünmək istəmirəm.

Konstans. Onda, deməli, mən öz sualıma cavab ala bildim. Artıq nə sən mənə, nə mən sənə aşıqəm.

Con. Sən bu haqda heç vaxt mənimlə danışmısan.

Konstans. Fikrimcə, ər-arvadlar bir-biriylə bizdən qat-qat artıq danışır. Amma elə nüanslar var ki, bir-birinə doğma olan iki insan bunu yaxşı bilsə də, özlərini elə aparırlar ki, guya, bilmirlər. Güman eləyirlər ki, belə olmağı hər ikisinin xeyrinədir.

Con. Sən nədən bu qənaətə gəlmisən?

Konstans. İndi sənə deyəcəyəm. Bir dəfə biz rəqs eləyəndə aşkar elədim ki, hərəkətlərimiz əvvəlki qədərsinxron alınmır. Məsələ mənim fikrimin dağınıq olmasındaydı. Bizimlə yanaşı rəqs eləyən bir qadının saç düzümünə baxıb fikirləşdim ki, görən, beləsi mənə yaraşar? Sonra sənə baxıb gördüm ki, onun ayaqlarına məftun olmusan. Elə onda anladım ki, sən daha məni sevmirsən. Dərindən nəfəs aldım, çünki artıq mənim də sənə sevgim ölmüşdü.

Con. Etiraf eləməliyəm ki, bu heç mənim ağılıma da gəlməyib.

Konstans. Bilirəm. Vurğunluq müvəqqəti bir şeydir. Kişinin ağılına da gəlməz ki, qadın onu sevməyə bilər. Əzizim, qəti narahat olma, bu, sizin cinsin çox nadir çatışmazlıqlarından biridir.

Marta. Sən bu sözlərlə mənə, anama işarə eləyirsən ki, bundan sonra Conun eşq macəraları bir-birini sıraladı, o da doydum demədi.

Konstans. Onu illər sonrası ilk dəfə pis ayaqda, ən dar cığırdı yaxaladıq deyə, gəl elə düşünək ki, heç də vəfasız olmayıb. Sən mənə qarşı acıqlı deyilsən ki, Con?

Con. Yox, əzizim, acıqlı deyiləm... Amma bir az dilxoram. Elə bilirəm ki, sən məni gülüş hədəfinə çevirmisən. Ağılıma da gəlməzdi ki, mənə olan hissələrin belə dəyişə bilər. Əlbəttə, bu, mənim xoşuma gəlmir.

Konstans. Bəsdir görək. Sən ki ağılı-başı yerində olan adamsan. Doğrudanmı, elə bilirdin ki, mən bütün bu illərimi cavabsız ehtirasıma həsr eləməyə hazırım? Hansı ki, uzağı, bunun qarşılığında yalnız dostluq və doğmalığ qazanacağam? Məgər bilmirsən ki, böyründə özünün sevmədiyini bir qadının sənə sevdini hiss eləməkdən əzablı bir şey yoxdur?

Con. Sənlə əzab yanaşı dayana bilməz, Konstans.

Konstans (*hava öpüşü göndərərək*). Doğrudanmı, sən bizim necə xoşbəxt həyat sürdüyümüzü hiss eləmirsən? Biz Tanrının sevimliləriyik. Mən sənə hədiyyə etdiyini o beşillik xoşbəxtliyi ömrümün sonunacan unutmaram. Mən dəlicəsinə sənə aşiq idim və ömrümün sonunacan bu hiss mənə olacaq. Sən mənim kimi sevmirdin. Bizim bu məhəbbət nə səndən, nə də məndən ötrü yükə çevrildi. O yük birdən-birə boşaldı. Odur ki, səndə də, məndə də nə bir mübahisə, nə bir iddia yarandı, bəzən birində yenəcə başlayan, o birində çoxdan olan hirs-hikkə ikimizdə də olmadı, qarşılıqlı ittihamlar və sair kimi ağırlı şeylər olmadı. Bizim məhəbbət bilirsən, nəyi xatırladır? Eyni vaxtda hər iki tərəfdən dəqiqliklə doldurulmuş krossvordu. Bax elə buna görə də hamı bizi xoşbəxt sayırdı, bizi ideal cütlük hesab eləyirdi.

Marta. Demək istəyirsən ki, sən Conun Mari-Luizayla sevişdiyini biləndə heç nə hiss eləmədin, eləmi?

Konstans. İnsan təbiətən mükəmməl məxluq deyil. Etiraf eləyim ki, ilk əvvəl əsəbiləşdim, amma yalnız ilk əvvəl. Sonra qərara aldım ki, Cona görə əsəbiləşmək ağılsızlıqdır. Çünki başqası heç də ondan artıq deyil. Həm də axı mən elə də əzazil insan deyiləm, Cona ən isti hisslər bəsləyən, onun xoşbəxt olmasını arzulayan birisiyəm. Və əgər o, öz hisslərinə güc gəlmək istəyirsə, qıraq-bucaqda kimisə gözaltı eləyibsə... Mən düzmü izhar eləyirəm, Con?

Con. Mən hələ hisslərimə qarşı getməyi ağılıma gətirmirəm.

Konstans. Fikirləşdim ki, bəlkə, elə belə yaxşıdır. Yaxşı ki, onun diqqətinin mənim yaxın rəfiqəm cəlb eləyib. Bu halda bir ana kimi hər ikisini öz nəzarətimdə saxlaya bilərəm.

Con. Bu lap çox oldu, Konstans.

Konstans. Mari-Luiza çox yaxşıdır. Con kifirin biri-
siylə gəzsəydi, mənim xətrimə dəyərdi. Mari-Luiza çox var-
lıdır. Deməli, onun Conun puluna ehtiyacı yox idi. Həmin
pulları mən geninə-boluna öz evim üçün xərcləyə bilmi-
şəm. Mari-Luiza elə ağıllı deyil ki, səni öz nəzarətində saxla-
ya bilsin. Nə qədər ki sənin ürəyin mənə məxsus idi, bədə-
ninin onun olması fikriylə bəzişməli olmuşdum. Con, əgər
qıraqda bir başqasıyla gəzmək istəsəydin və məsləhət üçün
mənə müraciət eləsəydin, sənə yalnız Mari-Luizanı təklif
eləyərdim. Əgər sənə nəşə bir məşuqə arzulasaydım, seçi-
mim məhz Mari-Luiza olardı.

Con. Əzizim, elə başa düşdüm ki, biz sənə elə də
güclü kəf gəlməmişik. Sən elə müdriklik nümayiş eləyirsən
ki, elə bil, mənim bütün içimi görürsən.

Missis Kalver. Konstans, sən bu münasibətini
bəyənmirəm. Mənim vaxtımda əgər arvad kişisinin bir baş-
qasıyla gəzdiyini bilsəydi, hönkür-hönkür ağlayıb, düz üç
həftə anasının yanında qalardı. Ərinin peşimançılıq hissi
keçirdiyini, öz günahını yumaq üçün hər şeyə hazır olduđu-
nu görməyincə yanına qayıtmazdı.

Marta. Belə başa düşürük ki, sən Conla boşanmaq
fikirində deyilsən, eləmi?

Konstans. Bilirsiz, başa düşə bilmirəm, nədən qadın
ərinin, sadəcə, bir başqasıyla gəzdiyinə görə öz rahat evini
atmalı, yanındakı kişi nəfəsindən, qazancıdan ona düşən
heç də az olmayan paydan imtina etməlidir. Bu «bilirsiz»,
nəyə bənzəyir? Elə bil, burnunu kəsib atırsan ki, üzün
genişlənsin.

Marta. Mənim daha sözüüm yoxdur. Bunu təsəvvürü-
mə belə gətirə bilməzdim. Qadın oturub onu necə axmaq
yerinə qoyduqlarını təmkinlə müşahidə eləyir.

Konstans. Mənim zavallı Conum, sən özünü çox
səfeh apardın. Həyatda səfehlik naqislikdən pis sayılır. Çünki
naqisliyi birtəhər düzəltmək olar, amma, təəssüf ki, səfehliyi
düzəltmək mümkün deyil.

Con. Mən necə də axmaq olmuşam, Konstans. Özüm
də bunu bilirəm. Amma başına gələn başmaqçı olar. Bu
bir daha təkrarlanmayacaq.

Konstans. Demək istəyirsən ki, gələcəkdə ehtiyatını
əldən verməyəcəksən, hə?

Missis Kalver. Yox, Konstans, o demək istəyir ki, əsl dərs aldı, gələcəkdə şikayətlənməyə sənin heç bir əsasın olmayacaq.

Konstans. Mən həmişə elə bilmişəm, kişilər yalnız yaşlaşanda günahlardan azad olurlar. Çünki onda özləri də həyatda artıq yükə çevrilirlər, heç bir dəyərləri olmur. Gör-düyünüz kimi, Conun canı hələ çox suludur. Mənim hesablamalarımın görə, sən hələ bir on beş il də özünə korluq verən deyilsən, hə, əzizim?

Con. Qulaq as, Konstans, nəse məni sənə heç cür başa düşə bilmirəm. Bəzi sözlərin adamı lap hövsələdən çıxarır.

Konstans. Hər halda, elə bilirəm, Mari-Luizaya bir yox, bir neçə əvəz tapılacaq.

Con. Konstans, vicdanıma and içirəm ki...

300

Konstans. Vicdan sənə yeganə yerindir ki, ona əvəz tapa bilmərəm. Görürsənmi, mən sənə eşq macəralarını görməzliyə vuranda hər şey bizdə yağ kimi gedirdi. Amma indi vəziyyət pis tərəfə dəyişib. Sən məni çox qəliz vəziyyətə salmışan.

Con. Mən çox təəssüflənirəm, Konstans.

Marta. Konstans, sən ondan ayrılmaq istəyirsən?

Konstans. Yox, istəmirəm. Con, Barbaranın mənə iş təklif elədiyini unutmamışan ki? Mən imtina eləmişdim. Amma indi fikrimi dəyişib təklifi qəbul etmək istəyirəm.

Con. Niyə? Başa düşə bilmirəm, bunun nə mənası var?

Konstans. Çünki daha bütünlüklə səndən asılı olmaq istəmirəm, Con.

Con. Amma axı, mənim əzizim, qazandıqlarımın hamısı həm də sənindi. Səni hər şeylə təmin etmək mənim ən böyük sevincimdir. Tanrı da şahiddir ki, sənə tələbatın elə də böyük deyil.

Konstans. Səninlə razıyam. Con etiraf elə ki, bu vaxt mən özümü ağıllı aparmışam, eləmi? İndi isə mənim istəklərimə qarşı çıxma.

(Qısa pauza)

Con. Başa düşə bilmirəm, işləmək sənə nəyinə lazımdır axı? Amma əgər məsələni belə qoyursansa, bir kəlmə

də deyən deyiləm. Təbii ki, arzularını gerçəkləşdirmək sənin haqqındır.

Konstans. Bax bu lap gözəl oldu. İndi pasientlərinin yanına get. Yoxsa mən tək özümü yox, səni də saxlamalı olacağam.

Con. Səni öpə bilərəmmi?

Konstans. Niyə də yox?

Con (*onu öpür*). Deməli, bərişdiq?

Konstans. Bəriş və qarşılıqlı anlaşma. (*Con çıxır*.)

O çox şirin oğlandır, eləmi?

Missis Kalver. Konstans, nə plan qurmusan?

Konstans. Mənmi, ana? (*Onu sorğuya çəkir*.) Sən özün necə bilirsən?

Missis Kalver. Sənin baxışların xoşuma gəlmiş.

Konstans. Heyif. Amma çoxları bu baxışların qarşısında əriyib gedir.

Missis Kalver. Sən nəyə yaramaz bir şey düzüb-qoşmusan, amma onun məhz nə olduğunu anlamıram.

Marta. Başım çıxmır, Barbaranın yanında işləmək sənə nə verəcək?

Konstans. İldə min funtdan min beş yüz funta qədər pul.

Marta. Özün də bilirsən ki, mən pulu demirəm.

Konstans. Ev qadını olmaqdan bezmişəm.

Marta. Ev qadını dedikdə sən nəyi nəzərdə tutursan?

Konstans. Pulu verməyə yox, almağa öyrəncəli fahişəni.

Missis Kalver. Əzizim, səninin bu sözlərini atan eşit-səydi, nə deyərdi?

Konstans. Əzizim, iyirmi beş il əvvəl ölmüş bir centlemenin nə deyəcəyini bilmək üçün fal açdırmaq lazımdır. O, hazır cavab adam idi?

Missis Kalver. Əlbəttə, yox. O, yaxşı adam idi, amma başdan bir az xarab idi. Tanrılar da belələrinə çox sevdiklərindən onu tez öz yanlarına çağırırlar.

(Bernard Kersal qapını açıb
qonaq otağına baxır.)

Bernard. Gəlmək olar?

Konstans. Axır ki. Mən də elə bildim, yəqin, harada-sa ilişib qalmısan.

Bernard. Mənim maşınımı görəndə Luiza xahiş elədi ki, özüm onu aparım. Mən də imtina eləyə bilmədim.

Konstans. Deməli, sən onu evinə aparmısan?

Bernard. Yox, mənə dedi ki, mütləq saçını qaydaya salmalıdır. Mən onu Bond-stritdəki salona apardım.

Konstans. Bəs sonra?

Bernard. Dedi ki, özüm də bilmirəm, siz mənim bəməndə nə fikirdəsiniz.

Konstans. Qadınların əksəriyyəti kişinin fikri onu maraqlandırmasa da, belə deyir. Sən nə cavab verdin?

Bernard. Dedim, çalışıram, mənə qəti aidiyyəti olmayan məsələlər barədə fikir bildirməyim.

Konstans. Əzizim Bernard, səndə mənə ən xoş gələn şey özündən çıxmamaq bacarığıdır. Hətta yerlə göy birləşsə belə, sən ideal ingilis centlmeni olaraq qalacaqsan.

Bernard. Mən fikirləşdim ki, bu ən yerinə düşən cavabdır.

Konstans. Hə, əziz anam, daha səni burada saxlamağa cürət eləmirəm. Martayla sənin, yəqin, o qədər işiniz var ki.

Missis Kalver. İşimizi yadımıza saldığına görə təşəkkür. Gedək, Marta. Görüşənədək, əzizim, sağ ol, mister Kersal.

Bernard. Sağ olun.

Konstans (*Martaya*). Görüşənədək, əzizim. Dərdimə şirik olduğuna görə sənə minnətdaram. Ağır günümde mənə çox dayağ oldun.

Marta. Mən səni başa düşə bilmirəm, nə desən də, başıma girməyəcək.

Konstans. Sizə uğurlar. (*Missis Kalver və Marta çıxır. Bernard onların ardınca qapını bağlayır.*) Biz çoxmu gecikirik?

Bernard. O qədər çox gecikirik ki, bir neçə dəqiqə bizi xilas eləyə bilməz. Mənim sənə çox vacib bir sözüm var.

Konstans (*Bernarddan söz çəkə-çəkə*). Sənin, yoxsa mənim üçün vacib?

Bernard. Bu dəhşətli səhnənin məni necə təəssüfləndirdiyini təsəvvürünə belə gətirə bilməzsən.

Konstans. Elə düşünürəm, bunun bir işıqlı tərəfi də var.

Bernard. Mən yalnız bu gün həqiqəti bildim. Amma ağılıma da gəlməzdi ki, sən çoxdan bu məsələdən xəbərdarsan. Əgər bu qədər vaxtı bu boyda əzabı gülüş pərdəsi arxasında gizləyə bilmisənsə, sən çox güclü qadınsan. Əgər əvvəllər mən sənə, sadəcə, pərəstiş edirdimsə, indi on dəfə artıq pərəstiş eləyirəm.

Konstans. Bernard, sən məni lap utandırdın.

Bernard. Sənin nələr yaşadığını fikirləşəndə ürəyim qan ağlayır.

Konstans. Başqalarının bədbəxtliyini ürəyə belə yaxın qoymaq olmaz.

Bernard. Ürəyin nə vaxt nə istəsə, qulluğunda hazırım. Bu sözləri sənə deməyim üstündən heç bir saat da keçməyib. Ağılıma gəlməzdi ki, vaxt belə tez keçəcək. Artıq ruhuma hakim kəsilən məhəbbətimi gizlətməyə ehtiyac yoxdur. O, Konstans, mənə ərə gəl. Özün də bilirsən ki, sizin canbir qəlbə yaşadığınıza inanmaqda davam eləseydim, bu haqda bir kəlmə də deməzdim. O, səni sevmir. Nədən axı səni belə alçaldan birisiylə bir damın altında yaşayasan? Özü də bilirsən ki, neçə illərdir, sənə qarşı necə sədaqətliyəm. Sən özünü mənə etibar eləyə bilərsən. Çəkdiyin bu mənəvi əzabı sənə unutdurmaq üçün lazım gəlsə, həyatımı da qurban verərəm. Konstans, mənə ərə gələrsənmi?

Konstans. Əzizim, əlbəttə ki, Con özünü çox iyrənc aparıb, amma o, əvvəlki kimi mənim ərimdir.

Bernard. Yalnız kağızda. Sən qalmaqaldan yayınmaq üçün gücün çatanı elədin, indi əgər boşanmaq istəsən, o, sənə etiraz eləyə bilməz.

Konstans. Doğrudanmı, sən elə fikirləşirsən ki, Con özünü çox iyrənc aparıb?

Bernard (*heyrtlə*). Bəlkə, mənə demək istəyirsən ki, onunla Mari-Luiza arasındakı münasibətlərdə sənə nəşə şübhəli qalan məqamlar var?

Konstans. Yoxdur.

Bernard. Onda de görüm, nə məsələdir?

Konstans. Mənim doğma Bernardım, sən varlı adamlar üçün nikahın nə olduğu barədə nə vaxtsa düşünmüşsənmi? Fəhlə sinfiylə bağlı məsələ məlumdur. Arvad yemək bişirir, evi silib-süpürür, corabları yuyur, uşaqlara

baxır, onlara paltar tikir. Nə isə, o, öz qiymətinə uyğun borcdan çıxır. Amma indi gəl bizim zümrənin qadınlarına diqqət yetirək. Ev işlərini qulluqçular görür, əgər qadın özünə əziyyət verib doğmaq istəyirsə, uşaqlara dayələr baxır və imkan düşən kimi onlar özəl internat məktəblərə göndərilir. Gəl həqiqətin gözüünün içinə baxaq. Əslində, qadın kişinin ona sahib çıxmaq həvəsini ustalıqla dəyərləndirən bir məşuqədir. Bu həvəsdən bərk-bərk tutaraq kişini nikah mərasiminə tərəf çəkir. Səbəb də odur ki, hətta bu həvəs öləndən sonra da o kişiylə bir damın altında yaşaya bilsin.

Bernard. O həm də kişinin həyat yoldaşı və dostudur.

Konstans. Əzizim, ağılı başında olan hansı kişi brici klubda yox, evdə arvadıyla, yaxud da qolfu kişiylə yox, qadınla oynamaq istəyər? Muzdlu katib kişinin işinə onu sevən yarından daha çox yararır. Lap dərinə getsək, müasir arvad həşərat kimi bir şeydir.

Bernard. Mən səninlə razı deyiləm.

Konstans. Çünki zavallı dostum, mənə sevdiyini üçün həqiqətin gözüünün içinə baxa bilmirsən.

Bernard. Sənin nə demək istədiyini heç cür başa düşmürəm.

Konstans. Con mənə başım üstə dam, oturmağa yer, əyin-baş almağa, əylənməyə pul, yolum üçün avtomobil verir, cəmiyyətdə mənə mövqe qazandırır. Onun başqa çıxış yolu da yoxdur. Çünki on-on beş il mənə dəlicəsinə vurulub və bütün bu sadaladığımla razılışıb. Əlbəttə, əgər indi onun özündən soruşsan, deyər ki, dəliliyin məhəbbət qədər ötəri, ani növü yoxdur. Bu hərəkəti onun ya ürəyi-açıqlığından, ya da burnundan o yanı görməməsindən xəbər verir. Necə düşünürsən, onun bu ürəyi-açıqlığından və burnundan uzağı görə bilməməsi kimi qüsurundan istifadə eləməklə mən vicdansızlıq nümayiş elətdirmirəm ki?

Bernard. Nə mənada?

Konstans. Daha ucuz ala biləcəyi bir şey ona həddən artıq baha başa gəlib. Bu, daha ona lazım olmayacaq. Odur ki mən nədən tərəddüd eləməliyəm? Həvəsin, istəyini gec-tez söndüyünü mən başqalarından pis bilmirəm. Həvəs gəlir və gedir, bunun öteriliyinin səbəbini isə bilən yoxdur. Əminlik yalnız bir şeydədir: əgər həvəs öldüsə, bir də diril-

məyəcək. Ona görə də əgər Con lazım olan hər şeylə hələlik məni təmin eləyirsə, mənə qarşı naxələf çıxmasından şikayətlənməyə nə haqqım var? O, özünə bir oyuncaq alıb və əgər daha onunla oynamaq istəmirsə, özünü zorlamalı deyil ki? O, həmin oyuncağı alıb axı.

Bernard. Haqlısan, amma bu yalnız özü haqqında düşünən kişilərə aiddir. Bəs, qadın?

Konstans. Hesab eləmirəm ki, qadının vəziyyətinə təəssüflənmək lazımdır. Mən də yüz qızdan doxsan doqquzu kimi yalnız bir məqsədlə ərə getmişəm. Bunun yaşamaq üçün daha asan, daha yüngül və daha sərfəli üsul olduğu səbəbindən. On beş il ərdə olan bir qadın kişisinin ona qarşı naxələf çıxdığını biləndə ürəyi yox, qüruru sınır. Əgər həyata ayıq başla baxmağı bacarırsa, anlmalıdır ki, bu, arvadlıq adlı ümumilikdə çox xoş bir peşənin qaçılmaz tərəflərindəndir.

Bernard. Bununla da, sən məni bəyənmədiyini demək istəyirsən.

Konstans. Elə bilirsən, mənim prinsiplərim cəfəngiyatdır?

Bernard. Elə bilirəm ki, sən də məni mən səni sevdiyim qədər sevsəydin, bütün bunları ciddi qəbul eləməzdin. Sən hələ də Cona aşıqsən?

Konstans. O, mənə çox əziz bir insandır, eynimi açır, biz bir-birimizlə çox yaxşı yola gedirik, amma mən daha ona aşıq deyiləm.

Bernard. Sadaladıqların sənə kifayətdir? Səni həddən ziyadə yeknəsəq gələcək gözləmir ki? Doğrudanmı, sənə məhəbbət lazım deyil?

(Pauza. Konstans fikirli-fikirli
Bernarda baxır.)

Konstans (*cazibədar baxışlarla*). Əgər mənə məhəbbət lazım olsaydı, sənənin yanına gələrdim, Bernard.

Bernard. Konstans, sən ciddimi deyirsən. Doğrudanmı, sən mənə qarşı biganə deyilsən? Ah, mənim əzizim, sənənin ayaqların dəyən torpağa mən baş qoyaram!

(Konstansı bağına basıb ehtirasla
öpüslərə qərq edir.)

Konstans (*Bernardın qolları arasından çıxaraq*). Əzizim, tələsmə. Conun məni yedirib-ıçirdiyi bir vaxtda ona xəyanət etsəm, özümü bağışlamaram.

Bernard. Bəs əgər məni sevirənsə, onda necə?

Konstans. Mən demədim ki, səni sevirəm. Amma əgər sevsəm belə, nə qədər ki, Con məni lazım olanlarla təmin eləyir, ona olan sədaqətimi qoruyub-saxlayacağam. Bütün məsələ maddiyatdır. O, məni satın alıb və əgər mən onun pulunu ödədiyi malla ürəyim istəyən kimi rəftar eləsəm, özümü fahişədən də aşağı məxluq sayaram.

Bernard. Amma ümidim qalır, eləmi?

Konstans. İndi sən yalnız biz Reynlafa çatanacan oyunun qurtarmayacağına ümid eləyə bilərsən.

Bernard. İstənilən halda sən ora getmək istəyirsən, eləmi?

Konstans. Bəli.

Bernard. Çox yaxşı. (*Bütün ehtirasıyla*) Mən səni sevirəm.

Konstans. Onda aşağı düş, mühərriki işə sal, radiatora yağ tök, nə bilim, nə lazımdır elə. Mən bir dəqiqədən sonra yanıdayam. Zəng eləməliyəm.

Bernard. Oldu.

(Bernard gedir. Konstans telefon dəstəyini əlinə alır.)

Konstans. Meyflauer 2646... Barbara sənsən? Konstansdı. Ay yarım əvvəl mənə elədiyən təklif... qüvvəsində qalırımı? Neynək, mən onu qəbul eləməyə razıyam... Yox, yox, heç nə baş verməyib. Con lap əladır. Özün bilirsən ki, həmişəki kimi nazımı çəkməklə məşğuldur. Məsələ burasındadır ki, mən öz-özümü təmin eləmək istəyirəm. Nə vaxt işə başlaya bilərəm?.. Nə qədər tez olsa, yaxşıdır.

Üçüncü pərdə

Əhvalat əvvəlki məkanda cərəyan edir. Üstündən bir il ötüb. Günün ikinci yarısıdır. Konstans stol arxasında əyləşib məktub yazır. Eşikağası Barbara Fosettin və Martanın gəlişini xəbər verir.

Bentli. Missis Fosett və miss Kalver.
Konstans. O! Əyləşin. Mən bu saat...

Barbara. Biz astanada rastlaşdıq.

Marta. Ayaqüstü sənə dəymək istədim. Fikirləşdim, bəlkə, sənə nəşə köməyim lazım oldu.

Konstans. Sən çox nəzakətli sən, Marta. Amma, yəqin ki, köməyə ehtiyacım olmayacaq. Mən hazırım, hər şeyimi yığmışam. Ömrümdə ilk dəfə əminəm ki, heç nə yaddan çıxmayıb.

Barbara. Fikirləşdim ki, gəlib sənənlə sağollaşım.

Konstans. Əzizim, mən arxamca qapını bağlayan kimi iş danışmaq lazım deyil.

Barbara. Düzünə qalsa, mən elə iş üçün gəlmişəm. Səhər mənə bir evdən sifariş gəlib, onlar İtaliya üslubunda otaq istəyirlər.

Konstans. Sənin bu baxışların heç xoşuma gəlmir, Barbara.

Barbara. Mən də fikirləşdim, bir halda ki, sən İtaliyaya gedirsən, nədən oradakı mağazalara baş çəkib bəyəndiyin bir şey seçməyəsən.

Konstans. Ağılına da gətirmə. Bütün ili öküz kimi işləmişəm, yalnız dünən axşam saat altıda iş alətlərini bir kənara qoyub, çirkli kombinezonumu soyunub, alnımın tərini silib, rəngli-pasaqlı əllərimi yuyub özümə gəlmişəm. Sən dedin ki, mən altı həftəlik məzuniyyət götürə bilərəm.

Barbara. Etiraf edirəm ki, sən bu istirahəti zəhmətinlə qazanmışsan.

Konstans. Mən qapını arxamca bağlayan kimi zəhmətkeş ingilis fəhləsi qişafəsindən çıxıb yenidən ideal ingilis xanımı qişafəsinə düşmüşəm.

Marta. Səni heç vaxt belə gözəl əhvali-ruhiyyədə görməmişəm.

Konstans. Mən nəşə elmişəm, nəyəşə nail olmuşam. Və özümə söz vermişəm ki, qarşıdan gələn bu altı həftədə vanna otaqları, divar kağızları, mətbəx əlüzuyuları, marmar döşəmələr, portyerlər, mebel üzlükləri, soyuducular, daha nə bilim nələr, yuxuma da girməyəcək.

Barbara. Bunu heç mən də istəmirəm. Sadəcə, istəyirəm, sən İtaliyadan rəngli mebel dəsti, bir neçə güzgü gətirəsən.

Konstans. Yox, mən var gücümlə işləmişəm, özü də deyim ki, işimdən həzz almışam. İndi də istirahətdən həzz almaq istəyirəm.

Barbara. Özün bilərsən.

Marta. Konstans, əzizim, sənə sözüm var.

Konstans. Mən də elə bilirdim, sən artıq sözünü demisən. Adətən, sən mənə heç vaxt sirr açmırsan.

Marta. Ağına belə gəlməz ki, bu gün Bond-stritdə kimi görmüşəm.

Konstans. Ağıma gəlir. Mari-Luizanı.

Marta. Axı!

Konstans. Əzizim, heyif ki, səni dilxor eləməli olacağam. Bir saat əvvəl özü mənə zəng eləmişdi.

Marta. Amma mən elə bilirdim o, hələ bir ay da burada olmayacaq. Axı birillik getmişdi.

Konstans. Dünən axşam qayıdıb, indilərdə gəlib çıxar.

Marta. Bura?

Konstans. Hə. Dedi ki, mən evdən çıxanacan gəlib görüşəcək.

Marta. Maraqlıdır, görən, ona nə lazımdır?

Konstans. Bəlkə, ayrılığımızı daha da uzatmaq istəmir. Fikrimcə, bu istənilən halda, onun tərəfindən çox nəcib addımdır. Yaddan çıxarmayaq ki, o, yenidən qayıdıb, yəqin işi-gücü xirdəkdəndir.

Barbara. O, bütün dünyanı gəzib, eləmi?

Konstans. Hə, Malaziyada olub, Mortimerin o ölkədə biznes maraqları var, Çində olub, İngiltərəyə də Hindistandan üzüb gəliblər.

Marta. Dəfələrlə özüm sual vermişəm, görən, həmin biabırçı səhnədən sonra onları o uzaq səfərə sən yollamısan ki?

Konstans. O səhnə ki etiraf elə, əzizim, sənə sonsuz məmnunluq gətirdi.

Barbara. Şübhəsiz, onlar düzgün qərar qəbul etdilər.

Marta. Təbii ki, öz işindir, əzizim, amma onun şəhərdə peyda olduğu bir vaxtda sənin altı həftəliyə qeyb olmağın düzgündür mü?

Konstans. Biz zəhmətkeş qadınlar məzuniyyəti ancaq bizə veriləndə götürə bilərik.

Barbara. Con, əlbəttə ki, yaxşı dərs aldı. İkinci dəfə bu səhvi eləməz.

Marta. Elə düşünürsən ki, o daha Mari-Luizanı sevmir?

Konstans. Nə bilim. Bu da Con. Yaxşısı budur, özündən soruş.

(Bu zaman Con qonaq otağına daxil olur.)

309

Con. Nə soruşsun?

Marta (*özünü itirmədən*). Fikirləşirəm, görənlər, Konstans səfərdə olan müddətdə sən burada nəylə məşğul olacaqsan?

Con. Mənim o qədər işim var ki. Bilirsən, klubda daha tez-tez olacağam.

Marta. Təəssüf, vaxt ayıra bilmirsən. Gərək sən də məzuniyyət götürüb Konstansla gedəydin.

Barbara. Bu məsələdə mənim günahım yoxdur. Mən vaxt seçimini onun ixtiyarına buraxmışdım.

Konstans. Bilirsən, mən İtaliyaya getmək istəyirdim, amma Con qitənin elə ölkəsinə üstünlük verir ki, onu İngiltərədən fərqləndirmək mümkün olmasın.

Marta. Bəs Elen?

Konstans. Avqust üçün Xenlidə ev tutmuşuq. Conun orada qolf oynamaq, çayda çimmək imkanı olacaq, mən də işin başsız qalmaması üçün hər gün şəhərə gedəcəyəm.

Barbara. Əzizim, icazə versən, gedərdim. Ümidvaram ki, əla istirahət eləyəcəksən. Sənin buna tam haqqın var. Bilirsən, Con, əgər mən Konstans öz yanımda işləməyə razı sala bilməşməsə, deməli, çox ağıllı qadınam. Onun tayı-bərabəri yoxdur.

Con. Mən bu ideyanı əvvəldən bəyənmişəm. Hələ də bu qənaətimdə qalırım.

Barbara. Sən məni hələ də heç cür bağışlaya bilmirsən?

Con. Konstans israr eləyirdi, odur ki mənim susmaqdan başqa əlacım yox idi.

Barbara. Yaxşı yol.

Konstans (*onu öpərək*). Görüşənədək, əzizim, özünü çox yorma.

Marta. Mən də səninlə çıxıram, Barbara. Anam dedi ki, o da sağollaşmaq üçün gələcək.

Konstans. Lap yaxşı. Görüşənədək.

(Konstans hər ikisini
öpüb qapıya ötürür. Onlar gedirlər.)

310

Con. Konstans, mən belə başa düşdüm ki, sən Barbaranın təcili işləri olduğu üçün məzuniyyətini indi götürürsən.

Konstans. Məgər mən belə dedim?

Con. Bəli.

Konstans. Yadımda deyil.

Con. Əgər bilsəydim, sənə konkret vaxt ayrılmaıb, əlbəttə ki, mən də məzuniyyətimi ikimizə də uyğun olan vaxta...

Konstans (*sözünü kəsərək*). Sənə elə gəlmirmi ki, ər-arvad gərək məzuniyyətlərini eyni vaxta salmasın? Məzuniyyətin məğzi dincəlmək, havanı, şəraitı dəyişmək, yeni təəssüratlar qazanmaqdır. Səncə, kişi əgər məzuniyyətə arvadıyla getsə, bunları ala biləcək?

Con. Hər şey arvadın asılıdır.

Konstans. Mənim üçün belə cütlükləri otelin restoranında görməkdən qüssəli mənzərə yoxdur. Hər ikisi eyni stol arxasında, kişi qadınla qabaq-qənşər əyləşib, amma bir-birlərinə deməyə sözləri yoxdur.

Con. Boş sözdür. Əksər ər-arvad şən və xoşbəxttir.

Konstans. Hə, ola bilər, amma qadının barmağında nişan üzüyünə baxanda adama elə gəlir ki, onu çoxdan deyil, təzəcə taxıb.

Con. Biz həmişə yola getmişik. Mən sənin barmağına nişan üzüyü taxanda da mərasimə keçiş nəzarət eləyirdi. Güman eləyirəm ki, mənimlə darıxmazsan.

Konstans. Əksinə, sən həmişə məni qarnım cırlanacan güldürmüşsən. Məsələ mənim ciddiliyimdəydi. Qorxurdum ki, səni bezdirərəm. Ona görə də belə qərara gəldim ki, bir neçə həftəlik ayrılıq sənəin ancaq xeyrinə olar.

Con. Zarafatından heç qalmırsan.

Konstans. Hər halda, artıq nəyisə dəyişmək gecdir. Çamadanlar yığılıb, hamıyla sağollaşmışam. İnsanlar da bilirsənmi, öz aləmlərində artıq sənəinlə bir də ay yarımından sonra görüşəcəyini yəqinləşdirib səhəri gün qarşısında görəndə nəsə birtəhər olur.

Con. Hə... yəqin... Qulaq as, Konstans, səndən bir şey soruşmaq istəyirəm.

Konstans. Buyur.

Con. Mari-Luizanın qayıtdığından xəbərin varmı?

Konstans. Bəli. Söz verdi ki, mən yola çıxanacan gəlib görüşəcək. Məmnuniyyətlə onunla görüşəcəyəm.

Con. Onda səndən bir xahişim olacaq.

Konstans. Nə xahiş?

Con. Sən məni yaman gizlədin, xilas elədin. Mən sənəin bu mərhəmətinə həmişəlik bel bağlaya bilmərəm. Odur ki sənəin borcundan çıxmaq istəyirəm.

Konstans. Nəsə səni başa düşə bilmirəm.

Con. Mən Mari-Luizanı Mortimer bura gəlib, necə deyərlər, buynuz çıxardığı gündən görməmişəm. Mari-Luiza, təxminən, bir il burada olmayıb. Yaranan şəraitə nəzərə alaraq, əminəm ki, biz keçmiş münasibətləri bərpa eləyə bilmərik.

Konstans. Sən nədən bildin ki, onda belə bir həvəs yarana bilər?

Con. Onun öz gəlişini sənə xəbər verməsi nəsə məni narahat eləyir.

Konstans. Narahat eləyir? Bəzi qadınlar telefon aparatını görəndə, sadəcə, özlərini saxlaya bilmirlər, telefonçu qızın «nömrəni zəhmət olmasa» deməsini eşidəndə isə nəsə cavab verməlidir axı. Belə güman eləyirəm ki, Mari-Luizanın ağılına ən birinci bizim nömrə gəlib.

Con. Mari-Luizanın mənə dəlicəsinə vurulduğunu gizlətməyin mənası yoxdur.

Konstans. Yəqin, buna görə onu nə sən, nə də mən təqsirləndirə bilərik.

Con. Mən daşqəlbli görünmək istəmirəm, amma tale əgər bizim münasibətlərin üstündən xətt çəkdisə, ümid eləyirəm, bu həmişəlikdir.

Konstans. Sən azad insansan və istəklərinə uyğun hərəkət eləməyə tam haqqın var.

Con. Mən özümü düşünmürəm, Konstans. Məni Mari-Luizanın, amma etiraf eləyim ki, əsas da sənin gələcəyin narahat eləyir. Əgər mənimlə Mari-Luizanın münasibətlərinə bir yağlı nöqtə qoyulmasa, heç vaxt sənin gözünün içinə baxa bilmərəm.

Konstans. Sənin belə məsum və ucuz həzdən məhrum olacağına fikri mənə ağır gəlir.

Con. Əlbəttə, bu, ağır qərardır, amma əgər qəbul olunubsa, hesab eləyirəm ki, çevik hərəkət eləmək lazımdır.

312

Konstans. Səninlə tamamilə razıyam. Bilirsən, mən nə eləyəcəyəm? Mari-Luiza burada peyda olan kimi çıxıb sizi təkliddə qoyacağam.

Con. Amma mən tam əksini düşünürdüm.

Konstans. Niyə?

Con. Çünki qadın bu işin öhdəsindən kişidən qat-qat yaxşı gəlir. Ağılıma belə bir fikir gəlib: niyə axı sən ona hər şeyi izah eləməyəsən?

Konstans. Mən?

Con. Səndən nə gedir ki? Mən desəm yaxşı düşməz. Deyərsən, bəs, insan özünə hörmət qoymalıdır. Odur ki sən məsələni belə qoyursan: ya o, mənə yaxın gəlmir, ya da sən əks halda onu bütün şəhərdə biabır eləyirsən.

Konstans. Axı özün də bilirsən, mənim necə yumşaq ürəyim var. Əgər o hönkürüb ağlasa, sənsiz yaşaya bilmədiyini bəyan eləsə, əlbəttə ki, dözə bilməyib deyəcəm ki, lənət şeytana, qoy Con elə sənin olsun.

Con. Konstans, sən mənə belə badalaq vurmazsan.

Konstans. Niyə ki? Özün də bilirsən, sənin xoşbəxtliyin mənim üçün hər şeydən irəlidir.

Con (*qısa pauzadan sonra*). Konstans, səninlə tam açıq olmaq istəyirəm. Mari-Luizadan mən xirtdəyəcəm doymuşam.

Konstans. Əzizim, niyə əvvəlcədən belə demirdin?

Con. Konstans, özün yaxşı başa düşürsən ki, qadına belə şeyləri deməzlər.

Konstans. Başa düşürəm. Bu, onun heç xoşuna gəlməyəcək.

Con. Qadın qəribə məxluqdur. Əgər sən onu bezdirinsə, bunu azca da tərəddüd eləmədən birbaşa üzünə vuracaq, sənin reaksiyan qəti vecinə olmayacaq. Amma əgər kişi qadından bezirsə, yazıq bir göz qırpımındaca əclafə və qorxunc məxluqa çevrilir, cəhənnəm odunda yanmaq ona ünvanlanmış qarğışlardan ən yüngülü olur.

Konstans. Yaxşı, danışdıq, özüm əncam çəkərəm.

Con. Səndən bir dənədir. Amma onunla elə kobud davranmayacaqsan, eləmi? İstəməzdim, onun xətrinə dəyək. O elə xoşxasiyyət insandır. Elə deyilmi, Konstans?

Konstans. Səninlə tamamilə razıyam.

Con. Bu, onun üçün çox böyük zərbə olacaq.

Konstans. Qorxuram, bir xeyli müddət özünə gələ bilməsin.

Con. Ona başa sal ki, Con üçün də çətin olacaq. İstəmirəm ki, məndən pis təəssüratla ayrılınsın.

Konstans. Əlbəttə.

Con. Amma iki ayağını bir başmağa dirə ki, ayrılıq qaçılmazdır.

Konstans. Hər şey sən istəyən kimi olacaq.

Con. Sənsiz axı mən neylərdim, Konstans. And içirəm ki, sənin kimi arvadı çıraqla da gəzsən, tapa bilməzsən.

(Eşikağası Mari-Luizanın gəlişini xəbər verir.)

Bentli. Missis Darhem.

(Qadınlar mehribancasına qucaqlaşmış öpüşürlər.)

Mari-Luiza. Əzizim, səni yenidən görməyimə çox şadam. Bu nə gözəl gündür, nə gözəl gündür.

Konstans. Əzizim, sən çox gözəl görünürsən. Bu sənin təzə mirvari qolbağıdır?

Mari-Luiza. Qiyamətdir, elə deyilmi? Hindistanda Mortimer mənə tayı-bərabəri olmayan zümrüdlər də aldı. O, Con, necəsən?

Con. Təşəkkür edirəm, hər şey qaydasındadır.

Mari-Luiza. Son görüşümüzdən sonra kökəlmisən ki.

Con. Qəti.

Mari-Luiza. Amma mən arıqlamışam. (*Konstansa*) Yol qabağı sənə çatdığıma görə necə də şadam. Əgər geciksəydim, yanıb-yaxıldım. (*Cona*) Hara gedirsiniz?

Con. Heç hara. Konstans tək gedir.

Mari-Luiza. Hə, əlbəttə. Sən axı həmişə məşğulsan, düz demirəm?

Con. Elədir.

Mari-Luiza. Konstans burda olmadığı müddətdə ümidvaram ki, biz vaxt eləyib görüşəcəyik.

Con. Nə bilim.

Mari-Luiza. Mortimer indi qolfu əvvəlkindən xeyli yaxşı oynayır. O, məmnuniyyətlə sənə yarışa çıxar.

Con. Hə, əlbəttə. Elə mən də onunla. (*Çıxır.*)

Mari-Luiza. Elə istəyirdim ki, səni evdə tək tutam. Konstans, sənə deməyə o qədər sözüüm var. Con necə də diqqətli. Dərhal çıxıb getdi. Ondan başlamaq istəyirəm ki, hər şey yağ kimi alındı. Sən tamam haqlıymışsan. Sənin məsləhətinə qulaq asıb Mortimeri, az qala, birillik buradan dartıb aparacağım çox yerinə düşdü.

Konstans. Mortimer axmaq deyil ki.

Mari-Luiza. Hə kişilərlə müqayisədə yetərincə ağıl var. Əlbəttə ki, məndən şübhələndiyinə görə həyatını cəhənnəmə döndərdim, axır-axırda lap mum kimi oldu. Amma görürdün ki, mənə bağlı onda tam arxayınçılıq yoxdur. Kişilərin nə məxluq olduğunu məndən yaxşı bilirsən. Əgər nəsə beyninə girdisə, onu oradan maqqaşla da dartıb çıxara bilməzsən. Amma səfərin səmərəsi oldu. Mən özümü mələk kimi apardım, o da xeyli pul qazandı. Odur ki indi mənə də, insanlara da daha çox etibar eləyir.

Konstans. Mən çox şadam.

Mari-Luiza. Mən sənin qarşında çox borcluyam, Konstans. Mən Mortimerə Seylonda sənin üçün çox gözəl sapfir aldardım. Dedim ki, sənin qabağında işlətdiyi günahı, az da olsa, yumalıdır. Əzizim, onu yüz iyirmi funta aldıq. «Kortye»yə aparıb özünə layiq ziynət əşyası düzəlt-dirərsən.

Konstans. Nə gözəl.

Mari-Luiza. Elə fikirləşmə ki, mən yaxşılıq itirənəm. Konstans, səni əmin eləmək istəyirəm ki, mənimlə Con barədə bundan sonra narahat olmaya bilərsən.

Konstans. Mən, onsuz da, narahat deyiləm.

Mari-Luiza. Bilirəm ki, özümü çox iyrenc aparmışam, amma ağılıma da gəlməzdi ki, sən bundan xəbər tutacaqsan. Əgər ağılıma gəlsəydi, özün məni kifayət qədər tanıyırsan ki, onu yaxınıma belə buraxmazdım.

Konstans. Təşəkkür eləyirəm.

Mari-Luiza. İstəyirəm, mənə bir yaxşılıq da eləyəsən, Konstans. Rədd eləməzsən?

Konstans. Rəfiqəmə kömək eləmək mənə xoşdur.

Mari-Luiza. Sən bizim Conu yaxşı tanıyırsan. Canlara dəyən kişidir, amma əgər bu işə nöqtə qoyulubsa, o da başa düşməlidir.

Konstans. Nöqtə qoyuldu?

Mari-Luiza. Əlbəttə, mən bilirəm ki, o, yenə də əvvəlki kimi mənə dəlicəsinə aşıqdır. Mən bunu indicə otağa girən kimi gördüm.

Konstans. Hə, sən kişiləri ovsunlayırsan.

Mari-Luiza. Bu həyatda bəzən özünü də fikirləşməlisən. Amma Con başa düşməlidir ki, məsələ sənə agah olandan sonra bizim münasibətlər daha o cür qala bilməz.

Konstans. Mən bacardığım qədər özümü görməzliyə vurdum.

Mari-Luiza. Nəticədə elə alındı ki, demə, sən nə vaxtdan bəri kənardan bizə gülürmüşsən. Deməli, romantikadan da əsər-ələmət qalmadı. Sən məni başa düşürsən də?

Konstans. Belə, tutqun.

Mari-Luiza. Bilirsən, Conun ürəyinə qəti toxunmaq istəməsəm də, məsələni uzatmağa qəti həvəsim yoxdur. İstəyirəm, sən çıxıb gedənəcən hər şeyə biryolluq son qoyulsun.

Konstans. Bu çox qəfil oldu. Qorxuram, Cona pis təsir eləyə.

Mari-Luiza. Mən artıq qəti qərar qəbul eləmişəm.

Konstans. Uzun və təsirli səhnə üçün, əlbəttə ki, vaxt yoxdur, baxım görüm, Con evdədir mi. Sən sözlərini on dəqiqəyə yerləşdirə biləcəksən?

Mari-Luiza. Mənim üzüm gəlməz! Yaxşı olar, sən özün ona deyəsən.

Konstans. Mən?!

Mari-Luiza. Özün onu yaxşı tanıyırsan, vəziyyətinə uyğun söz tapıb deyə bilərsən. Sənə pərəstiş eləyən bir kişinin üzünə ona qarşı biganə olduğunu demək nəyə yaxşı alınmır. Bu sözləri üçüncü tərəfin dilindən eşitsə, onun üçün daha yüngül olar.

Konstans. Sənin qərarın qətidir?

Mari-Luiza. Mən buna əminəm. Ona deyə bilərsən ki, bundan sonra biz ancaq dost ola bilərik. Sən bizə qarşı necə də mərhəmətli davrandın. Sənin bu inamından sui-istifadə eləmək insanlıqdan olmaz. De ki, onu həmişə xoş hisslərlə xatırlayacağam, o, ürəkdən sevdiyim yeganə kişidir, amma artıq ayrılmalıyıq.

Konstans. Əgər o, səninlə görüşə israr eləsə necə?

316

Mari-Luiza. Mənası yoxdur, Konstans, mən onu görmək istəmirəm. Özümü saxlaya bilməyib ağlayacağam, gözlərim dolacaq. Əzizim, məni əvəz elə, nə olar.

Konstans. Yaxşı.

Mari-Luiza. Parisdən açıq-yaşıl rəngdə ziyafət libası almışam, sənə çox yaraşar. Onu sənə versəm, etiraz eləməzsən? Cəmi bir dəfə geyinmişəm.

Konstans. İndi mənə Conla nədən belə tələsik əlaqələri pozmaq niyyətinə düşməyinin əsl səbəbini açıqla.

(Mari-Luiza gözlərini geniş açıb gülür.)

Mari-Luiza. And iç ki, heç kimə deməyəcəksən.

Konstans. And içirəm.

Mari-Luiza. Bilirsən, əzizim, Hindistanda qiyamət bir gəncə rastlaşdım. Qubernatorun yavəridir. O, evə bizim bərədə qayıdırdı. O, mənə aşiqdir.

Konstans. Sən də, təbii ki, ona aşiqsən.

Mari-Luiza. Mən lap ağılımı itirmişəm. Bilmirəm, axırı necə olacaq.

Konstans. Məncə, hər ikimiz axırını təxmin edə bilərik.

Mari-Luiza. Mənim bu ehtirasım başıma bələdir. Əlbəttə, sən məni başa düşə bilməzsən. Çünki soyuq qadınsan.

Konstans (çox təmkinlə). Amma sən, Mari-Luiza, abır-həyasını küçədə qoyan balaca ləçərsən.

Mari-Luiza. Yox, yox. Düzdür, eşq macəralarım olur, amma mən hər küçədən keçənlə yatmıram.

Konstans. Əgər əsl fahişə olsaydın, sənə daha çox hörmət ələyərdim. Çünki o, çörəyini, yağını təmin etmək üçün bu işlə məşğul olur. Amma sənin hər şeyini ərin təmin eləsə də, canını pulunu ödəyən kişiyyə vermirsən. Mənim təsəvvürümdə sən, sadəcə, qabanın, oğrunun birisisən.

Mari-Luiza (*heyratla, incikliklə*). Konstans, sən bu sözləri mənə necə deyə bilirsən? Amansız olma. Mən də elə bilirdim, sən məni çox istəyirsən.

Konstans. İstəyirəm. Səni yalançının, mənasızın, həşəratın birisi hesab ələyirəm, amma istəyirəm.

Mari-Luiza. Sən, doğrudanmı, məni bu cür görürsən?

Konstans. Bəli. Bununla bərabər, sənin yumşaq xasiyyətin var, səxavətlişən, hərdən məzəli olursan. Və müsbətlərin etiraf ələyim ki, mənfilərini üstələyir. Ona görə də sən məndə ikrah doğurmursan.

Mari-Luiza (*təbəssümlə*). Sənin ciddi dediyinə inanmıram. Özün bilirsən ki, mənim səndən yaxın rəfiqəm yoxdur.

Konstans. Mən insanları olduqları kimi qəbul ələyirəm və mərc gəlməyə hazırım ki, sən iyirmi ildən sonra mərhəmət mücəssəməsi olacaqsan.

Mari-Luiza. Əzizim, dərhal hiss elədim ki, sən mənimlə məzələnmək qərarına gəlmisən.

Konstans. İndi qaç get, canım-gözüm, mən də Cona bu faciəvi xəbəri çatdırım.

Mari-Luiza. Görüşənədək, onunla bir az yumşaq danış. Biz onun hissələrinə rəhm eləməliyik. (*Dönüb gedir və qapıya çatanda dayanıb Konstansa baxır.*) Mənə həmişə qəribə gəlir ki, görün, sən belə gözəl ola-ola nədən kişilərin diqqətini o qədər də cəlb eləmirsən? Cavab indi mənə aydın oldu.

Konstans. Mənə də de.

Mari-Luiza. Bilirsən... ən yumoru xoşlayan qadınsan. Kişilər də yumoru xoşlayan qadını xoşlamırlar.

(Çıxır. Bir az sonra qapı astaca açılır və Conun başı görünür.)

Con . Getdi?

Konstans . Gəl. Yol açıqdır, hər şey də qaydasındadır.

Con (*qonaq otağına daxil olur*). Qapını necə bağladığını eşitdim. Sən ona dedin?

Konstans . Hə.

Con . Dilxor oldu?

Konstans . Əlbəttə, sarsıntı keçirdi, amma zərbəyə dözə bildi.

Con . Ağladı?

Konstans . Yox. O qədər də yox. Düzü, elə bilirəm, sözlərim onu, sadəcə, keyitdi. Amma qəti əminəm ki, evə gedib donu açılarda, hər şeyi olduğu kimi dərk eləyəndə içindən bir dəli hönkürtü qopacaq.

Con . Ağlayan qadın! Dəhşətli mənzərədir.

Konstans . Eləsinə baxanda adamın ürəyi qan ağlayır. Amma bilirsən, insan ağlayanda yüngülləşir.

Con . Məncə, sən həddən artıq soyuq insansan. Amma mənə ağır təsir eləyir. Ona əzab verdiyimi özümə bağışlaya bilmirəm.

Konstans . Əminəm, o anlayacaq ki, bu addımı mənə görə atmısan. O bilir ki, sən hələ də ona ən məhrəm hisslərlə bağlısan.

Con . Amma sən ona azca da ümid yeri qoymadın, eləmi?

Konstans . Əmin ola bilərsən.

Con . Hər halda, sevinirəm ki, sən məzuniyyətə can rahatlığıyla yollanırsan. Yeri gəlmişkən, sənə pul lazım deyil ki? Lazımdırsa, qəbz yazım.

Konstans . Yox, minnətdaram. Kifayət qədər pulum var. Bir ilə min dörd yüz funt qazancım olub.

Con . Amma bu çox iri məbləğdir.

Konstans . Özümlə iki yüzünü götürürəm, iki yüzünü əyin-başıma, başqa şeylərə xərcləmişəm. Yerdə qalan mini də bu səhər sənin hesabına köçürdüm. Son on iki aydakı yeməyimi və kirayə haqqımı ödəmək üçün.

Con . Əzizim, bax bunu nahaq eləmişən. Mən bunu eşitmək belə istəmirəm. İstəmirəm ki, sən yeməyinə, yatmağına pul verəsən.

Konstans . Mən fikrimdə qətiyəm.

Con . Sən daha məni sevmirsən?

Konstans. Bunun nə dəxli var? Elə bilirsən, qadın kişini ancaq onu himayə elədiyinə görə sevə bilər? Öz cazibəni nədən belə aşağılayırsan? Sənin o xoş siman və yumor hissən hara qeyb oldu?

Con. Bu axı absurddur, Konstans. Mən səni lazım olan hər şeylə təmin eləyə bilərəm. Yemək, kirayə haqqı kimi min funt təklif eləməyin məni alçaldır.

Konstans. Bunu necə həzm eləyəcəyən sənin öz işindir, amma udmalısan. Min funta çox şey almaq olar.

Con. Mən o pulu istəmirəm. Sənin işləmək istəyini mən heç vaxt bəyənəməmişəm. Elə hesab eləmişəm ki, ev işləri sənin üçün kifayətdir.

Konstans. Mən işləməyə başlayandan məgər sənin üçün nəşə narahatlıq yaranıb?

Con. Elə də yox.

Konstans. İnan mənə, yalnız heç bir işi olmayan qadınlar ev işlərinin onların bütün gücünü və vaxtını aldığından gileyənlər. Əgər sən nə istədiyini bilirsənsə, təcürübəli qulluqçuların varsa, bütün işləri cəmi onca dəqiqədə eləmək olar.

Con. İstənilən halda, sən işləmək istədin, mən də buna qarşı çıxmadım. Fikirləşdim, vaxtın xoş keçər, amma, əlbəttə, bundan qazanc götürəcəyimi ağılıma da gətirməmişəm.

Konstans. Bilirəm, ağılına da gətirməmişəm.

Con. Konstans, mənim bir an belə başımdan çıxmır ki, sənin bu qətiyyətin Mari-Luiza ilə aramızda olan hadisəylə əlaqəlidir.

(Pauza. Sonra Konstans xeyli ciddiləşir.)

Konstans. Con, Mari-Luizayla arandakı eşq macərasına görə səni tənbeh eləməməyim təəccüblü deyildimi?

Con. Təəccüblüydü. Səbəbi ancaq sənin müqayisə olunmaz dərəcədə böyük mərhəmətində axtarırdım.

Konstans. Sən səhvsən. Mən hesab eləməirdim ki, səni tənbeh eləməyə haqqım çatır.

Con. Niyə axı, Konstans? Sənin tam haqqın var idi. O da, mən də özümüzü heyvan kimi aparmışdıq. Bəli, mən murdar köpəyəm, amma, şükür ki, murdar köpək olduğumu özüm də bilirəm.

Konstans. Sənin mənə qarşı həvəsin sönmüşdü. Buna görə səni necə tənbeh eləyə bilərdim? Əgər bədənin məni istəmirdisə, sənin qarşını necə kəsə bilərdim? Özün də görürsən ki, mən səliqə-sahmanı yerində olan bu evə də sən deyən diqqət ayırmıram.

Con. Amma axı sən mənim övladımın anasısan.

Konstans. Gəl işin bu tərəfini elə də qabartmayaq, Con. Mən öz cinsimə aid olan təbii bir vəzifəni yerinə yetirmişəm. Doğulandan sonra da ona başqaları, bu cansızıcı işə daha dərinədən bələd olanlar baxıblar. Gəl vicdanla etiraf eləyək ki, sənin evində mən həşərat kimi bir şey idim. Məni itirməmək üçün rəsmən bəzi öhdəlikləri öz üzərinə götürməyə razılaşdın ki, buna görə sənə hədsiz dərəcədə minnətdaram. Çünki sən mənim interyer üçün bahalı, amma hərdən əl-ayağa dolaşan bir element olduğumu nə sözlə, nə də hərəkətinlə üzə vurdun.

320

Con. Mən heç vaxt sənin mənə mane olduğunu düşünməmişəm. Və sənin nədən özünə həşərat deməyin mənə çatmır. Məgər mən nə vaxtsa xərclədiyin pulların bir pensinə görə nəyə mızıldanmışammi?

Konstans (*kinayə ilə*). Doğrusu, mən elə bildirdim, sən hər şeyin yerin-yurdun bilənsən, amma belə çıxır, axmağın birisiymişsən. Doğrudanmı, sən dərhal orta statistik qadının tələsinə düşən orta statistik kişilər kimi səfehənsən? Yəni, bir halda ki, evlənmisən, gərək o qadının hər istəyini yerinə yetirib, bütün tələbatlarını ödəyəsən, eləmi? Özü də, təbii ki, öz rahatlığını, maraqlarını, məşğuliyyətini qurban vermək bahasına. Həm də onun nökrəri və sərmayədarı olmağını özünün ən böyük xoşbəxtliyi saymaqla, eləmi? Yetər, Con, bu mümkün olan şey deyil. Bir halda ki, qadınlar artıq hərəmxana divarlarını söküb qaçıblar, indi onlar üçün yeganə yol küçə qanunlarıyla yaşamaqdır.

Con. Sən çox şeyləri mötərizə arasında saxlayırsan. Doğrudanmı, elə fikirləşirsən ki, kişi keçmişdə sevdiyi qadına qarşı mərhəmət hissini saxlaya bilməz?

Konstans. Elə bilirəm, kişidə mərhəmət hissi onun nəyə qurban verəcəyi ana qədər olur.

Con. Neynək, sənin, əlbəttə ki, kişi-qadın münasibətlərinə özünəməxsus baxışların var, amma hesab eləyirəm ki, bu, mənə əl verir. Sən məsələdən iş böyüyəndən

xeyli əvvəl agah olmuşdun. Amma mənə hələ də aydın deyil ki, səni işləməyə nə vadar etdi.

Konstans. Bütün qadınlar kimi mən də tənbeləm. Abır-ismət yerində olana qədər əvəz qaytarmadan aldığımızla razılaşırdım. Hə, özüm də bilirdim ki, həşərat kimi-yəm. Amma sonra iş elə gətirdi ki, bunu mənim üzümə vurmaqdan səni ancaq nəcibliyin, bir də ağıldankəmliyin saxlayanda həyatımı dəyişmək qərarına gəldim. Düşünürdüm, artıq elə bir mövqe qazanmağın vaxtı çatıb ki, ürəyim istəyən an təmkinli və nəzakətli tərzdə, amma tam qətiyyətlə sənə rədd olmağı təklif eləyim.

Con. İndi də həmin mövqedəsən?

Konstans. Məhz həmin mövqedəyəm. Mənim səndən heç bir asılacağı m yoxdur. Özümü saxlaya bilərəm. Son bir il üçün öz xərclərimin hamısını özüm ödəmişəm. Əslində, bütün azadlıqların başında bir azadlıq durur – maddi azadlıq. Hara fırlatsan da, hər şeyi pul həll eləyir. Hə, indi mən bu azadlığa çatmışam və qəlbim sevinc hissiylə aşıb-daşır. Yadımdadır, bu hissləri mən yalnız həyatımda ilk dəfə çiyələk dondurması yeyəndə yaşamışdım.

Con. Bilirsən, yaxşı olardı, sən indi üstümə yağdırdığın bu bumbuz nifrəti bir il xırda-xırda yığıb saxlamaqdan-sa, orta statistik qadın kimi mənə bir ay dişinin dibindən çıxanı deyəydin.

Konstans. Əzizim, sən nə danışırsan? Sən məni düz on beş ildir, tanıyırsan. Məgər məni qeyri-səmimilikdə günahlandırmaq olarmı? Məndə sənə qarşı nifrət-filan yoxdur. Bu, necə ola bilər, əzizim, mən axı səni çox sevirəm.

Con. Belə çıxır ki, sən bütün bunları mənə özümü aqlaf yerində hiss elətdirməkdən ötrü deyirsən.

Konstans. Elə şey yoxdur. Vəcdanıma and olsun. Ürəyimin içinə baxanda orada ancaq sənə qarşı məhrəm, isti hisslər görürəm. Yoxsa sən mənə inanmırsan?

(O, bir müddət
lal-dinməz Konstansa baxır.
Conun baxışlarında təəccüb var.)

Con. Qərribə də olsa, inanıram, Konstans, sən möcüzə qadınsan.

Konstans. Bilirəm, amma sən başqalarına bunu demə. Yaxın adamı tərifləmək heç də yaxşı şey deyil.

Con (*valehedici təbəssümlə*). Heyif ki, mən sənə qoşulub gələ bilmədim. Sənin tək yola çıxmağın heç yaxşı olmadı.

Konstans. Yox, mən tək getmirəm. Məgər sənə deməmişəm.

Con. Yox.

Konstans. Hə, onda yadımdan çıxıb. Mən Bernardla gedirəm.

Con. Hə? Yox, mənə deməmişən. Başqa kim gedir?

Konstans. Başqa heç kim.

Con. Amma axı! (*O, bu xəbərdən açıq-aşkar sarsılıb.*) Nəse bu, gözlənilməz oldu.

Konstans. Niyə axı, burda nə var ki?

Con (*Hiss olunur, əməlli-başlı karıxtıb*). Bilirsən, gənc bir qadının hansısa bir kişiylə – hər halda, atası deyil – altı həftəliyə harasa getməsi qəbulunmazdır.

Konstans. Doğrudan ha, Bernard səndən bir az böyükdür.

Con. Şayiələrdən qorxmursan?

Konstans. Əzizim, mən bunu bütün dünyaya elan eləməyə hazırlaşmıram. Üstəlik, mən burada kiməsə nəse deməmişəm. Sən birincisən. Sənin bu xəbəri kiminləse bölüşməyəcəyinə arxayın ola bilərəmmi?

(Con qəflətən hiss eləyir ki,
köynəyinin yaxalığı boğazını sıxır.
Barmaqlarıyla onu açmaq istəyir.)

Con. Səni, yaqın ki, kimsə görəcek, sonra söz-söhbət başlanacaq.

Konstans. Mənim buna çox böyük şübhəm var. Çünki biz avtomobildə olacağıq, özü də tünlük yerləri yox, kənar-bucaqları seçəcəyik. Bizim əziz dostlarımız başımızı ağrıtmayacaqlar, əmin ola bilərsən. Əgər mövsümün ən qızgın çağında məşhur kurortlara getsən, bax onda dostların gözü qarşısında olacaqsan.

Con. Əlbəttə, mən o qədər axmaq deyiləm ki, kişiylə qadın birlikdə səyahətə çıxırsa, bunun ən pis tərəfini fikirləşim, amma bu hərəkətin kifayət qədər qeyri-adi olduğunu

da inkar eləyə bilmərəm. Sizin aranızda nəşə ola biləcəyini mən ağılıma belə gətirmirəm, amma adi adam məhz pis tərəfi düşünəcək.

Konstans (*kifayət qədər soyuqqanlıqla*). Mənə həmişə elə gəlib ki, adi adamlar özlərini müdrik sayarlardan daha ayıqdır.

Con (*üz-gözünü turşudaraq*). Bununla nə demək istəyirsən?

Konstans. Əlbəttə ki, biz səfərə ər-arvad kimi yollanırıq.

Con. Konstans, mənim başımı xarab eləmə. Nə dediyini özün də bilmirsən. Bu heç də gülməli deyil.

Konstans. Zavallı Con, bəs sən bizi necə qəbul eləyirsən? Məgər mən belə kifirəm ki, sözlərim sənə inandırıcı görünür? Bəs başqa nədən mən məhz Bernardla yola çıxıram? Əgər mənə yol yoldaşı lazım olsaydı, qadınla gedərdim. Bir-birimizə başağrısından gileyləndik, eyni salonda bir-birimizin başını yuyardıq, əyin-baş qeybəti eləyərdik. Qadınla səfərə çıxmaq daha xoşdur.

Con. Ola bilsin, mən lap dəli olmuşam, amma sənəin nə demək istədiyini heç cür başa düşə bilmirəm. Doğrudanmı, Bernard Kersalın sənəin məşuqun olduğuna mənə inandırmaq istəyirsən?

Konstans. Əlbəttə, yox.

Con. Bəs onda bu nə söhbətdir?

Konstans. Əzizim, mənə, hər şey aydındır. Mən altı həftəlik məzuniyyətə gedirəm, Bernard da səmimi-qəlbədən mənə yol yoldaşı olmasını təklif edib.

Con. Bəs mən?

Konstans. Heç nə olmaz. Sən evdə qalıb öz pasientlərinlə məşğul olarsan.

Con (*özünü ələ almağa çalışaraq*). Mən həmişə özümü təmkinli insan hesab eləmişəm, indi də hissələrimə sərbəstlik vermək niyyətində deyiləm. Mənim yerimdə başqa kişi olsaydı, indi ayağını yerə vurub ev-əşiyi alt-üst eləyərdi. Mən aləmi bir-birinə qatmaq fikrində deyiləm, amma sən bu sözlərinin məndən ötrü böyük sürpriz olduğunu etiraf etməlisən.

Konstans. Yalnız ilk baxışdan, əzizim. Əminəm ki, cəmi bir neçə dəqiqədən sonra dərindən götür-qoy eləyib anlayacaqsan ki, mən qeyri-adi nəşə deməmişəm.

C o n . İnanmıram, bu dəqiqələrə dözə biləm. Nəse halım yaxşı deyil, qorxuram, elə indicə infarkt olam.

K o n s t a n s . Onda yaxanı aç. Sən, doğrudan da, yaman pörtmüsən.

C o n . Haradan bilirsən, bəlkə, sənə getməyə icazə vermədim?

K o n s t a n s (*ürəkaçıqlığıyla*). Oradan bilirəm ki, sən mənə getməyə icazə verməyə bilməzsən.

C o n . Mən sənin ciddi olduğuna, sadəcə, inana bilmirəm. Heç cür başa düşə bilmirəm ki, bu ideya haradan ağılına gəldi?

K o n s t a n s . Fikirləşdim, bu dəyişiklik xeyrimə olar.

C o n . Boş şeydir.

K o n s t a n s . Niyə ki, sənin xeyrinə oldu axı. Yoxsa unutmusan? Mısmırığını sallaya-sallaya qalmışdın. Sonra Mari-Luizayla macəran başladı və sən tamamilə dəyişdin. Şən, xoş bir insan oldun, enerjin aşib-daşmağa başladı. Beləsiylə bir damın altda yaşamaqdan gözəl nə ola bilərdi?! Hər şey göz qabağındaydı.

C o n . Kişiyə qadın bir deyil.

K o n s t a n s . Sən bunun fəsadları haqqında düşünürsən? Amma yadda saxla ki, Viktorianlıq dövrü keçmişdə qaldı.

C o n . Məni narahat eləyən başqa şeydir. Ər arvada xəyanət eləyəndə hamının qadına rəhmi gəlir, tərsinə olan da kişi gülüş hədəfinə çevrilir.

K o n s t a n s . Camaatın təsəvvüründə belədir. Ağılı başında olan adam gərək belə şeyi eyninə də almasın.

C o n . İstəyirsən, mən əlimi qoynuma qoyub yad bir kişinin arvadımı məndən necə oğurladığına tamaşa eləyim? Bəlkə, məndən əlini sıxıb ona yaxşı yol arzulamağımı xahiş eləyəsən?

K o n s t a n s . Elə bunu deməyə hazırlaşmışdım. O, səninlə sağollaşmaq üçün indilərdə gələcək.

C o n . Mən onun əngini əzəcəyəm.

K o n s t a n s . Məsləhət görməzdim. O, möhkəm kişidir, həm də məndə belə təsəvvür var ki, solaxay zərbəsi çox tutarlıdır.

C o n . Elə isə mən ürəyimdə olanların hamısını onun üzünə boşaltmaqla yüngülləşərəm.

Konstans. Yaxşı görək. Yoxsa sən Mari-Luizayla nə hoqqalardan çıxdığını unutmusan? Biz ən yaxın rəfiqəydik. O, mənə məsləhətləşmədən başına şlyapa da almazdı.

Con. Mənim damarlarımdan axan su deyil, qandır.

Konstans. Hal-hazırda məni yalnız sənin başının içindəki o boz şey maraqlandırır.

Con. O, səni sevir?

Konstans. Dəli kimi. Guya, özün bilmirsən?

Con. Mən? Haradan bilim?

Konstans. Bu axırıncı ilini o elə buralarda keçirib. Olmaya elə bilirdin, bura səni görməyə gəlir?

Con. Mən ona fikir vermirdim. O, mənə darıxdırıcı görünürdü.

Konstans. Düzdür, adamı darıxdırır. Amma o çox ürəyəyatımlı kişidir.

Con. Yaxın adamının xörəyini yeyib, şərabını içib, sonra da arvadıyla yatana kişi demək olar?

Konstans. Deməliyəm ki, o elə sənə oxşayıb, Con.

Con. Qətiyyə. Buynuz çıxarmaq Mortimerin alınına yazılıb.

Konstans. Hamımız üçün yeganə düzgün yol hər şeyi gizli saxlamaqdır.

Con. Görürəm, sən məni özümdən çıxarmaq niyyəti təndəsən. Mən bu dəqiqə əlimə keçəni vurub sındıracağam.

Konstans. Henri əminin bizim toyumuza hədiyyə elədiyi bax, oradakı o güldandan başla. Sındır onu. Bu, müasirliyin qədimlik üzərində möhtəşəm qələbəsi olacaq.

(Con güldanı əlinə alıb döşəməyə çırpır.

Güldan cilik-cilik olur.)

Con. Gördün?

Konstans. Nədir, yüngülləşdin?

Con. Qəti yüngülləşmədim.

Konstans. Onda çox təəssüf. Biz onu sənin xəstəxanadakı həmkarlarından birinin toyuna hədiyyə eləyə bilərdik.

(Eşikağası missis Kalveri
qonaq otağına ötürür.)

Bentli. Missis Kalver.

Konstans. Anacan, nə yaxşı ki, gəlib çıxdın. Səninlə səfər öncəsi görüşməyi çox arzulayırdım.

Missis Kalver. Belə görürəm, güldəniniz aşib.

Konstans. Elə deyil. Con özündən çıxmışdı, belə düşündü ki, nəşə sındırsa özünə gələcək.

Missis Kalver. Boş şeydir. Con həmişə özündədir.

Con. Siz də belə düşünürsünüz, missis Kalver? Bəli, mən özümdən çıxmışdım. Mən çox çılgınam. Siz də Konstansla dilbirsiniz?

Konstans. Yox, anamın heç nədən xəbəri yoxdur.

Con. Nəşə bir şey eləyin, onu saxlayın. Siz axı ona təsir eləyə bilərsiniz. Başa düşməlisiniz ki, onun bu qərarı ağılsızlıqdır.

Missis Kalver. Əzizim, sənin nə demək istədiyini mənə çatdır.

Con. Konstans Bernard Kersalla İtaliyaya səfərə hazırlaşır. İkilikdə.

Missis Kalver (*heyratla*). Bu ola bilməz. Sənə kim dedi?

Con. İndicə Konstans özü dedi. Yeri gəlmişkən, elə səslə danışdı ki, elə bil, söhbət havanın isti-soyuqluğundan gedirdi.

Missis Kalver. Doğrudanmı, belədir, Konstans?

Konstans. Heç bir doğru bu qədər doğru ola bilməz.

Missis Kalver. Məgər Conla yola getmirsiniz? Mən həmişə elə bilmişəm, sizin aranızdan su da keçmir.

Con. Mən də. Biz heç vaxt dalaşmamışıq, sözüümüz həmişə üst-üstə düşüb.

Missis Kalver. Əzizim, sən daha Conu sevmirsən?

Konstans. Əlbəttə, sevirəm.

Con. Qadının kişiylə qarşı eləyə biləcəyi ən alçaldıcı hərəkətə yol verdiyin halda, hansı üzlə məni sevdiyini bəyan eləyirsən?

Konstans. Gicləmə, Con. Düz bir il əvvəl sən də eynən bu şəkildə məni alçaltmısan.

Con (*Nəhayət, məsələnin nə yerdə olduğunu anlayaraq Konstansa yaxınlaşır*). Deməli, sən Mari-Luizaya görə haqq-hesabı mənimlə bu cür çürüdürsən?

Konstans. Sən, doğrudan da, axmaqsan, Con. Belə fikir mənim ağılıma da gəlməyib.

Missis Kalver. O haqq-hesab tamam başqaydı. Con, təbii ki, düz hərəkət eləməmişdi, ona görə də həm özü üzr istədi, həm də cəzasını aldı. Əlbəttə, onun bu hərəkəti bizə başağrısı oldu. Amma kişiyyə kişi deyiblər, ondan belə hərəkətləri həmişə gözləmək olar. Ona görə də gərək günahından keçəsən. Amma qadın başqadır. Poliqamlıq kişilərin qanındadır. Odur ki müdrik qadın qeyri-iradi hərəkətlərini kişiyyə bağışlamağı bacarmalıdır. Çünki onlar təbiətlərini dəyişə bilməzlər. Qadın isə təbiətən monoqam məxluqdur. Onlar, sadəcə, bir kişidən artığını arzulaya bilməzlər. Bax buna görə də onlar öz cinsləri üçün müəyyən olunmuş təbii məhdudiyətləri pozanda bütün dünyanın qınaq yerinə çevrilirlər.

Konstans (*təbəssümlə*). Qərribə işdir. Bilirsən, adam heç cür anlaya bilmir ki, nədən ər üçün şirin olan şey, arvad tamarzı qalsın.

Missis Kalver. Hamımıza məlumdur ki, sədaqət anlayışı kişi üçün boş şeydir. Onlar qadını paltar kimi dəyişə-dəyişə vicdanlı, zəhmətkeş, etibarlı ər adını da özlərində saxlaya bilirlər. Amma qadında hər şey başqa cürdür. Bu zaman onları yalançı, ikrahedici, laqeyd, yiyəsiz, riyakar məxluq kimi qəbul eləyir. Bax elə buna görədir ki, bəşəriyyətin on min illərdən bəri olan təcrübəsi qadından sədaqət tələb eləyir. Hamı bilir ki, sədaqət bütün insani keyfiyyətlərin açarıdır.

Konstans. Onların ən böyük sədaqətsizliyi elə özlərini satmaqlarıdır. Onlar yemək, geymək, yatmaq üçün özlərini bazara çıxarırlar. Onlar yeriyən, daşınan şəxsi əmlakdirlər. Onlar büsbütün ərlərindən asılıdırlar və ərlərinə xəyanət eləyəndə namussuz, riyakar adları ilə damğalanırlar. Amma mən başqayam. Mənim Condan maddi asılılığım yoxdur, ona görə də seksual azadlıq tələb eləyirəm. Bu gün mən birillik xərclərimin müqabilində Conun hesabına min funt köçürmüşəm.

Con. Mən o puldan imtina eləyirəm.

Konstans. İstəsən də, istəməsən də, o pul sənindir.

Missis Kalver. Bu, sənə belə özündən çıxmağına əsas vermir.

Konstans. Mən özümdən çıxıb eləməmişəm.

Con. Əgər azad məhəbbəti həzz sayırsansa, səhv eləyirsən. İnan mənə, o barədə deyilənlər həddən artıq şişirdilib.

Konstans. Elə isə adamı heyrət бүrüyür ki, görən, insanlar niyə bu azadlığın üstündən xətt çəkmirlər.

Con. Mən nə dediyimi yaxşı bilirəm. Mənə inana bilərənsən. Kənar münasibətlər ailə həyatıyla müqayisədə boş bir şeydir. Əzizim, səni əmin eləyirəm ki, bu yolun axırı yoxdur.

Konstans. Ola bilsin, sən haqlısan, amma bilirsən, nəyisə başqasının təcrübəsinə istinadən müəyyənləşdirmək çətindir. Fikrimcə, insan gərək hər şeyi öz üzərində təcrübədən keçirsin.

Missis Kalver. Sən Bernardı sevirsən?

Konstans. Doğrusu, hələ müəyyənləşdirməmişəm. Kimisə sevib-sevmədiyini necə bilmək olar?

Missis Kalver. Əzizim, mən bunu yoxlamağın yolunu bilirəm. Sən onun dış fırçasından istifadə edərsənmi?

Konstans. Yox.

Missis Kalver. Deməli, onu sevmirsən.

Konstans. O düz on beş il mənə pərəstiş eləyib. Belə sədaqət, təbii ki, mənim də ürəyimdə öz əksini tapmalıdır. Ona hansısa yolla göstərmək istəyirəm ki, məni qədərbilməz adlandırmaq olmaz. Bilirsən, altı həftədən sonra o, Yaponiyaya qayıdır. İndi otuz altı yaşım var və o, mənə heyrandır. Yeddi ildən sonra qırx üç yaşım olacaq. Doğrudur, qadınların əksəriyyəti bu yaşda da cazibəsini saxlayır, amma əlli beş yaşlı kişinin diqqətini cəlb eləyə biləcək qədərində yox. Odur ki mən belə qərara gəldim: ya indi, ya da heç vaxt. Onun da artıq fikrini öyrənmişəm. Soruşdum ki, son altı həftəni onunla birlikdə İtaliyada keçirməyimə razıdırımı? Razılaşdı. Hə, Neapolda onun üzərək məndən ayrılan gəmisinin ardınca yaylıq yelləyəndə başa düşəcəkdir ki, bu uzunillik təmənnəsiz məhəbbətə dözməyə dəyərmis.

Con. Altı həftə. Sən altı həftədən sonra onu atırsan?

Konstans. Hə, əlbəttə. Bizim məhəbbət üçün vaxt çərçivəsi müəyyənləşdirdiyimə görə elə bilirəm, cənnət həzzi yaşayıb bir-birimizdən ayrılanda özümüzü göyün yeddinci qatındakı kimi hiss edəcəyik. Con, özün yaxşı bilirsən ki, qızılgül təzətər olanda gözəldir, sonra ləçəkləri bir-bir düşür.

Con. Sən məni son həddə qədər heyrətləndirdin, sarıtdın. Mən, sadəcə, çəşib qalmışam. Sən məni yaman yerdə yaxaladın.

(Pəncərənin qarşısında dayanan missis Kalver qışqırır.)

Konstans. Nə olub?

Missis Kalver. Bernard. O, bura gəlir.

Con (*Konstansa*). Sən istəyirsən, mən onu hər şeydən bixəbər kimi qarşılayım?

Konstans. Bu ən yaxşı variantdır. Qısqanclıq səhnəsi qurmağın axmaqlıq olar. Mən onunla getmək qərarımı dəyişən deyiləm.

Con. Mən, bəyəm, şəxsi ləyaqətimi qorumağa borclu deyiləm?

Konstans. Onları, ən yaxşı halda cibində gizləməklə qoruya bilərsən. Con, mən Mari-Luiza sənin məşuqən olduğunu bilə-bilə necə qəbul elədimsə, sən də bu cür hərəkət eləsən, minnətdar olaram.

Con. O bilirmi, mən bilirəm?

Konstans. Əlbəttə, bilmir. O, ənənəvi baxışlara malik insandır və dostun gözü görə-görə ona xəyanət eləməz. O, sənin məsələdən xəbərdar olmadığına qəti əmindir.

Missis Kalver. Konstans, mənim heç bir sözüüm sənin qərarını dəyişdirməyəcək, eləmi?

Konstans. Bəli, əzizim.

Missis Kalver. Onda boşuna çənəmi yormağ fikrim yoxdur. O, bura qalxanacan çıxıb gedəcəyəm.

Konstans. Necə məsləhətdir. Anacan, görüşənə-dək. Oradan sənə xeyli açıqca göndərəcəyəm.

Missis Kalver. Mən sənin bu hərəkətini təqdir eləmirəm, Konstans, əksini deməyi də artıq bilirəm. Nə faydası var? Pozğunluq, yalana meyillilik, arvadına xəyanət kişinin qanındadır. Qadının alnına isə abır-həyanı qorumaq, əzab çəkmək və günahları bağışlamaq yazılıb. Əsrin əvvəllərindən üzü bəri belə gəlir və yeni heç bir ideya bizim cəmiyyətin bu yazılmamış qanunu poza bilməz.

(Eşikağası, ardınca da Bernard daxil olur.)

Bentli. Mister Kersal.

Missis Kalver. Salam və sağ ol, Bernard. Mən elə getməyə hazırlaşdım.

Bernard. Təəssüf. Neynək, görüşənədək.

(Missis Kalver gedir.)

Konstans (*Bernarda*). Gün aydın. Bircə dəqiqə. (*Eşikağasına*). Bentli, zəhmət olmasa, mənim yüklərimi aşağı aparıb, taksiyə qoyarsan, yaxşımı?

Bentli. Yaxşı, madam.

Bernard. Konstans, sən artıq gedirsən? Yaxşı ki, səni görə bildim. Səninlə sağollaşa bilməsəydim, bunu ömrüm boyu özümə bağışlamazdım.

Konstans (*eşikağasına*). Taksi gələndə mənə xəbər elə.

Bentli. Oldu, madam.

Konstans. İndi sənə də vaxt ayıra bilərəm.

(Eşikağası çıxır.)

Bernard. Deyəsən, istirahət üçün yaman tələsirsən?

Konstans. Tələsirsən də sözdür. Belə səyahət həyatımda ilk dəfədir. Burada güclə dayanıram.

Bernard. Sən tək gedirsən, eləmi?

Konstans. Hə, tək-tənha.

Bernard (*Cona*). Dost, heyif ki, sən imkan eləyə bilmədin.

Con. Hə, çox heyif.

Bernard. Elə bilirəm, bu, bütün yaxşı mütəxəssislərin problemidir. İş aman vermir. Sənin də öz pasientlərinədən başın açılmır.

Con. Neyləmək olar?

Konstans. Həm də İtaliya Conun bəyəndiyi ölkə deyil.

Bernard. Deməli, sən İtaliyaya gedirsən? Elə bil, ağzından İspaniya çıxmışdı axı?

Konstans. Yox, söhbət həmişə İtaliyadan gedib.

Bernard. Doğrudan da, sənin üçün heç yaxşı olmadı, Con. Özü də Komo gölünün yaxınlığında əla qolf meydançası var.

Con. Doğrudan?

Bernard. İyulun sonunda təsadüfən Neapolda olmayacaqsan?

Konstans. Bilmirəm. Hələ planlarımı müəyyənləşdirməmişəm.

Bernard. Ona görə soruşuram ki, mənim üzəcəyim bərə Neapoldan tərpənəcək. Orada görüşsəydik, yaxşı olardı.

Con. Çox yaxşı olardı.

Konstans. Ümid eləyirəm, mənim yoxluğumda sən Conla tez-tez görüşəcəksən. Qorxuram, yazıq mənsiz çox danxa. Niyə gələn həftə birlikdə nahar eləməyəsiz?

Bernard. Çox təəssüf. Axı mən də yola çıxıram.

Konstans. Doğrudan? Deyəsən, sən Yaponiyaya gedənəcən Londonda qalmaq niyyətindəydin.

Bernard. Mən də istəyirdim. Amma həkimim mənə müalicəvi suyu olan bir yeri məsləhət bildi.

Con. Sən nədən müalicə olunmalısan ki?

Bernard. Elə bir xüsusi xəstəlik yoxdur. O, mənə gümrəhliq kursu keçməyi məsləhət bildi.

Con. Eləmi? Sənin həkiminin adı nədir?

Bernard. Sən onu tanıdırsan. Biz birlikdə döyüşmüşük.

Con. Aydınır.

Bernard. Hə, ona görə də təəssüf ki, sənənlə xudahafizləşməliyəm. Əlbəttə, Avropaya, kim bilir, bir də neçə ildən sonra qayıdacağımı fikirləşəndə Londonu tərk etmək mənə ağır gəlir, amma digər tərəfdən, əgər mütəxəssisə müraciət eləmişənsə, onun məsləhətini qulaq ardına vurmaq da düzgün deyil.

Con. Xüsusən də, həmin mütəxəssis öz məsləhətini pulsuz veribsə.

Konstans. Çox təəssüf. Mən də elə bilirdim, burada olmadığım müddətdə Con sənə sayəndə özünü yaxşı aparacaq.

Bernard. Çətin ki, mən bunu təmin eləyə bilərdim. Amma, hər halda, teatra, qolf oynamağa gedərdik.

Konstans. Ümumiyyətlə, vaxtınızı əla keçirərdiniz eləmi, Con?

Con. Çox əla keçirərdik.

Bentli. Taksi gözləyir, madam.
Konstans. Təşəkkür eləyirəm.

(Eşikağası çıxır.)

Bernard. Onda icazə verin, gedək. Ola bilsin, sizi bir də görmədim. Ona görə də Londonda keçirdiyim bu bir ildə mənə göstərdiyiniz qayğı və qonaqpərvərliyə görə sizə təşəkkür edirəm.

Konstans. Bizə baş çəkdiyinizə görə minnətdarıq.

Bernard. Səninlə Con məni elə isti qarşılдыңız ki. Bu ilin mənim üçün belə uğurlu olacağını təsəvvürümə də gətirməzdim.

Konstans. Sənsiz çox darıxacağıq. Con təcili əməliyyata çağırıldığı vaxtda onu əvəz eləyə biləcək bir insanın olduğuna elə şad idi ki. Elə deyilmi, əzizim?

Con. Əlbəttə, əzizim.

Konstans. Mən sənin yanında olanda rahat idi. Rahat idinmi, əzizim?

Con. Əlbəttə, rahat idim, əzizim.

Bernard. Nəyəsə lazım olduğuma görə elə mən də çox şadam. Məni unutmayın, yaxşımı?

Konstans. Biz unuda bilərikmi, heç vaxt.

Con. Heç vaxt.

Bernard. Əgər boş vaxtınız olsa, mənə yazın, yaxşımı? Təsəvvür belə eləyə bilməzsiz ki, bizlərə – qərqlikdə olanlara vətəndən gələn məktub necə qiymətlidir.

Konstans. Əlbəttə, yazarıq. İkimiz də. Eləmi, əzizim?

Con. Əlbəttə, əzizim.

Konstans. Con elə gözəl məktublar yazır ki, maraqlı, məzəli.

Bernard. Deməli, danışdıq. Əlvida, dost. Uğurlar.

Con. Əlvida, dost.

Bernard. Əlvida, Konstans. Sənə o qədər sözüüm var ki. Özüm də bilmirəm, hansından başlayım.

Con. Mən səni tələsdirmək istəmirəm, amma taksi gözləyir, deməli, hesab da yazır.

Bernard. Con elə dəqiqlik sevəndir. Yaxşı, bircə kəlmə deyəcəyəm: Tanrı səni qorusun.

Konstans. *Au revoir.*

Bernard. Neapolda olsan xəbər elə, yaxşımı? Əgər klubuma məktub yollasan, mənə çatdıracaqlar.

Konstans. Hə, əlbəttə.

Bernard. Əlvida.

(O, hər ikisi qarşısında dostyana başını tərpedib gedir.

Bernard qapını arxasınca örtən kimi Konstans gülməyə başlayır və az sonra uğunub gedir.)

Con. Nəyə güldüyünü mənə də desən, çətin olmaz ki? Əgər sən mənim şalban kimi dayanıb təhqir olunmağımdan həzz aldığını düşünürsənsə, səhv eləyirsən. Neapolda təsadüfi görüş nə deməkdir?

Konstans. O, səni azdırır.

Con. O, axmağın biridir!

Konstans. Sən, doğrudanmı, bu qənaətdəsən? Amma, məncə, o heç də özünü pis aparmadı. Belə məsələlərdə onun heç bir təcrübəsi olmadığını nəzərə alsaq, deyə bilərəm ki, o, öz rolunun öhdəsindən gələ bildi.

Con. Əgər beyninə onun mükəmməllik mücəssəməsi olduğunu yeritmisənsə, sənle mübahisə eləməyin mənası yoxdur. Amma ürəyim ağrıyır, özünü belə bir adama vermək qərarına gəlməyinə təəssüflənirəm.

Konstans. Yəqin, arvadın gələcək məşuqəsinin kim olmasıyla bağlı ər-arvadın fikri üst-üstə düşməyə də bilər.

Con. Elə bilirəm, sən onu məndən üstün saymağa iddialı deyilsən.

Konstans. Qətiyyə. Mən səni həmişə kişi gözəlliyinin zirvəsi hesab eləmişəm.

Con. Özü də o, eyniyə mənim kimi geyinir.

Konstans. Bu təbiidir. Sizin axı dərziniz eyni adamdır.

Con. Mən elə bilirəm, sənin təsəvvüründə o heç də məndən hazırcavab deyil.

Konstans. Əlbəttə.

Con. Bəs onda niyə səfərə onunla çıxmaq istəyirsən?

Konstans. Sənə məgər bir də izah eləməliyəm? Səbəb çox sadədir. İstəyirəm, qatar tərپənənəcən ayağımı qoyduğum yerə başını qoymağa hazır bir kişinin ağışında olum. İstəyirəm, mən otağa girəndə xoşbəxtlikdən onun gözlərinin necə parıldadığını görüm, biz birlikdə aya baxanda onun əllərinin mənim əllərimi necə sıxdığını, belimi qucaqlayanda

bədənini necə xoş üşütmə tutduğunu bütün canımla duyum. İstəyirəm, başımı onun çiyinlərinə qoyub dodaqlarının saçına incə toxunuşundan həzz alım.

C o n . Bax bunu ağılına da gətirmə. Yazığın boynu qırıqlar, xəstəxanalıq olar.

K o n s t a n s . Onunla kənd çıxırıyla yanaşı addımlayaddımlay mənə dovşanı, pişiyim deməsini eşitmək istəyirəm. İstəyirəm, onunla boş şeylər barədə saatlarla söhbət edək.

C o n . İlahi, özün saxla.

K o n s t a n s . İstəyirəm, biləm, hətta susanda belə ən hazırcavab, ən dilli-dilavər qadınam. Con, sənin onillik diqqətin məni tamamilə qane eləyirdi, odur ki biz ən yaxın və doğma dostlar idik, amma indi qısa müddətə olsa da ürəyimdən başqa şey keçir. Doğrudanmı, sən bunu mənə çox görəcəksən? İstəyirəm, məni sevsinlər.

C o n . Amma axı, əzizim, mən səni sevirəm. Əlbəttə, mən özümü iyrenc apardım, sənə az diqqət ayırdım, amma hələ gec deyil, hər şeyi dəyişmək olar. Sən mənim üçün yeganə qadınsan. Mən hər şeyi başlı-başına buraxıb sən ilə gedəcəyəm.

K o n s t a n s . Bu ideya məni heç də təmin eləmir.

C o n . Bəsdir görək, əzizim, heç olmasa, bir tikə rəhm göstər. Mən Mari-Luizanı atdım. Sənin də, əlbəttə ki, öz əlindədir, Bernarda qapını göstər.

K o n s t a n s . Amma sən Mari-Luizanı mənim yox, öz istəyinlə atdın.

C o n . Məsələni qəlizləşdirmə, Konstans. Gəl birlikdə yola çıxmaq. Bu cür ikimizə də yaxşı olar.

K o n s t a n s . Zavallı Conum, mən maddi azadlığı bal ayını öz ərimlə keçirmək məqsədiylə qazanmamışam.

C o n . Elə düşünürsən ki, mən əgər ərəmsə, məşuq roluna yaramaram?

K o n s t a n s . Ay mənim əzizim, qızardılmış qoyun ətiylə quzu kababının dadı bir olmur.

C o n . Sən heç bilirsən, nə yoldasan? Mənim ideal ərlə olmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxdığım bir vaxtda sən məni təzədən Mari-Luizanın ağışına itələyirsən. Vicdanıma and içirəm, sən evdən çıxan kimi mən onun yanına gedəcəyəm.

Konstans. Nahaq yerə vaxt itirib benzin yandıraçaqsan. Qorxuram, onu evdə tapmayasan. Onun bir gənc adaxlısı peyda olub. Mari-Luiza ona bir könüldən min könülə aşıqdır.

Con. Nə?

Konstans. Hansısa əyalətin qubernatorunun yavəridir. Bu gün yanıma o xahişlə gəlmişdi ki, ikinizin arasında hər şeyin bitdiyini yumşaq tərzdə sənə başa salım.

Con. Ümidvaram ki, sənə bu qədər əzab verən münasibətlərimizi mənim daha əvvəl pozmaq qərarına gəldiyimi ona demisən.

Konstans. Yox, fürsət eləyə bilmədim. O, mənə öz xahişini çatdıranda çox tələsirdi.

Con. Bilirsən, Konstans, heç cür mənə çatmır. Bəs sənin o qürurun hara qeyb oldu? Sənin ərini axmaq yerinə qoydular. Yerində başqa qadın olsaydı, Mari-Luizaya bax, belə deyərdi. Nə qəribə təsadüf. Elə indicə Con da mənə dedi ki, bir daha səninlə görüşməmək qərarına gəlib. Amma, Konstans, təbii ki, sən belə deməmişən. Çünki mənəni adam yerinə qoymursan.

Konstans. Sən düz demirsən, əzizim. Mən həmişə sənəni qayğıyı çəkəcəyəm. Mən ola bilsin, sənə xəyanət eləyəcəyəm, amma səni atan deyiləm. Həmişə də sədaqətimi özümün ən üstün keyfiyyətim saymışam.

(Eşikağası qapını açır.)

Con (*asəbi tərzdə*). Nə məsələdir?

Bentli. Fikirləşdim, bəlkə, madam onu aşağıda taksinin gözlədiyini unudub.

Con. Cəhənnəm ol!

Bentli. Necə məsləhətdir, ser.

(Gedir.)

Konstans. Anlamıram, sən nədən onu acıladın? Taksinin pulunu Bernard verəcək. Mən, hər halda, artıq çıxma lıyam, yoxsa Bernard elə düşünər ki, qəranımı dəyişmişəm. Görüşənədək, əzizim. Ümidvaram, mən burada olmayan müddətdə çox darıxmayacaqsan. Aşpazın bişirdiklərinə mız qoymasın, ac qalmayacaqsan. Mənimlə xudahafizləşmək istəmirsən?

Con. Cəhənnəm ol.

Konstans. Baş üstə. Altı həftədən sonra qayıdıb gələcəyəm.

Con. Qayıdacaqsan? Hara?

Konstans. Bura.

Con. Bura? Bura? Elə bilirsən, səni evə buraxacam?

Konstans. Niyə də yox? Dərindən götür-qoy eləyəndə özün də başa düşəcəksən ki, mənim heç bir günahım yoxdur. Bir də axı mən səndən sənin özünə lazım olan nəyisə istəmirəm.

Con. Heç başa düşürsənmi, mən səninlə boşanmaq istəyə bilərəm?

Konstans. Əlbəttə. Amma mən kimə ərə getdiyimi yaxşı bilmişəm. Əri xeyli düşünüb-daşınandan sonra seçmişəm. Çalışmışam, centlmənə ərə gedim və sən özün baskarı olduğun günahlarıma görə məni boşamazsan.

Con. Mən səninlə boşanmayacağam. Çünki qorxuram risk eləyib ikinci dəfə evlənsəm, elə bir qadına rast gəlirəm ki, o da əriylə eynilə sən kimi davranan birisi olsun.

Konstans (*qapıdan*). Mən qayıda bilərəmmi?

Con (*qısa pauzadan sonra*). Sən dünyanın ən dəyməduşər, ərköyün, heç nədən özündən çıxan, səhvlərini israrla yeridən, həm də ən cazibədar, gözəlliyi gözqamaşdıran qadınısan. Sənin kimisinə ər olmaq Tanrının ən böyük cəzasıdır. Hə, lənət şeytana, qayıda bilərsən.

(Konstans ona əliylə öpüş göndərüb,
arxasınca qapını çırparaq,
qonaq otağından qeyb olur.)

LEDİ FREDERİK

üçpərdəli komediya

İŞTİRAKÇILAR

Ledi Frederik Berollz
Ser Cerald O`Mara
Cənab Paradayn Foulds
Markiza Merestonskaya
Markiz Merestonski
Admiral Karlayl
Kapitan Montqomeri
Rouz
Ledi Frederikin dərzisi
Ledi Frederikin qulluqçusu
Tompson
Ofisiant

337

Əhvalat 1980-ci ildə cərəyan edir.

Birinci pərdə

Səhnə. Monte-Karloda, «Otel de Pari»də nömrə. Dəbdəbəli məbelli iri otaq, sağda və solda qapılar, arxada eyvana çıxan pəncərə. Onların arasından ulduzlu cənub səması görünür.

Bir küncdə fortepiano var, o biri küncdə üstünə səliqəylə vərəqlər düzülmüş soba yanır. Yaraşığı libasda olan ledi Mereston vərəqləri oxuyur. O, qırx yaşlı cazibədar bir qadındır. Qəzeti kənara qoyub tələsmədən zəngi basır. Nökər peyda olur.

Ledi Mereston. Cənab Paradayn Foulds gəlib?

Nökər. Bəli, miledi.

Ledi Mereston. Mehmanxanadadır?

Nökər. Bəli, miledi.

Ledi Mereston. Dalınca adam göndərib xəbər eləyin ki, onu gözləyirəm.

Nökər. Bağışlayın, miledi, amma o cənab xahiş eləyib ki, onu narahat eləməsinlər.

Ledi Mereston. Dəlixana! Cənab Foulds mənim qardaşımdır. Bu dəqiqə onun dalınca gedin.

Nökər. Vestibüldə onun kamerdineri dayanıb, bəlkə, xanım özü onunla danışa?

Ledi Mereston. Cənab Fouldsun qəbulu nazir qəbulu kimi bir şeydir, ora düşmək müşkül məsələdir. Onun nöqərinə çağırın.

Nökər. Baş üstə, miledi.

(Nökər çıxır və az sonra cənab Fouldsun adamı Tompson peyda olur.)

338

Tompson. Xanım məni görmək istəyirdi?

Ledi Mereston. Axşamın xeyir, Tompson. Ümidvaram ki, yolda problem-zad yaranmayıb.

Tompson. Əlbəttə, miledi. Cənab Fouldsun evinə gedən yolda heç vaxt problem olmur.

Ledi Mereston. Dənizdə dalğa-zad da olmur?

Tompson. Olmur, miledi. Əgər dəniz cızığından çıxa, cənab Foulds onun dalğalarını da cəzalandırar.

Ledi Mereston. Cənab Fouldsa çatdırın ki, onu tez görmək istəyirəm.

Tompson (*saata baxa-baxa*). Üzr istəyirəm, miledi, amma cənab Foulds xahiş eləyib ki, onu saat ona qədər narahat eləməsinlər. İndi beş dəqiqə işləyib, mən onun əmrini poza bilmərəm.

Ledi Mereston. Axı o nə işlə məşğuldur?

Tompson. Təsəvvürüm belə yoxdur, miledi.

Ledi Mereston. Siz çoxdan cənab Fouldsun yanında işləyirsiniz?

Tompson. İyirmi beş ildir, miledi.

Ledi Mereston. Onun hər gün nə edəcəyini siz, yəqin, dəqiqəbədəqiqə bilirsiniz.

(Paradayn içəri keçir. O, yaşı qırxı adlanmış çox şıq geyimli bir kişidir. Özünəinamlı, kübar,

yerini biləndir. Beləsinə heç vaxt
özündən çıxara, həvəsdən sala bilməzsən.
O, ledi Merestonun son sözlərini eşidir.)

Foulds. Mən Tompsonu işə götürəndə dedim ki, ən çətin iş özünü görməzliyə vurub hər şeyi görməkdir.

Ledi Mereston. Əziz Paradayn, mən səni düz iki ildir, gözləyirəm. Sən nədən belə canımı çəkirsən.

Foulds. Mən sənin öpüşünə dözə bilərəm, amma bu qabalığı yığışdır.

Ledi Mereston (onun yanaqlarından öpərək). Bu zara-fatlar əbədi boyuna biçilib. Niyə o dəqiqə gəlmədin?

Foulds. Əzizim, uzun yoldan sonra adam dincəlməlidir, ya yox? Burada əsəbiləşməli nə var? Qatarla düz iyirmi yeddi saatlıq yoldur. Üstümə bu boyda hücumdan sonra gərək özümə gələm

Ledi Mereston. Məni güldürmə. Əminəm ki, sənə hücum-zad olmayıb.

Foulds. Mən ruhuma olan hücumu nəzərdə tuturam. Mənim yaşım da bu, naz-qəmzə kimi görünə bilər, amma Londondan Monte-Karloya səyahət, həqiqətən də, məni əldən saldı.

Ledi Mereston. Şübhə eləmirəm ki, sən bu əziy-yətin acısını yaxşıca şam eləməklə canından çıxarmısan.

Foulds. Mən heç şam eləmişəmmi?

Tompson (sakitcə). Siz şorba yediniz, ser.

Foulds. Yadımdadır, mən ona baxa-baxa qaldım.

Tompson. Balıq şorbası, ser.

Foulds. Mən qalxanbalığı qızartmasıyla oynaya-oynaya qalmışdım.

Tompson. Sonra Rossininin qat-qat piroqu, ser.

Foulds. Bu yemək məndə heç bir təsir buraxmadı.

Tompson. Dana filesi təmtəraqlı görünürdü.

Foulds. Ayaqqabı dabanından da bərk ili, Tompson. Kimə lazımdırsa, şikayət eləyin.

Tompson. Qırqovul qızartması, ser.

Foulds. Hə, indi fazan da yadıma düşür.

Tompson. Desertə şaftalılı dondurma, ser.

Foulds. Çox soyuq idi, Tompson. Adamın, az qala, dili də donurdu.

Ledi Mereston. Hə, əziz Paradayn, səni dəbdəbəli naharla təmin eləyiblər.

Foulds. Mən artıq elə bir yaşdayam ki, məhəbbət, şərəf, var-dövlət hamısı yaxşı qızardılmış bifşteksin yanında sönük görünür. Siz gedə bilərsiniz, Tompson.

Tompson. Çox sağ olun, ser.

(ÇIXIR.)

Ledi Mereston. Ayıb deyilmi, Paradayn, mən həyəcandan özümə yer tapa bilmədiyim bir vaxtda, sən özünü ləziz yeməklərin ixtiyarına verirsən.

Foulds. Belə çıxır ki, həyəcan keçirmək sənin xeyrinədir. Çünki indi heç vaxt olmadığın qədər gözəl görünürsən.

340

Ledi Mereston. Bəsdir məni doladın, sənə sözüm var.

Foulds. Mən sənin teleqramını alan kimi yola düzəldim. De görüm, nə baş verib.

Ledi Mereston. Əziz Paradayn, Çarlz dəlicəsinə vurulub.

Foulds. İyirmi iki yaşlı adam üçün burada qeyri-adi nəşə yoxdur. Əgər istədiyi yarayırsa, onu evləndir, adlı-sanlı dul qadın statusunu da özündə saxla. Əgər yaramırsa, o qıza beş yüz funt verib Parisə, ya da Londona göndər. Orada o, öz gözəlliyinə müştəri tapar.

Ledi Mereston. Əgər bacarsaydım, nə dərdim vardı. Bilirsənmi söhbət kimdən gedir?

Foulds. Əzizim, mənim tapmacadan zəhləm gedir. Şübhəsiz ki, ildə beş min gəliri olan gənc markizə ikrahla baxmayan xeyli xanım tapılar.

Ledi Mereston. Həmin xanım ledi Frederik Berollzdur.

Foulds. Bax, bu gözlənilməz oldu.

Ledi Mereston. Qadın ondan on beş yaş böyükdür.

Foulds. Yəni anası yerində deyil. Bu özü nədənsə xəbər verir.

Ledi Mereston. O, saçlarını rəngləyir.

Foulds. Özü də zövqlə rəngləyir.

Ledi Mereston. Sifətinə də şəkil çəkir.

Foulds. Özü də Təsviri Sənət Akademiyasının üzvlərinin çoxundan yaxşı çəkir.

Ledi Mereston. Yazıq Çarli, sadəcə, onun toruna düşüb. Səhərlər onunla at çapır, nahardan sonra maşınla gəzir, gecənin yarısınıcan da kazinoda ilişib qalır. Mən onu heç görmürəm.

Foulds. Haradan bilirsən ki, ledi Frederikin ondan nəse umacağı var?

Ledi Mereston. Paradayn, məni güldürmə. Hamı bilir ki, onun cibində siçan oynayır, xirtdəyəcən borc içindədir.

Foulds. Gərək minanı yaxşı yerdə gizlətməyi bacarasan. Bizim zəmanədə kübar qadının həyatı göz qabağında olan dilemmadan ibarətdi: ya müflisləşmə, ya da boşanma işiylə əlaqədar məhkəmə.

Ledi Mereston. Görən, onda bu cür şıq geyimlər haradandır? Bax taleyin oyunu buna deyərlər. Olub-qalan nüfuzunu da itirəndən sonra qadın şəkil kimi görünməyə başlayır.

Foulds. Əzizim, bir fikirlə özünə təskinlik ver ki, o, gec-tez cəhənnəm odunda yanmalı olacaq.

Ledi Mereston. Kafirlik kimi qəbul eləmə, ancaq elə bilirəm, o dünyada ağ libaslar və qanadlar mənim bu dünyada gördüklərimə heç də layiqli kompensasiya deyil.

Foulds. Mən elə bilirdim ki, o, müflisləşmənin biradamlığındadır, amma gözlənilmədən özünə yeni ekipaj alır. Sən ciddi fikirdəsən ki, Çarli onunla evlənmək üçün əldən gedir?

Ledi Mereston. Azca da şübhəm yoxdur.

Foulds. Bəs məndən nə istəyirsən?

Ledi Mereston. Tanrı xatirinə bu izdivaca mane olmağını. Bir də ki Çarlinin cəmiyyətdə çox gözəl mövqeyi var, onu parlaq karyera gözləyə bilər. Hətta baş nazirə qədər! Belə bir oğlanın belə bir qadınla evlənməsinə necə imkan vermək olar?

Foulds. Əlbəttə, sən ledi Frederiki tanıyırsan, eləmi?

Ledi Mereston. Əziz Paradayn, biz onunla çox gözəl münasibətlərdəyik. Niyə axı mən onu davaya təhrik eləyim? Yaxşısı budur, mən onu səninlə birlikdə nahara dəvət eləyim.

Foulds. Belə işlərdə qadınların kişilər qarşısında, şəksiz, üstünlüyü var. Vicdan əzabı deyilən şey qadınlara yaddır, üstəlik, onlar Corc Vaşinqton kimi yalan danışmağa həmişə hazırdırlar.

Ledi Mereston. Mənim gözümdə o qadın səfilin birisidir. Mən sənə açıq deyirəm: oğlumu onun caynaqlarından xilas etmək üçün hər yola gedəcəyəm.

Foulds. Yalnız əsl mərhəmətli qadın ən naqis üsullarla belə istəyinə mütləq nail olacağını bu cür sakitcə bəyan eləyə bilər.

Ledi Mereston (*ona baxaraq*). O qadının həyatında mütləq nəsə qararıq məqamlar olmalıdır. Əgər dərinə getsəm...

Foulds (*yumşaq tərzdə*). Hər halda, mən sənə necə kömək eləyə bilərəm?

Ledi Mereston. Ən yaxşı detektiv keçmiş cınayət-kar olandır.

Foulds. Əzizim, ürəyindəkini açıb demək heç də nəsihətbaqlıq deyil.

Ledi Mereston. Sən böyük var-dövlət yığmısan. Əgər hər kəsə əməlinə görə qiymət verilsəydi, indi dəbdəbə içində üzməzdin, acından ölərdin.

Foulds. Mənim uzaq qohumlarımla maraqlı adəti var. Qəliz məqamlarda onlar əcdadlarının yanına yollanırlar.

Ledi Mereston. Bütün ömrün boyu sən dözülməzin, yaramazın birisi olmusan. Böyür-başındakı dostların da əclafı yığnağından ibarət olub.

Foulds. Mənim kübar cəmiyyət barədə bilgimlə, sənin sonsuz cətiyyətinlə biz köməksiz xanıma ciddi rəqib ola bilərik.

Ledi Mereston. Camaat arasında söhbət gəzir ki, sən bir vaxtlar ona dəlicəsinə vurulmusan.

Foulds. Camaat arasında söhbət ancaq eşşəklərin qulağının eşitdiyi eşşək anqırtısıdır.

Ledi Mereston. Hər halda, sizin münasibətlər çoxmu dərinə getmişdi? Əgər sən Çarliylə dərdləssən, ona münasibətləriniz haqqında danışsan...

Foulds. Əziz Mod, təəssüf ki, heç bir münasibət-filan olmayıb.

Ledi Mereston. Yazıq Corc o vaxt bu tarixçədən əməlli-başlı narahat olmuşdu.

Foulds. Sənin mərhum ərin kifayət qədər dindar adam olduğundan söhbət ona yaxın insanlardan gedəndə həmişə işin pis tərəfinə inanırdı.

Ledi Mereston. Lazım deyil, Paradayn, bilirəm, sizin bir-birinizi görənlərin gözlüyü yox idi, amma yadda saxla ki, mən onu bütün qəlbimlə sevirdim. Onun ölümündən sonra hələ də toxtaya bilmirəm.

Foulds. Əzizim, özün də bilirsən ki, mən heç vaxt sənin xətrinə dəymək istəməyərəm.

Ledi Mereston. Dərinə getsək, günah sənin özündəydi. Bəli, o əsl dindar idi, ümumi kilsə tərəfdarlarınınin rəhbəri idi, sənin həyat tərzinə də nifrət eləyirdi.

Foulds (*ruhani intonasiası ilə*). Şükür ki, öz ömür payımda kifayət qədər günaha bata bilməmişəm!

Ledi Mereston (*gülərək*). Sən düzələnlə deyilsən, Paradayn. Amma indi mənə kömək eləyəcəksən. Corcun ölümündən sonra mən oğlumla kifayət qədər qapalı yaşamışam, indi tamamilə köməksizlik. Əgər Çarli o qadınla evlənsə, mənim ürəyim partlar.

Foulds. Bacardığımı eləyəcəyəm. Deyəsən, hətta vəd də verə bilirəm ki, mənim bütün cəhdlərim boşa çıxacaq.

(Qapı taybatay açılır. Ledi Frederik, ardınca iyirmi iki yaşlı gənc oğlan Mereston içəri girir.

Bir qədər sonra ledi Frederikin qardaşı, yaraşığı, qədd-qamətli Ser Cerald O'Mara, onun ardınca kapitan Montqomeri,

Admiral Karlayl və onun qızı Rouz peyda olur.)

Otuz-otuz beş yaşlı gözəl irland qadın ledi Frederik çox zövqlə geyinib. O, həddən ziyadə çevikdir.

Görünür ki, irlandsayağı qayğısızdır və sabahı düşünmək belə istəmir. Əgər kimisə özünə cəlb etmək istəyirsə, irland aksentinə keçir.

Özü də əla bilir ki, belə eləyəndə misli-bərabəri olmur. Özünə baxan və saçlarına sığal verən

otuz beş yaşlı kapitan Montqomeri kifayət qədər qılıqlıdır. Admiral sözü üzə deyən və qaba

bir kişidir. On doqquz yaşlı Rouz sadələvh bir qızıdır.

Mereston. Bu da onlar.

Ledi Frederik (*Təsvir eləmək mümkün olmayan bir çevikliklə hər iki əlini Fouldsa uzadır*). Paradayn! Paradayn! Paradayn!

Mereston. Mənim həm müəllimim, həm də tərbiyəçim olan dayım!

Foulds (*ledi Frederikin əlini sıxaraq*). Eşitdim, kazinoda olmusunuz.

Ledi Frederik. Çarlı son qəpiyinəcən uduzdu, mən də ona ürək-dirək verirdim.

Ledi Mereston. Çarlı, mənim əziz oğlum, sənın belə işlərlə məşğul olmağından heç xoşum gəlmir.

Mereston. Anacan, mən cəmi onca min frank uduzdum.

Ledi Frederik (*Fouldsa*). Belə görürəm, siz həmişə yaxşı əhvaldasınız.

Foulds. Şübhəli komplimentlərə ehtiyac yoxdur. Bəlkə, sabah xəstələndim, hə?

Ledi Frederik. Siz admiral Karlaylla tanışsınız eləmi? Bu da mənim qardaşım Ceralddır.

Foulds (*onun əlini sıxaraq*). Xoş gördük.

Ledi Frederik (*təqdim edərək*). Kapitan Montqomeri.

Kapitan Montqomeri. Mənə elə gəlir, biz görüşmüşük.

Foulds. Bunu eşitməyə çox şadam. Salam. (*Merestona müraciətlə*) Monte-Karloda vaxtını yaxşımı keçirirsən, Çarlz?

Mereston. Bə-bəli.

Foulds. Nə işlə məşğulsan?

Mereston. Belə də, or, orada da... bur, burada da hər yerdə stoldur.

Foulds. Sükanı belə saxla, balaca. Çox şadam ki, özünü vərəsəlik qanunvericiliyinə uyğun olaraq üzərinə düşən vəzifələrə layiqincə hazırlayırsan.

Mereston (*gülərək*). Məzələnmə, Paradayn dayı.

Foulds. Sevindirici haldı ki, sən artıq jarqonları da mənimsəyirsən.

Mereston. Əgər artıq London faytonçusunun gözü-nün odunu ala, hazır cavablığıyla bir qadını hayıl-mayıl edə bilirsənsə, sənın üçün Lordlar Palatasında işləmək elə də çətin məsələ deyil.

Foulds. Sənə ciddi bir xəbərdarlığım var, mənim balam. Sənın var-dövlətin və mövqeyin qarşında parlaq imkanlar açıq. Amma bütün bunları sağa-sola səpələsən,

gələcəyini zibilxanaya atmış olacaqsan. İndi üfüqlər aydınlaşmış, Britaniya yeni liderinin zühdünü gözləyir. Bununla yanaşı, həm də ingilislər öz liderlərinin adı, gözəçarpmayan məxluq olmasını xoşlayırlar. Liderin bacarıqlı və səriştəli olması onlarda ümitsizlik yaradır, onun hərtərəfli şəxsiyyət olması boğazlarından keçmir, hazır cavablığına isə qəti dözümləri yoxdur. Misal üçün zavallı lord Parnabinin taleyi. Uzaqgörənliyi ona baş nazir vəzifəsini tutmağa imkan versə də, şəxsi keyfiyyətlərinin güdazına getdi. Axı ölkənin taleyini nitqləri ütülü, səmimi olan, ağılı istər-istəməz qılıncoyandanın dəqiq zərbələrini yada salan çevik və uzaqgörən birisinin ixtiyarına vermək olar? Odur ki hamının gözündə lord Parnabi, sadəcə, çərənçi və yüngülxasiyyət bir insan idi. Biz belələrinin həyat prinsiplərinə şübhəylə yanaşırıq, mənəviyyatlarından ciddi şəkildə ehtiyatlanırıq. Odur ki sözlərimə diqqətlə qulaq as, əziz balam, diqqətlə qulaq as. Uzun nitqlərini bəlağətli, cansıxıcı sözlərlə zənginləşdirmə, ağır söhbətlərinə çox da duz-filan qatma, qoy şit olsun. Diqqət elə ki, təşbehlərdə təxəyyülünə çox da sərbəstlik verməyəsən, beynini hamının qabağında açıb qoyma, ən ayıblı sırr kimi dərin bir yerdə gizlə. Və ən əsası, əgər yumor hissən varsa, onu biryolluq sil at, küləklərin ixtiyarına ver.

Mereston. Əziz dayı, sizin sözləriniz məni təsirləndirdi. Bundan sonra səfehlər səfehə olacağam.

Foulds. Bax bu, ayrı məsələ, mənim balam.

Mereston. Ən ağırçəkili əttökən olacağam.

Foulds. Artıq indidən sənə sinəni ordenin necə bəzədiyini görürəm. Onu almaq üçün heç bir zəhmət tələb olunmur!

Mereston. Bundan sonra mənim çıxışlarım hamıya dərin yuxu gətirəcək.

Foulds (onun əlindən tutaraq). Baş nazir vəzifəsi sənə lap boyuna biçilib.

Ledi Mereston. Əziz Paradayn, yatmadan əvvəl gəl bir az eyvanda gəzişək.

Foulds. Sən də nəvazişlə bütün son qeybətləri mənim qulağıma de gəlsin.

(Foulds ona şalını çiyinə atmağa kömək eləyir.)

Ledi Frederik. Admiral, sizinlə danışmaq olarmı?
Admiral. Əlbəttə. Nə qulluq eləyə bilərəm?

(Ledi Frederik və Admiral söhbət etdiyi müddətdə o birilər yavaş-yavaş dağılışırlar.
Söhbət zamanı ledi Frederik irland aksentindən istifadə eləyir.)

Ledi Frederik. Kefiniz yaxşıdırımı?

Admiral. Tamamilə.

Ledi Frederik. Çox şadam. Çünki sizə nikah təklifiylə müraciət etmək istəyirəm.

Admiral. Əzizim, siz məni yaman yerdə yaxaladınız.

Ledi Frederik (*gülərək*). Öz adımdan yox.

Admiral. Aha, aydındır.

Ledi Frederik. Məsələ burasındadır ki, mənim qardaşım Cerald sizin qızınıza evlənmək təklifi eləyib, o da razılaşıb.

Admiral. Ledi Frederik, Rouz, olsa-olsa, hələ dəcəl qızcığazın birisidi. Ərə getmək onun üçün hələ tezdir.

Ledi Frederik. Gəl ehtirasları daha da coşdur-mayaq, hər şeyi təmkinlə müzakirə eləyək.

Admiral. Bu barədə eşitmək belə istəmirəm. O cavan oğlan lütün birisidir.

Ledi Frederik. Xoşbəxtlikdən, əvəzində, siz varlısınız.

Admiral. Necə?

Ledi Frederik. Siz deyirdiniz ki, İrlandiyada torpaq almaq heç də pis olmazdı. Orada Ceraldın evindən yaxşısını tapa bilməzsən: özülü çox möhkəmdir, çınqılıdır. Yelizavetinsk memarlığı üslubu sizi lap heyran edəcək.

Admiral. O üslubdan zəhləm gedir.

Ledi Frederik. Çox gözəl! Axı həmin malikanə hələ on səkkizinci əsrdə yanmışdı. Sonralar onu Georgian üslubunun ən yaxşı ənənələrinə uyğun yenidən tikdilər.

Admiral. Hm.

Ledi Frederik. Təsəvvür edirsinizmi, dizləriniz üstə oğlan nəvələrinizi yelləyəcəksiniz.

Admiral. Birdən qız oldu?

Ledi Frederik. Bizim nəsildə qız nadir hallarda olur.

Admiral. Bir də deyirəm ki, mən bu haqda eşitmək belə istəmirəm.

Ledi Frederik. Yaşına görə ölkənin ikinci baroneti. Məncə, heç də pis səslənmir.

Admiral. Rouzu geriyyə, İngiltərəyə göndərməli olacağam.

Ledi Frederik. Həm də ürəyini çatladacaqsınız, eləmi?

Admiral. Qadın ürəyi qədimi çini qab kimi bir şeydir, çat-mat ona heç nə eləyə bilməz.

Ledi Frederik. Admiral, siz mənim ərimi tanıyırdınız mı?

Admiral. Bəli.

Ledi Frederik. Mən ona on yeddi yaşında ərə getmişəm. Çünki bir başqasını dəlicəsinə sevsəm də, anam onu daha yaxşı namizəd hesab eləyirdi. Toyumuzdan heç iki həftə keçməmişdi ki, bir gün xirtdəyəcən içmiş halda evə gəldi. O vaxtacan mən bir dəfə də sərxoş adamı belə yaxından görməmişdim. Məlum oldu ki, demə, o, necə deyərlər, gillətməyin həvəskarımış. Mən dəhşətə gəldim. On il onunla hansı əzaba qatlaşıb yaşadığımı təsəvvürünüze belə gətirə bilməzsiniz. Gizlətmirəm, həyatım boyu az səfehlik eləməmişəm, amma Tanrı özü şahiddir ki, həm də nə əzablardan keçmişəm.

Admiral. Hə, bilirəm.

Ledi Frederik. İnanın, əgər iki sütün ürək bir-birini tutubsa, yaxşısı budur, onları evləndirəsən. Bizim zamanımızda məhəbbət elə qəhətə çıxıb ki. İşdir, əgər sənə rast gəlibsə, nəbadə onu qaçırasan.

Admiral. Bağışlayın, amma mənim qərarım qətidir.

Ledi Frederik. Bəlkə, Nelson kimi sən də qərarını dəyişəsən? Rouza qarşı belə amansız olmayın! Axı o, Ceraldı sevir. Bu xoşbəxtliyi onlardan almayın. Oldu? Özüünüze çox sağ ol qazanın.

Admiral. Sizin xətrinizə dəymək istəmirəm, amma mənə məlum namizədlər arasında Cerald ən uyğun gəlməyəndir.

Ledi Frederik (*sevinclə*). Bilirdim ki, razılığa gələcəyik. Səhər elə ona da belə dedim.

Admiral. Məndə olan məlumata görə, onun mülkü girov qoyulub.

Ledi Frederik. Ona bir penni də verən yoxdur. Əgər istəyənlə olsaydı, Cerald çoxdan borc pul alardı.

Admiral. Deməli, onun təqaüddən başqa gəlir yeri yoxdur.

Ledi Frederik. Amma zövqü bədxərlik tələb eləyir.

Admiral. O, qumarbazın birisidir.

Ledi Frederik. Əvəzində, necə gözəldir.

Admiral. Nə?

Ledi Frederik. Şadam ki, fikirlərimiz üst-üstə düşür. Bircə qalır, gəncləri bura çağırıb öz xeyir-duamızı verək.

Admiral. Mən bu izdivaca razılıq verməzdən əvvəl gərək sizin qardaşınız...

Ledi Frederik. Lənətlənsin?

Admiral. Bəli, madam, lənətlənsin.

Ledi Frederik. Mənə diqqətlə qulaq asın.

Admiral. Ledi Frederik, sizi xəbərdar etmək istəyirəm: mən qərarı bir dəfə qəbul eləyirəm və heç vaxt dəyişmirəm.

Ledi Frederik. Bu, mənə ləzzət eləyir. Əlbəttə, kişi gərək kişi ola. Sizin gücünüz və qətiyyətiniz həmişə məni bərk təsirləndirib.

Admiral. Bu tərəfini bilmirəm, amma mən dediyim sözün yiyəsiyəm.

Ledi Frederik. Lap gözəl. Beşcə dəqiqədən sonra deyəcəksiniz ki, Cerald sizin gözəl Rouzla evlənə bilər.

Admiral. Yox, bir də yox.

Ledi Frederik. Bu inadkarlıq nəyə lazımdır? Bu inadkarlıq qəti sizə yaraşmır.

Admiral. Bu, inadkarlıq deyil. Bu, qətiyyətdir.

Ledi Frederik. Dərinə getsək, Ceraldın yaxşı cəhətləri də az deyil. O, sizin qızınıza sadıqdır. Düzdür, bir az dəlidoludur, amma bu xasiyyət istənilən gəncə ləkə gətirməkdən çox, yaraşlıq verir.

Admiral (*kobudluqla*). Belə de, mənə taxta kürəkən lazım deyil.

Ledi Frederik. O, evlənən kimi dərhal nümunəvi ərə çevriləcək.

Admiral. O axı qumarbazdır, mən bununla barışa bilmərəm.

Ledi Frederik. Əgər o, bir də karta əl vurmaya-
ğına söz versə necə? Nədən siz belə çürükçüsünüz? Məni
qəbrə uzatmaq istəyirsiniz?

Admiral (*həvəssiz*). Mən bax, belə eləyəcəyəm. Əgər o,
bir il kart oynamasa, bu izdivaca razılıq verəcəyəm.

Ledi Frederik. Siz lap ürəksiz. (*Qeyri-ixtiyari olaraq
onun boynuna sarılıb öpür. Admiral hiss olunacaq qədər heyrətlənib.*)
Üzr istəyirəm, özümü saxlaya bilmədim.

Admiral. Bax, bunun qəti əleyhinə deyiləm.

Ledi Frederik. Doğru sözümdü, müəyyən mənada
siz heyrətamiz insansınız.

Admiral. Siz belə hesab eləyirsiniz?

Ledi Frederik. Bəli, məhz belə.

Admiral. Mən istərdim ki, evlilik təklifi şəxsən sizin
dilinizdən səslənsin.

Ledi Frederik. Mənə gəlincə, əziz admiral, ümid-
lərim çoxdan həyatda çəkdiklərimə qurban gedib. Uşaqlara
demək lazımdır. (*Çağırır.*) Cerald bura gəl. Rouz!

(Cerald və Rouz içəri keçir.)

Ledi Frederik. Rouz, mən həmişə elə bilmişəm ki,
sizin atanız təbiətin möcüzəsidir.

Rouz. Ata, səndən bir dənədir.

Admiral. Mən sizin nikahın qəti əleyhinəyəm, amma
ledi Frederikə imtina eləmək iqtidarında deyiləm.

Cerald. Sizə dərin təşəkkürlər, admiral, mən Rouza
layiqli ər olmaq üçün əlimdən gələni eləyəcəyəm.

Admiral. Belə tez yox, cavan oğlan, iş dərhal görül-
mür. Mənim şərtim var.

Rouz. Ata!

Ledi Frederik. Cerald bir il özünü nümunəvi apar-
malıdır. Sonra evlənə bilərsiniz.

Rouz. Əgər özünü nümunəvi aparsa, adi birisi olacaq.

Ledi Frederik. Mütləq olacaq. Bütün yaxşı ərlərin
hamısı dözülməz adilərdir.

Admiral. Rouz, əzizim, get yat. Mən də bir qəlyan
çəkib, yan otağa keçəcəyəm.

Rouz (*ledi Frederiki öpərək*). Gecəniz xeyrə qalsın, siz ən,
ən... Bu mərhəmətinizi heç vaxt unutmaram.

Ledi Frederik. Sonra, nikahda bir neçə il yaşayan-
dan sonra mənə təşəkkür eləyərsən.

Rouz (*Ceralda əlini uzadaraq*). Gecən xeyrə qalsın!

Cerald (*Rouzun əlini sıxıb üzünə baxaraq*). Xeyrə qarşı!

Admiral (*kobudluqla*). Mənim arxamda belə eləmək
heç də vacib deyil.

Rouz (*dodaqlarını uzadaraq*). Gecən xeyrə qalsın.

(Admiral Rouzu öpür və onlar çıxırlar.)

Ledi Frederik. Ay on səkkiz yaşım, haradasan?

(O, üzündən yağan yorğunluqla
kresloya yayxanır.)

350

Cerald. Nə məsələdir?

Ledi Frederik (*diksinərək*). Elə bilirdim, getmişən.
Hər şey qaydasındadır.

Cerald. Gizlətmə, aç tök.

Ledi Frederik. Mənim zavallı qardaşım, bir bilsəy-
din. Mən elə narahatam ki, nə eləyəcəyimi bilmirəm.

Cerald. Pul məsələsidir?

Ledi Frederik. Bir il əvvəl and içdim ki, ayağımı yor-
ğanıma gözə uzatmaqla yaşayacağam. Bu da məni müflis
elədi.

Cerald. Əzizim, bu necə ola bilər?

Ledi Frederik. Özüm də bilmirəm. Bu, dəhşətli
ədalətsizlikdir. Qəribədir, nə qədər yığcam olmaq istəyirəm-
sə, bir o qədər bədxərlik eləyirəm.

Cerald. Məgər borc almaq olmaz?

Ledi Frederik (*gülərək*). Artıq almışam. Elə dərd də
burasındadır.

Cerald. Yenə borc al.

Ledi Frederik. Cəhd elədim. Mənə bir penni belə
verən tapılmadı. İndi axmaq yoxdur.

Cerald. Dedinmi, sən istənilən sənədi imzalamağa
hazırsan?

Ledi Frederik. Mən elə ümitsizlik içindəydim ki,
dedim, ikimiz də hər şeyə imza atmağa hazırıq. Dik Koənə
dedim.

Cerald. İlahi, bəs o nə cavab verdi?

Ledi Frederik (*yəhudi aksentini imitasiya eləyə-eləyə*). Əzizim, bu bir vərəqlik kağızın mənə nə xeyri var?

Cerald (*ucadan qəhqəhə çəkərək*). Tanıyıram, özüdür ki var.

Ledi Frederik. Gəl mənə işlərimdən danışmayaq. Elə bir vəziyyətdəyəm ki, işlərim yadıma düşəndə az qalırım, havalanam.

Cerald. Hər halda, pul sənədən vəziyyət necədir?

Ledi Frederik. Gərək biləsən? Onda al gəldi. Dərziyə yeddi yüz funt borcum var, ötən il iki dəhşətli veksəl imzaladım – biri min beş yüz, o biri iki min funt. Sabah vaxt tamam olur. Əgər pul tapa bilməsəm, müflisləşmə işi üzrə məhkəmə qarşısında dayanmalı olacağam.

Cerald. Axı bu artıq ciddi məsələdir.

Ledi Frederik. Ciddidən də ciddi. Bunun nəylə qurtaracağını fikirləşəndə adamı vahimə basır. Adətən, dolaşmaq vəziyyətlərə düşəndə, elə bil, nəyə baş verir, mənə yenidən ayağa qaldırır. Keçən dəfə Elizabet xala apopleksik zərbədən dünyasını dəyişdi. Yeri gəlmişkən, bu elə də xeyir gətirmədi, axı matəm mərasimi dəhşətli xərc tələb eləyir.

Cerald. Niyə axı sən ərə getməyəsən?

Ledi Frederik. Əzizim Cerald, özün bilirsən ki, tale oyununda mənə heç vaxt gətirmir.

Cerald. Amma Çarli Mereston sənəin dərdindən dəli-divanədir.

Ledi Frederik. Bu, hamıya məlumdur.

Cerald. Ona ərə get.

Ledi Frederik. İlahi, mən onun anası yerindəyəm.

Cerald. Boş-boş danışma. Sən cəmi onca il ondan böyüksən. İndi ağılı-başı yerində olan bir gənc də ondan yaşca balaca olanı özünə arvad eləmir.

Ledi Frederik. O elə xoşsifətdir. Onun həyatına bu badalağı vura bilmərəm.

Cerald. Bəs Montqomeri? Pulunu yığıb-yığışdırmaq olmaz, özü də pis deyil.

Ledi Frederik (*heyrtlə*). Əzizim, mən onu yaxşı tanımıram.

Cerald. Sual belə qoyulub: ya ər, ya gor, yəni məhkəmə.

Ledi Frederik. Bu da Çarli. Sən mənim canım, onu buradan apar. Paradaynla danışmaq istəyirəm.

(Paradayn Foulds və Mereston daxil olur.)

Foulds. Ledi Frederik, siz hələ buradasınız?

Ledi Frederik. Gördüyünüz kimi.

Foulds. Biz eyvanda gəzişirdik.

Ledi Frederik (*Merestona*). Dərrakəli dayınız sizə lazımı dərs keçdimi?

Foulds. Necə, necə?

Mereston. İnanmıram ki, o istədiyi çox şeyə nail ola bildi.

Foulds (*açıq ürəklə*). İstədiyi hər şeyə, mənim balam. Özünü əsl iblis sayanın kim olduğunu elə hamı görür. Yeri gəlmişkən, saat neçədir?

Cerald. Təxminən, on bir.

Foulds. Belə! Sənin neçə yaşın var, Çarli?

Mereston. İyirmi iki.

Ledi Frederik. Çarli mənim icazəmdən əvvəl yata bilməz. Doğrudur?

Mereston. Tamamilə.

Foulds. Dostum, mənim ledi Frederiklə söhbət etmək istədiyimi sənin ağıllı başın başa düşməyibmi?

Mereston. Amma mənim bu ağıllı başım ledi Frederikin səninlə söhbət etmək istəyinə əmin deyil.

Cerald. Çarli, gəl biz bilyard döyüşünə gedək.

Mereston. Doğrudanmı, siz bu qoca əzazil insanla təkliddə qalmaq istəyirsiniz?

Foulds. Gənc oğlan, niyə boyalı saçlarıma hörmət eləmirsiniz?

Ledi Frederik. Biz neçə ildir görüşürük.

Mereston. Eybi yox qoy belə olsun. Amma sabah mütləq gəzintiyə çıxacağıq.

Ledi Frederik. Mütləq. Amma nahardan sonra.

Foulds. Üzr istəyirəm, nahardan sonra Çarlz mənimlə Nitsaya gedəcək.

Mereston (*ledi Frederikə*). Hər şey qaydasındadır. Mən, həqiqətən də, ora getməyə hazırlaşdım, amma təxirə salmaq da olar.

Ledi Frederik. Bax danışdıq. Gecəniz xeyrə qalsın.
(Mereston Ceraldla çıxır. Ledi Frederik dönüb təbəssümlə Paradayn Fouldsa baxır.)

Ledi Frederik. Nə məsələdir?

Foulds. Nə məsələdir?

Ledi Frederik. Gözəl görünürsən, Paradayn.

Foulds. Sağ ol.

Ledi Frederik. Buna necə müyəssər olursan?

Foulds. Gec yatıram, heç vaxt çarpayıma erkəndən uzanmıram, ürəyim istəyəni yeyirəm, susayanda içirəm, ən tünd siqarlar çəkirəm, idmanla-zadla məşğul olmuram. Ən əsası istənilən şəraitdə özümü darıxmağa qoymuram.

Ledi Frederik. Təəssüf ki, şəhəri belə tələsik tərək eləməli oldun. Əyləncələrindən ayrılmalı oldun.

Foulds. Oldu, olmadı, onsuz da, mən Rivyeraya hər il gəlirəm.

Ledi Frederik. Elədir, amma axı hələ mövsüm başlamayıb.

Foulds. Hələ ortayaşlılıq girdabına o qədər batmamışam ki, məndə vərdişlər yarana.

Ledi Frederik. Əziz Paradayn, srağagün ledi Mereston qarışıq hisslər keçirərək poçta gedib, sənə bax, bu məzmununda bir teleqram vurub: «Tez gəl, sənin təcili köməyin lazımdır. Çarli hiyləgər bir qadının toruna düşüb. Mod». Düz dedim?

Foulds. Düz geyinən bir qadının səhv eləyəcəyini ağılıma da gətirmərəm.

Ledi Frederik. Sən də yerindən qopub bacının xilasına gələndə qəflətən məlum olur ki, bu hiyləgər qadın sənin sadıq nökrəndir.

Foulds. Əgər belə ağıllı olmasaydın, əvəzin olmazdı.

Ledi Frederik. Nə eləmək fikrin var?

Foulds. Əzizim, mən polis deyiləm, olsa-olsa, məsum və subay bir qocayam.

Ledi Frederik. Hansı ki, anasından da bəcdi, hansı ki, ərə getməli bir sürü qızı var, hansı ki, reklam agentindən də tədbirlidir.

Foulds. Mod hesab eləyir ki, bir vaxtlar sənənlə yüngülcə gəzdiyimdən ipinə odun yığa bilərəm. Yəni lalın dilini anası bilər. O, zərbi-məsəllərin böyük həvəskarıdır.

Ledi Frederik. Bəs daş qayaya rast gəlib necə, yerinə düşürmü? Yeri gəlmişkən, eşitdiyimə görə, Ledi Mereston mənim haqqımda yüksək fikirdədir.

Foulds. Qadınların bir zəif yeri var: bütün kartları açıb qoymaq. Tanıdıklarım arasında bunu etməyən yeganə qadın sənsən.

Ledi Frederik (*İrland aksentiylə*). İrlandiyada ehtiyatını əlindən versən, məhv olardın.

Foulds. Sən Çarliyə ərə getməyə hazırlaşırısan?

Ledi Frederik. Nəyə görə bu qənaətdəsən?

Foulds. Ona görə ki, onun illik gəliri əlli mindir, sən isə xirtdəyəcən borc içindəsən. Sənə təcili dörd min funt lazımdır, yoxsa kitabın bağlanacaq. Son ili adın dillərdə əzbər idi, amma pulun olduğundan sənə birtəhər dözdürdülər. Əgər müflisləşsən, səni hər görənin burnunu sallayacaq. Deməli, ledi Frederik Berollzdan ledi Merestona çevrilmək heç də pis deyil. Bacım həmişə mənə təlqin eləyir ki, markiza titulu kifayət qədər cəlbedicidir.

Ledi Frederik. Hersoginya titulundan cəzbedici ola bilməz. Əslində isə hər ikisi ucuz təkəbbürdən savayı bir şey deyil.

Foulds. Sən məndən özündən on-on beş yaş cavan bir oğlana hansı səbəbdən ərə getmək istəyini soruşdun, mən də cavab verdim.

Ledi Frederik. Onda başqa sualıma da cavab ver. Niyə sən mənim şəxsi həyatıma qarışırsan?

Foulds. Bilirsən, bədbəxtlikdən, onun zavallı anası mənim bacımdır, mən də o bacımı bütün qəlbimlə sevirəm. Doğrudur, onun ərini bəyənməmişəm. Ömrüm boyu belə özündənrazi, belə riyakar birisinə rast gəlməmişəm.

Ledi Frederik. Onu yaxşı xatırlayıram. O, ümumi kilsə tərəfdarlarının prezidenti idi, özü də bakenbard buraxırdı.

Foulds. Amma bacım heç vaxt məni dar ayaqda qoymayıb. Mən zibilə az düşməmişəm. O, həmişə mənə kömək əlini uzadıb. Çarli əgər sənənin ərin olsa, qorxuram, o, dərddən ölər.

Ledi Frederik. Çox sağ ol.

Foulds. Xətrinə dəyəcək sözlər demək istəmirəm, amma mən özüm də o qənaətdəyəm ki, bu izdivac fəlakətlə

nəticələmək. Üstəlik, əgər səhv eləmirəmsə, sənın mənə ödəmədiyın bir borcun var. Onu ödəməyın vaxtıdır.

Ledi Frederik. Belə de!

Foulds. Bir dəfə məni axmaq yerinə qoyduğun, yəqın, yadında olar. Söz verdim ki, sənınlə haqq-hesabı çürüdəcəyəm. Tanrıya and olsun ki, belə də olacaq.

Ledi Frederik (*gülərək*). Əgər mən Çarlinin təklifini qəbul eləsəm, sən nə qərar qəbul eləyəcəksən?

Foulds. Hələ belə təklif gəlməyib ki?

Ledi Frederik. Hələlik yox. Onu bu addımdan saxlamaq üçün gərək bütün qadın müdrıkiyimi işə salım.

Foulds. Gəl açıq danışaq.

Ledi Frederik. Mən ayıq olmalıyam. Sən pərdəni götürəndə daha təhlükəli olursan.

Foulds. Heyif ki, sən mənim barəmdə bu qədər mənfı fikirdəsən.

Ledi Frederik. Heç də yox. Sadəcə, sən təbiətin dahıyanə oyununun məhsulusan. Elə bil, Yorkşır skvayrının bədənində yezuit ruhanisinin ruhu yaşayır.

Foulds. Maraqlıdır, bu kompliment mənə hansı keyfiyyətimə görədir? Görünür, sən məndən əməllicə qorursan.

(Bir müddət bir-birlərinin üzünə baxırlar.)

Ledi Frederik. Öz kartlarını açma.

Foulds. Əvəla, sənə təcili pul lazımdır.

Ledi Frederik. Nə olsun?

Foulds. Təklif mənim bacımdan gəlir.

Ledi Frederik. Yəni sən özün onu bəyənmirsən?

Foulds. Əgər oğlanı rahat buraxıb onun həyatından yox olsan, qırx min funt alacaqsan.

Ledi Frederik. Belə getsə, üstəlik, bir şapalaq da qazanacağam.

Foulds. Bilirsən, öz aramızda qalsın, palçığa girmək axmaq işdir. Sənə indi pul hava-su kimi lazımdır, üstəlik, həm də hansısa bir südəmərin ömrünün axırınacan sənın ətəyindən tutub gəzməsi, çətin ki, xoşuna gələ.

Ledi Frederik. Oldu, palçığa girməyəcəyik. Amma ledi Merestona çatdır ki, əgər mənim, həqiqətən də, onun

pulunda gözüm olsa, dəli deyiləm ki, qırxca minə razılaşam. Bircə başımı tərpətməyim kifayətdir ki, ilə əlli min qazanım.

Foulds. Mən artıq bunu ona demişəm.

Ledi Frederik. Sən böyük uzaqgörənlik nümayiş elətdirmisən. İkinci kartı aç görək.

Foulds. Özünü ələ al.

Ledi Frederik. Mən tamamilə sakitəm.

Foulds. Sən iblisənə hərəkətlərinlə həmişə seçilmisən. Çarliyə hələ onu daddırmamısan ki?

Ledi Frederik (*gülərək*). Hələ yox.

Foulds. Yaxşı. İkinci kart sənin nüfuzundur.

Ledi Frederik. Məndə axı o yoxdur. Özü də mən bunu həmişə üstün cəhət saymışam.

356

Foulds. Bilirsənmi, Çarli hələ özünü tanımayan südəmərin birisidi. O, elə bilir ki, sən abır-həyə mücəssəməsisən. Onun ağılına da gəlməz ki, sənin elə qaynar gəncliyin olub.

Ledi Frederik. Məni ən çox təəssüfləndirən də budur.

Foulds. Hər halda, Çarli biləndə heyrətlənəcək ki, üstündə əsə-əsə qaldığı o gözoşşayan qızılıgül...

Ledi Frederik. Az qala, onun öz doğmaca dayısına qoşulub qaçacaqmış. Yəqin bu haqda ona danışmaq istəməzsən, özünü eşşək kimi aparmazsan.

Foulds. Madam, əgər tələb olunarsa, Paradayn Foulds hətta özünü gülünc yerinə qoymağa da hazırdır. Amma mən daha çox Bellinqemlə aranızda olan tarixçəni nəzərdə tuturam.

Ledi Frederik. Hə, deməli, hələ Bellinqemlə də tarixçə varmış. Tamam unutmuşam.

Foulds. İyrənc tarixçədir, eləmi?

Ledi Frederik. Bəli, dəhşətdir.

Foulds. Sənə elə gəlmir ki, Çarlz bu yerdə barmağını dişləyəcək?

Ledi Frederik. Tamamilə mümkündür.

Foulds. Bəlkə, geri çəkiləsən?

Ledi Frederik (*Zəngi basır*). Amma sən hələ mənim kartlarımla görməmişən. (*Nökər daxil olur.*) Mənim nökrimə deyir ki, yazı stolunun üstündəki qutunu gətirsin.

Nökər. Baş üstə, miledi. (*Çıxır.*)

Foulds. Səndə olan o nədir elə?

Ledi Frederik. Dörd, ya beş il əvvəl mən bu mehmanxanada qalırdım. O vaxt Mimi Bretonskaya da burada yaşayırdı.

Foulds. Onun haqqında heç vaxt eşitməmişəm, amma adından görünür ki, ehtiraslı xanımdır.

Ledi Frederik. O, Foli-Barjerin müğənnisi idi, həm də elə zümrüdləri vardı ki, ona bənzərini mən ömrüm boyu görməmişəm.

Foulds. Hə, sən axı Modun zümrüdlərini görməmişən.

Ledi Frederik. Mərhum lord Merestonun zümrüdə böyük marağı var idi. O, zümrüdü daşlardan ən təmizi hesab eləyirdi.

Foulds (*tələsik*). Hə, nə olsun?

Ledi Frederik. O olsun ki, Mimi qəflətən ağır xəstələndi. Ona baxmağa adam yox idi. Təbii ki, mehmanxanada məskunlaşan dindar ingilis qadınlar beyinlərinə tapança dirəsən də, ona yaxınlaşan deyildilər. Odur ki mən həmişə elədiyim kimi elədim.

(Ledi Frederikin nöqəri əlində çox da böyük olmayan qutuyla daxil olub onu stolun üstünə qoyur. Çıxır.

Ledi Frederik söhbətinə davam eləyə-eləyə qutunu açır.)

Foulds. Şükür ki, subayam, heç bir həzin səslə mələykə də mən təklənmək istəyəndə yastığımı dikəldib eləmir.

Ledi Frederik. Sağalana qədər onun qulluğunda dayandım. Sonra belə qərara gəldi ki, öz mənasız həyatına görə qarşımda borcludur. O, gözəl zümrüdlərini mənə vermək istədi. Mən götürmədim. O, dəhşətli dərəcədə dilxor oldu. Onda qayıtdım ki, yaxşı, əgər razı olsanız, mən sizdən başqa şey alaram.

Foulds. Nə aldın?

Ledi Frederik. Bir yığın məktub. Mən həm zərfin üstündəki ünvanı görmüşdüm, həm də xətti tanıyırdım. Qərara aldım ki, bu yazışma mənim əlimdə olsun. Belə daha etibarlıdır. (*O, qutudan məktubları çıxarıb Paradayna verdi.*) Bax, bunlardı.

(Paradayn onlara baxıb diksinir.)

Foulds. 89, Qrosvenor-skver. Merestonun xəttidir. Doğrudan? Necə ola bilər? Ay, ay, ay. (*Gülməkdən uğunub gedir.*) Qoca arvadbaz. Bilirsən, o, məni öz evində görmək istəmirdi. Axı mən avaranın, pozğunun birisiyəm. Amma o, ümumi kilsə tərəfdarlarının prezidenti idi. İlahi, onun sözləri hələ də qulağımdan getməyib: «Cənablar, mən ingilis ailələrinin mənəviyyatının, möhkəmliyinin, saflığının arxasında dağ kimi dayanmışam». Deməli, belə.

Ledi Frederik. Mən həmişə müşahidə eləmişəm ki, din təəssübkeşləri nədənsə qadın işvəsi qarşısında gücsüzdür.

Foulds. Baxmaq olar?

Ledi Frederik. Nə bilim, özüm də bilmirəm. Bax.

Foulds (*Oxuyur*). «Ürəyimin sevinci...» Bu da onun imzası: «Sənin cücən». Qoca arvadbaz.

Ledi Frederik. O çox gözəl idi.

Foulds. Şübhə eləmirəm, amma, şükür ki, məndə hələ də az da olsa, abır-həya qalıb. Bütün içim, elə bil, hayqırır: Axı ağsaçlı, bakenbardlı bir kişi özünü necə cüce adlandıra bilər?

Ledi Frederik. Doğrudan da, əgər sevgini belə qiyamət zümrüdlərlə bildirə bilirsənsə, sonsuz ehtirasının təsdiqi üçün sözə nə ehtiyac var?

Foulds (*diksinir və dərhal ciddi görkəm alır*). Bəs Mod necə olsun?

Ledi Frederik. Hansı mənada?

Foulds. O yazıq buna, sadəcə, dözə bilməyəcək. O, bütün iyirmi iki illik həyatları boyu ona moizələr oxuyub. Yazıq bacım onun ayağı dəyən torpağa səcdə eləyirdi. O, onunla qəbrə girməyə də hazır idi, amma qərara aldı ki, onun bu xeyirxah əməllərini davam etdirsin.

Ledi Frederik. Bilirəm.

Foulds. Hə, bu, ciddi kartdır. Sən zümrüdlərdən düz imtina eləmişən, bu məktublar ikiqat qiymətlidir.

Ledi Frederik. İstəyirsən, onları yandıraq.

Foulds. Betsi!

Ledi Frederik. Bu da ocaq. Onları oda at.

(Foulds hər iki əliylə məktubu tutub yeyin addımlarla sobaya tərəf gedir.)

Amma dayanıb geri qayıdır
və məktubu divana atır.)

Foulds. Bacarmıram!

Ledi Frederik. Niyə?

Foulds. Bu həddən ziyadə səxavətli jestdir. Mən səninlə son nəfəsimə qədər döyüşməyə hazırım. Amma bu halda sən ciddi üstünlük qazanacaqsan. Mənim əl-ayağım bağlanacaq.

Ledi Frederik. Neynək, qoy belə olsun. İstəmir-sənsə, qoy qalsın.

Foulds. Əgər sən belə bir kartı ocağa atırsansa, bəs onda əlində nə qalır? Fləş-royal?

Ledi Frederik. İstisna deyil ki, mən, sadəcə, blef eləyirəm.

Foulds. İlahi, təzədən sən bu irland aksentini eşitmək mənim qulaqlarım üçün şərbət içmək kimi bir şeydir.

Ledi Frederik. Doğrudan?

Foulds. Elə bilirəm, sən bu aksentdən öz həmsöhbətlərini tərk-silah eləmək üçün istifadə eləyirsən.

Ledi Frederik (*gülümsəyərək*). Ay hay, sənimi tərk-silah eləmək?!

Foulds. İlahi, bir vaxtlar mən sənə necə də vurulmuşdum.

Ledi Frederik. Bir çox başqaları kimi.

Foulds. Amma sən mənimlə iyrenc rəftar elədin.

Ledi Frederik. Demək olar ki, hamı belə deyir. Yeri gəlmişkən, aydın görünür ki, sən bu zərbədən sonra özünə gələ bilmisən.

Foulds. Düz deyil. Sənin o kobud rəftarın mənim mədəmə sağalmaz yara vurdu.

Ledi Frederik. Bu səbəbdənmi biz ayrıldıqdan sonra qayalı dağların əvəzinə Karlsbada getdin?

Foulds. Bəlkə də, sənə gülməli görünəcək, amma olan budur ki, mən ömrümdə yalnız bir dəfə aşıq olmuşam. Həmin adam da sənsən.

Ledi Frederik (*gülümsəyib əlini uzadaraq*). Gecən xeyrə qalsın.

Foulds. Bütün bunlara görə mən səninlə döyüşəcəyəm, bütün silahları işə salmaqla.

Ledi Frederik. Paradayn, mən səndən qorxmuram.
Foulds. Gecən xeyrə qalsın.

(O çıxır və kapitan Montqomeri daxil olur.)

Ledi Frederik (*əsnəyərək və gərnəşərək*). Nəsə yuxum var.

Kapitan Montqomeri. Çox təəssüf. Mən sizinlə söhbət eləmək istəyirdim.

Ledi Frederik (*gülümsəyərək*). Beşcə dəqiqə dözə bilərəm, xüsusən əgər siqaretə qonaq eləsəniz.

Kapitan Montqomeri. Buyurun.

(O, portsiqarı ona uzadıb sonra siqaretini alışıdırır.)

360

Ledi Frederik (*dərin qullab vuraraq*). Əsl mən istəyəndir.

Kapitan Montqomeri. Demək istəyirdim ki, səhər tezdən vəkilimdən məktub almışam. O, elə bu günlərdə mənim adıma Krouli qəsrini alıb.

Ledi Frederik. Belə de. Güzəl yerlərdir. İmkan olsa, məni də qonaq çağırırsınız.

Kapitan Montqomeri. Əgər orada həmişəlik qalmağa razılıq versəydiniz, məni xoşbəxt edərdiniz.

Ledi Frederik (*ona ani baxışla*). Belə təklifi almaq çox xoşdur, amma mən hələ uzun müddət Londonda qalmaq istəyirəm.

Kapitan Montqomeri (*gülümsəyərək*). Mənim Portmen-skverdə də çox gözəl evim var.

Ledi Frederik (*heyvətlə*). Doğrudan?

Kapitan Montqomeri. Gələn seçkilərdə isə Parlamentə üzv olmaq niyyətindəyəm.

Ledi Frederik. Britaniyanı idarə eləmək, yəqin, çox xoş məşğuliyyətdir: ləyaqətli və yerini bilən üçün.

Kapitan Montqomeri. Ledi Frederik, mən dövlət qulluğunda olsam da, şəxsi işlərimi də pis aparmıram. Odur ki nəm-nüm eləməyə öyrəncəli deyiləm, sözü birbaşa deməyi xoşlayıram. İstəyirəm, mənə ərə gələsiniz.

Ledi Frederik. Nə yaxşı ki, siz uzun-uzadı tarixçə düzüb-qoşmursunuz. Mənə çox xoşdur, amma elə bilirəm, bu təklifi qəbul eləmək iqtidarında deyiləm.

Kapitan Montqomeri. Səbəb nədir?

Ledi Frederik. Mən axı sizi qəti tanımıram.

Kapitan Montqomeri. Onda gəlin bizim ailə həyatımızı tanışlıqdan başlayaq. Bu, ikimizin də xeyrinə olar.

Ledi Frederik. Birdən elə qənaətə gəldik ki, bir-birimizdən zəhləməz gedir. Onda gec olmayacaq ki?

Kapitan Montqomeri. Mənim bank hesabıma baxmaq istəyirsinizmi? Onda məlum olacaq ki, mənim əcdadların kifayət qədər uzaqqörən insanlar olublar. Mənim imkanımı sevməmək olmaz.

Ledi Frederik. Şübhə eləmirəm, bu həddən ziyadə maraqlıdır, amma mənim üçün yox.

(Getməyə hazırlaşır.)

Kapitan Montqomeri. Dayanın. Dayan görün, imtinanın səbəbi nədir?

Ledi Frederik. Əgər belə inad eləyirsinizsə, deyim. Mən sizi qəti sevmirəm.

Kapitan Montqomeri. Siz bunu ciddi səbəb hesab eləyirsiniz?

Ledi Frederik. Siz Ceraldın dostusunuz, özü də o, sizin bəranizdə yaxşı fikirdədir. Amma mən Ceraldın bəyəndiyi hər adama ərə gedə bilmərəm.

Kapitan Montqomeri. O söz vermişdi ki, sizi yola gətirəcək.

Ledi Frederik. Mən əgər bir də ərə getməli olsam, qardaşımın yox, öz xoşuma gələni seçəcəyəm.

Kapitan Montqomeri. Ümid edirəm ki, hərəkətlərimlə sizin qərarınızı dəyişdirə biləcəyəm.

Ledi Frederik. Aqlım bir şey kəsmir.

Kapitan Montqomeri. Mən qarşıma nəsə məqsəd qoyanda, adətən, ona çatıram.

Ledi Frederik. Bu artıq hədəyə oxşayır.

Kapitan Montqomeri. Necə istəyirsiniz, qəbul edin.

Ledi Frederik. Deməli, siz mənimlə evlənməyə israrlısınız?

Kapitan Montqomeri. Tamamilə doğrudur.

Ledi Frederik. Mən də buna yol verməməyə israrlıyam. Deməli, başa-baş olduq.

Kapitan Montqomeri. Niyə axı qardaşınızla bu haqda danışmıyarsınız?

Ledi Frederik. Çünki bu məsələnin ona dəxli yoxdur.

Kapitan Montqomeri. Dəxli yoxdur? Siz bir ondan soruşun?

Ledi Frederik. Nəyi nəzərdə tutursunuz?

Kapitan Montqomeri. Ondan soruşun. Gecəniz xeyrə qalsın.

Ledi Frederik. Xeyrə qarşı. *(O çıxır. Ledi Frederik evvana baxan pəncərəyə yaxınlaşıb çağırır.)* Cerald!

Cerald. Mən buradayam. *(Otağa daxil olur.)*

Ledi Frederik. Sən kapitan Montqomerinin mənə evlənmək təklifi eləməyə hazırlaşdığını bilirdin?

Cerald. Bilirdim.

362

Ledi Frederik. Onu qəbul eləməyimə hansısa bir səbəb varmı?

Cerald. Yalnız bir səbəb ki, mənim ona doqquz yüz funt borcum var.

Ledi Frederik *(heyrat içində)*. Niyə mənə deməmişən?

Cerald. Üzüm gəlmədi. Sən onsuz da gərgin idin. Öz gicliyimdən, əlbəttə ki. Mən Rouza görə bankı aparmaq istədim.

Ledi Frederik. Deməli qumarda uduzmuşsan?

Cerald. Hə.

Ledi Frederik *(istehzayla)*. Necə deyərlər, «vicdan borcu», hə?

Cerald. Mən birisi gün borcu qaytarmalıyam. Dəqiqənin söhbəti var.

Ledi Frederik. Amma axı birisi gün özümün iki vekselimi ödəməliyəm. Əgər sən borcunu qaytarmasan necə?

Cerald. Onda sənədlərim başqasının mülkiyyətinə keçəcək və Rozini itirəcəyəm. Sonra da bu axmaq alınma bir güllə çaxacağam.

Ledi Frederik. Nə isə, borc ən axırda kimə çatmalıdır.

Cerald. Sələmçi Aaron Levitskinin oğluna.

Ledi Frederik *(get-gədə dəli qəhqəhəyə çevrilən güllüslə)*. Bircə bu çatmırdı!

İkinci pərdə

Birinci pərdədə olan səhnə. Admiral Karlayl kresloda yatıb, üzü dəsmalla örtülüb. Rouz bir qədimi kresloda əyləşib, Cerald da həmin kresloya söykənib.

Rouz. Atam elə yatağandır ki, təsəvvür olunmaz dərəcədə.

(Admiral xoruldayır.)

Cerald. Sən tamamilə haqlısan. *(Pauza.)*

Rouz. Axırıncı yarım saatda düz on beş dəfə söhbətin məzmununu dəyişmək istəmişəm.

Cerald *(təbəssümlə)*. Doğrudan?

Rouz. Sən də hər dəfə mənimlə razılaşırsan. Daha sözüm qalmayıb, gərək nəşə yeni bir şey fikirləşib tapım.

Cerald. Sən elə həvəsli və ağıllı danışırısan. Təbii ki, mən də razılaşmalı oluram.

Rouz. Maraqlıdır, on ildən sonra da mən sənin gözüne belə həvəsli və ağıllı görünəcəyəm?

Cerald. Əlbəttə, şəkk-şübhəsiz.

Rouz. Əgər bir-birimizi atmacalarla iynələməsək, çətin, söhbətimiz maraqlı olsun.

Cerald. Gözəllər gözəli, sən mərhəmət göstər, ağıl lazım olanı götürəcək.

Rouz. Belə demə. Kişi vurulanda dərhal nəsihət kürsüsünə qalxıb orada əlini belinə qoyub deyindir. Qadın vurulanda isə onun üçün hansısa «olar», «olmaz»ın heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Cerald. Qadın vurulanda ürəyini mikroskop altına qoyub döyüntülərini öyrənmək iqtidarındadır. Amma kişi vurulanda elm, fəlsəfə, nə bilim, başqa şeylər yadınamı düşür?

Rouz. Kişi vurulanda olsa-olsa ay işığında sonetlər yazmaq iqtidarındadır. Amma qadın vurulanda, hər halda, ona nahar da hazırlayır, corabını da yamayır.

Cerald. Belə çıxır ki, söhbətə nöqtəni həmişə sən qoymalısən. *(Rouz başını qaldırır və Cerald onun dodaqlarını öpür.)*

Rouz. Sən gün-gündən daha çox xoşuma gəlirsən.

Cerald. Hər halda, bu, məni sakitləşdirir.

Rouz. Amma, çətin ki, kimsə səni dilli-dilavər saya.

Cerald. Məgər bir-birlərinə aşıq olanların bağın skamyasında saatlarla dinib-danışmadan oturub qaldıqlarını görməmişən?

Rouz. Nə olsun?

Cerald. Əvvəllər elə bilirdim, onlar dəhşətli dərəcədə darıxırlar. İndi başa düşürəm ki, onlar ən xoşbəxt insanlardır.

Rouz. Sən, əlbəttə, mənim itaətkar əsgərim, mən də sənənin şəfqət bacınam.

Cerald. Bilirsən, mən Dublindəki «Triniti» kollecində təhsil alanda...

Rouz *(sözünü kəsərək)*. Sən məgər orada oxumusan? Elə bilirdim, Oksfordu qurtarmısan.

Cerald. Yox. Nədir ki?

Rouz. Elə bir şey deyil, sadəcə, mənim bütün qohumların Maqdalina kollecində, Kembriçdə oxuyublar.

Cerald. Sonra.

Rouz. Mən də qərara almışam ki, əgər oğlum olsa, o da orada oxuyacaq.

(Admiral diksinib dəsmalı üzündən atır.

O birilər onu sezmirlər. O, maraqla söhbətə qulaq asır. Az sonra ledi Frederik də içəri keçib üzündə təbəssüm onların söhbətini dinləyir.)

Cerald. Əzizim, bilirsən ki, sənə qarşı getməyi xoşlamıram, amma mən çoxdan qərar qəbul eləmişəm ki, oğlum özüm kimi Dublində təhsil alacaq.

Rouz. Gərək məni bağışlayasan, Cerald, amma uşaq centlmənə layiq təhsil almalıdır.

Cerald. Səninlə razıyam, Rouz, amma hər şeydən əvvəl, o irlanddır, deməli, İrlandiyada da oxumalıdır.

Rouz. Əzizim Cerald, belə məsələlərdə ən doğru qərar ana hissiyyatına etibar etməkdir.

Cerald. Sevimli qızılgülüm, ata müdriqliyi həmişə daha etibarlıdır.

Ledi Frederik. Müdaxilə elədiyimə görə üzr istəyirəm, amma sizə elə gəlmirmi ki, çox qabağa qaçırınsız?

Admiral (*heyvət içində*). Ömrümdə birinci dəfədir ki, adaxlılar arasında belə söhbətin şahidi oluram.

Rouz. Atacan, hər şeyə hazır olmaq lazımdır.

Admiral. Mənim cavanlığımda qızlar belə şeyləri müzakirə eləmirdilər.

Ledi Frederik. Elə bilirəm, hamının bildiyi bir şeyi bilmək heç kəsin zərərinə olmaz. Avamlıq kiməsə başucalığı gətirməyib. Əgər qız kütbeyindirsə, inanmıram, ərə gedəndə bu, onun xeyrinə olsun.

Admiral. Mən köhnədəbli adamlardanam, ledi Frederik. Mənim qənaətimə görə, elə mövzular var ki, onlara toxunulanda gərək həyalı qız özündən gedə. Bəli, madam, məhz özündən gedə. Mənim sütül bir gənc olduğum vaxtlarda beləydi.

Rouz. Atacan, sən istəklərimə qarşı çıxanda mən dəfələrlə özümdən getməyə cəhd eləmişəm, amma nəsə alınmayıb. Deməli, bu məsələ mənlik deyil.

Admiral. Sizin oğlunuzun harada oxuyub-oxumayacağıyla əlaqədar bu gülməli söhbətə gəlincə, unutmayın ki, bu barədə məndən də soruşsanız, pis olmaz.

Cerald. Əziz admiral, sizin nədən belə narahat olmağınızı heç cür başa düşə bilmirəm.

Admiral. Lap dərinə varmamaq üçün bəri başdan deyirəm: Rouz dünyaya gələn kimi qərara aldım ki, onun oğlu mütləq Kembridcə oxumalıdır.

Rouz. Atacan, elə bilirəm, nəyin oğlumuzun xeyrinə olduğunu biz Ceraldla daha yaxşı müəyyənləşdirə bilərik.

Admiral. Uşaq işləməlidir, Rouz, avara övlad mənə lazım deyil.

Cerald. Əlbəttə. Ona görə də mən onu Dublinə göndərmək niyyətindəyəm.

Rouz. Əsas məsələ odur ki, tərbiyəli insan olsun, Oksfordda ona nəsə öyrədə bilməsələr də, tərbiyəni mütləq təlqin edəcəklər.

Ledi Frederik. Sizə elə gəlmirmi ki, bu söhbətə bir də iyirmi ildən sonra qayıtmaq lazımdır?

Admiral. Ledi Frederik, elə söhbət var ki, onu dərhal həll eləmək lazımdır.

Ledi Frederik. Bilirsiniz, indiki cavanlar çox sərbəstdirlər. Görən, iyirmi ildən sonra necə olacaq!

Cerald. Ən əsası uşaq gərək dinləməyi bacarsın.

Rouz. Əlbəttə. Qulağına pambıq tıxamış uşaqdan pis nə ola bilər?

Admiral. Mənimmi nəvəm məni eşitməyəcək? Kişiliyi çatırsa, yoxlasın görüm.

Ledi Frederik. Deməli, əsas məsələdə razılışmısınız. Hər şey qaydasındadır. Gəlmişdim deyəm ki, ekipaj hazırdır.

Admiral. Get öz şlyapanı götür, Rouz. (*Ledi Frederikə müraciətilə*) Siz bizimlə gedirsiniz?

Ledi Frederik. Təəssüf ki, yox. *Au revoir*.

Admiral. *A tout a l'heure* – tezliklə görüşənədək.

(Admiral və Rouz çıxır.)

Cerald. Sən heç Rouzdan gözəl məxluq görmüsənmi?

Ledi Frederik (*gülərək*). Ancaq öz güzgümdə.

Cerald. Əzizim Elizabet, sən necə də təvazökarsan.

Ledi Frederik. Qardaş, görürəm, sən çox xoşbəxt-sən.

Cerald. Bütün çətinliklər geridə qalanda adamın ürəyi necə də rahat olur. Qorxurdum, hər şey kəllə-mayallaq olacaq. Elizabet, sənin tayın-bərabərin yoxdur.

Ledi Frederik. Mən də bu qənaətdəyəm.

Cerald. Sən hər şeyi qaydasına qoyacağına söz verəndə mən elə hiss elədim ki, arxamda dağ var.

Ledi Frederik. Sənə dedim axı bacardığımı eləyəcəyəm. Həm də məsləhət gördüm ki, narahat olmayasan.

Cerald (*qəflətən dönərək*). Məgər nəsə elə deyil?

Ledi Frederik. Elə deyil, qəti elə deyil. Mən bilirdim ki, Kouen burada yerləşib, özü də ümid eləyirdim ki, ona veksellərə, heç olmasa, bir neçə günlüyə dəyib toxunma-
mağı təlqin eləyə biləcəyəm.

Cerald. Razılışmadı?

Ledi Frederik. Artıq veksellər onda yoxdur.

Cerald (*təşvişlə*). Necə?

Ledi Frederik. O, vekselləri verib və and içir ki, indi onların kimdə olduğunu bilmir.

Cerald. Axı hansı dəli onları alar?

Ledi Frederik. Bilmirəm. Ən dəhşətli də elə budur. Onsuz da, hər şey belə pis idi. Amma mən elə bilirdim ki, Kouendən, ən azı, bunu gözləmək olmaz... Doğrudanmı, bu, Paradaynın işidir?

Cerald. Montqomeri də var.

Ledi Frederik. Bu gün onunla görüşəcəyəm.

Cerald. Ona nə deyəcəksən?

Ledi Frederik. Ağılıma belə gəlmir. Düzünü desəm, mən ondan qorxuram.

Cerald. Əzizim, ən pisi də baş versə...

Ledi Frederik. Ən pisi də baş versə, sən Rouzla evlənəcəksən. Bunu mən sənə vəd eləyirəm.

(Paradayn Foulds peyda olur.)

Foulds. Gəlmək olar?

Ledi Frederik (*təbəssümlə*). Bura bizim şəxsi mülkümüz deyil ki. Sizi necə buraxmaya bilərəm?

Cerald. Yaxşısı budur, mən gedib gəzişim.

Ledi Frederik. Oldu.

(Cerald çıxır.)

Foulds. Hə, demək belə, işlər necədir?

Ledi Frederik. Hər şey gözəldir, çox sağ ol.

Foulds. Mən Çarlini anasına təhvil verdim. Ümid eləyirəm ki, bir-iki saat onsuz keçinə bilərsən.

Ledi Frederik. Özüm ona dedim ki, günortalar anasıyla olmalıdır. Onun övladlıq borcunu qaytara bilməməsi məni narahat eləyir.

Foulds. Aha!.. Səhər Dik Kouenlə görüşdüm.

Ledi Frederik (*dərhal*). Belə de!

Foulds. Sənə maraqlıdır, eləmi?

Ledi Frederik. Heç də yox. Niyə də maraqlı olmalıdır?

Foulds (*gülümsəyərək*). Çox gözəl insandır, eləmi?

Ledi Frederik (*mərhəmətli baxışlarla*). Heyif, əlimin altında bir şey yoxdur, olsaydı, üstünə tullayardım.

Foulds (*gülərək*). Hər halda, sənin o başıbəlalı veksellərin məndə deyil. Mən gecikdim.

Ledi Frederik. Amma sən onu almağa cəhd elədin, eləmi?

Foulds. Əlbəttə. Fikirleşdim ki, sənin ona ərə getməyinin ölüm-dirim məsələsi olduğunu bilməsi Çarliyə maraqlı olar.

Ledi Frederik. İndi onlar kimdədir?

Foulds. Təsəvvürüm belə yoxdur. Amma sən çox pis vəziyyətdə qala bilərsən. Üç min yarım, hə?

Ledi Frederik. Hamısını birdən demə. Çox iri görünür.

Foulds. Merestonun məktubunu yeddi min funta satırsanmı?

Ledi Frederik (*gülərək*). Yox.

Foulds. Təəssüf... Yeri gəlmişkən, mən Çarliyə ətraflı danışsam, etiraz eləməzsən ki... Bizim münasibətlərimizi deyirəm?

Ledi Frederik. Niyə də etiraz eləyim? Bu zaman gülünc yerdə qalan mən olmayacağam.

Foulds. Çox sağ ol. Ola bilsin, mən sənin bu lütfkarlığından istifadə elədim.

Ledi Frederik. Yəqin, Çarlidə yumor hissini çox güclü olduğunu sən də sezmisən.

Foulds. Əgər məni sancmağa başlasan, çıxıb gedəcəyəm. (*Dayanır.*) Sənə qarşı heç bir silahın olmadığına beləmi əminsən?

Ledi Frederik (*gülərək*). Tamamilə.

Foulds. Mənim bacımın bu gün əhvalı olduqca xoşdur. Bellinqtonların işi nə yerdədir?

Ledi Frederik. Yüngülcə bir qalmaqal olub, qəliz bir şey yoxdur.

Foulds. Ehtiyatlı ol. O, qadındı və qarşısını heç nə kəsə bilməz.

Ledi Frederik. Maraqlıdır, görən, nədən sən mənə belə xəbərdarlıq eləyirsən?

Foulds. Keçmiş xatirələrə görə, əzizim.

Ledi Frederik. Paradayn, sən sentimental olmağa başlayırsan. Tanrılar qocalan xudbini belə cəzalandırırlar.

Foulds. Ola bilər, amma öz canıma and olsun ki, heç cür unuda bilmirəm, bir dəfə...

Ledi Frederik (*sözünü kəsərək*). Əziz dost, gəl o kədərli keçmişi qurdalamayaq.

Foulds. Sənin qədər sentimentallıqdan uzaq insana həyatım boyu rast gəlməmişəm.

Ledi Frederik. Gəl mənim yer üzündəki bütün naqisliklərin yığnağı olduğumla razılaşıb söhbəti dəyişək.

(Nökər daxil olur.)

Nökər. Miledi, madam Klod sizi görmək istəyir.

Ledi Frederik. Mənim dərzimdir.

Foulds. Daha bir haqq-hesab?

Ledi Frederik. Monte-Karlonun əsas çatışmazlığı odur ki, burada Bond-stritdən də çox sərmayədar görmək olar. Deyin ki, mən məşğulam.

Nökər. Madam Klod dedi ki, siz boşalana qədər gözləyəcək.

Foulds. Sən səhv eləyirsən. Borcunu qaytara bilmədiyin adamla gərək olduqca nəzakətlə davranasan.

Ledi Frederik. Qoy gəlsin.

Nökər. Oldu, miledi.

(Nökər çıxır.)

Foulds. Çoxmu borcun var?

Ledi Frederik. Elə də çox deyil. Cəmi yeddi yüz funt.

Foulds. İşə bir bax.

Ledi Frederik. Əziz dost, lüt qalmayacaqdım ki. Özümü əncir yarpağıyla örtüm?

Foulds. Sadə geyinmək də olardı.

Ledi Frederik. Mən belə də eləyirəm. Ona görə də baha alınır.

Foulds. Sən dəhşətli bədxərcsən.

Ledi Frederik. Qəti elə deyil. Mən azə qane olanam.

Foulds. Sən qulluqçu da saxlayırsan.

Ledi Frederik. Əlbəttə, saxlayıram. Mənə başqa-sının köməyi olmadan geyinməyi öyrətməyiblər.

Foulds. Sənin nökrin də var.

Ledi Frederik. Var və həmişə də olub. Elə anamın da. Mən bir gün də nökrətsiz qala bilmərəm.

Foulds. O, sənin üçün nə eləyir?

Ledi Frederik. O, məndə arxayınçılıq hissi yaradır.

Foulds. Sən ən bahalı nömrəni tutmusan.

Ledi Frederik. Mən dəhşətli vəziyyətdəyəm. Nömrəm də pis olsa, ürəyim partlar.

Foulds. Bu azmış kimi, sən kazinoda pulları sağa-sola səpələyirsən.

Ledi Frederik. Əgər adam mənim kimi kasıbdırsa, bir neçə luidorla varlı olmayacaq.

Foulds (*kinayə ilə*). Sən düzələn deyilsən.

Ledi Frederik. Məndə günah yoxdur. Ha qənaət eləmək istəsəm də, pul, elə bil, su kimi axıb gedir. Həç nə eləyə bilmirəm. Mənim öz sərmayədarlarımla necə qılıqlı davrandığımı təsəvvürünə belə gətirə bilməzsən.

Foulds. Davranmaq deyiləndə, yəni pul ödəməmək, hə?

Ledi Frederik. Sən belə hesab eləyirsən? Gəl yüz luidordan mərc gələk; mən ona pul təklif eləyəcəyəm, amma o almayacaq.

Foulds. Oldu.

Ledi Frederik. Budur, gəlir.

(Madam Klod nökrin müşayiəti ilə daxil olur.

Bu kübar görkəmli, zövqlə geyinmiş, boylu-buxunlu bir xanımdır. Koknidə danışır. Sifəti döyüşə hazır olduğunu, aləmi qatıb qarışdıracağını, heç bir etiraz-filana məhəl qoymayacağını ifadə edir.)

Nökr. Madam Klod.

(Nökr çıxır. Ledi Frederik izah olunmaz çevikliklə Kloda sarı gəlib hər iki əlini ona uzadır.)

Ledi Frederik. Qadınlar qadını. Nə xoş sürpriz.

Madam Klod (*belini dikəldərək*). Sizin Monte-Karloda olduğunuzdan təsadüfən xəbər tutdum.

Ledi Frederik. Və dərhal görüşümə gəldiniz. Siz necə də nəcibsiniz! Ürəyim yalnız sizi görmək istəyirdi.

Madam Klod (*səmimi tərzdə*). Miledi, etiraf edim ki, görüşümüzdə çox şadam.

Ledi Frederik. Ah, mənim əzizim. Monte-Karlonun gözəlliyi də elə ondadır ki, burada bütün köhnə dostları tapırsan. Siz cənab Fouldsla tanışsınız? Madam Klod rəssamdır, əzizimiz Klod əsl rəssamdır.

Madam Klod (*çaşqın halda*). Sizin dilinizdən bu sözləri eşitmək mənə çox xoşdur.

Foulds. Salam.

Ledi Frederik. Siz bir onun mənim üçün tikdiyi libasa baxın. Baxın, baxın. Burada dahilik izləri görünür, əzizim. Məni bürüyən hisslər bütün varlığımı açıb göstərir. Baxın görün, bu geyim necə də mükəmməldir. O, mənim mərhəmət dolu hisslərimə kölgə verir və bu da məni məclisin yaraşığı eləyir. Aşağıdakı büzmələr isə yüngül zəifliklərimə işarədir. Çatışmazlıqlarıma yox ha, məhz zəifliklərimə. Bu da mənim vücuduma xüsusi zəriflik verir, mənə olan marağı daha da artırır. Hələ bu naxışı demirəm. Paradayn, yalvarıram, çox diqqətlə baxın. Bu naxış Vaterloo döyüşündə qazanılan qələbə qədər önəmlidir.

Madam Klod. Siz mənə qarşı çox diqqətlisiniz.

Ledi Frederik. Heç də yox, yox. Çəhrayı şifondan olan köynəyi xatırlayırsınız mı? Bu günlərdə onu geyinmişdim. Əziz ershersoginya mənə yaxınlaşıb ağız açılı qaldı. «İlahi, ilahi»dən başqa söz deyə bilmədi. Bir balaca toxtayan kimi mənim hər iki yanağımdan öpüb dedi: «Sizin dərzinizin əlləri ətdən deyil, qızıldandır». Axı siz də eşitdiniz, Paradayn?

Foulds. Unutmayın ki, mən bura dünən gəlmişəm.

Ledi Frederik. Əlbəttə. Gör ha, səfəhlədim! O, sizin Monte-Karloda olduğunuzu biləndə xoşbəxt olacaq. Sadəcə, onu bu xəbərə hazırlamaq lazımdır.

Madam Klod (*xəcalət hissiylə*). Qəfil gəlişə görə üzr istəyirəm.

Ledi Frederik. Nə danışırsınız? Əgər gəlməsəydiniz, ömrüm boyu bunu sizə bağışlamazdım.

Madam Klod. Miledi, bizim danışmağa sözüümüz az deyil.

Ledi Frederik. Bizim həmişə danışmağa sözüümüz var! İmkan eləyib gərək mütləq gəzintiyə çıxaq. Ümidvaram ki, siz hələ bir müddət burada olacaqsınız, eləmi?

Madam Klod. Hər şey şəraitdən asılıdır, ledi Frederik. Burada mənim bir balaca işim var.

Ledi Frederik. Onda icazənizlə sizə bir məsləhət verim. Azartlı oyunlara baş qoşmayın.

Madam Klod. Dünyasında, miledi. Mən azartı öz isimdən alıram. Heç vaxt bilmirsən, müştəri hesabı nə vaxt ödəyəcək. Ümumiyyətlə, ödəyəcəkmi?

Ledi Frederik (*azca karıxıb*). Ha-ha-ha.

Foulds (*astadan pıçıldayıb*). Ho-ho-ho.

Ledi Frederik. Necə də incə yumorlu qadınınsınız. Bu haqda mütləq ershersoginyaya danışacağam. Ay güləcək ha. Ha-ha-ha. Əziz ershersoginya yaxşı zara-fatın xiridir. Sizi onunla tanış eləmək lazımdır. Bir-likdə nahar eləyirik, hə? Əminəm ki, siz bir-birinizdən razı qalacaqsınız.

Madam Klod (*ürəkdən*). Siz çox nəcib insansınız, miledi.

Ledi Frederik. Əzizim, özünüz də gözəl bilirsiniz ki, mən həmişə sizi öz yaxın rəfiqəm hesab eləmişəm. Başqa kimi dəvət eləyək? Deməli, danışdıq, siz, mən və ershersoginya. Mən lord Merestonu da dəvət edəcəyəm.

Madam Klod. Markiz Merestonumu, ledi Frederik?

Ledi Frederik. Bəli. Həmçinin onun dayısı, cənab Fouldsu.

Madam Klod. Bağışlayın, doğrudanmı, siz cənab Paradayn Fouldsunuz?

Foulds (*başını tərpədən*). Sizin hüzurunuzdayam, madam.

Madam Klod. Sizinlə tanış olmağıma çox şadam, cənab Foulds. (*Astadan*) Amma nəse hamı deyir ki, siz dözülməz insansınız.

Foulds. Madam, siz məni tamam utandırırırsınız.

Madam Klod. Cənab Foulds, inanın ki, dərzilərin yanına gələn qadınlar heç də mömin insanların həyat yoldaşları deyil.

Ledi Frederik. Bizə bir kişi də lazımdır. Qardaşımı da dəvət eləyək. Siz cənab Cerald O`Marayla tanışsı-

nızımı? Ya da knyaz Donianiyələ? Gəlin knyazı dəvət eləyək. O, sizin xoşunuza gələcək. Çox maraqlı kişidi. Budur, altı olduq.

Madam Klod. Siz çox nəcibsiniz, ledi Frederik, amma mən olsa-olsa, bir... dərziyəm.

Ledi Frederik. Dərzi? Boş-boş danışmayın! Siz rəssamsınız, əzizim, əsl rəssam. Rəssamların yeri isə kraların yanındadır.

Madam Klod. Amma etiraf eləyim ki, mən öz müştərilərimi kral sarayında geyinənlər kimi geyindirməyə utardım.

Ledi Frederik. Deməli, danışdıq, madam Klod... Mən sizə Ada deyə bilərəm?

Madam Klod. Ledi Frederik, bu, mənə məmnunluq gətirər. Amma adımı siz haradan bilirsiniz?

Ledi Frederik. Cəmi bir neçə gün əvvəl siz mənə məktub göndərmişdiniz.

Madam Klod. Doğrudan?

Ledi Frederik. Həm də çox əsəbi.

Madam Klod (*üzrxahlıqla*). Amma ledi Frederik, bu sırf işlə bağlı bir məktub idi. Doğrusu, yadımda qalmayıb, məhz hansı ifadələr...

Ledi Frederik (*elə bil, məsələnin nə yerdə olduğu ancaq indi ona çatır. Madam Klodun sözünü kəsir*). Ada! Siz axı borca görə gəlmisiniz!

Madam Klod. Xeyr, miledi, siz nə danışsınız!

Ledi Frederik. Borca görə. Dəqiqdir. Bu, sizin üzünüzdən də oxunur. Bu, o qədər də yaxşı hərəkət deyil. Mən elə bilirdim, siz yanına bir rəfiqə kimi gəlmisiniz.

Madam Klod. Elədir ki var, ledi Frederik.

Ledi Frederik. Xeyr, siz məndən pul tələb eləməyə gəlmisiniz. Necə də məni pərişan etdiniz. İnanmazdım ki, mənə qarşı belə hərəkət eləyərsiniz. Siz axı birinci gün deyil ki, mənə paltar tikirsiniz.

Madam Klod. Miledi, sizi əmin eləyirəm ki...

Ledi Frederik. Artıq bir kəlmə də lazım deyil. Siz qəbz dalınca gəlmisiz. Elə indicə onu alarsınız.

Madam Klod. Xeyr, ledi Frederik, mən almayaçağam.

Ledi Frederik. Borcum nə qədərdir, madam Klod?

Madam Klod. Mən... unutmuşam.

Ledi Frederik. Yeddi yüz əlli funt, on yeddi şilling, doqquz pens. Görürsünüz, yadımdadır. Siz qəbz dalınca gəlmisiniz, onu da alacaqsınız. (*Əyləşib qələmi əlinə alır.*)

Madam Klod. Ledi Frederik, niyə siz mənə qarşı belə amansızsiniz? Elə bil, mən hansısa ikincidərəcəli bir müəssisəyəm.

Ledi Frederik. Bağışlayın, amma bu haqda qabaqcadan fikirləşmək lazım idi. İşə bir bax, yanımda qəbz yoxdur. Bu nə bələdir!

Madam Klod. Elə bir fikrim yoxdur, ledi Frederik. İnanın ki, bu, mənim ağılıma da gəlmirdi.

Ledi Frederik. Mən nə cür eləyim?

Foulds. Adi vərəqdə də yazmaq olar.

374

Ledi Frederik (*ona tərəf tərs-tərs baxaraq*). Əcinnə! (*astadan*) Əlbəttə, olar. Bu heç ağılıma gəlməyib. (*Vərəq çıxarır.*) Bəs markanı haradan tapım?

Foulds (*məzələnərək*). Təsadüfən məndə var.

Ledi Frederik. Maraqlıdır, nədən Monte-Karloda özünüzlə ingilis markası gəzdirirsiniz?

Foulds (*markanı verərək*). Bəzən bir pens dəyərinə marka yüz luidor qənaət eləməyə imkan verir.

Ledi Frederik (*kinayə ilə*). Çox sağ olun. Yuxarıdan bankın adını yazacağam. Madam Kloda ödənilsin...

Madam Klod. Bu heç yaxşı olmadı, ledi Frederik. Niyə siz mənə qarşı belə ciddisiniz? Bir xanım kimi xanımdan məni bağışlamasını rica eləyirəm. Doğrudur, mən borca görə gəlmişdim, amma... bu pulları istəmirəm.

Ledi Frederik (*Özündən razı halda başını qaldırır*). Neynək. (*Qəbzə baxır.*) Qoy siz deyən olsun. Buyurun. (*Qəbzı cırır.*)

Madam Klod. Çox sağ olun, ledi Frederik. Siz mənə əsl lütfkarlıq göstərdiniz. Daha arxayın gedə bilərəm.

Ledi Frederik. Gedirsiniz? Neynək, xudahafiz. Paradayn, madam Klodu ekipajına ötürün. Ada!

(Madam Klodun yanağından öpür.)

Madam Klod (*gedərək*). Görüşümüzdə çox şad oldum.

(Paradayn madam Kloda əlini uzadır və onlar birlikdə çıxırlar.)

Ledi Frederik pəncərəyə yaxınlaşıb
stulun üstünə qalxır və dəsmalını yelləyir.
Elə bu vaxt kapitan Montqomeri daxil olur.)

Kapitan Montqomeri. Salam.

Ledi Frederik (*Stuldan düşür*). Nə yaxşı ki, gəldiniz.
Sizi görmək istəyirdim.

Kapitan Montqomeri. Əyləşə bilərəmmi?

Ledi Frederik. Əlbəttə. Biz bir məsələni müzakirə
etməliyik.

Kapitan Montqomeri. Eşidirəm.

Ledi Frederik. Əwəla, Ceralda olan qayğınıza görə
sizə təşəkkür eləyirəm. Onun sizə bir qalaq borcu olduğunu
dünənəcən bilməmişəm.

Kapitan Montqomeri. Boş şeydir.

Ledi Frederik. Əgər doqquz yüz funt sizdən ötrü
boş şeydirsə, onda, görünür, çox varlısınız.

Kapitan Montqomeri. Varlıyam.

Ledi Frederik (*təbəssümlə*). Hər halda, ona bu qədər
vaxt verməyiniz sizin tərəfinizdən böyük alicənablıqdır.

Kapitan Montqomeri. Mən Ceralda dedim ki,
onun sabahacan vaxtı var.

Ledi Frederik. Təbii ki, o, sizinlə imkanı çatdığı
qədər tez hesablaşmaq istəyir.

Kapitan Montqomeri (*təmkinlə*). Tez-tez özümə
sual eləyirəm: görən, niyə kart borcunu vicdan borcu
sayırlar?

Ledi Frederik (*düz onun gözlərinin içinə baxaraq*). Əgər
siz inad eləsəniz və Cerald borcunu ödəyə bilməsə, o, öz
kağızlarını başqasının mülkiyyətinə keçirməli olacaq.

Kapitan Montqomeri (*laqeydcəsinə*). Əmin ola
bilərsiniz ki, məsələni gətirib bu həddə çıxarmağa mənim
qəti həvəsim yoxdur. Yeri gəlmişkən, siz bizim dünənki söh-
bət barədə fikirləşmişinizmi?

Ledi Frederik. Xeyr.

Kapitan Montqomeri. Amma pis olmazdı.

Ledi Frederik. Əziz kapitan Montqomeri, doğru-
danmı, siz elə fikirləşirsiniz ki, mənim qardaşım öz axmaqlığı
ucbatından pokerdə bir qalaq pul uduzub və borcdan çıxma
bilmir deyə, sizə ərə gəlməliyəm?

Kapitan Montqomeri. Məgər siz mənim sələmçi oğlu olduğumu bilmirsiniz?

Ledi Frederik. Məncə, gəlirli iş olmalıdır.

Kapitan Montqomeri. Atam da belə hesab eləyirdi. O, Aaron Levitski adlı bir Polşa yəhudisiydi. Bura gələndə cibində cəmi üç şilling olub. Bu pulun yarısını dostuna verib, amma dostunun üçcə gündən sonra ona yeddi şilling və altı peso qaytarmaq şərtiylə.

Ledi Frederik. Düzdür, mənim rəqəmlərdən elə də başım çıxmır, amma, deyəsən, faiz əndazəsiz dərəcədə yüksəkdir.

Kapitan Montqomeri. Siz haqlısınız. Mənim atam bu işdə böyük ustaydı. Bu, balaca bir başlanğıc idi, vaxt ötdükcə onun biznesi nəhəng ölçülər aldı. Vəfat eləyəndə mənə Montqomerilər ailəsinin adını və möhürünü, üstündə də milyondan artıq pul miras qoydu.

Ledi Frederik. Gör bir qənaətcillik, əməksevərlik və taleyin naxışı nələrə gətirib çıxarır.

Kapitan Montqomeri. Atam şöhrətpərəst adam idi və bu səpgili arzularının hamısını həyata keçirə bildi, yalnız birindən başqa. Kübar cəmiyyətə düşmək arzusu onun bütün ruhuna hakim kəsilsə də, istəyinə çata bilmədi. Ölümündən əvvəl məni çağırıb dedi ki, istəyirəm, sən o çevrələrdə olasan ki, oralar haqqında mən yalnız...

Ledi Frederik. Eşitmişəm?

Kapitan Montqomeri. Bəli, məhz eşitmişdi. Təəssüf ki, atam belə məsələlərdə sadələvh idi. Onun üçün lord elə lord idi, aralarında heç bir fərq yox idi. Elə hesab eləyirdi ki, markiz qrafdan daha incə, zərif personadır, vikont isə onun təsəvvüründə barondan da yüksəkdə dayanırdı. O, ölənəcən anlaya bilmədi ki, cibində siçanlar oynayan bir irlənd baroneti ən titullu qrafdan da daha kübar dairələrdə gəzib dolana bilər.

Ledi Frederik. Sözüünüzün canı nədir?

Kapitan Montqomeri. Sadəcə, mənim sizə niyə evlənmək təklifi etməyimin səbəblərindən birini açıqlayıram.

Ledi Frederik. Siz, yəqin, kübar mühitin çox insanlarıyla tanışsınız. Bu günlərdə sizin məşhur cəngavərlərdən birinin dul arvadıyla birlikdə nahar elədiyinizi gördüm.

Kapitan Montqomeri. Məşhur şəxslərin çoxu mənimlə birlikdə nahar eləməyi özünə şərəf bilir. Amma mən çox gözəl anlayıram ki, bu, mənim axtardığım deyil. Və o evlər ki sizlər bütün həyatınızı onun divarları arasında keçirirsiniz, məndən yenə əvvəlki kimi uzaqdadır. Üçüncü dərəcəli qraflar və qarımış dul arvadlar məni təmin eləmir.

Ledi Frederik. Qabaqcadan üzr istəyirəm, amma deməliyəm ki, siz, sadəcə, təqlidçinin birisisiniz.

Kapitan Montqomeri. Mənim atam Aaron Levitski ingilislə evləndiyindən məndə onların xarakterindən çox şey var.

Ledi Frederik. Tamamilə əminəm ki, o cəmiyyət sizi mənim ərim qiyafəsində olsanız belə, həzmi-rabesindən keçirəcək.

Kapitan Montqomeri. Üz-gözlərini turşutsalar da, udacaqlar, çarələri nədir? Onları İngiltərənin ən dəbdəbəli ovuna dəvət eləyəndə isə qərara alacaqlar ki, mədələri məni əməllicə həzm eləmək iqtidarındadır.

Ledi Frederik (*hələ də heyratla*). Siz öz təklifinizi açıq-aydın işbazlıqla yeridirsiniz, amma mən işbaz qadın deyiləm. Bu yanaşma məni cəlb eləmir.

Kapitan Montqomeri. Mən sizdən bir qadın kimi yalnız cəmiyyətin tələb etdiyi öhdəlikləri yerinə yetirməyi xahiş eləyirəm. Bu, o qədər də çox deyil. Mənə lazım olan ancaq sizin qəbullar təşkil etməyiniz, dostlarımla səmimi davranmağınız, mənim özümlə ən azı insanların gözü qarşısında xoş rəftar etməyiniz, lazım olan yerlərə birlikdə yollanmağımızla məhdudlaşır. Digər məsələlərdə siz tam sərbəstsiniz. Özünüz də görəcəksiniz ki, mən sizin bütün istəklərinizə diqqətli və səxavətli olacağam.

Ledi Frederik. Kapitan, heç özüm də bilmirəm, sizin dediklərinizdən hansını ciddi qəbul eləyim. Dəqiq olan ancaq budur ki, siz təklif üçün heç də münasib vaxt seçməmişiniz. Axı mənim qardaşım sizə o qədər pul borcludur ki, ürəyiniz istəyən an onu məhv edə bilərsiniz?

Kapitan Montqomeri. Nədən münasib vaxt deyil?

Ledi Frederik. Demək istəyirsiniz ki...

Kapitan Montqomeri. Sizinlə açıq danışacağam. Mən heç vaxt Ceraldın yolunda qayıtmağa azca da imkanı olmayan bu qədər puldan keçməzdim. Amma əvvəlcədən

güman elədim ki, bu halda sizin mərhəmətinizə bel bağlaya bilərəm.

Ledi Frederik (*qətiyyətlə*). Elə günü sabah Cerald son peniyə qədər sizinlə haqq-hesab çəkəcək.

Kapitan Montqomeri (*mülayim tərzdə*). Sizcə, o, bu pulu haradan alacaq?

Ledi Frederik. Qəti narahat olmayın, bir şey fikirləşirik.

Kapitan Montqomeri. Məncə, artıq bu səhər siz bir uğursuz cəhd eləmişiniz.

Ledi Frederik (*diksinib*). Necə?

Kapitan Montqomeri. Sabah həm də bir neçə veksəl üzrə ödənişinizi unutmamısınız ki?

Ledi Frederik. Bunu siz haradan bilirsiniz?

Kapitan Montqomeri. Mən axı sizə dedim ki, əgər qarşıma məqsəd qoyuramsa, axıracan gedirəm. Siz Dik Kouenin yanında olmusunuz, o da deyib ki, vekselləriniz artıq onda deyil. Məgər ağılınıza gəlməyib ki, bu veksellər ancaq bir adamı maraqlandıra bilər?

Ledi Frederik. Həmin adam sizsiniz?

Kapitan Montqomeri. Bəli.

Ledi Frederik. İlahi, özün saxla!

Kapitan Montqomeri. Sizə nə oldu, nədən belə həyəcanlandınız? Sizi əmin edirəm ki, narahatlıq üçün heç bir əsas yoxdur. Mən vicdanlı adamam. Əgər təklifi dərhal qəbul etsəydiniz, veksellərin məndə olduğundan heç vaxt xəbər tutmayacaqdınız. Yaxşı-yaxşı fikirləşin. Sizi əmin edirəm ki, birlikdə həyatımız heç də pis olmayacaq. Mən sizə həyatda ən çox istədiklərinizi verəcəyəm: pul və onu ağılınıza gələn kimi sağa-sola səpələmək üçün sərbəstlik. Siz isə əvəzində, mənə cəmiyyət arasında etibarlı mövqə qazandırın atamın arzusunu gerçəkləşdirəcəksiniz.

Ledi Frederik. Əgər razılaşmasam, siz məni müflis, Ceraldı da məhv edəcəksiniz?

Kapitan Montqomeri. Heç də xoş olmayan bu məsələ barədə fikirləşmək belə istəmirəm.

Ledi Frederik. Bacarmaram, bacarmaram.

Kapitan Montqomeri (*gülümsəyərək*). Bəs borc necə olsun? Cavab üçün nə vaxt gəlim? Sabah? Sizin veksellərin və Ceraldın borcla bağlı iltizamının dalınca gələ-

cəyem. Onları özünü öz əllərinizlə yandıracaqsınız. Uğurlar arzulayıram.

(Ledi Frederikin əlini öpüb çıxır.
Ledi Frederik donuq baxışlarını qabağa dikib.
Mereston, ardınca ledi Mereston
və Paradayn daxil olur.)

Mereston (*ledi Frederikin üstünə yüyürərək*). Bu da siz!
Sizi axtarmaqdan yoruldu!

Ledi Frederik (*təbəssümlə*). Sizi qovmağımın üstündən heç ikicə saat da keçməyib.

Mereston. Deyəsən, sizi lap boğaza yığmışam.

Ledi Frederik. Səfehələmə. Özünü də bilirsiniz ki, elə deyil.

Mereston. İndi hara hazırlaşırsınız?

Ledi Frederik. Nəsə başım ağrıyır. Gedim uzanıam.

Mereston. Nə pis oldu.

(Ledi Frederik çıxır. Mereston həyəcanla
onun ardınca baxıb qapıya tərəf bir addım atır.)

Ledi Mereston (*tələsik*). Sən hara, Çarli?

Mereston. Mən ledi Frederikdən ona kömək lazım olub-olmadığını soruşmadım.

Ledi Mereston. Yaxşı görək, mehmanxana qulluqçuyula doludur, onu darda qoymazlar.

Mereston. Bəlkə, maşında gəzinti onun xeyrinə olar?

Ledi Mereston (*özünü saxlaya bilməyərək*). Tamam hövsələsiz olmusan. Ehtirasdan adam başını gör necə də itirərmiş!

Paradayn. Sakit ol, qarıcıyöz, sakit ol.

Mereston. Ana, sən nə demək istəyirsən?

Ledi Mereston. O arvada vurulduğunu, yəqin, inkar eləməzsən, hə?

Mereston (*bozartıb*). Zəhmət olmasa, arvad yox «ledi Frederik» de.

Ledi Mereston. Çarli, bu artıq əndazəni aşmaqdır. Xahiş eləyirəm, mənim sualıma cavab ver.

Mereston. Bunu kobudluq kimi qəbul eləmə, ana, amma sənin mənim şəxsi həyatıma qarışmağa ixtiyarın yoxdur.

Foulds. Əgər bu işi çözmək istəyirsinizsə, çalışın özünüzü ələ alın.

Mereston. Mən heç nəyi çözmək niyyətində deyiləm.

Ledi Mereston. Özünü axmaq yerinə qoyma, Çarli. Sən hər səhərini, hər axşamını, ümumiyyətlə, bütün gününü ledi Frederikin böyür-başında keçirirsən. O elə mehmanxanadan qırağa bir addım atmağa bənddir, quyruq kimi dalınca sürünürsən. Sən bu diqqətinlə ona nəfəs almağa belə imkan vermirsən.

Foulds (*astadan*). Doğmalar arasında gərək gizli bir şey olmasın. Onlar güzgü kimi sənə burnunun əyriliyini, yaxud gözünün çəpliyini göstərirlər.

Ledi Mereston (*Merestona*). Əminəm ki, mənim hər şeyi bilməyə haqqım var. Bu nədir belə, axırı necə olacaq?

Mereston. Axırının necə olacağını bilmirəm.

Foulds. Bizi maraqlandıran sualı başqa cür də qoymaq olar. Sən ledi Frederikə evlənmək təklifi eləyəcəksənmi?

Mereston. Cavab verməyəcəyəm. Həddən ziyadə şəxsi məsələdir.

Foulds. Balaca, özünə gəl, ciddi ata rolu üçün sən hələ çox gəncsən. Biz sənə yaxşılığını istəyirik. Həqiqəti deyib canını qurtarmağın yaxşı olmazmı? Məni də, ananı da sənə gələcəyin narahat eləyir.

Ledi Mereston (*yalvarışlı səs*). Çarli!

Mereston. Əlbəttə, razılıq verəcəyinə azca əmin olsaydım, ona evlənmək təklifi eləyərdim. Amma məni dəhşətə gətirən odur ki, qorxuram rədd cavabı verə, mən də onu görməyə həmişəlik həsrət qalam.

Ledi Mereston. Yazıq uşaq, tamam havalanıb.

Mereston. Əgər məni söyüb qovsa, özümə nə edəcəyimi bilmirəm. Onu həmişəlik itirməkdənsə, bu cansıxıcı müəmma yaxşıdır.

Foulds. İlahi! Gözəl oğlan, sənə işin müşküldür. Utancaqlığının əzabını çəkən aşiqin vəziyyəti, ehtirasını kişi kimi bəyan edən aşiqdən daha ağırdır.

Ledi Mereston (*azca qımışaraq*). Mənə ləzzət eləyən odur ki, Ledi Frederikin tumanı eyni vaxtda həm qardaşımın, həm də oğlumun diqqətini cəlb eləyib. Təbii ki, müxtəlif vaxtlarda.

Mereston. Ledi Frederik o tarixçəni mənə danışib.

Foulds. Öz cinsinə uyğun qeyri-səmimiliklə.

Mereston. Bildiyimə görə, həmin vaxtlar o çox bəd-bəxt imiş, siz isə şübhəli nəvazişlərlə onu özünüzü cəlb eləyə bilmisiniz.

Foulds. Əziz balam, mənə dərs verməkdən vaz keç. O dəqiqə unudulmaz atanı xatırlamalı oluram.

Mereston. Nəhayət, o, sizinlə birlikdə getməyə razılıq verib. Siz Vaterloo vağzalında görüşməliyidiniz.

Foulds. Gizli görüşlər üçün ora yararlı deyil, çox yelçəkən yerdir.

Mereston. Sizin qatar doqquzda tərpənməliydi. Sonra gəmiylə Normand adalarına üzüb getməliyidiniz.

Foulds. Ledi Frederikin heyrətəməz yaddaşı var. Mənim yadımda qalan ancaq dənizdə qasırga olmasın deyər, Tanrıya yalvarmağımdır.

Mereston. Qatar tərpənəndə onun gözləri vağzal saatına sataşır. Onun oğlu səhər yeməyinə düşüb soruşa bilərdi ki, bəs anam hanı? Və son anda o, özünü qatardan yerə atır. Amma siz imkan eləyə bilmədiniz, qatar sizi tək-tənha Ueymuta apardı.

Ledi Mereston. Çox güman, sən özünü barmağa dolanan axmaq yerində hiss elədin, Paradayn.

Mereston. Elədir, amma niyə axı yaraya duz səpək?

Ledi Mereston. Çarlı, niyə fikirləşmərsən ki, belə tez-tez vurulan bir qadın sənənin hisslərinə layiq deyil?

Mereston. Əziz ana, doğrudanmı, sən elə düşünürsən ki, mənim dayımın onun gözündə nəsə bir qiyməti olub?

Foulds. Nəyə işarə eləyirsən?

Mereston. Əgər sizi sevsəydi, onu nəsə saxlayardı? Doğrudanmı, siz onu belə pis tanıyırsınız? Uşağı sadə bir səbəbdən onun yadına düşmüşdü. Səbəb sizə qarşı laqəyd olması idi, vəssalam.

Foulds (*asəbi tərzdə*). Sən bu məsələdə piyadasan! Sən, sadəcə, dikbaş və sırtıq bir oğlansan.

Ledi Mereston. Əziz Paradayn, ledi Frederik sənə vurulmuşdu, ya vurulmamışdı, nə əhəmiyyəti var axı?

Foulds (*sakitləşərək*). Əlbəttə, boş şeydir.

Ledi Mereston. Şəxsən mənim şübhəm yoxdur ki, sən yaralanmış iradəni sınımış ürək kimi qəbul eləmişən.

Foulds (*acı-acı*). Əzizim, bəzən elə qəribə danışsın ki, mənim yeznəmin nədən belə tez-tez öz ailə ocağını tərk edib vaxtını kilsələrdə keçirdiyini anlamağa başlayıram.

Mereston. Mənim ledi Frederikin bütün maliyyə problemləriylə bağlı məlumatlı olduğumu bilmək, yəqin, sizə maraqlı olar. Bilirəm ki, o, sabah iki veksəl üzrə ödəniş eləməlidir.

Foulds. O necə də ağıllıdır.

Mereston. Yalvardım ki, mənə lazım olan məbləği ödəməyə icazə versin, amma qəti yaxın buraxmadı. Bəli, o, heç nəyi məndən gizləmir.

Ledi Mereston. Əziz Çarli, əhəmiyyətsiz bir şeyi etiraf eləyib, işin məğzini gizləmək köhnə üsuldur.

Mereston. Ana, sən nə demək istəyirsən?

Ledi Mereston. Ledi Frederik sənə Bellingemlərin işi barədə bir söz deyibmi?

Mereston. Nə səbəbə deməlidir?

Ledi Mereston. Fikrimcə, taleyini həmişəlik bağlamaq istədiyən bir qadının möcüzə nəticəsində boşanma işi üzrə məhkəmədən canını necə qurtardığını bilməyin pis olmaz.

Mereston. Ana, mən buna inanmıram.

Foulds. Oğlan, unutma ki, sən doğma ananla danışsın.

Mereston. Çox təəssüf ki, mənim doğma anam... ən yaxın dostumun ünvanına belə kinayəli və alçaldıcı böhtan yağdırır.

Ledi Mereston. Sən özün gözəl bilirsən ki, mən həmişə dəlil-sübutla danışırım.

Mereston. Ledi Frederik barəsində pis söz eşitmək istəmirəm.

Ledi Mereston. Sən məni dinləməlisən.

Mereston. Deməli, nəyinsə məni ağrıtdığının sənə dəxli yoxdur, eləmi?

Ledi Mereston. Mən sənənin tamam mənəviyyətsiz bir qadınla evlənməyinə icazə verə bilmərəm.

Mereston. Ana, sən bu sözləri necə deyə bilirsən?

Foulds. Bu söhbət mənim də ürəyimcə deyil, amma, bəlkə, ən pis tərəfi də dinləyək.

Mereston. Çox gözəl. Bir şərtlə ki, əgər anam sandığı açıb pambığı tökmək niyyətindədirsə, qoy bunu ledi Frederikin yanında eləsin.

Ledi Mereston. Böyük həvəslə.

Mereston. Çox şadam.

(O, zəngi basır. Nökər daxil olur.)

Foulds. Mod, ehtiyatlı ol. Ledi Frederiklə belə oyunlara girişmək çox təhlükəlidir.

Mereston (nökərə). Ledi Frederik Berolla çatdırın ki, lord Mereston narahatlığa görə bəri başdan üzr istəyib deyir ki, əgər bir-iki dəqiqəliyə qonaq otağına düşsə, ona çox minnətdar olar.

Nökər. Oldu milord. (Çıxır.)

Foulds. Mod, sən nə eləmək istəyirsən?

Ledi Mereston. Məndə ledi Frederikin öz əliylə yazdığı bir məktub haqqında məlumat var idi. Bu məktub onun haqqında dediklərimin hamısına haqq qazandırır. O məktubu tapmaq üçün yeri-göyü alt-üst eləmişdim. Nəhayət, bu səhər həmin məktub əlimə keçib.

Foulds. Məgər sən ondan istifadə eləmək istəyirsən? Bu, çox böyük axmaqlıq olardı.

Ledi Mereston. İstəyirəm.

Foulds. Qorxuram, sən öz başına iş açasan. Əlbəttə, ola bilər, mən dəhşətli dərəcədə səhv eləyirəm, amma elə bilirəm, bu halda səni ağılasığmaz təhqirlər gözləyir.

Ledi Mereston. Boş şeydir. Mən heç nədən qorxmuram.

(Ledi Frederik daxil olur.)

Mereston. Narahat elədiyimə görə üzr istəyirəm. Ümidvaram, incimədiniz.

Ledi Frederik. Əlbəttə, incimədim. Bilirəm ki, əgər ciddi səbəb olmasaydı, dalımca adam göndərməzdiniz.

Mereston. Qorxuram, siz məni həddən ziyadə yaramaz bir insan kimi qəbul eləyirsiniz.

Ledi Mereston. Belə danışmaq lazım deyil, Çarli.

Mereston. Anamın sizə nəsə sözü var. Mən istədim, sözünü sizin qarşınızda desin.

Ledi Frederik. Bu, sizin tərəfinizdən mənə böyük lütfdür, Çarli. Amma düzünü desəm, istərdim ki, insanlar mənim barəmdə hədyan sözləri arxamca desinlər. Xüsusən də, əgər bu hədyan həqiqətdirsə.

Foulds. Qulaq asın, məncə, bütün bunlar hamısı cəfəngiyatdır. Hər birimizin keçmişində elə məqamlar var ki, onun qurdalanmasını istəməzdik. Bəlkə, keçmişə rahat buraxaq.

Ledi Frederik. Mən gözləyirəm, ledi Mereston.

Ledi Mereston. Mən, sadəcə, qərara aldım ki, oğlum ledi Frederikin Rocer Bellingemin məşuqəsi olduğunu bilməlidir. *(Ledi Frederik cəld çevrilib ona baxır, sonra onu gülmək tutur. Ledi Mereston əsəbi tərzdə yerindən atılıb məktubu ledi Frederikə verir.)* Bu, sizin xəttiniz deyil?

384

Ledi Frederik *(azca da özünü itirmədən)*. İlahi, siz bunu haradan almısınız?

Ledi Mereston. Görürsünüzmü, ledi Frederik, mənim sübutum kifayət qədərdir.

Ledi Frederik *(məktubu Merestona uzadaraq)*. Oxumaq istəyirsiniz? Mənim xəttimi yaxşı tanıyırsınız, odur ki Ledi Merestonun sualına cavab verə bilərsiniz.

(Məktubu oxuyub təşvişlə ledi Frederikə baxır.)

Mereston. İlahi, özün saxla! Bu nə deməkdir?

Ledi Frederik. Ucadan oxuyun.

Mereston. Bacarmaram.

Ledi Frederik. Mənə verin. *(Məktubu alır.)* Məktub mənim qaynım Piter Berollza ünvanlanıb. Burada haqqında söhbət gedən Keyt onun arvadıdır. *(Oxuyur.)* Əziz Piter! Çox təəssüf eləyirəm ki, Rocer Bellingemə görə sən Keytlə dalaşmısan. Sən məsələni düz anlamamısan. Onların arasında heç nə yoxdur. İkinci gün axşam Keytin məhz harada olduğunu dəqiq bilməsəm də, dəqiq bilirəm ki, o, Rocerin yanında olmayıb. Bu, mənə dəqiq məlumdur, çünki...

Mereston *(sözünü kəsərək)*. Xahiş edirəm, davam eləməyin.

(Ledi Frederik ona baxıb çiyinlərini çəkir.)

Ledi Frederik. Burada Elizabet Berollzun imzası var. Postskriptumda isə yazılıb ki, bu məktubdan istifadə olunub.

Mereston. Axı bu nə deməkdir, bu nə deməkdir, axı?

Ledi Mereston. Məgər aydın deyil? Günahın bundan açıq etirafı necə olur?

Mereston. Bir söz deyin. Yəqin ki, bunun nəyə bir izahı var.

Ledi Frederik. Ledi Mereston, bu məktubun sizin əlinizə necə keçdiyi mənim üçün çox müəmmalıdır. Sizinlə razıyam, bu məktubda kifayət qədər kompromat var. Amma Keyt də, Piter də artıq o dünyadadır. Odur ki daha həqiqəti açıb deyə bilərəm.

(Paradayn Foulds irəli bir addım atıb diqqətlə ona baxır.)

385

Ledi Frederik. Mənim qaynım arvadı həlim və məsum bir qızuydu, abır-həya mücəssəməsiydi. Onu hansısa eşq oyununda günahlandırmaq kiminsə ağılına belə gəlməzdi. Bir səhər gözüyaşlı yanıma gəlib etiraf elədi ki, o, Rocer Bellingemlə (*çiyinlərini çəkərək*) işləri korlayıb. Əri də nəyə şübhələnən kimidir, hay-küy qaldırır.

Foulds (*quru səslə*). Bəzi kişilər ən xırda səbəbdən belə hay-küy qaldırmağa hazırdır.

Ledi Frederik. Özünü müdafiə etmək üçün o, ilk ağılına gələni deyib. Piterə demişdi, bəs Rocer Bellingem mənim məşuqumdur. İndi də məndən ona qahmar durmağımı istəyirdi. O, bədbəxt və zəif bir məxluq idi. Əgər qalmaqal böyüsəydi, məhv olub gedəcəkdi. Onun Rocerə qarşı hissləri anıydı, azca qorxu artıq onu sağaltmışdı. Ürəyinin dərin yerində o, hələ də öz ərinə sevirdi. O dövəmdə çox ağır günlər yaşayırdım, axırımın necə olacağı məni qəti qayğılandırmırdı. O and içirdi ki, yeni həyata başlayacaq, yeni səhifə açacaq, nə bilim, nə eləyəcək. Mən də onun düzəlməsini istəyib xahişini yerinə yetirdim. Bu məktubu yazıb günahı öz üzərimə götürdüm, Keyt də ölənəcən əriylə xoşbəxt həyat yaşadı.

Mereston. Bu cür ancaq siz edə bilərsiniz.

Ledi Mereston. Amma lord və ledi Piter artıq o dünyadadır, eləmi?

Ledi Frederik. Bəli.

Ledi Mereston. Bəs Rocer Bellingem?

Ledi Frederik. O da.

Ledi Mereston. Bu halda həqiqəti nə cür sübut eləyə bilərsiniz?

Ledi Frederik. Heç cür.

Ledi Mereston. Çarli, bu, sənə kifayət eləyir?

Mereston. Əlbəttə.

Ledi Mereston (*dərhal*). İlahi, bu uşaq tamam başını itirib. Paradayn, heç olmasa, sən bir söz de.

Foulds. Əzizim, sənın xətrinə dəymək istəməsəm də, deyəsən, mən də Çarliylə razıyam.

Ledi Mereston. Demək istəyirsən ki, bu nağıla inanırsan, hə?

Foulds. İnanıram.

Ledi Mereston. Nə səbəbə?

Foulds. Bilirsən, ledi Frederik çox ağıllı qadındır. Əsas olmayan belə bir nağılı uydurmaq onun xarakterinə uyğun deyil. Əgər onun nədəsə günahı olsaydı, öz təmizliyinin sübutu kimi onlarla dəlil gətirərdi.

Ledi Mereston. Bu nə vəhşilikdir?

Foulds. Üstəlik, mən ledi Frederiki çoxdan tanıyıram və deyim ki, onun minlərlə qüsuru var.

Ledi Frederik (*gözlərini oynadaraq*). Çox sağ ol.

Foulds. Amma onun müdafiəsi üçün qəti tərəddüd etmədən bir söz deyə bilərsiniz. O, yalançı deyil. Əgər o, mənə nəsə deyərsə, həqiqiliyinə azca da şübhə eləmirəm.

Ledi Frederik. Burada kiminsə mənə inanıb-inanmadığının qəti əhəmiyyəti yoxdur. Çarli, xahiş eləyirəm, zəngi basın.

Mereston. Buyurun.

(O, zəngi basır və nökrər dərhal daxil olur.)

Ledi Frederik. Mənim nökrərimə deyın ki, stolun üstündəki qutunu tez bura gətirsın.

Nökrər. Oldu, miledi. (*Çıxır.*)

Foulds (*hövsələsizliklə*). Nə eləmək istəyirsən?

Ledi Frederik. Bunun sənə qəti dəxli yoxdur.

Foulds. Ağıllı ol, Betsi, məktubları vermə.

Ledi Frederik. Bu əhvalat mənim xirtdəyimdədir.
Hər şeyə nöqtə qoymağın vaxtı çatıb.

Foulds. Özünü ələ al.

Ledi Frederik (*ayaqlarını yerə döyərək*). Mənə göstəriş vermə, Paradayn.

(Ledi Frederik əsəbi tərzdə var-gəl eləyir.
Paradayn fortepianonun arxasına keçib bir
barmaqla «Haqlısan, Britaniya»-nı ifa edir.)

Mereston. Kəsin səsinizi!

(Mereston kitabı götürüb Paradayna
tərəf tullayır, amma dəymir.)

Foulds. Az qala, dəymişdi.

Ledi Frederik. Paradayn, həmişə mənə qərribə gəlir ki, görənlər, nədən sizi hazır cavab hesab eləyirlər.

Foulds. Çünki kimsə zarafat eləmək istəyəndə mən həmişə ürəkdən qəhqəhə çəkirim.

(Lakey qutuyula içəri keçir. Ledi Frederik
açıb oradan bir bağlama məktub çıxarır.)

Foulds. Betsi, Betsi, belə eləmək lazım deyil. Mərhəmətli ol.

Ledi Frederik. Bəs mənə qarşı mərhəmətli oldular? Albert!

Lakey. Bəli, miledi.

Ledi Frederik. Gedin mehmanxananın sahibinə deyən ki, mən sabah Monte-Karlonu tərk eləyirəm.

Mereston (*dəhşət içində*). Siz gedirsiniz?

Lakey. Oldu, miledi.

Ledi Frederik. İnsanların sifəti yadınızda yaxşımı qalır?

Lakey. Bəli, miledi.

Ledi Frederik. Siz, yəqin, lord Merestonun sifətini də unutmazsınız.

Lakey. Unutmaram, miledi.

Ledi Frederik. Onda yadda saxlayın: əgər lord bizim Londondakı evimizin qarşısında görünmə mən evdə yoxam.

Mereston. Ledi Frederik!
Ledi Frederik (*lakey*). Gedə bilərsiniz.

(Lakey çıxır.)

Mereston. Sizi necə başa düşək? Mənim günahım nədir?

(Ledi Frederik cavab vermədən məktubu götürür. Paradayn təşviş içində ona baxır. O, sobaya yaxınlaşıb məktubları bir-bir oda atır.)

Ledi Mereston. O nə eləyir?

Ledi Frederik. Bu məktublar çox cılız bir qadını bədbəxt eləyə bilər. Onları yandırırım ki, heç vaxt bu məktublardan istifadə üçün nəfsim mənə güc gəlməsin.

388

Foulds. Ömrümdə heç vaxt belə melodram görməmişdim.

Ledi Frederik. Dilini farağat qoy, Paradayn. (*Merestona sarı dönərək*) Əziz Çarli, mən Monte-Karloya əylənmək üçün gəlmişdim. Amma sizin ananız mənə göz açmağa imkan vermir. Sizin dayınız isə çox tərbiyəli olduğundan öz nöqərlərlə mənle danışdığından yaxşı danışır. Məni hər yolla bezdirirdilər, hər cür təhqir eləyirdilər, diz çökdürmək istəyirdilər. Çünki qorxurdular ki, birdən siz mənə evlənmək təklifi eləyərsiniz! Mən boğaza yığıldım. Özümə qarşı bu cür münasibətə öyrənməmişəm, daha səbrim tükənib. Bütün bunların səbəbi siz olduğunuzdan mənim çıxış kimi sadə bir üsulum var. Bundan sonra sizin adınız olan yerdən kənar da duracağam. Əgər sizinlə küçədə rastlaşsaq, mən tərəfə baxmaya bilərsiniz, çünki sizin bir sözünüzü də eşitmək istəməyəcəyəm.

Ledi Mereston (*güclə eşidilən səslə*). Nə böyük xoşbəxtlik.

Mereston. Ana, ana (*ledi Frederikə müraciətlə*). Çox təəssüflənirəm. Bəli, sizin hiddətlənməyə tam haqqınız var. Siz əzab çəkməli olmusunuz və mən bütün varlığım sızdan üzr istəyirəm. Təəssüf, anamın bəzi hərəkətlərinə və sözlərinə haqq qazandırmaq mümkün deyil.

Ledi Mereston. Çarli!

Mereston. Onun da, şəxsən özümün də adından sizdən səmimi bir xahişim var: bizi bağışlayın.

Ledi Frederik (*təbəssümlə*). Ürəyinizə elə də salmayın. O qədər də vacib deyil. Amma bizim bir daha görüşməməyimiz ağıllı iş olardı.

Mereston. Amma mən sizsiz yaşaya bilmərəm!

Ledi Mereston (*heyfətlə*). Aha!

Mereston. Məgər bilmirsiniz ki, xoşbəxtliyim sizin əlinizdədir? Mən sizi bütün canımla və qəlbimlə sevirəm! Və heç vaxt bir başqasını belə sevə bilmərəm.

Foulds (*ledi Merestona müraciətlə*). Sən məqsədinə çatdın. Təbrik eləyirəm.

Mereston. Məni axmağın birisi kimi qəbul eləməyin. Mən çoxdan, ilk görüşümüzdən bunu demək istəyirdim, amma cürət ləməirdim.

Ledi Frederik (*yumşaq tərzdə*). Mənim əziz Çarlim.

Mereston. Əgər siz səhlərimə göz yuma bilsəniz, bəlkə, mən o qədər də ümitsiz olmaram. Mənim xanıмым olun. Siz mənə böyük şərəf vermiş olarsınız, ömrümün axırınacan sizi ovcumun içində saxlayaram. Öz xoşbəxtliyimə və sizə layiq olmaq üçün hər şey eləyəyəm.

Ledi Frederik. Siz həddən ziyadə ciddisiniz, Çarli, mən çox təsirləndim, sizə hədsiz minnətdaram. Mənə fikirləşmək üçün vaxt verin.

Ledi Mereston. Vaxt versin?

Mereston. Mən axı gözləyə bilmirəm. Məgər sizi necə sevdiyimi görmürsünüz? Heç vaxt sizi mənim qədər sevensən ikinci birisinə rast gəlməyəcəksiniz.

Ledi Frederik. Çox gözləmək lazım gəlməyəcək. Cavab üçün sabah səhər onda yanıma gəlin.

Mereston. Neynək, əgər belə lazımdırsa.

Ledi Frederik (*təbəssümlə*). Belə lazımdır.

Foulds (*ledi Frederikə*). Maraqlıdır, gören, indi nə oyun qurmusunuz?

(Ledi Frederik qalib duruşuyla gülümsəyir və Paradaynın qarşısında istehzalı hərəkətlə dərindən təzim edir.)

Ledi Frederik. Ser, bütün həyatı üçün sizə borclu olan sözbəxan və itaətkar nökrəiniz.

Üçüncü pərdə

Səhnə. Ledi Frederikin soyunub-geyinmə otağı.
Arxa planda pərdəsi sallanmış iri qapı yeri,
yataq otağına giriş var. Sağdakı qapı dəhlizə çıxır.
Pərdələri sallanan pəncərənin qarşısında üstünə
kosmetika düzülən stol var. Səhnədə ledi Frederikin
qulluqçusu görünür. O çox səliqəli və yaraşığılı
bir fransızdır. Yüngül aksentlə danışır.
O, zəngi basır və lakey daxil olur.

390

Qulluqçu. Lord Mereston gələn kimi bura ötürün.
Lakey (*heyratla*). Bura?
Qulluqçu. Əlbəttə, bura.

(Lakey çoxmənalı baxışlarla gözünü döyə-döyə qalib.
Qulluqçu ərklə belini dikəldib dramatik jestlə
lakeyə qapını göstərir.)

Qulluqçu. Gedə bilərsiniz. (*Lakey çıxır.*)
Ledi Frederik (*yataq otağından*). Anjelika, pərdəni
qaldırmısınız?

Qulluqçu. Bu dəqiqə, miledi. (*O, pərdəni qaldırır və kos-
metika olan stolun üzərinə gur işıq düşür. Güzgüyə baxır.*) Bu səhər
günəş yaman parlaqdır. Özümə baxa bilmirəm, gözüm
qamaşır.

Ledi Frederik (*oradan*). Özünüə baxmaya bilərsi-
niz, o, mənim güzgümdür.

Qulluqçu. Amma milord gələndə icazə verin, pər-
dələri aşağı salım. Bu cür olmaz.

Ledi Frederik. Sizə deyiləni eləyin, başqa işlərə
qarışmayın.

(Lakey Merestonun gəldiyini
xəbər eləmək üçün daxil olur. Qulluqçu çıxır.)

Lakey. Lord Mereston.

Ledi Frederik (*elə oradan*). Bu, sizsiz, Çarli? Siz çox dəqihsiniz.

Mereston. Mən vaxt tamam olana qədər qapının arxasında gəzişdim.

Ledi Frederik. Mən hələ tam geyimli deyiləm. Elə indicə vanna qəbul eləmişəm.

Mereston. Mən gedim?

Ledi Frederik. Yox, yox, nə danışırsınız? Mən hazır olana qədər söhbət eləyək.

Mereston. Oldu. Səhərdən özünüzü necə hiss eləyirsiniz?

Ledi Frederik. Hələ müəyyənləşdirə bilməmişəm. Güzgüyə baxmamışam. Siz necəsiniz?

Mereston. Mən lap əlayam, çox sağ olun.

Ledi Frederik. Görkəminiz də yaxşıdır?

Mereston (*güzgüyə yaxınlaşaraq*). Ümidvaram ki, pis deyil. İlahi, işıq necə də gurdur. Belə işığa ancaq öz dərisinin rənginə etibar eləyən adam dözər.

Ledi Frederik (*Peyda olur*). Məsələn, mən etibar eləyirəm.

Mereston (*Yeyin addımlarla ona tərəfə gəlir*). Ah.

(Ledi Frederik yataq otağının qarşısında dayanıb.
Əynində kimano var. Saçları pinti, dağınıqdır.
Sifətinə heç nə çəkməyib. Elə bil, sifəti uzanıb,
göyərüb, qırıq içində batıb. Mereston onu görüb
hiss olunacaq dərəcədə diksindir. Bütün səhnə boyu
ledi Frederik aydın bilinən irland aksentiylə danışır.)

Ledi Frederik. Sabahın xeyir.

Mereston (*təşviş içində ona baxaraq*). Sabahın xeyir.

Ledi Frederik. Eşidirəm. Mənə nə demək istəyirdiniz?

Mereston (*pərt halda*). Ümid eləyirəm, bu gecə yaxşı yatmışınız.

Ledi Frederik (*gülərək*). Bəs siz?

Mereston. Yadımda deyil.

Ledi Frederik. Çarli, şübhə eləmirəm ki, siz daş kimi yatmışınız. Amma məni fikirləşə-fikirləşə bu gecəni yuxusuz da qala bilərdiniz. Sizə nə olub? Elə baxırsınız ki, elə bil, qarşınızdakı kabusdur.

Mereston. Heç də elə deyil.

Ledi Frederik. Siz artıq peşman olmusunuz?

Mereston. Əlbəttə, yox. Sadəcə... daranmayanda siz çox fərqli görünürsünüz.

Ledi Frederik (*yüngülə köks ötürüb*). Gör ha, tamam unutmuşam! Anjelika, saçımı dara.

Qulluqçu (*Peyda olur*). Yaxşı, miledi.

(Ledi Frederik stolun arxasında əyləşir.)

Ledi Frederik. Anjelika, ürəkdən işləyin. Məni şəkil kimi eləyin. Anjelianın əlləri qızıldır.

Qulluqçu. Siz çox lütfkarsınız, miledi.

Ledi Frederik. Əgər ürəyim rahatdasa, o, mənə bir cür, narahatamsa başqa cür saç düzümü eləyir.

Qulluqçu. Miledi, bərbər müəllimim məni belə öyrətdib. Gərək yaxşı usta insanın bütün ehtiraslarını və ovqatını təsvir eləyə bilsin.

Ledi Frederik. İlahi, doğrudanmı, siz də belə bacarırsınız.

Qulluqçu. Miledi, o, məni həmişə özünün ən yaxşı şagirdi hesab eləyərdi.

Ledi Frederik. Əla. Onda mənim işlərimi kəlləmayallaq eləyən maddi böhranı... təsvir eləyin.

Qulluqçu. Bu ən yüngül işdir, miledi. Saçınızı alınıza tökürsünüz və bu, ona işarədir ki, işləriniz pisdir.

Ledi Frederik. Amma mən axı alınımı elə həmişə saçım ilə örtürəm.

Qulluqçu. Deməli, sizin işləriniz həmişə qəlizdir.

Ledi Frederik. Elədir ki var. Heç vaxt bu barədə düşünməmişəm.

Mereston. Ledi Frederik, sizin valehedici saçlarınız var.

Ledi Frederik. Xoşunuza gəlir?

Mereston. Rəngi lap gözəldir.

Ledi Frederik. Gəl bir olmasın. Bilirsiniz, o rəng neçəyədir?

Mereston. Demək istəyirsiniz ki, saçınız rənglənib?

Ledi Frederik. Xeyr, bir balaca. Məsələ başqa şeydədir.

Mereston. Nədədir?

Ledi Frederik. Bu, inanc məsələsidir. Bilirsiniz, məndən axı bunu gözləyirlər. Rəfiqələrim saçlarını büsbütün rəngləyirlər, mən isə azca rəng vururam. Amma eyni pulu verməli oluram.

Mereston. Onlar sizdə beləmi çoxdur?

Ledi Frederik. Bəli, bir yığın. *(O, yeşiyi açıb oradan tünd rəngli gur saç çıxarır.)* Ona verin, qoyun baxsın.

Qulluqçu. Yaxşı, miledi. *(Merestona uzadır.)*

Mereston. Doğrudan da. *(Nə deməli olduğunu bilmir.)*
Belə ipək saç.

Ledi Frederik. Belə də, amma özümündür. Ən az onlara görə pul vermişəm. Yoxsa hələ verməmişəm, Anjelika?

Qulluqçu. Yox hələ, miledi. Bərbər gözləyər.

Ledi Frederik *(Saçı Merestondan alır)*. Deməli, belə bir şeydir. Bərbər işidir. Taxımmı?

Mereston. Yaxşısı budur, taxmayın.

Qulluqçu. Əgər miledi hesab eləyirsə ki, sonluq faciəvi ola bilər, onda məsləhət görərdim, taxasız. Matəm dolu səhnələr üçün başda qotaz kimi gur saç çox uyğun gəlir.

Ledi Frederik. Hə, bilirəm. Əgər mən hansısa əzəzil sərmayədarın ürəyini yumşaltmaq istəyirəmsə, üstümə nə gəldi keçirirəm. Amma bu gün bu, çətin mənə lazım ola. Bizim görüşümüzdə qaşım üstə balaca tel də kifayətdir.

Qulluqçu. Deməli, siz komediyaya hazırlaşırsınız. Yaxşı, yaxşı, susuram.

(Ledi Frederik yeşikdən iki saç çıxarır.)

Ledi Frederik. Çox gözəldir, eləmi?

Mereston. Bəli.

Ledi Frederik. Siz onları çox bəyənidiniz, Çarli. Yəqin, ağılnıza belə gəlməyib ki, onların hər birinin filan qədər qiyməti var.

Mereston. Onların geydirmə olduğu mənim ağılıma gəlməyib.

Ledi Frederik. Kişi xeylağı elə küt olur ki. Ananız sizə deməyib?

Mereston. Anam mənə çox şey deyib.

Ledi Frederik. Ola bilsin, o, həddini aşıb. Budur, hazırdır. Xoşuna gəlir?

Mereston. Qiyamətdir.

Ledi Frederik. Anjelika, milord razı qaldı. Siz qeyb ola bilərsiniz.

Qulluqçu. Oldu, miledi. (Çıxır.)

Ledi Frederik. İndi isə deyin ki, həyatınız boyu mənim kimi cazibədar xanıma rast gəlməmişiniz.

Mereston. Mən bu sözü sizə çox demişəm.

Ledi Frederik (*hər iki əlini uzadaraq*). Siz necə də qiyamət oğlansınız. Mənə elə xoş oldu ki, Dünən dediklərinizi eşitmək. Sizi elə oradaca öpüzlərə qarq elmək istədim.

Mereston. Sizi bu addımdan nəyə saxladı?

Ledi Frederik. Mənim əzizim, bu soyuqluq nədəndir?

Mereston. Bağışlayın, mən belə demək istəməirdim.

Ledi Frederik. Sizdə mənə deməyə bir xoş söz tapılmadı?

Mereston. Elə bilirəm, bütün sözləri mən artıq sizə min dəfə demişəm.

Ledi Frederik. Deyin görüm, bütün gecəni yeriniz içində yuxusuz qalanda nə barədə düşünürdünüz?

Mereston. Sizi yenidən görmək istəyi ürəyimi parçalayırdı.

Ledi Frederik. Bəs sizi dəhşətli qorxu hissi bürümürdü? Bəlkə, mən sizin gözüünüzə göründüyüm qədər cazibədar deyiləm? Amma düzünü deyin.

Mereston. Hə, belə fikir ağılıma gəlirdi.

Ledi Frederik. Siz gümanınızda yanılmamısınız ki?

Mereston. Nə danışırırsınız!

Ledi Frederik. Dəqiq belədir?

Mereston. Əlbəttə.

Ledi Frederik. Bunu sizdən eşitməyimə çox şadam. Mən axı özüm də dəhşətli əzab içindəydim. Öz-özümə deyirdim ki, mənim barəmdə fikirləşə-fikirleşə beyninə yeridəcək ki, mən dünyanın ən gözəl qadınıyam, sonra da bura gəlib acı gerçəkliliklə qarşılaşacaq. Bu, çox ağır zərbə olardı.

Mereston. Cəfəngiyatdır! Siz belə şeyi ağılınıza gətirməli deyildiniz.

Ledi Frederik. Bəs onda nədən məni öpmək üçün azca da olsa, həvəs göstərmədiniz?

Mereston. Fikirləşdim... qorxdum ki, bu, sizin xoşunuza gəlməz.

Ledi Frederik. Bir dəqiqə sonra gec olacaq.

Mereston. Niyə?

Ledi Frederik. Çünki, ay səfeh, mən üz-gözümü boyamağa başlayacağam.

Mereston. Necə? Başa düşmədim.

Ledi Frederik. Siz dediniz ki, mən dərimin rənginə görə təşviş keçirmirəm. Elədir ki var. Baxa bilərsiniz.

(Ledi Frederik barmaqlarını yanaşı qoyulan güldanla dibçəyə toxundurur.)

Mereston. Aydın oldu. Üzr istəyirəm.

Ledi Frederik. Doğrudanmı, siz elə bilirdiniz, mənim bütün bu gözəlliyim təbiidir?

Mereston. Başqa şey ağılıma belə gəlməyib.

Ledi Frederik. Təəssüf. Tanrının verdiyi hər gün mən yazıq saatlarla öz üzərimdə işləyirəm ki, sifətimin dərisinin rəngi Monte-Karloda birinci olsun. Siz də elə hesab etmişiniz ki, təbiidir. Guya, mən on səkkiz yaşlı südəmərəm.

Mereston. Məni bağışlayın.

Ledi Frederik. Yaxşı, mən sizi bağışlayıram... Əlimi öpə bilərsiniz. *(Mereston onun əlini öpür.)* Hə, Betsi, bu gün elə də yaxşı görünürsən. *(Güzgüyə barmaq yelləyir.)* Belə olmaz, əziz Betsi. Demək olar ki, yaşına uyğun görünürsən. *(Tələsik dönərək)* Sizə elə gəlmirmi ki, mən qırxyaşlı adam kimi görünürəm?

Mereston. Sizin yaşınız barədə mən heç vaxt düşünməmişəm.

Ledi Frederik. Mənə qırx yaş vermək olmaz. Və nə qədər ki bu dünyada ənik-kirşan var, həmişə belə olacaq. *(Üzünə ənik çəkir.)*

Mereston. Siz nə eləyirsiniz?

Ledi Frederik. Heyif ki, mən aktrisa deyiləm. Aktrisaların işi daha asandır. Onlara yalnız proyektor işığında yaxşı görünmək lazımdır. Amma mən özümü o əzazil günəşin işığına da hazırlamalıyam.

Mereston (*asəbi tərzdə*). Bəli, siz haqlısınız.

Ledi Frederik. Yəqin, ananız sizdən dəhşətli narazıdır. Paradayn lap havalanıb. Gələn görüşümüzə ona «Paradayn dayı» kimi müraciət eləyəcəyəm. Qoy özünü elə də cavan bilməsin. Çarli, dünənki hərəkətinizə görə, təsəvvürünüzə belə gəlməz ki, sizə necə minnətdaram. Siz əsl kişi hərəkəti etdininiz.

Mereston. Sizin dilinizdən bunu eşitməyə şadam.

Ledi Frederik (*dönərək*). Mən dəhşətli görkəmədəyəm, eləmi?

Mereston. Nə danışırsınız, heç də yox.

Ledi Frederik. Bu pudraya heyranam. Adamı heç vaxt darda qoymur. Bir gün Parisdə nəsə bir pudra almışdım. Elə ki süni işığın altına düşdüm, sifətimin rəngi dəyişib al bənövşəyi oldu. Siz təsəvvür eləyirsiniz? Belə sifətlə kim gəzə bilər?

Mereston. Yəqin ki, heç kim.

Ledi Frederik. Xoşbəxtlikdən, əynimdə yaşıl libas var idi. O vaxtlar yaşlla bənövşəyinin qarışığı dəbdəydi. Amma, hər halda, bənövşəyi çöhrə... Belə. Əsas məsələ budur. Artıq özümü gənc hiss eləyirəm. Bu da gəncliyin zərif bənövşəyi çaları. Amma, heyif, hər iki yanaq eyni rəngdə oldu. (*Merestona sarı dönərək*) Çarli, sizi bezdirmədim ki?

Mereston. Nə danışırsınız.

Ledi Frederik. Mənə həmişə elə gəlir ki, yalnız bir yanağım boyananda müşahidələrim, xüsusən, qəribə olur. Yadımdadır, bir dəfə nahar vaxtı qəflətən gördüm ki, bir yanağım daha boyalıdır.

Mereston. Heç də yaxşı olmayıb.

Ledi Frederik. Çarli, siz necə də yaraşıqlısınız. Sizin belə gözəl olduğunuzu təsəvvür belə eləyə bilməzdim. Gənc, sütlü, sizə quruca baxmağın özü adama həzz verir.

Mereston (*çaşqın halda gülümsəyərək*). Siz belə hesab eləyirsiniz? Deyin görək, o çətin vəziyyətdən necə çıxdınız?

Ledi Frederik. Tale mənə qarşı mərhəmətli oldu. Sağımda qızılgül kimi açan bir əcnəbi diplomat, solumda zanbaq kimi solğun bir yepiskop əyləşmişdi. Diplomat bütün nahar boyu məni şübhəli tarixçələrə qonaq elədi. Təbii ki, bu səbəbdən də ona yaxın yanağım alışıb-yanırdı. Yepiskop isə qulağıma İst-Enddə keçirdiyi həyatından ehtiraslı

məqamları pıçıldayırdı. Və bu səbəbdən də həmin yanayımın təbəşir kimi ağappaq ağarmasında qəribə bir şey yox idi. (*Danışa-danışa yanaqlarını qızardır.*) İndi diqqətlə baxın, Çarli, görün mən bu bir cüt lalələ, yəni dodağımla ağılları necə başdan çıxaracağam. Dodaqlar gərək xoş, ürəkaçan rəngdə olsun, eləmi?

Mereston. Yəqin, üzə bu qədər çəkmək elə də yaxşı məşğuliyyət deyil?

Ledi Frederik. Mənim əziz dostum, qadın həyatı iztirablarla doludur! Amma məgər tələyin diqqətiylə hərəkət etdiyini və özünü daha cazibədar görkəmə gətirdiyini fikirləşəndə ürəyin toxtaqlıq tapmırmı? Bəli, hərdən ürəkdən finxırmaq istəyirsən, amma olmaz. Gülümsəyin, Çarli. Nəse bu gün siz çilgün aşıqə qəti oxşamırsınız.

Mereston. Bağışlayın. Siz məndən nə gözləyirdiniz?

Ledi Frederik. Ehtiras dolu sözlər.

Mereston. Qorxuram, istənilən kimi alınmaya.

Ledi Frederik. Qorxulu bir şey yoxdur. Mən çoxdan özüm üçün müəyyənləşdirmişəm ki, kişi nə qədər güclü hissələr keçirsə, bir o qədər «ailə carçısı» üslubunda danışır.

Mereston. Siz axı bilirsiniz ki, mənim bu işlərdə təcürübəm çox azdır.

Ledi Frederik. Yaxşı, bu dəfə israr eləməyəcəyəm. Çünki sizin kəkilləriniz xoşuma gəlir. (*Ledi Frederik dərindən ah çəkir.*) İndi incə bir iş var. Qaşlarım. Kosmetikəsiz mən necə olardım? Axı məndə qaş deyilən şey, demək olar ki, yoxdur... Gözümün altında baxışlarıma kölgə salan tünd cizgiləri görmüsünüzmü?

Mereston. Düzünü desəm, görmüşəm.

Ledi Frederik (*karandaşı əlinə alıb*). Bunu belə eləyirlər. Mənim əziz dostum, insanın iradəsinə uyğun – həm naz-qəməz, həm ah-nalə, həm zəriflik, həm laqeydlilik, tərvət, ehtiras, hiylə, bir sözlə, dünyada olan hər şey bu karandaşda cəmlənib. Gərək özünü tam cəmləyə biləsən. Əgər lap çox çalışsan, hesab elə ki, bütün gün puça çıxdı. Və siz nəfəsinizi belə dərmirsiniz. Hər dəfə öz üzərimdə işləyəndə bu sözləri xatırlayıram: «Bir az da və sən artıq məqsədə çatmışsan, nəyisə azca düz eləmədinsə, məqsədin səni tərək edəcək! Belə! Bir azca da artır və dünyanın sənə sevgisi də artacaq». (*Güzgüyə baxaraq, dərindən nəfəs alır.*) Özümü

on səkkiz yaşlı qız kimi hiss eləyirəm. Məncə, nəticə əladır, deməli, gün uğurlu olacaq. Betsi, Betsi hər şey gözəl olacaq. Əzizim, kifayət qədər cazibədar xanımsan. Lap gözəl də demək olar... Amma şirin, şokalad-qadınlar mənim zövqümdə deyil. Gedim geyinim. (*Mereston qalxır.*) Yox, siz əyləşin. Mən yataq otağına keçəcəyəm. İndi qayıdıram. (*Ledi Frederik pərdə arxasına keçir.*) Anjelika!

(Qulluqçu daxil olur.)

Qulluqçu. Bəli, miledi.

Ledi Frederik. Kosmetika stolunu sahmana salın.

Qulluqçu (*əmrə müntəzir*). Oldu, miledi.

Ledi Frederik. Çarlı, siqaret çəkə bilərsiniz.

398

Mereston. Çox sağ olun. Nəsə səhərdən əsəblərim yerində deyil.

Ledi Frederik. Bu nədir! Anjelika, bura gəlin mənə kömək eləyin.

Qulluqçu. Gəlirəm, miledi. (*Çıxır.*)

Ledi Frederik. Axır ki.

(Ledi Frederik çıxır. Kimanonu dəyişib
və indi əynində yüngül ipək xalat var.)

Ledi Frederik. İndi razı qaldınız?

Mereston. Hələ bir soruşursunuz da.

Ledi Frederik. Onda məhəbbətdən dəm vura bilərsiniz.

Mereston. Siz məni utandırırınsız.

Ledi Frederik (*gülərək*). Çarlı, son iki həftə siz məhəbbətdən çox rahat danışırıdınız. Özünüzlə elə göstərmək istəyirsiniz ki, eşq havalı sözlər daha sizi tərk edib?

Mereston. Mən bura gələndə minlərlə söz ağızımdan çıxmağa hazır vəziyyətdə idi, amma sizin ucbatınızdan hamısını külək apardı. Siz mənə indi cavab verəcəksinizmi?

Ledi Frederik. Nə cavab?

Mereston. Məgər sizə evlənmək təklifi etdiyimi unutmusunuz?

Ledi Frederik. Xeyr, yadımdadır. Amma siz axı bu təklifi şəraitə görə elədiniz. İndi ətrafda hər şey sakitləşəndən sonra onu təkrarlamaqı istəyirsiniz?

Mereston. Əlbəttə. Siz ki mənim bərəmdə yaxşı fikirdəsiniz.

Ledi Frederik. Siz ayıq başla da mənə evlənmək təklif eləyirsiniz?

Mereston. Bəli.

Ledi Frederik. Siz çox yaxşı oğlansınız, amma mən, sadəcə, yaramazın birisiyəm. Çünki sizin belə əzab çəkməyinizin baiskarıyam. Siz qiyamət oğlansınız.

Mereston. Cavabınızı gözləyirəm.

Ledi Frederik. Əzizim, mən artıq yarım saatdır cavab verirəm.

Mereston. Nə səpgidə?

Ledi Frederik. Məgər məndə həyatımı sizinlə bağlamağa azca meyil olsaydı, gözəlliyimin sandığını açıb bütün pambığını qabağına tökərdimmə? Hə, nə fikirləşirsiniz? Razılaşın ki, ağıl və sağlam düşüncə sarıdan mənə irad tutmaq olmaz. Əlbəttə ki, mən özüm bərədə illüziyalara dağıtmazdım, ən azı bal ayının axırına qədər.

Mereston. Deməli, siz imtina eləyirsiniz?

Ledi Frederik. Məgər şad deyilsiniz?

Mereston. Yox, yox, yox.

Ledi Frederik (*onun əlini əlinə alaraq*). Gəl ciddi olaq. Siz qiyamət, ürəyəyatımlı bir gəncsiniz. Mən sizə heyranam. Sizin iyirmi iki yaşınız var, mənim yaşım isə bircə yaradana bəllidir. Mənim xaç suyuna salındığım kilsə doğulduğum il yandı. Odur ki heç özüm də bilmirəm, yaşım neçədir.

Mereston (*gülərək*). Hadisə harada olub?

Ledi Frederik. İrlandiyada.

Mereston. Belə də bilirdim.

Ledi Frederik. İndi mən zümlə, ağlasığmaz əziyyətlərlə özümü cəmiyyət qarşısına layiqli görkəmdə çıxara bilirəm. Əlim hələ bir o qədər süstləşməyib, bəşəriyyətin kişi cinsinin sadələvh gözləri mənim təsviri sənətə nə qədər minnətdar olduğumu ayırd eləyə bilmir. On ildən sonra sizin otuz iki yaşınız olacaq. Əgər sizin həyat yoldaşınız olsam, mənim bütün həyatım cavanlıq görüntüsünü saxlamağa həsr olunmalıdır. Ölüm-dirim mübarizəsi. Siz, yəqin, zamana tabe olmaq istəməyən qırıq və sallaqyanaqlı, sifətləri laylay əhlik içində itib-batan, daz başlarını gizlətdikləri əcaib pariklərdə olan əldən düşmüş qadınları az görməmişiniz.

Mütləq saman rəngində olan pırpız şynon. Yadınıza salın, onların bu halına nə qədər gülmüsünüz, onların keçmiş gözəlliklərinin qalığı sizdə ikrah hissi oyadır. Mən bu zavalılara ürək ağrısıyla baxıram. Axı mən də belə olacağam. Və əgər yanımda sizin kimi bir tərəvətli gənc olacaqsam, insanlar qarşısına çıxmağa üzüm gəlməyəcək. Amma əgər sizin həyat yoldaşınız olmasam, qocalığı çox sakit qarşılayacağam. Birinci ağ saç dartıb qoparacağam, ikincini də. Üçüncü peyda olanda təslim olub bütün ənlük-kirşanımı, karandaşımı oda atacağam.

Mereston. Elə bilirsiniz, mənim sizə münasibətim dəyişəcək?

Ledi Frederik. Əziz dostum, mən bir an belə buna şübhə eləmirəm. Özün təsəvvür elə, həmişə işığa arxa çevirib oturan bir qadınla həyatını bağlamaq sənə nə verəcək? Birdən siz hərdən mənə öpmək istədiniz?

Mereston. Tamamilə mümkündür.

Ledi Frederik. Qəti olmaz! Siz mənə sifətimin rəng qammasını pozarsınız. *(Mereston dərinədən ah çəkir.)* Ah çəkməyin, Çarli. Sizin mənə vurulmağınızın qarşısını almaqla mən lap heyvanlıq elədim. Amma mən də insanam, sizin bu diqqətiniz mənə olmazın məmnunluq gətirirdi.

Mereston. Vəssalam?

Ledi Frederik. Mən çox təsirlənmişəm. Odur ki öz imtinamla sizi sağaltmaq istəyirəm.

Mereston. Siz mənə ürəyimi parçalayırsınız.

Ledi Frederik. Əzizim, mən düz on beş yaşından kişilərdən bu sözü eşidirəm, amma hələ bu vaxtadan nəticə kimi onlardan hansısa birinin nəinki ürəyinin parçalandığını, hətta iştahının qaçdığını belə görməmişəm.

Mereston. Yəqin, siz bunu uşaq vurğunluğu kimi qəbul eləyirsiniz?

Ledi Frederik. Oğlanın məhəbbəti kişinin məhəbbətindən güclü ola bilər. Bunu bilməyə ağılim çatır. Əgər sizin hissələriniz mənə gülməli görünsəydi, belə məmnun qalmazdım.

Mereston. Bu, mənə yaramı sağaltmır. Sizin mənə vurduğunuz yara çox dərinidir.

Ledi Frederik. O, tez bir zamanda qaysaq bağlayacaq. Siz öz yaşdınız olan gözəl bir qıza vurulacaqsınız.

Onun yanaqları ənlük-kirşanın yox, gəncliyin hesabına qızaraçaq, gözləri cidd-cəhdlə rəngləndiyinə yox, sizə aşıq olduğuna görə par-par yanacaq.

Mereston. Amma mən sizə kömək eləmək istəyirəm. Siz çox çətin vəziyyətə düşmüşünüz. Ancaq mənimlə nikah işləri yoluna qoya bilər.

Ledi Frederik. Əzizim, qurban getmək lazım deyil. Çətinlik qadınların alın yazısıdır. Onlar belə şeylərə öyrənəcəkdir.

Mereston. Bəs mən sizin üçün nə eləyə bilərəm?

Ledi Frederik. Heç nə, əzizim. Bu dünyədən birtəhər çıxacağam. Birinci dəfə deyil ki. Mənim üçün narahat olma.

Mereston. Siz çox fərasətlisiniz.

Ledi Frederik. Deməli, danışdıq? Siz fikir eləməyəcəksiniz ki?

Mereston. Çalışacağam.

Ledi Frederik. Məmnuniyyətlə, sizin alınınızı bir mötəbər öpüşə qonaq eləyərdim, amma qorxuram izi qalar.

(Lakey daxil olur və Paradayn Fouldsun gəlişini xəbər verir.)

Foulds. Mane olmadım?

Ledi Frederik. Xeyr. Biz söhbəti yekunlaşdırdıq.

Foulds. Əgər hansısa bir insan dünyada ən yaxşı qadının kim olduğunu bilmək istəsə, yanıma göndərin. Mən düzgün cavabı ona verə bilərəm.

Ledi Frederik (*Merestonun əlini tutaraq*). Siz, sadəcə, çox sevimlisiniz. Xudahafiz.

Mereston. Xudahafiz. Xeyirxahlığınıza görə çox sağ olun.

(Çıxır.)

Foulds. Qarşımda gələcək gəlinmi dayanıb?

Ledi Frederik. Paradayn dayı, niyə soruşursunuz?

Foulds. Sadəcə, bilmək istəyirəm, başqa səbəb yoxdur.

Ledi Frederik. Təəssüf ki, tapa bilmədin.

Foulds. Sən ona rədd cavabı verdin?

Ledi Frederik. Bəli.

Foulds. Bəs onda nədən bizə bu boyda əsəb gərginliyi vermişdin?

Ledi Frederik. Çünki siz mənim şəxsi həyatıma qarışırdınız. Bu imkanı mən heç kimə vermərəm.

Foulds. Bu qız necə də dəyməduşərdir.

Ledi Frederik. Məni kürsüyə qaldırıb özünü donumun ətəyini öpməyə layiq bilmədiyini bəyan edən bir oğlana ərə gedəcəyimi təxmin etmək... Düzü, sən o qədər də səfeh deyilsən.

Foulds. Bu təxmində nə səfehlik var?

Ledi Frederik. Əziz Paradayn, qüssədən ölmək – intiharın bu üsulu məni təmin eləmir. Bu dünyada aşıq olmaqdan pis yalnız bir azar var.

Foulds. O nə azardır elə?

Ledi Frederik. Kiminsə sənə aşıq olması.

Foulds. Bu azardan mən ömrüm boyu əzab çəkmişəm.

Ledi Frederik. Təsəvvür elə ki, bunun axırı nə ola bilərdi. Çarlinin özü üçün müəyyənləşdirdiyi ideala uyğun gəlmək. Mənim axı o zirzibil üsulların ucbatından saçım bir həftədən sonra nə günə düşəcəkdii! Amma mənə necə də pərəstiş eləyirlər! Dərdə bax! Bütün günü üzümdə maska gəzdirməliyəm. Onu şoka salmaq təhlükəsindən qaçmaq üçün mən olduğum kimi görünə bilmərəm. Amma nə qədər çalışsam da, illüziyalar bir-birinin ardınca dağılıcaqdı. Ağzı-göyçəklər də yardımçı olacaqdılar. Və günlərin bir günü o başa düşəcəkdii ki, mən heç də ilahi varlıq yox, adi bir qadınam, başqalarından elə də fərqlənmirəm.

Foulds. Deməli, sənin məntiqin aydındır. Bəyəndiyin istənilən adama ərə get, təkcə sevdiyindən başqa.

Ledi Frederik. Məgər məni sevən, eyni zamanda büsbütün tanıyan adam tapa bilmərəm. Qoy o, məni mükəmməllik mücəssəməsi hesab eləməkdənsə, bütün zəif yerlərimi bilsin və buna boş yanaşsın.

Foulds. Haradan bilirsən ki, o gənci yolundan biryolluq döndərdin?

Ledi Frederik. Mən ciddi ölçülər götürdüm. Onu sağaltmaq istəyirəm. Mən məmnuniyyətlə ona ürəyimi tam çıpaqlığıyla göstərə bilərdim, amma bu mümkün deyil. Odur ki ona başqa yerimi...

Foulds (*sözünü kəsərək*). Necə?

Ledi Frederik (*gülərək*). Axıra qədər göstərmədim. Əynimdə xalat var idi, başqa şeylər də var idi. Amma ona imkan yaratdım ki, bura gəlib məni kosmetikasız görə bilsin. Əyləşib yanağımı necə boyadığıma baxırdı.

Foulds. Və o gənc axmaq elə bildi ki, səndə bu cidd-cəhdlə üzünə sürtdüyün boyadan başqa bir şey yoxdur, hə?

Ledi Frederik. O, özünü ləyaqətli apardı. Amma mənə elə gəldi ki, rədd cavabımdan sonra, elə bil, onun çiyindən ağır yük götürüldü.

(Qapı döyülür.)

Cerald (*çöldən*). Olar?

Ledi Frederik. Gəlin.

(Cerald, Rouz və admiral daxil olur.)

Cerald (*həyəcanla*). Admiral əsl kişiymiş. Mən ona hər şeyi danışdım.

Ledi Frederik. Söhbət nədən gedir? Sabahınız xeyir, admiral.

Admiral. Sabahınız xeyir.

Cerald. Mən hər şeyi açıb-tökdüm. Rouza hər şeyi danışdım.

Rouz. Biz birlikdə atamın yanına yollandıq.

Cerald. Mənim Montqomeriyə doqquz yüz funt borcum olduğunu ona dedik.

Rouz. Elə bilirdik, atam dünyanı qatıb-qarışdıracaq.

Cerald. Elə hay-küy salacaq ki, ölülər qəbirdən xortlayacaq.

Rouz. Amma o, bir kəlmə də demədi.

Cerald. Sanki, bu, ən xoş bir şeymiş.

Ledi Frederik (*əlləriylə qulaqlarını tutur*). İlahi, sakit ol, hər şeyi mənə ətraflı başa sal.

Cerald. Əzizim, təsəvvür eləyirsənmi, ürəyim necə yüngülləşdi.

Rouz. Mən göürdüm ki, Ceraldı nəse dəhşətli dərəcədə sıxır. Odur ki həqiqəti ondan dartıb qopardım.

Cerald. Bu zalımın caynağından çıxmaq necə də xoşbəxtlikdir.

Rouz. İndi biz rahat, xoşbəxt həyat sürərik.

(Bütün bu müddət ərzində admiral nəşə söz demək istəyir, amma elə ağzını açan kimi kimsə onun sözünü kəsir.)

Admiral. Mumlayın. *(O hıqqanır.)* Ömrümdə belə cütlük görməmişəm.

Ledi Frederik. Admiral, zəhmət olmasa, izah eləyin. Heç nə anlamıram. Bu iki qəribə məxluq nəşə müəmmalı danışır.

Admiral. Onlar yanıma gəlib dedilər ki, Montqomeriyə doqquz yüz dollar borcu olması haqqında Cerald öz dilindən iltizam yazıb. O da həmin sənədlə sizi şantaj eləyir.

Foulds. Doğrudan?

Ledi Frederik. Bəli.

Admiral. Mən bir dəfə də onun üzünü görməmişəm. Amma sizin onunla nikaha girməyinizi tələb etdiyini, əks təqdirdə, Ceraldın bütün sənədlərini əlindən alacağını eşidib biləndə dedim ki...

Foulds. Adamda əclaflığa bax!

Admiral. Siz haradan bildiniz?

Foulds. Özüm də belə deyərdim.

Cerald. Admiral özünü əsl kişi kimi apardı. O, mənə həmin məbləğdə qəbz verdi, mən də onu elə indicə Montqomeriyə göndərdim.

Ledi Frederik *(admiralın əlini əlinə alaraq)*. Necə xeyirxah bir hərəkət! Siz ağır günündə Ceralda yardım əlinizi uzatdığınıza görə heç vaxt peşman olmayacaqsınız.

Admiral. Sizinlə təkliddə bir-iki kəlmə danışmaq olarmı?

Ledi Frederik. Əlbəttə. *(O birilərə)* Üzr istəyirəm.

Foulds. Biz eyvana çıxarıq.

Admiral. Sizi narahat elədiyimə görə üzr istəyirəm. Heç üçcə dəqiqə də vaxtınızı almayacağıam.

(Cerald, Rouz və Foulds eyvana çıxır.)

Ledi Frederik *(onlar gedəndən sonra)*. Eşidirəm.

Admiral. Sizə sözüm odur ki, Ceraldı bəyəniməm, amma onu istiqamətləndirmək lazımdır. Nə dediyimi anlayırsınızmı?

Ledi Frederik. Şübhəsiz ki, o, həmişə sizin məsləhətlərə qulaq asacaq.

Admiral. Ona qadın məsləhəti də lazımdır. Əgər biz ikimiz gücümüzü birləşdirsək, onu istənilən qəzavü-qədənən qoruya bilərik, eləmi?

Ledi Frederik. Mən siz çağıran kimi dərhal yanınıza gəlməyə hazırım. Məsləhət verməyi xoşlayıram, amma dəqiq biləndə ki, qulaq asan olmayacaq.

Admiral. Mən həmişəlik yaxınlıq istəyirəm. Niyə axı siz mənim həyat yoldaşım olmayasınız?

Ledi Frederik. Mənim əziz admiralım!

Admiral. Belə cazibədar qadın tək yaşamamalıdır: yoxsa başına mütləq nəşə bir iş gələcək.

Ledi Frederik. Bu, çox xoş təklifdir, cənab admiral, amma...

Admiral. Mən sizdən ötrü çox qocayam?

Ledi Frederik. Əlbəttə, yox. Siz yaşınızın ən çiçəklənən dövründəsiniz.

Admiral. Şübhəniiz olmasın ki, bu qoca köpəkdə həyat eşqi hələ də aşıb-daşır.

Ledi Frederik. Buna mənim şəkk-şübhəm yoxdur.

Admiral. Bəs onda sizə nə mane olur?

Ledi Frederik. Çoxuşaqlılıq perspektivi sizi qorutmur ki?

Admiral. Nə?

Ledi Frederik. Təkcə mən özüm yox, uşaq-muşaqlar, ev adamları hamısı sizin olacaq.

Admiral. Bu haqda heç düşünməmişəm.

Ledi Frederik. Üstəlik, siz Rouzun atası, mən də Ceraldın bacısıyam. Əgər biz evlənsək, öz qardaşımın qaynanası olacağam, qızlığım da mənim gəlinim olacaq. Öz qızınız sizin, təxminən, baldızınız olacaq, kürəkəniniz də sizin ata nəsihətlərnizi məmnuniyyətlə yerinə yetirəcək.

Admiral (*həvəsdən düşmüş halda*). Nə?

Ledi Frederik. Bilmirəm, Bibliya belə şeylərə icazə verir, ya yox, amma bütün hallarda bu həddən ziyadə günahdır.

Admiral. Deyim ki, fikrimi dəyişdim, onların nikahına icazə vermərəm?

Ledi Frederik. Yox, onda axı bizim... günah eləməyə imkanımız olmayacaq.

Admiral. Mən bu haqda fikirləşmədim. Siz haqlısınız.

Ledi Frederik. Mənə acığınız tutmasın. Sizin təklifiniz mənə çox xoşdur, sizə ürəkdən minnətdaram.

Admiral. Yaxşı, yaxşı, nə danışırsınız. Sadəcə, fikirləşdim ki, belə olsa, yaxşıdır.

Ledi Frederik (*çağırır*). Cerald, bura gəlin. (*Onlar daxil olurlar.*) Biz hər şeyi danışıdıq.

Cerald. Hər şey qaydasındadır?

Ledi Frederik (*admirala baxaraq*). Az-çox.

Admiral (*mızıldanır*). Az-çox.

(Ledi Frederikin lakeyi daxil olur.)

Lakey. Kapitan Montqomeri sizi görmək istəyir.

Ledi Frederik. Onu tamam unutmuşam.

Cerald. Qoy onunla özüm danışım.

406

Ledi Frederik. Yox, mən daha ondan qorxmuram. O daha sənin üçün təhlükə deyil. Qalan şeylər isə cəhənnəm olsun.

Cerald. Onda ona da deyəcəyəm, cəhənnəm olsun.

Ledi Frederik. Yox, hər şeyi özüm ona deyəcəyəm.

(*Lakeyə*) Kapitan Montqomerini bura çağırın.

Lakey. Oldu, miledi. (*Çıxır.*)

Ledi Frederik (*Yeyin addımlarla var-gəl edir.*) Hər şeyi özüm ona deyəcəyəm.

Foulds. Sakitləş, Betsi.

Ledi Frederik (*ritmik səslə*). Sakitləşən deyiləm.

Foulds. Unutma ki, sən kübar xanımsan.

Ledi Frederik. Mane olma. Mən dünən ciddi qadını oynayırdım. Bu rol mənlilik deyil.

(Lakey daxil olub kapitan Montqomerinin gəlişini xəbər verir və ardınca kapitan Montqomeri daxil olur.)

Lakey. Kapitan Montqomeri. (*Çıxır.*)

Kapitan Montqomeri. Salam. (*Aydın görünür ki, o, otaqda bu qədər adam olmasına heyrətlənib.*)

Ledi Frederik (*xoş səslə*). Burada əməlli-başlı ziyafətdir, eləmi?

Kapitan Montqomeri. Elədir ki var. (*Pauza*) Ümid edirəm, mənim belə erkən gəlişim sizə mane olmadı.

Ledi Frederik. Elə bir şey yoxdur. Siz görüşü onsuz da birin yarısına təyin etmişdiniz.

Kapitan Montqomeri. Ümid eləyirəm, mənə yaxşı xəbərləriniz var.

Ledi Frederik. Kapitan Montqomeri, sizin bura nəyə görə gəldiyinizi buradakıların hamısı bilir.

Kapitan Montqomeri. Mənə elə gəlir, aramızdakı məsələni çölə çıxarmağa lüzum yox idi.

Ledi Frederik (*çox nəzakətlə*). Siz mənə evlənmək təklifi eləmişiniz. Məgər burada utanmalı bir şey var?

Kapitan Montqomeri. Çox təəssüf edirəm ki, siz burada gülmək üçün səbəb tapırsınız.

Ledi Frederik. Xeyr, səbəb yoxdur. Mənim fikrimcə, həyasızlıq gülüşə səbəb ola bilməz.

Kapitan Montqomeri (*çaşqınlıqla*). Nə, nə?

Ledi Frederik. Siz mənim qardaşımdan məktub almısınız. Həmin məktub ən aydın cavabdır. Özünüz bilməliyiniz ki, mən qərarımı dəyişməyəcəyəm.

Kapitan Montqomeri. Hansı məktub? Başa düşürəm.

Cerald. Səhər borclu olduğum məbləğdə qəbzi də həmin məktubun üçün qoyub sizə göndərmişəm.

Kapitan Montqomeri. Mən heç nə almamışam.

Cerald. Deməli, o məktub sizi mehmanxanada gözləyir.

(Kapitan Montqomeri susub fikirli-fikirli ətrafdakılara baxır.)

Ledi Frederik. Daha sizi saxlamaq istəmirəm.

Kapitan Montqomeri (*gülərək*). Mən hələ hər şeyi deməmişəm. Unutmamısınız ki, iki veksəl üzrə ödəmənin müddəti məhz bu gün tamam olur? İcazə verin, sizə göstərim.

(Cibindən kağızları çıxarır.)

Ledi Frederik. Təəssüf ki, mən ödəmə apara bilməyəcəyəm, ən azı bu gün mümkün deyil.

Kapitan Montqomeri. Amma mən gözləyə bilmərəm. Ödəməli olacaqsınız.

Ledi Frederik. Bir də deyirəm, bu mümkün deyil.
Kapitan Montqomeri. Onda sizi məhkəməyə
verəcəyəm.

Ledi Frederik. Özün bilən məsləhətdir.

Kapitan Montqomeri. Nəticəni təsəvvürünüyə
gətirirsinizmi? Adamın müflis elan olunmağında yaxşı bir
şey yoxdur.

Ledi Frederik. Hər halda, bu, hiyləgər sələmçinin
arvadı olmaqdan yaxşıdır.

Foulds. Bu qəribə kağızlara baxmaq olarmı?

Kapitan Montqomeri. Buyurun. (*Nəzakətlə*) Mən
kiminsə xətrinə dəymək istəmədim.

Foulds. Xeyrixah məqsədlər cəhənnəmə körpü sal-
maq üçündür. Deməli, üç min beş yüz funt. Belə xırda
məbləğdən ötrü bu irilikdə hay-küy yaratmağa dəyərmimi?

Kapitan Montqomeri. Bu pul mənə təcili lazımdır.

Foulds (*istehzayla*). Belə varlı bir insana?

Kapitan Montqomeri. Hətta varlıların da müvəq-
qəti çətinlikləri olur.

Foulds. Onda xahiş eləyirəm, bircə dəqiqə dözəsiniz.
(*Stol arxasına keçib qəbz yazır.*) Maliyyə çətinliklərinin girdabında
olan milyonçu. Necə də nəfəskəsən və effektiv bir mənzərə.

Ledi Frederik. Paradayn!

Foulds (*qəbzi verərək*). Ser, elə bilirəm, məsələ həll
olundu. O veksellərin əvəzinə bu qəbzi təklif eləyirəm.

Kapitan Montqomeri. Lənət şeytana, sizi tamam
unutmuşam.

Foulds. Sizə, yəqin, məlumdur ki, qadınlar olan
yerdə qaba söz işlətməzlər.

Kapitan Montqomeri (*qəbzə baxıb*). Məncə, qəbz
qaydasındadır.

(Paradayn qapıya yaxşılaşıb açır.)

Foulds. Bu pəncərə, bu da qapı – hansını seçirsiniz?

(Kapitan Montqomeri lal-dinməz ona baxır,
sonra çiyinlərini çəkib çıxır.)

Ledi Frederik. Paradayn, sənə afərin!

Cerald. Siz bizi xilas etdiniz!

Foulds. Boş şeydir. Effekt yaratmaq həvəsi mənim zəif yerimdir. Teatr jestləri üçün ölüərəm.

Ledi Frederik. Mən heç vaxt sənın borcundan çıxə bilmərəm, Paradayn.

Foulds. Əzizim, mənim başım elə küt deyil ki, bunu şəkk eləsin.

Admiral. Di haydı, mən başmaq seyrinə çıxmalyam.

Ledi Frederik. Rouzla Cerald da sizinlə gəzər. Nahardan əvvəl görüşərik.

Admiral. Əlbəttə, əlbəttə.

(Admiral, Rouz və Cerald çıxır. Ledi Frederik Paradayna yaxınlaşıb əlindən tutur.)

Ledi Frederik. Çox sağ ol. Sən əsl dotsan.

Foulds. İlahi, sənın gözlərin necə də bərq vurur.

Ledi Frederik. Bu, sadəcə, belladonnadır¹.

Foulds. Əzizim, mən bacım oğlu qədər sadələvh deyiləm.

Ledi Frederik. Niyə belə elədin?

Foulds. Bilirsənmi, minnətdarlıq nə olan şeydir?

Ledi Frederik. Bu, gələcək yaxşı günlərə ümidlə keçmiş günlərə sağ ol deməkdir.

Foulds. Dünən sən mənim bacımı diri-diri basdırə bilərdin. Hətta özü də səni buna təhrik eləyirdi. Amma sən o lənətəgəlmiş məktubları yandırmağı üstün tutdun.

Ledi Frederik. Əziz Paradayn, ürəyimin genişliyi qarşısında həmişə aciz qalırım. Gələcək yaxşı günləri neyləyək?

Foulds. Məsələn, kapitalın beş faizi.

Ledi Frederik. Başə düşə bilmirəm, niyə axı sən elə hey əlimi sıxırsən?

Foulds. Elə bu da məsələnin bir tərəfidir. Bu cür nizamsız həyat təzi səni bezdirməyib?

Ledi Frederik. Əzizim, bezdirib də sözdür. Elə bezdirib ki... Mən artıq bu yer üzündən qaçıb bir sərgərdan komasında gızlənək istəyirəm.

Foulds. Təsəvvür elə ki, mən də o gündəyəm. Bu günlərdə mən Park-Leyndə bir daxma kirələmişəm.

Ledi Frederik. Sərgərdan üçün münasib yerdir: hörmətlidir, amma o qədər vəhşi yer deyil.

¹ Belladonna – gül növü

Foulds. Mən orada gizli və sakit həyat sürmək niyyətindəyəm, yediyim də ancaq qurudulmuş bitki kökləri olacaq.

Ledi Frederik. Amma o yeməkləri yaxşı bir fransız aşpazı hazırlayacaq. Bu, tamam başqa məsələ.

Foulds. Mənə qoşulmaq istəyirsən?

Ledi Frederik. Mən?

Foulds. Hə, sən.

Ledi Frederik. Bu gün mənim də ən uğurlu günümdür. Daha bir eşq elanı.

Foulds. Belə çıxır.

Ledi Frederik. Bir səhərə dördüncü təklif.

Foulds. Belə görünür, «yox» sözünü çox tez-tez deməli olmusan.

Ledi Frederik. Səhər onda yanıma gəl, mənim necə qrimləndiyimə tamaşa elə.

410 Foulds. Elə bilirsən, bu məni qorxudacaq? Elə bilir-sən, süni rənglərin içində itib-batmış o sifətin arxasında ürəyimə doğma Betsinin gizləndiyindən xəbərim yoxdurmu? Saf və təmizqəbli Betsim!

Ledi Frederik. Sentimentallıq lazım deyil, mən indi ağlayacağam.

Foulds. Deməli?

Ledi Frederik (*azca titrək səslə*). Paradayn, doğrudanmı, bütün bu illərdən sonra sən hələ də məni sevir-sən?

Foulds. Hə. (*Ledi Frederik dodaqları əsə-əsə ona baxır. Foulds əlini ona uzadır və ledi Frederik özünü saxlaya bilməyərək onun sinəsinə qısıılır.*) Axmaqlıq eləmə, Betsi... bilirəm, bircə saniyədən sonra deyəcəksən ki, mən sənənin sevdiyini yeganə kişiyəm.

Ledi Frederik (*başını qaldırıb gülərək*). Olmaz axı... Bəs sənənin bacın nə deyər?

Foulds. Ona deyərəm ki, bu, Çarlını sənənin caynağından qurtarmaq üçün yeganə yol idi.

Ledi Frederik. Nə?

Foulds. Ona görə də səni özüm almalı oldum.

Ledi Frederik (*üz-gözünü turşudur*). Heyvərə!

(Foulds Ledi Frederikin dodaqlarından öpür.)



Novellalar

TÜKSÜZ MEKSİKALI

R. soruşdu:

– Siz makaron xoşlayırsınız?

Eşenden dəqiqləşdirmək istədi:

– Siz məhz hansını nəzərdə tutursunuz? Yoxsa elə çıxır ki, elə bil, məndən şəri xoşlayıb-xoşlamadığımı soruşurlar. Məsələn, mən Kitsi və Vordsvortu, Verleni və Geteni sevirəm. Bəs makaron deyəndə siz nəyi nəzərdə tutursunuz: *spaghetti*, *tagliatelli*, *vermicelli*, *fettuccini*, *tufali*, *farfalli*, yaxud, sadəcə, makaron?

412

Sözə xəsis R.-nin cavabı qısa oldu.

– Makaron.

– Mən sadə yeməklərin hamısını xoşlayıram: qaynadılmış yumurta, dənizilbizi və qara kürü, truite au blue¹, yağda bişmiş qızıl balıq, qızardılmış toyuq əti (quzu daha yaxşı olardı), toyuq soyutması, içəli və düyü kökə. Amma bütün bu sadə yeməklərin arasında biri var ki, mən onu Tanrının hər verən günü nəinki aclığımı söndürmək üçün, əksinə, yedikcə yemək istədiyim bir iştahla həzmi-rabedən keçirirəm. Həmin yeməyin adı makarondur.

– Çox yaxşı oldu. Belə ki, mən sizin İtaliyaya getməyinizi istəyirəm.

Eşenden R. ilə görüşmək üçün Liona Cenevrədən gəlmişdi. O, birinci gəlib çıxdığından axşamacan bu çiçəklənən şəhərin boz, hay-küylü və nasiranə küçələrini dolaşdolaşa qalmışdı. İndi onlar meydandakı restoranda oturmuşdular. Eşenden R.-ni qarşılayıb bura gətirmişdi. Çünki, deyilənə görə, Fransanın bu hissəsindəki restoranların arasında qarınlarını doyurmağa buradan yaxşı yer yox idi. Amma belə qələbəlik yerdə (lionlular dadlı yeməklərin bəzilərini kiminsə qulağının sənə tuşlandığına əmin ola bilməzsən. Bir də gördün, ağızından çıxan maraqlı bir xəbəri göydə tutub öz malları elədilər. Odur ki onlar dəxli olmayan

¹ Qaynadılmış alabalıq (fr.)

mövzular ətrafında danışdılar. Dəbdəbəli yeyib-içmək mərasimi sona yaxınlaşmaq üzrəydi. R. təklif elədi:

– Bəlkə, konyakdan bir az da içək?

Ölçüdən çıxmadığa daha meyilli olan Eşəndən cavabında:

– Lazım deyil, – dedi, – çox sağ ol.

R.:

– Müharibənin ağırlığını imkan daxilində yüngülləşdirmək lazımdır, – dedi və şüşəni əlinə alıb özünə də, Eşəndənə də konyak süzdü.

Eşəndən etiraz eləməyin yersiz olduğunu başa düşüb dinməzəcə razılaşmalı oldu, amma şefin şüşəni düz tutmadığına düzəliş verməyə özündə cəsarət tapdı. Astadan:

– Gənc vaxtlarımızda bizə öyrətmişdilər ki, gərək qadını belindən, şüşəni boğazından tutasan, – dedi.

– Yaxşı ki, bunu mənə dediniz. Mən bundan sonra da şüşəni belindən tutub, qadının böyründən keçəcəyəm.

Eşəndən cavab verməyə söz tapmadı. O, xırda qurtumlarla konyakı içdiyi müddətdə R. göstəriş verdi ki, hesabı gətirsinlər. R., şübhəsiz, nüfuzlu insan idi, işçilərinin əksəriyyəti ruhuyla, canıyla ondan asılıydı, o boyda imperiyanın taleyini həll eləyənlər belə onun fikrinə qulaq asırdılar. Amma ofisiyanta çaypulu vermək kimi adi bir məsələdə o, həmişə özünü itirirdi və bu, kənardan baxanların da gözündən yayınmırdı. O qorxurdu ki, pulu artıq versə, axmaq yerində qalacaq, az versə, ofisiyantın buz kimi soyuq nifrətini qazanacaq. Hesabı gətirəndə o, Eşəndənə bir neçə yüzfranklıq əsginaz uzadıb xahiş elədi:

– Onunla haqq-hesabı siz çəkin, yaxşımı? Mənim Fransadakı qiymətlərdən başım çıxır.

Xidmətçi onların paltosunu və şlyapasını verdi. Eşəndən soruşdu:

– Mehmanxanaya qayıtmaq istəyirsinizmi?

– Olar.

Yaz hələ təzəcə girmişdi. Amma axşama yaxın hava bərk isindi. Odur ki onlar paltonu qollarının üstə aşırıb addımlayırdılar. Şefin qonaq otağı olan nömrələri bəyəndiyini bildiyindən Eşəndən ona ikiotaqlı nömrə sifariş eləmişdi. İndi də elə ora yön almışdılar. Geniş sahəsi, hündür tavanı olan köhnə dəbli bir mehmanxanaydı. Qonaq

otağında qırmızı ağacdan olan əzəmətli mebel yaşıl məxmər parçayla işlənmişdi. Kreslolar böyük stolun ətrafında ərklə dayanmışdılar. Solğun divar kağızlarının üstünə Napoleonun döyüşlərinin təsvir olunduğu nəhəng qravürlər həkk edilmişdi, tavandan lampaları, ilk əvvəl, qazla, sonradan elektrikle işləyən əzəmətli çilçıraq asılmışdı. Onlar bu qaşqabaqlı otağı işıq selinə qərq eləmişdilər.

R. içəri keçən kimi:

– Gözəldi, – dedi.

Eşəndən düzəliş verdi:

– Elə də rahat yerə oxşamır.

– Razıyam, amma hər şeydən göründüyü kimi, burada bundan yaxşı otaq yoxdur. Deməli, hər şey gözəldi.

O, məxmər kreslodan birini stoldan aralayıb əyləşdi və bir siqar yandırdı. Bu zaman toqqasını azca boşaldıb kitelin düymələrini açdı.

– Əvvəl elə bilirdim, Manila siqarından yaxşısı yoxdur, – dedi. – Müharibə başlayandan sonra Havana siqarlarına aşiq oldum. Amma müharibə əbədi davam eləyə bilməz.

Ağzının kənarlarında təbəssümə oxşar bir şey əmələ gəldi.

– Belə baxanda, hər şeyin müsbət tərəfi də var. Necə deyərlər, külək həm də sərinlik gətirir.

Eşəndən iki kreslonu tərptədi: birini oturmaq, o birini ayaqlarının altına qoymaq üçün. R. ona baxıb:

– Pis fikir deyil, – dedi və o da kreslolardan birini özünə tərəf çəkdi, dərindən nəfəs alıb ayağını onun üstünə qoydu. Sonra maraqla soruşdu:

– Divarın o üzündəki nədir?

– Sizin yataq otağınız.

– Bəs o biri tərəfdə?

– Ziyafət zalı.

R. qalxıb ağır-ağır otaqları gəzməyə başladı. Ora-bura boylana-boylana, guya, təsadüfən hər pəncərəyə göz qoydu və təzədən öz kreslosuna qayıdıb oturanda rahat olsun deyə, ayaqlarını uzatdı.

– Ehtiyatı əldən vermək olmaz, – dedi.

Və fikirli-fikirli Eşəndənə baxdı. Onun nazik dodaqları azca gülümsəyirdi, amma ağımtıl, bir-birinə yaxın əkilmiş gözləri bumbuz dəmir kimiydi. Belə baxışlar qarşısında nabeləd adam çətin duruş gətirərdi. Eşəndən bilirdi ki, şef,

sadəcə, söhbətə necə başlamağın yollarını axtarır. Sükut, təxminən, üç dəqiqə çəkdi. Nəhayət, R. dilləndi:

– Mən bu günə bir nəfəri gözləyirəm. Onun qatarı, təxminən, onda gəlir.

O, ani olaraq saata baxıb davam elədi:

– Həmin adamın ləqəbi Tüksüz Meksikalıdır.

– Niyə belə?

– Çünki tüksüzdü və həm də meksikalıdır.

Eşəndən cavabla razılaşıb:

– Bu izahat kifayət eləyər, – dedi.

– O özü haqqında hər şeyi danışacaq. Dildən pərgardı.

Mən onunla iynə üstə oturduğu vaxtlarından tanışam. O, orada, öz Meksikasında hansısa inqilabda iştirak eləyib və əynində olanıyla aradan çıxıb. Mən onu tapanda əynində olanı da olmayan kimiydi, yararsız hala düşmüşdü. Xətrini xoş eləmək istəyirsinizsə, onu «general» çağırın. İsrar eləyir ki, bəs Uertanın, hə, yadımdadı, Uertanın ordusunda general olub. Hər halda, sözlərinə görə, əgər vəziyyət başqa cür cərəyan eləsəydi, indi o, hərbi nazir, hörmət-izzət sahibi idi. O bizə, doğrudan da, qiymətli insan təsiri bağışladı. Onun barəsində pis heç nə deyə bilmərəm. Amma bir iş var ki, ətirlənməyi yaman xoşlayır.

Eşəndən soruşdu:

– Burada mənlük nə var?

– O, İtaliyaya gedir. Mənim ona kifayət qədər qəliz tapşırıgım var. İstəyirəm, siz onun yaxınlığında olasınız. Mən ona böyük məbləğ etibar eləyə bilmərəm. O həm qumarın, həm də qadının yaman bazıdır. Siz Cenevrədən Eşəndenin adına pasportla gəlmisiniz?

– Bəli.

– Mən də sizin üçün Somervillin adına bir başqası, yeri gəlmişkən, diplomatik pasport var. Fransaya, İtaliyaya vizası da açılıb. Elə bilirəm, birlikdə getsəniz, yaxşı olar. O, diribaş adamdır, onunla yaxından tanışlıq sənin xeyrinə olar.

– Bəs tapşırıq nə olacaq?

– Sizi bu işə hara qədər qatmaq olar sualını mən hələ özümçün tam müəyyənləşdirməmişəm.

Eşəndən susdu. Onlar bir-birlərinə eynən qarşısındakının kimliyini özü üçün ayırd eləmək istəyən kupe qonşuları kimi baxdılar.

– Sizin yerinizdə olsam, imkan verərdim, daha çox general danışsın. Yaxşı olardı, siz ona özünü haqqında artıq söz deməyəsiz. Sizi əmin eləyirəm ki, o, sual verən deyil. Hara da, onu centlmen adlandırmaq olar.

– Yeri gəlmişkən, bəs onun əsl adı nədir?

– Mən onu Manuel çağırıram. Amma bu adı bəyəndiyinə əmin deyiləm. Onun adı Manuel Karmondu.

– Sizin bəzi məsələlərlə bağlı susmağınızdan elə bilirəm, o, yüksək əyarlı dələduzdu.

R.-nin ağımtıl-mavi gözləri güldü.

– Elə bilirəm, bu çox kəskin ifadədir. Əlbəttə, o, məxfi məktəbdə dərs keçib. Onun ədalətli oyun barədə təsəvvürləri bizimki ilə o qədər də üst-üstə düşmür. Ola bilsin, mən qızıl portsiqarı onun yanında qoymağa ehtiyatlandırdım. Əgər sizə pokerdə uduzub sonra portsiqarınızı əkişdirsə, kart borcunu qaytarmaq üçün onu dərhal girov qoyacaq. Əlinə azca fürsət düşən kimi mütləq arvadınızı yoldan çıxaracaq, amma ağır gününüzdə bir tikə çörəyini sizinlə bölməyə hazır olacaq. Əgər patefonda Hunonun «Ave Maria»sını oxutsan, düz onun yanında dayanıb göz yaşı axıdacaq, amma işdi, ləyaqətini alçaldan bir hərəkətə yol versən, səni it kimi gəbərdəcək. Məsələn, Meksikada adamla onun bədəsi arasında dayanmaq ona təhqir sayılır. Mənə danışdı ki, bir dəfə bir holland özü də bilmədən onunla bədəsinin arasından keçəndə revolverini çıxarıb onu güllələyibmiş.

– Və ona heç nə eləmədilər?

– Yox, o çox hörmətli bir ailənin üzvüdür. İş bağladılar, qəzetlər yazdı ki, bəs həmin holland özünə qəsd eləyib. Müəyyən mənada qəzetlər həqiqəti yazmışdı. Mənə elə gəlir ki, o Tüksüz Meksikalı üçün insan həyatının elə də böyük dəyəri yoxdur.

R.-yə diqqətlə qulaq asan Eşenden qəflətən diksinib diqqətlə şefin sarımtıl, büzüşmüş, dərin qırıqlar içində itibbatan sifətinə baxdı. Bu sözün elə-belə deyilmədiyini yaxşı başa düşürdü.

– Əslində, insan həyatının dəyəri barədə cəfəng-cəfəng sözlər deyilir. Eyni şeyi, eyni uğurla pokerdə istifadə olunan fişkarlar¹ barədə də demək olar. Onun qiyməti sizin müəyyənləşdirdiyiniz qədərindədir, artıq, ya əskik ola bilməz.

¹ Fişka – müxtəlif oyunlarda istifadə edilən daş, marka

Döyüşü idarə eləyən general üçün əsgər olsa-olsa, fişka kimi bir şeydir. Əgər o, sentimentallığa qapanıb onlara insan kimi yanaşsa, çox böyük xəyata yol vermiş olar.

– Amma məsələ burasındadır ki, həmin fişkaların ağılı, hissi yerindədir axı. Əgər onun adam yerinə qoyulmadığını bilsə, bir də gördün, xidmətdən imtina elədi.

– Yox, məsələ heç də onda deyil. Belə məlumat almışığı ki, Konstantin Andreadi adlı birisi bizə lazımlı bir neçə sənədlə artıq Konstantinopoldan çıxıb. O yunandı, Ənvər paşanın casusudu, özü də Ənvər ona çox etibar eləyir. Ənvər bu sənədlərin nə qədər vacib və məxvi olduqları barədə ona şifahi xəbərdarlıq eləyib. Deyib ki, bu kağızlardan bərk muğayət olmalıdır. Həmin adam Pireydən «İtaka» gəmisində çıxır, Brindizidə düşəcək, oradan da Romaya istiqamət alacaq. O, sənədləri Almaniya səfirliyinə, şifahi məlumatları şəxsən səfirə çatdırmalıdır.

– Belə. Aydındır.

Həmin vaxt İtaliya hələ ki neytrallığını qoruyub saxlayırdı. Böyük dövlətlər onu bu mövqedə saxlamaq üçün qüvvələrini səfərbər eləmişdilər, müttəfiqlər isə bu ölkəyə təzyiqli göstərirdilər.

– Biz İtaliya hakimiyyəti ilə münafişə istəmirik. Bu, çox ağır fəsadlara gətirib çıxara bilər. Andreadinin İtaliyaya gəlməsinə imkan vermək olmaz.

– Nəyin bahasına olsa da?

R. acı təbəssümlə:

– Baha, ya ucuz: puldan narahat olmayın, – dedi.

– Nə təklif olunur?

– Bu, sizlik deyil.

– Mənim təxəyyülümə söz ola bilməz.

– İstəyirəm, siz Tüksüz Meksikalıyla birlikdə Neapola gedəsiniz. Tüksüz Meksikalı indi Kubaya can atır. Dostları orada mitinqlərə hazırlayırlar, o da yaxında olmaq istəyir ki, imkan düşən kimi bir sıçrayışla Meksikada olsun. Ona pul lazımdır. Mən bura müəyyən məbləğdə Amerika dolları gətirmişəm. Bu gün onu sizə verəcəyəm. Yaxşı olardı, pulları üstünüzdə gəzdirəsiniz.

– Pul çoxdur?

– Az deyil. Mən fikirləşdim ki, zərf yığcam olsa yaxşıdır. Odur ki burada min dollarlıq əsginazları. Siz bu pulu

Andreadinin apardığı sənədlərin əvəzində Tüksüz Meksikaliya verəcəksiniz.

Eşendenin dilinin ucunda bir sual əmələ gəldi, amma elə orada da qaldı. Onun əvəzinə başqa şey soruşdu:

– Bəs ondan nə tələb olunduğunu özü bilirimi?

– Əlbəttə.

Taqqıltı səsi gəldi. Qapı açıldı və Tüksüz Meksikalı qarşılarında peyda oldu.

– Mən gəlib çıxdım. Axşamınız xeyir, polkovnik. Sizi görməyimə şadam.

R. ayağa qalxdı.

– Necə gəldiniz, Manuel? Bu, mister Somervilldi, general Karmon, o, sizi Neapolda müşayiət eləyəcək.

– Tanışlığımıza şadam, ser.

418

O, var gücü ilə Eşendenin əlini sıxdı. Eşenden üz-gözü-nü turşudub:

– General, sizin əlləriniz lap dəmirdəndi, – dedi.

Meksikalı əllərinə baxıb:

– Mən bu səhər manikür elətdirmişəm, – dedi. – Təəssüf ki, elə də yaxşı alınmayıb. Dırnaqlar daha parlaq olanda xoşuma gəlir.

Onun dırnaqları al-qırmızıya boyanmışdı və Eşendenin qənaətinə, lap göz qamaşdırırdı. Hava isti olsa da, general karakul yaxalılı, tüklü paltoda idi. Onun hər hərəkətindən sonra ətrafa kəskin ətir qoxusu yayılırdı.

R. ona təklif etdi:

– General, əyninizi soyunun, bir siqar çəkin.

Tüksüz Meksikalı kifayət qədər hündür və bu boyla müqayisədə arıq idi. Amma hiss olunurdu ki, fiziki cəhətdən güclü adamdı. Geyiminə gəlincə, əynində dəbə uyğun yaşıl kostyum var idi, ipək burun dəsmalının bir ucu döş cibindən kənara çıxmışdı, qolunda qızıl qolbağı bərq vururdu. Ağız-burnu qeyri-adi dərəcədə iri olsa da, əyri-üyrülüüyü yox idi, qəhvəyi gözləri bulanıqtəhər idi. Onda tük deyilən şeydən əsər-ələmət yox idi. Sarımtıl dərisi lap qadın dərisi kimi hamar idi. Nə qaş, nə də kirpiyi vardı. Başında kifayət qədər uzun, açıq şabalıdı parik bilərəkdən lap artistlərininki kimi çiyinlərinə tökülmüşdü. Bu süni saç və hamar, solğun-sarımtıl sima o kostyumla vəhdətdə ilk baxışdan adamda vahimə yaradırdı. Tüksüz Meksikalının görkəmi adamda

ikrah hissi oyadırdı, amma bununla belə, gözüünü ondan çəkə bilmirdin. Onun bu qəribəliyində nəsə bir cazibə vardı.

Oturanda qırıq əmələ gəlməsin deyə, şalvarını yuxarı dartdı.

R. dostyana zarafatla:

– Hə, Manuel, bu gün neçə nəfərin ürəyini sındırmısan?

General üzünü Eşendenə tutdu:

– Bizim əziz dostumuz, polkovnik, mənim zərif cinsin arasındakı uğurlarıma həsəd aparır. Mən də onu əmin eləyirəm ki, əgər mənə qulaq assa, özü də qələbə qazana bilər. Bu işdə bir şey lazımdır, özünəinam, vəssalam. Əgər əmin olsan ki, sənə dirsək göstərməyəcəklər, o dirsəyi heç vaxt görməyəcəksən.

– Boş şeydir, Manuel, burada gərək sizdəki kimi ana-dangəlmə istedad ola. Sizdə qadınları özünə cəlb eləyən nəsə var.

Tüksüz Meksikalı heç də gizlətmək istəmədiyi özündən-razılıqla gülümsədi. İngiliscə o, əla danışırdı: ispan aksenti və Amerika intonasiyası ilə.

– Polkovnik, bir halda ki, soruşursunuz, gərək etiraf eləyəm. Hə, qatarda qayınanasına baş çəkmək üçün Liona gedən bir xanımla söhbətimiz pis alınmadı. Düzdü, mən daha çox xeyli cavan və anqları bəyənirəm, amma neyləmək olar, bu da keçər. Bir-iki saat vaxt öldürməyə kömək elədi.

R. dərhal:

– İndi də işə keçək, – dedi.

Tüksüz Meksikalı:

– Polkovnik, sizin qulluğunuzda hazırım, – deyib Eşendenə baxdı:

– Mister Somervill hərbcidir?

R. cavabında:

– Yox, – dedi, – yazıçıdır.

– Hə, neynək, necə deyərlər, dünyada bir-biriylə eyni olan bir yarpaq da yoxdur. Mən mister Somervillə tanışlığım şadam. Məndə sizin üçün maraqlı olacaq xeyli əhvalat var. Əminəm ki, sizinlə bizim yoldaşlığımız əla tutacaq. Yeri gəlmişkən, mən əsəb yığnağıyam, bəyənmədiyim bir insanla işbirliyim olanda o dünyanı görüb gəlirəm.

Eşenden:

– Ümidvaram ki, bizim səyahətimiz xoş keçəcək, – dedi.

Meksikalı R.-dən soruşdu:

– Həmin cənab Brindizidə nə vaxt olacaq?

– O, on dördü «İtaka»yla Pireydən üzüb gələcək. Çox güman ki, köhnə bir bərədi, amma yaxşı olardı, siz Brindiziyə daha əvvəl gələsiniz.

– Sizinlə tamamilə razıyam.

R. kreslodan qalxıb əli cibində arxasını stolun küncünə dayadı. O, özünün açıq yaxalılıq nimdəş kitelində başdan-ayağacan geyimli-kecimli Meksikalının yanında kifayət qədər sönük görünürdü.

– Sizin icra edəcəyiniz tapşırıq barədə mister Somervillin, demək olar ki, heç bir məlumatı yoxdur. Və mən istəməzdim ki, onu məlumatlandırasınız. Məncə, siz dilinizi dinc saxlasanız, daha yaxşı olar. Onun peşəsi sizi görəcəyiniz iş üçün lazım olan məbləğlə təmin eləməkdən ibarətdi, vəssalam. Sizin bu işin öhdəsindən hansı tərzdə gələcəyinizin ona heç bir aidiyyəti yoxdur. Əlbəttə, əgər onun məsləhətinə ehtiyacınız olsa, nəşə soruşa bilərsiniz.

– Mən nadir hallarda nəşə soruşuram və heç vaxt başqasının məsləhətiylə hərəkət eləmirəm.

– Və əgər siz əməliyyatı pozsanız, ümidvaram ki, Somervillin bu haqq-hesabdan kənar qalacağıyla bağlı sizə belə bağlaya bilərəm. O heç bir şəraitdə ilişməməlidir.

Tüksüz Meksikalı cavabında ləyaqət hissiylə:

– Mən sözüümün üstə duran insanam, polkovnik, – dedi.

– Ətimi kəssələr də, yoldaşımı satmaram.

– Elə mən də indicə Somervillə bunu deyirdim. Digər tərəfdən, əgər hər şey istədiyimiz kimi alınsa, Somervill söhbət zamanı razılaşdırdığımız sənədlərin əvəzində, danışdığımız məbləği sizə verəcək. Sənədləri hansı yolla əldə edəcəyiniz artıq onluq deyil.

– Əlbəttə, belə də olmalıdır. Amma mən bir məsələni dəqiqləşdirmək istəyirəm. Ümidvaram ki, sizin mənə etibar elədiyiniz işi yalnız pula görə görmədiyimi Somervill dərk edir, eləmi?

R. düz onun gözlərinin içinə baxıb tərəddüdsüz-filansız:

– Əlbəttə, – dedi.

– Mən bütün canımla və ruhumla müttəfiqlərin tərəfindəyəm. Mən almanlara Belçikanın neytrallığına qənim kəsilməyi bağışlaya bilmərəm. Pulu da əgər alsam belə bu işi

məhz vətənpərvərlik mövqeyindən icra eləyirəm. Hesab eləyirəm, mən mister Somervillə qəti şəkk gətirmədən bel bağlaya bilərəm. Eləmi?

R. başını tərپətdi. Meksikalı Eşendenə sarı döndü:

– Mənim zavallı vətənimə istismar eləyən, dilənçi kökünə salan tiranlardan xilas eləmək üçün dəstələr silahlanır. Mənim qazandığım hər pens silaha və gülləyə xərclənəcək. Şəxsən özümə pul lazım deyil. Mən əsgərəm, bir parça yavan çörəklə də keçinə bilərəm. Əslində, cəmi üç məşğuliyyət var: müharibə, qumar, qadın. Silahı çiyinə atıb dağlara çəkilmək üçün pul lazım deyil. Elə əsl müharibə də budur, ağır silahların, nə bilim, böyük orduların iştirak elədiyi döyüş bunun yanında heç nədir. Qadınlara gəlincə, onlar məni elə pulsuz da sevirlər, qumarda da həmişə əlim gətirir.

Qızıl qolbağlı, ətirli dəsmallı bu qeyri-adi, həm də qəliz insan get-gedə Eşendenin xoşuna gəlməyə başlayırdı. O, hansısa bir «adi adam» (onların hökmanlığına səcdə eləsək də, ürəyimizin bir yerində gülürük) deyildi, boz kütlənin üzərində bərq vuran parlaq bir ləkəydi, vəhşi insan təbiətinin xiridarları üçün əsl tapıntıydı. Parikli başıyla, ölçüsüz iri sifətiylə, büsbütün tüksüz, lümlüt dərisiylə o, şəkk-şübəhsiz, adamı özünə cəlb eləyirdi. Görünüşü ilk baxışdan dodaq qaçırrsa da, qarşısındakı başa düşürdü ki, onunla zarafatın axırı yaxşı qurtarmaz.

R. qəflətən soruşdu:

– Manuel, sizin yükünüz haradadı?

Deyəsən, Meksikalı özünün təmtəraqlı nitqini bitirən kimi, bir qədər təkəbbürlü tərzdə verilən və heç də yerinə düşməyən bu suala azca, lap azca dodaq büzdü. Amma incikliyini daha başqa heç nəylə büruzə vermədi. Eşenden ürəyində fikirləşdi ki, yəqin, ali hisslərə yabançı olan polkovniki o, qaba insan sayır.

– Vağzalda.

– Mister Somervilldə diplomatik pasportdu, əgər istəsəniz, sizin yükünüzü öz baqajında yoxlanışsız-filansız keçirər.

– Mənim şey-şüyüm elə də çox deyil, bir neçə kostyum, bir də alt paltarı. Amma mister Somervill bu əziyyəti öz üzərinə götürsə, həqiqətən də, pis olmaz. Parisdən çıxanda bir topa ipək pijama aldım.

– Bəs sizin yükünüz?

R. bu dəfə eyni sualı Eşendənə ünvanladı.

– Məndə cəmi bir çamadandı. O da öz nömrəmədir.

– Nə qədər ki mehmanxanada adam var, tapşırın onu vağzala aparsınlar. Sizin qatar saat onda tərpənir.

– Belə de?

Eşenden onların səfərinin bu günə təyin olunduğunu ancaq indi bildi.

– Hesab eləyirəm ki, Neapola imkan daxilində tez çatmalısınız.

– Oldu.

R. ayağa qalxdı.

– Sizi bilmirəm, amma mən yatmağa gedirəm.

Tüksüz Meksikalı:

– Mən Lionda bir az gəzişəcəyəm, – dedi, – həyat çox maraqlı şeydir. Polkovnik, mənə əlbərcü yüz funt verin. Yanımda xırda yoxdur.

R. pul kisəsindən bir əsginaz çıxarıb generala verdi. Sonra üzünü Eşendənə tutdu:

– Bəs siz nə fikirdəsiniz? Vaxtınızı burada öldürəcəksiniz?

Eşenden cavabında:

– Yox, – dedi, – vağzala gedib kitab oxuyacağam.

– Gəlin sağollaşmaqdan öncə bir sodalı viski içək. Siz nə deyirsiniz, Manuel?

– Təşəkkür edirəm, amma mən şampanla konyaka üstünlük verirəm.

R. çox ciddi tərzdə soruşdu:

– Qarışdırırsınız?

– Elə də vacib deyil.

Eyni ciddiliklə də Meksikalı cavab verdi.

R. konyak və sodalı viski sifariş elədi. Dediğini gətirəndə R. və Eşenden özlərinə sodalı viski süzdülər, Tüksüz Meksikalı isə öz stəkanının dördüçünü qatqısız-filansız konyakla doldurub ikisəli qurtumla dibinə daş atdı. Sonra ayağa qalxıb karakul yaxalılı paltosunu geyindi. Bir əlində özünün əsrarəngiz şlyapasını tutub, o biri əlini, sanki, romantik aktyor jestiylə özünə layiq bir qıza uzadırmış kimi R.-yə uzatdı.

– Polkovnik, gecəniz xeyirli, yuxunuz şirin olsun. Çox güman ki, bizim növbəti görüşümüz bu tezliklə olmayacaq.

– Manuel, elə eləyin ki, işləməyəsiz, işdi, əgər iş alınmasa, susun.

– Eşitdiyimə görə, centlmen oğlanlarının donanma zabiti kimi hazırlandığı kolleclərinizdən birində qızıl hərfələrlə belə bir söz yazılıb: «Britaniya donanmasında «mümkün deyil» sözü mövcud deyil». Bax mənim üçün də «alınmasa» sözü mövcud deyil.

R. cavabında:

– Həmin sözün sinonimi də yoxdur, – dedi.

Tüksüz Meksikalı:

– Vağzalda görüşənədək, mister Somervell – deyib nümayişkarənə təzimlə qeyb oldu.

R. sifətini həmişə vahiməli edən təbəssümə oxşar bir ifadəylə Eşendenə baxdı:

– Necədi, bəyəndiniz?

Eşenden cavabında:

– Heç cür kəsdirə bilmirəm, – dedi. – Kloundu? Tovuz kimi özündən razıdı. Bu cür eybəcər çöhrəylə o, doğrudanmı, qadınları başdan eləyir? Bir də siz nədən əminsiz ki, ona etibar eləmək olar?

R. pıçqıldayıb, elə bil, yuyurmuş kimi əllərini bir-birinə sürtdü.

– Bilirdim ki, bəyənəcəksiniz. Ecazkar tipdi, elə deyil? Fikrimcə, ona bel bağlamaq olar.

R.-nin baxışları qəflətən dondu.

– Məncə, onun kitabında bizimlə ikili oyun oynamaq yazılmayıb.

R. bir müddət susdu.

– Hər halda, risk eləməliyik. Gəl indi biletlə pulu sizə verim, sağollaşaq. Dəhşət yorğunam, gedib yatacağam.

On dəqiqə sonra Eşenden vağzala yollandı.

Çamadan da hambalın kürəyində onunla bərabər gədirdi.

Qatarın tərpnəməyinə, təxminən, iki saat qalmışdı. Eşenden gözləmə zalında yerini rahatladı və əyləşib roman oxumağa başladı. Onları Romaya qədər aparacaq Paris qatarı artıq yerindəydi, amma Tüksüz Meksikalıdan səs-soraq yox idi. Eşenden azca əsəbiləşdi və qalxıb onu platformada axtarmağa çıxdı. Eşenden hamıya bəlli «yol xəstəliyi» deyilən naxoşluğa çoxdan mübtəlaydı. Cədvəldə qeyd olunmuş vaxta bir saat qalmışdan həyəcan keçirməyə başlayırdı ki, birdən qatar onsuz tərpnənər. Mehmanxana xidmətçiləri çamadanlarını nömrədən bir az gec çıxaranda narahat olmağa

başlayırdı, vağzala yollananda sürücü bir az ləng sürəndə əsəbiləşirdi, tıxaclar onu lap haldan çıxarırdı, vağzal hamballarının ləngliyi isə lap havalandırırdı. Elə bil, bütün dünya dilləşib işi elə qurmuşdu ki, o, qatara geciksin: qabaqdan gələnlər perrona çıxmasına imkan vermirlər, kassanın qarşısında başqa reyslərə bilet alanların əlindən tərپənməyə yer yoxdur, özü də pulun qalığını elə ləng sayırlar ki, lap adamın ürəyi sıxılır, yükün qeydiyyatı da xeyli vaxt aparır, Eşəndən əgər tək getmirdisə, bu zaman həmişə yol yoldaşı qəflətən ya qəzet almaq, ya perronda gəzişmək adıyla aradan çıxmalıydı və o, qəti əmin idi ki, həmin adam mütləq qatara gecikəcək, çünki ya, kim bilir, kiminləsə çənə vurmali, ya da harasa təcili zəng eləmək üçün özünü vağzalın binasına çatdırmalıdır. Sadəcə, dünyəvi qiyam, buna başqa ad vermək mümkün deyildi. Eşəndən, elə bil, iynə üstə oturmuş kimi qalardı, kupenin küncündəki qanuni yeri və artıq başının üstündəki tordan baxan çamadanı onu gözləyə-gözləyə qalardı. Qatarın tərپənməsinə isə nə az, nə çox, düz yarım saat var idi. Bəzən o, vağzala elə erkən gələrdi ki, öz reysindən əvvəlkiylə gedərdi. Amma bu da əsəbsiz ötüşməzdi, axı hər halda, belə çıxırdı ki, o, az qala, gecikəcəkdi.

Roma ekspressinin gəldiyini elan elədilər, amma Tüksüz Meksikalı hələ də gözə dəymirdi. Qatar platformaya yaxınlaşanda da ondan səs-soraq yox idi. Eşəndən əməlli-başlı həyəcanlandı. O, yeyin addımlarla perron boyu gəzib gözləmə zalına baş çəkdi, yükün qeydiyyata alındığı şöbədə oldu. Meksikalı, sanki, qeybə çəkilmişdi. Qatarda yataq vaqonu yox idi, amma Lionda xeyli sənişin düşdüyündən Eşəndən birincidərəcəli kupədə iki yer tutmuşdu. İndi ayaq üstə dayanıb platformanı gözdən keçirirdi, ara-sıra vağzal saatına baxırdı. Meksikalisiz getməyin heç bir mənası yox idi. Qərara aldı ki, qatar yola düşmək üçün siqnalını verən kimi vaqonu tərک eləsin. Əvəzində, tapılanda o Meksikalını bir günə qoyacaqdı, bir günə qoyacaqdı ki... Üç, iki, bir dəqiqə qalırdı. Vağzal boşaldı, sənişinlər hamısı öz yerlərini tutdular. Elə bu vaxt Tüksüz Meksikalını gördü. O, əllərində çamadan tutmuş iki hambalın və hansısa bir cənabın müşayiətilə tələsmədən gəlirdi. Meksikalı Eşəndeni görüb əl elədi.

– Hə, bu da siz, dostum, mən də bayaqdan narahatam, görən, hardasınız?

– İlahi, tələsin, qatar indi tərpənəcək.

– Mənsiz getməz. Barı yerimiz yaxşıdırımı? Vağzalın rəisi yatmaq üçün evinə getdi, bu, onun köməkçisidir.

Həmin cənab Eşendeni başını tərpətməyinin qarşılığında başını tərpətdi.

Meksikalı qılıqlı tərzdə vağzal rəisinin köməkçisinin üzünə gülüb:

– Amma axı bu, adi vaqondur, – dedi. – Mən beləsində gedə bilmərəm. Siz mənim üçün yaxşısını təşkil eləməlisiniz, *mon cher*.

– *Gertainment, mon general*, sizi salon-litdə yerləşdirərəm. Əlbəttə, bu, bizim üçün şərəfdi.

Vağzal rəisinin köməkçisi onları perronla gətirib ikiyaatqlı boş kupeyə saldı. Meksikalı razılıqla kupenin ora-burasına baxdı. Hamballar yükü yerləşdirdilər. Meksikalı həmin cənaba əlini uzadıb:

– Bax bu, başqa məsələ, – dedi. – Sizin bu yaxılığınızı unutmaram və nazirlə görüşən kimi mənə qarşı bu diqqətinizi mütləq ona çatdıracağam.

– Siz çox lütfkarsınız, general. Sizə çox minnətdaram.

Fit çalındı və qatar tərpəndi. Meksikalı:

– Elə bilirəm, quruca birinci klassdansa, bu yaxşıdır, – dedi. – Təcrübəli səyyahlar gərək canlarının qədrini bilsinlər.

Amma Eşendenin hirsli hələ soyumamışdı.

– Başa düşə bilmirəm, nədən siz hər şeyi son dəqiqəyə saxladınız. Siz gələne qədər qatar tərpənsəydi, necə olacaqdı?

– Dostum, belə bir təhlükə yox idi. Mən bura gələn kimi vağzalın rəisini özüm barədə məlumatlandırdım. Dedim, mən Meksika ordusunun baş komandanı general Karnayam, ingilis feldmarşalıyla qısamüddətli görüş üçün Liona gəlmişəm. Ondan xahiş elədim ki, mən vağzala qayıdanacan qatarı ləngitsin. Ona başa saldım ki, bu təqdirdə, çox güman, mənim hökumətim onu ordenlə təltif etməyi özünə şərəf biləcək. Lionda mən artıq olmuşam, düzdü, Parislə müqayisə oluna bilməsə də, buranın qadınları da pis deyil. Şübhəsiz, onlarda nəşə var, hə, onlarda da nəşə var. Yatmazdan qabaq bir qurtum konyak istərdinizmi?

Eşenden qaşqabaqlı tərzdə:

– Yox, təşəkkür eləyirəm, – dedi.

– Mən həmişə yatmadan öncə bir stəkan ötürürəm. Bu, əsəbləri sakitləşdirir.

O, əlini çamadanına salıb eşələyib-eləmədən oradan bir şüşə konyak çıxarıb ağızına apardı və bir neçə sanballı qurtum aldı. Sonra ağızını silib siqaret yandırdı. Lap sonra ayaqqabılarını çıxarıb uzandı. Eşəndən işığı keçirdi. Tüksüz Meksikalı mənalı-mənalı:

– Görən, yuxuya necə getmək xoşdu: dodağında gözəl qadının öpüşüylə, yoxsa ağızda siqaretlə? – dedi. – Sabah sizə Meksikadan danışacağam. Gecəniz xeyirə qalsın.

Az sonra aramla gələn nəfəsindən Eşəndən hiss elədi ki, yol yoldaşı yatıb, bir qədər keçmiş özünü də mürgü apardı. Bir müddət sonra ayılıb gördü ki, Meksikalı möhkəm yuxuya gedib. Paltosunu çıxarıb odeyal kimi üstünə atmışdı, amma başındakı parikə əl vurmamışdı. Qəflətən qatar silkələndi və it kimi zingildiyə-zingildiyə dayandı. Eşəndən nə baş verdiyini dərk eləməyə macal tapmamış Meksikalı yerindən dik atılıb əlini cibinə apardı, həyəcanla:

– Nə olub? – dedi.

– Heç nə. Yəqin, semafor bağlıdır.

Meksikalı ağır-ağır yerinə oturdu. Eşəndən işığı yandırır:

– Siz daş kimi yatıb, quş kimi durursunuz, – dedi.

– Mənim işim belədi, başqa cür ola bilməz.

Eşəndən ondan qətl, qiyam, yaxud orduya rəhbərlik deyəndə nə nəzərdə tutulduğunu soruşmaq istəsə də, susdu, qorxdı ki, ciddi qəbul olunmaz. General çamadanı açıb şüşəni çıxardı. Eşəndənə də konyak təklif eləyib:

– Bir qurtum için, – dedi. – Gecənin yarısı hövlək oyananlar üçün bundan yaxşı dərman yoxdur.

Eşəndən imtina etdi və Meksikalı yenidən şüşəni ağızına aparıb iri bir qurtumu içəri ötürdü. Sonra nəfəsini dərib siqaret yandırdı. Eşəndenin gözü qarşısında şüşənin axırına çıxdı. Özü də, çox güman ki, bu, Meksikalı Liona gəlib çıxandan həzmi-rabədən keçirdiyi ilk konyak şüşəsi deyildi. Amma o, tamamilə ayıq idi, hərəkətlərindən və danışığından belə anlamaq olardı ki, bu son bir günü dilinə limonad-dan başqa heç nə dəyməyib.

Qatar tərpəndi və Eşəndən yenidən yuxuya getdi. Oyananda artıq səhər açılmışdı. Tənbəl-tənbəl böyrü üstə çev-

rilib gördü ki, Meksikalı da oyaqdı. Siqaret ağzındaca tüstülənirdi. Divanın altındakı döşəmə kötüklərlə doluydu, havanı da tüstü basmışdı. Axşam Eşendeni yola gətirdi ki, pəncərəni açmasınlar. Səbəb də, guya, gecə havasının ziyanlı olmasıydı.

– Mən bayaqdan sizi oyatmamaq üçün qalxmıram. Əl-üzünüzdü birinci siz yuyacaqsınız, yoxsa mən gedim?

Eşenden:

– Mən tələsmirəm, – dedi.

– Mən çöl adamıyam, çox da vaxt getməyəcək. Siz dişlərinizi hər gün yuyursunuz?

Eşenden:

– Hər gün, – dedi.

– Mən də. Nyu-Yorkda vərdiş elədim. Məncə, diş kişinin yaraşığıdır.

Kupədə əlüzyuyan var idi və general onun üstündə öskürə-öskürə, tüpürə-tüpürə cidd-cəhdlə dişlərini təmizlədi. Sonra çamadanından odekolon çıxardı, onunla dəsmalının kənarını isladib üzünə, əllərinə sürtdü. Daha sonra daraq çıxarıb can-dildən, tük-tük parikini daradı. Pariki başında çox rahat oturmuşdu. Ya gecəni səliqəli yatmışdı, ya da ola bilsin, Eşenden yuxuda olanda onu yerinə oturtmuşdu. Nəhayət, çamadandan dezodorant çıxarıb, elə bil, oradan ətrafa bir bulud ətir yaydı. Köynəyini, pəncəyini, burun dəsmalını ətirə qərq etdi. Və ən nəhayət, dünya qarşısında borcundan çıxdığına əmin olduğunu dərk etmiş kimi özündənrazı ifadəylə Eşendenə baxdı:

– Bax belə, indi mən yeni günü qarşılamağa tamam hazırım. Olub-qalanımı burada saxlayıram, odekolon sarıdan narahat olmayın, Parisin ən yaxşı markasıdır.

Eşenden cavabında:

– Təşəkkür eləyirəm, – dedi, – amma mənə sabunla sudan başqa heç nə lazım deyil.

– Su? Mən şəxsən sudan istifadə eləmirəm, olsa-olsa, vanna qəbul eləyəndə dadıma çatır. Su dəriyə çox ziyandı.

Sərhədə çatacatda Eşenden gecəyarısı yerindən dik atılan Meksikalının qəribə jestini xatırlayıb ona təklif etdi:

– Əgər yanınızda revolver varsa, yaxşısı budur, mənə verəsiniz. Məndə diplomatik pasportdu, üstümü çətin yoxlayalar, amma sizinlə maraqlana bilərlər, niyə durduğumuz yerdə başımıza iş açacaq.

Meksikalı şalvarının cibindən bircə görünüşüylə adamı vahiməyə salan içi dolu iri revolveri çıxarıb dilinin altında mızıldana-mızıldana:

– Buna heç silah da demək olmaz, uşaq oyuncağıdır, – dedi. – Amma lap bir saatlığa da olsa, ondan ayrılmaq istəmirəm. Onsuz özümü nəşə, elə bil, yarıçılpaq adam kimi hiss eləyirəm. Amma siz haqlısınız, risk eləyə bilmərik. Mən bu bıçağı sizə verirəm. Ümumiyyətlə, mən revolverdənsə, bıçağa üstünlük verirəm. Məncə, bıçaq daha incə silahdı.

Eşenden:

– Necə vərdiş eləməyindəndir, – dedi. – Ola bilsin, bıçaq sizin üçün daha doğmadır.

– Bəli. Tətiyi hamı çəkə bilər, amma bıçaq əsl kişi silahıdır.

428

Və o, Eşendenin gözü qarşısında ildırımsürətli hərəkətlə jiletini açıb qarnından uzun, vahiməli bir bıçaq çıxarıb açdı. Həmin xəncəri iri, bədheybət və lüt sifətindən boylanan özündənrazı təbəssümlə Eşendenə sarı tutdu:

– Mister Somervill, yeri gəlmişkən, əla şeydi. Ömrümdə bundan yaxşı kəsici görməmişəm. Ülgüc kimi iti, polad kimi möhkəmdi, papiros kağızını da kəsir, amma istəsə, lap palıdı da vurub yerə yıxar. Quruluşu sadədir, əyilib eləmir, başqa tərəfdən baxanda adi bıçaq kimi də istifadə eləmək olar. Məktəbli uşaqlar belələriylə partanın üstünü cızırlar.

Bıçağı bağlayıb Eşendenə verəndən sonra o, həmin silahı da revolverlə birlikdə cibində gizlədi.

– Bəlkə, sizdə başqa daha nəşə var?

Meksikalı hədələyici tərzdə:

– Hə, bir də əllərim, – dedi, – amma elə bilirəm, gömrükdə onlarla maraqlanmazlar.

Eşəndən o dəmir əllərin onun əllərini necə sıxmasını xatırlayıb üzə vurmasa da, bir az qorxan kimi oldu. Meksikalının barmaqları uzun, üstündə bir tük belə olmayan qolları iri, hamar, dırnaqları enliydi. Həqiqətən də, əli adamda vahimə yaradırdı.

Eşəndənlə general Karmon sərhəd nəzarətindən ayrılıqda keçdilər. Sonra kupeyə qayıdanda Eşəndən bıçaqla revolveri yiyəsinə qaytardı. Meksikalı dərindən nəfəs aldı.

– Bax bu, başqa məsələ. Nədir, bəlkə, bir kart oynayaq?

Eşəndən cavabında:

– Məmnuniyyətlə, – dedi.

Tüksüz Meksikalı təzədən çamadanı açıb onun haradansa dərin yerindən fransız kartını çıxardı. O, Eşendendən ekarte oynayıb-oynamadığını soruşdu. Bu oyunu bacarmadığını eşidəndə piket təklif etdi. Bu oyundan Eşendenin az-çox başı çıxırdı. Məbləğin həddini razılaşıdırıb başladılar. Hər ikisi qısa nəticənin tərəfdarı olduğundan danışdılar ki, altı əvəzinə, dörd dairə oynasınlar, xallar da yalnız birinci və sonuncu əldə artırılsın. Eşendenin əli pis gətirmirdi, amma nədənsə generalın kartları hər dəfə onunkuları üstləyirdi. Rəqibinin ancaq bəxtə güvənmədiyini yaxşı bildiyindən, Eşenden bütün oyun boyu pusqudaydı, amma gözüne azca da olsa, şübhəli nəsə dəymirdi. O, elə bir ucdan uduzurdu, general onu lap uşaq yerinə qoymuşdu. Ududuğu məbləğ get-gedə böyüyürdü və artıq o dövr üçün kifayət qədər yüksək olan, təxminən, min franka çatmışdı. General isə şəxsən özünün sonsuz bir həzzlə – bir barmağıyla büküb qırağını yaladı və vəssalam, hazırkı – hazırladığı siqaretləri bir-birinə calamağında idi. Nəhayət, belini dikəldib Eşendendən soruşdu:

– Dostum, yeri gəlmişkən, iş zamanı kartda uduzduqlarınızı Britaniya hökuməti ödəyir?

– Əlbəttə, yox.

– Bu halda, elə bilirəm, siz artıq kifayət qədər uduzmusunuz. Əgər başqasının puluyla oynasaydınız, başqa məsələ, Romayacan sizdən əl çəkməzdim. Sizə olan rəğbətimə rəğmənin daha udmaq istəmirəm.

O, kartları yığıb bir kənara qoydu. Eşenden könül xoşluğuyla olmasa da, bir neçə əsginaz çıxarıb Meksikalıya verdi. O, özünə xas səliqəylə pulları sayıb rahladı və ortadan əyib pul kisəsinə qoydu. Sonra əlini uzadıb nəvazişlə Eşendenin dizlərini yırgaladı.

– Siz xoşuma gəlmirsiniz. Ciddisiz, sırtıq deyilsiz, özü də sizdə həmyerlilərinizdə olan o təkəbbürdən əsər-ələmət belə yoxdur. Elə bilirəm, məsləhətimi düzgün başa düşəcəksiniz. Heç vaxt tanımadığınızı insanlarla piket oynamayın.

Deyəsən, bu zaman Eşendenin sifətinə təəssüf ifadəsi həkk olunmuşdu. Çünki Meksikalı sözünü deyən kimi onun əlindən tutdu.

– Əzizim, mən sizin xətrinizə dəymədimmi? Belə olmasını qəti istəməzdim. Siz piketi heç də başqalarından pis

oynamırsınız. Məsələ onda deyil. Əgər tale bizi bundan sonra da rastlaşdırsa, mən sizə kartda udmağın yollarını öyrə-dərəm. Yalan sözdü, hamı pul üçün oynayır, uduzmaq heç kimə sərf eləmir.

Eşenden təbəssümlə:

– Mən elə bilirdim, hiylə yalnız məhəbbət işlərində, bir də müharibədə kara gəlir, – dedi.

– Aha, nə yaxşı, siz artıq gülürsünüz. Məğlubiyyəti məhz belə qarşılamaq lazımdır. Görürəm, sizin yaxşı xasiyyətiniz və ağıllı başınız var. Siz həyatda çox irəli gedəcəksiniz. Təzə-dən Meksikaya qayıdanda, malikanəm təzədən özümə qay-tarılanda mütləq mənə qonaq gələrsiniz. Mən sizi kral kimi qəbul eləyəyəm. Siz mənim ən yaxşı atlarımın belində gəzə-cəksiniz, birlikdə öküz döyüşünə baxmağa gedərik, bir də əgər hansısa gözəlçə xoşuna gəlsə, barmağının işarəsi kifa-yətdir ki, sənin olsun.

430

Və o, Eşendenə özünün ucu-bucağı görünməyən tor-paqlarından, əlindən alınan zəmilərindən, mədənlərindən danışdı. O, özünün keçmiş feodal həyatını bütün əzəmə-tiylə təsvir elədi. Nəql etdiklərinin həqiqət olub-olmadığı-nın elə də fərqi yox idi, Eşenden onun həzin, sulu kəlmə-lərindən vuran kəskin romantika ətrindən məst olmuşdu. O, Eşendenin gözü qarşısında fərqli, müasirlikdən kənar, əsl həyatı canlandırırdı.

Onun nümayişkaranə jestləri dibi, sonu görünməyən o uzaq və qaynar dünyanı, yamyaşıl çölləri, nəhəng sürü-ləri, kor müğənnilərin ay işığında oxuduqları və gitaranın müşayiətiylə havadaca əriyən mahnıları, sanki, xalça kimi Eşendenin qarşısına səirdi.

– Hər şeyimi, hər şeyimi itirdim. Parisə gələndə elə bir günə qalmışdım ki, özümə bir tikə çörəyi ispan dili dərsləri verməklə, ya da amerikalılarla veyllənməklə qazanırdım. Americanos del norte¹ demək istəyirəm. Mən onlara şəhə-rin gecə həyatını göstərirdim. Bəli, mən, bir nahara min duros səpələyən bir adam, kor hindu kimi ora-bura vurnuxa-vurnuxa qalmışdım. Bəli, mən, gözəl bir qadının qoluna brilyant qolbağı taxmaqdan həzz alan bir adam, anası yaşın-da bir qoca kaftardan hədiyyə kimi kostyum almaq məcbu-riyyətində idim. Amma yenə də səbir. Qılgıcım ani yanmağa

¹ Şimali amerikalı (*isp.*)

məhkum olan kimi, insan da əzab çəkmək üçün doğulur. Amma, necə deyirlər, pis günün ömrü çox olmur. Zamanı yetişəndə görürsən ki, sənin də küçəndə bayramdır.

O, kartı təzədən əlinə alıb bir-bir qarşısına düzdü.

– Görək kartlar bizə nə deyir. Kartlar yalan xoşlamır. İlahi, gərək mən onlara daha çox inanaydım, onda həyatımdakı bu yeganə səhvi də etməzdim. Həmin o səhv indiyəcən daş kimi boynumdan asılı qalıb. Mənim vicdanım təmizdir. Düzdü, bütün kişilər belə hərəkət eləyərdi, amma yaxşı olardı, bütün ruhumla əleyhinə olduğum bu işi görməyəydim.

O, kartları nəzərdən keçirib, onlardan bir neçəsini Eşəndənə məlum olmayan prinsiplə kənara qoydu, sonra qalanları qarışdırıb təzədən düzdü.

– Kartlar mənə o təhlükəni deyirdilər, bəli, inkar eləmirəm, aydın və birmənalı şəkildə deyirdilər. Məhəbbət, qarabəniz gözəlcə, təhlükə, xəyanət və ölüm. Gün kimi aydın dillə. Məsələnin nə yerdə olduğunu kim olsaydı, bilərdi. Bir də ki mən axmağın bütün ömrü kartın kölgəsində keçib. Onlarla məsləhətləşmədən bir addım da atmamışam. Bağışlanılmaz səhv! Mən tamam başımı itirmişdim. Əsəndə, sizlər, şimallılar məhəbbətin nə olduğunu, onun insanı yuxudan, yeməkdən necə məhrum etdiyini axı haradan bilirsiniz? Sən gözgörəsi ağır xəstəliyə mübtəla adam kimi əriyib gedirsən. Məhəbbətin insanın aqlını necə aldığını sizlər axı haradan bilirsiniz? Bütün günü havalı kimi gəzirsən, yağını söndürmək üçün hər yola getməyə hazır olursan. Mənim kimi adamlar vurulanda onlardan nə dəlilik desən, gözləmək olar: cinayət də eləyə bilərlər, *si, senior*¹ qəhrəmanlıq da. O, Everestdən də hündür zirvəyə qalxıb, Atlantik okeanından da uzun məsafəni üzüb keçə bilər. O həm Tanrı, həm də iblisdi. Bəli, qadın mənim ən zəif yerimdi.

Tüksüz Meksikalı yenə kartları yığıb birini atdı, o birini saxladı. Və təzədən qarışdırdı.

– Məni sevən qadın çox olub. Özümü öymək üçün demirəm. Nə səbəbə? Doğrusu, cavabı özüm də bilmirəm. Amma fakt faktlığında qalır. Mexikoya gedib Manuel Karmonun eşq cəbhəsindəki qələbələrindən soraq alın. Onda bilərsiniz, Manuel Karmonun qarşısında bir qadın da dayana bilməyib.

¹ Bəli, əlahəzrət (*isp.*)

Eşenden diqqətlə ona baxdı. Fikir onu götürmüşdü. Bəlkə, insanı tanımaqda həssaslığına söz olmayan, hər kəsi bir baxışdan tanıyan və işini də ancaq bu silahı üstə quran R. bu dəfə səhv eləmişdi? Eşenden yüngülcə də olsa, karıxmışdı. Doğrudanmı, bu Tüksüz Meksikalı özünü belə əvəzsiz məxluq hesab eləyir, yoxsa, sadəcə, özünü ona göstərir? Bu zaman general təkrar qarışdırmadan sonra dörd kartdan savayı, hamısını kənara qoydu. O dörd kartı isə qarnı üstə qarşısına düzdü. Onlara bir-bir əliylə toxundu, amma beli üstə çevirmədi.

– Tale bax, burada yazılıb, – dedi, – yer üzündə heç bir qüvvə o yazını poza bilməz. Mən qərar qəbul eləyə bilmirəm. Hər dəfə son anda təəddüd içində oluram. Qarşıda məni gözləyən bədbəxtlikdən, ya xoşbəxtlikdən hali olmaq üçün son kartları, kim bilir, nə zülmə açıram. Mən qorxaq məxluq deyiləm, amma bax elə bu yerdə həmin o dörd həlledici karta baxmağa cürət eləmədiyim az olmayıb.

Doğrudan da, o, bağlı kartlara baxanda üzündəki həyəcan açıq-aşkar görünürdü.

– Hə, harada qalmışdım?

Eşenden quru səslə xatırlatdı:

– Qadınların sizin cazibəniz qarşısında duruş gətirə bilməməsindən danışırıdınız.

– Hə, nəhayət, bir gün duruş gətirən tapıldı. Mən onu ilk dəfə Mexikoda *casa de mujeres*¹ də gördüm. Təsadüf elə gətirdi ki, mən pilləkənlə qalxanda o düşürdü. Lap elə də ağılı başdan alanlardan deyildi, mənim əlimdə ondan gözəl o qədəri vardı ki... Amma nəyə onda bir qəribə cazibə var idi, görün kimi ürəyimə yatdı. Odur ki bu fahişəxananı saxlayan arvada dedim ki, onu mənim yanıma göndərsin. Mexikoda soruşsanız, o arvadı tanımayan yoxdur. Onu Markiza çağırırlar. Hə, həmin arvad dedi ki, o qadın burada qalanlardan deyil, hərdənbir gəlir, bu gün daha çətin olsun... Tapşırıdım ki, sabah axşama qoy məni gözləsin. Amma səhərişi gün işim çıxdığından ləngidim, gələndə Markiza onun dilindən mənə dedi ki, gözləməyi xoşlamır və çıxıb gedib. Mən üzüyola adamam, nazlı, sirlı qadın, əksinə, məni daha çox cəlb eləyir. Çünki beləsi uğrunda mübarizə daha maraqlı olar. Odur ki bu hərəkətin müqa-

¹ Fahişəxana (*isp.*)

bilində təbəssümlə ona bir yüzlik göndərib gələn səfər diqqətli olacağımı vəd etdim. Səhəri özümü düz vaxtında yetirəndə Markiza yüzlüyümü özümə qaytarıb deyir ki, bə o qadın məni bəyənmişdir. Bu həyasızlıq mənə lap ləzzət elədi. Barmağımdan brilyant üzüyü çıxarıb arvada tapşırıdım ki, ona versin. Fikirləşdim, yəqin, bu, onun mənə münasibətini dəyişər. Səhəri gün Markiza mənə üzüyün cavabında... qırımızı qərənfil gətirdi. Bu yerdə nə eləyəsen: güləsən, yoxsa ağlayasan? Mən istəklərimə qarşı sədd çəkilməsinə öyrənməmişəm və pul xərcləyəndən sonra heç vaxt heyifsilənməmişəm (əgər bir pul ki gözəl qadına xərclənməyəcək, onu qazanmağın nə faydası?). Markizaya dedim, gedib həmin qadına çatdırın ki, bu axşam mənimlə şam eləməsinin müqabilində ona min duros verirəm. Arvad getdi və belə bir cavabla qayıtdı ki, o yalnız bir şərtlə razıdı, gərək şam yeməyindən dərhal sonra onu evinə buraxım. Mən çiyinlərimi çəkib razılaşdım. Ağılıma da gəlməzdi ki, o qadın bu sözləri ciddi deyir, fikirleşirdim, yəqin, qiymətini artırır. Budur, o, şam eləmək üçün evimə gəlib. Deyəsən, bayaq sizə dedim ki, elə də gözəl deyil. Yox, o, mənim indiyəcən tanıdıklarım içində ən füsunkarı, ən cazibədarı idi. Ovsunlanmışdım. Həm belə gözəl, həm də belə hazırcavab. Mükəmməllik mücəssəməsi, əsl ispan gözəli, bir sözlə, ağılı başdan eləyən qadın. Mənə qarşı nədən belə laqeyd olduğunun səbəbini soruşanda üzümə baxıb güldü. Onu özümə cəlb eləmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdım. Bütün bacarığımı, hətta bacarmadığımı işə saldım. Amma nə xeyri, elə ki yeyib qurtardıq, süfrənin arxasından qalxdı və mənə gecənin xeyirini diləyib sağollaşdı. Hara getdiyini soruşanda cavabı belə oldu ki, onu buraxacağıma söz vermişəm və kişi gərək sözünün üstə dursun. Mən onu dilə tutdum, yola gətirmək istədim, özümdən çıxdım, hay-küy qaldırdım, dəlilik elədim, amma fikrindən döndərə bilmədim. Ondan razılığını ala bildiyim yeganə şey sabah təzədən eyni şərtlərlə birlikdə şam eləmək oldu.

Deyəcəksiniz ki, özümü axmaq kim aparmışam? Xeyr, mən dünyanın ən xoşbəxtiydim. Düz bir həftə sərəsər yalnız evimə gəlib mənimlə birlikdə şam elədiyinə görə ona hər gün min duros verirdim. Hər axşam onu ilk öküz döyüşünə çıxan novillero¹ kimi ürəyim əsə-əsə gözləyirdim. Və hər

¹ Novillero – şagird toreador (*isp.*)

axşam o, mənimlə məzələnirdi, oynayır, nazlanırdı, aqlımı başımdan alırdı. Mən dəlicəsinə vurulmuşdum. Ömrüm boyu – nə əvvəl, nə də sonra heç kimi belə ehtirasla sevməmişəm. Hər şey yadımdan çıxmışdı, gecə-gündüz ancaq onu düşünürdüm. Mən vətəninə sevmə, vətənpərvər insanam. Biz bir neçə məsləkdaş bir yerə toplaşmış qərara aldığımız ki, millətə bu əzabı verən hakimiyyətin harınlığına daha dözmək olmaz. Gəlirli vəzifələrin hamısı başqalarının əlindəydi, bizlər yalnız alverçi yerinə qoyulub vergi ödəmək üçün lazım idik. Hər dəfə də dözülməz təhqirlərə məruz qalırdıq. Bizim adamımız da var idi, pulumuz da. Plan qurub artıq icrasına hazırlaşırıdık. Mənim o qədər işim-gücüm var idi ki: adamlarla danışmaq, güllə axtarıb tapmaq, tapşırıqları ünvanına çatdırmaq... Amma bu qadın məni elə ovsunlamışdı ki, əlim-qolum tamam bağlanmışdı.

434

Ola bilsin, siz fikirləşirsiniz ki, o qadının bu hərəkəti məni, ən xırda tələbatının belə ödənməsinə öyrəncəli bir insanı hövsələdən çıxarırdı. Amma məni hesab eləyirdim ki, onun məni yaxına buraxmamasının səbəbi bəclik, yaxud ehtirasımı daha qızıqdırmaq deyil. Çünki onun sözüne inanmışdım. Demişdi ki, yalnız məni sevdiyini hiss elədiyi gün özünü mənə verəcək. Və onun məni sevməsi ancaq özümdən asılıdır. O, mənim gözümdə bir mələikəydi. Onun xətrinə nə qədər desən, gözləməyə hazır idim. Mən elə alışıb-yanırdım ki, gec-tez onun da mənim alovuma bürünəcəyinə şübhəm yox idi – meşə yanğını qarşısına keçən ağacı alovuna qərç edən kimi. Nəhayət, bu baş verdi! Nəhayət, mənə sevirəm dedi. Mən dəhşətli həyəcan içindəydim, elə bil, bu saat yxılıb yerimdəcə keçinəcəkdım. Bu nədir, ilahi! Nə böyük xoşbəxtlik! Mən nəyim vardisa, uf demədən ona verərdim, imkanım olsaydı, göydən ulduzları dərib onun saçına düzərdim. Ona öz məhəbbətimin hüdudsuzluğunu göstərmək üçün nələrlə eləməzdim, ən ağıllıq-məzi, ən mümkününü, özümdə olanı, olmayanı – ruhumu, bədənimi, vicdanımı, hər şeyimi ona peşqəş eləməyə hazır idim. Həmin gecə o, qollarım arasında xumarlananda məni sui-qəsd hazırladığımı ona deyib, hədəfdə olanların adlarını çəkdim. Onun qəflətən necə həyəcanlandığını, kirpiklərinin necə qırıldığını bütün canımla hiss elədim. Nəsə, özüm də bilmirəm, bəlkə də, üzümü sığallayan qurquru, bumbuz

əli, elə bil, məni qəflətən ayıldı, nəşə şübhələndim, dərhal da kartların dedikləri yadıma düşdü: məhəbbət, qarabəniz gözəlçə, təhlükə, xəyanət və ölüm. Kartlar məni üç dəfə xəbərdar eləmişdilər, amma mən onlara əhəmiyyət verməmişdim. Amma narahatlığımı büruzə vermədim. O, mənim düz ürəyimə qısılib bunun necə qorxulu olduğunu mızıldayırdı. Sonra bu işdə mənim əlim olub-olmadığını soruşdu. Cavab verdim ki, mən də varam. Məndə əminlik yaranmalıydı. Get-gedə, bütün hiylələrini işə salıb məndən sui-qəsdin bütün xırdalıqlarını öyrəndi. Və mən ovcumun içi kimi əmin oldum ki, o qadın casusdu – məni iblisanə işvələləriylə yoldan çıxarıb sirlərimizi dilimdən almaq üçün göndərilən bir casusdu, özü də prezidentin casusu. Və budur, indi hamımızın həyatı ondan asılıdır. Şübhə yoxdur ki, əgər o, buradan salamat çıxsa, bizim də salamat qalmayacağıq. Amma mən axı onu sevirdim, sevirdim. Və bütün sözlər mənim ürəyimin yanğını ifadə eləməkdə acizdi. Bu sevinc yox, ağır dolu bir sevgiydi, amma bu, elə şirin bir ağrıydı ki, heç bir sevinc onun dadını verə bilməzdi. Deyilənə görə, müqəddəs insanlar vəhy zamanı göylə əlaqədə olurlar. Bax mən də eynən həmin hissələri yaşamışdım. Bilirdim, o, buradan diri çıxma bilməz, həm də qorxurdum, bir az da ləngit-səm, sonra onu öldürməyə cürət eləməyəm.

– Yaxşısı budur, mən yatım, – dedi.

– Yat, – dedim, – həyatım mənim.

Məni «*alma de mi carazon*» kimi çağırırdı, yəni ürəyimin canı.

Bu, onun həyatda son sözləri oldu. Mavi üzüm kimi tünd, ağır kirpikləri qapandı və az sonra mənim sinəmə qısılan döşlərinin aramlı tərپənişlərindən və nəfəs almasından bildim ki, yuxuya getdi. Mən axı onu sevirdim, imkan verməzdim, o əzab çəkə. Bəli, o, casus idi, amma ürəyim deyirdi ki, sadəcə, səndən eşitdiklərini onun beynindən silməlisən. Qəribədi, düşmən olsa da, ona qarşı içimdə heç bir kin yox idi. Bu hiyləgərliyinə görə ona nifrət eləməliydim, amma bacarmırdım. Hiss elədiyim bircə o idi ki, ruhuma qaranlıq çöküb. Zavallım, zavallım mənim. Mən elə kövrəlmişdim ki, az qala, ağlayacaqdım. Əlimi astaca onun altından çəkib çıxardım. Sol əlim idi, sağ əlim sərbəst idi. Sonra dirsəklənib qalxdım. O elə cazibədar idi ki, gözəl boğazını bıçaqla

kəsəndə üzümü çevirməli oldum. O, eləcə, aylımadan yuxudan ölümə adladı.

Meksikalı susub fikirli-fikirli hələ də qarnı üstə uzanıb öz növbəsini gözləyən həmin o dörd karta baxdı.

– Hə, hər şeyin baskarı bu kartlar oldu. Niyə axı əvvəlcədən onlara qulaq asmadım? Yox, onlara baxmaq istəmirəm. Lənətə gəlsinlər. Qoy cəhənnəm olsunlar.

Əliylə necə elədisə, kartlar yerə səpələndi.

– Mən dindar adam deyiləm, amma, hər halda, onun ruhuna dualar oxutdurdum.

Meksikalı belini arxaya dirədi, bir siqaret eşib dərin qulab vurdu. Sonra çiyinlərini düzəldib soruşdu:

– Polkovnik dedi, siz yazıçısınız, eləmi? Nə yazırsınız?

Eşəndən cavabında:

– Hekayə, – dedi.

– Detektiv hekayə?

– Yox.

– Niyə ki? Şəxsən mən başqasını oxumuram. Əgər yazıçı olsaydım, özüm də mütləq detektiv yazardım.

– Bu çox çətindi. Gərək o qədər şey nəzərə alına ki. Bir dəfə qətlə bağlı hekayə yazmaq istədim. O qədər qəliz bir şey alındı ki, qatilin kimliyini açmaq sarıdan özüm də çəşib qaldım.

– Axı bu janrın əsas tələbi də məhz axırda cinayətin açılması, cinayətkarın da əməlinə görə cəzalandırılmasından ibarətdi.

– Əgər sizin qətl hadisəniz, həqiqətən, belə maraqlıdırsa, qatilin günahını sübut eləməyin yeganə yolu motivləri açmaq olmalıdır. Motiv məlum olanda əvvəlcədən gözəgörməyən dəlilləri də müəyyənləşdirmək imkanı yaranır. Motivsiz isə ən üzde olan dəlillər də inandırıcı görünməyəcək. Məsələn, təsəvvür edin, siz aysız-ulduzsuz bir gecədə bomboş küçədən keçən birisinə yaxınlaşıb bıçağı düz onun ürəyinə sancırsınız. Sizdən şübhələnmək kimin ağına gələr? Amma əgər o, sizin arvadınızın məşuqu, ya qardaşınız, yaxud da sizi aldadan və ya təhqir eləyən birisidirsə, bu zaman hansısa kağız parçası, qırıq kəndir, yaxud təsadüfi bir söhbət sizin dar ağacına çəkilməyiniz üçün kifayətdir. Qətl zamanı sizin harada olduğunuzu eşidib biləcəklər. Bu hadisədən azca əvvəl və dərhal sonra sizi görən insanlar

mütləq tapılacaq. Amma əgər qətlə yetirilənlə aranızda heç bir münasibət yoxdursa, sizdən şübhələnmək heç kəsin ağılına gəlməyəcək. Qatil Cek hadisə üstündə yaxalanana qədər şəhəri gəzib dolaşmırdı?

Eşenden bir neçə səbəbdən söhbətin mövzusunı dəyişmək istəyirdi. Romada ayrılmalıydılar və ora çatanacan hər şeyi aralarında razılaşırmalıydılar. Meksikalı Romadan Brindiziyə, Eşenden Neapola yollanmalıydı. Eşenden limanın yaxınlığında alverçilərin və adi turistlərin qaldığı ikincidərəcəli «Otel de Belfast»da yerləşmək niyyətindəydi. Onun hansı nömrədə qaldığını general əvvəlcədən bilməliyi ki, işdi-şayəd bir hadisə baş versə, portyedən soruşmadan bir-baş a onun yanına qalxa bilsin. Odur ki növbəti dayanacaqda Eşenden qatardan düşüb stansiya bufetindən zərf aldı və Meksikalıya verdi ki, öz əliylə onun üstünə adını və Brindizidəki ünvanını yazsın. İndi Eşendenə yalnız kağızı onun içinə qoyub, məktubu poçt qutusuna salmaq qalırdı.

Tüksüz Meksikalı çiyinlərini çəkdi.

– Məncə, bütün bunlar hamısı uşaq hərəkətidir. Heç bir risk-filan yoxdur. Amma işdi, əgər nəşə baş versə, əmin ola bilərsiniz ki, sizdən azca da şübhələnməyəcəklər.

Eşenden:

– Bu cür işlərdən elə də başım çıxmır, – dedi. – Polkovnikin instruksiyasına riayət eləyib yalnız mənə vacib olan şeyləri bilməyə üstünlük verirəm.

– Belə də olmalıdır. Əgər şərait məni pis ayaqda qoysa və iş baş tutmasa, təbii ki, mən siyasi dustaq sayılacağam. İtaliya isə gec-tez müttəfiqlərin tərəfinə keçəcək və deməli, məni həbsdən azad edəcəklər. Gördüyünüz kimi, mən hər şeyi nəzərə almışam. Amma sizdən acizənə xahiş eləyirəm işimizin nəticəsi barədə qəti narahtlıq keçirməyəsiz. Elə bilin, sizdən ötrü bu iş, sadəcə, Temzanın sahillərində gəzinti kimi bir şeydir.

Hər halda, onlar, nəhayət, ayrılarda Neapola yollanan Eşenden kupədə tək qaldığını görəndə kimi dərindən nəfəs aldı. Bu çərənçi, əzazil, qeyri-adi yol yoldaşından canını qurtardığına görə şad idi. Meksikalı Brindiziyə Konstantin Andreadiylə görüşə gedirdi və əgər onun danışdıqlarından, heç olmasa, yarısı həqiqətiydisə, Eşendendən həmin o yunanın yerində olmadığına görə özünü yalnız təbrik

eləyə bilərdi. Maraqlıdır, görən, hədəf necə adamdır? Düşündə ki, indi o, özünün məxfi sənədləri və təhlükəli sirləriylə mavi dənizlə üzə-üzə heç nədən xəbərsiz başını birbaşa kəndirə keçirir, adamı vahimə basırdı. Amma, əlbəttə, müharibə müharibədir, yalnız səfehələr elə düşünə bilirlər ki, ağ əlcəklə də döyüşmək olar.

Eşenden Neapola gəlib çatan kimi mehmanxanada otaq tutub ünvanını makina yazısı xəttiylə kağıza köçürüb Tüksüz Meksikalıya göndərdi. Sonra Britaniya konsulluğuna yollandı. R. demişdi ki, ona nə tapşırıq veriləcəyini oradan öyrənə bilər. Orada onun barəsində artıq məlumatlıydılar və deməli, işlər qaydasında gedirdi. Qərara aldı ki, indi bütün qayğıları bir kənara qoyub hələlik öz kefi üçün yaşaya bilər. Bu cənub şəhərində baharın ən yaxşı vaxtıydı, qızmar günəş adamla dolu küçələrdən öz mərhəmətini əsirgəmirdi. Eşenden Neapolu pis tanıyırdı. Adam əlindən tərpənmək mümkün olmayan Pyatsa di San-Ferdinando, gözəl məbədə malik Pyatsa del Plebişito yaddaşında xoş xatirələr oyadırdı. Strada di Kyara o vaxt olduğu kimi yenə hay-küylü idi. Eşenden dalanlarda ayaq saxlayıb ilan kimi qıvrılıb yuxarı qalxan əyri-üyrü dar küçələrə baxırdı. O üz-bu üz sıralanan hündür evlər bir-birlərinə üstədən qurumaq üçün eynən bayram bayraqları kimi paltarlar asılmış iplə bağlanmışdı. Sahildə gəzişdi, Kaprinin valehedici vadilərinə baxanda gözləri qamaşdı. Gəncliyində divarları arasında xeyli romantik saatlar yaşadığı Pozilippoya gəlib çatdı. Və heyrətinə rəğmən, hiss elədi ki, keçmişlə bu görüş ürəyində yüngül ağırı əmələ gətirdi. Sonra gözəl saçlı at arabasında güllə kimi dükənlərin arasından keçib təzədən Qalereyaya qayıtdı. Küncdəki stolardan birinin arxasında oturub *americano* kokteylindən iç-içə insanları müşahidə etməyə başladı. Onlardan kimi oturmuşdu, kimi ayaq üstəydi, amma hamı bir nəfər kimi hərəkətdəydi, dillərinə, əllərinə aman vermədən bir-birlərinə nəyisə sübut etməyə çalışırdılar. Eşenden təxəyyülünə güc verib o insanların, əslində, həyatda necə olduqlarını görkəmlərindən təyin eləyərək bu məşğuliyətindən həzz alırdı.

Eşenden üç gününü öz kefinə uyğun keçirdi. Onun bu ovqatı xoşüzlü, qayğısız, nağıl kimi bu şəhərə necə də uyğun gəlirdi. Səhərdən axşamacan işi-gücü ancaq küçələri veylənməkdən ibarət idi. Yan-yörəsinə nə onun üçün maraqlı

görünən abidələrə biganə olmayan turist, nə də hər şeydə özünə lazım olanı axtaran yazıçı (qürub çağı yaxşı bir ifadə, yaxud qarşidan gələn simada xarakter tapmaq üçün) kimi baxırdı. Hər şeyə artıq həyatdan yeni heç nə gözləməyən və dünyanın sonunun gəldiyi qənaətində olan avaranın gözləriylə baxırdı. Özünə məlum səbəbdən məhrəmanəliklə xatırladığı Balaca Aqrippinin heykəlinə baxmaq, şəkil qalereyasında Tisianla Braygelin rəsmlərini yenidən görmək ümidiylə muzeyə gedirdi. Amma hər dəfə qayıdanda Sayta Kyaraya mütləq baş çəkirdi. Bu məbədin qaməti, həyatsevərliyi, onun dinə yüngül, haradasa, məzəli münasibəti və lap dərinliklərindən boylanan həyəcan dolu hissələri, üzdə, həm də gizlində olan cizgiləri bütünlüklə Eşəndən təsəvvüründə bir ilahi mənzərə yaradırdı. Bu məbəd haradasa, elə bil, bu günəşli, füsunkar şəhərlə və onun fərasətli sakinləriylə adi, qeyri-adi və canlı şəkildə vəhdətdəydi. Bu məbəd həyatın şirinliyindən və acılığından söz açırdı. Deyirdi ki, heyif, hər şeyə pul çatdırmaq olmur, amma pul heç də hər şey demək deyil. Bir də nə vacib düşüb, axı bu gün burada olsaq da, sabah olmayacağıq və həyat deyilən şey kifayət qədər maraqlı və məzəlidir, son nəfəsdə təleyinlə barışmaq deyirsən ki, *facciamo una piccola combinazione*¹.

Amma dördüncü gün Eşəndən elə yenidən vannanı otağından çıxıb suyu özünə heç də yaxşı çəkməyən məhrəmanə ilə qurulanmaq istəyirdi ki, nömrəsinin qapısı açıldı və kimsə yeyin addımlarla içəri soxuldu.

Eşəndən ucadan:

– Sizə nə lazımdır? – dedi.

– Narahat olmayın. Mənəm.

– İlahi, Meksikalı! Özünüzü nə günə qoymusunuz?

İndi taxdığı qısaşaçlı qara parik başında papaq kimi görünürdü. Bu, onun görkəmini xeyli dəyişdirmişdi. Düzdü, o, yenə çox qəribəydi, amma başqa cür qəribəydi. Əynində də nimdaş bir kostyum var idi.

– Mən bir anlığa gəlmişəm. İndi o, üzünü qırır.

Eşəndən yanaqlarının necə əsdiyini hiss elədi.

– Deməli, siz onu tapmısınız?

– Burada çətin bir şey yox idi. Gəmidə yeganə yunan sərnəşin o idi. Gəmi sahilə lövbər salan kimi göyertəyə

¹ Balaca bir danışıq aparaq (*ital.*)

qalxıb dedim ki, piyeyli tanışım Georgi Dioqenidis adlı birisini qarşılamağa gəlmişəm. Məlum oldu ki, gəmidə beləsi yoxdur. Odur ki xeyli təəccüblənib dərhal anladım ki, Andreadi elə o özüdür. Aydınlaşdırdım ki, o, başqa adla, Lombardos adıyla səyahət eləyir. Gəmidən düşəndə bilir-siniz, ilk əvvəl, nə elədi? Bərbər-xanaya girib saqqalını qırırdı. Buna nə sözüünüz?

– Heç nə. Hər kəs saqqalını qırırdıra bilər.

– Amma mən başqa fikirdəyəm. O, öz görkəmini dəyişmək istəyir. Ay bic-vələdüzzina. Almanlara hörmətim var, bir xırdalığı da gözdən qaçırmırlar. Bununla bağlı bir rəvayət var. Sənin ağına belə gəlməz. İndi danışaram.

– Yeri gəlmişkən, siz də zahiri görkəminizi dəyişmisiniz.

– Hə, hə, başqa parikdi. Fərq böyükdü, eləmi?

– Mən sizi güclə tanıdım.

– Hə, ehtiyatı əldən vermək olmaz. Biz onunla müəmmal dostluq əlaqələrindəyik. Brindizidə bütün günü bir yerdə olmuşuq. İtalyanca bir kəlmə də bilmir. Ona görə də mənim yardımından məmnun qalmışdı. Bura onunla gəldik. Onu birbaşa bu mehmanxanaya gətirdim. Deyir, sabah Romaya gedəcək. Gözüm onun üstündədir, məndən heç nəyi yayındıra bilməz. Guya, indi Neapolu gəzmək niyyətindədir. Mən təklif elədim ki, buranın görməli yerlərini ona göstərə bilərəm.

– Nədən Romaya bu gün getmir?

– Bilirsiniz, burada bir-biriylə əlaqəli məqamlar var. O, özünü müharibə vaxtı varlanan yunan iş adamı kimi təqdim edir. Guya, iki yük bərəsi varmış. Bəs bu yaxınlarda onları satıb, indi də, Parisə kefə gedir. Deyir, bütün ömrü boyu Parisi görməyi arzulayıb, indi də şükür, istəyi gerçəkləşir. Öz ələmi olan adamdır. Onun dilini açmaq üçün nə oyunlardan çıxmadım. Dedim, ispanam, Brindiziyə də Türkiyə ilə hərbi məsələlərlə bağlı əlaqələrin bərpası üçün gəlmişəm. Diqqətlə qulaq asırdı, görünürdü ki, söhbətim onun üçün maraqlıdır, amma bir kəlmə də münasibət bildirmədi. Mən də, təbii ki, zor eləmək istəmədim. Sənədlər üstündədir.

– Haradan bilirsiniz?

– Çamadanından qəti narahat deyil, əvəzində, tez-tez qarnını əlləşdirir. Sənədlər ya toqqasında, ya da jiletinin astarının içindədir.

– Bəs hansı ağılla siz onu bu mehmanxanaya dartıb gətirmisiniz?

– Məncə, burada daha rahat iş görürük. Ola bilsin, onun baqajını axtarmalı olduq.

– Siz də burada məskunlaşmısınız?

– Yox, mən elə də axmaq deyiləm. Ona dedim, gecə qatarıyla Romaya getməliyəm, odur ki nömrə gərəyim deyil. Di haydı, mən getməliyəm. Onunla danışmışıq ki, iyirmi beş dəqiqədən sonra bərbərxanada görüşək.

– Yaxşı.

– Bu axşam sizi harada tapa bilərəm?

Eşenden bir müddət baxışlarını Tüksüz Meksikalının üzərində saxlayıb sonra üz-gözünü turşudub başını çevirdi.

– Mən nömrəmdə olacağam.

– Lap gözəl. Baxın görün, dəhlizdə adam yoxdur ki?

Eşenden qapını açıb baxdı. Heç kim gözə dəymirdi. İlin bu vaxtı mehmanxana, ümumiyyətlə, boş olurdu. Şəhərdə, demək olar, əcnəbi yox idi, onların axını bir azdan başlanacaqdı.

Eşenden:

– Hər şey qaydasındadı, – dedi.

Tüksüz Meksikalı qorxu-ürküsüz dəhlizə çıxdı və Eşenden onun ardınca qapını bağladı. Sonra üzünü qırıxıb aramla geyindi. Meydan bayaqkı kimi günəşliydə, piyadalar və kök atların çəkib apardığı arabalar yenə əvvəlki kimi orabura gedib-gəlməyindəydi. Amma indi bu mənzərə Eşendenin heç də bayaqkı kimi ürəyini açmırdı. Kefi elə də yaxşı deyildi. Adəti üzrə, konsulluğa baş çəkib ona teleqram olub-olmadığını soruşdu. Heç nə yox idi. Sonra Kukuya dəyib Romaya olan qatarların cədvəlini gözdən keçirdi. Biri gecəyarısı, o biri səhər saat beşdə tərpənirdi. Birinciyə çatsa, yaxşı olar. Meksikalının planlarından xəbəri yox idi. Əgər, doğrudan da, Kubada olmalıdırsa, yəqin, ən münasib yol İspaniyadan keçib getməkdə. Və Eşenden onun üçün birisi gün Neapoldan Barselonaya üzən bərənin vaxtını öyrəndi.

Neapol Eşendəni darıxdırdı. Günəşin şüaları gözlərini yorurdu, küçənin toz-torpağı, dözülməz səs-küy əsəblərinə təsir eləyirdi. O, qalereyada kokteyl içdi. Bir müddət oturdu. Sonra kinoya baxmağa getdi. Axşam mehmanxanaya qayıdanda portyeyə dedi ki, sabah hava işıqlanan kimi çıxıb

gedəcək, odur ki hesabı indidən ödəmək istəyir. Məsələ həll olunandan sonra yükünü vağzala apardı, yalnız içində üç-dörd kitab və şifrələri açmaq üçün açar olan çantanı yanında saxladı. Sonra şam elədi. Nəhayət, öz nömrəsinə qayıtdı və oturub Tüksüz Meksikalını gözləməyə başladı. Bərk həyəcan keçirirdi. Başını qatmaq, toxtamaq üçün kitab oxumaq istədi. Kitab yenə ona darıxdırıcı göründü. Başqasını götürdü, amma yenə fikrini cəmləyə bilmirdi. Saata baxdı. Ümidsiz dərəcədə tez idi. Otuz səhifə oxuyana qədər saata baxmayacağına söz verib kitabı açdı. Oxuduqlarından bir şey anlamayaraq, eləcə sətirlərə göz gəzdirib, səhifələri çevirməklə məşğul idi. Təzədən saata baxdı. İlahi, hələ on birin yarısıdır! Maraqlıdır, görən, Tüksüz Meksikalı indi haradadı? Nə işlə məşğuldu? Təki işləri kormamaya. Dəhşətdi. Yaxşısı budur, pəncərəni bağlayıb pərdəni çəkdim. O, siqareti bir-birinə calayırdı. Saata baxdı. On ikiyə iyirmi beş dəqiqə işləmişdi. Ağılına gələn bir fikirdən ürəyi dəli kimi döyünməyə başladı. Marağ üçün nəbzini yoxladı. Say, qərribə də olsa, normadaydı. Bu cür isti bir gecədə, rütubətli otaqda Eşendenin əl-ayağı bumbuz idi. Gözü önündə heç də görmək istəmədiyən aydın mənzərələri canlandıran zəngin təxəyyülə malik olmaq heç də yaxşı şey deyilmiş. Eşenden bir yazıçı kimi tez-tez ölüm barədə fikirləşirdi. İndi də «Cinayət və cəza»da təsvir olunan dəhşətli tarixçə yadına düşmüşdü. Bu haqda qəti fikirləşmək istəmirdi, amma nə eləsə də, xəyalını cilovlaya bilmirdi. Kitab heysiz-hərəkətsiz halda dizinin üstə uzanıb qalmışdı və divara baxa-baxa (solğun qızılqül şəkilli divar kağızları qəhvəyi rəngdəydi) Neapolda sui-qəsdə ən yaxşı halda necə törətməyin yolları barədə düşünürdü. Əlbəttə, burada – körfəzin sahilində akvariumlu böyük bir bağı var. Gecələr ora kimsəsiz və zil qaralıq olur. Zülmətin pərdələri arxasında müxtəlif qara işlər görünür, odur ki hava qaralan kimi insanlar o yerin vahiməli xiyanından kənar durmağa çalışırlar. Pozilippoya uzanan yol tamam boş olur. Həmin yoldan yuxarı tərəflərə çıxırlar açılır. Gecələr orada ins-cins gözə dəymir. Amma ora yalnız ağıldankəm insanı tovlayıb gətirmək olar. Başqa cür onu körfəzdə qayıqla gəzintiyə də dəvət etmək olar. Amma qayığı kirayə aldığı həmin adam sənin sifətini, çox güman, yadda saxlayacaq, həm də, çətin ki, o, sizi ikilikdə gəzintiyə buraxa.

Liman mehmanxanalarını da yoxlamaq olar. Orada gecə-yansı baqajsız gələn müştərilərə artıq sual vermirlər. Amma burada da səni nömrəyə ötürən xidmətçinin hafizəsində qala bilərsən, üstəlik, qeydiyyat kitabçasını da doldurmalısan.

Eşəndən təzədən saata baxdı. Dəhşətli yorulmuşdu. İndi eləcə özüyüçün oturub qalmışdı: nə düşünmək, nə də mütaliə eləmək istəyirdi.

Qapı səssizcə açıldı. Eşəndən yerindən dik atıldı. Tükləri biz-biz oldu. Tüksüz Meksikalıydı. O, təbəssümlə:

– Sizi qorxutdum? – dedi. – Fikirləşdim, qapını döyməsəm, yaxşıdır.

– Sizi görən oldu?

– Məni gecə portyesi içəri buraxdı. Giriş qapısının zəngini basanda yatmışdı. Mənə heç gözünün qırağıyla da baxmadı. Bağışlayın ki, sizi narahat elədim. Amma əynimi dəyişməliyəm.

Tüksüz Meksikalının əynində yenə əvvəlki kostyum və bura gələndə başında olan həmin açıq rəngli parik idi. İndi onun görkəmi kəskin dəyişmişdi. O daha hündür, daha işıqlı görünürdü. Hətta siması da başqaydı. Gözləri par-par yanırdı, dərhal bilirdi ki, çox əla əhvaldadır. Anı olaraq Eşəndənə baxdı.

– Dostum, rənginiz nədən belə ağarıb? Olmaya həyəcan keçirirsiniz?

– Siz sənədləri götürə bildiniz?

– Yox. Yanında deyildi. Yanında olan bu idi.

O, pasportla şişman pul kisəsini stolun üstünə qoydu.

Eşəndən tələsik:

– Bu, mənim gərəyim deyil, – dedi. – Götürün.

Tüksüz Meksikalı çiyinlərini çəkib onları cibində gizlətdi.

– Bəs qarnındakı nə idi? Deyirdiniz, bütün günü toqqa yerini əlləyir.

– Orada pul idi. Pul kisəsini götürəndə gördüm, içində şəxsi məktublar, bir də qadın şəkilləri var. Görünür, bu gün mənimlə görüşdən əvvəl sənədləri çamadana qoyub.

Eşəndən iniltiylə:

– Lənət şeytana, – dedi.

– Nömrəsinin açarı məndədir. Gərək gedib onun baqajına baxaq.

Eşəndənin rəngi ağardı. Donub qaldı. Meksikalı ürək-dən güldü. Elə bil, balaca uşağa ürək-dirək vermiş kimi:

– Heç bir təhlükə yoxdur, *amigo*¹ – dedi, – amma əgər istəmirsinizsə, mən tək də gedə bilərəm.

Eşenden cavabında:

– Yox, birlikdə gedək, – dedi.

– Mehmaxanada hamı daş kimi yatıb, cənab Andreadi sarıdan isə narahat olmaya bilərsiniz. Əgər istəyirsinizsə, ayaqqabınızı çıxarın.

Eşenden susdu. Hiss elədi ki, əlləri yüngülcə əsir. Özü-nü ələ aldı. Yanıboğazının iplərini açıb çıxardı və bir kənara tulladı. Meksikalı da belə elədi.

– Birinci siz çıxın, – dedi. – Sola dönüb dəhlizlə düz gedin. Otuz səkkizinci otaqdır.

Eşenden qapını açıb dəhlizə qalxdı. Yanıqaranlıq idi, lampalar yüngülcə işarırdı. O əsəbiydi və buna görə özünü qınaırdı. Çünki yanındakının dünya-ələm vecinə deyildi. Onlar qapıya yaxınlaşdılar. Tüksüz Meksikalı açarı qapıya salıb fırlatdı və otağa keçdi. İşığı yandırdı. Eşenden ardınca içəri keçib qapını bağladı. Pəncərənin pərdələri salınmışdı.

– Bax indi hər şey qaydasındadı. Tələsməmək də olar.

Meksikalı cibindən bir bağlama açar çıxarıb bəxtini sınadı. Nəhayət, onlardan biri düşdü. Çamadan paltarlarla doluydu. Tüksüz Meksikalı onları bir-bir çıxarıb kinayə ilə:

– Xəsis köpəyoğlu, – dedi. – Mənim qənaətim belədi ki, insan gərək ən bahalı şeyi ala. Özü də nəticədə, bu adama daha ucuz başa gəlir. Centlmenlik anadangəlmə bir şeydir: ya var, ya da yoxdur.

Eşenden mızıldandı:

– Siz gərək mütləq danışasınız?

– Təhlükənin tamamı hərə bir cür hiss eləyir. Məsələn, təhlükə sizin əhvalınızı pozur, amma məni ehtirasa gətirir, *amigo*.

Eşenden kişi kimi etiraf etdi:

– Bəli, məsələ burasındadır ki, məni vahimə bassa da, sizin dünya-ələm vecinizə deyil.

– Hamısı əsəbdəndir.

Meksikalı çıxardığı paltarları cidd-cəhdlə əliylə yoxlayırdı. Çamadanda heç bir kağız yox idi. Odur ki bıçaq çıxarıb çamadanın üzünü kəsdi. Çox ucuz çamadan idi, üzük bir-baş dermatinə yapışdırılmışdı. Orada heç nə ola bilməzdi.

– Burada yoxdur... Yəqin, otağın harasındasa gizləyib.

¹ Dost (*isp.*)

– Əminsinizmi ki, onu harasa təhvil verməyib? Məsələn, hansısa konsulluğa?

– Mən onu bir dəqiqə də gözümdən kənar qoymamışam, təkcə üzünü qırmağını saymasam.

Tüksüz Meksikalı dolabın yeşiklərini çəkdi, şkaflın qapılarını taybatay açdı. Döşəmədə xalça yox idi, çarpayının, yorğan-döşəyin altını isə diqqətlə yoxladı. Onun qartal kimi iti qara gözləri xəzinə axtarışıyla bütün künc-bucağı gəzə-gəzə qalmışdı.

– Bəlkə, sənədləri aşağıda, portyenin yanında qoyub?

– Mən bilərdim. İnanmıram elə risk eləsin. Amma burada da yoxdur. Nəse müəmmalı işdir.

Tüksüz Meksikalı yenidən təəccüblə otağa göz gəzdirib qaşlarını çatdı.

Eşenden:

– Çıxaq buradan, – dedi.

– Bircə dəqiqə.

Meksikalı diz üstə düşüb çıxardığı paltarları çevik və səliqəli şəkildə çamadana yığdı. Ağzını bağlayıb qalxdı. Sonra işığı söndürdü və ehtiyatla qapını açıb dəhlizə baxdı. Və Eşendenə işarə eləyib çıxdı. Eşenden də onun ardınca çıxdı. Meksikalı nömrənin qapısını bağlayıb açarı cibinə qoyandan sonra birlikdə Eşendenin otağına qayıtdılar. Qapını arxalarınca çox çətinliklə bağlamışdılar. İş bitəndən sonra Eşenden əliylə alınının tərini silib:

– Şükür, birtəhər bağlaya bildik, – dedi.

– Azca da təhlükə-filan yox idi. Amma, yaxşı, bəs indi nə eləyək? Sənədi götürə bilmədiyimizə görə polkovnik hiddətlənəcək.

– Mən səhər saat beş qatırıyla Romaya gedirəm. Orada teleqrafla instruksiyanı soruşaram.

– Lap yaxşı. Mən də sizinlə gedirəm.

– Hesab eləyirəm, siz bacardıqca tez ölkəni tərk elə-səniz, yaxşıdır. Sabah Barselonaya bərə üzür. Niyə onunla yola düşməyəsiz? Əgər lazım olsanız, sizi orada taparlar.

Tüksüz Meksikalı yüngülcə gülümsədi.

– Görürəm, məndən canınızı qurtarmaq istəyirsiniz. Ney-nək, sizin istəyinizə qarşı getmərəm. Bu, sizin təcrübəsizliyinizdən irəli gəldiyinə görə bağışlanılan hərəkətdir. Barselonaya gedərəm. Məndə ispan vizası var.

Eşenden saata baxdı. İkidən azca o yana keçmişdi. Təxmini, üç saat gözləməliydi. Qonağı rahatlıqla bir siqaret бүkdü. Ardınca təklif etdi:

– Xudmani bir şam yeməyinə necə baxırsınız? Mənim acından ürəyim gedir.

Yeməyin qurucu adından Eşendenin ürəyi bulandı, amma susuzluqdan ciyəri yanırdı. Tüksüz Meksikalıyla harasa getmək istəməsə də, mehmanxanada qalmaq da elə cəzbedici ideya deyildi.

– Gecənin bu vaxtı hara getmək olar?

– Gedək, mən sizi bir yer tapıb apararam.

Eşenden şlyapasını başına qoyub, çantasını özüylə götürdü. Pilləkəni düşdülər. Portye holdakı döşəməyə sərdiyi döşəkçədəcə uzanıb yatmışdı. Onu oyatmamaq üçün ehtiyatla yanından keçəndə Eşendenin gözü yeşiyin üstündə onun nömrəsi yazılmış zərfə sataşdı. Götürüb gördü ki, zərf, həqiqətən də, ona ünvanlanıb. Pəncələri üstə küçəyə çıxıb arxalarınca qapını örtədülər. Və cəld buradan uzaqlaşdılar. Təxminən, yüz addım kənarlaşmışdılar ki, Eşenden küçə işığının altında dayanıb məktubu çıxardı və oxumağa başladı. Konsulluqdan göndərilmişdi: «Teleqram bu axşam gəlib. Gərayiniz ola biləcəyini nəzərə alıb onu çaparla sizin qaldığınız mehmanxanaya göndərirəm». Görünür, teleqramı gecəyarıya yaxın gətirmişdilər. Həmin vaxt Eşenden öz nömrəsində oturub vaxt öldürməklə məşğul idi. Teleqram şifrəliydi. Eşenden:

– Teleqraf gözləyər, – deyib, cibinə basdı.

Tüksüz Meksikalı çox arın-arxayın addımlayırdı, görünürdü ki, o, bu cür qaranlıq, kimsəsiz küçələrdə özünü suda balıq kimi hiss eləyir. Eşenden də onun yanıyla gəlirdi. Nəhayət, gözdən-qulaqdan uzaq dalanlardan birində daldalanan hansısa cındır, hay-küylü bir yeməxanaya gəlib çatdılar. Meksikalı içəri keçəndə:

– Doğrudur, bura «Rits» deyil, – dedi, – amma gecənin bu vədəsində yalnız belə yerlərdə qarnını doydura bilərsən.

İçəri uzun və səliqə-sahmansız idi. Uzaq küncdə qocayənzər bir cavan fortepiano arxasında əyləşmişdi. Divarın yanında sırayla stollar, stolların yanında da stullar düzülmüşdü. Qadınli, kişili xeyli müştəri var idi. Çaxır və pivə çir-

dilər. Oturan qadınların vücudundan qocalıq, bədheybətlik yağırdı, tökülüb-itirdilər, onların bu kobud şənliyi hay-küylü olsa da, burada həyat nişanəsi görünmürdü. Hamısı bir nəfər kimi içəri keçən Eşendenlə Meksikaliya sarı boyladı. Eşenden stol arxasına keçib şikar gəzən, adi bir qıgılıcımdan alovlanmağa hazır bu baxışlardan yayınmaq üçün bilmirdi gözünü hara gizləsin. Qocayabənzər pianoçu nəse dinqıldatdı və bir neçə cütlük oynamaq üçün ayağa qalxdı. Kişi çatışmırdı, odur ki bəzi qadınlar bir-biriylə rəqs eləyirdi. General iki qab spagetti və bir şüşə Kapri şərabı sifariş elədi. Şərab stola verilən kimi acgözlüklə bir dolu stəkanı birnəfəsə başına çəkib makaronu gözləyə-gözləyə qonşu stollar da əyləşən qadınları gözdən keçirməyə başladı. Sonra Eşendenə baxmadan ona müraciətlə:

– Siz rəqs eləməyəcəksiniz? – dedi. – Mən indi qalxıb o qızlardan birini rəqsə dəvət eləyəcəyəm.

Eşenden oturub baxmaqla kifayətləndi. Meksikalı qalxıb onlardan ən azından par-par yanan gözlərə və ağ dişlərə malik birisinə yaxınlaşdı. O ayağa qalxdı və Meksikalı onun əlindən tutdu. Meksikalı qiyamət rəqs eləyirdi. Eşenden onun öz xanımıyla necə danışdığını, sonra o qadının necə gülümsədiyini gördü. Budur, təklifini qəbul eləyəndə o qadının üzündən boylanan laqeyd ifadə artıq maraqlı baxışlarla əvəz olunub. Az sonra hər ikisi deyib-gülürdü. Rəqs bitdi, Tüksüz Meksikalı xanımını öz yerinə ötürüb Eşendenin yanına qayıtdı və daha bir stəkan şərab içdi.

– Xanımımı bəyəndiniz? – dedi. – Pis deyil, hə? Rəqs yaxşı şeydir. Niyə axı siz də birini dəvət eləməyəsiz? Əla yerdir, hə? Mənə bel bağlamaq olar, həmişə hamının ürəyini oxuyuram. İnstinktim məni heç vaxt darda qoymur.

Pianoçu təzədən çaldı. Həmin qadın sual dolu nəzərlərini Tüksüz Meksikaliya dikdi. O, baş barmağını cütlüklərin toplaşdığı səmtə tuşlayanda qadın yerindən dik atıldı. Tüksüz Meksikalı pencəyinin bütün düymələrini bağlayıb belini dikəltdi və stolun böyründə dayanıb gözlədi. Qadın ona yaxınlaşdı və Meksikalı onu dərhal qamarladı. Artıq o, hamıyla birlikdə atılıb-düşürdü, deyib-gülürdü. Belə görünürdü ki, bu yeməxanada hamıyla dostlaşıb. İspan aksentli italyancasıyla onunla-bununla zarafatlaşa-zarafatlaşa qalmışdı. Onun hazırcavablığı hamıda gülüş doğururdu.

Ofisiant iki qab spagetini gətirəndə Meksikalı yeməyi görüb o qədər də uzatmadan xanımına imkan yaratdı ki, bu dəfə yerinə özü tək qayıtsın. Və stoluna tələsdi.

– Acından ölürəm, – dedi. – Amma deyim ki, doyunca şam eləmişdim. Siz harada şam elədiniz? Bir az makaron yeyin, hə?

Eşenden:

– İştaham yoxdur, – dedi.

Amma qabı qabağına çəkəndə heyrətinə rəğmən hiss elədi ki, o da acıb. Tüksüz Meksikalı hər iki ovurdunu doldurub yeyirdi və yeməkdən hədsiz həzz alırdı. Bununla bərabər, par-par yanan gözləriylə ora-bura baxa-baxa nəfəs dərmədən danışdı. Xanımı iki daş arasında bütün həyatını ona danışmışdı, indi də Meksikalı eşitdiklərini Eşendenə ötürürdü. Arada iri çörək tikələrini də ağızına basırdı. Əlavə bir şüşə şərab da sifariş elədi. Şərab süfrəyə verilən kimi ucadan kinayə ilə:

– Bu çaxır nədir axı! – dedi. – Çaxır şampanın yanında içki deyil. Hətta adamın susuzluğunu da aparmır. Necədir, *amigo*, özünüzü indi yaxşı hiss eləyirsinizmi?

Eşenden gülümsəyib:

– Etiraf eləməliyəm ki, hə, yaxşıyam.

– Təcrübə, bax sizdə çatışmayan ancaq budur, az-maz təcrübə lazımdır.

O, stol boyu dartılıb əlini Eşendenin çiyinə vurdu. Eşenden səksənib ucadan:

– Bu nədir? Manjetinizdəki bu ləkə haradandır? – dedi.

Tüksüz Meksikalı gözünün bir qırağıyla ətəyinin küncünə baxdı.

– Hə, bunu deyirsən? Boş şeydir. Qandı da. Bədbəxt hadisə, azca kəsilib.

Eşenden susdu. Giriş qapısının üstündəki saatın əqrəblərini gözləri öz-özünə axtarıb tapdı.

– Narahatsız ki, birdən qatara gecikərsiniz? Sonuncu bir rəqs və mən sizi buradan vağzala ötürürəm.

Meksikalı ona xas olan özünəarxaylıqla ayağa qalxıb yaxında olan qadınlardan birini ələ keçirib rəqsə başladı. Eşenden sınaqçı baxışlarını ona dikmişdi. Əlbəttə, o, dəhşətli, bədheybət insandı, hələ, üstəlik, o lüt sifətini tamamlayan bu ağımtıl parik, tfu... Amma misilsiz incəliklə hərəkət

eləyirdi, balaca pəncələri eynilə pişik, yaxud pələng pəncəsi kimi yüngülcə döşəməyə toxunurdu və aydınca görünürdü ki, özünün ənik-kirşanlı xanımını əməlli-başlı toruna salıb, zavallını ovsunlayıb. O, özünü təpədən-dırnağacan musiqinin ixtiyarına verirdi, musiqi onun güclü, qabarlı əlləri, qərribə şəkildə düz belindən hərəkət eləyən uzun ayaqlarından axan qan idi. Əzazil, vahiməli bu məxluqda indi nəşə bir vəhşi zəriflik vardı. Buna hətta gözəllik də demək olardı. Hər şeyə rəğmən indi, bu saat gizləndə ondan həzz almamaq mümkün deyildi. İndi o, Eşəndənə kobudluğun həyati güclə, yəni qorxu və amansızlıqla idrakın və ölçülü gözəlliyin vəhdətdə olduğu asteklərə qədərki dövrün daş abidələrini xatırladırdı. Hər halda, əgər qarşıda onunla işgüzar söhbəti olmasaydı, özü məmnuniyyətlə bu Meksikalıya imkan yaradardı ki, gecənin qalan hissəsini bu cındır fahişəxanada keçirsin. Qarşıdan gözlənilən izahat məsələsi xoş heç nə vəd eləməirdi. Eşəndən hansısa sənədlərin müqabilində Manuel Karmona müəyyən məbləğdə pul verməliydə. Amma sənəd nə gəzir, tapılacağına da ümid yoxdur. Eşəndən artıq heç nə bilmirdi və əslində, qalanı artıq onluq deyildi.

Tüksüz Meksikalı vals oynaya-oynaya yanından keçəndə ona əl elədi.

– Musiqi qurtaran kimi yanınızdayam. Mən gəlincə hesabı verin.

Tüksüz Meksikalının nə düşündüyünü bilmək heç də pis olmazdı. Eşəndenin bu barədə azca da təsəvvürü yox idi.

Meksikalı ətirli dəsmalıyla alınının tərini silib stola yaxınlaşdı.

– General, doyunca əylənə bildinizmi?

– Mən həmişə kefim istəyən qədər əylənirəm. Düzdü, oradakılar hamısı ağı dilənçilər idi, amma mənim nəyimə lazım? Mən qadın bədənini əlimdə hiss eləməkdən ləzzət alıram, onların gözlərinin yumulub dodaqlarının açılmasını xoşlayıram, istəyirəm o, mənim qarşımda kərə yağ gün altında əriyən kimi əriyib getsin. Dilənçi olmaqlarına dilənçidilər, amma, hər halda, həm də qadındılar.

Meksikalı və Eşəndən küçəyə çıxdı. General piyada getməklərini təklif etdi. Gecənin bu vədəsində bu məhəllədə taksi sevdasına düşmək ağılsızlıq olardı. Göy üzü ulduzlu ydu, əsl yay havasıydı – isti və sakit. Sükut, sanki, ölmüş

insanın kölgəsi kimi onlarla yanaşı addımlayırdı. Vağzala gəlib çatanda binanın silueti qəflətən aydın çalarlar almağa başladı. Hiss olunurdu ki, elə bil, astaca əsnəməyə başlayan hava indilərdə işıqlanacaq. Amma haradasa əcdadlardan gələn bir gizli qorxu hissi də var idi. Bəlkə, heç sabah açılmadı?

Vağzal binasına girib təzədən gecənin əsirinə döndülər. Hamballar, sanki, pərdə salınıb dekorasiya yığışdırıldıqdan sonra bekar qalmış səhnə fəhlələri kimi orada-burada uzanıb dinclərini alırdılar. Tam aydınlıqla görünməyən uniformada postda dayanmış iki əsgərin tükü də tərpənmirdi.

Gözləmə zalı boş idi, amma ehtiyatı əldən verməyən Meksikalı və Eşəndən keçib ən künc yerdə oturdular.

– Mənim qatarımın tərpənməyinə düz bir saat var. Baxaq görək, teleqramda nə yazılıb.

450

Eşəndən cibindən teleqramı, çantasından şifrənin açarını çıxardı. İstifadə elədiyi şifrə elə də mürəkkəb deyildi. Şifrənin açarı iki hissədən ibarət idi. Onlardan biri onun nazik kitabçasındaydı, birvərəqlik o birini başqa əraziyə keçərkən yaddaşına köçürüb məhv eləmişdi. Eşəndən eynəyini taxıb işə başladı. Küncdəki taxta divanda əyləşən Tüksüz Meksikalı бүkdüyü siqaretləri bir-birinə calayırdı. Eşəndənin nə işlə məşğul olduğuna əhəmiyyət vermirdi, sadəcə, layiq olduğu istirahətinin həzzini alırdı. Eşəndən bir-birinin ardınca rəqəmlərin şifrələrini açıb tapdığı hər sözü dərhal vərəqə yazırdı. Onun üsulu bundan ibarət idi ki, gərək iş bitənəcən mənaya əhəmiyyət verilməsin, əks halda, şübhəsiz, tələsik nəticələrə gələ bilərsən və bu, səhvə yol açar. Beləcə, oturub mənasını dərk eləmədən sözü sözə calayırdı. Və yalnız hər söz yerini tutandan sonra teleqramı oxudu. Teleqramın mətni belə idi:

«Xəstəlik səbəbindən Konstantin Andreadi Pireydə yubanır. O, Neapola gələ bilmir. Cenevrəyə qayıdıb instruksiyanı gözləyin».

İlk əvvəl Eşəndən heç nə anlamadı. Bir də oxudu. Hiss elədi ki, bütün canı ayaqdan-başacan əsməcə içindədir. Və özündən xəbərsiz biranlıq o tərifli təmkinini tamamilə itirib dil-dodağı quruya-quruya xırıltıyla pıçıldadı:

– Axmaq köpəyoğlu! Siz başqasını öldürmüsünüz!

MƏQSƏDLİ İZDİVAC

Mən Banqkokdan yükdaşıma gücü dörd yüz-beş yüz ton olan üzü üzlər görmüş çox da iri yük olmayan gəmidə çıxdım. Yeməxxana kimi də xidmət eləyən qaranlıq salon boyu hər iki tərəfində fırlanan kreslolar qoyulmuş uzun, ensiz stol var idi. Çirkli, səliqəsiz kayutlar gəminin lap qarınıdaydı. Döşəmədə tarakanlar gəzişirdilər. Siz həтта nə qədər səbirli olsanız belə, əylərkən ordan yağlı bir tarakanın necə tənbel-tənbel çıxdığını görəndə, təbii ki, özünüzdən çıxmalydınız. Biz aşağıya, enli, sakit, mərhəmətli çaya baxdıq. Onun yaşıllığa qərç olmuş ətrafına səpələnən evlər düz suya dirənirdi. Biz yoxlama məntəqəsini keçəndən sonra gözlərim önündə mavi və sakit bir dəniz canlandı. Onun özünü görüb qoxusunu alanda hiss elədim ki, sevincdən ürəyim atlanır.

Gəmiyə səhər tezdən mindim və az sonra məlum oldu ki, tale məni həddən ziyadə maraqlı insanlarla üzləşdirib. İki fransız kommersant, belçikalı polkovnik, italyalı tenor, sirk sahibi artıq göyertədəydi. Bundan başqa, hansısa amerikalı və təqaüdə çıxan fransız məmur da arvadlarıyla həmin dəstənin içindəydi. Sirk sahibi, necə deyərlər, məclis adamıydı. Belələrini öz əhvali-ruhiyyəndən asılı olaraq, ürəyin istəsə, yaxınına buraxa, istəməsə, kənardə saxlaya bilərsən. Mənim yaşamaq eşqiylə alışıb-yanan vaxtlarım idi. Heç bir saat keçməmişdi ki, artıq biz onunla bir stəkan içkidən zər atırdıq. Sonra o, mənə öz heyvanlarını göstərdi. Boyca çox balaca, dolu bir insan idi. Təmizliyi ilə elə də seçilməyən ağ rəngli dar gödəkçəsi qarnının mərhəmət dolu cizgilərini gizlətməmişdi, amma yaxası elə dar idi ki, onun boğulmamağı heyrət doğururdu. Tərtəmiz tərəş olunmuş qırmızı sifətdən bir cüt şən göz baxırdı, qısa, sarımtıl saçları isə pırtlaşıq idi. İşlənmiş tropik dəbilqə boynunun arxasında özünə yaxşı yer eləmişdi. Oreqonun Portlend şəhərindən olan bu insanın adı Uilkins idi. Demə, Şərç adamı sirkə

biganə deyilmiş, odur ki artıq iyirmi il idi mister Uilkins o tərəfləri özünə çörək yeri seçmişdi. Port-Səiddən tutmuş lokoqamaya qədər (Aden, Bombey, Mədrəs, Kəlküttə, Rancun, Sinqapur, Banqkok, Sayqon, Hanoy, Honqkonq, Şanxay... Təsəvvürlərdə dərhal günəş işığı canlandıran, səsküylü, bozumtulluğu göz deşən bu şəhərlərin adlarını adam ağzında necə də ləzzətlə marçıldadır) dörd bir yanı öz heyvanları və yelləncəkləriylə ayaqdan salırdı. O, heyrətamiz və qeyri-adi həyat sürürdü. Baxan kimi görünürdü ki, bu insanın həyatı maraqlı hadisələrlə zəngindi. Amma paradoks olsa da, bu, balaca, gonbul, tamamilə adi bir insan idi. Əgər o, hansısa qarajın, yaxud Kaliforniya ştatından bir xeyli kənardakı şəhərlərdən birinin üçüncü dərəcəli otelinin sahibi olsaydı, burada təəccüblü bir şey olmazdı. Həyatda tez-tez rast gəldiyim, dəfələrlə təsdiqini tapmış, amma bununla belə, hər dəfə məni heyrətləndirən məqam ondan ibarət idi ki, insanın qeyri-adiliyi qeyri-adi şəraitdə yaşadığına görə müəyyənləşmir, əgər insan özü qeyri-adidirsə, hətta sırası kənd keşişi olsa belə, həyatı da qeyri-adi olacaq.

Təəssüf ki, Torres körfəzində baş çəkdiyim bir sərgərdanın tarixçəsi bu tarixçəyə yerləşməyəcək. Gəmişi qəzaya uğrayandan sonra bir zülmə sahilə çıxan həmin dənizçi düz otuz il orada tək-tənha yaşamışdı. Amma nəsə başqa bir şey yazanda sən süjetinlə dörd bir tərəfdən divar kimi bağlanmalısən. İndi ipə-sapa yatmayan təxəyyülümü, azca da olsa, cilovlamaq üçün bu tarixçəni xatırladım və sonda, yəqin, bu hissəni çıxarıb atmalı olacağam. Qısası, öz aləminə qapılmaqla bu insan, elə bil, taleyin ona verdiyi bu nadir otuz ilin yanından gözüyumulu ötüb-keçmişdi və əvvəllər olduğu kimi, necə əttökən, hissiyatsız, qaba, eşşək adamıydısa, eləcə də qalmışdı.

İtaliyalı müğənni yanımızdan ötüb-keçəndə mister Uilkins mənə dedi ki, bu tenor əslən Neapoldandı, Banqkokda malyariya keçirdiyinə görə truppasından ayrı düşüb, indi onlara çatmaq üçün Honqkonqa üzür. Həmin italiyalı çox bazburutluqdu, kifayət qədər də kök idi, kresloya yayxananda cırıltı səsi gəlirdi.

O, dəbilqəsini açdı və göz önündə onun kök, üzüklə dolu barmaqlarının sıqal çəkdiyi uzun, qıvrım, dağınıq saçlı iri başı canlandı.

Mister Uilkins:

– Elə də ünsiyyətçil adam deyil, – dedi. – Onu siqara qonaq elədim, amma mənimlə içməkdən imtina elədi. Əgər başdan o məsələ olduğunu desələr, qəti təəccüblənməzdim. Razılaşın ki, o, xoş insanlardan deyil.

Göyertədə ağ paltarda ortaboylu, dolu bir qadın peyda oldu. Əlindən tutduğu balaca meymun şəstlə onun yanıyla gəlirdi.

Sirkin sahibi elan etdi:

– İcazə verin, sizi missis Uilkinslə və bizim balaca oğlumuzla tanış eləyim. Kreslo götürüb bura gəlin, missis Uilkins, bu centlmenlə tanış olun. Mən onun adını bilməsəm də, iki dəfə viskimin pulunu verib, yaxşı zər ata bilmədiyini nəzərə alsaq, yəqin, səni də mütləq nəyəsə qonaq eləməli olacaq.

Dayaz baxışla, ifadəsiz sifətlə kresloya əyləşən missis Uilkins mavi dalğalardan gözünü çəkmədən bir şüşə limonada qarşı heç bir iradı olmadığına işarə elədi. Dəsmalla üzünü yelləyə-yelləyə:

– İlahi, nə yaman istidir, – dedi.

Əri izahat verdi:

– Missis Uilkins istini yaman ağır keçirir. Düz iyirmi ildir, istiyə əlləşir.

Missis Uilkins gözünü dalğalardan çəkmədən ərinin sözünə düzəliş verdi:

– İyirmi iki il yanım.

– Hələ də istiyə öyrəşə bilməyib.

Missis Uilkins dalını gətirdi:

– Və heç vaxt öyrəşə bilməyəcək. Özü də bu, sənə çox gözəl məlumdur.

Boyu elə əriylə eyni olardı, köklüyü də, təxminən eyniydi, sifəti də onunku kimi qırmızı və girdəydi, saçları da eynən o cür sarımtıl, dağınıq idi. Ağılımdan belə bir qəribə fikir keçdi: görün, bir-birlərinə belə oxşadıqlarına görə evlənməmişdilər, yoxsa onların cizgilərini heyrətamiz şəkildə illər belə eyniləşdirmişdi? Missis Uilkins başını tərپətmədən dənizə baxmağındaydı.

Ərindən soruşdu:

– Sən heyvanları ona göstərmisən?

– Bəli. Yalan deyirəmsə, boynumu vur.

– Persini bəyəndimi?

– Ona heyran oldu.

Hiss elədim ki, məni adımın hallandığı söhbətdən ədalətsizcəsinə kənarlaşdırırlar. Odur ki müdaxilə etmək qərarına gəldim.

– Hansı Persi?

– Bizim böyük oğlumuz. Elmer, ora, uçan balığa bax. Oranqutanqdır. Görən, bu səhər yaxşı yeyə bilibmi?

– Qarnını əməllicə doydurub. O, azadlıqda yaşayan ən iri oranqutanqdır. Mən onu min dollara da satmazdım.

Bu yerdə soruşmalı oldum:

– Bəs fillə nə qohumluğunuz var?

Missis Uilkins mənə gözünün qırağıyla da baxmadı, onun mavi gözlərinin laqeyd baxışları ancaq dənizlə məşğul idi.

Bir xeyli sonra cavab gəldi:

– Heç bir qohumluq əlaqəmiz yoxdur, sadəcə, dostuq.

Xidmətçi oğlan missis Uilkinsə limonad, ərinə sodalı viski, mənə də tonikli cin gətirdi. Biz zər atdıq və mən hesabı ödəməli oldum.

Missis Uilkins dənizə müraciətlə astadan:

– Əgər onun zərdə həmişə bəxti gətirmirsə, müflisləşə bilər, – dedi.

Mister Uilkins:

– Əzizim, mənə elə gəlir, Eqbert sənin limonadından dadmaq istəyir, – dedi.

Missis Uilkins azca başını tərpədirib dizləri üstə oturan meymuna baxdı:

– Eqbert, istəyirsənmi anan sənə də limonad versin?

Meymun azca tərpəndi və missis Uilkins bərk-bərk tutub çöpü ona uzatdı. Meymun limonadı azca sümürüb susuzluğunu söndürəndən sonra missis Uilkinsin geniş sinəsində yerini rahatladı.

Əri izahat verdi:

– Missis Uilkins Eqberti dünyalar qədər istəyir. Burada qəribə bir şey yoxdur. Axı Eqbert onun sonbəşiyidir.

Missis Uilkins çöplərdən yenisini götürüb fikirli baxışlarla limonadın axırına çıxdı.

– Eqbertdən narahat olmayın, – dedi, – onda hər şey qaydasındadır.

Elə bu vaxt bayaqdan bir kənardə dinməz-söyləməz oturub qalan fransız məmur ayağa qalxıb göyörtədə gəzişməyə başladı. Onu limandan Fransanın Banqkokedəki səfiri,

müşavirlər və kral sülaləsinin bir üzvü yola salmışdı. Uzun müddət üz-üzə dayandılar, bir-birlərinin əlini bərk-bərk sıxıb ayrıldılar və gəmi, nəhayət, sahildən aralananda onun ardınca yaylıq və şlyapalarını yellədilər. Görünür, o, böyük-lərdən idi. Kapitanın ona *monsieur le gouverneur*¹ kimi müraciət etdiyini eşitdim.

Mister Uilkins, elə bil, dirçələn kimi olub:

– Bizim gəmidə ən iri balıq, bax o kişidir, – dedi.
– O, buradakı fransız əyalətlərindən birində qubernator olub. İndi, sadəcə, özüyçün səyahətə çıxıb. Banqkokda mənim tamaşama gəlmişdi. Yaxşısı budur, soruşum görüm, nəsə içmək istəyirmi. Əzizim, ona necə müraciət eləyim?

Missis Uilkins ağır-ağır başını döndərüb göyertədə obaşububaşa gedib-gələn fransızla baxdı. Onun yaxasından Fəxri legion ordeni asılmışdı.

– Müraciət-zad lazım deyil, halqanı göstərən kimi özü üstünə atılacaq.

Mən özümü gülməkdən zorla saxladım. *Monsieur le gouverneur* balacaboy, orta həddən xeyli balaca bir adam idi, bədəni tökülüb gedirdi, balaca, kifir sifətində oturuşan ağız-burnu, təxminən, neqroidlər kimi iriydi, bundan başqa gur ağı saçı, çatma ağı qaşu və lopa bıığı var idi. O, doğrudan da, əlində tutduğu nəyisə köpəyə sarı yelləyirdi. Onun gözləri də it gözləri kimi ağıllı, rəhmli, parlılıydı. Növbəti dəfə yanlarından keçəndə mister Uilkins onu çağırdı.

– *Monsieur, qu'est-ce que vous prenez?*²

Mən onun bu aksentinin bütün eksentrikliyini heç cür təsvir eləyə bilmərəm.

– *Une petite verre de porto*³.

Sonra mənə sarı döndü:

– Əcnəbilər həmişə porto içirlər, burada başqa söhbət ola bilməz.

Hələ də dənizə baxmaqda davam eləyən missis Uilkins etiraz elədi:

– Almanları bu sıraya qatma. Onlar şnapsdan başqa içki tanımırlar.

¹ Cənab qubernator (fr.)

² Müsyö, siz nə içəcəksiniz? (fr.)

³ Bir badəcik porto (fr.)

O böyük fransız ayaq saxlayıb bir qədər çaşqın halda mister Uilkinsə baxdı. Mister Uilkins yüngülcə sinəsinə döyüb bəyan elədi:

– *Moi, propriétaire Cirque. Vous avez visite*¹.

Ardınca mister Uilkins, yaqın ki, özünə də məlum olmayan hansısa səbəbdən əliylə halqa təsvir elədi. Elə bil, köpəyi onun içindən tullanmağa dəvət eləyirdi. Sonra hələ də missis Uilkinsin dizləri üstə oturub qalan meymunu təqdim etdi:

– *La petit fils de ma femme*².

Qubernatorun sifəti alışıb-yandı və o, qəflətən şaqqa-naq çəkdi. Xüsusi gülüşü var idi: musiqili və dəhşətli dərəcədə yoluxucu. Odur ki mister Uilkins də ona qoşulub güldü. Və ucadan:

– *Oui, oui, Moi, sirkin sahibi. Une petite verre de porto.*

*Oui, oui. N'est-ce pas?*³

Missis Uilkins qaçan dalğalara xəbər verdi:

– Hə, mister Uilkins fransızca əsl fransız kimi danışır.

Qubernator hələ də gülə-gülə razılaşdı:

– *Mais tres volontiers*⁴.

Mən kreslonu ona tərəf itələdim və o, missis Uilkinsə təzim edərək yanımızda əyləşdi.

Missis Uilkins hələ də gözünü dənizdən çəkməyərək:

– Köpəyə de ki, bizim oğlumuzun adı Eqbertdi, – dedi.

Mən oğlanı çağırdım və hamımız üçün içki sifariş elədik. Missis Uilkins:

– Elmer hesabı ver, – dedi. – Misterlik bir iş yoxdur. Zər atmaqdır, nədir, əgər o, cüt sədən artığını ata bilmirsə, yazığın günahı nədir?

Qubernator nəzakətlə missis Uilkinsə müraciət etdi:

– *Vous comprenez le français, madame*⁵?

– Əzizim, soruşur ki, fransızca danışa bilirsənmi?

– Buna bir bax! Nədir, bəlkə, elə bilir, mən Neapoldanam?

Onda qubernator əl-qolunu ölçə-ölçə ingiliscə elə üyüdü-b-tökdü ki, onu anlamaq üçün fransızca bildiklərimin hamısını işə salmalı oldum.

¹ Mən sirkin sahibiyəm. Siz də ora təşrif buyurmuşdunuz. (fr.)

² Mənim həyat yoldaşımın balaca oğlu (fr.)

³ Bəli, bəli. Bir badəcik porto. Bəli, bəli. Elə deyilmi? (fr.)

⁴ Məmnuniyyətlə (fr.)

⁵ Madam, siz fransızca başa düşürsünüzü? (fr.)

Mister Uilkins öz heyvanlarını göstərmək üçün dərhal onu aşağı çəkdi. Bir qədər sonra nahar eləmək üçün hamılıqla təzədən rütubətli salona topladıq. Qubernatorun arvadı da gəlib çıxdı. Onu kapitanın sağ tərəfində əyləşdirdilər. Qubernator onu buradakıların hamısına təqdim etdi. Sonra o qadın nəzakətlə bizə təzim etdi. O, əlli-əlli-beş yaşlı hündür, yekəpər, gümrah bir qadın idi. Əyninə qara ipəkdən bir qədər bağlı libas geyinmişdi. Başında iri, girdə dəbilqə var idi. Onun ağız-burnu elə düz və iri, ölçüləri elə nəhəng idi ki, adamın gözü qarşısına matəm mərasimlərində öndə gedən əzəmətli qadınlar gəlirdi. O, hansısa milli mərasimlərdə Amerikani, yaxud Britaniyanı bir rəmz kimi çox gözəl təqdim eləyə bilərdi. O, öz miniatür ərinin qarşısında, sanki, daxma qarşısında göydələn kimi ucalırdı. O, nəfəs dərmədən danışdı, hazır cavablığıyla seçilirdi, daha məzəli bir əhvalat nəql eləyəndə isə onun iri cizgilərinin üstə geniş, nəcib təbəssüm qonurdu.

Qadın:

– *Que tu es bete, mon ami*¹, – deyib kapitana sarı döndü və əlavə elədi. – Xahiş eləyirəm ona fikir verməyəsiz. O, həmişə belədir.

Biz, doğrudan da, naharımızı şən keçirdik və hər şey yeyildəndən sonra günorta istisini yuxuda keçirmək üçün hər kəs öz kayutuna çəkildi. Belə balaca gəmidə ilk dəfə tanış olduğun insanların gözlərindən yayınmaq mümkün deyildi. Bunun üçün yeganə yol öz kayutunda bağlanıb oturmaq idi. Kənara çəkilib qalan yeganə insan italyali tenor idi. O heç kimlə kəlmə kəsmirdi, bir qıraqda oturub astadan gitarasını dıngıldadırdı. Melodiyanı tutmaq üçün gərək bütün musiqi yaddaşını işə salaydın. Onunla, bununla söhbət eləyə-eləyə günün necə gəlib keçdiyini müşahidə eləyirdik. Şamdan sonra bir xeyli göyörtədə oturub ulduzlara tamaşa elədik. İki kommersant bürküyə baxmayaraq, salonda piket oynayırdı, belçikalı polkovnik isə bizim kiçik dəstəməzə qoşuldu. O, kök və utancaq idi, ağızını da yalnız nəsə xoş bir söz deyəndən deyənə açırdı. Havanın qaralıb gecənin gəlişini xəbər verməsi, qıraqda oturan tenoru ilhama gətirdi. Görünür, onda belə bir hiss yarandı ki, dənizlə tək qalıb. Belə ki, gitarada özünü müşayiət eləyə-eləyə

¹ Bu nə təlxəklikdir, mənim dostum?! (fr.)

oxumağa başladı: əvvəl lap astadan, sonra ucadan və nəhayət, musiqi onu necə həzm elədisə, bütün səsini işə saldı. Spagetti, zeytun yağı, günəş şüası ilə dolu əsl italyalı səsi idi. O, mənim gəncliyimdə eşitdiyim Neapolitan mahnılarını və «Bogema», «Riqoletto», «Traviata»dan ariyaları oxuyurdu. O, ürəkdən oxusa da, ifasında sünilik də az deyildi və onun səsi haradasa italyalı tenorlardan hansısa üçüncüdərəcəliləri xatırladırdı. Amma açıq səmanın altında qərar tutan bu gözəl gecədə o ifa çöhrələrə yalnız təbəssüm gətirirdi və sən canını bürüyən duyğudan həzz almaq üçün tənbellik eləməirdin. O, təxminən, bir saat oxudu, hamımız sakitcə əyləşib onu dinlədik. Sonra susdu, amma necə oturmuşdusa, eləcə oturub qaldı və onun əzəmətli silueti, tutqun da olsa, səmanın qürubuna həkk olundu.

Xırda fransız qubernatorun iri arvadının əlindən tutması diqqətimi cəlb etdi. Çox gülməli, eyni zamanda təsirli mən-zərəydi.

O, qəflətən, sözsüz ki, bayaqdan içində boğduğu süku-tu pozdu. Başqa cür ola da bilməzdi, axı o fransız çənədən yaxşıydı.

– Bilirsiniz, bu gün arvadıma rast gəldiyim günün ildö-nümüdür – dedi. – Bu gün həm də onun mənim həyat yoldaşım olmağa razılıq verdiyi günün ildönümüdür. Sizə qəribə görünə bilər, amma inanın ki, hər ikisi eyni gündə olub.

Arvadı qınayıcı tərzdə:

– *Voyons, mon ami*¹, – dedi. – Sən məgər bu köhnə tarixçəylə hamının başını ağrıتماق niyyətindəsən? Sən tamam dözülməzsən.

Amma iri, ciddi sifətinə təbəssüm qonmuşdu və hiss olunurdu ki, o qadın bu tarixçəni bir də eşitməyin əleyhinə deyil.

– Amma axı onlar üçün maraqlı olacaq, *mon petit chou*².

Arvadına çox vaxt belə müraciət eləyirdi. Bu, onun sta-tusu, ciddiliyi və boyunun balacılığının müqabilində kifayət qədər gülməli mənzərə yaradırdı. Sonra mənə müraciətlə:

¹ Doğrudur, dostum (fr.)

² Mənim balaca gülüm (fr.)

– Məgər belə deyil, *monsieur*, – dedi. – Bu, çox romantik əhvalatdı. Məgər biz hamımız qəlbən romantik insanlar deyilik, xüsusən də belə bir gözəl gecədə?

Mən qubernatoru əmin elədim ki, onu dinləmək çox xoş olardı, belçikalı polkovnik yaxşı tərbiyə aldığını nümayiş eləmək üçün bu fürsəti də qaçıрмаq istəmədi.

– Bilirsinizmi, bizim nikah, sözün əsl mənasında, hesablanmış nikah idi.

Arvadı da onu təsdiqləyib:

– *C'est vrai*¹, – dedi. – Bunu inkar eləmək səhv olardı. Amma bəzən məhəbbət toyacan yox, toydan sonra gəlir. Əsl məhəbbət də elə budur. Belə məhəbbət uzunömürlü olur.

Qubernatorun necə nəvazişlə onun əlini sıxdığı gözüm-dən yayınmadı.

– Bilirsiniz, mən uzun müddət donanmada xidmət eləmişəm. İstefaya çıxanda qırx doqquz yaşım vardı. Hiss eləyirdim ki, gücüm aşırıb-daşır. Özümə nəsə bir məşğuliyyət tapmaq istəyirdim. Bütün əlaqələrimi işə salıb axtarırsa çıxdım. Xoşbəxtlikdən, sanballı bir əmioğlum vardı. Demokratik cəmiyyətin bir üstün cəhəti var: əgər müəyyən təsir gücünə maliksənsə, müəyyən xidmətlərin olubsa, bu, elə-belə keçməyəcək, öz qiymətini alacaqsan.

Arvadı:

– Sən lap təvazökarlıq mücəssəməsisən, *mon pauvre ami*², – dedi.

– Və bir gün nazir məni yanına çağıraraq əyalətlərdən birinin qubernatoru vəzifəsini təklif elədi. Məni göndərmək istədiyi yer kifayət qədər uzaqda idi. Üstəlik, həmin yer, demək olar ki, dörd tərəfdən su içindəydi. Amma ömrünü o limanla bu liman arasında xərcləyən insan üçün burada ehtiyatlanmalı bir şey yox idi. Mən təklifi sevinclə qəbul etdim. Nazir mənə yola çıxmaq üçün bir ay vaxt verdi. Cavab verdim ki, olub-qalanı əyin-başdan, bir də kitabdan ibarət olan bir qoca subaya hazırlaşmaq üçün elə də çox vaxt lazım deyil.

O, təəccüblə:

– *Comment, mon lieutenant*³, siz subaysınız?

¹ Bu doğrudur (*fr.*)

² Mənim zavallı dostum (*fr.*)

³ Necə yəni, leytenant (*fr.*)

– Bəli, – dedim. – Bu mövqedə də qalmaq niyyətindəyəm.
– Bu təqdirdə, elə bilirəm, təklifimi geri götürməli olacağam. Bu vəzifə üçün siz mütləq evli olmalısınız.

Uzun əhvalatdı, amma məğzini qısaca bəyan eləyim, səbəbkar mənim sələfim idi. Həmin o subay kişinin iqamətgahında yerli qızlar öz evlərindəki kimiydilər. Bu da böyük hay-küy yaratmışdı. Orada yaşayan həmvətənlərimizin və məmurların xanımlarının şikayətləri ara vermirmiş. Bundan sonra qərara alınıb ki, qubernator gərək öz hərəkəti və davranışıyla hamıya nümunə olsun. Mən etiraz eləmək istədim. Razılaşmadım. Ölkə qarşısındakı xidmətlərimi sadalamağa başladım, dedim ki, qarşıdan gələn seçkilərdə mənim əmi-oğlum onlara çox faydalı ola bilər. Amma mənim dəlillərim nazirdə heç bir təsir buraxmadı. O, dediyindən dönmədi. Nəhayət, ümitsizliyə qapılmış halda ucadan:

– Bəs mən neyləyim? – dedim.

Nazir mənə məsləhət verdi.

– Siz evlənməlisiniz.

– Mənim bir tanış qadınım belə yoxdur. Qadınlar arasında arzulananlardan olmamışam. Yaşım da qırx doqquzdu. İndi özümə arvadı necə tapım?

– Bundan asan nə var? Qəzetdə elan verin.

Elə haldaydım ki, dilim-ağzım qurumuşdu. Sağollaşanda nazir:

– Necə lazımdır, fikirləşin, – dedi. – Bir aya arvad tapırsınızsa, gedirsiniz, tapmırsınızsa, o yer sizlik deyil. Bu, mənim son sözümdür.

Sonra o, azca gülümsədi. Bu vəziyyət, yaqın, ona kifayət qədər məzəli görünürdü:

– Əgər qəzetə elan vermək qərarına gəlsəniz, sizə «Fıqaro»nu məsləhət görərdim.

Nazirlikdən çıxanda hiss elədim ki, ürəyimin kədərini daşıya bilmirəm. Təklif olunan yerlə tanış idim və ora məni hərtərəfli təmin eləyirdi. Oranın iqlimi dözüləsiydi, iqamətgah da geniş və rahat idi. Qubernator olmaq perspektivi mənə, əlbəttə, xoş gəlirdi, məvacibə gəlincə, donanma zabiti kimi aldığı təqaüddən başqa cibimə qara qəpiyin də girmədiyini nəzərə alsam, mənə artıqlıq eləməzdi. «Fıqaro»nun redaksiyasına yollanıb elanı yazdım və dərc olunmaq üçün verdim. Amma sizə deyim ki, Yelisey çölləriylə

addımlayanda ürəyim elə döyünürdü ki, hətta mənim gənim döyüşə hazırlaşanda da belə döyünməmişdi.

– *Mon cher monsieur*¹. İnanmaq çətin olsa da, mən düz dörd min üç yüz yetmiş iki cavab aldım. Bu əsl sel idi. Mən, uzağı, beş-on məktub gözləyirdim, amma cavab o qədər idi ki, bütün poçtu oteldəki nömrəmə daşımaq üçün maşın tutmalı oldum. Otaq, sözün hərfi mənasında, zirzibil içindəydi. Düz dörd min üç yüz yetmiş iki qadın mənimlə tənhalığımla bölüşməyə, qubernator arvadı olmağa razılıq vermişdi. Mən heyrət içindəydim. Onların arasında on yeddidən yetmişədək bütün yaşda olanlar var idi. Aralarında əsil-nəcabətli, mükəmməl təhsil görmüş, həyatlarının müəyyən dövrlərində xırda xətaya yol verərək boşanmış və indi öz mövqeyini düzəltmək istəyənlər, ən faciəvi hadisələrdə ərlərini itirmiş və qocalıqda övladları mənə təsəlli olacaq dul qadınlar, sarışınlar və qarabənizlər, hündürlər və alçaqlar, köklər və anıqlar – bir sözlə hər cürəsi vardı. Birisi beş dildə sərbəst danışır, o birisi fortepianoda gözəl çalır, biri mənə öz məhəbbətini təklif eləyir, o biri məndən məhəbbət tələb edir, üçüncü mənə yalnız dərin hörmətə dayanan sadıq dostluq vəd edir, dördüncü özünü mal-mülk ziyəsi, varidat sahibi kimi təqdim edirdi. Mən tamam əzilmişdim, nə eləyəcəyimi bilmirdim. Nəhayət, xaraktercə tez özündən çıxan adam olduğumdan bütün bu məktubları şəkillər qarışıq tapdalamağa başladım və qışqıra-qışqıra dedim ki, bu dörd min üç yüz yetmiş iki qadının arasında mənim arvadım olmağa yarayanı yoxdur. Həm də axı bircə ayın içində mənim arvadım vəzifəsinə namizədlərin hamısıyla görüşə biləcəyimə heç bir ümid yox idi. Mənə elə gəlirdi ki, əgər onlardan biriylə görüşə bilməsəm, ömrümün sonuncu əzab çəkəcəyəm ki, bəs taleyin mənə göndərdiyi və yanından ötüb-keçdiyim məhz elə o qadınmış. Odur ki bu avantüradan imtina etmək qərarına gəldim.

Əzik-üzük məktublarnın və şəkillərin əlindən ayaq basmağa yer olmayan nömrəmdə ürəyim darıxdı. Azca da olsa fikrimi dağıtmaq üçün kafelərdən birinə yollandım. Bir müddətdən sonra bir tanışım gəlib çıxdı. Məni görüb başıyla salam verdi və gülümsədi. Mən də ona təbəssümlə cavab vermək istədim, amma necə, ürəyim qan ağlayırdı... Fikirləşdim ki,

¹ Mənim əziz müsyöm (*fr.*)

ömrümün axırınacan başımı o xırda təqaüdlə girləməli olacağam. Tanışım dayanıb mənə yaxınlaşdı və gəlib yanımda oturdu. Maraqla soruşdu:

– Nədən belə fikirlisən, *mon cher*¹.

Ürəyimi boşaltmağa adam tapdığıma sevindim və bütün əhvalatı ona danışdım. O, qəşş eləyib özündən getdi. Sonralar dəfələrlə fikirləşmişəm ki, doğrudan da, kənardan baxan üçün bu əhvalat kifayət qədər gülməli görünə bilər, amma sizi əmin eləyirəm ki, həmin an mən burada gülməli bir şey görmürdüm. Tanışım da belə dedim, özü də çox kəskin tərzdə. Və bu zaman o, imkanı daxilində ovqatını təlx eləmək istəmədən soruşdu:

– Amma əzizim, sən, həqiqətənmi, evlənməyə hazırlaşırısan?

462

Bu yerdə mən özümə nəzarəti tamam itirdim. Ona müraciətlə:

– Ay başdan xarab – dedim, – əgər mən evlənmək, özü də təcili, iki həftə ərzində evlənmək istəməsəydim, hansı ağılla üç gün sərasər ömrümdə bir dəfə də üzlerini görmədiyim qadınların sevgi məktublarıyla əlləşə-əlləşə qalmışdım?

Tanışım təmkinini pozmadı:

– Sakitləş, eşit gör, nə deyirəm, – dedi. – Mənim Cenevrədə bir xalam qızı var. İsveçrəlidir. Çox abır-həyalı bir qızdı, kifayət qədər də cavandı. İndiyəcən ata ocağında qalmağının da yeganə səbəbi son on beş il xəstə anasının qulluğunda dayanmağı olub. Anası bu yaxınlarda vəfat eləyib. Çox savadlı qızıdır, sir-sifəti də yerindədir.

– Hamıya nümunə göstərilə biləcək bir qız, – dedim.

– Lap elə də deməzdim. Amma o, yaxşı tərbiyə görüb, sənin təklif etdiyini rolun öhdəsindən də layiqincə gələcək.

– Sən xırda bir detalı unudursan. O, hansı əsasla heç də gözəl olmayan qırx doqquz yaşlı bir kişiyyə sürgündə dayaq olmaqdan ötrü öz dostlarını atıb, öyrəşdiyi həyat tərzindən imtina etməlidir?

Monsieur le gouverneur monoloquunu kəşib çiyinlərini elə mənəli çəkdi ki, başı, təxminən, onların arasında görünməz oldu. Sonra bizə sarı döndü:

– Mən bədheybətəm. Bu, özümə də gün kimi aydındır. Qarşısındakına qorxu, yaxud hörmət hissi aşılaman bədhey-

¹ Mənim əzizim (*fr.*)

bətliklər var. Mənim bədheybətliyim isə, sadəcə, gülüş doğurur. Bu ən pisidir. Məni ilk dəfə görəən insanı vahimə bassaydı, dərd yarıydı, faciə burasındadır ki, onu gülmək tutur. Bilirsiniz, bu səhər bizim misilsiz mister Uilkins mənə öz heyvanlarını göstərəndə oranqutanq Persi mənə əllərini elə uzatdı ki, əgər arada dəmir çərçivə olmasaydı, bağına basacaqdı. Elə bil, nə vaxtdan bəri yoxa çıxan qardaşını görmüşdü. Bir dəfə Parisdə zooparkı gəzəndə qəflətən eşitdim ki, insanabənzər meymun qaçıb. Çıxışa sarı tələsdim. Qorxurdum ki, məni o qaçqınla səhv salıb tutarlar, heç bir dəlilsübut eşitmək istəməyib o meymunun qəfəsinə salarlar.

Arvadı həzin, həm də xırıltılı səsiylə:

– *Voyons, mon ami*¹, – dedi. – Sən yaman bədgümanсан. Düzdü, mən səni Apollon hesab eləmirəm, əslində, sənə Apollon olmaq heç lazım da deyil, amma sən ləyaqət mücəssəməsən. Cəmiyyət içində özünü çox gözəl aparırsan, istənilən qadın səni ən yüksək balla qiymətləndirər.

– Qoy öz hekayətimə davam eləyim. Nə isə, tanışımın təklifinə şübhəylə yanaşanda mənə dedi ki, qadınlarnın hərəkətində məntiq axtarma. Ərə getmək məsələsində onlar üçün özlərinin də bilmədiyi nəşə heyratamız bir cazibə var. Sənə gəlicə, burada nə risk eləyirsən? Evlilik təklifi almaq hər qadın üçün komplimentdir. Ən pis halda imtina eləyəcək.

– Mən axı sənin o xalan qızını tanıyıram, onunla necə tanış olacağım da mənim üçün müəmmalı bir işdir. Təsəvvür elə ki, onun evinə gəlirəm və məni qonaq otağına ötürəndə elan eləyirəm ki, *voilà*² gəlmişəm deyəm ki, mənə ərə gəlin. O, məni dəli bilib köməyə adam çağıracaq. Üstəlik, mən həddən artıq utancaq adamam, bu sözü deməyə dünyasında cəsarətim çatmaz.

Tanışım:

– Mən yolunu sənə başa salacağam, – dedi. – Cənəvrəyə yola düş, məndən də ona bir qutu şokolad apar. O, mənim haqqımda olan yenilikləri eşitməyə sevinəcək, səni də məmnuniyyətlə qəbul eləyəcək. Sən onunla bir az oradan-buradan danışarsan, əgər xoşuna gəlməsə, sadəcə, qalxıb sağollaşarsan, hər şey də olduğu kimi qalar. İşdi əgər

¹ Qulaq as, dostum (*fr.*)

² Budur (*fr.*)

bəyənsən, bu məsələylə ciddi məşğul olarıq, sən ona rəsmi surətdə evlənmək təklifi eləyəsən.

Mən tamam ümitsiz vəziyyətdəydim. Belə görünürdü ki, başqa çıxış yolum yoxdur. Vaxt itirmədən mağazaya gedib, iri bir şokolad qutusu aldım. Elə həmin günün axşamı mən qatarla Cenevrəyə yola düşdüm. Ora çatan kimi dərhal o qıza kağız yazıb yolladım ki, bəs ona xalası oğlundan hədiyyə gətirmişəm və yaxşı olar ki, həmin hədiyyəni şəxsən özüm verim. Bir saatdan sonra cavab gəldi. Yazmışdı, günorta saat dördə məni məmnuniyyətlə qəbul eləyər. Ora gedənəcən vaxtımı güzgünün qabağında keçirdim, düz on yeddi dəfə qalstukumu açıb bağladım. Düz saat dördə onun qapısının astanasındaydım. Məni oradan birbaş qonaq otağına ötürdülər. O, məni gözləyirdi. Xalası oğlu demişdi ki, o, elə də kifir deyil. Təsəvvür edirsinizmi, əvəzində, qədd-qamətli, Yunona qədər əzəmətli, Venera qədər gözəl, baxışlarından Minervanın ağılı boylanan bu gənc qadını, *enfin*¹ gənclik tərəvətini saxlayan bu qadını görəndə əməlli-başlı heyrətləndim.

Arvadı ağzını büzüb:

– Ölçü hissini tamam itirmisən, – dedi. – Burada hamı aydındır ki, sən birinin üstünə beşini qoyursan.

– And içirəm ki, şişirdib eləmirəm. Elə heyrətlənmişdim ki, az qala, şokolad qutusunu əlimdən salacaqdım. Amma dərhal özümə toxtaqlıq verdim: «*La garde meurt mais ne se rend pas*»². Mən şokolad qutusunu ona verib xalası oğlundan danışdım. O çox ünsiyyətçil idi. Beləcə, düz iyirmi beş dəqiqə dərldəşdik. Sonra özümə komanda verdim: «İrəli». Və hər şeyi açıb dedim:

– *Mademoiselle*, etiraf eləyim ki, mən yalnız bu şokolad qutusunu sizə vermək üçün gəlməmişəm.

Gülümsəyib cavab verdi ki, mənim Cenevrəyə gəlişimdə başqa ciddi səbəblərin də olması təbii şeydir.

– Mən bura sizin razılığınızı almağa gəlmişəm. Mənə ərə gələrsinizmi?

O diksinib:

– *Monseur*, siz dəli olmusunuz, – dedi.

Mən onun sözünü ağzında qoyub dalısını gətirməyə imkan vermədim:

¹ Nəhayət (*fr.*)

² Qvardiya məhv olar, təslim olmaz (*fr.*)

– Yalvarıram, məni dinləmədən cavab verməyə tələsməyin, – dedim və hər şeyi əvvəldən axıracan olduğu kimi açıb danışdım.

«Fiqaro»ya verdiyim elanı da ona bəyan etdim. O, həmin əhvalatı eşidəndə gözləri yaşaranacan güldü. Sonra təklifi təkrarladım. Təəccüblə soruşdu:

– Siz ciddi deyirsiniz?

– Ömrümdə heç vaxt bu qədər ciddi olmamışam, – dedim.

– Sizin bu təklifinizin mənim üçün gözlənilən olduğunu desəm, inandırıcı görünmüz. Ərə getmək heç ağılıma da gəlmirdi. Əslində, yaşıam da o yaş deyil. Amma bununla belə, sizin bu təklifiniz barədə fikirləşməyə dəyər. Mənə xoş gəldi. Amma cavab üçün mənə bir neçə gün vaxt verin.

Ücadan:

– *Mademoiselle*, mən çıxılmaz vəziyyətdəyəm, – dedim, – bir dəqiqə də vaxtım yoxdu! Əgər mənə ərə gəlməyə razılıq verməsəniz, gərək Parisə qaayıb təzədən mütlaliyə başlayım. Çünki düz min beş yüz məktub hələ məni gözləyir.

– İnsafınız olsun, axı mən sizə o dəqiqə necə cavab verim?! Düz iyirmi beş dəqiqə əvvəl mən siz adda birisinin varlığından belə xəbərsiz idim. Mən gərək dostlarla, qohumlarla məsləhətləşim.

– Onların bu məsələyə nə dəxli var? Siz müstəqil insansınız, həm də uşaq deyilsiniz. Vaxt gözləmir. Mən də gözləyə bilmərəm. Sizə hər şeyi danışdım. Siz ağıllı insansınız. Məgər uzun düşüncələr ani qəbul olunan qərara təsir eləyə biləmi?

– Ümidvaram, siz elə bu dəqiqə məndən cavab istəməzsiz? Bu lap ağ olardı.

– Mən elə məhz ağ eləyirəm. Düz iki saatdan sonra qatarım Parisə yola düşür.

O, fikirli-fikirli mənə baxıb:

– Siz dəlisiniz, buna şəkk-şübhə ola bilməz. Başqalarının, elə özünüzdün də təhlükəsizliyi üçün sizi qandallamaq lazımdır.

Mən geri çəkilmək niyyətində deyildim:

– Cavab necə olacaq, – dedim, – hə, ya yox?

O, çiyinlərini çəkib:

– *Mon Dieu*¹, – dedi.

¹ İlahi (*fr.*)

Bir dəqiqə susub dayandı. Mən əzab içində cavab gözləyirdim. Bütün səbrim tükənəndə cavab gəldi:

– Hə.

Qubernator əlini arvadına sarı uzadıb:

– Bax bu da mənim arvadım, – dedi. – Bir həftədən sonra nikah bağladıq və mən qubernator təyin olundum. Hörmətli cənablar, mənim bəxtimə əsl xəzinə çıxmışdı. Onun min nəfərdən birində olan gözəl xasiyyəti var. O, qadın ürəyinə, amma kişi ağılına malik bir insandı.

Arvadı ona düzəliş verib:

– *Mon ami*¹, çox elə dərinə getmə, – dedi. – Sən indi tək özünü yox, məni də gülüş hədəfinə çevirdin.

Sonra əri belçikalı polkovnikə sarı döndü:

– Deyəsən, polkovnik, siz də subaysınız? Əgər belədirsə, tərəddüd eləmədən məsləhət görərdim, Cenevrəyə yollanasınız. Ora cazibədar gənc qızlar gülüstanıdır (onun təbirincə, «*une pepini re*»). Ən yaxşı arvadı özünüzə məhz orada tapa bilərsiniz. Həm də Cenevrə özü başqa bir aləmdir. Vaxt itirmədən yola düşün, polkovnik, mən sizə arvadımın qohumlarının ünvanını verərəm.

Hekayətin nöqtəsini arvadı qoydu.

– Məsələ burasındadır ki, hesablanmış nikah zamanı hesab eləmirsən ki, hər şey artıqlamasıyla olacaq. Odur ki peşmançılıq hissi də elə güclü olmur. Bir halda ki, siz bir-birinizdən çox şey tələb eləmirsiniz, naşükürlük üçün də bir elə əsas olmur. Biri o birində mükəmməllik axtarmadığından bir-birlərinin çatışmazlığına da dözümlə yanaşırlar. Əlbəttə, ehtiras gözəl şeydir, amma nikah üçün elə də etibarlı dayaq deyil. Bilirsiniz, nikah o zaman xoşbəxt sayıla bilər ki, ər-arvad bir-birinə hörmət etməyi bacarsın, hər ikisinin cəmiyyətdə eyni mövqeyi, ümumi maraqları olsun. Məhz bu halda, yəni əgər ikisi də yerini biləndirsə, yalnız almağı yox, verməyi də bacarırsa, yalnız özü üçün yaşamaıyb, həyatını yanındakına həsr eləməyə də hazırdisa, bu nikah bizimki kimi xoşbəxt olacaq.

Azca susub sözünü yekunlaşdırdı:

– Amma hər şey bir yana, mənim ərim həddən artıq ləyaqətli kişidir.

¹ Mənim dostum (*fr.*)

LUIZA

Luizanın nəyə görə mənimlə yaxınlıq eləməsini heç cür başa düşə bilmirdim. Onun məndən qəti xoşu gəlmirdi və fürsət düşən kimi qaramca çox şirin tərzdə acı sözlər deməyi özünə iş-peşə eləmişdi. Ürəyindəkiləri birbaşa üzümə deməyə üzü gəlmirdi: çünki həddən artıq nəcib insan idi, amma işarələrlə – köks ötürməklə, gözəl əllərinin hərəkətiylə dedikləri dildən çıxan sözdən də aydın eşidilirdi. O, içi zəhər dolu komplimentlər ustasıydı. Doğrusu, biz artıq bir-birimizi iyirmi beş il idi yaxından tanıyırdıq, amma kim desə də, köhnə tanışlığın ondan ötrü nəsə bir əhəmiyyət kəsb etdiyinə inanmıram. O, məni qaba, şöhrətpərəst, xudbin və tərbiyəsiz bir insan kimi tanıyırdı. Amma bərəmdə bu qənaətdə ola-ola məndən əl çəkməməsi çox müəmmalıydı. Əksinə, elə bil, ortada pis nəsə yox idi: gah məni evinə səhər, gah nahar yeməyinə çağırırdı, bir-iki dəfə də dəvət eləmişdi ki, şənbə və bazarı onun şəhərətrafi malikanəsində keçirəm. Nəhayət, elə bil, məsələnin nə yerdə olduğu mənə çatdı. Luizanın içini gəmirən bir şübhə vardı ki, bəs mən ona inanmıram. Ona görə həm məndən xoşu gəlmirdi, həm də məni hər dəfə yanında görmək istəyirdi. Bəli, mən onu ciddi qəbul eləməyən yeganə insan idim. Bu, onu hikkələndirirdi və görünür, mən səhvimi etiraf eləyib təslim olmayınca rahatlanan deyildi. Ola bilsin, onun maska arxasında gizlənən əsl sifətini gördüyümdən müəyyən qədər şübhələnmişdim və sonuncu insan kimi gec-tez məni də yola gətirəcəyinə ısrarlı idim. Doğrusu, mən Luizanın islah olunmaz yalançı olduğuna tam əmin deyildim. Ola bilsin, o, başqalarından da çox özünü aldadırdı və ürəyinin bir yerində hamıya gülürdü. Və əgər məsələ, həqiqətən də, beləydisə, onda mən onu bir dələduz kimi cəlb eləyirdim. Yəni, hardasa, elə bil, bizim kiminsə ağına belə gəlməyən, ümumi bir sirmimiz var idi.

Mən Luizanı qız vaxtlarından tanıyırdım. O, irigözlü, qəmgin baxışlı zərif və zəif bir qız idi. Atasıyla anası ona

pərəstiş edirdilər, üstündə əsirdilər, deyəsən, hansısa yolu-xucu xəstəlikdən sonra ürəyində fəsadlar əmələ gəlmişdi deyə, onu xüsusi qorumaq lazım gəldi. Tom Meytlend ona evlənmək təklifi eləyəndə valideynləri çaş-baş qaldılar. Onlar qızlarını ailə həyatının məşəqqətlərinə tab gətirmək üçün həddən ziyadə zəif hesab eləyirdilər. Amma onlar kasıb, Tom Meytlend isə varlı idi. O, Luizanın yolunda hər şeyə hazır olduğuna and içirdi və nəhayət, onlar bu könüllü himayədarlıq təklifinə tabe oldular. Tom Meytlend hündür-boylu, gümrəh, çox gözəl bir gənc, həm də idmançı idi. Luizanın yolunda, doğrudan da, hər şeyindən keçməyə hazır idi. O, yaxşı anlayırdı ki, Luiza o xəstə ürəklə bu yer üzündə çox duruş gətirə bilməyəcək və onun olub-qalan illərini xoşbəxt keçirməsi üçün gücü çatıanı da eləyirdi, çatmayıanı da. O, sevimli idmanını da atdı. Səbəb Luizanın ondan bunu tələb etməsi deyildi (əksinə, o, ərinin uğurlarına sevinirdi), səbəb qəribə təsadüflərin məcmusuydu. Belə ki, qolf oynamaq, yaxud ov eləmək üçün evdən çıxanda hər dəfə tərslikdən Luizanın ürək tutması olurdu. Fikirləri üst-üstə düşməsə də Luiza güzəştə gedirdi. Bəlkə də, o, dünyada ən sözbəxan arvad idi. Amma xəstə ürəyi vəziyyəti dəyişirdi, Luiza bir həftə yataqdan qalxa bilmirdi, elə yazıq, miskin durumda olurdu ki. Əlbəttə, onun tərəfindən belə bir qadına qarşı çıxmaq əsl vəhşilik idi. Odur ki sonradan elə hey özünün səhv olduğunu Luizaya təlqin eləmək istəyirdi. Bu açıqürəkli insan uzunmüddətli mübarizədən sonra nəhayət, Luizanı razı sala bilirdi. Bir dəfə gəzmək həvəsinə düşəndə Luizanın səkkiz mil yol qət etdiyinin şahidi olub Tom Meytlendə eşitdirdim ki, arvadı heç də ilk baxışdan göründüyü kimi deyil, gümrəhdır. O başını bulayıb dedi:

– Yox, yox, onda gümrəhlikdən əsər-ələmət yoxdur. Ona dünyanın ən yaxşı həkimləri baxıb, hamısının da qənaəti belə olub ki, həyatı bir tükdən asılıdır. Sadəcə, qeyri-adi iradəyə malikdir.

O, Luizaya mənim onun səhhəti barədə qənaətimi çatdırdı.

Əbədi əzabkeş:

– Elə günü sabah bunun haqq-hesabını çəkməli olacağam, – dedi. – Mən ölümü gözlərimlə görəcəyəm.

Mən etiraz etdim.

– Məncə, sizin kifayət qədər gücünüz var, sadəcə, həvəs lazımdır.

Çoxdan sezmişdim ki, ürəyincə olan mərasimlərdə o, bütün gecəni səhərəcən rəqs eləməyə hazırdır. Əksinə, hara ki ürəyincə deyildi, onu darıxdırırdı, onda özünü pis hiss eləyirdi və Tom onu evə aparmalı olurdu.

– Qorxuram, mənim sözüm sizə xoş gəlməsin.

Luiza nəzakətlə üzümə gülümsədi, amma iri mavi gözləri çox ciddi idi.

Luiza ərini itirdi. Onlar qayıqda gəzintiyə çıxanda don-mamaq üçün bütün adyallarla Culiyanın üstünü örtüyündən özü dəhşətli sətəlcəmdən sonra canını tapşırırdı. Ondən Culiyaya sanballı var-dövlət və bir qız uşağı miras qaldı. Luiza kırımək bilmirdi. Ümumiyyətlə, onun bu zərbəyə necə dözdüyü möcüzədir. Dostları gözləyirdilər ki, nakam Tomun ardınca o da bu gün-sabah son mənzilə yollanacaq. Hamının atadan yetim qalan qızçıqaza yazığı gəlirdi. Çünki onun bu gün-sabah anadan da yetim qalacağına heç kimdə şübhə yox idi. Odur ki Luizaya diqqətlərini ikiqat artırdılar. Dostları ona əlini tərپətməyə də imkan vermirdilər, onu qayğıdan xilas eləmək üçün ağıl-qaralı bütün işləri özləri görməyə hazır idilər. Başqa cür ola da bilməzdi. Yorucu, yaxud maraqsız nəşə bir işlə məşğul olan kimi ürəyi xəyanət eləyirdi və Luiza gəlib ölümün astanasında lövbər salırdı. Deyirdi, bir vaxtlar bütün qayğısını çəkən həmin o insansız indi günü-gündən ölməklə məşğuldu və bu xəstə canıyla əziz Ayrisini necə böyüdəcəyini bilmir. Bu zaman dostları ondan niyə təzədən ərə getmək istəmədiyinin səbəbini soruşurdular. O, belə ürəklə bu işdən söhbət belə gedə bilməz, amma, əlbəttə ki, Tom da belə olmasını istəyərdi, əslində, bu, Ayrisin də xeyrinə olardı. Amma axı bu zavallı əlili kim özünə yük eləmək istəyər? Qəribə də olsa, bu yükün altına girməyə hazır olanların sayı qədərindən də artıq oldu. Tomun vəfatından bir il sonra Luiza Corc Xobxausa ərə getdi. O, böyük ümidlər verən qiyamət bir gənc idi. Həm də kasıb-filan deyildi. Belə bir zərif məxluqun qayğısına qalmaq vəzifəsinin məhz onun alınına yazıldığına görə təleyindən həddən ziyadə razı idi.

Luiza:

– Qorxma, mən çox davam gətirmərəm, – deyirdi.

O hərbiçiydi, özü də hərbiçi şərəfini hər şeydən üstün tutan hərbiçi. Amma artıq ehtiyatdaydı. Luizanın səhhəti onların qışı Monte-Karloda, yayı Dovilldə keçirmələrini tələb edirdi. O, öz hərbiçi karyerasından elə də tez imtina etmək istəmədi, Luiza da, ilk əvvəl, bu haqda eşitmək belə istəmirdi. Nəhayət, bu əri də əvvəlki kimi təslim oldu və özünü bütünlüklə arvadının qalan ömrünü imkan daxilində xoşbəxt keçirməsinə həsr etdi.

Luiza:

– Daha bir şey qalmayıb, – deyərdi, – arzum budur ki, sənə yük olmayım.

Növbəti iki-üç ildə Luiza o xəstə ürəyi ilə geyinib-kecinmiş görkəmdə səslı-küylü ziyafətlərin hamısında peyda olub qədd-qamətli gənc oğlanlarla nəinki rəqs eləməyindən qalmırdı, hətta onlara qaş-göz də eləyirdi. Corc Xobxaus Luizanın birinci əri vəzifəsinin öhdəsindən gələ bilmək üçün arasına tünd içkilərlə özünə ürək-dirək verirdi. Ola bilsin, çətin ki, Luizanın xoşuna gələcək bu içkiyə meyillilik onda aludəçiliyə çevriləcəkdi, amma, xoşbəxtlikdən (Luizaya görə), müharibə başlandı. O, alaya qayıtdı və üçcə aydan sonra həlak oldu. Bu, Luiza üçün çox ağır zərbə idi. Amma anlıyır ki, belə bir vaxtda şəxsi dərdi çox da şişirtmək olmaz. Əgər ürəktutmaları yenə olurdusa da, hər halda, bundan öz ürəyindən başqa heç kim xəbər tutmurdu. O, dərđini az da olsa, dağıtmaq üçün özünün Monte-Karlodakı malikanəsini yaralı zabitlər üçün sanatoriyaya çevirdi. Dostları deyirdilər ki, o, bu gərginliyə dözməyəcək. Özü də onlarla razılaşırdı:

– Əlbəttə, bu, məni öldürəcək, – deyirdi, – amma neyləmək olar? Mən öz borcumdan çıxıram.

Amma ölmədi. Yaşamaqdan bu vaxtacan almadığı qədə-rində həzz alırdı. Bütün Fransada buradan məşhur sanatoriya yox idi. Mən, təsadüfən, Luizayla Parisdə rastlaşdım. O, «Rits»də hündür və çox gözəl bir gənc fransızla səhər yeməyi yeyirdi. Mənə dedi ki, bura sanatoriyanın işləriylə əlaqədar gəlib. Zabitlər ona qarşı həddən artıq nəzakət-lidirlər. Onun belə zəif olduğunu bildiklərindən tək qoy-murlar. Onlar onun qayğısına lap ...hə, lap sevən ərlər kimi qalırlar. Culiya ah çəkdi:

– Zavallı Corc, kimin ağılına gələrdi ki, mən bu ürəklə onun ölümünü yaşayacağam.

Mən düzəliş verdim.

– Həm də zavallı Tom.

Səbəbini bilməsəm də, hiss elədim ki, sözlərim xoşuna gəlmədi. Adəti üzrə, sifətində əzabkeş ifadə yaradıb gülüm-sədi və o gözəl gözləri yaşla doldu.

– Siz həmişə elə danışırsınız ki, elə bil, bundan sonra yaşayacağım o üç-dörd günə görə məni qınayırsınız.

– Yeri gəlmişkən, deyəsən, sizin ürəyiniz əməlli-başlı düzəlib.

– O heç vaxt düzəlməyəcək. Bu gün özümü həkimə göstərmişəm. Dedi ki, pis günə hazır olmalısən.

– Boş şeydir, siz ki iyirmi ildir, pis günə hazırlaşırsınız.

Müharibədən sonra Luiza Londonda məskən saldı. Elə əvvəlki zəif, zərif, irigözlü, rəngi avazımış qadın idi. Amma qırxı haqlasa da, heç kim ona iyirmi beşdən artıq yaş verməzdi. Artıq pansiyonu tərk eləyib böyük qız olmuş Ayris də onun yanına gəlmişdi.

Luiza:

– Qızım mənim qayğımı çəkəcək, – deyirdi. – Əlbəttə, belə bir əlil anaya dözmək onun üçün çətin olacaq. Amma, çətin ki, çox əziyyət çəkə. Axı mənim bu dünyalıq barmaqla sayılacaq qədər günüm qalıb.

Ayris canlara dəyən qız idi. Anasının ağır xəstə olduğunu ömrü boyu ona təlqin eləmişdilər. Hətta uşaq olanda da səs çıxarmağa ixtiyarı yox idi. Lap balacalıqdan anlayırdı ki, anasına həyəcanlanmaq olmaz, bu, ona çox ziyandır. Düzdü, indi Luiza özünə – bir yararsız qoca arvada görə qızını qurban verməyəcəyini inad eləsə də, Ayris onu eşitmək belə istəmirdi. Məgər zavallı ananın qulluğunda durmaq özünü qurban verməkdir? Yox, bu ki xoşbəxtlikdir. Luiza onun heç də az olmayan qayğısını köks ötürə-ötürə qəbul eləyirdi.

– Mənim yanımda olması qızıma da xoş gəlir, – deyirdi.

– Bəs sizə elə gəlmirmi ki, indi onun adam içinə çıxan vaxtıdır?

– Mən də həmişə belə deyirəm, amma onu tay-tuşlarıyla vaxt keçirməyə heç cür razı sala bilmirəm. Göydəki də şahiddi ki, kiminsə məndən ötrü əzab çəkməsini qəti istəmirəm.

Ayris özü isə mənim nəsihətlərimə belə cavab verdi:

– Yazıq anam, istəyir ki, dostlara qonaq gedəm, şənliklərdə olam, amma elə evdən çıxmağa məəttələm, o dəqiqə ürək tutması başlayır.

Amma tezliklə Ayris aşiq oldu. Mənim tanışlarımdan biri, kifayət qədər xoş bir gənc ona evlənmək təklifi etdi və razılığını aldı. Ayris çox xoşuma gəlirdi, nəhayət, onun da öz həyatının olacağına yaman sevinirdim. Görünür, qız əvvəl belə bir işin mümkünlüyünü ağılına belə gətirməzdi. Amma günlərin bir günü həmin gənc insan çox ümitsiz halda yanıma gəlib toyun qeyri-müəyyən vaxta qədər təxirə salındığını dedi. Demə, Ayris anasından ayrılmaq istəmiş. Əlbəttə, mən kiməm ki? Amma Luizayla görüşmək qərarına gəldim. Dostları çaya dəvət etmək onun köhnə adəti idi. İndi yaşlananda şair və rəssamları da öz ətrafına toplayırdı.

Dilucu salam-kələmdən sonra:

– Eşitdim, Ayris ərə getmək istəmir, – dedim.

472

– Hələ məlum deyil. Amma mən nə qədər dil-ağız eləsəm də, tələsməməyi məsləhət bilir. Diz çöküb yalvardım ki, mənə fikir vermə, amma o, anasını belə qoyub getməkdən qəti imtina elədi.

– Sizə elə gəlmirmi ki, bu addımı atmaq onun üçün asan deyil?

– Dəhşətdir. Doğrudur, cəmi bir neçə ay gözləmək lazım gələcək, amma, hər halda, kiminsə özünü mənə qurban verdiyini fikirləşəndə pis oluram.

– Əziz Luiza, artıq ikisini basdırmısınız, heç cür başa düşə bilmirəm, niyə axı siz azı ikisini də basdırmayasınız?

O, cavabında buz kimi səsiylə:

– Burada gülməli bir şey görmürəm, – dedi.

– Sizə heç vaxt qəribə gəlməyib ki, bütün arzularınızı həyata keçirməyə həmişə özünüzdə təpər tapmısınız, xəstə ürəyiniz yalnız ürəyinizcə olmayanların gerçəkləşməsinə mane olub.

– Sizin mənim barəmdə nə fikirdə olduğunuzu çox gözəl bilirəm. Siz heç vaxt mənim xəstəliyimin ciddiliyinə inanmamısınız, eləmi?

Düz gözlərinin içinə baxdım:

– Heç vaxt. Elə düşünürəm ki, siz düz iyirmi beş ildi, hamını aldatmaqla məşğulsunuz. Mən ömrüm boyu sizin qədər xudbin və qəddar qadına rast gəlməmişəm. Sizinlə evlənən iki bədbəxtin həyatını məhv elməyiniz az deyil, indi də doğma qızınızı hədəf seçmişiniz.

Əgər indi Luizanın ürəyi tutsaydı, qəti heyrətlənməzdim. Əmin idim ki, dəhşətə gələcək. Amma o, təbəssümlə kifayətləndi.

– Mənim yazıq dostum, bu sözlərinin peşmançılığını çəkəcəyin gün uzaqda deyil.

– Deməli, siz fikrinizdə qətlisiniz. Ayris o oğlana ərə getməyəcək. Eləmi?

– Mən yalvarıram ki, o oğlana ərə getsin. Bilirəm ki, özüm buna dözməyəcəyəm. Amma neyləməli? Mən kimə lazımam? Olsa-olsa, hamı üçün yükəm.

– Siz ona belə də dediniz, hə? Dediniz ki, dözməyəcəksiniz?

– O, mənə məcbur elədi.

– Guya ki, sizə ürəyiniz istəməyən nəyisə elətdirmək mümkündür?

– Əgər istəyir, qoy lap günü sabah ərə getsin. Əgər dözməyəcəyəmsə, qoy dözməyim. Burada nə var?

– Bəlkə, risk eləyək?

– Doğrudanmı, sizin mənə azca da rəhminiz gəlmir?

– Rəhm nədir, mənim sizə gülməyim gəlir.

Luizanın solğun yanaqları azca qızardı. Əvvəlki kimi gülümsəsə də, gözlərindən mənə sarı boylanan baxışları soyuq və qəddar idi.

– Uzağı bir aya toydu, – dedi, əgər başıma bir iş gəlsə, istəyirəm ki, nə siz, nə də Ayris vicdan əzabı çəkəsiniz.

Luiza sözünün üstündə durdu. Toy günü müəyyən olundu, bahalı cer-cehiz sifariş edildi, dəvətnamələr göndərildi. Ayris və o xoşsimalı gənc, sanki, nura bələnmişdi. Toy günü səhər saat onda iblisin bu gəlinciyinin – Luizanın yenidən ürəyi tutdu və canını tapşırdı. Amma, deyəsən, ürəyi öz qatilini, Ayrisi bağışlamışdı.

MEYHYU

474

Çox insanın həyatı ətrafı ilə təmasda müəyyənleşir. Taleyin onlara birgə yazdığı yazını nəinki itaətlə, hətta könüllü qəbul eləyirlər. Onlar öz rellərinin üzəriylə yeridiklərinə görə razı qalan qatarlara, küçə yollarıyla ora-bura şütüyüb qəflətən kənd yoluna çıxan balaca, şən avtomobilə bənzəyirlər. Mənim belə insanlara hörmətim var. Onlar yaxşı vətəndaş, yaxşı ər və yaxşı atadırlar. Həm də axı dövlətə vergi ödənməlidir, ya yox? Amma belələri məni qəti maraqlandırmır. Fikrimcə, necə deyərlər, nadir nüsxəli insanlar daha maraqlıdırlar. Onlar həyatı öz əllərinə alıb ondan istədiklərini hörüb qururlar.

Ola bilsin, iradə azadlığı adlı şey bizlərə, ümumiyyətlə, verilməyib, amma onun illüziyası həmişə təsəvvürlərimizdədir. Yolayırıcında bizlərə elə gəlir ki, sağa, yaxud sola getmək öz ixtiyarımızdadı, seçimdən sonra isə ağılımıza da gəlmir ki, bizləri bura bütün dünya tarixinin keçdiyi yol gətirib.

Mən ömrüm boyu Meyhyudan maraqlı insana rast gəlməmişəm. Detroytdan olan bu insan bacarıqlı və parlaq karyeralı vəkil idi. Otuz beş yaşının arxasında böyük və səmərəli təcrübə dayanırdı. Maddi cəhətdən özünü təmin eləmişdi və çox parlaq bir gələcəyin astanasında dayanmışdı. O, ağıllı, dürüst və yaraşığıydı. İqtisadi və siyasi mühitdə görkəmli fiqur olması üçün hər şey hazır idi.

Bir axşam o, dostlarıyla öz klubunda oturmuşdu. Azca içkiliydilər, İtaliyadan yenicə qayıtmış dostlardan biri Kapridə gördüyü evdən danışdı. Bu ev Neapolitan körfəzinin üstündəki təpədəydi, ətrafı yaşıllığa qərğ olmuşdu. Meyhyu Aralıq dənizinin ən gözəl adasının gözəlliklərinin təsvirini dinləyib dedi:

- Əla səslənir. O ev satılırmı?
- İtaliyada hər şey satılır.
- Gəl onlara teleqram vurub qiymət təklif eləyək.

– Zəhmət olmasa, icazə ver, soruşum görə, Kapridə ev sənə nəyinə lazımdır?

Meyhyu cavabında:

– Mən orada yaşayacağam, – dedi.

O, teleqraf blanklarının ardınca adam yollayıb doldurdu və göndərdi. Bir neçə saatdan sonra cavab gəldi. Təklif qəbul olunmuşdu.

Meyhyu riyakar insan deyildi və açıqca deyirdi ki, ayıq vəziyyətdə dünyasında belə dəlilik eləməzdi. Amma ayıldandan sonra elədiyinə peşman-filan da olmadı. Onun nə tez özündən çıxmağı, nə də həddən ziyadə çılgınlığı vardı, o çox səmimi insan idi. Hərəkətini səfehlik kimi qəbul eləsəydin, özünü sındırmamaq naminə dediyindən dönən deyildi. Bu məsələdə də qəbul elədiyi qərarı dəyişməyi lazım bilmədi. Var-dövlət dalınca qaçanlardan deyildi, amma yaxşı yaşamaq üçün kifayət qədər pulu vardı. Ağılına belə bir fikir gəldi ki, Tanrının verdiyi ömrü mənasız insanların xırda-para davadalaşını çözməyə, xərcləməyə dəyməz. Ölçülü, biçili heç bir planı yox idi, sadəcə, artıq ondan ötrü bütün mənasını itirmiş bu öyrəşdiyi həyatdan uzaqlaşmaq istədi.

Dostları, yəqin, elə güman eləyirdilər ki, Meyhyu havalanıb. Məncə, dostları onu yolundan döndərmək üçün hər yola gedərdilər. O, işlərini qaydasına saldı, mebellərinin üstünü bağlatdırdı və yola düzəldi.

Kapri mavi dənizin yuduğu məsum bir sərt qayadır. Amma üzümlüklərin dipdiri yaşıllığı bu sərtliyi yumşaldır. Kapri nəvazişli, təmkinli və xoşüzlü bir adadır. Meyhyunun yaşamaq üçün belə qiyamət yer seçməsi, doğrusu, məni heyrətləndirirdi. Çünki mən ömrümdə gözəlliyə onun qədər biganə insana rast gəlməmişdim. Orada onun nə axtardığı mənə aydın deyildi: xoşbəxtlik, azadlıq, yoxsa sadəcə, bayram ovqatı? Bilmirəm. Amma dəqiq bilirəm ki, o, axtardığını tapdı. Bütün hisslər üçün çox cazibəli olan dünyanın bu gözəl guşəsində o yalnız mənəviyyatını yemləməklə məşğul idi. Məsələ burasındadır ki, Kapridə tarixi olmayan bir daş belə yoxdur və Tiberiya imperatorunun kölgəsi daim bu yerin üstündədir. Meyhyu Neapolitan körfəzinə açılan pəncərələrindən Vezuvinin mərhəmətli köksünü, rəngdən-rəngə düşən işıqları, romalıların və yunanların əcdalarını yada salan yüzlərlə yerləri görürdü. Keçmiş

bütünlüklə onun düşüncələrinə hakim kəsilmişdi. Əvvəllər heç vaxt xaricdə olmamışdı. İndi burada ilk dəfə gördüyü hər şey onu həyəcanlandırır, yaradıcı təxəyyülünü oyadırdı. Meyhyu iş-güc adamıydı. Bir müddət sonra nəsə tarixi bir şey yazmaq istədi. Bir xeyli mövzular üzərində seçim elədi və nəhayət, Roma imperiyasının ikinci yüzilliyində dayandı. Bu dövr çox az öyrənilmişdi və müasir dövrə uyğun gələn məsələləri qabartmaq istəyirdi.

Kitablar toplamağa başladı və qısa bir zamanda nəhəng kitabxana sahibi oldu. Vəkillik fəaliyyəti dövründə Meyhyu sürətlə oxumağa vərmişdi. Beləliklə, işə başladı.

Əvvəl-əvvəl axşamlarını daha çox meydandakı qəlyanaltıxanada rəssam və yazıçıların əhatəsində keçirirdi. Sonra iş başını elə qatdı ki, o mühitdən aralanmalı oldu. O, bu sakit, isti dənizdə üzməyi, kəkilli üzümlüklərdə lap uzaqlaracan gəzməyi xoşlamağa başlamışdı. Amma vaxtını kitablara həsr etməyə başlayanda gəzməkdən də, üzməkdən də imtina etdi. O, Detroytda olduğundan daha çox, daha canfəşanlıqla işləyirdi. İşə günorta başlayıb hər səhər Kapridən Neapola üzən bərənin fit səsi ona saatın beş olduğunu və yatmaq vaxtını çoxdan ötürdüyünü xəbər eləyənəcən gecə-gündüz bilmirdi.

Mövzu günü-gündən onun qarşısında bütün genişliyi və əhəmiyyəti ilə açılırdı. Və artıq xəyalən onu ötən əsrin nəhəng tarixçiləriylə yanaşı qoyulacaq bu işin bəhrəsini görürdü. İllər ötdükcə insanlardan daha da uzaqlaşdı. Onu yalnız bir partiya şahmat oynamaq adıyla şirnikləndirməklə, yaxud kiminləsə mübahisə etmək adıyla evdən çıxara bilərdin. O, intellektlərin mübahisəsindən ləzzət alırdı. O, indi çox mütaliəliydi. Özü də təkcə tarixi yox, fəlsəfəni, təbiət elmlərini də dərindən mənimsəmişdi. O çox usta natiq olmuşdu. Çevik düşüncəli, məntiqli, hazırcavab idi. Amma əvvəlki kimi xeyirxah və təmkinli insan olaraq qalmışdı. Aydın məsələdir ki, qələbə hamı kimi ona da hədsiz məmnunluq gətirirdi, amma o, rəqibinin qürurunu nəzərə alıb içinin sevincini üzə vurmurdu.

O, bu adaya əzələli, biçimli bədənə, qapqara, şəvə kimi saç-saqqalla gəlmişdi. Get-gedə dərisi tərəvətini itirib soluxdu, arıqladı və zəif düşdü. Qəribədi, bir vaxtlar, bəlkə də, dünyanın ən ayıq insanı, məsləkcə ən qatı materialist-

lərdən olan Meyhyu indi bədəninə nifrət eləyirdi, ona yalnız ruhun əmrlərini yerinə yetirməli olan kobud bir alət kimi baxırdı. İşini davam etdirməsinə nə yorğunluq, nə də xəstəlik mane ola bilirdi. Düz on dörd il nəfəs dərmədən işlədi. O, min qovluq araşdırdı, bölgülərə ayırıb onlardan bəhrələndi. Öz mövzusunu dibinəcən eşələdi və nəhayət, hazırlıq mərhələsini yekunlaşdırdı. Elə yenicə yazmağa başlamaq üçün stol arxasına keçmişdi ki, canını tapşırırdı.

Bəli, bədəni ona qarşı hörmətsizlik edən bir materialistdən qisasını belə aldı.

Topladığı nəhəng bilgiləri də özüylə apardı. O məsum arzusu, adını Hibbon və Mommzenlə yanaşı görmək arzusu da ürəyində qaldı. İndi onu yalnız dostları xatırlayır və təəssüf ki, onların da sayı ildən-ilə azalır. Dünya üçün isə o, sağlığında olduğu kimi bu gün də naməlum bir insandır.

Amma, hər halda, fikrimcə, o, xoşbəxt həyat yaşadı. Çünki onun ömrünün mənzərəsi mükəmməl və gözəldir. O, istədiyini elədi və arzuladığı sahil artıq gözünə görünəndə qumuna ayaq basmadan çıxıb getdi.

Somerset Moem

Seçilmiş əsərləri

MÜNDƏRİCAT

Aydınlığa can atan yazıçı 5

ROMAN

Teatr 9

PYESLƏR

Sadiq arvad 248

Ledi Frederik 337

NOVELLALAR

Tüksüz Meksikalı 412

Məqsədli izdivac 451

Luiza 467

Meyhyu 474



**Somerset
Moem**

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI



Somerset Moem. Seçilmiş əsərləri.

Çapa imzalanmışdır 11.03.2010. Format 60×84 $\frac{1}{16}$. Ofset çap üsulu.
Fiziki çap vərəqi 30. Sifariş 41. Tiraj 7000.

“Şərq-Qərb” ASC-də çap olunmuşdur
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+994 12) 374-75-62
Faks: (+994 12) 370-18-49
e-mail: sharq.qarb@gmail.com